

SI 510.B.1

Skrifter,

som udi *Academiet i Copenhaagen*

det Kiøbenhavnske

Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Lister

ere

fremlagte og oplæste

i Aarene 1743 og 1744.

Første Deel.

K I Ø B E N S A V N,

Udi det Kongelig Wåsenhuses Bogtrykkerie
og paa dets Forlag.

Trykt af Gottmann Friderich Kisel. Aar 1745.

BRITISH

TRADE MARK

THE

BRITISH

BRITISH

BRITISH

BRITISH

BRITISH

BRITISH

Fortale.

el er det aabenbare og upaatvileligt, at det meeste, som paa-arbeides og skrives til Nytte i den lærde Verden, skeer uden for Selskaber og de saa kaldede Academiske Forsamlinger. Ja de vigtigste Ting, som ere opfundne, tilstaaer man enten at have været til, længe for end slige Indretninger, eller og at være komne frem foruden dem. Men saa er dette dog vist, at ved Selskaber, saadanne som udi næstforrige Seculo og indtil

Fortale.

Denne Tiid ere bleven stiftede i eet og andet Land, ere ogsaa mange heel nyttige, og til Forstands og Videnskabers Opliusning beqvæmme, saavel som behagelige og artige Ting, bragte for Dagen. Man kand sikkerligen troe, at ikke en ringe Deel af det som nu vides, var ellers, omendskiont vel her og der paatænkt, dog alligevel bleven i Opfindernes Hoveder og Studere-Kammere stiftedes, og aldrig til flere meddeelt, hvis ikke den Pligt og Forbindelighed, tillige med den Opmuntring og Tilskyndelse, der medfølger lærde Forsamlinger, havde fort det frem for Liuset. Til dette at gotgiøre, holder man ufornodent at opregne Exempler af fremmede Landes større eller mindre Societæter, Academier, eller andre deslige Stiftelser. Thi hvem kand det være ubekændt, at derved ikke een eller faae, men mange, ja heel adskillte slags Videnskaber have bekommet anseelig Tilvæert? Men for at vise, det Tingen ikke er end heller nye her i Landet, behøver man ikkun at drage sig til Minde den fortreffelige Samling, kaldet Acta Medica Hafniensia, som fordum under den vidtberømte Mand's Dr. Thomæ Bartholins Direction, fra Aaret 1672. indtil 1680. (i hvilket Aar hand døde,) udkom paa Latinsk Sprog,

i fire maadelige Bind in 4. og som vel største Parten indbefatter hvad som til Naturens Kundskab, Medicin, Anatomie, Chymie, og Chirurgie henhører, men derhos ogsaa fremstiller, endskiønt sparsommeligen, visse Mathematiske Afhandlinger, samt noget lidet om vore Landes Antiquiteter, og Sprogges Egenskaber. Saa nyttigt et Verk som dette var, og saa beklageligt at det ikke længere blev fortsat; Saa meget desmere tør man haabe, at det for halvtredie Aar siden, ved Hr. Geheime-Conferens-Raad **VON HOLSTEIN'S** berømmelige Forsorg og under Hans Excellences Præsidio, her oprettede Selskab udaf nogle faae Lærdoms Elskere skal kunde vinde et gunstigt Omdømme, ey allene hos deres Lige og enhver Studerende, men end ogsaa hos de Allerhøieste, saavelsom de ringere i Sødernelandet: Nu det har taget sig for, at udgive i Trykken en Deel af hvad som i næstforrige tvende Aar, (imellem visse andre af Deres Kongel. Majest. Allernaadigst anbefalede Forretninger,) er bleven fremlagt og oplæst i dets holdne Forsamlinger. Man betiænder, at dette som hidiindtil er foretaget og nu her-

Fortale.

med til Deels fremkommer, er temmelig meget ja vel gandske uligt til de foromtalte Medicinske Acta, i Henseende til Materien, til Behandlings Maaden, saavel som til Sprogget. Ja det er og langt fra, at man tiltænker denne vores første Prøve et saa almindeligt Bifald, eller giver den ud for nær saa vigtig og nyttig, som en stor Deel af hine vare. Men hvad som endnu ikke er naaet, venter man at kunde oprettes med Tiden. Og, naar som vore kære Landsmænd ville have den Godhed, for det første at tage til Takke med denne, og maaskee flere Dele, af dette ved nogle faae begyndte Verk; omendskiont det meeste derudi ifkun omhandler vort Fædernelands Sager, tillige med andre smaae Curiositeter, af de nu i Selskabet arbejdende deres Forraad; tør man vel gjøre sig den Forhaabning, at skulle herefter kunde komme videre, og see Verket forbedret med vigtigere Ting, og Materier af større Betyndighed. Thi det er saa langt fra Selskabets Forsæt og Ønemærke, enten den Medicinske eller andre saa nyttige Videnskaber derfra at udelukke, at det tværtimod intet heller ynker, end den Fordeel at kunde nyde, udaf lærde Medicis og Natur-kyndige, saavel som Mathematicis,

her

Fortale.

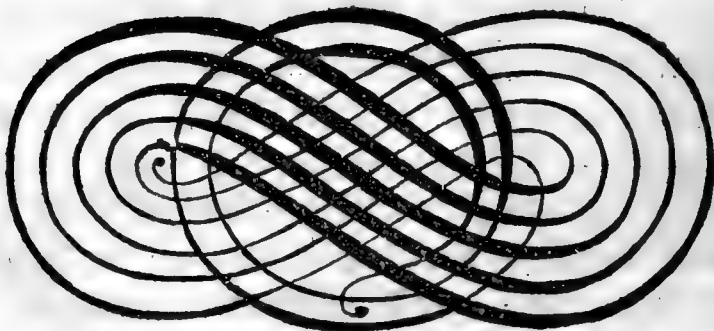
her i Staden og overalt i Landene, at bekomme til de efterfølgende Dele jo flere gode og rare Afhandlinger, jo færere. Hvortil vi en allene bemældte slags Lærde, men end ogsaa alle andre, som udi smukke Kunster og Videnskaber besidde et besynderligt Pund, være sig end hvad slags Videnskaber det er, (Theologien allene undtagen, med mindre det er Philologisk og Critisk til Stæder i den Helt. Skrift, eller til Kirke-Historien,) ville have paa det venligste og tjenestligste indbudne. Om Skrive- eller Behandlings-Maaden, naar og derved forstaaes Korthed eller Vidtløftighed, er det aftalt, at den bør staae aldeles til enhveris frie Billie, og være alle tilladt derudi at lempe sig efter Materierne, som de selv best befinde, og eftersom enhveris Hensigt, Tiid eller andre Omstændigheder ville tillade. Saaledes at, naar en riig Afhandling bliver stædse velkommen, om den end var længere end sædvanligt, saa skal endogsaa en anden, der er paa een eniste Side, være Selskabet ligesaa fær, som hvis den var paa mange Ark Papir: Alleniste, at derudi noget ugemeent, noget nyttigt, eller i det mindste noget mærkeligt indeholdes, til Opliusning og Underretning, for de nu levende og for Efterkommerne

Fortale.

merne. Og eftersom Tanken fra Begyndelsen en har været, at dette Arbejde skulde komme videre, end til vore egne Landsmænds Kundskab og Forlystning, da det og meestendeels, som sagt er, angaaer vore Indenlandske Ting; Saa have vi og ikke fundet, hvorfor vi skulde bruge andet Tungemaal, end vort eget; Helst man i denne Post haver saa mange udenlandske Exempler at efterfølge. Endeligen haver man herhos tilføjet Efterretning om Personerne i dette Selskab, hvoraf ogsaa Kunde kiendes de udi denne første Deel indbefattede Skrifteres Autores, hvis Navne derudi ellers med Begyndelses-Bogstaver ere bemærkede.

Kiøbenhavn den 8. Julii

1745.

Det

Kjøbenhavnske Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Elskere:

Dets PRÆSES

Hans EXCELLENCE

Høyvelbaarne Herre

Mr. Johann Ludwig

von Holstein,

Herre til Grevskabet Lethrabort, Ridder, Kongel.
Majest. Geheime-Conferentz-Raad, Geheime
Raad i det Kongl. geheime Conseil, Cammer-Her-
re, Ober-Secreterer i det Danske Cancellie, Præ-
ses i Collegio de cursu evangelii promovendo,

Første General-Kirke-Inspector, og Patronus
for det Kongelige Universitet
i Kjøbenhavn.

Secretarius,

Henrich Henrichsen,

Kongel. Majests. Assessor i Høyeste Ret, og Secretærer
i det Danske Cancellie.

De
i Selskabet hidindtil Arbeidende:

Hans Bram,

Kongl. Majests. Justiz-Naad, Bibliothecarius, Archivarius
og Historiographus, Assessor i Consistorio, Professor
Græcæ Lingvæ, og Senior i det Kongl.
Vniversitet.

Joachim Sriderich Ramus,

Kongl. Majests. Justiz-Naad, Assessor i Consistorio,
Philos. & Mathematicum Professor i det
Kongl. Vniversitet.

Christian Ludwig Scheid,

Kongl. Majsstets Justitj-Raad, Assessor i Consistorio,
J. U. Doctor og Professor, og Facultatis Juridicæ
Decanus i det Kongel. Vniversitet.

Marcus Böldike,

S. Theologiæ Doctor, og Professor Prim. i det Kongel.
Vniversitet, Assessor i Consistorio, samt i Collegio
de Cursu Evangelii promovendo.

Eric Bontoppidan,

S. Theologiæ Professor Extraordinarius, Kongl. Majsstets
Hof-Prædikan, Assessor i Collegio de Cursu Evangelii
promovendo, saa og i Directionen over
de fattiges Væsen.

Berndt Schölmann,

J. U. Doctor, Assessor i Consistorio, Professor Historiarum
& Antiquitatum Patriæ, og Facultatis Juridicæ
Adjunctus.

Sorteignelse

paa de i denne Første Deel afhandlede Materier.

I.

M. W. Betragtning over M. Hans Lauffsens Danske Oversættelse af de fem Mosés Bøger, pag. I. 1qq.

2.

H. G. Om Kong Knud den Stores Reise til Rom, hvad Aar den er skeet, pag. 25. 1qq.

3.

E. P. Om det Danske Sprogs Skæbne og forrige saavel som nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Førstendømmet Slesvig, pag. 55. 1qq.

4.

M. W. Forklaring over en Jødisk Cabbalistisk Penge, pag. 77. 1qq.

5.

C. L. S. Beviis, at Danmark ikke nogenstinde har været et Lehn af det Tydske Rige, pag. 87. 1qq.

6.

B. M. Forsøg til en videre Oplysning om Erkebisp Eskilds Stamme og Blod-Forvantskab, pag. 197. 1qq.

7.

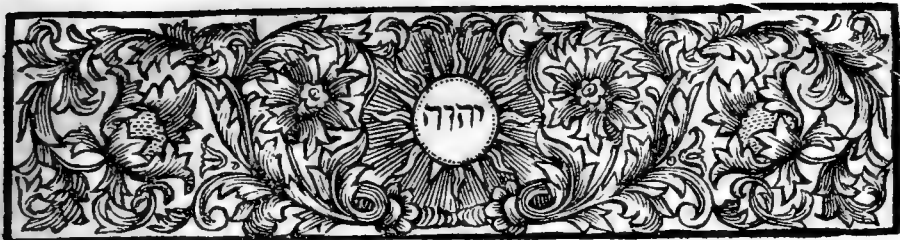
H. G. Om Byffe-Krud, naar det er opfundet i Europa, og hvor længe det har været i Brug i Danmark, pag. 213. 1qq.

8.

E. P. Kort Efterretning, om en i Aaret 1744. ved Jægers-Priis Slot i en Høj funden, saa kaldet Jette-Stuue, med fire deri liggende Beenradde, hvis Væde undersøges, dem til Behag, som ellers Landets Antiquiteter, pag. 307. 1qq.

9.

J. F. R. Historisk og Physisk Beskrivelse over Nordlyssets forunderlige Skikkelse, Natur og Oprindelse, pag. 317. 1qq.

Betragtning

over den

Danske Oversættelse

som

Mag. HANS TAUSSEN

har gjort

over

De fem Apostls Bøger.

Blant de Herligheder som den Evangeliske Kirke besidder, er denne at agte og ansee for den allerstørste og ypperligste, at den er saaleedis bygt paa Apostlernes og Propheternes Grundvold, at den kand bevise alle sine Troens Artikler, ingen undtagen, af Guds Ord, og derfor troer dem, fordi Gud saaleedis har aabenbaret dem i den Hellige Skrift; derimod antager den ikke de Lærdomme, men forkaster dem, som ere stridige imod Guds Ord og dets rette Mæning, ihvor mange og anseelige Mænd der end kunde haft dem, og ihvormeget de end kunde synes at komme overeens med Fornuftens Slutninger.

Paa det nu dette Fortrin som den Evangeliske Religion har frem for alle andre Religioner, kand holdes vedlige, saa og Kirken selv ey
aleene

aleene blive ved, men endogsaa vore og tiltage, saa er det høystfordent, ihvor den Evangeliske Kirke er, at ogsaa der Apostlernes og Propheternes Skrifter skulle læses, høres og forstaaes. Hvorfor og saa snart som Reformationen i noget Land er bleven begyndt, og den Evangeliske Kirke plantet, saa har man og strax været betænkt paa, at mage det saaledis, at den Hellige Skrift kunde blive oversat i det Lands Sprog, komme i Folkets Hænder, og af dennem forstaaes.

Det er vel saa, at endogsaa for Reformationen har den Hellige Skrift været oversat i de fleeste Europæiske Sprog, men til deels vare alle disse Oversættelser ikke giorte efter Grundtexen, men efter vulgatare versionem, saasom, uagtet alle de Paamindelser som derom skeede af Paver og Conciliis, studium linguarum i den Tid meget forsømmeligen blev tracteret: til deels vare ogsaa exemplariene af slige Oversættelser meget faae og rare, saa at man i den Tid lettere kunde tælle de Exemplarier som fandtes i heele Lande, end man nu fandt tælle editioner. Sielden fik man et Exemplar af versionem vulgata at see, men Oversættelser vare endnu meget rarere.

Den salige Forandring som da herudi er skeet, har ikke strax kundet sættes i Verk. Thi da den Gierning, at forfatte en god, noyagtig og forstaaelig version over den heele Bibel, ikke aleene er af stor Bønselighed og Biidtløstighed, men endogsaa af stor Vigtighed, saa har den ogsaa udkrævet at dertil maatte anvendes den fornødne Tid. Imidlertid have dog de brave Mænd som arbeidede derpaa, ikke kundet føre det over deres Sind, at lade Folk bie saalænge efter Oversættelsen, indtil den fuldkommeligen var udarbeidet; men ligesom de ere blevne ferdige med det eene Stykke efter det andet, saa have de givet det i Trykken, saa at hvert Stykke som paa denne Maade kom ud, kunde anses for et nyt Løfte, at meere skulde følge efter, indtil det heele Verk kunde blive ferdigt.

Saaledis gik det med den sal. D. Luthers tydske Oversættelse. Der vare heele tolv Aar imellem, at hand udgaf det første Stykke af Biblen paa tydsk, og at hand kunde udgive den heele Bibel. Thi det første Stykke som hand blev ferdig med var det Nye Testamente, hvilket A. 1522. to gange blev trykt og distraheret, nemlig baade i September og i December Maaned; men den heele tydske Bibel blev ikke ferdig førend A. 1534.

Saaleedis er det ogsaa gaaet til med vores danske Bibel. Den højpriselige og meget gudelige Konges Kong Christian III. Omfjors og Gavmildhed, har man næst Gud at tilskrive, at den heele Hellige Skrift blev oversatt paa dansk, og første gang tillsammans udgivet; men dette Arbeide blev ikke ferdigt førend Aar 1550.

Imidlertid have dog de gode Guds Mænd som indtil den Tid saa troligen havde arbeidet paa at indføre en bedre Kundskab om Gud i vores kiære Fæderneland, end den var, som her havde været i Pavedømmet, meget vel skionnet derpaa, hvor høyt fornødent det var, at den Hellige Skrift blev oversatt paa dansk, og derfor anvendt al muelig Flid, paa at det eene Stykke efter det andet kunde blive forfærdiget, og ved Trykken til hvermands Brug og Nytte udstædet.

Den første som i den Henseende har forthient at roses, er disse tre nordiske Rigers store Konge Kong Christian II. hvilken endogsaa udi sin Landfugtighed vilde lade see sin Kiærlighed imod Gud og imod dem som havde været hans Undersaatter, ved at besørge den første danske Oversættelse af det Nye Testamente. Dette Arbeide blev ved høystbehelte Konges gudelige Omfjors forferdiget og trykt til Leipzig A. 1524. som var det nærmeste Aar efter at hand havde mist tre store Kongeriger: hvoraf man kand see, at da stor Modgang kand drage nedrige Gemytter til Fortvivlelse; saa fører den derimod ædle og høye Siæle nærmere til Gud. Den lærde Mand hvis Thieniste høystbehelte Konge brugte dertil, var den meget merkkelige Mand Hans Mikkelsen fordum Borgemester i Malmø, som havde forladt Huus og Hiem, Hustru og Børn, Kiigdom og Embede, for at følge og thiene sin ulykkelige Herre Kongen udi hans Landfugtighed. Hand har da oversatt det Nye Testamente, men maaskee ikke forstaaet saa meget Grækkisk, at hand havde kundet efterfølge den Text derudi, og derover ikkun foretaget sig versionem vulgaram at fordanske, hvilket han ogsaa i Titlen selv giver tilkiende, som lyder saaleedis: Thette er thet noye Testamenth paa danske ret efter Latinen udsatthe MDXXIII.

Atter igien blev det Nye Testament paa dansk oplagt til Antwerpen i Braband Aar 1529. Denne version og edition er ogsaa besørget ved een af forbemelte Landfugtige Kong Christian den Andens tro Thienere nemlig Mester Christen Pedersen Cammisk i Lund i Skaane og Erkebispens sammestæds Cancellær. Denne gudfrygtige og lærde

Mand har vel i de fleste Ting efterfulgt Hans Mikkelens Oversættelse, og saaledis lagt versionem vulgatam til Grund, men dog i Henseende til orthographien og det danske Sprogs Sirlighed og Reenhed forbedret saare meget som behøvede Forbedring. I Fortalen til denne Oversættelse, havde samme Mand ogsaa lovet at hand iligemaade vilde oversætte det Gamle Testamente, hvilket dog ikke er skeet, endskjønt hand levede længe efter den Tid som Sogneprest i Kirkehelliging i Löve Herred: maaskee hans egne Omstændigheder ere saaledis blevne forandrede, at hand ikke har kundet have Lejlighed dertil, og maaskee hand har seet, at den danske Kirke ikke trængede til hans Arbeide, da der vare andre, som det blev befalet at fuldføre. Dog først end hand oversatte det Ny Testament, havde hand af det Gamle Testamente udgivet paa dansk Davids Psalmer som ere trykte til Antwerpen A. 1528.

Noogle andre brave og lærde Mænd have med ligesaadan Gliid og gudelig Intention paataget sig at arbeide paa det Gamle Testaments Oversættelse. Den første Part deraf nemlig de fem Moses Bøger har den retsindige Evangelii Thiener og tro Arbeidere udi Reformationen Mester Hans Tauffen fordanket og udgivet. Hand har vel ogsaa havt i Sinde at oversætte og efterhaanden udgive det heele Gamle Testament, hvilket kand sees baade paa Titulbladet som staaer for ved disse fem Moses Bøger, og lyder saaledis: Det Gamle Testamente med Tro og Gliid fordanket af M. Hans Tauffen Prædiker udi Kiøbenhavn; saa og af Fortalen, hvor hand loer at fortsætte dette Arbeide, dersom det kunde finde Bisfald: Saa haver jeg nu beviist min Tieniste paa disse Moses Bøger, og fordanket dennem efter min Formue. Kunde forstandige Folk skjønne det at det saa kand være lideligt, da vil jeg gierne gjøre ydermere hvad jeg kand; Ellers vil jeg hermed have givet dennem Marsagge til at gjøre det bedre, som bedre kunde. Og denne hans Oversættelse er det, som jeg denne sinde noget nøyere vil betragte.

Davids Psalmer ere oversatte paa dansk, og med korte Anmerkninger forklarede af Francisco Wormordo, som har ladet denne sin Oversættelse trykke til Moskva A. 1528. Hand melder udi Fortalen, at hand baade i Henseende til Oversættelsen og Anmerkningerne har havt stor Hielp af Lectore Paulo Eliæ, og takker hannem for den Godhed som

som hand derudi havde beviist. Franciscus Vormordus kunde vel trænge til Hielp udi Oversættelsen, saasom hand var en Hollænder, og den Tiid ikke endnu Sproget her i Danmark saa mægtig, som hand siden efterhaanden er bleven, og Lector Povel var saa lærd en Mand, at hand meget vel kunde hielpe, og i hvorvel hand allerede var faldet fra den Evangeliske Lærdom til Pavedømmet igien, og øvede Fiendskab imod andre Reformationens Thienere, saa havde hand dog endnu nogen Kierlighed for Franciscum Vormordum som sin gode Ven og Discipel.

Dommerens Bog er bleven oversat paa dansk og trykt i Kiøbenhavn A. 1539. med denne Titel: Dommerens Bog af det Gamle Testamente fordansket. Oversætteren har været Peder Tideman som ogsaa har brugt god Flid og Ugtfomhed.

Uf de Apocryphiske Bøger er Sirachs Bog og Salomons Viisdom oversat paa dansk og trykt til Naadeborg A. 1541. Efter Jac. le Longs Beretning skulde M. Hans Taussen være Auctor til denne Oversættelse; derudi tager hand feil. Thi Oversætteren har været den forbermelte Peder Tideman.

Efter at Kong Christian III. danske Bibel A. 1550. var bleven færdig, er ogsaa desforuden i sær trykt Salomons Bøger fordansket af Hans Siuneføn, item Tobie Bog paa danske; disse Stykker ere Ord fra Ord, ligesaaleedis som de staae udi Christiani III. Bibel, trykte til Wittenberg A. 1552. Jeg lader det være usagt, enten disse Bøger ere saaleedis i sær ovlagde, for at hielpe Folkes Andagt, som i sær vilde læse disse Bøger til deres Opbyggelse, eller og om Johannes Synyngius har vildet ved denne edition lade Efterkommerne vide, at disse Bøger havde været hans pensum, iblant de Mænd som af høysal. Kong Christian III. til den Hellige Skriftes Oversættelse vare committerede. Hand var den Tiid samme Arbeide blev gjort SS. Theol. Doctor og Professor samt Sogneprest ved H. Geistes Hospital.

Disse ere de stykviis udfomne Oversættelser af een eller anden Deel af den H. Skrift, som ere ved Reformationens Tiid forfattede og trykte, hvilke jeg har kundet faae Kundskab om.

De hypperliæ Mænd som efter høysfal. Kong Christian den Tredies Befaling oversatte den heele Bibel, kunde have kommet meget snarere til Ende med deres Arbeide, end som de gjorde, dersom de havde

beholdet, enten uden Forandring, eller med nogen Forbedring, de Oversættelser som allerede vare ferdige førend de begyndte deres. Thi dersom man regner tilfammen Mester Hans Tauffens Oversættelse over de fem Moses Bøger, Peder Tidemans over Dommernes Bog, Francisci Vormordi over Davids Psalmer, Peder Tidemans over Visdommen og Sirachs Bog, Mester Christen Pedersens over det Nye Testamente, saa var halvdeelen af Biblen allerede oversat; men de have ikke brugt nogen af disse Oversættelser, men aldeelis sat dem til Side, ingenlunde af nogen Foragt, enten imod Autores eller imod deres Arbeide, men efter den Regel som derudi har været dem foresat, nemlig at de nøyagteligen skulde følge sal. Doctor Luthers tydske Oversættelse; hvilken Regel de med al Flid har efterfulgt, deels fordi her maa skee i de Tider ikke vare mange Mænd som havde saa god Kundskab udi det hebraiske Sprog som sal. D. Luther og hans Medarbeidere, deels ogsaa, paa det at det Samfund som var imellem den danske og de tydske Evangeliske Kirkers Tro og Lærdom kunde være des kiendeligere; men denne Regel var ikke bleven iagttaget af de forige Oversættere: Mester Christen Pedersen havde nøyagteligen efterfulgt versionem vulgatam, Franciscus Vormordus var mangestæds viget derfra, og M. Hans Tauffen havde hverken bundet sig til vulgatam en heller til Lutheri version.

Hvad nu i sær M. Hans Tauffens Oversættelse er anlangende, saa har jeg seet tvende editioner deraf, begge trykte til Magdeborg saa hastig efter hinanden, at der er ifkun tvende Aar imellem begge editioner. Den førstes Titel lyder saa: De fem Moses Bøger. Aarstallet naar den er trykt staaer paa den sidste Side saaleedis: Prentet i Magdeborg ved Michel Lotther Aar efter Guds Byrd MDXXXV. Men i den anden edition lyder Titlen saaleedis: Det Gamle Testamente: Aarstallet naar den er trykt, staaer ogsaa paa den sidste Side saaleedis: Prentet i Magdeborg ved Michel Lotther Aar efter Guds Byrd MDXXXVII. Saa man deraf kand slutte hvor begiærlige Folk i de Tider maa have været efter at læse Guds Ord, siden to editioner ere blevne prentede saa hastig efter hinanden. Der er brugt samme Format nemlig Octav, og samme Bogstaver til at trykke begge editioner, hvoraf det ogsaa kommer, at Siderne svare til hinanden. Begge editioner ere trykte meget accurat, saa at jeg

den

den Tiid jeg havde begge editioner i Hænderne ingen Trykfeil har fundet, endskjønt jeg søgte derefter. Smidlertiid kand man see at der allerede A. 1536. er bl. ven giort Begyndelse med at trykke den anden edition, saasom det Årstall staaer paa Titelbladet næst efter de Ord af Psalm. 34 Kommer hid I Børn, hører mig: Herrens Frygt vil jeg lære eder. MDXXXVI. Begge editioner ere da ogsaa lige store, og bestaae af eet Alphabet og 13. Årk.

De salige Guds Mænd som arbeidede paa Reformationen i disse Riger og Lande, lode somme af deres Skrifter trykke her i Danmark, som i Kiøbenhavn, Viborg og Malmøe, men andre i Tydskland og andenstæds, saasom til Rostock, Magdeborg, Leipzig, Wittenberg og Antwerpen.

I denne Oversættelse ere ogsaa her og der trykte nogle Figurer, som ere udskaarne i Træ, for at giøre saadanne Ting tydeligere, som ellers kunde synes at være uforstaaelige, saasom Gen. XIX. at Loths Hustrue omvendes til en Saltstytte, cap. XXIX. Jacobs Drom om Stigen der naaede op til Himmelen: cap. XLI. Pharaos Drom. Exodi XII. Paaske-Nadvere. cap. XVI. at Manna regner ned af Himmelen. cap. XX. Lovens tvende Tavler, cap. XXV. Pagtens Årk: samme Cap. Røgelse-Ålteret, samme cap. Skuebrødenes Bord, samme cap. Lysestagen, cap. XXVI. Gardinerne, samme cap. Tabernaklet opreist, samme cap. Fiælene med deres Fodder og Stængre, samme cap. Løvekarret, cap. XXVII. det Raaber-Åltere, med sine Redskabe, samme cap. Tabernaklet med Forgaarden, cap. XXIX. Aharon udi sin heele Dragt. Disse Figurer ere tegnede, ikke efter den Meening som Jøderne have derom, men efter den Meening som den sal. D. Luther derom haver haft, hvilket i særdeelighed kand kiendes paa Skuebrødenes Bords, det Raaber-Ålteres og Aharons Figur.

Mester Hans Taussens egen Fortale er gandske kort, hvorudi hand raader at enhver Christen stitteligen skal læse den Hellige Skrift, ikke aleene det Ny, men endogsaa det Gamle Testament: hvilken hans Formaning vel er stillet imod de Tiders Giendobere, hvis Lærdom var, at det Gamle Testament ved det Ny saaledis var afskaffet, at dets Læsning ikke mere kunde være til nogen Opbyggelse og Nytte: udi denne samme Fortale er det at hand lover som tilforne meldet er om denne hans

hans Oversættelse kunde finde forstandige Folkes Bifald, at gaae videre frem i dette Arbeide: hvilket dog ikke er skeet.

Uarsagen hvorfor hand ikke har fortsat sin begynte Oversættelse til de følgende Bøger, har vel været den lykkelige Forandring, som i Henseende til den Evangeliske Kirkes udbortes Tilstand, her i Rigerne skeede, Naaret efter at den første edition af hans Oversættelse var bleven trykt, nemlig 1536. da Gud gaf den høynpriselige Konge Kong Christian III. Naade til at bryde Paven og hans Clerisies Nag, og kaste det fra sine Undersatters Hals: hvorved den sande Religion som hidindtil havde haft sin Fremgang igiennem Trængsler og Forsølgelser, fik al den Frihed, som kunde ønskes til at vore og udbrede sig.

Man kand meget vel tænke, at Mester Hans Taussens og hans Medarbeideres Glæde herover har været meget stor, at Gud paa saa en herlig Naade velsignede det Arbeide, som hand ved dem havde begyndt iblant saa store Lidelser og Gienvordigheder; men jo større Høsten var, og jo mindre Arbeidernes Tall var, jo større blev ogsaa Arbeidet for enhver i sær af dem. Saa at det er meget troeligt, at Mester Hans Taussen, i disse Omstændigheder ikke kand have haft Tiid, at arbeide videre paa sin Oversættelse.

Dertil kom ogsaa en anden Uarsag, som gjorde at hans Flittighed i denne Sag ikke meere var fornøden: nemlig den høysalige Konge Kong Christian III. indsaa meget vel, efter den store Biisdom som hand havde, at den Hellige Skriftes Oversættelse paa dansk, var saadan en Ting, som i den danske Kirke ikke kunde undværes: hvorfor hand ogsaa strax gjorde saadanne Anstalter, som dertil vare fornødne, og beskikkede lærde Mænd, som samme skulde forfatte.

Efter Taussens egen Fortale, følger D. Luthers Fortale over det Gamle Testament, hvilken af Taussen er gandske vel og tydelig oversat, saa det er at forundre, at ikke denne Oversættelse er bleven brugt i den danske Bibels edition af A. 1550. men gjort en gandske ny Oversættelse, som dog ubi ingen Naade er bedre end denne.

Bersiffene ubi denne Oversættelse ere ikke skildte fra hinanden, ved at begynde nye Linier, en heller ved Tall; men hvor der begyndes en ny Materie, der begyndes ogsaa en ny Linie; dog skeer dette, ikke alleene hvor der i den hebraiske Text findes de Num som betegnes med α og ω det er Paraschioth Pethuchoth og Sethumoth, men langt flere Stæder.

Om Mester Hans Taussen har haft nogen Kundskab udi det hebraiske Sprog, eller ikkun forfattet sin Oversættelse udaf andre Oversættelser, har jeg ikke hidindtil kundet finde udaf hans Skrifter, ihvorvel man kunde slutte det første af hans Arbeide. Thi der findes de Stæder i hans Oversættelse, hvor hand viger fra alle versioner; men allestæds, endogsaa hvor hand tager feil, har hand haft Anledning til sin version udaf det hebraiske Ords Bemærkelse. I det ringeste er dette vist, at ligesom andre Videnskaber paa de Tider i Danmark begyndte at fremspire, saa gik det og med det hebraiske Sprog, at Folk lagde sig derefter. Wormordus fortæller i sin Fortale til Davids Psalmer, hvilke Oversættelser hand har betient sig af ved sit Arbeide; men melder derhos, at hand somme Stæder har ikke efterfulgt nogen version, men den Hebraiske Text selv; Men hvad Hebraisk Wormordus har vidst, det maa hand have lært enten i Kiøbenhavn eller i Malmøe.

Men denne Moos forthiener Taussen saavel i denne Oversættelse som i sine andre Skrifter, at hand, frem for de andre Scribenter i de Tider, iagttager det danske Sprogs Reenhed, Rigtighed og Tydelighed, saa at derudi ikke lettelig nogen kaud lignes med ham, uden Mester Christen Pedersen.

Vel er det saa, at det danske Sprog, saavelsom andre Europæiske Sprog, i disse sidste tohundrede Aar har haft megen Forandring, baade i Henseende til Skrivemaaden og til Ordnes Bemærkelse og Brug, saa at somme forðum brugelige Ord, nu ikke meere forekomme i Bøger som skrives, andre have faaet en anden Bemærkelse, og endnu andre skrives anderleedis end for tohundrede Aar siden; men man seer dog overalt, at i denne version er brugt god analogia grammatica. Saadanne nogle i Skrivningen eller Bemærkelsen nu forældede Ord kunde ikke regnes som Oversætterens Feil. F. E. Alle de Ord som nu paa dansk ere sammensatte med den vocal i, ja endogsaa det Ord jo, skriver Taussen saaleedis, at hand i stæden for i eller jo bruger den vocal e, saasom Exodi I. 12. emeer man plagede dennom, emeer de formeredes og worte, i stæden for jo meere: Saaleedis ogsaa: eblant, ehvo, emellom, ehvilken, emod, i stæden for: iblant, ihvo, imellem, ihvilken, imod; saa bruger hand ogsaa ellers ofte den vocal e, hvor vi nu bruge i, saasom: meg, deg, seg, freste, reeste, temre. ic., i stæden for: mig, dig, sig, friste, reiste, timre. Hvilken Skrivemaade

han har tilfælles med andre de Tiders Skribentere, saavel som og at hand skriver den vocal i for e udi somme Ord. F. E. vid, talinde, spidalst, værid, berid, da vi nu skrive: ved, talende, spedalst, været, bereed; og o for e udi hannom, dennom, i stæden for: hannem, dennem.

Saa er det ogsaa nu udaf Brugen, men har været i de Tider hos flere brugeligt, i Skrivningen at sammensøye verbum med det efterfølgende pronomine tertix personæ, hvilket endnu seer i den daglige Udtale, men dog ikke saaledis skrives: saasom Lev. V. forfaridet for forfaret det, giveret for giver det, stikten for stik den, bæret for bære det, skaliet for skal det. Saadanne nu forældede, men da brugelige Ord og Skrivemaader forekomme adskillige udi denne Oversættelse: Til Exempel vil jeg anføre af et eeniste Capitel efterfølgende: trodde for traade, adt for ad, wdi for udi, Kialde for Brønd, hosi for hos, offven for oven, Dyd for did, wande for vande, att for at, Sulled for Sullet, hwæden for hveden, swarede for svarede, kende for kiende, nw for nu, wutter for søder, wandnede for vandede, henne for hende, hæden for hen, æst for est, Maanedz tyd for Maanedes Tid, hadde for havde, tho for to, wor for var, siw for syv, skoffet for stuffet, frambeelis for fremdeelis, kalledede for kaldede, hvilke Exempler alle findes Gen. XXIX. og ligesaaledis ellers overalt.

Fremmede eller udenlandste Ord forekomme meget faae i denne Oversættelse, og de samme som der findes, ere saadanne, at de i den Tid have været meere bekiendte, end som danske Ord der kunde betyde det samme: For Exempel: Det Ord Façon i stæden for Stikkelse eller Dannelselse har Mester Hans Tauffen elsket, hvorfor ogsaa Titlen paa hans Døbebog som er trykt til Viborg Aar 1528. lyder saa: en ret christelig Fadzon at christne Børn med: Det samme Ord forekommer da ogsaa ofte i Oversættelsen, saasom Ex. XXV. 33. Det skal nw være Fadsonen paa de sex Kjøer, v. 40. efter den Fadson, som dw seer oppaa Bierget. 20. Det Ord Chrismolie var udi Reformationens Tid ligesaa brugeligt, som det nu er ubrugeligt og ubekiendt: derover forekommer det ofte i denne Oversættelse, som Exod. XXIX. 7. Saa skaltw tage chrisimollien, Lev. IIX. 2. Med Flåderne og chrisimollien, v. 10. Saa tog Mose chrisimollien og smurde 20. Ligeleedis det Ord chrisime i Stæden for Salve, som Ex. XXIX. 21.

saa skaltw tage af chrismen, saa og cap. XXX. 25. og gjør en hellig
 chrisme deraf efter Apotekerkonst, saa skallet blive en hellig chrisme.
 Der forekomme nogle flere saadanne Ord, hvis Bemærkelse den Tid
 har været bekiendt og til Deels nu er ubekiendt eller forandret. Nu
 bruges det Ord Kahytte iffun til Skibs, men den Tid har det ogsaa
 bemærket Tæste som bruges til Lands: saa staaer her: Ex. XXXIII. 10.
 hver udi sin Kahytte Dør, i de nyere versioner staaer der: hver i sin
 Pauluns Dør, ihvorvel det Ord Paulun er ogsaa fremmet og af
 Oprindelse Frandsk eller Latiin. Deut. III. 5. Portæ og Regheler, det
 tydskke Ord Riegel som betyder en Skaade, er bekiendt: i de nyere
 Oversættelser staaer Porte og Stænger. Deut. XXIV. 1. findes det
 Ord Skedebress i stæden for Skilsmisse Brev, det er ogsaa let at sien-
 de, at det er det tydskke Ord Scheidebrief. Hvor der udi Mose Bøger
 forekommer det Ord וְצִוְיָהוּבֵן det er Skarlagensfarve, paa latiin
 color coccineus, f. G. om Tabernaklets Bevning, om Forhængen, om
 den ypperste Prestes Livkiortel, ic. Ex. XXVI. 1. 31. XXIX. 6. 15. ic.
 der sætter Taussen alletidder Bliant, hvilket Ord nu ikke betyder andet
 end lapidem molybditen, som man bruger til at tegne og skrive med;
 hand meener uden Tvivl med det Navn den Farve som minium har,
 som er ogsaa en color coccineus, hvilket hand kalder Bliant fordi det
 bliver gjort af Bly. Nogle ældre danske Skribenter bruger dette sam-
 me Ord til at betegne byssum eller det fineste Linnen, dog skrive de det
 ogsaa Bliald. Hvor der staaer paa Hebraisk det Ord נֶחֱשֶׁת og i de
 nyere danske Oversættelser Gardiner, som af sin Oprindelse er ondt La-
 tiin, f. G. Exod. XXVI. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. der bruger M. Hans
 Taussen det samme Ord Kortiner; men hvor der staaer paa Hebraisk
 עֲבֹתָיִם og i de nyere Oversættelser Omhæng som Ex. XXVII. 9. II. 12.
 XXXIX. 9. 12. der bruger hand det af Latiin og dansk sammensatte
 Ord Sperlagen. Hvor der nu staaer Kaabder som Exodi XXVII.
 2. 3. 4. der sætter hand Messing, da dog den Kunst at gjøre Messing for-
 modentlig ikke har været bekiendt i Mosés Tiider, og i hvad der end fand
 siges om orichalcum, saa er dog vel Messing aldrig et af Naturen, men
 ved Kunst frembragt Metall.

Da Mester Hans Taussen har gjort sin Oversættelse, hverken efter
 versionem vulgatam, ey heller efter Lutheri tydskke version, saa fore-
 kommer derudi de Stæder i hvilke hans Oversættelse bedre rammer

Tertens Meening end nogen af disse, saa og de, hvor enten vulgata eller Lutheri er bedre end Tauffens: imidlertid fand dog denne Oversættelse være ogsaa et meget got Middel til at forbedre noget i den brugelige Oversættelse, ved dennes collation.

Den Forskiel som er imellem denne og andre versioner fandt best blive kiendelig ved at fremføre nogle Exempler:

Det er bekiendt, at de Romerske Catholiske, iblant andre argumenter som de bruge til at bevise den H. Jomfru Mariæ Magt og Belgieringer, ogsaa pleye at anføre udaf deres version vulgata det Sprog Gen. III. 15. ipsa conteret tibi caput, hvilken Oversættelse er falsk og urigtig, saasom Tertens Ord ikke lyde om Qvinden, at hun, men om Qvindens Sæd at han skal knuse Slangens Hoved. Dette har ikke alle ne sal. D. Luther iagttaget, og verteret: Derselbe soll dir den Kopff zerreten, men ogsaa Tauffen, som oversætter Ordene saa: ja han skal knuse dit Hoved.

Derimod ere de Ord med hvilke Eva giver tilkiende sin Glæde over Cains Gudsfel, og sin Ero om begge Christi Nature, (omendskiønt hun tager feil i at ansee Cain for at være Messias,) ikkun gandske slet oversatte i version vulgata Gen. IV. 1. possedi hominem per Deum; thi derved tabes al den Frynd som Ordene i Terten have. Tauffens Oversættelse er noaet bedre, men dog ikke rigtig: Jeg haver alt faaet den Guds Mand, han har ikke iagttaget den notam accusativi som staaer i Terten; men Lutherus har noyagtigere exprimeret Ordene Meening: Ich habe den Mann den H. Eren.

Udi de Ord med hvilke Gud advarer Cain imod hans bitre Brede, v. 7. har næsten enhver Oversætter sin egen Meening. Vulgata: nonne si bene egeris recipies? under det sidste Ord fandt forstaaes præmium, og denne Oversættelse fandt nogenlunde forsvares. Lutherus har oversatt samme Text saaledis: Wenn du from bist, so bist du angenehme, hvilket passer sig endnu bedre til Sagen hvorom her tales: Tauffen verterer paa denne Maade: Meent du det var ey et Offer, dersom du vare god? Meeningen er ogsaa gandske smuk, og kommer overeens med det som staaer I. Sam. XV. 22. At adlyde er bedre end Offer, og at give agt paa end Sedmen af Vædre. Onkelos oversætter Ordene paa Chaldaisk saaledis: Dersom du forbedrer dit Forhold, saa faaer du Forladelse, hvilken Oversættelse er jødisk. Thi Jøderne meene, at man faaer Synds Forladelse

ladelse ved at forbedre sit Levnet. Ingen af disse Oversættelser kand beraabe sig derpaa, at det Ord *non* som her staaer og betyder at bære, forekommer andenssteds i Biblen i den Bemærkelse som det her tillegges. Thi aleene og for sig selv bemærker det aldrig nogensteds enten recipies, eller angenehme, eller et Offer, eller Synds Forladelse, og dog kunde alle disse Oversættelser, ja endnu flere, finde Grund udi Radicis og derivatorum Brug i Biblen; særdeelis Taussens Oversættelse et Offer, saasom der ere i Skrifften mange Stæder af hvilke det kand kiendes, at iblant verbi *non* Bemærkelser ogsaa kand regnes en Gave, Foræring, Offer: hvilken Meeening her skal holdes for at være den beste, maa kiendes udaf Textens Sammenhæng.

I det følgende ottende vers, har den Samaritaniske, den Græskiske og Latinke Oversættelse flittet to Ord ind som ikke staae i Texten: *Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: egrediamur foras:* hvilke de have meent at være fornødne, saasom de have taget det Ord *non* i det brugeligste Bemærkelse, for *dixit* eller han sagde, og saa maatte der endelig følge paa noget som han havde sagt; Men Taussen saavel som og Lutherus har meget vel taget det i agt, at Ordet ogsaa betyder *locutus est* eller hand taledede, saasom denne Bemærkelse umodsigeligen forekommer Psalm. IV. 5. Psalm. CXXXIX. 20. og at ligesom Folk der have Uvenskab indbyrdes, ikke gierne tale med hinanden, saa vilde den Hykler Cain anstille sig ligesom han var forliigt med sin Broder Abel, og derfor taledede med hannem. Derover verterer Lutherus Textens Ord, foruden noget Tillæg, saaleedis: Da redet Cain mit seinem Bruder Sabel: og Taussen ligesaa: og siden taledede Cain med sin Broder Abel.

Gen. V. 24. handles om Patriarchens Enochs Himmelfart, hvilken passage M. Hans Taussen oversætter saaleedis: Da blev han borte, fordi Gud tog hannem, hverken den Talemaade som vulgata haver brugt: & non apparuit, ey heller den som Lutherus bruger: und ward nicht mehr gesehen, kommer Texten saa nær, som de danske Ord: da blev han borte: desforuden har Lutherus transloceret de sidste Ord i dette Vers, hvilket Taussen ikke har meent at være fornødent.

Gen. X. 21. giver Texten ingen Anledning til at domme om D. Luther har ret, naar han tilligemed de LXX. Fortolkere gjør Japhet til

Noachs ældste Søn, og skriver: Sem : : Japhets des grøfferen Bruder, eller ogsaa M. Hans Tauffen, som tilligemed vulgata anseer Sem for den ældste, og oversætter saaledis: Sem Japhets ældste Broder.

Gen. XIII. 10. sqq. tvivler jeg ikke paa, at jo Tauffens version er rigtigere end nogen andens, naar han saaledis fordanstker Englens Ord: paa det Law som Frugten kand leve, vil jeg vist komme til deg igien, thi Textens Ord kunde gierne taale den Oversættelse, og derudi er intet som strider imod dens Sammenhæng. D. Luther oversætter dem saaledis: Ich will wieder zu dir kommen so ich lebe. Nu er der ingen Tvivl paa, at jo den uskabte Engel Guds Søn lever evindeligen, og ihvorvel Lutheri Meening kand kiendes af den Anmerkning, som hand sætter til vers. 14. at Gud her taler paa Menniskelig viis; saa synes dog denne ἀνθρώπων ὁμοιωθεῖσα alt for haard og ufordønelig: Naar vi dødelige usle Mennisker, hvis Liv er som en opstigende og bortfarende Damp, tale om vore tilkommende Ting, saa er det klogest og sikkerst, at vi sætte dertil: om vi leve. Jac. IV. 15. Men den Talemaade kand ikke beqvemmes den uforanderlige Gud, som aleene haver Udødelighed; dog sigter versio vulgata til den samme Meening som D. Luther haver. Thi der staaer vita comite. Den Chaldaiske Fortolkere giver Ordene denne Meening: ved den Tiid da I skulle være i Live; men det forstaaer sig jo selv, at døde Folk avle ingen Børn, saa kalder ogsaa Englen v. 14. den Tiids Betegnelse som han hafde givet i dette vers וַיִּבְרַח en visse foresat Tiid, og saadan en Tiid er det, naar $\text{לְעָרְבָה נְפֻשׁוֹתַי}$ betyder 40. Uger, men ikke om man oversætter det: da I skulle være i Live. Thi Abraham og Sara levede endnu nogle og tredive Aar tilsammen efter at Izaak var født. At ellers den Radix $\text{נָחַ$ udi Conjugatione Piel af hvilken dette Ord som her findes har haft sin Oprindelse, kand have den Bemærkelse, at fødte Børn og ved Fødselen at frembringe dem til dette Liv, kand mand ikke aleene slutte af vores første Moders Navn, som kaldtes Eva fordi hun er alle levendes Moder, og af det Chaldaiske Sprogs Brug, hvor det Ord $\text{נָחַ$ offte betyder en Jordemoder Gen. XXXV. 17. &c. men endogsaa udi det Hebraiske Sprog selv, forekommer det Ord som her staaer nemlig $\text{נָחַ$ i den Bemærkelse, at det betyder en Barselkone udi mischna Joma c. I. m. I. hvor Bartenora forklarer det ved det Ord $\text{נָחַ$ d. e. den som har født Barn. Saa at

constructionen her bliver som I. Reg. XXII. 27. וְיָמִים אֲרִבָּה, og Oversættelsen skulde da Ord fra Ord være: ved den Tid som er en Barselqvindes rette Tid.

Gen. XXIV. 62. oversætter D. Luther de sidste Ord saaledis: Isaac = = war ausgegangen zu beten auf dem Felde umb den Abend. Det er vel saa, at gudfrygtige Folk naar de ere i Centrum, pleye ideligen at tænke paa Gud, og at takke og tilbede hannem; men Textens Ord selv sige ikke meere, end det som versio vulgata saaledis exprimerer: & egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die, og Taussen saaledis: var nu udgangen mod Aftenen at pønse paa Marken.

Gen. XXXI. 49. fortælles om den Steenhob som blev opreist imellem Jacob og Laban, at den ikke aleene blev kaldet Gilead, men endogsaa Mizpa: Saaviit har Taussen exprimeret Meeningen bedre end vulgata og D. Luther, at da vulgata gandske har glemmt dette Navn ude, og D. Luther ikke anseer det for Steenhobens Navn, men for sammes Beskrivelse, og sætter: und sey eine Warte: saa seer Taussen rigtig nok, at det skal være Steenhobens Navn, ogsaa en Beskuelse; men han forseer sig derudi, at han oversætter dette Navn paa dansk, da han burde have beholdet det Hebraiske Ord Mizpa.

Gen. XXXII 32. Lutherus udelukker aldeelis den Seenes Naun, som blev læderet af Englen, der brødes med Patriarchen Jakob, og oversætter ifkun de øvrige Ord: Daher essen die Kinder Israel keine Spann- Ader auf dem Gelenck der Hüfte, bis auf den heutigen Tag, darumb das die Spann- Ader an dem Gelenck der Hüfte Jacob gerühret ward. Men Taussen oversætter ogsaa Seenes eget Navn, som er נֶשֶׁן og bruger i sin version disse Ord: Derfor æde Israels Børn ikke den strompne sinæ som sidder paa Laarbowen, endnu paa denne Dag, for den samme strachte sinæ bleff saa rørd paa Jacobs Laarbow. Det første Sted kalder han samme den strompne sinæ, og det andet Sted den strachte sinæ, hvorudi det synes at han har efterfulgt vulgatam, som det første Sted i verset sætter: nervum qui emarcuit, det andet Sted: eo quod tetigerit nervum femoris ejus & obstupuerit: hvilken sidste expression kommer overeens med LXXvir: versione, som sætter gandske smukt τὸ νεῦρον ὃ ἐνάρθρωσε.

Hadde

Hadde Tauffen paa begge Steder sat: den Scene som var forstrakt, saa havde hans Oversættelse her været den allerrigtigste.

Men Gen. XXXIX. 12. har vel ogsaa Tauffen baade LXXvir: og vulgatum versionem for sig, naar han oversætter ligesom de: *Juda reyste hæden = = = at Klappe sine Saar, med sin Hiurde Hira af Odollam*; men dog taget Feil saavel som og D. Luther der sætter: *mit feinem Hirten Hira von Odollam*, da dog vocalerne vise, at Ordet skal oversættes: *med sin Ven Hira*: hvilket ogsaa D. Luther har seet, men dog udi nota sætter: *Puncta können so wohl fehlen als treffen.*

Gen. XLII. 45. har Tauffen handlet flogeiligen derudi, at han ikke har fordanket den ægyptiske Titel som Pharao gaf Joseph, men beholdet det samme Ord, saasom ogsaa Moses ikke har oversat det paa Hebraisk, saa og de Græske Fortolkere, som dog levede udi Ægypten, udi saadan en Tid, da det gamle ægyptiske Sprog ikke endnu aldeelis var uddød, have dog ikke oversat det paa græsk: saaleedis lyder Ordene efter Tauffens Oversættelse: *saa kaldede Pharao Joseph Zaphnath Paenea*. Lærde Mænd i de nyere Tider som have lagt Binde paa de usle Levninger af det gamle ægyptiske Sprog hvilke findes i Coptiske Bøger, have nok at bestille med, de som ere Romersk Catholske at forsvare den version som vulgatus interpres haver: *vertitque nomen ejus, & vocavit illum lingua ægyptiaca, Salvatorem mundi*, og de som ere Evangeliske at forsvare D. Luthers version: *und nennet ihn den heimlichen Rah: hvilken sidste nærmest kommer overeens med den Chaldaiske Fortolkeres Ord: den hvilken hemmelige Ting aabenbares.*

Gen. XLIX. 26. er versio vulgata meget usforstaaelig, hvor Texten saaleedis lyder: *Benedictiones Patris tui confortatae sunt benedictionibus Patrum ejus, donec veniret desiderium collium æternorum.* D. Luthers Oversættelse er meget bedre: *Die Seegen deines Vaters gehen stärker denn die Seegen meiner Vorfaltern (nach Wunsch der Hohen in der Welt.)* Men Tauffens Oversættelse er endnu tydeligere: *den Velsignelse som er din Fader tilsagt, over den Velsignelse, som er mine Forælderne tilsagt, er meget stor, eftersom hiine ypperlige udi Verden kunde være begerindes.* Jacob havde samme Løfte som Abraham og Isaac, nemlig at i hans Sæd skulde alle Slegter paa Jorden velsignes; men det havde han frem for dem, at iblant hans Sønner var ingen Ismaël som skulde udstodes, ingen Esau som skulde

skulde thiene: ja han saae i levende Live een af sine Søner opkommen til saa høy en Værdighed, som var næst den Kongelige; men de følgende Ord har D. Luther oversat meget bedre end Lausen: und sollen kommen auf das Haupt Joseph, und auf den Scheitel des Nasir unter seinen Brüdern: hvor Lausen er viget alt for langt fra de Hebraiske Ord, ved at oversætte: Al Joseph skulle de komme som skulle blive til Hvidsmænd, ogsaa de ypperste Nazareer eblandt hans Brødre.

Gen. XLIX. 10. oversættes den ypperlige Spaadom udi hvilken Jacob taler om Messias Tilkommelse udi versione vulgata saaledis: donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Der ere to merkkelige Feil i denne Oversættelse: den eene er af mindre Betydning, nemlig at det Ord expectatio er sat i Steden for obedientia eller aggregatio, men den anden er vigtigere, som findes i den Væres Titel med hvilken Messias her nævnes Silo den som gjør Fred, det er Neglere: i Stæden derfor sætter vulgata: qui mittendus est. Hvilken Feil Oversætteren ikke har taget af den Græske Oversættelse, thi den er vel ogsaa paa dette Sted urigtig; men paa en gandske anden Maade, nemlig εως αν ειρηνη τα αποκλειμενα ανω, men den er kommen af tvende Bogstavers confusion, som i den Hebraiske Skrivning ere hverandre meget lige, nemlig ו ור. Interpreten har meent, at det Ord Silo kommer af Radice ורש, da det kommer af Radice ורש, D. Luther har oversat det der Held, thi en Heltes Dapperhed sigter til at forskaffe Fred: bis dass der Held komme, und demselbigen werden die Völcker anhangen; men jeg meener, at Lausen har handlet gandske flojeligen derudi, at han har beholdet det Hebraiske Ord selv uforandret: sørend Silo kommer, og hannem skulle Folkene da tilfalde.

Exodi I. II. beskrives noget af det som Israëls Born have bygt i Egypten udi deres Trældom. Vulgata versio sætter det saaledis: ædificaruntque urbes tabernaculorum Pharaoni Phithom & Ramesse. Dette Stykke oversætter ogsaa Mester Hans Lausen bedre end vulgata, paa denne Maade: Thi man bygde da Pharao Pithom og Ramesse til Dræsele. Det gamle danske Ord Dræsele som betyder forraadssteder exprimerer Textens Meening meget rigtigere, end urbes tabernaculorum. Saa er det ogsaa ret, at han skriver Pithom og ikke Phithom. Thi af den Egyptiske Artikel מ som er bleven sat for ved dette Ord til at begynde samme, kand man med megen Rimelighed giøre

den Slutning, at da den er masc. generis maa det sigte til en Afgud eller Konge, og at her maa Stadens Navn begyndes af Th, enten det nu er Thmui som nu kaldes Damiata, eller en anden i hvis Navn findes de consonanter θ og μ og den vocal ω . Det er ogsaa rigtigt, at han skriver den anden Stads Navn saasom den lyder i Texten Raames, og ingen vocal sætter imellem m og s, som vulgata haver gjort. Thi nu kand man slutte, at maaskee dette Navn er sammensat af to Ord Raam og Ses: maaskee det er den Stad Profopis i den Saitiske Provins. Hvilken Egn ogsaa bedre kand svare til den herrlige Beskrivelse som Pharao giver over Gosens Land: den beste Sted i Landet. Gen. XLVII. 6. Landets Sedme. cap. XLV. 18. end den tørre Ord hvorhen Cellarius i sin Geographie har sat Gosens Navn. Denne accurateste i at skrive Navnene har D. Luther ikke saa noye taget i agt, men kaldet Stæderne Pithon und Raemes.

v. II. Har versio vulgata exprimeret det som der siges om de Hebræiske Qvinder saaleedis: ipsæ obstetricandi habent scientiam, hvilken version maaskee er rigtig. Men Tauffen har oversat Ordene saaleedis: de ere føre Qvinder. Hand har formodentlig om deres Bemerkelse havt samme Meening som D. Luther, der exprimerer dem paa denne Maade: Sie sind harte Weiber.

Exodi II. 21. fortæller Moses om sig selv, at hand lod sig overtale, til at blive i Reguels Thieniste: Ordene som der staacr, oversætter vulgata saaleedis: juravit ergo Moses quod habitaret cum eo. Men Tauffen paa denne Maade: Der bevilledede Mose, at blive hos Manden: samme Meening har og D. Luther udi sin version. Man skulde ikke lætteligen udtænke, hvad Anledning versionis vulgatæ auctor kunde haft til at melde noget om en Sed i denne Sag, dersom ikke Raschi i sin Commentario havde anført, at det er en allegorisk Forklaring, over disse Ord, at Reguel har forpligtet Mose med Sed, at han skulde ikke rejse bort af Midians Land, uden hans Samtykke.

v. 12. findes der udi versione vulgata et Stykke tillagt, som ikke staar udi den Hebraiske Text, hvilket dog D. Luther ogsaa har indført udi sin Oversættelse, saaleedis lydende: und sic (nemlig Zippora) gebahr noch einen Sohn, den hieß er Elieser, und sprach: Der Gott meines Vaters ist mein Helfer, und hat mich von
der

der Sand Pharao errettet; men Taussen har gjort rettere derudi, at han aldeelis har udeluft disse Ord, saasom de ikke findes i Grundtexten paa dette Sted, men vel Exodi XII. 4. Der har vel ogsaa været mange Aar imellem disse to Moses Sønners Fødsel, saa at den ældste vel har været gandske fuldvoren, da den yngste er bleven født, som var et spædt Barn, og blev omfkaar af sin Moder, fyrrtve Aar efter at Moses var kommen i Midians Land.

Ex. XIII. 18. saavel paa dette Sted, som udi de følgende, oversætter Taussen de Hebraiske Ord יַם סוּף Flødehavet, ligesom og D. Luther oversætter dem: das Schilffmeer, hvilket er det Hebraiske Ords rette Bemærkelse, da derimod den latinske Oversættelse som fortolker det mare rubrum, og de nyere danske Oversættelser, som haver: det røde Hav, vel nok exprimerer Meningen, men ikke saavel Ordets Bemærkelse.

Den meget tunge Talemaade, som forekommer Ex. XVII. 16. hvor Gud befaler at Israels Børn skulde føre Krig imod Amalekiterne, saa længe som disse vare til, har vel hverken vulgata, eller Lutherus, eller Taussen rigtig exprimeret. Vulgata havde saaledis: Quia manus solius Domini. Torde man giette, at der af Begyndelsen har staaet: quia manus super folio Domini, saa havde det svaret til den Hebraiske Text Ord fra Ord: Lutheri Oversættelse lyder saa: Es ist ein Aaal-Zeichen bey dem Stul des Herren. Hvilken version ikke vel er at forstaae. Taussens Oversættelse: skal efterhaanden blive varig under Guds Bestiermelse, er vel ikke heller den rette, men er dog meget artig, saasom den Talemaade: at holde Haand over een, baade paa Hebraisk og Dansk betyder at bestierme. Dette Sted er i Sixti V. edition nogenlunde men ikke tilfulde forbedret, saa at der nu staaer: manus solii Domini.

Ex. XXIII. 5. staaer den merkelige Befaling om Kierlighed som man skal have og bevise endog imod sin Fiende, at om man saa end sin Uvens Usen blive liggende under sin Byrde, saa skulde man hielpe det op igien. Det har D. Luther meget vel vidst at det Ord אַי som her staaer, har den Bemærkelse at slippe eller forlade; men hand har ikke agtet derefter, at det og har den Bemærkelse at hielpe, hvorudover han maa circumscribere Meningen saaledis: sondern verſäume gerne das deine um ſeinet willen; Men vulgata som iagttager den

sidste Bemærkelse, kommer meget giennere og rigtigere til rette, ved at sætte: sed sublevabis cum eo: saa og Taussen som skriver: men hielpet op igien.

Exodi XXIX. 26. handles om Aharons Indvielse, og meldes, at Moses ved denne Forretning skulde selv beholde Brynset af Væderen, hvorudi vulgata versio tog feil, og confunderede Personerne, thi den Tid stod der saa: & cedit in partem suam, hvilke Ord Taussen oversætter rigtigere siden skal det være diin Part: hvilket ogsaa Lutherus retteligen har taget i agt, og er rettet i editione Sixtina.

Exodi XXXIV. 25. var ogsaa i versione vulgata en Feil, som forandrede Budets Mæning: neque residuebit mane de victimis solennitatis Phase. Deraf at her brugtes pluralis numerus, og stod victimis, skulde man tænkt, at hvad Offeringer som bleve offrede for Paaske-Hoytidens Skyld, de skulde fortæres samme Dag som de vare slagtede; da dog hvad Fredsoffer der bleve offrede i det Gamle Testamente, gierne maatte spises Dagen derefter, og dette Forbud aleene sigter paa Paaske-Lanumet selv, hvorfor og Taussen har gjort ret derudi, at han her har beholdet numerum singularem, og oversat Ordene saaledis: og ey skal Offeret wdass Paaske-Hoytiden nattes indtil om Morgen; denne Feil er ogsaa rettet længe derefter i Sixti V. edition.

Levit. I. staar beskrevet baade hvorleedis man skulde offre Brænd-Offere, og hvad slags Creaturer dertil maatte og kunde bruges. v. 10. handles om hvad der af smaat Dvæg d. e. af Faare-og Gede-Slagen kunde dertil bruges. Der havde vulgata versio sat: agnum anniculum & absqve macula offeres. Nu burde for det første det Ord anniculum være borte, saasom det ikke findes i Texten, og der maatte til Brændoffere ogsaa offers fuldvoorne Vædre og Bukke, som vare over eet Aar gamle. Dernæst tvivler jeg paa, at det Ord agnus kand bruges til at betyde et Bukke-Kid: om en voksen Buk eller Væder kand det vel aldrig bruges. D. Luthers Oversættelse er gandske rigtig: ein Männlein das ohne Wandel sey. Ligesaa rigtig har og Taussens Oversættelse været i hans Tid: den lyder saa: Da offre seg en Buck uden Lyde. Thi det Ord Buck har i gamle Dage paa Dansk betydet, og i somme Provincker endnu betyder Hannerne baade til Faar og Geder, saaog iblant Lanumene og Riddene, hvorfor ogsaa det Ord som skal egentlig betyde hircum er det sammensatte Ord: en Gedebut.

Lev. II. 2. III. 2. og flere Stæder forekom i versione vulgata en Feil, som omsider er bleven rettet i de Revisioner som ere giorte over vulgata, nemlig at Aharons Sønner kaldtes filii Aharonis sacerdotis, i stæden for sacerdotes. Thi baade vare de gandske egentlig Prester, og Ordet staaer paa Hebraisk in numero plurali. Tausen oversætter disse Ord som de bør oversættes: Presterne Aharons Sønner.

Lev. III. 17. har Tausen meget vel oversat Ordene saa: Alt Talli er Hærens, saavel som og ellers overalt hvor der tales om den Fedme som skulde opbrændes paa Alteret, brugt det Ord Talli, hvilket er langt rigtigere end det der nu staaer i vore Oversættelser: Alt det feede hører Hæren til; af hvilke Ord Læseren snart maatte slutte, at Israels Børn slet ikke maatte æde noget feedt Kiød, men ikkun lutter magert, eller at membrana adiposa som ligger under Huden ogsaa skulde opbrændes. De Stykker som af alle Offringer bleve opbrændte, heder overalt i Danmark Tællig, naar de ere af Øren, Faar eller Geder, uden alene Halen af Faarene. Saa har ogsaa Tausen langt bedre agtet paa at give disse Stykker de rette Navne som dem tilhører f. E. Levit. IX. 19. Vometallien, Nyterne og Mellomgullet ossuer Leveren: derimod i de nyere versioner staae ikke de rette termini som Slagterne bruge, da dette Vers er saa oversat: Det Feede det som skjuler Indvullen, og Nyterne og Hinden af Leveren.

Lev. VI. 16. handles om Madofferet og om sammes Levninger, af hvem og hvor samme skulde spises: Stedets Beskrivelse havde versio vulgata ikke vel exprimeret, hvor der stod: & comedet in loco sanctuarii tabernaculi; deraf kand man ikke vel forstaae Meningen, men skulde snart tænke, at disse Levninger skulde spises i den Part af Tabernaklet som kaldtes det Hellige, hvilket var gandske urigtigt. Tausen har vel forstaaet Meningen, men brugt et ubequemt Ord: paa en hellig Sted udi Forstuen til Vidnesbyrdens Tabernakel. Det Ord Forstue passer sig ikke her, saasom det ikke pleyer at betyde et Sted, som er under aaben Himmel, (hvilket dog her bør forstaaes,) men under Tag uden for Stuen.

Lev. XXVI. 41. handles der om Israëliternes Poenitens som de skulde giøre for deres Synder, naar de af Fiender vare bortførte i fremmede Lande, og der havde udstaaet meget ont. D. Luthers Oversættelse er saa smuk, at jeg vilde ønske den kunde stadfæstes med

Exempler paa den Bemerkelse som han tillægger de Hebraiske Ord som her findes, nemlig: Denn werden sie ihnen die Straffe ihrer Missethat gefallen lassen. Men de Hebraiske Ord findes ikke andstedts brugte i den Bemerkelse. Den samme Feil er der ogsaa ved versionem vulgatae paa dette Sted: der staar saaledis: tunc orabunt pro impietatibus suis: Taussens Oversættelse: da skulle de vel wille wære forligte for deris Undskaff, har dette Formon for de andre, at den Oversættelse som frem for alle andre har forstaaet Hebraisk vel, nemlig Onkelos, tillægger Ordet samme Bemerkelse, nemlig at forlige, og at passivum til det activum som her staaer, uimodsigeligen har denne Betydning Esaiæ XL. 2. dens Misgierning er forliigt.

Num. XII. 3. fortælles i Anledning af den Stridighed som Moses havde med sin Broder og Søster, at i en visse Beskaffenhed overgik Moses alle andre Mennisker paa Jorden. Ordene oversætter Taussen ganske rigtig: Mose wor en saare sachtmodig Mand; Saaledis har Onkelos ogsaa oversat dem, og det Hebraiske Ords wæ egentlige Bemerkelse er sagtmodig. Lutherus oversætter samme Ord saaledis: Mose war ein sehr geplagter Mensch, ligesom der havde staaet i Texten wæ hvilket Ord ikke staaer her, og dog egentlig betyder den som er plaget med Fattigdom. Vulgata har: vir mitissimus, som er ikke ubequemt, omendskiont maaskee mansuetus havde været bedre. Derfor nemlig skeede det, at Gud saameget forsvarede Mosis respect, fordi han selv ikke hafde Hiertelov dertil. De mange høye Aabenbaringer og store Mirakler, hafde ikke gjort ham stolt og vredagtig, men saa ydmyg og sagtmodig, at han ikke kunde blive vreed i sin egen Sag, og mindst imod sine Gødfænde.

Num. XIII. 25. havde Taussen gjort bedre, om han havde ladet det hebraiske Ord Escol staae uoversat, ligesom D. Luther har gjort: Der Ort heist Bach Escol, end at han haver givet denne Bæk et dansk Navn: den samme Sted kaller man Druebeck.

Num. XIV. 44. handles der om Israeliterne, at de uagtet Guds Udvarsel og Forbud, droge op at føre Krig imod Canaaniterne. Lutherus sætter saa: aber sie waren störrig hinauf zu ziehen. Samme Meneing har og Onkelos i sin Paraphrase. Derimod har vulgata versio: at illi contenebrati ascenderunt, hvormed ogsaa Taussens Oversættelse

sættelse kommer overeens, men de lode seg forblinde til at drage hæden. Jeg tør ikke sige at de have confunderet det Ord som her er skrevet med *v* og et andet Ord som betyder Mørke, og skrives med *x* med hverandre. Thi Tanchuma har ogsaa forklaret det Ord som her findes i Terten, ved det Ord *דומן* formørkede. Da nu Tanchuma saavel som Onkelos har levet førend Talmud blev skrevet, og førend det Hebraiske Sprog i Jodeland var uddød, kand jeg ikke med Bissighed sige, hvilken af dem der har ret. Dette verbum forekommer ellers iffun et eeniste steds i Biblen, dog i en anden conjugation, nemlig Abac. II. 4. der oversætter vulgata det: *incredulus est.*

Deut. IV. v. 33. tales om den guddommelige Majestæt, med hvilken de ti Budord bleve fremsagde paa Sinai Bierg. Vulgata havde sat om Israëls Børn disse Ord: *audivisti & vidisti.* I det Ord *vidisti* er den Feil, at persona tertia er forandret til secundam, og tilligemed at *vidisti* er skrevet i stæden for *vixisti.* I Sixti V. edition er vel nu sat *vixisti*, men den anden Feil er ikke forbedret. Taussen har meget vel oversat dette vers: om noget Tiid er hørd saadant, att noget Folk haffoer hørd Guds røst talendis mit wdass ild, saasom du haffuer hørd, og er ligewel bleffuet lessuendes.

Deut. XI. 10. beskrives at i visse Henseende var Agerdyrkingen mægeligere i Canaans Land end i Egypten, nemlig fordi det regner i Canaans Land til Fornodenhed, men ikke i Egypten, hvor man maa med stor Umage vande de Agre, som enten aldeelis ikke, eller ikke noksøm overskylles af Nilstrømmen. I vulgata versione staaer derom saaledis: *In hortorum modum aquæ ducuntur irriguæ.* I Lutheri Oversættelse: und selbst træncken mustest wie einen Kohlgarten. Begge have udeluft et Ord som staaer i Terten, og som Taussen har exprimeret: og wandren paa din Soed ligesom en Kaalhawe.

Deut. XIV. 21. staaer et Forbud som med samme Ord ogsaa findes paa to andre Steder, nemlig: Ex. XXIII. 19. og Ex. XXXIV. 26. Paa alle disse tre Steder har versio vulgata rigtig exprimeret Terten, og lyder saaledis: *non coques hædum in lacte matris suæ.* Men Lutherus har meent, at dette Sprog skulde ikke oversættes Ord fra Ord; men havde en anden Betydning end som Ordene lyde, hvilken han fremsætter saaledis: Du solt das Böcklein nicht kochen, weil

es noch seine Mutter säuget. Taussen har herudi efterfulgt sin Lærere, og sat: du skalt icke kaage Kidet, den stund det dier sin Moder. Denne version havde samme salige Mænd ikke kundet falde paa, dersom de havde kommet ihu at Levit. XXII. 27. udtrykkelig staar, at naar en Kalb, et Kid, et Lam var over syv Dage gammelt, saa maatte man endogsaa, om man vilde offre det, end sige æde det.

Deut. XXXII. 39. er en meget fyndig Tale, enten man med D. Luther oversætter den: Sehet ihr nun das ichs allein bin? eller og med Taussen: See Inw wel att jeg er hiin rette JES? Ordene saavel som accenterne tillade, at man kand, saasom man vil, ansee enten det eller jeg for at være prædicatum. Begge Oversættelser bestyrkes udaf Exodi IV. 14. jeg er den jeg er. Imidlertid er dog den Meening som M. Hans Taussen i sin version har exprimeret, nemlig at JES er prædicatum, hos Jøderne saa almindeligen antagen, at de endogsaa udaf det anførte Sprog pleye at beviise, at det Ord JES er et guddommeligt Navn og Titel.

Disse anførte Exempler meener jeg at være nok, til at beviise hvor stor Flid og hvor got judicium den sal. M. Hans Taussen har brugt i at forfatte sin Oversættelse, og at samme kand være et got Hielpemiddel baade udi Exegesi, og at forfremme den danske versions Forbedring. Den salige Auctor har ikke søgt meere Noos for sit Arbeide, (som hans egne Ord derom lyde udi Fortalen,) end at forstandige Solt kunde skionne, at det saa kand være lideligt. Jeg for min Deel meener, at endogsaa dette hans Arbeide er gandske priseligt, og vilde ønske, at han havde oversat flere af den Hellige Skriftes Bøger, paa samme Maade som disse fem Mossis Bøger.

H. G. om Kong Knud den Stores Reise til Rom, hvad Aar den er skeet.

I.

Kong Knud den Store havde vel aldrig staaet saa høyt ansest, som i Historierne, og nodt saa stor Yndest og Berømmelse i Verden, frem for hans Herr Fader, hvis hand havde alene bekyndret sig om det Navn af Seyerherre og Kongerigers Undertvingere; og ikke tillige om de Væres Titler af en mild Regenter, en viis Lovgifver, og allermeeest en Religionens og Geistlighedens Ven. Disse sidste Egenstaber safnede mand hos Kong Sven, enten fordi hans Natuvel ikke var dertil, og havde endnu formeget af Hedenskabet i sig, eller og hand ikke længe nok levede, til at gifve Prøver af Freds Dyder. Thi hvis det samme var hendtes Sonnen, nemlig at hand, efter at hafve fuldført sin Krig, og bragt det gandske Engelland under sig, var blefven lige saa hastigen overvældet af Døden, som Faderen, da havde Skribenterne neppe afmalet ham med bedre Farver. Herimod maae mand sige, at som Kong Knud var baade en yngre Herre, saa og uden Tvivl af høyere Sindets Gaver, saa blef desforuden Værens og Berømmelsens Ven hannem tilfulde aabnet og banet ved trende store Fordeele. Den første var hans Klogskab, at hand strax efter Krigen lagde sig efter Nationens Yndest, og giftede sig med den forige Konges Enke-Dronning. Den anden var hans Gemyts Mildhed, i at følge denne sin andægtige Egtesælles, samt de Geistliges, der havde meget at sige saavel hos hende som hos Folket, deres Underviisning. Den tredie Fordeel var tilstrækkelig Aar og Alder, til at nyde Frugten af sine Seyervindinger udi ynskelig Fred og Rolighed. Herved skeede, at hans forige Haardhed, samt og een og anden Staats-Streg, som hand i Forstningen havde betient sig af, til at naae sit Maal, og som gandske lidet rimede sig med Retfærdighed og Dyds Regler, blefve siden ikke saa noye regnede. Dronning Emma og Geistligheden lærde ham, hvorledes alt dette kunde giorcs got igien hos vor Hærrer. Videre, saasom en sand Høyhiertighed er altid forselskabet med Fromhed og Naade, og slige Dyder ej saa

stædse forekommer hos store Undertvingere og Krigshelte; Saa saae nu Engellænderne deres Frygt Dag fra Dag formindsket, og Almuen, saavelhom de Store, der i Begyndelsen intet ventede sig mindre end en mild Regering, blefve jo længere jo mere fornøiede. Kirker og Kloostere blefve berigede Aar fra Aar i Mangfoldighed. Naar Erke-Biskopen af Cantelborg rofede en Helgen noget meere end sædvanligt, en St. Edmund, St. Elpheg, St. Augustinus, St. Benedictus, strax blef for en Tiidlang den samme Helgen Kong Knuds elskeligste Patron, og fik saa megen Gæde og Stenk, som Ti andre. Ikke at tale om de overflødige Almisser, som hand lod uddeele til Fattige. Men saadan hans Andagt, saavel som hans Mildhed og Omsorg for sine Undersaatters Bælfærd, baade i det Aandelige og det Tidelige, med eet Ord, hans Dvælse i gode Gierninger, hafver, efter Stribenternes Vidnesbyrd, meget tiltaget og formeret sig efter hans Rejse til Rom. Hvorpaa og hafves et klart Bæviis i det mærkelige Brev, som hand paa Hiemreisen skref til Erke-Bisperne, samt de andre Biskoper, Prælater, Adels og gandske Almue i Engelland: Hvilket Brev er endnu til, og findes i mange Bøger indført. Herfra er det da, at Engellænderne regne hans Fuldkommenhed i det Gode, og til denne Epoque henføres de vigtigste Forbedringer, som hand foretog, i Kirken saa velsom i den Verdslige Stat. Alle hans Kriger, undtagen alene det Indfald, hand til sidst gjorde i Skotland, sætte de foran, og skrifve dem at være passerede førend den Romerske Rejse. Derimod hans Kirke-Love og anseeligste Foundationer at være yngre. Alle ere de derudi enige, at hans Rejse til Rom skeede og blef fuldendet i det Aar efter Christi Fødsel 1031, eller 1032. som var i hans Engelske Regimentes 14de eller 15de. Derudi stiller slet ingen af de gamle Engellænder fra hinanden. Og dennem følger af de nye ligeledes fast alle og enhver, saasom Polydorus Vergilius, Georgius Lilius, Robert Backer, Andr. DuChesne, Thomas Fuller, James Tyrrell, Jeremias Collier, Isaac Larrey, Thoynas Rapin, og andre flere. Den lærde Joh. Selden selv, i hans *Analectis Anglo-Britannicis*, har ey anden Mening. Vore Danske hafve taget samme Partie, og ere herudi med dennem samtydige. Her spørges nu, om dette ogsaa er ret, og om ey Cardinal Baronius, der gjør denne Kong Knuds Romerske Rejse fire Aar ældere, og henfører den til Annum Christi 1027. har rettere. Hand paaستاær, og siger udtrykkeligen, at de

Engel-

Engelske fare vilde, efterdi at Kong Knuds Nærværelse i Rom var og skeede paa selffsamme Tid, som Kæyser Conrad den Andens Kroning foregik, det er at sige, Aar 1027. Men hvorfor har mand da i det Land, hvor Høybemældte Konge regerede, hvor saa mange slittige Folk levede, saa mange Dag-Registere og Aar-Bøger af Munke og andre Geistlige holdtes, ikke henseet paa denne Omstændighed om Kæyser Conrad, som dog ikke motte være dennem saa ubekiendt? Hvi lader mand derimod, ey alene de Norskes Oprør imod Kong Oluf in annis 1027. og 1028. men endogsaa Norges Jndtagelse efter Kong Olufs Død anno 1030. gaae foran, inden at Reysen til Rom omtales? Slikt hafve de Engelske vel ikke gjort uden Skæl og Aarsag? Alt saa spørges endnu, hvem mand bør følge i dette Stykke, naar somhelst mand tager sig for at skrifve i vore Danske Historier om K. Knud, med nogen agtsom Fliid og Nigtighed, og ikke lader sig være nok, saadanne stridige Meninger i gamle Tidens Aars-Tal, som noget lidt magtpaaliggende, at berøre ikkun med et Par Ord, og sludre Tingen saa hen? Jeg svarer, at dette kand ey med nogen Viisshed enten bejaes eller benegtes, førend nøyagtigen er vorden undersøgt, hvad Argumenter der ere for begge Meninger.

2. De Engelskes Vidnesbyrd er saa almindeligt, fra den ældste, som udi denne Sag kand vidne, indtil den yngste, at det ikke engang behøves at regne disse Kronike-Skrifvere alle op. Ingulf Abbed i Cronland, hvis Fader hafde meget vel kiendt Kong Knuds Hof, og siden var i Hof-Tjeneste hos Kong Edward, der blef kronet til Konge i det ottende Aar efter Kong Knuds Død; Ingulf, siger jeg, som selv var alt fem Aar gammel, der Kong Knud døde, og som levede til Aar 1109. sin Alders 79de, hand hafver skrefvet en Historie, som endnu er til, hvorudi udtryffeligen mældes: 1) At Kong Knud reyste til Rom i sit Regimentes fiortende Aar, (det er, efter Engellændernes Regning 1031.) 2.) At hand Aaret 1032. kom hjem fra Rom igiennem Danmark til Engelland, og landede ved Sandwich. Der kom Brithmer Abbed af Cronland, een af bemældte Ingulfs Formænd, Kongen imod, og bragte hannem tu skionne Heste til Foræring; hvilke Kongen meget naadigen imodtog, og skænkede Abbeden igjen en heel Klædning af Silke, guldbestukken, og bordyret med Figurer af Orne; item, et forgyldt Røgelse-Kar, og tolf Bjerne-Huder, til at lægge for

ved Altarne for Præsterne at staae paa; Desforuden gaf Kongen til Klosteret Cronland adskilligt Jordegods, og stadfæstede dets forige Privilegier. 3.) Indfører Ingulf paa selsamme Stæd det navnkundige Brev, som Kongen paa Hienreisen fra Rom skref til Erke-Bisperne og de samtlige Geistlige og Verdslige i Engelland. Og er denne Skribent uden tvivl den første der hafver bragt Brevet for Liuset, saa at de andre hafve maaskee afskrevet det efter ham. Efter Ingulf kommer den Munk Florentz af Worchester, som levede en 9. eller 10. Aar længere hen, og skal være død henved Aar 1119. hand anfører bemældte Kongens Rejse ligeledes til Aar 1031. og indfører ogsaa det omtalte Brev. Simeon af Durham og William af Malmsbury ere ikke meget yngre: Begge vare berømte for deres historiske Skrifter omtrent det Aar 1130. og den sidste, hvis Lærdom mand gjør meest Bæsen af, døde an. 1141. Begge ere i samme Mening, aleniste paa eet Aar nær. Simeon taler om Kong Knuds Romer-Fart just under 1031. Men hand af Malmsbury siger, at den skeede i Kongens femtende Regerings-Aar, som blifver da 1032. Og hannem følger Henrich af Huntindon, der levede midt i samme Seculo. Derimod hafver Rogerus de Hoveden og Radulfus de Dicero, som begge blefve bekendte mod Enden af det samme Tolvte Seculo, begge det Aars-Tal 1031. Men Johannes Bromton, der er lige i Alder med dem, er for Kong Knuds femtende Aar. Jeg burde vel først og fremmest, førend alle disse, hafve citeret det gamle Engel-Saxiske Chronicon, som Doct. Gibson (endnu levende Biskop i London,) alt for 50. Aar siden har udgivet; hvis det ikke var, at jeg af adskillige Mærker er overbevist, det hvad derudi hafves om K. Knud og hans Efterfølgere i Regeringen, er af yngre Hænder, end de nu opreagnede, eller visseligen ikke meget ældre. De som mand derefter træffer noget hos om bemældte K. Knuds Balsfart, ere sidigere af Alder, nemlig af det 14de Seculo, for Exempel, Ranulf Higden, der har skrevet den saa kaldede *Polychronicon*, og Matthæus af Westmünster, som pleyer at nævnes Florilegus, fordi hans Skrift har den Titel *Flores Historiarum*. Disse hafve vedtaget den gemene Mening om 1031. Den Skotlænder Johannes Fordun, som er ogsaa af samme fiortende Seculo, alligevel noget ældre end Matthæus af Westmünster, bruger herudi et besynderligt Tidsmærke, sigende, at Aar 1025. døde Kæyser Henrich, og Conrad kom efter hannem, og at det

at det var i Kæyser Conrads ottende Regerings-Aar, at K. Knud tog sig den Reise paa til Rom: Hvilket endelig treffer ind med William af Malmshurys Regning, nemlig anno Chr. 1032.

3. Det er end ikke nok med alle disse Kronike-Skrifveres Sigende. Her er et andet Argument for dem, til at bekræfte bemældte Regning, ikke af ringe Vigtighed. Kong Knud gifver sig i bemældte Brev, som hand skref paa Hiemreisen, denne Titel: *Canutus Rex totius Danemarchie & Angliæ & Norwagiæ, & partis Swauorum.* Saaledes har Ingulf affkrefvet den, hos William af Malmesbury findes den lidt forandret: *Cnuto Rex totius Angliæ & Danemarchiæ, & Norwærgiæ, & partis Suauorum.* Den Munk af Worchester har den saaledis: *Canutus Rex totius Angliæ, & Danemercie, & Norreganorum, & partis Suauorum.* Om nu dette sidste Ord Suauorum, som udi Liiden kommer nærmest til Svenske, er rettest efter Originalen, eller og Swauorum, som de andre hafve, lader jeg være usagt. Snarest troer jeg, at der har staaet Swauorum, og at det andet er en Skrifver- eller Trykke-Feil; Og kand man gjerne holde Clerkerne til gode, om de hafve troet, at de Svenske stammede fra de gamle Swaber. Men om saa smaa Ting er her ikke noget Spørsmaal. Her maae eftertænkes, naar og i hvad Tider K. Knud kunde bruge saadan Titel. Hvor jeg da endeligen paastaar, saadant ikke at kunde være skeet, førend Aar 1030. eller 1031. da hand ey alene hafde bekommet hele Norge under sig, men ogsaa tilbundet sig en Deel af Sverrige. Hvad Norge angaaer, da er vel sandt, at hand allerede i Aaret 1028. fik dette Kongerige ind, og lod sig hylde af Indbyggerne. Men om Sverrige kand aldrig bevises, at hand deraf hafver indtaget eller eyet noget, saalange Kong Amund Kulbrænder lefvede, hvilken alle Svenske skrifve at hafve overlefvet den hellige Kong Oluf i Norge, men at skal være død strax efter ham. Allsaa maae det være skeet i Kong Amund Slemmes Tiid, som de Svenske (i det mindste, deres gode Historie-Skrifvere Loccenius og Pufendorf) tilstaae at være bleven overvunden af Kong Knud i et stort Slag ved Stangepælle. Hvad for et Stykke Land paa den Tiid er blefvet vunden fra Sverrige, derom findes inagen Underretning enten i de Svenskes, eller i vores Kroniker. Og er det derfor at Oluf Verelius og Ornhielm ere saa heftigen vrede paa Stephanius og Pontanus, fordi de hafve regnet Sverrige iblant Kong Knuds Conquæter, og det (som disse bemældte

Svenske behager at (skrive,) uden ringeste gyldig Beviis. Men hvi har da ikke Verelius og Ornhielm gifvet os deres Tanker tilkiænde om denne *parte Swauorum* i R. Knuds Titel, efterdi Pontanus jo ogsaa anfører samme Brev i sin Historie, og Ornhielm har self paa et andet Stæd udfkresvet et heelt Stykke deraf? Og hvi har de ikke slaget efter i de Engellske gamle Skrifter, og sagt os, hvad det skulde betynde, at Høybemældte Konge kaldes i det Croylandske Kloster: Brev *Rex magnæ partis Swauorum*? Skulde vel dette være skeet paa de Tider, uden gyldig Udkomst og Grund? Men maaskee benæfinte tvende Svenske, i hvor lærde Mænd de vare, ikke hafve haft disse gamle Fontes ved Haanden; efterdi mand mærker, at Ornhielm aldrig citerer nogen anden Engellsk *Historicum*, end de nye, saasom Polydorum Vergilium og Georgium Liliium. En Engellsk Munk af det XV^{de} Seculo, nafnlig Thomas Rudborne, som har skrefven *Historiam majorem Ecclesiæ Wintoniensis*, hvilken Henr. Wharton har udgifven i *Tomo I. Angliæ sacræ*, forklarar denne *partem Suavorum* om det halvve Sverrige: hans Ord ere: *Knuto erat Rex Anglorum, Danorum, & Norwegensium, cum dimidio Sweciæ*. Utsaa kunde de Svenske jo see, at det er ikke de tu Danske alene, Stephanius og Pontanus, som de hafve at vredes over. Os kand det imidlertid være nok, af denne *parte Swavorum* at tage et Argument til at giøre den omtalte Engellske Tid-Regning rimelig: Nemlig Argumentet er dette, at hvis R. Knud skulde hafve været i Rom udi Aaret 1027. da kunde den Titel af Konge til Norge og endeel af Sverrige aldrig den Tiid været bleven brugt; eftersom Norrige ikke kom under hans Herredomme, førend Aar 1028. og det ey heller med mindste Skæl kand siges, at hand hafde afvundet Sverrige noget Stykke, førend udi Kong Amund Slemmes Tiid, nemlig enten Aar 1030. eller 1031.

4. Hvis nu ogsaa vore Danske og Norske Skribenters Samtykke skal giælde for noget, og udgiøre et Beviis i Sagen, da sakner de Engellske ingen af dem paa deres Side. Saxo Grammaticus fortæller først om Kong Olufs Endeligt. Mand veed nu, at denne Hellige Konge blef ihjelslagen af sine rebelliske Undersaatter ved Stiklestad anno 1030. Saxo sætter her intet Aars-Tal; og det er bekjændt, at hand ikke gierne bevarer sig med Tiderne at paa agte eller efterregne. Her farer hand nu fort, efter Kong Olufs Dod, at siæ os, hvorledes R. Knud, der nu allerede, (som Saxo forsiikrer,) "hafde Sex Kongeriger i Ene, lod sin
"Herlig-

” Herlighed og Magt see udi det Romerske Rige, i det hand trolovede
 ” sin Dotter Gunnild til Kong Henrich, hvilken Konge hand og kort
 ” derefter hialp, og indsatte ham i Kæyserdommet, da Italiænerne vilde
 ” trænge ham derfra”. I Originalen heder dette: *Igitur Canutus sex
 præpollentium regnorum possessor effectus, eximio sui fulgore Romanum illustravit
 Imperium. Enimvero ejus principi Henrico filiam Gunnildam nuptum tradidit,
 eundemque paulo post Italicâ conservatione percussus, auxilio prosecutus, pristi-
 nâ fortunæ, pressa rebellium conspiratione, restituit.* Saadan er den præg-
 tige Forklaring, som Saxo om denne Romerske Reise har efterladt os.
 Kand nu nogen sige mig, hvorfra hand har hentet den, og hvem der har
 forskaffet ham dette Stykke, til at udpynte hønbemældte Konges Histo-
 rie med? I sandhed, saa mange som kiænde tilgafnis denne vor gam-
 le Historicum, og hans forunderlige Talent, de vide vel ogsaa, at det
 kom hannem ikke an paa, naar hand fandt kuns et par magere og tør-
 re Optegnelser i en Kronike, da at fuge en fortreffelig Suppe derpaa.
 Her til dette, som hand nu hafver fortalt, kand mand være forsikret,
 at det var ham alt nok, naar hand ingenstæds treffede mere, end disse
 Tu Ting: 1.) at K. Knud forlovede sin Dotter med Kong Henrich
 Kæyser Conrads Søn; 2.) At K. Knud fuldtes med Kæyseren til
 Italien. Resten kunde Saxo nok selv paafinde; og det var hand ene
 Mand for at fylde op og udstaffere af sit eget Hoved. Dog at komme
 her Sagen nærmere, da kand jeg ikke see andet, end at hand maae hafve
 kastet et Øye i den Bremiske Kronike; saasom mand og flerestæds mær-
 ker nogen Samtydighed imellem hannem og Adamum Bremensem.
 Denne Auteurs Beretning om Kæyserens og vor Konges Svogerstabs
 Forening, saa og deres Følgeskab til Italien, liuder saaledes: *Tempore
 illo Conradus Imperator filiam Knut Regis, Henrico filio suo accepit in matrimo-
 nium. Et regio statim fastu Italiam ingressus, Knut Regem itineris sui habens
 comitem, potentia trium regnorum barbaris gentibus valde terribilem, regno fe-
 cit justitiam.* Her næfner Adamus ikke Rom, ikke Paven, ikke Kæyserens
 Kroning, og endnu mindre Kong Knuds andægtige Forsæt med den-
 ne Reise, (hvilket, som Kongen selv forklarer i sit Brev, var for at bede
 om sine Synders Forladelse, og om sine Rigers og Undersaatters
 Velsærd;) Derfor har en heller Saxo vist nok noget at sige om alt
 dette. Derimod hafver hand benyttet sig af Adami Ord heel mester-
 ligen. I skæden for at denne har kun tillagt K. Knud Tre Kongeri-
 ger, har Saxo gifvet ham Sex; (Endelig kand og siges, at hand, Saxo,
 hafde

hafde banet Beyen dertil i det foregaaende.) Adamus har kaldet vores Konge en stor Straef for de barbariske Nationer; Saxo har appliceret dette til de rebelliske Italiæner, og endelig føyet alt tilhobe med et af ham selv opdigtet Krigs-Tog, som skulde være skeet, for at hielpe Sviger-Sonnen Kong Henrich til Land og Rige igien, og ikke Faderen Kæyser Conrad. Saxo har vel og intet vidst af, at, der Conrad anno 1026. drog til Italien, for at forsvare og handthæve Kæyserdommets Ret, og tvinge de Oprørske, (hvilket er just det, som Adamus kalder *regno fecit justitiam*.) da var Henrich ikkun et Barn 9. Aar gammel, endskiont Faderen lod ham sanne Tid udvælge til Konge; og om end Henrich fik Alret derefter Tilsagn paa K. Knuds Dotter, som endnu var et yngre Barn, saa kom de dog ey tilsammen i Egteskab forend anno 1036. da K. Knud selv var død. Hvad bliver saa nu af, alt hvad Saxo har sagt os? Jeg har vel iblant beklaget, naar jeg hafver læst hans sfrige Fortæling om denne Store Konge, at hand ingen af de Engellske Skribenter har haft i Hænder, der kunde ført ham paa rette Bey; hvilket ogsaa bemærkes hos hans Efterfølgere Albert Krantz. Men, sandt at sige, Skaden bestaaer nu meest, udi en Hoben artig Latin og nogle udpyntede Fabeler mindre; Thi hvor vilde hand ikke hafve holdet huus med de Engellske Skrifter, naar hand paa saadan Maade har fiørt i Ring med de faae Linier af Adamo Bremensi? Ja, at det er denne Autor alene, som hand har taget det omrørte Stykke af, om K. Henrichs og K. Knuds Tog i Italien, skulle vel alle sande med mig, som ville conferere de Ord, der følger næst derefter hos begge disse Skribentere, Adamum og Saxonem.

Den lærde Rigens Cancellier Hvirfeld bør mand med ald Rette gifve det Lof af en redelig, fornuftig, flittig, og, saavit saadan en Mand paa de Tider var mueligt, accurat Skribent. Hand har i K. Knuds Historie gandske lagt Saxo og Krantz tilside, og i den stød betient sig af Engellske, Tydske, samt og Nordiske eller Jølandske Skrifter. Saa er da ingen Under, at baade hand og Pontanus, som ligeledes holdte de Engellske Kroniker i stor Agt, sætte Hønbemældte Konges Meyse ved det Aar 1031. Hvorudi ogsaa alle Danske, som efter dennem ere komne, findes enige.

Jeg næfsite nu de Nordiske og Jølandske. Om dennem kand mand ligesaa være sikker, at de udi denne Quæstion snart ikke i nogen Maade

vige fra de Engelske, saavit mig er bekiaendt. Deres Kæyser fra Norge til Engelland, og deres idelig Omgængelse med samme Landsfolk i efterfølgende Tider, kand mand tilskrive en stor Deel af deres Videnskab i fremmede Historier og Tid-Regninger. Og hvad sig omrorte Sag anbelanger, da veed jeg nu aleniste at nængifve eet Vidnesbyrd, som er den Haandskrefne Bog, kaldet *Fagr-Skinna*; hvis Ord Thormod Torffuesøn har indført i sin Norske Histories Tredie Partes og 3. Bogs 16de Capitel. Samme gaaer derpaa ud, at K. Knud, "efter" at hand hafde braat Norge under sit Herredømme, foer igien hjem "til Engelland, og kom siden aldrig mere til Danmark": (NB. dette sidste maae Torffæus self tilstaae at være heel urigtigt:.) "Dernæst, at hand gaf Kæyser Henrich den Milde sin Dotter Gunnild til "Egte; at hand fra Engelland reyste til Rom med et stort Følge, og "det paa Pilegrims-Bis med Staf og Badsæk; item, at Kæyseren "drog ham imod, og ledsagede ham til Rom, o. s. f.

Joh. Meslenius, den Svenske Historicus, haver i Kong Knuds Bedrifter adskillige heel urigtige Uars-Tal, som med ingen anden komme overeens. Den Romer-Keyse sætter hand dog til an. 1031. uden Tvivl efter Arild Hvitfeld.

5. Efterat da saaledes er fremført, alt hvad jeg meener for de Engelskes Tradition at kand siges, saa spørges nu, hvad Skial hafver Cardinal Baronius, tillige med een eniste Engellænder, som herudi hannem følger, nemlig den Jesuit Michaël Alford, til at straffe alle de nu opregnede Skribentere for Bildfarelse, og at rykke Kong Knuds Balsart nogle Uar tilbage i Tiden, nemlig til det Uar 1027? Sandelig stor Uarsage, og heel fyndige Argumenter, som og nu maae høres. De sige, at det er hele Verden bekiaendt, det Kæyser Conrad var i Rom og blef kronet i Uaret 1027. Alt hand kom der i Dimmel-Ugen, og hans Salving og Kroning blef hoytideligen forrettet paa Paaschedag ved Pave Johannes; hvorom Otto af Freysingen og flere Skribentere vidne: Alt hand, Kæyseren, blef ledsaget til Kirken af de tvende Konger, K. Knud af Engelland, og Kong Rudolf af Burgundien, som hand gif midt imellem; og endelig at mange Fyrstelige Personer indfandte sig i Rom til samme Hoytid. Dette er en Sag, som lader sig inagtenlunde sætte i Tvivl, saasom den bevidnes af alle Uar-Bøger og Kroniker, uden exception; kand og lige saa lidet dis-

puteres imod, som at Deres Majestet Kong CHRISJTIAN VI. blef salvet i Frederichsborg anno 1731. Nu kommer jo disse opregnede Omstændigheder af 1027. fuldkommen overeens med Kong Knuds egne Ord i hans Brev. Hand siger, at, nu hand var i Rom, at tilbede og i egen Person at opvarte de Hellige Apostler Petrum og Paulum, da var det i Paaske-Hoytiden, hvor en gandske stor Forsamling af Høye Personer indfandt sig, tillige med Pave Johannes og Kæyser Conrad, nemlig alle Nationers Fyrster fra det Berg Gargano indtil Vesterhafvet: Item, at hand talte med Kæyseren og med Paven, samt de andre der tilstædeværende Fyrster, om sine Uderfaatters Unliggende, saavel de Engellskes som de Danskes, der agtede at besøge Rom, hvorledes de herefter kunde nyde sikker og ubehindret Lynde, saagog Forskaansel for den ubillige Told, som dennem undervens blef afpresset. Ja, at Kæyseren og Konning Rudolf, igiennem hvilken sidstes Lande denne Fart allermeest faldt, hafde til sagt ham slig Begiering, saavel som og de andre Fyrster ic.

Alt hvad nu herimod skulde kunde optænkes, eller falde at sige, motte bestaae i een af disse tvende Poster, Enten at Kæyser Conrads Kroning til Rom ikke var skeet i Aaret 1027. men sidiger; Eller og, efterdi R. Knud ikke mælder i Brevvet just om Kroningen, at da baade hand og Kæyseren skulde siden derefter i noget andet Aar, nemlig 1031. eller 1032. som de Engellske skrifver, indfundet sig i Rom tilfammen; helst efterdi mand veed, at viffe Kæysere hafve meer end een og flere gange foretaget sig saadan Kænse. Men paa begge Dele er læt at svare: Forst, at Kæyser Conrad ikke er kronet i Rom, i noget andet Aar, end forbenæfint, det kand saa fast og rigtigent gotgiøres, at aldrig hafves endnu stærkere Beviis paa nogen af de saa gamle Kæyseres Kronings-Aar. Wippo, som var i hans Hof, var hans og hans Sønns Hof-Præst, og Medfølgere paa deres Kænser, hafver optegnet denne og andre sin Herres Forretninger, saa rigtig Aar efter andet, at til denne Quæstion intet fattes. Hermannus Contractus Græfve af Voringhen, og Glaber Radulphus, som begge levede i selfsamme Tider, giøre det samme. Og af femten andre gamle Kroniker, som her ligeledes kunde opregnes, (De nye taler jeg ikke om, som ere flere end fire gange femten,) er ikke een eniste, der taler om noget andet Aar. Mand hafver og om denne Kæyser saa flere Underretninger, hvad hand

hand hvert Aar, ja snart at sige hver Tiid paa Aaret foretog sig, og hvor hand var, at der ikke blifver Num til andet. Ut hand nu skulde været i Rom nogenstunde siden an. 1027. det findes ingenstæds. Vel er hand dragen ind i Italien i Aaret 1036. for at tvinge de opsækkige Meylænder; Men paa den Tiid var K. Knud allerede ved Døden afgangen, saavel som og Pave Johannes; ikke at tale om Kong Rudolf, der døde for begge disse. Derimod i de tvende Aar 1031. og 1032. i hvilke de Engelske Kroniker fører K. Knud til Rom, var Kæyser Conrad immer og stædse i Tyskland, og, efterat hand anno 1030. hafde hefnet sig paa de urolige Tyske Fyrster, i sær Hertug Ernst af Swaben, endede hand den Krig med Kong Stephan af Ungern, og gjorde Fred med hannem anno 1031. hafde end og mod Slaverne eller Wenderne at bestille, som brændte og skændede i Saxon-Land; saaog an. 1032. med et andet slags Slaver, de Polakker, hvis Land hand deelte imellem trende Prinzer; endeligen med Bohmerne, hvis Fyrste, ved navn Ulrich, hand fordref i Landflygtighed; foruden adskilligt mere, som findes optegnet hos Herman-num Contractum, Arnulphum Mediolanensem, og flere. Imidlertid, paa det jeg ey skal siines at vilde dolge eller slaae under mig det ringeste, maae jeg tilstaae, at der hafves en Kronike-Skrifver, kaldet Hepidanus, som siger at anno 1032. var Kæyseren (ikke i Rom, men) udi Italien, hvor hand undertvang sig alt Landet, og alle Stæder paa denne Side af Rom, findende af Staden Lucca alene Modstand, samt af Marggræfve Reginher. Men Aarstallet er aabenbare falskt; Thi hvad som saaledes foregik med Stæderne paa denne Side Rom, samt med Lucca og Reginher, det passerede i Aarene 1026. og 1027. mestendeels for den Tiid at Kæyseren gik til Rom for at krones, og blef dette og altsammen afgjort anno 1027. som Wippo og andre hafve fortalt. Der hafve og andre bemærket, at bemældte Hepidanus hafver satt sine Aars-Tall her saavel som flerstæds heel urigtigen. Jeg skulde ikke haabe, at nogen til sidst vilde komme frem imod mig, med Adami Bremensis Ord, som vi nys heroven for hafve hørt? Thi, omendskiont hand sætter Kæyserens og K. Knuds Italienske Rejse bag efter adskillige Ting, der høre til annum 1030. saasom Hellige Kong Olufs Endeligt, Biskop Libentii første Forretninger, med videre, saa og endskiont hand kalder K. Knud *potentia trium*

trium regnorum valde terribilem; Saa veed mand alligevel, at Adamus er ikke den Autor, mand skal søge en stor Noyagtighed hos i Tiid-Regningen, undtagen saavidt det angaaer den Hamborgiske og Bremiske Kirke og dens Biskoper. Andre Ting i Historien vender hand undertiden op og ned paa; som kunde nok gifves Leylighed en anden gang med flere Exempler at bevise. Endelig, hvad behoves her mere? Saadan Solennitet og slig prægtig Forsamling af Konger og Fyrster, som saaes i Rom ved denne Kæysers Kroning, er ikke af det slags, der treffer ind tvende gange i halfredsindstyve, meget mindre tu gange i fire à 5. Aars Tiid. Skulde nu, efterat Kæyser Conrad, Kong Knud, Kong Rudolf, og mange andre Fyrster, hafde været der til Kroningen anno 1027. siden igien alle de selfsamme Herrer været kommen tillsammans i Rom anno 1031. eller 1032. maae mand bekjænde, at det var en meer end extraordinaire Hendelse; og endnu heel forunderliger, hvis den skulde være, ligesom med oplagt Raad, blefoen udeløst, eller forømmet at antegnes af saa mange overflødige Annalister og andre Skribentere, som ere endnu til, baa- de fra selfsamme og fra yngre Tider. ¶ Summa, det kand ikke andet end holdes for en Urimelighed, efter foranførte Beviser og Argumenter, at vilde fremdeles tviste om, det Kong Knuds Kæyse til Rom jo er skeet i det Aar 1027. og at hand var der paa samme Tiid, da Conradus Salicus blef kronet. Baronius fortienner altsaa i denne Post fuldkommen Bisfald. Og Antonius Pagi er hannem ogsaa herudi fuldkommen med.

6. Saa rigtig, som denne Mening nu er, og at den ogsaa bør alene for gyldig ansees, saa maae mand dog tilstaae, at der findes en Hoben Vanskeligheder paa den anden Side, naar der skal svares til hver en Objection, der kand gøres for de Engelskes Mening. Ikke vil jeg dermed sige, fordi den er blefven hos dem saa almindelig. Thi at een eneste Annalift kand have forført en heel Snees andre, er ingen Under, ikke heller noget usædvanligt. Ingulf, som er i nærværende vor Quæstion den ældste, er vel gammel, og hans Fader hafde kjændt K. Knuds Hof; Men Ingulfs Fader var ingen Engellænder, men en Normand, indkommen uden tvist med Dr. Emma; tilmed var hand ingen Geistlig, og saaledes holdte ingen Dag-Register
over

over hvad som passerede, som Sonnen og de andre Munk og Clerker. Hand kunde vel hafve bekræftet for sin Søn, at Kong Knud var i Rom og besøgte Paven; hvilket Ingulf ogsaa af 1000. andre Mennsker og af sine Kloster-Brodre hafde hørt; ja selv seet og læst det i Kongens Brev. Men hvad Aar Kongen reyste og kom tilbage, blef vel ikke saa just af demnem sagt, eller saa nøye af hannem randsaget; allerhøjest efter at hand siden fandt den Optegnelse af sin gamle Formand Abbed Brithmer, nemlig at Kong Knud ved sin Hiemkomst fra Rom anno 1032. blef opvartet af bemældte Abbed med en Foræring af et Par Ride-Heste, og derpaa beneficerede Abbeden og Clostret igien med mere end Tidobbelt. Saaledes troer jeg ogsaa, at det er gaaen paa flere Stæder, og med flere Sribentere. William af Malmsbury maae og saaledes hafve fundet i sine Formænds Aar-Bøger, at Kongen kom hjem anno 1032. Og har hand derfor meent, at det var fra Rom, og at hand var didreyst i samme Aar. Andre der sige, at hand drog til Rom anno 1031. mener jeg at hafve følget den Engellske Regning; Helt da Kongen, naar hand vilde være i Rom til Paaske, motte endelig gifve sig paa Beyen, førend det Aar 1032. hos Engellænderne gif an. Min Slutning bliver nu denne, at Kongen fra anno 1026. af, da hand drog ud med sin Flode fra Engelland til Danmark, og siden fra Danmark reyste til Rom, maae enten ikke være kommen til Engelland igien, eller og hafver været saa korte Meyser herimellem, at hand ikke meget har fundet tale om og bekjendt-gjøre sine Forretninger i Rom, førend an. 1032. da hand hafde bragt alting i Fred og Rolighed her i Norden: Og deraf troer jeg at denne Bildfarelse er indflødt i Kronikerne. At hand paa Henreisen gif først til Danmark, og ikke directe fra Engella: d til Rom, (som nogle urigtigen har skrefvet,) er uden Dispute. Dette vidner Florentius af Worchester: *Canutus Rex Anglorum, Danorum & Norreganorum, de Denemarcia magno cum honore Romam ivit.* Hvilket og Simeon af Durham, Radulfus de Diceto og Johannes Bromton skrifve. Denne sidste skrifver ey alene dette: *Rex Canutus anno regni XV. de Dacia Romam ivit;* Men hand har og tilforne en anden mærkelig Antegnelse, som siden udførligen skal werde erindret. Ja hvad fand alle disse gode Mænds Vidnesbyrd vene op imod Kongens egne Ord i hans Brev, naar hand saa selv skrifver fra Rom: *Ego itaque notum vobis fieri*

volo, quod eadem via, qua exivi, regrediens, Danamarchiam vado. I Mid-
 lertid, at Kongen udi alle de Aar fra anno 1026. til an. 1032. ey
 skulde hafve satt Foden i Engelland, er langet fra at jeg tør eller kand
 sige, hafvende alt for mange imod mig, ey alene af Engelske, men
 end ogsaa af vore egne Nordiske Skribentere, som mand billigen er
 nogen Respekt skyldig. Men saa tiene dog de seiffamme Skribentere
 ogsaa til at gotgiøre, det Høybemældte Konge hvert Aar hafde og
 forefandt saa overflødigt meget at bestille, efter an. 1026. da hand
 seylede til Danmark, og herpaa indtil hand an. 1032. udi Roslighed
 kom igien til Engelland, at der ikke blef megen Tiid til at giøre En-
 gellænderne Rede for den Romerske Kæsse, eller gifve dem deraf saa-
 danne Fruqter at nyde, som i Brevet var blefven lovet. Den
 Norske Historie af de Tider, hvilken Torfæus af Zellige Kong Olufs
 Saga og andre Skrifter hafver sammendraget, hielper vel noget til
 at opliuse K. Knuds Bedrifter i ommældte Intervallo. Men den er,
 (som vel og andenstæds bemærkes) ikke accurat i Tiden at antegne.
 Den siger, at K. Knud kom til Danmark med en stor Krigshær om
 Høsten anno 1025. den Tiid resolveret til at bekriige Kong Oluf i
 Norge. Hvilket hand alligevel nu udi bemældte Aar lod efter, da
 hand af sine Gesandter, som hand skikkede til Sverrige, hafde fornum-
 met, at Kong Amund var i stærk Forbund med Kong Oluf. Frem-
 deles siger samme Norske Historie, at Kong Knud forblef ikke des-
 mindre i Danmark Vinteren over, og efterat alle Tre Kongerne haf-
 de gifvet agt vaa hverandres Anstalter, uden at det kom til nogen
 Krig, drog Kong Knud hjem igien til Engelland om Foraaret 1026.
 med sin Armee, og efterlod, til Regeringen i Danmark at forestaae,
 sin unge Son Harde Knud, under sin Svogers Græfve Ulfs Op-
 sigt og Formynderskab; hvilken Græfve hafde til Egte Kongens Søster
 Estride. Siden kom K. Knud (efter Islændernes Sigende,) ikke
 igien til Danmark, førend om Sommeren Aar 1027. da hand fandt
 Riget i stor Forvirring, sin Son forført af Græfve Ulf til at sætte sig
 paa Thronen, Siælland af den Norske, og Skaane af den Svenske
 Konge udplyndret: Hvilket dog altsammen blef raadet Bod paa;
 Sønnen ved Dronning Emma Forbon pardonneret, Græfve Ulf
 paa nogen Tiid forskaanet, men siden ved en anden Lejlighed straffet,
 og Fienderne af Landet slagne. Saaledes og i denne Orden finder
 mand

mand R. Knuds Forretninger i de trende Aar, 1025, 1026, og 1027, beskrefne hos Torfæum, eller rettere i de Jølandske Historier om den Hellige Kong Oluf. Og er her da 1.) at mærke, det Autor til St. Oluf Konges Saga, saavelsom andre Jølandere og Norske, slet intet hafver vidst om Kong Knuds Reise til Rom i det Aar 1027; og de hos hvilke Torfæus har antreffet den, har, som jeg før sagde, uimodsigeligen borget dette Stykke i Historien af de Engelske, efterdi de ogsaa giøre samme Reise yngre end Kong Olufs Død. 2.) Troer jeg sikkerligen, at Torfæus og hans Autor hafver her, (saavelsom og andenstæds er skeet,) taget feil i Aars-Tallet, nemlig skrefven 1025. i stæden for 1026. I det mindste holder jeg for fuld vist, at naar Kong Knud er reyst over Danmark til Rom, (som ingen, efter hans egne Ord, kand tvivle paa,) saa er denne Reise til Danmark antrædet i Aaret 1026. Bromton hafver og herom en egen Anmærkning, nemlig denne: *Rex Kanutus anno regni sui IX. in Daciam contra ULF & EYLAF, qui gravissimam multitudinem contra eum terra & mari de gente Sveonum adduxerant, cum Anglorum exercitu transfretavit; Ubi ex parte Kanuti & Sveonum periiit multus Anglorum populus & Dacorum.* Jeg taler nu ikke om den liden Correction, jeg uden ald Betænkning har gjort, i at læse her tu gange *Sveonum*, hvor der staaer i det trykte Exemplar af Bromton paa begge stæder *Speon*. Saasom enhver der kiænder Engel-Sariske Bogstaver, (hvor v. seer snart ud som et p.) saaog de som hermed ville conferere den Passage i den gamle Engel-Sariske Chronike, som urigtigen føres til annum 1025. maage vel gifve mig Bisald. Men endogsaa gaaer jeg forbi, hvad mand videre af bemældte Passage kand slutte om Kong Knuds Krigs-Tog imod de Svenske, og mod hans egen Svoger Græfve Ulf, som holdte Svenske Partie, og, efter de flestes Sigende, var fød Svensk, saavelsom og imod Kong Oluf af Norge, hvilken er den, som Bromton og den Engel-Sariske Chronike kalder *Eylaf*. Dette, siger jeg, som Jølænderne baade henføre til andre Aar, saaog ufuldkomment berette, vil jeg denne gang lade passere u-omtalt og spare til en anden Lejlighed. Men jeg vil alene her paa-staae, at hvad heller R. Knud førte Krig eller ikke i Aaret 1026. saa blifver dog ingen Tvist om, at, forend hand begaf sig til Tydskland, for at mødes med Kæiseren til Rom, hand i det mindste har serget for, at sætte alting vel i Rolighed udi Danmark, og forsikre samme sit

Rige imod de tvende fiendtlige Nationer, de Svenske og de Norske, imedens hand var borte. Dertil kunde og vel være troligt at den Krigs-Magt er alene blefven brugt, som hand førde med sig herind fra Engelland i sit Regimentes 9^d Aar, (det er an. 1026) hvorom Bromton skrifver. Den kunde jo nok behøves, omendskjønt det af samme Skribent ommældte Slag ey nu var staaet, til at bevare Grændserne, og som en god Besætning her i Riget. Men, at komme igien til Reysen, da naar Kongen skulde indfinde sig i Rom udi Dimmel-Ugen an. 1027. gifver mand at betænke, om hand ey har mottet reyse herfra strax Nystaar, eller fort derefter. Paa Hiem-reysen fra Rom, som har været strax efter Paaske-Høytiden, eller rettere, da hand var igienkommen nær imod Danmarks Grændser (som udaf visse Ord kand sluttes,) er Brevvet skrefvet, og hiemsendt til Engelland med Livingo, Abbed i Tavistok, som siden blef Biskop i Kirton. Kongen gaf derudi med klare Ord tilkiønde, som endnu er at læse, "at hand agtede at drage hiem tilbage, ad den samme Bey, som hand drog ud, det er at sige, over Danmark; Dernæst, at hand hafde i Sinde, nu naar hand kom til Danmark, efter Over-læggelse med samtlige sine Danske Raad, at gjøre Fred med de Folk og Nationer, der hafde tragtet at skille ham ved Regimente og Lif, saafremt det hafde staaet til dennem". Hvilke Ord slumes virkelig at betyde nogen Krig og Fjende, der, ihvad end Islænderne ville sige, maae være foregaaen udi Aaret 1026. nemlig den samme Krig, som vi nyligen hørde fortælle om udaf Bromtons og den Engel-Saxiske Kronike, og som intet findes om i de Norske og Danske Historier under bemældte Aar. Hvad siger nu Brevvet fremdeles? "Naar vi da hafve gjort Fred med de omkringboende Nationer, og vort gandske Rige der i Osten (forstaae Danmark,) er bragt i Rolighed, saa at Vi udi de Lands-Egne ikke hafve Krig og Fjende mere at frygte fra nogen Randt, da agte vi, det første Leyligheden sig begifver, og Skibe kunde vorde udredede, at komme endnu i denne Sommer hiem til Engelland". Saaledes lydede hans Ord. Men ihvad hand end skref og lofvede, saa motte hand dog see, at hans Forsæt slog ham feyl, der hand ved sin Ankomst til Danmark antreffede Tingen anderledes end hand hafde haabet; nemlig, som forhen er sagt, Riget i en gandske stor Urolighed, ja i Fyr og Flamme: hvilket Onde hand

hand sit overflødig at drages med, den hele Sommer og Høst igien-nem. I denne Høst, og omtrent ved Michelsdags Tid stod det mærkelige Slag ved Helge-Aae, imellem Hønstbemældte Konge og de tvende andre, nemlig Kongerne af Sverrige og Norge, som havde forbundet sig imod K. Knud: Herom taler baade Saxo Grammaticus, saa og de Norske og Svenske Kroniker. Saa taler og den Engelske Saxiske Krenike om samme Tog, endskjønt under et urigtigt Aar, nemlig 1025. Den siger, at Kong Knud foer til Danmark med sine Skibe, og kom til *Ea there Halgan*, (hvilket Doct. Gibson i sin Latinske Version kalder *fluviun sanctum*, i stæden for *annem Helgensen*,) at Ulv og Eglaf med en stor saavel Land-Hær som Skibs-Hær kom ham imod, at K. Knud mistede mangfoldigt Folk, men de Svenske beholdt Baldpladsen. Dette maae staae ved sit Værd. Men at Kong Knud efter Slaget ved Helge-Aae an. 1027. forblef endnu i Danmark den hele Vinter over, er ikke at tvivle paa, hvilket og de Norske og Islændere selv bevidne. Imidlertid bestyrkede hand, som bekjendt er, sit Partie og store Anhang i Norge, og sit alting saaledes tillavet, at der K. Oluf var af Landet forjaget, er hand selv om Sommeren anno 1028. efter alle baade Norskes og Engelske Annalers Vidnesbyrd dragen ind i Norge med 50. Skibe, og blefven Mester af det gandske Kongerige.

7. Hernæst fortæller de fleeste Engelske, at anno 1029. da hand nu var en Herre over trende Nationer, de Engellænder, de Danske og de Norske, er hand kommen hjem til Engelland: Item, at hand samme Aar, efter St. Mortens-Dag, sendte Græfve Hagen, som havde hans Søster-Dotter til Egte, ud af Landet, under Skin af et Gesandtskab eller Statholderskab, (*quasi Legationis causa;*) efterfom hand mistænkte bemældte Græfve at staae hannem efter Liv og Regiment. Men de Engelske hafve om denne Sags Sammenhæng ikke været ret oplinske. Hagen var af de gamle og store Norske Græfver, der havde i Kong Knuds Herr Faders og Farfaders Tider haft stor Vælde og Regiment i Norge. Hagens Fader Græfve Erich havde een af Kong Svens Døttre, og var denne Hagen saaledes Kong Knuds Søster-Søn. Hand blef forhen forjaget ud af Norge, den Tid Kong Oluf kom og indtog bemældte sit Fæderne-Rige;

Derpaa drog hand over til Engelland, til Kong Knud sin Morbroder: Hvilken, efter at hand hafde faaet Norge under sig, gjorde hand Hagen an. 1029. til sin Statholder derofter; og dette er den Legation, som de Engelfke hafve hort sig om. Men fligt hafde vel Kong Knud aldrig giort, hvis hand hafde haft nogen slags Mistanke til bemældte Græfve for Utroeskab. Evertimod det var meget rimeliger, at hand burde frygte sig for hannem i Norge, hvor Hagens Forfædre hafde regeret snart ligesom Konger, og hafde sammesteds langt flere Benner og større Anhang, end i Engelland. Ellers varede dette Statholderskab ikkun heel kort; Thi Naret derpaa vilde Græfven seyle over til Engelland, for at holde Bryllup med sin forlovede Brud, Kongens Half-Soster-Dotter, ved navn Gunhild: Der blef hand undervens og druknede. Herom gifve Islænderne langt rigtigter Underretning end de Engelfke: Hvilke sidste vel ogsaa under anno 1030. skrifve om Hagens Død, at hand druknede, men med Uviffhed; nemlig det nogle hafve meent, at Kongen lod ham ihjellslaae paa Orkenser. Hans Dødsfald gaf Kong Oluf strax Anledning til, at tænke paa sin Gjentkomst i Riget, ja gaf og Kong Knud Marsage, saasnart hand derom hørde, til at vare paa sin Bagt, og forsøye sig strax igien til Danmark. Dette vidner ogsaa den Norfke Kronike. Udi saadan Uroe svævede nu Kongen alle disse Aar igiennem, og formedest saamange vigtige Tilfælde og Forhindringer, der komme saa stærk paa hinanden, og hafve vel neppe kundet unde ham faae Maaneders Tiid i de Aar 1029. og 1030. at forblifve i Engelland, er det rimeligt, at hand ikke hafver tænkt paa at fuldbyrde og i Bærk stille, hvad hand i Rom lovede, og i sit Bref hafde aifvet til sine Engellænder Forsikring om. Siden, efterat Kong Oluf var slagen, og Norge paa nye med fuldkommen Sikkerhed forbunden under det Danske Herredom, indrettede hand Regeringen i begge Kongeriger, paa saadan Maade, at hans Son af Dronning Emma, kaldet Harde-Knut, skulde regere i Danmark, samt hafve den syderlige Deel af Engelland, den anden, ved navn Harald Ruffen af Engelland, og den tredie som hedde Sven, og var aflet (saavel som og Harald,) med den Engelfke Frue Elgifva (Islænderne kalde hende Alfifa,) satte hand til at forestaae Norge. Endelig, efter alle disse Bedrifter og Jndrettninger, begaf hand sig til Engelland anno 1032. og det strax om Vaaren.

Her var det da omsider, og just udi dette Aar 1032. at Kongen saae sig udi den Tilstand og i saadan forynsket Rolighed, at hand kunde udi sit Engelske Rige opfylde sine Undersaatters Haab, og meddeele dennem ey alene Underretning om sin Romerske Rejse, men endogsaa den Nytte og Frugt deraf, som hand i Brevvet alt for længe siden hafde lofvet. Jeg er i den Tanke, at ihvor længe forud end oftbe-mældte Brev var dennem tilskrevet, (maaskee ogsaa tilsendt,) saa er det dog ey blefvet almindelig og for alle bekjendt, førend i dette Aar. Men hvo kand sige os, om ogsaa samme Brev er kommen frem, og er leveret i nogen af deres Hænder, som det vedkom, førend Kongen nu fandt det for got? Kongen kand, efterat det var skrevet, hafve forandret sin Ordre, kaldet Abbed Living, endskjønt hand var paa Benen, tilbage, og beholdet ham hos sig, som sin Hof-Præst, paa Hiemreisen. Living kand være blefven fremdeles hos ham i Danmark, maaskee og ikke forladet ham i alle de før omtalte Krigs-Togge, indtil de paa eengang begge ere komne i Rolighed anno 1032. Det findes end og, at bemældte Abbed Living er i samme Aar 1032. saasnart Kongen kom hjem, blefven Biskop i Kirton, (som er det Biskop-Sæde, der siden af Kong Edwardo Confessore blef forflyttet til Exeter;) som Wilh. Malmesbury har anmærket: Og Franciscus Godwin i hans Bog *de Praesulibus Angliae* siger, at dette samme bevidnes af alle Skribentere. Jeg tilstaaer at min Giætning ey saaledes kommer ofvereens med forbemældte Wilhelm af Malmesbury, der siger, at Living var først i lang Tid her i Danmark hos K. Knud, siden folgede med Kongen til Rom, og da alting til Rom var forrettet, og Kongen reysde ofver Land til Danmark, gif Living med Kongens Brev over Søen til Engelland, hvor hand bestillede og satte alting i Verk efter Brevvets Indhold, førend Kongens Hiemkomst. (See Wilh. Malmesbur. *lib. 2. de Gestis Pontificum Angl. pag. 255. seq.*) Hvilket sidste jeg virkeligen holder for Snak, og tildigtet af denne Skribent, i følge af den vrang Mening om Aaret. Men endeligen i hvad heller bemældte Geistlig hafver leveret Brevvet fra sig tilig eller seent, saa blifver jeg ved min Mening, at det er blefven nu til sidst for alle i Landet kundbart, ja uden Tvivl med nogen Solennitet udi den store Landets Forsamling oplæst og publiceret, som en anden Kongelig Forordning. Deraf maae og være kommen, at denne Kon-

gens sidste Hiemkomst, fra Danmark, er blefven tagen for hans Hiemkomst fra Rom; og seer jeg intet andet at hafve fundet gifve Marsag til saa stor Forvirrelse hos de Engelske, i bemældte Knytes Mars-Tall, end hvad nu sagt er. Dette er ogsaa vist, at iblant alle de Stiftelser, Gafve-Brefve, Confirmationer, eller andre Documenter, som til dato ere opdagede af Kong Knuds, er, saavit jeg har fundet, ikke noget eniste udkommet, eller hafves rigtig og uforsalfket Underretning om, fra anno 1027. da Kongen var i Rom, og indtil mand kommer til annum 1032. De bekjendte Kirke-Love, under samme Store Konges Nafn, som endnu hafves paa Engel-Chariff, saa og paa Latine, endskient de ingen Datum hafver, og Jeremias Collier i sin Engelske Kirke-Historie, med flere, holder for at ingen kand sikkert vide, naar de ere gifne; saa regnes de dog rimeligst til Kong Knuds sildige Uddagts-Frugter, og de gode Gierninger af hans tre sidste Negerings Aar. De samme ere og fra gammel Tid blefven anseete af Engellænderne, som en Virkning og Fuldbyrkelse af de Løfter, som hand gaf dennem fra Rom af. Og derfor finder vi hos William af Malmesbury, at, strax efter at hand har indfort Copien af oftbemældte Brev, forfølger hand sin Tale saaledes: *Nec dicto deterius fuit factum. Omnes enim Leges ab antiquis Regibus, & maxime ab antecessore suo Ethelredolatas, sub interminatione Regie multæ perpetuis temporibus observari præcepit.* Hand burde vel at hafve lagt dette dertil, at Kongen forbedrede samme gamle Love med nogle nye Artikler. Hvorfore de og hafve bekommet iærdeles Nafn af hannem; og kaldes i Bogerne *Leges Cnati Regis.*

8. Den største Vanskelighed, som staaer tilbage, og den vigtigste Forekastning, som af Brevet kand gøres, bestaaer i Kongens Titel; hvortledes hand paa Hiemreisen, naar den skulde være skeet anno 1027. kunde da skrive sig til Norge, og en Part af Sverrige; da hand dog intet af disse tu hafde endnu i sin Vælde, førend en Tiidlang derefter; i det mindste intet af Norge, førend i Aaret 1028. Mand kunde svare, at hans gamle Prætension paa Norge, fra hans S. Faders Kong Svens, og Herr Far-Faders Kong Harald Gormsøns Tid gaf ham Ret, lige saavel til Titelen at bruge, som til Riget Konning Oluf at affodre; hvilket sidste hand og virkelig gjorde paa bemældte Fundament. Men med saadant Svar kom-

mer mand ingenlunde nogen Bey; og hvo vilde vel tage sigt for fulde? Thi 1.) skal vel ikke hafves Exempel paa, at mand i de Dage hafde endnu indført den Viis, som siden er blefven gemeen, at Konger og Fyrster skrifve dennem til Lande, som de præterendere paa, og som de endnu ey hafve udi virkelig Herredomme og Ege. 2.) Hafver Høybemældte Konge udi ingen af de Brevve, som ere ældere end 1027. skrefvet sig til Norges Rige, da dog alligevel hans Ret var i de Naringer lige den samme, som den blef siden. Og 3.) om det end kunde gaae an med Norge, og Titelen motte alene forstaaes om Prætertionen, motte jeg dog spørge, hvad Ret hand hafde til en Part af Sverrige, forstaae at sætte den an. 1027. i sin Titel? Og hvorfor ikke ogsaa hele Sverrige? Menlig Sagen er, at hand skref sig siden ikke til mere eller større Deel af Sverrige, end hand hafde indtaget; Og ligeledes tog hand ey heller nogen Titel af Norge, førend hand var blefven Herre over bemældte Rige. Vil mand sige, at det var ikke ham self, som tog eller gaf sig disse Titler i Brevvene, men Cancellarii eller Clerici, der amplificerede dem efter eget Tykke? Da lad saa være; og det tilstaaes, at de derudi hafve været paa deres Viis ret artige, og ligesom kappet om, hvo der kunde staffere Kongens Titel best, som vi og ret nu skal faae at høre. Men aldrig vovede de dog, at sætte et Land i hans Titel, som endnu ikke var blefven hans; og hvorledes skulde dette heller komme dem i Sinde? Der forekommer iblant andre udi Spelmans Engelske Conciliis et Document, kaldet Concilium Wintoniense, foregifs at være af anno Chr. 1021. i Kongens Regerings femte. Sammes Titel er nu saaledes: *Hæc sunt Statuta Canuti Regis Anglorum, Danorum, Norwegarum, venerando Sapientum ejus consilio, ad laudem & gloriam Dei, & sui regalitatem, & commune commodum, habita in Sancto nazari Domini apud Wintoniam.* Men Spelmann hafver dømt, at samme Document er heel fiændeligen falskt, og smiddet af en ikke noksom udlærdt eller forfaren Bedragere, mere end 200. Aar efter R. Knuds Tider; som bevises endogsaa med det Ord Parlament, hvilket derudi er tvende gange brugt. Den Jesuit Michaël Alford i hans store *Annalibus Ecclesiæ Anglicæ* under bemældte Aar 1021. gjør sig vel megen Umage at forsvare denne Piece, og er heel vred paa Spelmann, men maae dog gifve tabt. Dog for at ikke lade denne Rætttere beholde forimegen Ret, paaastaaer

Alford, at der blef dog holdet et almindeligt Concilium til Winton 1021. og at det var den Tid at Kongen ligeledes udgaf sine berømte Kirke-Love, (*Leges Cnuti Regis.*) hvilke hand (Alford) derfor indfører udi samme Aar. Men Jesuiten hafver saa lidet Ret i det ene, som i det andet. *Leges Cnuti* blefve vel udgifne til Winton; men hvem siger os, at det var an. 1021. og ikke Ti eller Tolf Aar derefter? Spelmans Argument, (som ellers ved sig Indvending hverken fældes eller reytres,) berocr, imod bemældte falske Document, alene paa det Ord Parliamentum, som ikke var til i Engelland i K. Knuds Tider, ja ikke end længe derefter. Jeg tør imod oft bemældte Piece sammelunde protestere med mit Argument, nemlig at Bedrageren hafver ogsaa robet sig med Norge at sætte i Kongens Titel udi det Aar 1021. som var alt for mange Aar, forend hand kunde føre den med Rette, eller virkeligen hafver ført den. Vel maae jeg befien- de, at Tallet af Høybemældte Konges Brevve, saa mange som mig ere forekomne, naar alene skal regnes de, hvori hans Navn og Titel findes, ikke er saa stort, at deraf kand formeres en meget stærk Induction; Men saa er dog samme Tal ey heller alt for ringe. Det beløber sig i alt til Elleve Stykker. Og deraf ere kunns Tre med Norges Titel, naar jeg endda regner deriblant det Brev paa Hiemreysen fra Rom, hvorom nu meest og alene disputeres. De andre Otte vide slet intet enten af Norvegis eller Swauis. Det Første af disse Otte er af anno 1018. og gifvet til vor Frelseres Kirke i Dorbern. Derudi heder Kongens Titel i Brevvets Begyndelse: *Ego Imperator Knuto à Christo Rege Regum regiminis Anglici in Insula potitus*: og i Underkriften: *Ego Knuto gubernator Anglici orbis*. Udi det Andet, som er af anno 1020. hørende til Edmundsburg, skrives hand saaledes: *Ego Knut Rex totius Albionis Insulae aliarumque nationum plurimarum in Cathedra Regali promotus*: og i Underkriften: *Ego Knut Rex gentis Anglorum aliarumque*. I det Tredie, som hafves ved Porteshamme-Closter, af anno 1024. *Ego Cnut, annuente ac favente Dei omnipotentis clementia totius Anglorum (NB. sic) Basileus, ceterarumque nationum in circuitu degentium regens & gubernans*. I det Fierde, som hand har gifvet til St. Augustini Kloster, i Aaret 1033. *Ego Cnut per Dei misericordiam Basileus*. Det Femte hafver mand fra Glassenbury, og er af anno 1032. *Ego Cnut Rex Anglorum ceterarumque gentium, in circuitu perflissentium gubernator*

nator & rector.

Det Siette findes ingen Mars-Tal ved, og hører til et Kloster i Exeter: Der er Titelen fast ligedan: *Ego Cnut Rex Anglorum ceterarumque gentium persistentium in circuitu.* Men i Underskriften: *Ego Cnut Britanniae Anglorum Monarcha.* Det Syvende er en Confirmation paa et Magestifte mellem Kongen og Klosteret til Ely, som skeede an. 1022. hvor Kongen skrives i Brevet *Rex totius gentis Angli-genæ,* og i Underskriften: *Ego Cnut Basileus totius Albionis gentis.* Da endeligen det Ottende, lydende paa Hulme-Kloster, uden Mars-Tal, hvor hand kalder sig: *Ego Cnut Rex Angligenæ nationis.* Mand mærker af disse Skionne Over- og Underskrifter, at sligt har altsammen deperderet af Secretereren eller Klerken, som mand brugte til at sætte Brevene op, og at ingen bestandig Formular har været derfor. Men dette er her nu ikke Sagen. Mand seer, siger jeg, at af alle de Elleve Documenter, hvilke jeg har fundet faae i adskillige Bøger opsogt, er nu ikkun Tre tilbage, der hafve den omdisputerede Titel med Norge deri næfnt; og er endda ikke saavist, om den har nogen-tid fra Begyndelsen staaet i mere, end i eet af dennem. Dette ene Brev, som mand endnu ingen Grund hafver til at tvivle om, at jo baade Titel og altsammen har sin Rigtighed, er det som Kongen gaf til Cronlands Kloster strax efter sin Hiemkomst an. 1032. Samme begynder saaledes: *Cnutus Rex totius Angliæ, & Dannarchiæ, & Norwagiæ, & magnæ partis Swaavorum, omnibus provinciis, nationibus, & populis, meæ potestati subjectis, tam minoribus, quam majoribus, salutem.* I Underskriften er ikkun dette: *Ego Cnutus Rex anno Dominicæ incarnationis millesimo tricesimo secundo Londoniis istud meum chirographum signo sanctæ crucis confirmavi.* Dernæst fremstille sig de forhen omtalte Leges Cnuti, hvilke nu om Dage i flere Bøger findes trykte. Der heder det udi Trykken af den Latinske Text, hos Lambardum i hans *Archæonomia,* saa og hos Spelmannum i *Conciliarum Tomo I. Canutus Anglorum, Dacorum, & Norwegiensium Rex.* Hos Bromton, som sætter bemældte Love baade i anden Orden, og paa andet Latin: *Rex Anglorum, Danorum & Norwiganorum.* Men udi det Manuscript af Cottons Bibliothek, er funden en langt bedre og ældre Latinsk Version, hvilken Doct. Wilkins iblant sine *Leges Anglo-Saxonicas* har ladet trykke. Titelen er der: *Cnutus Rex, totius Angliæ, & Danorum & Norwegorum Rex.* Originalen, hvoraf disse Oversættelser ere, hafves paa Engel-Sarisk Sprog: Kand og vel være, at den Cotton

Cottonske Latine Text er Original, og Engel-Saxifken er en Berffion deraf. I denne sidste lyder nu bemældte Titel saaledes hos Lambard og Spelman: *Cnut Cuning, ealles Englalandes Cyninge, and Dena Cuning, and Norwrigena Cuning.* Men i det Cottonske Manuscript staaer alene *Englalandes Cuning and Dena Cuning*: Og det tredie, nemlig *Norwrigena Cuning* er udeladt. Mand hafver om bemældte Cottonske Bibliotheks Exemplar altid haft den Opinion, at det var udaf alle det beste, rigtigste, som ogsaa det ældste i Engelland. Og er saaledes stor Formodning, at Norges Titel er blesven tilfatt i de yngre Tider, og hafver ikke staaet i de ældste Exemplarier. Ja, omendstiont disse Leges Cnuti skulle være yngre end an. 1031. eller 1032. som forhen er omtalt, og som Malmesbury stunes at bekræfte, saa er derfor ikke sagt, at Kong Knud skulde i hvert et Brev siden an. 1031. næfne alle Riger og Nationer ved Nafn, som hand regerede over. Hvilket hand en heller har gjort udi tvende af de før opregnede, udaf de Aar 1032. og 1033. som ere i foranførte Liste det fierde og femte. Endelig til sidst kommer vi nu til det saa ofte omtalte den Romerskes Reyses Brev, hvoraf Titelen tilforne er bleven bemærket, nemlig at Kongen skrifver sig der ligeledes som i det nylig citerede Cronlands Kloster-Brev: uanseet at hiint, fra den Romerske Reyse, umueligen kand hore til noget andet Aar, end til 1027. i hvilket Aar hand dog hverken hafde Norrige inde, eller nogen Deel af Sverrige. Sandeligen, hvis ikke alle de øfrige Riændetegn, og Brevvets gandske Indhold, ja hver en Artikel, Ord og Expression deri, nofsom betydede dets Rigtighed, og satte samme aldeles uden for ald Tvivl og Mistanke, skulde mand snart finde Marsag til, for saadan Titels skyld at agte Documentet self for en smiddet og en falsk Piece. Men langt fra, at nu slikt kand komme i min Tanke. Jeg derimod holder Titelen for at være tilfatt og falsk, ja tilfatt længe efter at Brevet forste gang var skrefvet. Ingulf, som er den første Skribent som det findes hos, kunde mand vel tænke dertil, at hand hafde satt for dette Brev den selvsamme Titel, som hand hafde fundet paa sit Cronlandske; hvilket hand og nyligen tilforne paa samme Side hafver indført. Saadan Mistanke om Ingulf kand vel ikke komme nogen Engellænder fremmed for, helst efter at Doct. Hickes hafver udi sine Skrifter offentlig en alene beffylt ham for Uerfarenhed i at giøre Forskiæl paa rigtige og falske

Documenter, og beviist at hans Cronlandske Kloster-Historie var for- medelst adskillige fingerede Brevve heel u-esterretlig, men endogsaa har Doct. Hickes ey undseet sig ved at kalde ham en Fallarium. (See hans *Prefat. til Outley pag. 29.* og hans ypperlige *Dissertation til Shower pag. 73.*) Men som K. Knuds Brev er langt uden for disse Beskyldinger, det og aldrig er blefven paatalt, ja ey bor eller kand paa- tvivles (hvad Brevvet i sig selv angaaer,) saa vil jeg end ikke heller gravere Ingulf med dets Titul. Thi endnu rimeliger kommer det mig for, at slutte, at den Tiid Brevvet er blefven, som jeg før sag- de, anno 1032. i Landets Forsamling offentlig oplæst, saa hafver mand fundet for got, ved Høybemældte Konges Nafn at næfne hans nye Conqvæter, og saaledes at forøge hans Titel med det, hvad hand virkeligen var blefven Herre ofver; omendskiont hand hverken var det, eller hafde endnu nogensinde brugt sig Titel, den Tiid Brevvet første gang blef udfærdiget paa Reysen. Derimod er min Tanke, om den Titel, som staaer for Leges Cnuti, at den slet ikke er Original, det er, at den ey hafver staaet for disse Love, der de først blefve publicerede; men er i Bøgerne, hvor mand har indført dem, siden efter, og maaskee da Høybemældte Konge alt var afgan- gen, blefven tilfatt:

9. Saaledes mener jeg da, at dette Tvivlsmaal, nogenledes sfiællig- en kand opløses; Et Tvivlsmaal, som enhver maae falde paa, ja, saa at sige, undre sig paa, og studse ved, naar hand tillige i de Tydskes og andre fremmedes, saavel som i de Engelske Historier er noget belæst og kyndig. Jkke holder jeg for, at det er nok for en Studerende, og mindst for en Hi- storie-kyndig, naar hand finder en uret Passage, det være sig i Mars-Tal eller andet, da straxen at fordomme den, med en Decision af tre Ord, og lade det saa derved forblifve; ligesom Læsereu motte være forbunden til, at sætte mere Troe til en saadan nye- opgroende og self- consti- tueret Censorem, end til mangen gammel og længe i Verden bekiaendt Stribent. Mey! man bor hafve den Respect for baade sin egen, og den efterkommende Tiid og Alder, at troe, det enhver Læsere er klogere end mand self; Og saaledes tager jeg tusindegange mindre Fensl, end naar jeg tænker, det jeg er klogere og lærdere end min Læsere, og at jeg hafver Ret, til at fortælle ham kuns med et par Ord, hvilken Mening jeg holder for ret, og hvilken der er u-rigtig, foruden

foruden at sige ham hvorfor. Hand skal kun troe mig paa mit Ja eller Nej, og bilde sig ind, at jeg er den, som Sagen har kosted Møye og Eftertanke nok, og har seet den dybere ind, end andre. Men mon dette ikke undertiden kand kaldes, at prædike for Guds, og ikke for vittige Mennisker? Som jeg da er pligtig til, at forklare, og med alle mine Argumenter, som jeg er self persvaderet af, at bevise, det en Sag, som i lang Tid har været troet, eller og i Tvivlsmaal, er u-rigtig, og indstille saaledes til enhver's Skion og Dom, om jeg har Ret; Saa bør jeg endogsaa at eftertænke, samt meddele til Læserens Paastionnende, hvad det er, der kand hafve gifvet de forige Skribentere Anledning til sliq U-rigtighed: Om det er Auctors Uforstand, eller Ukyndighed? og om ikke en almindelig Bildfarelse, i hans Land, hans Religion, eller Secte, eller i det Partie af Staten som hand er tilgedan? Om det er alene Mangel paa Documenter, Mangel paa Hukommelse, Confusion af Navne og Brevdrifter? Eller om ikke visse Hændelser kunde hafve anlediget sliq Forvirring? Endelig, om det er Auctors egen Digt og Fabel, eller Giætning, for at sige noget, hvor hand intet vidste? Her udi nærværende Quæstion troer jeg at jeg hafver fundet paa nogen ikke u-rimelig Aarsage, hvorføre alle Engellænder, og samtlige vore Danske og Norske, føre Kong Knud den Store paa Reysen til Rom anno 1031. og hjem igien fra Rom anno 1032. Hvis min Giætning nu ikke staaer Prøve, vil jeg være ald Væe og Tak skyldig til den, som kand herefter frembringe nogen rimeliger. Men at nogen skulde troste sig til min gandske Thesin at kuldkaaste, siger jeg dem forud, at dette lader sig ikke giøre; jeg mener, at føre Kæyser Conradum Salicum og Kong Rudolphum af Burgundien til Rom i det Aar 1031. eller 1032; Efterdi Kong Knud dog udtryffeligen i sit Brev mælder, at have talt med begge disse Herrer i Rom, da de vare der om Paasken, tillige med ham og mange andre Fyrster. Endeligen at vilde udaf sliqe Argumenter giøre en anden Slutning, nemlig beskylde Brevvet self for U-rigtighed, og mene at det var opdigtet heelt og alt af de Geistlige efter K. Knuds Død, kand jeg aldriq holde med, som jeg og noksom i det foregaende har erklæret. Saa at udi saa maade intet videre staaer tilbage, end først Titelen, der er taget af andre nyere Brevve, og brugt til dette, enten an. 1032.

eller

eller maaskee, efter Kongens Død; og dernæst de Engelske Chronikfers Urigtighed i Aarstallet at antegne.

10. Til sidst, motte vel ogsaa nogen findes, der vilde spørge, hvortil nytter nu alt dette? Og er saadant vel en Times, end sig nogle Dages Studering, Læsen og Skrifven værdt, hvad heller Kong Knud, som i 700. Aar og mere har været død, var anno 1027. i Rom, eller 1031? Jeg svarer, det jeg gierne tilstaaer, at for den allerstørste Deel Mennesker i Verden er dette en heel unyttig Ting. Hver en Bonde, ja og Mængden af dem, som ville end og være over Bonde-Standen, kand det være heel unyttigt og lige meget, end ogsaa om de tænke og troe, enten at Julius Cæsar var før Alexander Magnus, eller efter ham; enten Kong Waldemarus I. regerede i Danmark førend Harald Gormsøn, eller længe efter; enten den nu regerende Konge i Spanien kaldes Alphonfus eller Philipus; enten den Tyrkiske Kæyser heder Achmet, Mahmud, eller Osman; ja enten den Westfælliske Fred blef sluttet an. 1648. eller an. 1658. En Frankos, som læser alene for sin Tidsfordrif og Fornøjelse, kand det endogsaa være indifferent, naar hand finder i det Tillæg, som nogle gange er trykt ved en berømt Auctor Chevreau hans *Histoire du Monde*, at imellem an. 1620. og an. 1630. hafde Kong Gustaff Adolf Krig med Kong Christiano IV. og samme Tid belejrede Kiøbenhavn. Og jeg seer ikke, at, naar en Frankos ingen Stats-Mand vil være, ey heller gjør just Profession af Historiske Studeringer, hannem da mere Magt paaligger at vide Kiøbenhavns Belejnings Tid, og under hvad Konge eller i hvad Aar Svensken derfra blef afflagen, end det ligger en Dansk, der ikke er Historicus, Magt paa, om la Pucelle d'Orleans var til under Kong Carl VI., K. Carl VII. eller den VIII. Ja, hvorfor skulde en Dansk ikke ogsaa kunde være en god, dydig, samt i andre opbyggelige Videnskaber meget dygtig og lærd Mand, om endskiont hand slet intet bekymrede sig om, enten Lyschandens Danske Kongers Slegte-Bog var en god Bog eller ey? Ja, om hand endogsaa troede alt hvad som staaer deri til Punkt og Prikke? (Dog jeg beder om Forladelse, at dette sidste var alt for meget sagt, thi da skulde hand, hvis hand ellers hafde læst Bogen fra Begyndelsen af, baade hafve stor Mangel paa Lærdom, saa og ikke ringe Meen paa sund Fornuufft.) Det samme, nemlig

en ypperlig og lærd Mand, fand en Dansk jo ogsaa være, der ey er Historicus, enten hand troer, at Kong Knud var i Rom anno 1027. eller 1031. Men Spørsmaal, om derfor ingen anden skal støtte om fligt? Som er næsten det samme, som hvis jeg vilde spørge, at fordi en god Regnskabsfører ikke behøver at læse Diophantum Alexandrinum eller Apollonium Pergæum, om da ogsaa ingen Professor Matheseos bør forstaae dem? Kort sagt: Med alle de samme Skial, med alle de Raisons og Argumenter, som nogen anden fand paafinde, til at lade ringe om dene min Quæstion om K. Knud, og om flere Dubiis af deslige Beskaffenhed i vor gamle Historie, vil jeg ogsaa tage mig paa, at kappe af, baade fra den Historiske og fra andre sniukke Videnskaber, saalænge, indtil der ey skal blifve mere igien, end saameget, som en ærlig Borgere eller Betienings-Mand just nødvendigen behøver til sit Embedes Forretning og sin Huusholdning, og en Præst til sin Prædike-Stoel og Catechisation. Hvo som nu ikke er alt for kortsumet, hand seer lættelig, hvad deraf vilde blifve, naar saa skeede; og hvorjævnt Barbariet vilde da komme svømmendes igien herind, og sætte sig usormieent paa Thronen; Helst naar alle og enhver vænnede sig til, at slaae over og forbi, alt hvad mand holdte for smaae Ting, eller, efter de fleestes korte og hinkende Begreb, unyttige, som mand derfor ikke gad brødt sit Hoved og spildt sin Tiid med: I stræden for at randsage i mange og alle slags Skrif-ter, helst in Fontibus, for at faae, saa vit mueligt, enhver og mindste Ting, baade i Historien og i hver en anden Sciens, dristet, reengiort og accurat. Og saa blifver da Spørsmaalet omsider dette: Om en Dansk studeret Mand, der vil vide sit Fædernelands Historie til noye, ikke bør ligesaavel tilwisse vide, at Kong Knud den Store reyste til Rom ikke i Aaret 1031. men just 1027. som at Kong Friderich IV. af høylofligst Ghuksommelse var i Venedig, Dresden og Berlin anno 1709. og ikke i noget andet Aar? Thi inden 700. Aar efter vor Tiid blifver ligesaa langt at regne fra Kong Frid. IV. til dennem som da skulle lefve, som der er fra *Canuto M.* indtil nu. Ja det samme slags artige Folk, som nu dommer slet om vores Bemeyning i saa gamle Ting, ville vel ikke heller fattes om 700. Aar herefter, til at belee dem, der da ville randsage noget noye hvad som i vort Seculo er passeret.

In Summa, skal Historien være en sand og god Videnskab, og et alvorligt Arbeide, da maae baade Mars: Tal og andre Data, saa og alle de Ting, som forekommer, examineres med den yderste Flid og skarpeste, som mueligt er. Og saa kunde da slige Dissertationes, som denne jeg nu har haft den Ære at oplæse, vorde udi sin Tid til Nytte, for dem som vilde engang udarbeide os en bedre Dansk Historie, end til Dato hafves. Vi seer jo vel, hvad for en stor Forskiel der er paa den Tydske Reichs-Historie, saaledes som den i vore Tider er behandlet af Struvio, Spener, Græf Bünau, Mascov, og Hahn, imod hvad den var tilforne, da saa mangfoldige Materialia af alle slags ikke endnu vare excerpereede, giennemgangne og overveiede, ja en stor Deel gandske ubekjendte for de hyperlige Lærde Mænd af ældre Tider. Paa lige Maade hafve de nye Franske betient dem af deres Landsmænds Pithæorum, Blondelli, Baluzii, Mabillonii, Boucher, Chantereau le Fevre, Theodore Godefroy, og mange fleres møyssomme Observationer og Critiquer over de forrige Autorum Feyl og Mangler i deres Franske Historie. Og hvi skulle vi være de eneste, der ville staae tilbage? Helst da jeg vel tør sige, at udi vores Danske Historie stikker endnu i denne Time, saa mange Urigtigheder, og saa mange vel kiendelige, men dog hidindtil uoplyuste Bildfarelser, som i nogen anden Nations. Men et saadan slags Arbeide lader sig ingenlunde bestride med vore egne Lands eller vore Landsmænds Skrifter, endogsaa naar mand fik alting tillsammansanket og hvert gammelt Blad igiennemgaaet, som findes baade i de samtlige her værende Archiver, intet undtagen, saa og udi hver en eneste Dansk og Norsk Mands Eye og Forvaring, Islænderne ogsaa iberegnet. Thi sandelig, naar det giælder om gamle Tider, ikkun for 3. å 400. Aar siden, og derfra op ad, da blef den Hielp, som vi paa saadan Maade skulle sammenhente, fast mindre end nogen skulde troe eller tænke; og da vil jeg udi visse Seculis udrette mere med en trykt Bog, saasom Odorico Raynaldo eller anden deslige, end med alle de Archiver der er i Danmark. Vi faaer da at gjøre, saasom andre, vel betænkende, at naar vore Konger og gamle Forfædre hafve haft at bestille i Freds- og Fjends-Tider med Tydske og med Franske, med Engelske og med Skotter, med Svenske og med Polakker, med Italiæner og med Spanier, ja med flere, saa ere og ingen Nations Skrifter til, af alle de nu opregnede

regnede, hvor der ikkuns noget er at antrefte til Historien hørende, som vi bør lade passere urandsagede; Dog at vi altid bruge Judicio, og med de skarpeste Efterforsknings Regler prøve, hvorvit hver en Ting bør staae til troende eller ikke. Saavit er, formedelst de mangfoldige nu bekjændtvordne Materialia, vores Seculum kommen, frem for de forige, da Arrild Hvitfeld, Stephanius og Pontanus skrefve; og saadan Obligation paaligger og derved vore Tidens Studerende frem for disse brave Forgængere. Ikke at mand kand sige, det alle Skrifter og Underretninger ere endnu opsøgte og forhaanden, som mand kunde behøve; meget mindre, at hvert et Dubium kand vorde opløst, hvis mand end hafde dem tilsammen, og der blef arbeidet deri af flere bequæmme Folk tillige med u-ophørlig Flid. Men langt fra. Historien er og blifver en Kilde uden Bund, der aldrig kand udpompes; Et u-endeligt Lifs- Arbeide for hver een, som haver dermed at bestille: Og, ihvorlænge mand end hafver arbeidet, søgt og grandstet, og, imens mand hafver fortæret Tid, Midler og Kræfter, nødt imellemstunder et slags Sindsfornoyelse, i at udfinde een og anden Sandhed, udvidske mangan Fabel, samt spore Oprindelser til visse gamle Bildfarelser; Saa bliver dog altid en stor, ja en utrolig Hob tilbage, (og udi hvad for en anden Bidskab blifver ikke dette?) som, jeg vil ey sige de maadelig-flittige og Lærde, men end ikke de allerdueligste og lærdeste indtil Verdens Ende formaae at udgrandske, og at komme efter, eller finde Rede udi; Deels af Fattelse paa Documenter, Deels fordi Tingene ere med Flid blefven fordulte af Bedkommende; Deels af andre Aarsager. Mand kand kuns forestille sig til Exempel dette sidste Aar 1742, som vi nyligen hafve til Ende levet: Hvo vil tvifse om, at jo, foruden hvad som vides, meget endnu er derudi foregaaet, baade inden og uden for store Herrers Cabineter, som vel var fornøden at hafve Kundskab om, naar engang bemældte Aars Historie skulde skrives i nogen Fuldkommenhed; Men blifver dog aldrig tilfulde kundbart? Derfor lader mand alligevel ikke af, at optegne, at randsage, og at skrifve, saavit mand kand; Og lader det saa til de sildige Efterkommere, at examinere vore Skrifter og deres Fejl, med

lige Frihed, som vi nu examinere de

Gamles.

Det

Det Danske Sprogs Skiebne

og

Forrige saavel som nærværende Tilstand udi Sønder-
Jylland eller Forstendømmet Slesvig,

ved E. P.

(I.)

Jeg har paataget mig at viise det Danske Sprogs Skiebne og Tilstand i Jyllands, eller det gamle Cimbriens Sønder Deel, som nu kaldes Forstendømmet Slesvig, hvor dette Sprog fordem har floreret, og været i ligesaadan bestandig Brug, som udi Resten af de Danske Provincker, men siden, ved adskillige Tilfælde er fortrængt og hartad fortæret af det fremmede Saxiske eller Tydske Sprog.

Dette sidste kalder jeg nu fremmet fra det Danske, ikke saa absolute, at man jo gierne tilstaaer, de kunde begge have felles Oprindelse af det ældgamle Celtiske. Thi en stoor Mengde Danske Ord, som nu stunes os ey at have allermindste Sammenheng med det Tydske, ere dog sandelig saadanne, eller egentlig talt, da ere disse Tydske Ord Danske, i det mindste af Felles Oprindelse, naar deres rette radices saa nøye opsoeges og udspores, som vores berømmelige Polyhistor: Herr Justice-Raad Gramm i sine Grundlærde Anmerkninger over Wachteri Glossarium har paataget sig at vise det, til begge Nationers Nytte og Fornøielse. Deraf er jeg selv bleven overbeviist om det, som før var langt fra mine Tanker, nemlig, at Roderici Toletani femhundrede Aars gamle Bidnesbryd, om det Danske, Tydske og fleere Sprogs felles Oprindelse, haver good Grund. Ordene ere, efter Martini Zeileri citation Centur. 5. Epist. 8. disse: Teuronia, Dania, Svecia, Norvegia, Flandria & Anglia, unam habuerunt lingvam, idiomatibus tantum distinctam.

Bille vi, efter den gemeenlig antagne Jølandiske hypothesi, lade det glide som Sandhed, at den af Asia fordrevne Othins Tilheng har i disse

diffe Lande indført sit saa kaldte Ala-Maal, da fand icke nægtes, at det jo ogsaa har taget samme med sig til Saren, hvor Userne en mindre end her og i Sverrig, holdes for at have boet.

Hvad Sammenheng disse User have haft med Cimbris & Teutonis, lader jeg staae derhen, thi den Materie de migratione & mixtione gentium, bliver vel indtil Verdens Ende en Mist-Mass som ingen kand debrouillere eller finde saa good Rede i, at han setter Sagen paa en gandske vis og demonstrativ Food. Men saavidt som af de ældste Græske og Romerske Scribenters Ord kand seis, da maa mange moderate Tydske Scribentere selv tilstaae, det er rimeligt, at hvis Teutones eller Teutoni ere de Tydskes Stam-Fædre, saa har de boet i Dannemark, førend de kom til Tydskland. Særdeeles siger Pomponius Mela udtryffeligt, at Teutoni boede paa de Der vi nu kalde Danske; ligesom Cimbri af Ptolomæo og flere, settes i den Half-Insul, vi nu kalde Jylland. Her er det mig egentlig ickens for Mafnets og Sprogets Skyld, om Teutonis at gjøre. Om dennem og deres første Sæde i Dannemark, lyder bemeldte Pomponii Ord Lib. III. Cap. 3. saaledes: Super Albim, codanus ingens sinus, magnis parvisqve insulis refertus est. Acre mare, qvod gremio littorum accipitur. &c. &c. IN EO SUNT CIMBRI & TEUTONI. Ligeledes Cap. VI. Triginta sunt Orcades, angustis inter se diductæ spatiis. Septem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo sinu qvem Codanum diximus. Ex iis CODANONIA, QVAM ADHUC TEUTONI TENENT, ut magnitudine alias, ita fæcunditate, antestat.

Naar da disse Teutoni eller Tydske have forplantet deres Affkom og Mafn fra Dannemark til Tydskland, saa følger af sig self, at Sproget har fulgt med. Diffe og flere deslige ældgamle uforkastelige Vidnesbyrd, overtale den i alle Antiquiteter vel forfarne Christoph. Cellarium til at bekiende, de Tydskes første Sæde og Boelig var Dannemark, inspecie de Danske Insuler, af hvilke de have udbredet sig og besatt Tydskland. Quoqvo modo illud nomen sese habet, (nam variant libri) exinde non incertum est, Teutonos codani sinus insulas, qvæ a Cimbrica chersoneso usqve ad Scandiam sunt, qvas nunc Danicas appellamus, & forte etiam in continente germania, partem circa chalusum amnem [det er den Flood Traven i Holsteen] ejusqve ostia

ostia quæ subjecta illis insulis sunt, incoluisse. Dissertat. Histor. de Cimbris & Teutonis. §. VII.

I Betragtning af alt dette, kunde man snart tænke, at Provinzen Slesvig icke havde taalt nogen Forandring i sit Sprog, nemlig hvis Tydsk og Dansk var eet Sprog. Men herimod maa agtes, at jeg søger Sprogens Udskillighed in medio ævo, og en i den allerældste Tid. De maa fordom lenge nok have haft en Oprindelse, nok at de fra utænkkelige Tider af, ere blevne indbyrdes saa fremmede, at begge Nationer en have forstaaet hværaandre, uden ved Tolk. At nu den Slesvigiske Provinzes Indbyggere, ligesaa vel som Resten af de Danske, fordom vare fremmede fra Tydsk Sprog, og allene ved adskillige Tilfælde ere blevne omfaktede til half Tydske, det er den Sag som videre skal oplyses og stadfæstes.

Den Provins Sønder-Jylland regnes nu omfunder iblant vores Allernaadigste Konges Tydske Lande. I det tydske Sprog holdes Prædiken og anden offentlig Guds Tjeneste udi alle Kiøbstæder og de allerfleeste Lands Byer. I samme Sprog administreres Landets Regjering ved Love, Forordninger og Over-Retternes Kiendelse, hvorfor ogsaa det Sprog som bruges i Skolerne og Ungdommen oplæres udi, er alleene det Tydske. Heraf haver Herr Hübner, og efter hans Exempel flere Geographi, taget Anledning til at indlemme med Pen-nen eller saa vidt de kunde, denne Danske Provins i det Tydske Rige; Alt dette uanset, fandt lettelig gotgiøres, at Landets allerældste egentligste og rette Sprog er ingenlunde Tydsk men Dansk, endskjønt en Fremmed som reysjer der igiennem knap bliver det vaer, ja endskjønt mange forstandige Folk af Landets egne Indbyggere knap ville troe det. Imidlertid staaer bemeldte Sandhed uryggelig fast, og det paa efterfølgende Grunde.

§. I.

De tre fjerde Deele af Landets Indbyggere tale endnu daglig Daas intet andet end Dansk i deres Huse, ligesom een fjerde Deel taler Tydsk, og nogle faae paa Vester-Siden, Friesk. Dette maa forstaaes om Allmuens Folk, meest Bønder. Saa snart disse see en Fremmed eller Fornemmet, begynde de at tale Tydsk, saa got som de kunde, men ellers intet uden Dansk.

Herom vil jeg anføre Casp.

Danckverths Ord i hans Schlesw. Holsteinische Landes Beschreibung pag. 54. 55. Zu diesen unsern Zeiten wohnen in diesem Herzogthum Dänen oder Fürtten, Sachsen und Friesen. Die Fürtten besitzen den gröfste Theil daran, sintemahl alles von Koldingen bis an den Schley-Strohm und die Stadt Schleswig, Fürttisch ist, oder Dänische Völcker, so sich NB. der Dänischen Sprache gebrauchen, etwa die Stadt Flensburg ausgenommen, so von Dänen und Teutschen untermenget. Die Stadt Schleswig, und was ferner von der Schley an bis an die Eyder und Lewens-Au belegen, wird mehrentheils von Sachsen bewohnt, die gebrauchen sich der Nieder-Teutschen Sprache, wie dann auch die Einwohner Femern. Auf der West-See Kante, von der Grenze oder Schodtburgschen Au an, bis an Tondern, wohnen abermahl lauter Fürtten, hernach aber kommen die Nord-Friesen &c.

Disse Danckverts Ord ere rigtige, naar vi forstaae dem om Allmuens Folk alleene, særdeeles om Bonder, og af deres, men icke af nogle Herre-Mænds, Riobmænds eller og Dyrigheds Personers Mund, er det vi skal høre det der bør kaldes Landets eget Sprog, ligesom Estlands og Lieflands rette Sprog er det ældgamle Estiske og ingentunde det Tydske, endskjønt dette har nu der faaet Overhaand i Riobstæder blant Handels-Folk, og paa Herregaarde blant Adelen. Denne sidste er Tydsk og stammer hid fra de Tydske Ordens-Herrer, hvilke for 400. Aar siden har bemæstret sig alting: Ligeledes er det gaaen i Sønder-Jylland som siden skal vises.

§. 2.

Min Beviisnings anden Grund er ligeaa uomstodelig. Denne søger jeg i de fleste Riobsteders og nesten alle Landsbyers samt Herregaardes gamle og rette Mafne, hvilke ere kiendelig Danske, og beviise at det var ingen andre end Danske som først anlagde og naftnaafve dem. Hvor af beviise vi at et Folk med Vendisk eller Slavisk Tungemaal for nogle hundrede Aar siden har beboet hele Mecklenborg, Pommern, Brandenburg, Sæxen og Schlesien? Visselig, om alle skrevne Documenter vare forsvundne, da blev dog Sagen beviislig nok alleene af de gamle Steders og Districters Mafne, som ere nesten det eeneste, hvilket den mægtigere Tydske Nation ey har fundet allevegne afskaffe eller udrydde. Ex. gr. Wismar, Wolgast, Stetin, Demin, Berlin,

Berlin, Pyris, Pregnis, Lausnis &c. I det jeg hentyder samme Sandhed paa mit Forehavende, da vil jeg begynde fra Roden af, og anføre først nogle Landsbyers Navne, hvis Danske Endelse paa Bye, Drop, eller Strup, Tofft, Balle, Byll, Marck, Holm, Lev, eller noget saadant, kiendelig viser det jeg vil sige, hvilket ogsaa Herr Danckwørt tilstaaer, naar hand ved at beskrive det Districtt Dänischwoldt som det sidste eller yderste mod Tydsklands Grænse, siger pag. 155. saaledes: *Uthie wird die Teutsche zu verstehen die Nieder-Sächsische Sprache durchgehends geredet, und hören demnach die Buien [Byen] auf, und kommen Dörffer an deren Statt.*

Jeg beraaber mig da ey paa Lands-Byernes Navne mod Norden eller i Aabenraae, Sønder og Haderslev Ambter som ey ere nogen Tvivl underkaste, men alleene paa Navnene i Angeln, Schwarzen og de Sønderligste Egne. Her findes nu Ex. gr. Brodersbye, Lumbye, Ulfesbye, Kalbye, Melbye, Riisbye, Ketelsbye, Grumbye, Gungelsbye, Norbye, Vindebye, Gerebye. Ligeledes Snarup, Brarup, Flarup, Kurup, Døsterup, Hosterup, Trelstrup, Iaa og Bundsbøll, Trelbøll, Børsbøll, Balle, Krucksballe, Havetoft, Kalltoft, Kragelund, Jaldelund, Galdelund, item Esmarck, Kasmarck, Lockmarck, Bindemarck, Hvemarck &c. Ligesom disse samt nogle hundrede flere Landsbyers, klinger og de Herregaardes Navne, som ey ere enten heel eller half forvendte, Ex. gr. Ruggesgaard, Koe-hovet, Himmelmarck, Eschelsmarck, Vestergaard, Satropholm &c. Hvem er der nu som icke ved den blaatte Lyed af disse Navne gietter sig til, at ingen uden Danske Folk har haft dem først i Brug, ja saadanne Danske, som ey vidste meere af Tydsk at sige, end man nu ved Beyle eller Kolding veed deraf.

Blant Riobstædernes Navne som jeg herneft vil beraabe mig paa, giver hele Provinzens Hovet-Stad det beste Vidnesbyrd. Samme var, som hver mand veed, indtil Christendommens Tider, og endaa et par hundrede Aar derefter, gemeenlig enten Hedebye, eller Hedebye, hvor Bye strax forraader Oprindelsen. Siden er det ligemeget, enten en Fabelagtig Amazonisch Fyrstinde Hetha, efter allmindelig Saan, eller Had og Trette, eller den der omkrinaliggende Lyngbede og Skov-Egn, har givet Byen sit Navn. Dette Navn var nu nesten

glemt dersom icke den tet hos, paa hiin siede Fioren liggende Landsbye, kaldet Hadebye, endnu erindrede det. Thi hvor Hadebye nu ligger, der laae i de ældre Tiider Byens bedste Deel, saa og den første Christne Kircke som i Dannemark blev bygt af S. Anschario under Harald Klags Beskiærmelse. Casp. Danckwerth skriver om Byens Nafn, pag. 113. saaledes: Mit diesem Nahmen ist nicht, wie man gedencken mögte, der Süder Theil der Stadt allein genennet gewesen, sondern die ganze Stadt, und zwar von den Dänen, wie unter andern der Scribent Edelwerdus klärlich anzeiget. Anglia vetus sita est inter Saxones & giotos, habens oppidum capitale quod sermone Saxonico Sleswick, secundum vero Danos Haitby dicitur.

Her meener jeg, den gode Edelwerdus tager feil, naar hand anseer det Nafn Sleswick for at være Saxernes Paafund, thi wick egentlig viig er sinus, hvor Havet ligesom viger af sin Grendse for at boye sig ind i Landet, og gjør en Fiore eller Hafn, hvoraf ogsaa de Danske har kaldet Danskig Dansk-vig, at jeg en skal beraabe mig paa flere bekiendte Steder, og hele Bahuus Lehn kaldes Vig-Siden, fordie den Kyste er fuld af smaa Hafne og Indløb. Men hvad det Ord Sle angaaer, da udleder Joh. Strelow i hans Guthilandske Chronike pag. 28. og Nic. P. Petrus de origine Cimbror. P. II. §. 177. samme fra det Ord Slæ, som betyder Tang eller Hafgref af hvilket meget indkastes i denne Vigs Nabning, og undertiiden saa got som stopper den, saa at Slesvig er Tang-Vig. Nicolaus Porta-Trigonius udtrycker dette i følgende Vers:

Nunc ubi Slesvicum jacet urbs, quam nuncupat alga
Illic exundans vel celer unda Sleæ.

Dette Nafn da, som egentlig hører Fiorden til, er omsider blevet den derved liggende Byes Nafn alleene, lige som Lemwiig eller Lym-wig er egentlig Limfiordens Nafn. Men dog kaldes Lemwig alleene den liden Bye der ligger ved Enden af samme, ligesom Slesvig ved Enden af Slien. Siden har de Tydske gjort Nafnet meere ukiendelig ved deres Skrive-Maade, indrettet efter deres Udtale, da de en skrive, som ret var, Slesviig men Schleswich.

Kommer vi fra Sleswig til Flensborg, for at undersøge Nafnets Oprindelse, om samme er Dansk eller Tydsk, da vil jeg en opholde mig ved de andre adskillige Meeninger, hvor om den dertil har Lyst fand læse

læse Joh. Mölleri Ifag. ad Hist. Cherfon. Cimbr. pag. 260. seq. Her vil jeg ikkun sige at den Meening jeg ellers ved anden Lejlighed, og for mange Aar siden har forkastet, stunes mig nu meest rimelig, jeg meener den ofte anførte Casp. Danckwerths Gietning om Vand, som i det gamle Sprog heed snart wahl snart weel, og deraf Flensborg for sit meget skionne Vands skyld, Blensborg qvasi weelens Borg Wandborg. Dette lader jeg staae, men meener enda paa samme Grund at komme Sagen noget nærmere, nemlig saaledes: Den liden Bye Beyle i Jylland, hvis Situation ved Enden af en Fjor, gandske liig den Flensborgske, er een af de allerlystigste i hele Danmark, haver uden twivl sit Nafn af det Danske Ord, med hvilket vi beskrive en Vand i Almindelighed, men saadant et Vandstade, som findes her og der ved Enden af en Fjor og Flood, hvilket Latinerne kalde Vadum eller mare vadofum, et Grundt Vand som man kand vade eller fiøre igiennem. Dette heder paa got Dansk en Beyle hvoraf Borre Beile her i Siælland og flere Steder have Nafn. Saa meener jeg Flensborg eller Blensborg torde contracte være sammendraget Beilensborg, endskjønt det er ikkun en Gietning som jeg en paastaer naar noget Biffere findes.

Aabenraae som de Tydske efter deres Udtale, har giort til Apenrade, er vist nok intet andet end en Aaben Braae eller en aaben Kraag thi Braae er det samme som de Tydskes Vinkel, og selv samme er kiendelig Bemerkelsen af en Gade her i Kiøbenhafn, nest ved den Reformeerte Kircke, hvor en Deel af den gamle Vold har staaet før Byen i Christiani IV. Tiid blef udviidet, da der tilforn kand have været saadan en aaben Braae eller Kraag som Gaden endnu bærer Nafn af.

Haderslev contracte Harsløv, er gandske urimelig bleven omskiftet til Hadersleben, da dog Ordets Oprindelse er en af Lif men tvert imod af Død eller Drab, og det heder egentlig Hattersløv eller Hatterslet, forstaae det Sted hvor Kong Harald Hyldetand slog og nedlagde Hatterum, hvilket Saxo Grammaticus, som heri er troebærdig nok, beretter med følgende klare Ord: Hist. Dan. Lib. VII. Haraldus Hyldetand Hatterum apud Jutiam oppugnatum exstinxit, cujus occasum perpes oppidi vocabulum indicat.

Disse faae Exempler kunde nu være nock til at stadfæste den Sandhed her tales om, og derfor vil jeg ey opholde mig ved at op-
søge flere.

§. 3.

Mit tredie Beviis paa det Danske Sprogs Ælde og allmindelige Brug i Sønder-Jylland, ville jeg gierne tage af de bekiendte Rune-
Stene, men fand ikkun opspore een eeneste, som man dristig tør be-
raabe sig paa, nemlig den der findes i Liabenraae [Wormius setter
vrangelig Haderslev] Amt, i Øster Løckum Sogn, og paa Havers-
lund Marck, med de faae Bogstaver:

* H I R N A K A

d. e.

HEIRULFR.

hvilket alle vore Antiquarii serdeeles O. Worm Monum. Danic. Lib. V.
pag. 343. og Trog. Arnkiel. Cimbr. Heyden-Begråbnisse. pag. 332. seqv.
kalde Exercitus Ulfi, Ulfs eller Rulfs Hær. Enten dette nu bør hen-
føres til Kong Rolf med Tilnafn Krake, som længe for Christi Fødsel
efter Edda Part. I. Mytyl 64. skal have ført Kriig med de angrensende
Saxer og opreist denne Sten som et Særvindings- Tegn, eller og
til Normannernes nafakundige Anførere Rollo, Rolf eller Gange
Rolf, som paa dette Sted skulde have mønstret eller samlet sin Hær,
førend han, hen ved 900. Aar efter Christi Fødsel, begyndte sit Tog
til Nederlandene, Franckrig og England, hvor de af Cambdeno be-
skrevne Rölrichstones ogsaa tilskrives ham, som et Særvindings-
Tegn, eller og maaskee til nogen anden i de sildigere Tider, som fand
have hedet Herr Ulf Wulf eller Oluf, og ikke just tør have været enten
Konge eller Kriigs- Øverste, men en anden god Mand der i Eanen,
det fand komme mig ud paa eet, naar ikkun det Danske Sprogs Brug
stadfæstes ved de Runiske eller Gotiske Bogstaver, som alle 3. Nordiske
Folk har tilfældes og ikke findes vidre, end saa vidt deres Sprog har
gaaet. Og dette sidste er ret at legge Merke til, da det viser ogsaa,
at bemeldte Rune Bogstaver tilhøre Medio ævo, men ey de alleræld-
ste Tider; Thi da de gamle Cimbrers Foedspoer, udi den bekiendte
Maade, at begrave deres Dodnings- Been i Urner eller Afke- Potter,
under Høne omgivne med Steene, strecker sig indtil midt i Tydsk-
land.

land, hvor Odins Uffom og boede, saa findes dog der ikke en eeneste Runisk Gravskrift, af hvilke vi her have saa mange, og hvi skulde de ikke findes der saa vel som her, hvis Runerne vare af Bruna Old, eller den Verdens Alder, da man brendte Eigene og begrov dem paa den Maade.

Just dette opdager ogsaa desto tydeligere, skiont til Overflod Cl. Lycandri fabuleuse Beretning i Danske Kongers Slægte Bog pag. 35. om en i hans Tiid ved Slesvig funden Runisk Inscription paa den indbildte Cimberiske Dommers Vese Hans Grav, om hvilken jeg fortelig har saat min Meening in Marmor. Dan. Tomo II. pag. 23. Den forsvundne Graffskrift skulde have været denne:

Hi leger Vese of Hetümby

Under aabna Himlum oc vodom sky.

Men skiont saadan, endog saa af Sproget kiendelig grove og dumdriftige Digt beskæmmer sig selv, saa følger en, at jo noget herved fundes til min Meenings Bestyrkelse, og det er mig nok. At der i Slesvig eller Hedebye-Egn, kand have boet for sex eller syv hundrede Aar siden, [da man endnu begrov Følsk paa Marken, men ubrendte] en Mand ved Nafn Vese, om ikke en Første eller Dommere, da en Herremand eller anden nafnkundig Mand, det er intet urimeligt, efterdie den Landsbye Veesebye i Angeln, af Casp. Danckwerth tilskriver en Mand med det Nafn Vese. Fremdeeles er intet urimeligt, at samme Mand kand fordm have haft en Steen paa sin Grav, hvis Ord ikke nu findes da 1000. Runesteene ere ødelagde ved Bygninger og anden Leylighed.

Vidre kand mand sette, at de Ord paa Stenen vare blefne bekiendte og til et Ordspog i heele onliggende Egn, ligesom flere Graffskrifter endnu ere bekiendte alleene per famam. Dette Røgte har nu ikke conserveret de rette gamle Ords Klang og Lyd, men fordreyet dem efter den sildigere Tiids Talemaade, dog haver Røgtet vedligeholdt saa meget, som jeg vil have beviist, nemlig at den Egn gamle Sprog var en Tydsk men Dansk, efterdie deres Graffskrifter vare Danske.

§. 4.

Til samme Sandheds Beviisning tages et nyt Argument deraf, at da den Christelige Religion i det 9. 10. og 11. Seculo her blef indført

og fastfatt, saa talte og forstodee Jndbyggerne icke Tydsk men alleene Dansk, og nogle af dem Friesisk, hvorfor de Lærere som hine Hamborgske og Bremiske Erke-Bisper sendte hid ind at forkynde Evangelium, vare til ingen synderlig Notte, forend de hafde været saa længe i Landet, at de kunde tale dets Sprog. De som enten af Mæghelighed eller Tungnemmenhed icke kom saa vidt, brugte en Folk eller Oversettere, som i Forsamlingen udlagde, Ord for Ord, eller Mæening efter Mæening, det den fremmede Lærere paa sit Maal hafde fremsatt. Heraf reiste sig i Kirken det særdeeles Officium Interpretum eller Oversætternes Embede, hvilket saasom besværligt i mange Henseender, Kong Svend Estrithsen paaastod at vilde have afskaffet, i den Forsamling som hand an. 1053. holdt i Slesvig med den Bremiske Erke-Bisp Adelberto, hvorom er meldet in Annalibus Eccles. Dan. Tom. I. pag. 202. Denne Kongens Begiæring siunes og af Erke-Bispen at være efterlevet, ey alleene i de øvrige Danske Provinser, men ogsaa særdeeles i Sønder-Jylland, hvor man fra den Tiid af, og et Par Hundrede Aar derefter, hafde Biskopper og Prester af Dansk Nation saasom Gunnerus, Occo, Hermannus, Esbernus, Occo II., Fridericus, Waldemarus, Nicholaus Tycho, Ernildus, Bondo og Berthold. Disse som Danske og suffraganei af den Lundiske Erke-Bisp, paa hvis Lande-Mooder de og indfandt sig saa vel som i det Danske Rigs Raad, have en Tiidlang holdt Sproget vedlige, nemlig indtil den Værdslige Øvriighed blef fremmet for Dannemark, og da droog Bisperne ligesom disse efterhaanden Prælater, Preste og Munke efter sig, til den Tydske Side i Sprog, Sæder og allting. De eeneste tvende saa kaldte Herre-Glostere, som fandtes i Sønder-Jylland, nemlig Læm- og Guldholm, siden forflytt til Ryge eller Rus Regis, vare, som anden steds, er viist, Døtre af Soer, efter den Tiids Talemaade, og altsaa deres første Munke som forte Sproget og Disciplinen did, Danske Folk. Ja, at ogsaa Tigger Brødre, som boede i Riobstæderne, af Begyndelsen vare Danske, men omsider maatte lade sig, længe for Reformationens Tiid, fortrengte af fremmede Brødre, som komne fra Tydskland og indførte deres Sprog, det beviser flærlig et Brev, funden i den Bartholiniske Samling paa Riobenhafns Universitæts Bibliothec, hvori Kongen som ey næfnes, men af Omstændighederne seis at have været Kong Hans, meget venlig beder

Franciscaner-Munkenes Ministrum Generalem, at hand dog vil hjælpe de i Flensborg fortrængte Danske Munke til deres gamle Ret, efter at dem af de indtrængte Tydske i lang Tiid var paaført Vold og Uvret, ligesom hand derhos beder, at andre Landets Clostere maa komme tilbage ad gremium ecclesiae Dacianæ, hvori de først vare. Ordene som handle herom ere disse: Unde, pater reverende, quoniam veridica relatione didicimus, paternitatem vestram, forte ad aliquorum suggestionem, seu potius sinistram informationem, ministro Regni nostri Dacie in Mandatis strictissime commississe, ut fratres aliene nationis ad conventum Flensburgensem (de quo aliqui eorum, infalutato hospite, diu noctuque & contra voluntatem protunc vicarii provincialis, in scandalum vestri ordinis, successive recesserant) permitteret introduci, fratresque nostri Regni laboribus & expensis genitoris nostri charissimi, pie memorie, & suorum predecessorum, in principio Reformationis introductos, ac post fugam Alemanorum iterum reductos (quorum doctrina & conversatio laudabilis à clero & populo commendatur) faceret removeri, quod sane & dissonum, & promissioni nobis facte per litteras generalis vicarii Cismontani, penitus est alienum. Qvas siquidem literas diligenter fecimus observari, eo quod fratres aliene nationis, ad predictum locum Flensburgensem, nobis irrequisitis, minime transferri debere, apertissime ostendunt: Qvare vestram paternitatem, ob nostri regni commoditatem, ac pacis tranquillitatem, quam potius cupimus augeri, quam diminui, summopere rogamus, qvatinus prefatum locum Flensburgensem sub regimine fratrum Danorum, per quos fuit primitus reformatus, & ad bonum statum, in quo est, reductus (prefato genitori nostro charissimo eis fideliter assistente) permanere. Alios quoque conventus in Ducatu nostro Holfatie situatos, ad gremium provincie Daciane & regimen ministri provincialis nostri regni Dacie, prout ab antiqvo fuerant, nostro intuitu ac favore, reducere dignetur, & velit. Det øvrige findes in Annalib. Eccles. Dan. Tom. II. pag. 287. 288.

§. 5.

Endelig fand det femte og sidste Hoved-Beviis for min Meening tages deraf, at denne Provink, fra Arrilds Tiid, har staaet under selvsaamme Øvrighed, og haft saamme Love og saamme Regjerings-

Maade, som andre Danske Lande, da det bestandig har været det Danske, men aldrig det Tydske eller Romerske Rige indlemmet, endskjønt det siden er bleven confunderet med Holsteen, og af mange ukyndige kaldes saa, mod hvilken Daarlighed den lærde og accurate Joh. Möllerus setter sig endogsaa med Nidkærhed, naar han in Isagog. ad Histor. Cherson. Cimbr. pag. 2. skriver saaledes: Dispersitur, pars Cimbriæ australis in ducatus duos, Slesvicensem atque Holsaticum. Quos licet NB. ab idiotis & alienigenis inveteratæ, sed NB. erroneæ loqvendi consuetudini morem gerentibus, confundi haud miremur, merito tamen iis indignamur, qui, cum inter literatos, & rerum patriarum gnaros velint censerî, in eundem errorem turpiter impingunt, ac, incolas ducatus Slesv. rectè Holsatos vocari, asserere non erubescunt. Discant hi, diversissimam ab omni ævo utriusque ducatus fuisse conditionem, diversam Regiminis formam, diversa Jura, diversos denique præcis temporibus Principes. Discant, Holsaticam Germaniæ esse partem & feudum imperii Romani, Slesvicensem autem ab illius Jurisdictione immunem, regno danico propiori nexu devinciri. Legant hoc sine, præter epistolam Godschalchi ab Alefeldt, Episc. Slesv. ad Camera Imperial. Judices an. 1526. exaratum, & a J. A. Cypræo editam, Mart. Chemnitii Jun. Aula Gottorp. cancellarii, an. 1627. defuncti, scriptum posthumum, an. 1629. excusum: Bericht von der Gelegenheit und Unterscheid der beyden Herzogthümer, Schleswig und Holstein, worin erwiesen wird, daß Schleswig eine Pertinentz und Lehn der Crone Dänemarcck sey, das Römische Reich aber kein Recht darauf præterdiren könne, weil es von demselben durch Grenzen und sonst in allem unterschieden ist.

Det af Mollero paa beraabte Brev som Godsche von Ahlefeldt skrev i Reformationens Tid, da han for den Catholske Kirkes Sickerheds Skyld, gierne vilde have været et Lem af Tydskland, om han havde fundet nogen Grund for sig, haver blant andet disse Ord: Interea Slesvicum semper subfuit superioritati daniæ, tam in temporalibus, quam in spiritualibus palam & publice, servanturque per laicos in omnibus judiciis secularibus leges Danicæ, a tanto tempore, citra cujus contrarium, non est memoria hominum. *Sa vist nok er det en unegtelig*

umægtelig Sandhed, at dette Lands Lov og Dyrighed af Begyndelsen var aldeles Dansk, altsaa Sproget af samme Slags. De Jyder, Futher, Guther eller Gother, som have givet Sønder ey mindre end Nørre Jylland sit Navn, maa være kommen her over fra Gulland og have landet først med deres Snecker i Slien eller icke, thi Petraræ relationer, ere ey min Grund, saa bliver det dog altiid meget rimeligt, at Gotherne paa det Sted hvor Gottorp nu staaer, have haft en Høfdingsborg, og altsaa deres Sprog den gang Overhaand. Naar Saxo Grammatic. i sin fjerde Bog taler om Kong Wermunds Føget eller Embeds Mand i Slesvig, ved Navn Frowin og hans tvende Sønner Keto og Vigo, hvilke noget før Christi Tider, skulde have hefnet deres Faders Død paa den Svenske Kong Atislaus, og siger pag. 64. det blev dem haanlig forekast, at de, mod Danske Mænds Maade hafde været hvarandre til Hielp i det Drab [da tværtimod en Dansk Mand forðum efter Lov og Vedtægt maatte angribe een, staae for 2. og ey flye førend der kom ham tre paa Halsen] saa at det Danske Navn fik ingen Ere af Atislai Drab, da tager Stephanius her af et Argument til Beviisning paa, at Slesvigerne vare Danske efterdie deres Misgierning blef Danske Folk tillagt. Hans Ord ere pag. 105. in notis ad Saxonem disse: Hic etiam audies, Slesvicensium delictum, qvo contra unum & solum duo dimicarunt, Danicæ gentis convitio ludibrioque adscribi. Qvare Slesvicenses Danos olim habitos esse, hinc firmiter colligas. Qvod annoto contra qvorundam opinionem, qvi regni Danici terminos citra qvam par'est, migrant, Hollatos [Slesvicenses] germaniæ adscribentes, qvod jure meritissimo prius Dania vendicavit. Nam qvorsum alioqvi Slesvicensium dixisset. Fremdeeles at de Angler eller Angelboer, som tillige med deres Naboer Saxerne i det femte Seculo foretoog og lyckelig udførte det bekiendte Tog paa Britannien, og kaldte Landet efter deres Navn, vare Jyder, og icke efter allmindelig Indbildning, Jydernes Naboer og Stallbrødre, men selv et vist Slags Jyder, som brugte Dansk, in specie Jydsk Sprog, saadant kiendes, efter min Mee- ning, paa mange af de Ord, som Engelsmanden har faaet af os. Vel negtes icke at joe de Danske som fire hundrede Aar derefter igien bemæstrede sig Engelland og satte Konger af deres Nation paa den Engelske Throne, ogsaa den gang kunde have indført mange andre Danske Ord. Men i den ældre Expedition under Hengst og Horst, mee-

ner jeg de Angelboers Jydske Dialect, [til et Vidnesbyrd om hvad Landets Sprog den gang var] er indkommen i det Engellske. Som en Prøve af saadanne Ord vil jeg anføre nogle faae der falde mig ind og ere deels alleene Jydske, deels udtales af Engelsmanden efter den Jydske noget plumpe og bredmuede dialect. Ex. gr. Beast, Belli, Bolster, Bow, Bull, Clow, Cow, Crowl, Drawn, Fork, Gap, Glow, Gnaw, Grow, Our, Mani, want &c. Dog det gjøres ey behov at opholde sig ved de uviste eller mørke Tiiders Historie. Hertug Knud, Kong Erich Egegoods Son, som i det tolfte Seculi Begyndelse fik dette Land til Lehn af sin Far Broder Nicolao, og egentlig var den første Slesvigiske Hertug, han var vel tillige de Obotriters Konge, og blef af Kæyser Lothario forleenet med det Vendske Rige, dog regerede han Sleswig som en Dansk Provins, efter Danske Love og fik det Danske Tilnavn Lavardus, det er Custos Legum, Lovnes Bevarere, deraf at han som en Retfærdigheds Elsker, hanthævede Landfreden, og stræbte særdeles at udrydde Røvere, som for hans Tid opholdt sig Hobevis i Skovene og gjorde Byen usikker. Hans Sonne-Son Kong Waldemar den Anden gaf Aar 1240. dette Land ingen Tydsk men en Dansk Lov, tilfelles med Nørre-Jylland, hvorfor den endnu kaldes den Jydske og var i nogle hundrede Aar derefter ey at læse i andet end Dansk Sprog. Saa er og umægteligt, at appellationen fra Urnehovets Landsting i Slesvig, ligesom fra Viborg Landsting i Nørre-Jylland, gick til Danne-Hoff eller Riges Raads Kiendelse i Dannemark, og det var een af de Vilkaar, som blef fastsatt 1254., da Kong Christoph. I. udi Kolding forleenede Hertug Waldemar sin Broders Abels Son med dette Land. Han maatte love at alle Sager som ved Urnehovets Ting ey kunde afgjøres, skulde som sedvanlig indstefnes for Dannemarks Riges Raad, i hvilket han selv nemlig Hertugen, som en Dansk Vasall, skulde have sit Sæde. See A. Hvitfeld. Tom. I. pag. 241. Indtil Enden af nest forrige Seculo, eller Blasii Ekenbergs Tid, havde Slesvigerne icle eengang nogen fuldstendig Tydsk Oversættelse af deres Jydske Lov, og da de nu har den, saa er den dog fuld af Danske Ord og terminis juridicis. Udi det Flensborgsche Archiv giemmes denne Byes allerældste Lov-Bog, skreven meget zierlig paa Pergament og prydet med Sjolv-Beslag, denne rare Codex er ingenlunde Tydsk, men good breed Dansk og beviiser noksom

noksom hvad Flensborger rette Tungemaal forðum var, da Begyndelsens Ord Ex. gr. ere disse: Her byrias Bymens Skraa af Flensborgh. See meere udi Herr Ernst Joach. de Westphalen lærde og vitløftige Fortale til hans nyelig udgifne Tom. III. Monument. ined. Rer. Cimbricar. pag. 91. in notis lit. d. Alt dette lader os en tvivle paa, at jo Synder-Jylland indtil denne Tiid var ligesaa Dansk som Nørre-Jylland og Sproget det samme. Just dette var eet af de Hoved Argumenter, Kong Ericus Pomeranus beraaber sig paa i sin Trette mod Holsterne om det Slesvigiske Lehn, og læses hos Hvitfeld Tom. I. pag. 682. eet, anno 1421. die Laurentii, af den Slesvigiske saavel som af alle fire Tydske Bisper, en halv Snees Abbeder og de fleeste saavel Sønder- som Nørre-Jyllands Kiøbsteders Magistrater, udstedet Tings-Bidne, at Sønder-Jylland af Arilds-Tiid er et Dansk Land, bruger Dansk Lov og Ret, Danske Privilegier og N. Dansk Sprog.

(II.)

Nu reiser sig det andet Hoved Spørsmaal, nemlig naar og ved hvad Anledning det er skeet, at denne Provins har antaget det fremmede Tydske Sprog? Hertil svarer jeg, at een Deel Forsterne, een Deel Land-Stenderne, særdeles Adelen og Geistligheden, af ald Magt have hjulpet hertil, ja med Flid arbeidet herpaa, og det fra nogle hundrede Aar hid, saa jeg høylig undrer over, at de indtil vore Tiider enda icke ere avancerede videre dermed, end de virkelig ere.

Som Sønder-Jylland lenge siden er bekiendt for at have været et Stridsæble, og tillige en Blood-Riide for Dannemark, saa finder jeg mærkværdigt, at de som egentligst har giort det dertil, have været just 3. af vore allerførste, viseste og pruisværdigste Regentere, nemlig Waldemar Victoriosus, Margreta og Christianus III. Just disse frem for andre have, til et Vidnesbyrd om menneskelig Viisdoms Ufuldkommenhed, begaaet den allerførste Staats-Feil, i at dismembere oftbemeldte Provins fra Dannemarks Crone.

Kong Waldemar angaaende, da veed vi, han skiftede Dannemark imellem sine fire Sonner, saaledes, at Erich blef Konge, Knud; Hertug i Halland og Blegind, Christopher Hertug i Laaland og Fal-

ster, men Abel Hertug i Sønder-Jylland. Fra den Tid af, fand man egentlig regne, at denne Provintzes Regiering og dermed tillige Sproget, er bleven forandret. Abel vilde icke erkiende Kongen sin ældre Broder for Lehns-Herre, thi sloog han sig til den Kønserlige Faction, kaldet den Gibellinske, og hafde med sig, særdeeles Hanse-Stederne, Holsteenerne, Breimerne, Brandenborgerne og Saxerne, ligesom Kongen hans Broder slog sig til det Guelhiske Parthi, og hafde de Mecklenborgske og Lüneborgske Herrer med sig. Endskiont nu Abel endelig maatte bukke og erkiende Kongen for sin Lehns-Herre, saa hengte dog baade hans og hans Børns Hiærte bestandig ved de Holsteenske Grever, deres Svogre, og den Tydske Kønser og hans Riges Love, i hvilken de søgte og fandt bedre end i den Danske Ret, en titulum juris til at giøre Lehnet arveligt. Nock maatte Waldemar, Abels Søn, efter sin Faders ulykkelige, dog velsfortiente Død, anno 1254, til Kolding tage Slesvig som et Fane-Lehn af sin Farbroder Kong Christoph. I. samt love at erkiende Dannehoff eller det gamle Danske Parlament for sit Lands Høyeste Ret. Men da denne døde kort efter, saa yppedes forrige Trette paa nye ved de Holsteenske Grevers Tilskyndelse, hvilke forsvarte den nye Slesvigiske Første Ericum, og paafoode, han ey skulde have med Dannemarks Love at giøre, men besidde sit Land arvelig og som Selv-Eyere. Dette Forsætt fandt de good Venlighed at udføre, da de med flere Tydske Herrer's Hiælp, og de Danstes flette Ordre eller Raadførelse af Dronning Margretha Sambiria, vandt paa Lo-Hede ved Slesvig et Feldslag, som var saa decisiv; at baade den unge Kong Erich Glipping og bemeldte hans Moder som Formynder, bleve ført fangne til Segeberg og Hamborg-de Holstenske Grevers Stad, hvor man skrev dem utaalelige Love for, særdeeles denne, at de Slesvigiske Førster fra nu af, uden Modsigelse skulde tracteres paa Tydske Food. Disse og flere dislige Stridigheder i følgende Tid, dempede hos Lands-Herrerne, saavel som hos deres ofte af Dansten overrumplede Undersaatter, de Sønder-Jyder, meer og meere det ældgamle Venkskab og Lands-Mandskab, altsaa tillige Sprogets Høyagtelse og Kiærlighed. Paa de Tydske Naboers Hiælp satte man ald tilliid. Med dem gjorde man alliance og Svogerkskab, af dem lærte man Love, Sæder og Konster. Vel blev Kong Waldemars Danske eller Tydske Lov, i sin Gyldighed, som den endnu er.

Men

Men, da Flensborg, Eklenfjord, Aabenraae, Tønder og flere Kiøbsteder, efter Haanden kom op og finge Stadts-Ret, saa maatte samme laanes af Lybsk eller anden fremmet Ret. Særdeeles efterdie hiin gamle Lov var alt for kort og knav i en Tiid, da usus rerum vorte og mange uafgiorte Tilfælde indfandt sig, som viiste de gamle Loves Utilfredselighed. Naar man nu skulde have nye Love, da var man meget langt fra at laane dem af Danske eller forfatte dem i Dansk Sprog, hvilket ved bemeldte Tilfælde var meer end kommen af Moden.

Da Bognen saaledes heldte, fik den et hart Stød, som kom den til at falde aldeeles, og det ved en Hændelse, af hvilken man naturlig viis kunde have ventet det, som var tvert imod, nemlig an. 1385. da Hertzog Henricus ved Døden afgik uden Lifs-Ursving, faldt dette Land uden Modsigelse tilbage i den unge Kong Olufs, eller rettere hans Moders og Formynders, Dronning Margrethæ Hænder, og da skulde man mindst have ventet hvad der dog skeede, nemlig at Slesvig kom længer fra Danmark end nogen Tiid tilforn, eller i det mindste at Sproget blef, frem for nogen Tiid dempet der. Da kloge Høns efter Ordspøget ogsaa legde deres Eg i Nælder, saa fandt endog saadan en Dame som Margretha var, ingen Daarlighed i at give, ja endogsaa med Bøn og Begiering at tilbyde de Holsteenske Grever Sønder-Jyllands Forstendom til Lehn. Heraf reiste sig blant andet dette, som svarer til mit Nyemerk, at den Holsteenske og Slesvigiske Noblesse, som hidindtil hafde været tvende Corpora, bleve eet Corpus og ey alleene frem for nogen Tiid sammensflettede sig i Svogerskab og Slægtskab, altsaa i Sprog, Sæder og Interesse, men ogsaa særdeeles at deres offentlige Forsamlinger og Forretninger bleve sammensmeltede til eet Stykke, paa de felles Land-Dage og Land-Retter, hvor Adelen saavel som Prælaternes og Kiøbstedernes Deputerede, lige fra Hamborg af, indtil Kolding Broe, maatte møde paa eet Sted og handle deres Sager i eet Sprog. Her blef det half undertrykte Danske Sprog næsten heel undertryckt in civilibus publicis. Ved Herrets-Tingene giældte det vel endda, ligesom det giælder nogenledes den Dag i dag er, paa de fleste Steder, for Bondens Skyld, men da det Danske gik icke vidre, saa lærte knav nogen at skrive det, og ald. Balancen faldt paa den anden Side. Derved er det blevet og deri er det gaaen
vidre

vidre og vidre, særdeeles da Landet, som atter ved Herzog Adolphi Død 1459. anden gang faldt Dannemarks Crone til, ogsaa atter igien af Christiano I. blef givet til Friderich I. og igien af hans Son Christiano III. dets største og bedste Deel til hans tvende Brødre Friderich og Johannes.

Jeg har tilforn sagt at Geistligheden ey mindre end andre Stænder har været og endnu er Aarsag i det Danske Sprogs Afkaffelse; thi siden Regieringen blef Tydsk, siden Biskopperne idelig bleve tagne af den Holsteenske Adelsstand, saa og Reformationen kort efter unddrog den Slesviagske Biskop fra sit Samfund med den Lundiske Erke-Bisp og de Danske Kirke-Forsamlinger, saa søgtes gemeenlig Tydske Prester, særdeeles tempore reformationis, da man her til Lands hafde ont ved at finde en Protestantisk Lærere, og derfor toog nogle lige fra Skolerne, andre fra Verdslige Btteninger. Den gang lood man mange tydske Studentere forskrive fra Magdeborg og Bittenberg, foruden at see saa noye paa Sproget. Dog blef endnu Kircketienesten, paa de fleste Stæder, lang Tid Dansk. Men Tid efter anden have Presterne som alleene studerede i Tydskland og fandt Besværighed ved det Danske, for deres Mageligheds Skyld, søgt at indføre tydsk Prædiken paa Landet, end ogsaa i de Egne, hvor Allnuen knap en gang forstaaer en samlet periodum. Paa nogle Stæder begyndte man først at giøre hver fiærde, siden hver anden og omsider alle Prædikener paa Tydsk. Saadant kunde ikke see hvis ey Provsterne og særdeeles General-Superintendenterne, saasom Tydske af Fødsel, hafde samme principium, som Presterne, thi da de paa visitationer ubi Meenigheden ofte intet kunde udrette, onskede de at indføre det som er dem bedst bekiendt, skiont Meenigheden nesten fremmet. I denne Hensende holder jeg for, at General-Superintendenten Doct. Stephan Clorz, har handlet meget uforvarlig, da han mit i forrige Seculo, reent afkaffede det Danske og indførte, til Allnuens store Sorg og Gremmelse, skiont Presteskabet til Behag, Tydsk Sprog i alle Angelske Kirker, det Flensborgske Amt og Provstie tilhørende, hvor Dansk tales i hver Bondes Huus, men aldrig høres en Dansk Prædiken. Udi det store Sønder-Amt saa og i Amtet Bronlund eller Nabenraae, hvor Tydsk er endnu langt mindre bekiendt end i Angeln, hafde selssamme meer end dumdriftrige Forsætt

denne Tine været udført, hvis den Forsfellige Gottorfiske Regiering var bleven ved Magt; thi dermed lood sig afgangne Provst Koch ofte forlyde, sigendes, det var Hertug Svidrich som endte sit Lob i den Polske Krig, hans fulde Magt, at hvis han var kommen hjem til roelig Regiering, ville han med Roed udrydde det Danske Sprog af alle sine Kirker.

Alf alt dette sluttet noksom, at det Danske, som endnu er tilovers blant Allmuens Folk i denne Provins, kand ey ventes at være enten reent eller zierligt, saasom ald Cultura er tabt, hvilket Casp. Danckwerth pag. 105. særdeeles siger om de Flensborgers, men med samme Foye kand siges om andre Slesvigiske Stæders Maal. Obwohl, heder det, die meisten Bürger die Teutsche Sprache verstehen und auch zu reden wissen, gestalt sam in den vornehmsten Kirchen zu St. Marien und St. Nicolai, Hochteutsch geprediget wird, so redet doch das gemeine Volck und das Gesinde in den Häusern gemeinlich Dänisch, dann auch die ganze herumb belegene Gegend sich der Dänischen Sprache gebrauchet. Es ist aber der Flensburger Teutsch und Dänisch, eins so guth wie das andere, diejenige Personen ausgenommen so gestudiret oder gereiset haben, og Olaus Borrichius siger i sin dissertation de causis diversitatis lingvarum. Nostri Flensburgenses inter Danicam & Germanicam lingvam ambigunt, neutri propemodum similes, quia utrique. Qvod & ad omnia Nationum diversarum confinia solenne. Saa finder jeg ogsaa at Christiernus Petri, udi sin an. 1531. til Antwerpen trykte Oversættelse af Davids Psalmer, advarer i Fortalen alle Læsere at vogte sig for den i Flensborg brugelige Danske Dialect, saasom ureen, hvormed han vil skaffe denne sin Oversættelse et Fortrin frem for Francisci Wormordi ældre Edition.

For at gifve en liden Prøve af dette Lands Idiotismo, vil jeg foye her hos en Fortegnelse efter Alphabetisk Orden, paa de særdeeles Ord, som her ere brugelige i Sønder-Jylland, og ey andensteds i Danne-mark, saavidt jeg mindes. Af dem ere nogle heel eller half Lydske, nogle ældgammel Danske, men længe siden hos os affskaffede, nogle af en anden Bemertelse, skiont efter Lyden desamme som i andre Provincker Ex. gr.

Baater, et slags ringe Smør som faages af Kierumælk og er ligesom
 Bet, mere. [halv Ost.

Beimand, en Tiggere.

Bislaa, Binde-Slaade.

Blee, et Senge-Laaen, bruges her alleene om Børneblee.

Boel, en Boende-Gaard, uden tvivl contracte Boelig.

Bryge, et Smørre-Brod.

at Broe eller Soelbroe, at veire Klæder i Solen.

Doen, en ond Lugt.

Donnet-Torden hinc, det Donneker, det Tordner.

Dug, et Klæde, Næsedug, Halsdug.

Due, at dyppe hinc, Duels Dnyppelse.

Dørens, en daglig Stue som er næst ved Døren.

Dræte, langsom seendragtig.

Saaen, Gave af victualier som bæres til Bryllup, at bære faaen, dagen

Jenne, en indgrofftet Eng. [tilførn.

Saaekyndig, eenfoldig uvidende.

Strangulo, Forstue qvafi det fremmerste Gulv.

Soerhemmet, en Vest eller Camisol.

Sjirstuet, fir-kantet.

Grydsteeq, Or-Kiød, det er underligt at vi rette Danske har antaget
 et tydsk Ord Groffen Brad a Grapen. Gryde & Braten. Steeg,
 men Slesvicensës har beholt Grydsteeq.

Gaard, Hauge ex. germ. Garten, Svecis Træe Gaaran, Gaard ta-
 ges og for Giærde.

Gielm, en stor Storm.

at Hede at Brygge, jeg hedte en Londe Dll.

Helle Ting, den Sygdom Rosen Erikypelas af det Plattydské dat Hillige

Hausløs, den der har fortæret ald sin Forraad. [Ding.

Hansbar, Rips.

Hulle, en Hue, eller som Tyderne sige, en Lue.

Haandklæder, Handsker.

Henlet, saa slet og ret eller nøgenledes.

Hielm, en Bæde som staaer paa Stolper noget opløstet over Jorden
 for Utøen at holde af Kornet.

Hoyem, Hovet-giærd i Sengen.

Hvase, en indgrofftet Ben.

Jøpser, det lidet Horn der settes paa Kiærneloget, for at slutte Hullet ved Stangen.

Jsterbond, Metister.

Jamling, om et Aar eller og for et Aar siden, idag jamling.

Jonsen for lidt siden.

Kiært, Lysestage.

Kous, Hvelvingen i en Bager-Ovn.

Kraven, arrig.

Kost, Bryllup.

Kotlif, en liden Under-Troye.

Klecke, forslaae, der er ingen Forkleed i intet Forslag ingen Dronelse.

Karm, Karet.

Kaad, et Landsbye-Huus in opposit. til Boel.

Kløv, det inderste Kammer.

at Kritte, at fiøre med en Hiul-Baare, hvilken og heder en Krit-Baare.

Landser, Fæste-Bonde.

Lev, et Brød Rug-Lev, Hvede-Lev, &c.

at Live, at gielde Gribe.

Lutre, at klare Brendeviin.

Lær, en Stige eller liden Trappe.

Mostbond, Riød-Polse.

Mule, Brød med Git paa.

at Mude, besticke, betiøbe. Den Gave selv som man giver een for at bøye Retten, kaldes og Mude.

Mon, i Allmindelighed et Stycke Boeskab, et Mon i Huset.

Oe, et Faar.

Ove, at raabe præf. perf. jeg ønte.

Pisel, stoor Stue.

at Prigle, at binde Strømper.

Renden, en Tiid i Martii-Maaned naar det er got at brygge Øll.

Ray, snart hastig.

Rampling, ung Nød eller 2. Aars gammel Kalk.

Raude, et Rugbrød.

Staadstriin, en Skuffe.

en Synter en Uge.

Spincke en Spurre.

Syre, en Suurdey.

Satt, mett.

Sammet Fløgel.

at Snippe Lyset at snyde det.

Søwens, Sengenammer.

Spulten, et Gierde som settes af fløvede Stager eller Rieppe.

Spay, Suppe.

Stach, en Strippe.

Strøg, en Fiol-Bue.

Stammel, en stor Lysestage af Træe som settes mit paa Gulvet i Bonder-Huse, naar Pigerne sidde omkring for at see at spinde eller giøre deslige Gierning.

Staut, Stadfelig i Klæder.

Tikot, Tiidsfordriv.

Tiin, en liden Ballie.

Tadder, Boghveede.

Varren, vel ved Magt, velhavende; item i Stand til at forsvare sig.

Vampes, en Quinde-Trøye.

Varp, Uldengarn som Jilet til Badmæl.

Vinnecke, en liden Under-Trøye.

Veus, en Gedeham.

Unden, Middags-Mad.

Xngling, en Marsgammel Griis.

Endnu maa jeg ved denne Leilighed erindre dette, saasom merckverdigt, at da een af de Hoved-Characterer som tydeligst adskiller det Danske og Tydske Sprogs Egen-
 skaber er dette, at Tydsken setter Articulum for ved Ordet, sigende: Das Haus, der
 Mann, die Frau, men det Danske Sprog vil have den bag ved, saasom Landet,
 Manden, Konen, altsaa er dette et Tegn paa det Tydske Sprogs Fremgang i Dan-
 nemark, at de Sønder-Jyder eller Slesviger, saasom boende yderst mod Tydslands
 Grendser, længe siden have antaget genium lingvæ germanicæ i at sette ligeledes de
 Danske Lunds Articulum foran, sigende ey Manden, Landet, mens æ Mand, æ
 Land &c. og dette æ, som er taget af Plat: Tydsfernes de, de Mann, de Frau, dette
 æ, siger jeg, hersker ey alleene i Sønder, men ogsaa i en stoor Deel af nest angren-
 sende Nørre: Jylland, nemlig indtil hen imod Skanderborg; Thi der er det forst,
 at den ældgamle genius lingvæ Danicæ, atter faaer Overhaand, og enhver siger
 Manden Landet &c. Denne Forskiels Oprindelse og disse Grendfers Grund, bliver
 indtil videre et Problema, som overlades andre Æstere af Sproget og
 Alderdommen at undersøge.

Forflaring

over en

Jødiske CABBALISTISKE Penge

forfattet
af
MARCUS WÖLDIKE.

Særværende Jødiske Cabbalistiske Penge, som er fundet udi sal. D. Peder Terpagers Stervboe, og af hans Søn Mag. Laurids Terpager Sognepræst til Mährn og Provst for Baarske Herred til mig foræret, beder jeg allerunderdanigst at maatte allernaadigst forundes Stød i Hans Kongel. Majestæts Mynt-Cabinet, omendskjønt ikke i Henseende til sin Værdi, dog til sin Raritet og den syensynlige Prøve, som den giver paa Jødernes Forfald til Afguder, med at sætte deres Tillid til Sol, Maane og alt Himmelens Hær.

Nicol. Toinard har forfattet en Beskrivelse over en Penge af dette Slags, som var gjort af Sølv, og var funden ved Orleans i en Begravelse. Den Beskrivelse er trykt til Paris an. 1685. Jeg fandt saasom jeg ikke har seet Skriftet selv, men ikkun et Udtog deraf som findes i Tenzelii Monatliche Unterrødungen an. 1691. pag. 1035. hverken sige om det i allemaader har været en Penge af samme Bestaffenhed som denne, ey heller om Toinard har været lykkelig i at forklare den, eller ikke:

Denne Penge er gjort af Raabber, maaskee med noget andet Metals Blandelse, saasom den synes at være noget tungere endsom et ligesaastort Stykke reent Raabber kunde være.

Det Dre som er stobt eller smedet dertil, for at stifte et Baand igiennem, hvori den kunde bæres, saavel som ogsaa Myntens egen Tegning, som er fuld af Overtro, viser at samme maa have været gjort, til at hænge omkring Halsen, for derved at tilvæne bringe den som har baaret den megen Lykke og afværge allehaande Ulykke: I hvilken Henseende mange vrangetroende Folk af alle Slags Religioner

stedse have brugt, og endnu bruge saadanne amuleta at hænge paa paa sig, hvis Kraft de have tilskrevet deels den Materie som de vare giorte af, deels den Tiid paa hvilken de vare giorte, deels de Bogstaver og Tegn som vare satte derpaa, deels ogsaa dens som samme skulde bære Tro og Tillid dertil.

Jøderne have ogsaa allereede for lang Tiid siden brugt dem, og bruge dem endnu, dem kalde de קמעה Kamea; de meene endogsaa at Sabbathen ikke vanhelliges ved at bære saadanne Ting, naar de ikkun ere giordte af gode Mestere, som trende gange ved slige amuleta har helbredet Syge Folk, og dermed givet Prøve paa, at deres Kunst har giort sin Virkning.

Paa hver Side af denne Penge ere der fire Circuler inden for hinanden.

Paa den første Side,

inden for den yderste Circul staaer disse Ord og Tegn:

אֱלֹהִים 4 רַפְּאֵל ♂ שְׁבַתַּי ☀ מִיכָאֵל ☾ גַּבְרִיאֵל
 ♀ סַמְאֵל ♀ צְדִקְיָאֵל ♀ עֲנַאֵל

Det første Ord iblant disse nemlig *Aglā* holdes af Jøderne for at være et gudommeligt Navn, og er samlet af de første Bogstaver i disse Ord:

אֵתָה גְבוּרָה לְעוֹלָם אֲדָנָי

Du Herre est mægtig evindeligt.

Hvilket Jøderne ogsaa ved mange andre Leiligheder misbruge, som naar der er Jld løs i et Hus, saa skrive de dette Ord *Aglā* paa et Stykke Brød, og kaste det i Jlden, hvorved de meene at Jlden skulde dæmpes og slukkes, dog er dette Middel ofte bleven brugt af dem forgiæves. Paa det Ord *Aglā* følger i denne Circul efterfølgende Tegn og Navne:

4 Raphaël ♂ Schabbatai ☀ Michael ☾ Gabriel,
 ♀ Sammaël ♀ Zidkiel ♀ Anaël.

Disse Navne ere ikke Planeternes, hvis Tegne staaer for ved dem, egentlige Navne; men tillegges Englene, som meenes at drive dem omkring, og at have Magt over deres Influenker. Thi Planeterne selv have paa Hebraisk andre Navne.

Udaf disse Engle ere Michaël, Gabriel, Raphaël, Zidkiel gode Engle, maaskee Schabbatai ogsaa, Anaël fiender jeg ikke uden af denne Penge; men Sammaël er iblant de onde Engle den allerværste; dog har hand ogsaa her faaet Sted som Advocat. Thi hand har to stridige Forretninger, at hand nemlig ellers det heele Aar igiennem er det Jodiske Folkes Anklagere, men paa Forsonings Festen er deres Forbedere. Hverken disse Englers Navne, ey heller Planeternes Tegn, ere satte i den Orden, som disse have paa Himlen efter Ptolemæi Systema, men maaskee efter den Orden som de have havt i Zodiaco da denne Penge er bleven giort, og paa den Situation pleyer Folk som giøre og bære Amuleta meest at see. Thi Maanen staaer her imellem Solen og Venerem, Jupiter haver den første Plads, og Saturnus staaer allersidst.

Planeternes Tegn ere ogsaa ikke satte til de Englers Navne, som man meener at de Planeter hvilke Tegnene horer til drives af. Saa som Martis Tegn ♂ er sat til det Navn Schabbatai, som useilbarligen er Saturni Engel, saasom hand har sit Navn af Sabbathsdagen som er dies Saturni det er Loverdag. For ved Michaëls Navn er sat Solens Tegn ☉, og forved Gabriels Navn er satt Maanens Tegn ☾, hvortil ogsaa ikke lettelig kand siges Marsag, saasom Gabriel holdes for at være Fyrste over Jlden og dens Kraft, da nu Solen er Jldens egentligste og besynderligste Sæde, synes det at hans Navn skulde staaet ved Solens Tegn; og at derimod Michaëls Navn skulde staaet ved Maanens Tegn, saasom Michaël holdes for at være Fyrste over Vandet og dets Kraft, og det baade hos Philosophos og gemeen Mand ansees for noget vist, at Maanen har stor Birkning udi Havet, Søer, Floder, og hvad der er udi, saa og i Bædskerne som ere i Menniskers og Dyrs Legemer. Saa er det og uventeligt at ved Veneris Tegn ♀ er sat Sammaëls Navn, da dog af alle Joder Sammaël holdes for at være Siælen udi den Planete Mars, og det Romerske Riges Formand: man kunde vel ogsaa tilregne Veneri det Romerske Riges Oprindelse, ja endogsaa siige at Veneris Egenskaber tilkommer Sammaël, saa viit som hans Birkning er den onde Begierlighed; men da dette ikkun er Gissninger, og det som jeg har meldet om disse Engle, ikke kand være nogen lærd Jøde ubekiendt, og derfor denne Forandring

Dring ogsaa formodentligen ikke er skeet af Bankundighed, men med visse Forsæt og Henseende, veed jeg derom ikke at skrive andet end som det jeg her har meldet. Saa Bemerkelsen deraf bliver, at den som bærer denne Penge, skal være lykkelig hver Dag i Ugen, og have hvad Lykke der dependerer af hver Planet.

Inden for den anden Circul staaer disse Ord udaf den XLVI. Psalms 8. vers.

יהוה צבאות עמנו משוגב לנו אלהי יעקוב סלה

d. e. Den Hæere Zebaoth er med os, Jacobs Gud er vor Ophøvelse. Sela.

Disse deilige Ord, om hvilke med største Føye siges i Talmud Jerus. Berachoth cap. 5. Lad aldrig dette Vers savnes af din Mund, misbruges af Joderne i mange Maader, saa og paa denne Penge til Overtro.

Inden for den tredie Circul staaer disse Ord: som ere tagne af Deut. XXVIII. 6.

ברוך אתה בכבודך וברוך אתה בצאתך

det er: Velsignet est du naar du gaaer ind, og velsignet est du naar du gaaer ud.

Ved disse Ords Kraft, har den som har baaret dette Amuletum, formodet at finde god Lykke paa sine Reiser og i sine Forretninger, at udrette sine Erinder efter Ønske, og naar hand kom hjem igien, ogsaa at finde alting i sit Huus at staae vel til.

Den fjerde og inderste Circul indbefatter disse Ord af Gen. XXIII. 20.

אל אלהי שראל

det er: Den stærke Gud er Israels Gud.

Joderne forklare dette Vers paa den Maade, at Gud har kaldet Jacob eller Israël Gud paa Jordan, ligesom hand selv er Gud i Himme-
melen. Her forstaae de ved Israël den samme Metatron, som mel-

des om i den inderste Deel af den anden Side, og opløser Ordet Israël til disse tvende Ord ישראל Sang som her skal sigte til Streng- heds Egenkab, og אלהים Gud som skal sigte til Mildheds Egenkab, saa at Israël haver samme Egenkaber som Gud; Hvilken Forklaring ligesaalibet kand komme overrens med Theologien som med Gram- matiken.

Paa den anden Side

findes iligemaade fire Circuler inden for hinanden.

Inden for den yderste Circul staaer disse Ord, og imellem dem eller ved Siden af dem satte Tegn paa de tolv Signa Zodiaci:

$\text{ו שרי ז כו ב ידוה פ ידוה א בכסלך ק ושמר ב רגלך מ}$
 $\text{מלכר ג יברכך ד יאר ז ישא א}$

Det første af disse Ord hvorved Bøderens Tegn ו staaer, er Schad- dai den almægtige, som er eet af Guds hellige og herlige Navne, som Gud selv siger Gen. XVII. 1. Exod. VI. 3. hvilket Navn Jøderne ogsaa meene at tilkomme Metatron, saasom det befatter samme Tall nemlig 314.

ש	300	saa og:	מ	40
ר	4		ט	9
י	10		ז	9
<hr/>			ך	200
	314		ל	6
		א	50	
		<hr/>		
			314	

Derpaa følger det trøstelige Sprog Prov. III. 26. Thi Herren skal være dit Haab, og hand skal bevare din Fod at den ikke skal fanges: saaledis at ved hvert Ord staaer et af Tegnene som horer til Zodiacum, nemlig: Taurus, Gemini, Cancer, Leo, virgo, libra, scorpis; men efter som Ordene i dette Sprog ikke ere saa mange som disse Himmels Tegn, saa staae de øvrige fire Tegn Sagittarius, Capricornus, Aqvarius, Pisces, imellem de tre følgende Ord, til at bemerke at den som bærer denne Penge skal være lykkelig i alle Maaneder og have heele Zodiaci gode Influentz. Bemelte trende Ord ere tagne af den Velsignelse som Presterne i det Gamle Testamente skulde, og endnu i det Ny Testamente skulle lyse over Guds Folk af Num. VI. Det første Ord: Hand velsigne, dig er Begyndelsen af det 24. vers. Det andet: Hand lade lyse, er Begyndelsen af det 25de vers: og det tredie: Hand opløfste, er af det 26. vers. Udi hvilke tre hellige Ord vi Christne visseligen finde, men Jøderne forgiæves søge store Hemmeligheder, nemlig disse tre Sephiroth eller Egenffaber: Viisdom, Forstand og den som samler det høyre og venstre, det øverste og nederste, nemlig Herlighed, som i denne øverste Samling kaldes Kundskab: saa at enten disse tre Ord selv, eller deres Bemerkelse, eller og det i disse Versifler tre gange forekommende Navn Jehova er det af Jøderne saa meget omtalte Navn, som bestaaer af tolv Bogstaver, thi Dagesch i Sin kand ogsaa regnes for eet Bogstav: og deraf at disse tre Ords første Bogstav er Jod, er taget den Skif, som i lang Tid har været brugelig hos Jøderne, at skrive Guds Navn Jehova i Abbreviatur med tre Jodim, saaleedis eller hvilket nu kommer af Brug, fordi Christne tager deraf et Argument, at Jøderne for dum have troet tre Personer, hvilke det Navn Jehova tilkommer. Den som nu har gjort denne Penge, har villet give tilkiende, at hvo som bærer den, skal heele Aaret igien nem være deelagtig i alt det gode som Presternes Velsignelse lyder paa.

Inden for den anden Circul staaer disse Ord af Deut. XXVIII. 10.

ויראו כל עמי הארץ כי שם יהיה נקרא עליך ויראו ממך

det er: og alle Folk paa Jorden skulle see at du est kaldet efter Herrens Navn, og skulle frygte for dig.

Denne Forjættelse som er givet Israелiterne naar de vare Guds Befalinger lydige, holde de sig til enten de ere lydige eller ulydige, paa det Fundament at de ere Abrahams Efterkommere, og i den Tanke at Gud har gjort saadan een Inddeeling iblant alle Folk i Verden, at Joderne tilhører ham selv aleene, men de andre 70 Nationer i Verden have hver sin Engel som er deres Fyrste, hvilken de, saalænge denne Verden bliver ved, kunde tilbede, og af hannem beskiermes, og siden med ham tillige fordommes: Da nu efter denne Meening Israël staaer under en saa meget høyere Beskirmelse end andre Nationer, saa tænke de, at ingen kand omgaaes med en Jøde, foruden at have Verbødighed for ham, og ingen kand fortørne en Jøde, foruden at finde hos sig selv en Forfærdelse for Jødens Brøde. Saa skulde det i sær gaae med den som bærer dette Amuletum, at ingen skulde understaae sig til at øve Fiendskab imod ham, men alle hans Uvenner forferdes for ham.

Inden for den tredie Circul staaer to Sprog af Biblen nemlig Gen. XLIX. 18. og Mal. IV. 2. med Solens Tegn ☉ imellem begge, paa denne Maade:

לשועתך קיימי יהוה: ☉ שמש צרקה ומרפא

d. e. Herre jeg bier efter din Salighed. ☉ Retferdighedens Sol og der skal være Lagedom.

De første Ord ere tagne udaf Patriarchens Jacobs Betsignelse over sine Born, og følge paa anførte Sted strax paa Betsignelsen over Patriarchen Dan, og sigte til den forjættede Verdens Frelsere, paa hvilken Jacob sætter sin Tillid imod den forestaaende Død og imod alle sine Efterkommeres Fiender.

Derpaa følger det Tegne ☉

hvilket enten betyder Solen, som nævnes ved det næstfølgende Ord, eller ifkun er sat til at opfylde Rummet. De sidste tre Ord ere tagne af anførte Sted udi Malachias Prophetie, som lyder saaledis: Men for Eder som frygte mit Navn skal opgaa Retfærdigheds Sol, og der skal være Lægedom under hans Dinger. Disse samme tre Ord kunde ogsaa uden for Sammenhæng med de andre, deels Lignesseviis, deels formedelst de Hebraiske Ord's Tynd til at betyde, bemærke de tre behageligste Gaver iblant de timelige, som ere: Rikdom, Ære og Sundhed.

Den inderste Circul indbefatter disse Ord og Bogstaver:

מטטרון שר הפנים . אמתות

Det er: Metatron Ansigtets Fyrste אמתות

Ved Metatron forstaae Jøderne det samme som Arianerne forstaae ved Guds Søn, nemlig den allerførste Skabning, eller den af Gud først frembragte virkende Kraft, ved hvilken alle de andre Creaturer ere frembragte, og nyde alt det gode af Gud som dennem vederfares: hvilken ogsaa efter Jødernes Meening tilkommer alle de samme Navne og Egenskaber, og ligesaadan Tilbedelse og Dyrkelse som Gud den Allerhøjest selv. Det vilde være altforvittlostigt om jeg vilde fremføre Beviis paa alle disse Stykker af Jødiske Skribenter, det horer ogsaa egentligen ikke til denne Penges Forklaring, det er ogsaa noksom tilforne skeet af andre. Det er let at see at dette Ord Metatron ikke kand være Hebraisk, men maa være fremmed. R. Elias Levita fortæller i sit Lexico som hand kalder Thisbi, at den Cardinal, som hand har underviist i det Hebraiske Sprog, har meent at det skulde deriveres af det Latinske Ord mittatur, som skulde betyde et Sendebud. Havde R. Elias forstaaet Latin saavel som hand forstod Hebraisk, saa havde hand vel ikke sat dertil: maa skee det forhold sig saaledis. R. Salomon deriverer det af det Grækske Ord μήτηρ for denne Engels moderlige Omsorgs Skyld som den bærer for Israël. Buxtorfius deriverer det af det Ord metator, som bety-

der

der en Fureerer og skal tillige betyde et Sendebud. Maastee man kunde ligesaavel derivere det af det Ord mediator, eller for at have Henseende til den Endelse ON i Metatron, tænke, at det er et Ord gjort af *ἑρῶνος* efter den Viis som *σὺν ἑρῶνος* betyder den som sidder og saa paa samme Throne, saa og *μετὰ ἑρῶνος* den som sidder hos paa Thronen, som vor Frelser siger: *ἐκάθισα μετὰ τῷ πατρὸς μου ἐν τῷ ἑρῶνι αὐτοῦ* Jeg sidder hos min Fader paa hans Throne. Ap. III. 21.

Denne Engel kaldes Ansigtets Svrste, hvilket Navn er taget af Exod. XXXIII. 14. 15. Herren sagde: mit Ansigt skal gaae med dig, og jeg vil staae dig hvile; Men Mose sagde til ham: Dersom dit Ansigt ikke gaaer med os, da lad os ikke opfare herfra. item cap. XXXIII. 21. Thi mit Navn er midt i ham. Hvilke deilige Talemaader om Guds Son vi Christne meget vel vide at forklare udaf Ebr. I. 3. hvor hand kaldes: Faderens Herligheds Glands, og hans Persons udtrykte Billede. Men Jøderne bruge en meget vel forklarings derover, f. E. R. Elias Levita paa anførte Sted: Hand er den Engel som alletider seer den høylovede Konges Ansigt, og om ham staaer det skrevet: Mit Navn er midt i ham. (Exod. I. c.) Thi hans Navn er som hans Herres Navn.

Hvad de følgende Bogstaver *קונונו* betyder kand jeg ikke sige med fuldkommen Visshed. Saasom hvert af dem kand betyde et Ord, som begynder af samme Bogstav. Da der nu ere saa mange Ord som begynder af hvert af disse syv Bogstaver, at de udgiore tredie Deelen af et Lexico, saa er det ikke mueligt at være visse derpaa. Min Gidsning derfor er denne, at da disse Bogstaver ere just syv, og sættes efter Metatrons Navn og Titul, saa betyder de vel mueligt de syv nederste Sefhiroth som egentligen og i sær tillægges Metatron. Inden for den første Circul paa denne Side var som før er meldt, sigtet til den anden, tredie og siette Sefhira; maastee her forestilles den siette igjen (eftersom den som sagt er har dobbelt Henseende,) tilligemed de øvrige sex.

86 M.W. Forklaring over en Jodiff Cabbaliftiff Penge.

Gebhura, Tiphereth, Nezach, Hod, Jefod, Malcuth, d. e. Storhed eller Naade, Styrke, Ære, Seiervinding, Majestæt, Grundvold, Rige; til de fire findes her Bogstaverne יהוה , og saa maatte de tre øvrige Bogstaver have Henseende til tre andre Ord, som i Cabbala kunde betyde det samme som: Styrke, Majestæt og Rige, hvilke kunde være f. E. שכינה אלה צהור Eller paa en anden Maade: Endogsaa enkelte Bogstaver regnes af Cabbalisterne hvert til sin Sephira.

- ס regnes til Chesed eller Naade
- ה til Hod eller Majestæt
- א til Tiphereth eller Ære og Herlighed
- ו til Nezach eller Seiervinding
- ה til Gebhura eller Styrke
- ל til Malcuth eller Riget
- י til Jefod eller Grundvold.

og saa ere her de syv Sefhiroth som tillægges Metatron iligemaade betegnet hver med sit Bogstav.

Samme tilskriver den Hellig Mand vor HÆrre Christo, ikke aleene efter hans Guddom, da de hannem tilkommer ved at være født af Faderen og eet med Faderen, men endogsaa efter hans menneskelige Natur, hvilken de ere meddeelte ved den Personlige Forening: Lammet som er slaget er værdigt at tage Magt, og Rigdom, og Viisdom, og Styrke, og Priis og Ære og Velsignelse.

Apoc. V. 12.

C. L. S.

Bevis,

at Danmark ikke nogensinde har været et Lehn af det Tydske Rige.

§. I.

Kierlighed til sit Fæderneland er vel for saaviit af Na-
turen selv indplantet alle fornuftige Nationer, at
det kand ikke være dem lige meget, enten de see det
at være i en lyffelig eller ulyffelig Tilstand, i Hæ-
 eller Foragt hos andre Nationer. Men deri gaae en Deel,
ellers fornuftige Mennisker, alt for viit, at i det de ville lade
see den Kierlighed de have til deres Fæderneland, kasse de en
aabenbare Foragt paa andre Lande, og have gierne den Biis,
at naar de tale om deres eget Land, saa ophøye de indtil
Skyerne endogsaa de allermindste Fordelse deri findes, men
derimod naar de tale om Fremmede, saa vide de aldrig hvor
koldfindigt og foragteligt de ville fortælle endogsaa de aller-
berømmeligste Gierninger og herligste Egenstaber, hos dem
findes, eller paa hvad Maade de værst kand sværte og forrin-
ge de samme. Med saadanne Mennisker gaaer det ligesom
med dem, der see igiennem en Riffert, i hvis Dyne følgelig
alting, naar de see igiennem den ene Ende, synes stort og
nærværende, men, saa snart de vende den om, synes smaat
og langt borte. Til Exempel herpaa ville vi fremstille nogle
lærde Tydske Publicister, dog ville vi ikke i Almindelighed
betragte de egne og særdeles Meninger, formedelst hvilke de
giøre det Tydske Rige snart til en Beherskerinde over hele
Verden, snart tillegge de Romerske Keisere en særdeles Ma-
jestæt til alle de øvrige Potentaters Forkleinselse, men vi
ville alleneste undersøge den Uret, som man i mange
Aar

De Tydske
Publicister,
af en utidig
Kierlighed
til deres Fæ-
derneland,
foregive, at
Dannemark
har tilforne
været et Lehn
af Tydskland.

sten i alle *Compendiis* og *Systematibus* af den Tydske Staats-Rets Lære har giort den Danske Krone, naar ikke allene en lettroende GOLDASTUS (a) in *Tomo I. Constitution. Imp. f. 12. & 14.* og efter ham LIMNÆUS i hans *Jure publico L. I. c. 8.* udtryffeligg sætter de Danske Konger, saavel som Bisperne i Ribe, Aarhuus og Odense iblant det Tydske Riges Stænder, men endog saa stort et Antal Scribentere om dette Kongerige, som af Aarilds Tiid har været et frøit, ingen uden Gud underkastet Rige, skrive saa troehiertig hen, ligesom en gandske vis og afsjort Sag, at det fordum som et Lehn haver *dependeret* af det Tydske Rige (b.) Oprigtighed og Sandhed skal i denne Sag

(a.) Dette skrives ikke til Goldasti Foragt. Denne gode Mand er meget mere i stor Ansæelse hos os, og vi ere aldeles af den Tanke, at hand, for den store Umage hand har giort sig for sit Fædernelands Staats-Ret, havde været bedre Stiebne værd, end at døe i Almod og Hungers Nød. Jæmelertid er det dog ikke at negte, at Goldastus, som har maatt skrive for Brods Skyld, og altsaa mere har maatt see paa at hand kunde faae en Høben skrevet, end hand har fundet noye prøve og undersøge hvad hand skrev, har været alt for lettroende, og har indført mange Ting i sine Skrifter uden tilstrefkelig Dvervejselse og Undersøuing. Om dette Catalogo paa Riigs Stænderne, som hand foregiver at være skreven efter Keiser Friderici III. Befaling paa Riigsdagen til Regersborg an 1471. taler i det mindste CONRINGIUS gandske ret, naar hand in *diff. de imperii Germanici civibus* §. 42. T. I. *Opp. ex edit. Dr. Gœbelii f. 53.* skriver saaledes: *Satis apparet, totum illum confictum esse ab ingenio GOLDASTI, illum vero huc transfussisse omnes, qui unquam recessibus imperii nomina sua subscripserunt, quod constat saepe a peregrinis Regibus & Principibus esse factum in testimonium duntaxat tamen & majoris fidei pondus.* Og da hand strax derpaa søyer dertil, id certum esse, *Reges Angliæ, Franciæ, Sveciæ, magnum Ducem Lithuaniam, & Archiepiscopum Gneznensem, Lundensem & plurimos alios, quos ille catalogus inter primos tamen locat, numquam fuisse ordinibus imperii accessitos,* men melder intet om de Danske Konger og Bisper, saa vilde vi ogsaa med Guds Hielp om disse bevise, at de nullo jure have Sted i saadan Catalogo.

(b.) Dog er det ikke de Tydske Scribentere allene, hos hvilke vi maae søge denne Mening, men ogsaa nogle i andre Lande fødte lærde Mænd have heri uden tilstrefkelig Undersøuing suldt de Tydske. Vi vilde forbigaae alle andre, og denne gang illun sætte vore Øine paa den Franske Historiographum GABRIEL BARTHOL. GRAMOND, da vi skal finde, hvorledes hand i sin *Historia Gallia ab excessu Henrici IV. L. I. ad an. 1615.* fortæller, at da paa en Riigs Forsamling i Frankrig er bleven bragt paa Bane, at man som en almindelig Lov skulde publicere denne thesm: *Debitam immediate uni DEO Regum in subditis potestatem,* saa har en Anonymus giort et Skrift ud, hvori blant andet følgende har været indholdet: *Pauci Principes uni immediate DEO coro-*

Sag fore vores Ven, og vore Herrer Contraparter selv skulle ikke finde Narlage til at klage over os, at vi have sat tilbørlig Bæddenhed af Dyne.

§. 2.

De Bevijer, hvorpaa det i saa vigtig en Sag skal komme an, ville vi af den uddødelige HERMANNI CONRINGII berømmelige Verk de *scribis imperii* (c.) L. I. c. 17. T. I. Opp. ex edit. DN. GOEBELII p. 217. seqq. uddrage (d.), og sette dem i en rigtig

De Bevijer, paa hvilke det i denne Sag skal komme an.

nam debent. Imperator electioni & dietis imperialibus subjaet. Anglie regnum Pavlamente obnoxium magis, quam sedis Apostolica beneficium est. Scotia Anglie feudum est, Norroegia Dania, DANIA IMPERII. Norroegiam & Daniam plerique Romana sedis feuda esse contendunt. &c. Og i LUCÆ de LINDA descriptio-ne orbis, & rerum publicarum p. 883. heder det: Rex Daniae titulo feudi ab Imperatore Germaniae partem Ducatus Holsatiae tenet, eadem quoque conditione antiquitus terram Danicam tenuit, quæ non nisi simplex erat Ducatus, cum ejus nomine Canutus Dux Imperatori Lothario homagium præstaret. Postea Fridericus I imp. gladium cum corona Petro Daniae misit, ipsius ditionem in Regnum eligens, cum conditione præstandi Imperio juramenti. Subsequentibus tamen annis Reges Daniae hujus homagii dispensationem impetrarunt. Ut vi nu intet skal walde om ÆNEÆ PICOLOMINÆ CARDINALIS in Comment. de Statu Europæ sub Friderico III. c. 25. f. 71. ap. FREDERHERUM, SIXTINI de Regalibus L. I. c. 2. n. 24., RENATI CHOPPINI de Dom. Franc. L. III. tit. 26. n. 5. BODINI de Republ. L. I. c. 9. n. 112. CLAUDII OERNHÆLM in hist. Sveonum Gothorumque ecclesiastica L. II. c. 4. §. 12. p. 124. og andre flere bøger Winesbyrd.

(c.) CONRINGIUS har med dette fortreffige Verk i Sandhed gjort det Tydske Rige Cæsar. Keiser Leopold, en Monarch, som iblant de saa kronede Hoveder, der have vidst at sette nogen Preijs paa Stunderinger og de sine Konster, billig fortjener et Dversted, Pa' hede saa naadigt et Dye paa samme Skrift, at hand fornedelst sin allerhøieste Approbation svøgte at opmuntre denne lærde Mand til, at fortsætte dette sit for den største Deel velge raadede Skrift indtil den Westfaliske Freds Tid. *Illustr. DN. de GOEBEL in præf. Opp. CONRINGIANORUM T. I. fol. 4.*

(d.) Vi have dog ikke nedig at tænke, at CONRING har været den første, som i Tydske land har forseglet d' rne Mening, thi alle længe for hans Tid var det hos de Tydske Publicister og Historieis en almindelig Sag. DOMINICUS ARUMÆUS i sine *Dissertibus Academicis de Jure publ. Vol. III. disc. 15. p. 652. og Vol. V. disc. 2. p. 208.* setter vel Kongen af Danmarket iblant de Fyrster, som til denne Tid ikke mere ere det Tydske Rige undergivne, men gjør derhos *disc. 2. p. 209. lit. b.* den trofjærtige Anmerkning: *Eum imperio subsuisse restatur KRANZIUS, og Vol. III. disc. 14. p. 468.* heraaer sig indtørlig derpaa, at Otto M. har overvundet Danmark og George, Kong Canutus har svøret Keiser Lothario Trostabs Eed, Petrus har af Keiser Friderico Barbarossa annemmet Kronen, og Kong Waldemar har paa det almindelige

tig og naturlig Orden, thi saaledes skal det falde saa meget des lettere, saa vel allevegne at vise, hvorledes de allerfleeste af de nyere Publicister (e.) have snart intet andet giort, end pleyet

delige Synodo til Besançon bekiende sig for Keiserens Lehns Mand. Raste vi op i CARPZOVIO *Comm. ad Leg. Regiam Germanorum*, saa beviser hand ikke allene c. 13. sect. 13. n. 13. sin Sætning: *quod solus Imperator regalem dignitatem conferat*, med Exempel af den Daniske Krone, men understaer sig endog saa c. 7. sect. 12. n. 8-12. at vilde bevise dette Riges suidkomne Lehns: Underaivenhed, og det paa følgende Fundamenter, nemlig: fordi Kong Harald er af Keiser Ottone II. bleven nødt til at møde paa Riigsdagen til Mersede i Thüringen, og at love Riget Trostaf og Tribut, hvorover hand formener det efterhaanden at være fæstet, at man forfinder Kongerne af Dannemark at nævnes iblant andre Rigets Stænder, og endnu 1474. har Kong Christianus I. været tilstede paa Riigsdagen til Slugsborg. Ja om det skulde gaae efter CARPZOVIVM, saa skulde denne Lehns: Nexus deduceres alerede fra Caroli M. Tid af. JOH. LIMNÆUS *T. I. juris publ. imperii Romano-Germanici* c. 9 n. 27. 28. 29. taler m d b gaae disse Mænd af lige Fundamenter, og bemøyer sig desuden at disputere imod RODINUM, som har villet tvivle paa, om Kong Petrus uden sine Riigs-Stændes Vidende og Samtykke har fundet forstaae sig til at giøre Keiser Friderico I. Lehns: Led. Alt jeg intet skal tale om ANDR. KNICHEN *de vestitur. paction. P. II. c. n. 75. seq. p. 123.* JOACH. CLUTEN *in Sylloge rerum quotidianar. tb. 10. lit. e. p. 38. T. II. dissert. juris publ. quas collegit CONRAD. BIERMANNUS.* GOLDAST i *Sortalen til Riigs-Sætningerne* p. 6. CASP. KLOCK *de contribut. n. 100-104.* REINKING *de regim. saecul. & eccles. L. I. clas. 2. c. 7. n. 57. & c. 9. n. 43. 44-45.* Om mange andre, som vi holde for overflødig her at navngive, da det ikke er os derom at giøre, med mange Skriftsteder at bevise, hvorledes denne Wildfarelse ligesom per metempsychosin har randret af en Bog i den anden, men vi har meget mere taget Pennen fat, for at beskrive den samme.

(e.) Mange iblant dem have saa aldeles ladet sig indtage af denne lærde Mænds Autoritet, at de i et saa stort og betydeligt alerto ikke engang har villet eller helt fornoden at fremføre nogen anden til Beviis end ham allene, saasom CASP. HENR. HORNIUS *in jure publ. Rom. Germ. c. 4. §. 25.* GARR. SCHWEDER *in introd. ad jus publ. imperii Rom. Germ. Pars. gen. c. 4. §. 26.* og den i andre Tilfelde fortrifflige AUTOR des Tyschen Reichs: Staats, *P. X. c. 2. §. 6. p. 151.* har giort. Gangler von LUDEWIG, en Mand, som for Frederichs, Universitetet og den sande Erudition værfelig er en Zier og Prydelse, nævner vel ikke CONRINGIUM, men hand siger os dog intet mere, end at hand i sin fortrefflige Forklaring over den Gyldene Bulle vil uden noget allegatum ved sin blotte Autoritet overtale os til at troe, at Kongerne i Dannemark ere fordum af det Tyske Rige bleven undertrungne, *P. II. p. 975.* have siden appellæret til Riget, *ibid. p. 26.* giort Keyseren Hof-Tjeneste, *ib. p. 658.* & 669. og taget deres Krone til Lehns af Keiserne, *ib. p. 9* og at anfæde dem som uanfæundige Fjof, der vilde tvivle paa, om ogsaa den Subjection, som Kong Sueno, eller Peter, af Dannemark skal i 152. have giort Friderico I. paa Riigsdagen til Mersburg, præcis har gaaet den Danste Krone an; og ligesaa lidet synes det at SCHWEDER i sit *Theatro historico-Præensionum & Controversiarum in Europa L. I. c. 30.* og Herr Geheim-Raad von MOSER i hans *Ordn. & Rifs der heutigén Staats:*

plojet med denne Mand's Kalv, som ogsaa ordentlig at besvare hans ugyldige Slutninger. Hvorhos vi maae falde i største Forum-

Verfassung des Teutschen Reichs L. II. c. 4. §. 19. har seet paa nogen anden end CONRINGIUM, da ellers en saa Grund-Lærd og upartiigt Mand, som von MOSER, naar han havde villet gjøre sig Umage for novere at overlægge disse Argumenter, alvrig havde givet dette præjudicio Sted. PFEFFINGERUS in *Vitriario illustrato* L. I. tit. 2. §. 10. no. d. p. 126. og tit. 5. §. 11. no. a. p. 580. STRUVIUS in *Synagmate juris publici Imper. Rom. Germ. c. 4. §. 13.* og i *Compendio prudentie juris publici c. 4. §. 11.* og SPENER i det Tydske *Jure publico* P. II. c. 1. §. 12. no. a. p. 43. synes vel primo intuitu i Henseende til de mange anførte allegata, at have havt noget mere for sig end blot CONRINGII Autoritet, men hvorn der vil image sig at conferere deres allegata med de Vidnesbyrd som denne store finium imperii Forsætter har frembragt, skal snart finde, at de deels lidet, deels slet intet have tilsat af deres eget. COCCEJUS in *juris publici prudentia c. 3. Sect. 4. §. 54.* fremfører et nyt af CONRINGIO uderøret Argument, naar han siger: *Dani agnovērunt imperium Germanicum, quia in solo Germanico sunt, in quo serpēnde fundata est intentio, ut ajunt, imperii Germanici, præsertim. in hæc loca vacua transgressi, in quibus fuerent pars imperii Germanici.* Men ingen tør være bange for dette Argument, som er taget ud af den bek. udte SEVERINO de MONZAMBANO *de statu imperii Germanici*, hvor denne Autor c. 1. §. 1. skriver saaledes: *Germania magna quondam ad orientem Danubio, ad meridiem Rheno finiēbatur. Sarmatiam versus iidem fere, qui hodie termini videntur fuisse; reliqua Oceanus ambibat. Sic ut sub isto vocabulo tunc quoque veniret DANIA, Norwagia & Suecia usque ad finem Bodnicum, quas partes plerique antiquorum Scandinavia nomine complectantur.* Thi endstviert Cardinalen ÆNEAS PICOLOMINÆUS i hans *Comentario de statu Europæ c. 25. fol. 71. ap. FREHER.* siger: *Dania Germania portio est,* og en stor Deel af de Lærde have af CLUVERIO labelt sig overtale, at Tydskland har været endnu større, at den under Navn af MONZAMBANO skilte Fri: Herre af PUFENDORF h. I. gjør det, og er deri gaacen saa viist, at man med ham ex *Germania antiqua* L. I. c. 11. §. 5. har regnet endogsaa Norge, Finnmarken, ja hele Lap: og Finland til det gamle Tydskland, saa er dog Verden nu omstunder fløgere, og lader sig sœa meget des snarere bevæge til at tvivle paa Cluverii Forværende, jo noyere man paa den ene Side betragter, hvor lidet PTOLOMÆUS, STRABO, PLINIUS, TACITUS og de øvrige gamle Græker og Romere i de saa fragmentis vi endnu have af deres notitia Geographica, kand have været i Stand til, om saadanne Lande, som de ikke have kendt videre end af andre Beretninger, at fortælle andre noget tilforlæbelligt, og at beskrive andre deres sande Situation, Størrelse og Bredder; og paa den anden Side hvorledes det lige saa lidet skulde fattes de Danne paa rimelige Beviser, naar de vilde gjøre alle Tydske til deres Descendenter, og om de end ikke med GROTIUS in *proleg. hist. Gorb.* og SCHEFFERO in *Upsal. c. 6.* vilde paaafaae, *Germanos per Sarmatiam in Scandinaviam pervenisse, & inde in Germaniam cis Balticum se effudisse,* vilde dog til deres Fordel anføre den af CLUVERIO og CELLARIO selv erkjendte Sandhed, at Teutones have først boet i vores Sieland, og da de derfra ere udbragne, først i de sildere Tider have efter dem selv givet det Tydske Rige dette Navn. Da dette er all nof til at iatendrive disse Dronnie, at, længe for den Tid at Tydskland begyndte at blive til et eget Rige, har Dannemark allerede været bekjendt under sit eget Navn, og har formodelft sine tappere Tiid efter anden udskilte Colonier gjort og forriet stor Opsæt i Verden, hvilket formodentlig ingen Tydsk Scrivent skal være i Stand til at negte.

Forundring, hvor det har været mueligt, at saa mange til deels store Lærere i den Tydske Staats-Net saa blindt hen have fundet bifalde en Mening, uden engang dermed at giøre sig saa megen Ullmage, at sette de derhen hørende Beviser i sin rigtige og tydelige Orden og Sammenhæng. I den af os indrettede Orden skal altsaa den Danske Kronens Lehnbarhed i Henseende til det Tydske Rige efter deres Mening bevises af følgende Grunde: fordi (I.) Kongeriget Dannemærk *ex jure victorie* er bleven overvundet af den Tydske Konge Heinrich Sulefanger, og af ham, (II.) for des bedre at holde denne overvundne stridbare Nation i Toynen, det Marggravskab Slesvig tillagt, og da efter denne tappere Kong Heinrichs Død de Danske faldt fra igien, ere de (III.) igien af Keiser *Ottone M.* bleven undertvungen, hvilken store Otto har med sine seherrige Baaben gaaet indtil den Søe, som skiller det yderste Jydland fra Dannemærk, og til et evigt Minde af denne herlige Victorie givet denne Søe det Navn, Ottenfund, og (IV.) ikke allene har stiftet 3. Bispedømme i Jydland, men (V.) ogsaa tvunget Kong Harald med sit gandske Solt til at omvende sig fra den hedenste Overtroe til den Christelige Religion, og det som er det fornemste, (VI.) tvunget ham til at tage sit Riges Krone til Lehn af sig. Hvortil de fremdeles lægge dette, at (VII.) hans Søn, Keiser *Otto II.*, igien har undertvunget denne Kong Harald, som en Rebelle, og at (VIII.) ogsaa efter hans dødelige Afgang *Otto III.* mægtig har haandtaget sin Høyhed i Dannemærk, og har ligesom bemeldte hans Sarsfader *Otto M.* af sine Kammer-Jndkomster begavet Bispedømmene i Dannemærk, og forsynet dem med herlige *Privilegiiis*. Fra hvis Regiering af (IX.) de Danske, efter deres Mening, om de end ikke fuldkommen have været det Tydske Rige lydige og Skat-ydende, skal dog stedse have havt saa stor Høyagtelse for det samme, at de alletider *comiter* har maatt *venierere Majestatem Caesaris*, ja da de (X.) inoget sildere Tider have traaget efter deres fuldkomne Frihed igien, skal de af Keiser *Lothario Saxone* igien være

være bleven overvundne, og bragte dertil, at de under deres Konge *Nicolao* har maatt *novo pacto submissionis* erkien- de det Tydske Riges Over-Herredømme over sig. Hvorfore det, efter deres videre foregivende (XI.) skal være skeet, at efter den Tiid have de Kongelige Prinzer af Dan- nemark paa de Tydske Rüks-Dage, *tanquam coram iudice competente, sine ulla declinatione fori, coram throno Casareo,* ført Proces med hverandre angaaende deres til Kronen ha- vende Arve-Ret, og have i slige Rets-Sager, saa tit saadanne ere foresaldne, efterlevet den Keiserlige Dom og Afssigt, og derved tillige tydelig nok vüst deres *Subjection* under det Tydske Rige, ja skal endog (XII.) ikke have vegret sig for, paa de anstillede *solemne* Rüksdage at bevise Keiserne adskillig Hof- og Ere-Tieneste, og det som (XIII.) i den hele Sag giver den største Vegt, uden Imodsigelse af deres Underdaner at aflegge deres Tro- skabs Eed til dem, (XIV.) efter Keisernes forlangende at møde paa Rüksdagene enten personlig eller ved de- res Gesandter, (XV.) med megen Erbødighed at sø- ge Lehns-Renovation af dem, og (XVI.) i offentlige Do- cumenter at bekiende og udgive sig for Lehns-Folk af det Tydske Rige.

§. 3.

Jeg tilstaaer gierne, at disse Argumenter høres meget store og vigtige, og om jeg kunde se et eeneste omni excep- ptione majorem varende Bidne for mig, som paastod og paa en lovmæssig Maade beviiste alt dette saaledes som det her er bleven foredragen, saa vilde jeg tusind gange heller nedlegge min Pen igien, end bestride dem. Men da den gamle Ro- merste Oratoris CICERONIS Ord *L. I. de nat. Deor. Nihil tam temerarium, tanque indignum sapientis gravitate atque constantia est, quam quod non satis explorate perceptum sit atque cognitum, sine ulla dubitatione defendere,* har af Ungdom op ligget mig i Sind og Tanker, saa kand jeg ikke negte, at, ligesom en stor Deel af de Ting, som man i den Tydske Staats-Rets Lære i det Ca- pitel de finibus imperii med største Riekhed pleier at sou'tenere,

Hvorfor dis- se Beviser ingen synder- lig Trover- dighed og Wi- salsd finde hos Autorem,

alletider har kommet mig temmelig suspect fore, saa har i Særdeleshed disse her anførte Argumenter aldrig hos mig kundet fortjene noget synderligt Bisfald, saa at jeg altid har tænkt, at hvis det ikke maatte falde en let at igiendrive alle disse forebragte Argumenter, skulde det i det mindste dog ikke være gandske umueliat at betage dem al historisk Rimelighed. De Passager, af hvilke et af de mægtigste Kongeriger som indtil denne Dag i Europa under Guds Velsignelse har floureret, skal til det Tydske Riges Fordeel bevises at have været Forlehnning undergivne, have ingen anden Grund, end at man blindt troer andre, som har fortaalt os det saaledes; thi der findes hverken noget Lehns-Brev, eller noget andet paalideligt og bevisende *instrumentum publicum*, hvoraf man kunde være i Stand til at bevise, at der nogen Tiid er bleven handlet om nogen *nexu clientelari* imellem de Tydske Keisere og Kongerne i Danmark, meget mindre, at det paa de Danske Regenters Side skulde være kommen saa viit, at de til deres Majestæts merkelige Fortkleinelse virkelig skulde have taget dette deres Rige til Lehn af Keiserne. Som nu den sunde Fornuft udisputerlig udkræver, at man i slige Tilfælde, hvor man blot maa behielpe sig med andre Folkes Beretninger, først og fornemmelig maa overveie deels deres Mængde, deels deres Anseelse og indbyrdes Overeensstemmelse, som berette os en Ting, saa er det dernæst gandske naturligt, at naar man enten af den slette Overeensstemmelse der findes i de Omstændigheder med hvilke en Ting af adskillige bliver berettet, eller af den særdeles Fordeel, som en Scribent kunde vente sig deraf, at hand forfattede sin Historie paa den, og ikke paa en anden Maade, eller ogsaa af Beretningens Sammenligning med Sagen selv, og af den Undersøgning man kand gjøre, hvorviit slig en Handling kand rime sig eller ikke med den fortaalte Historie &c. finder at hand har begaaet nogle merkelige Fejl og Tvilagtigheder *contra fidem historicam*, at, siger jeg, i slige Tilfælde, lader sig deraf gjøre en ikke ildegrundet Formodning, at Beretningen,

om ikke gandske, saa dog til Deels er falsk og urigtig, og af dem som have givet saadan Beretning, enten med Gliid opdigtet, eller i det mindste ikke tilstrekkelig prøvet og undersøgt i det som de formene at have seet med Øyne, eller at have hørt af troeværdige Folk, eller hvori de formedelst andres falske Beretninger af Lettroenhed have ladet sig bedrage. Kan jeg nu komme til at forekaste de Tydske Scribenter, af hvis Beretning man gjør saa meget Væsen, een, eller maaskee alle ovenneldte Feyl, saa forhaaber jeg at have reddet dette Kongeriges Ære, og saaledes, som en god Borgers Pligt og Skyldighed udkræver, at have lagt al Verden for Øyen den Uret, som de ved saadant almindeligt Foregibende i saa mange Aar have gjort den Danske Nation.

§. 4.

Dog vil jeg gaae redeligere til Verks end Contra-Parten selv, og hverken gandske forkaste en Scribent derfor, fordi hand er en indfødt Scribent, ey heller i nogen Maade angribe hans Vidnesbyrd, eller sette det i Tvivl blot for den Sags Skyld, at hand maatte synes at have været den Danske Nation ugunstig. Thi hvis jeg imod de Tydske Historicos vilde føre mig op paa den Maade, som for Exempel CONRINGIUS *l.c.* §. 5. f. 217. §. 12. f. 221. har ført sig op imod vores gode gamle SAXONEM GRAMMATICUM, om hvilken denne ellers fortreffelige Mand, da hand ikke har vidst paa anden Maade at faae noget paa hans Vidnesbyrd at udsette, ikke undseer sig ved at sige, at hand har været *superbus Germanie hostis*, og at hand allevegne til sin egen store Bæstæmmelse rober sit fiendske Sind imod de Tydske: *Prodit in multis locis iniquum in Germanos animum, fidem omnem insuper habet, & per ficta mendacia ac fabulas ineptorum Poëtarum fortissime genti suæ laudem aliquam conquirere magno & veritatis dispendio & fumæ suæ dedecore nil pensi habet*; saa skulde vi være i Stand til i et Øyeblik at rede os ud af den hele Labyrinth, thi hvad er det vel for upartiske Historici af hvis Vidnesbyrd CONRINGIUS og de øvrige den Tydske Staats-Rets Lærere hidindtil har bestridet

Autor er sig det at besvare samme med al Beskedenhed.

stridet den Danske Nations Ere? Ere de ikke alle indfødte Tydske, eller saadanne Mand, som formedelst Led og Embede have været det Tydske Rige forbundne? Svorkedes vil det da vel gaae til med deres Troværdighed, naar man vil begegne dem saaledes, som *Coringius* vores *Saxoni*. Men sig Naade at igiendrive nogen paa, finder ingensteds mindre sted, end iblant Jurister, hvilke det iblant de allerførste Principia indplantes, at naar en Advocat uden Grund skielder og smelder paa sin Contra-Part og hans Bidner, saa blotter hand derved ifkun desmere sin flette Sag i dens naturlige Svaghed, men svækker og fælder i ingen Naade sin Contra-Parts Bidnesbyrd. Vi ville derfor udføre vores Controvers med Fundamenter, og ikke med Skields-Ord.

§. 5.

De Tydskes første Argument, at Kong *Henricus Auceps* har undertrykket de Danske.

J sig Hensigt tage vi det første Argument for os til Underjogning, hvilket bestaaer deri, at Kongeriget Danmark formedelst den Tydske Konges *Henrich Fuglefængers* seyerrige Daaben er bleven overvunden. Men spørger man *CONRINGIUM*, hvem der har sagt ham det, saa beraaber hand sig paa *ADAMUM BREMENSEM*, som *L. I. c. 48. histor. eccles.* skriver saaledes: *Henricus Rex cum exercitu ingressus DANIAM, WORM REGEM primo impetu adeo perterruit, ut imperata se facere mandaret, & pacem supplex deposceret,* og efter at have anført dette Bidnesbyrd kommer hand strax derpaa med *DITHMARO*, som *L. I. fol. 327. ap. LEIBNITIUM* siger: *Insuper Nortmannos & DANOS ARMIS SIBI OBTEMPERANTES FECIT, (Henricus I.) & ab errore pristino revocatos CUM REGE EORUM CNITONE (CNITONE) hoc Christi jugum portare edocuit.* Hvormed ogsaa *LUITPRANDUS* skal stemme overeens, naar hand *L. III. c. 5. f. 172. ap. REUBER* skriver disse Ord: *Primus etiam hic DANOS SUBJUGAVIT, SIBIQVE SERVIRE COEGIT, ac per hoc nomen suum multis nationibus celebre fecit, og i det følgende 13. cap. fol. 180. heder det: Henrici apud Italos nomen tunc maxime clarebat, quod DANOS, nulli antea subiectos, solus ipse debellaret, ac TRIBUTARIOS FACERET.* Og til alle disse høyses endnu

endnu til sidst til Overflod WITICHINDUS, som *L. I. f. 641. ap. MEIBOMIUM* mælder om denne Sag paa følgende Maade: *Cum omnes in circuitu nationes subiecisset, DANOS, qui navali latrocinio Fresones incurfabant, cum exercitu adiit, VICITQVE, & TRIBUTARIOS FACIENS Regem eorum NUBAM baptismum percipere fecit.* Og i de notis Mscris, som findes i Herr Hof-Raad von GOEBELS Edition af de CONRINGISKE Skrifter, komme ALBERTI STADENSIS og SIGEBERTI GEMBLACENSIS Vidnesbyrd endnu dertil, (f.) af hvilke den sidste *ad a. 934. fol. 579. ap.*

(f.) Man kunde endnu til Overflod, hvis nogen var tiemt ved Vidnernes Mængde, nævne en Hoben gamle Scribentere, som alle med hinanden synes at sige det samme; men hvem er vel saa uovet i de historiske Sandheders Læsning, at hand ikke skulde vide, at Poetens Udfigende:

Rari quippe boni, vix sunt numero totidem, quot
Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.

ingensteds tiere og sædvanligere træffer ind, end hos Historicis medii zvi. De gamle Annalister vare saa usforskammede i at copiere hver andre, og vare saa grove plagiarer, at de feliciter smurte udaf hverandre endog saa de største Usandheder imod Pricianum. Des naftet fand vi ikke unblade, at anføre en og anden Scribent, som CONRING deels intet mælder, deels intet har kunde mælde om, fordi samme først efter hans Tiid er bleven publiceret. Saaledes giøre f. E. nogle iblant dem de Danske, som af Henrico Aucupe skal have været bleven overvunden, til Dbotritter og Normander, som vi fandt se paa Graven af Neringen, HERMANNO CONTRACTO, en Scribent, som under Henrico III. har floreret, og A. 1054. er død, hvilken in *Chronico ad an. 91. fol. 173. ap. PISTORIUM* siger: *Henricus Regem Abodritarum & Normannorum Christianum effecit; eller som Ordene lyde f. 312. in novo Codice Mscro af denne Tydske Historico, som URSTISIUS har havt: Henricus Rex Reges Abodritarum & Nordmannorum Christianos fieri effecit, ipseque Gallias petiit.* Hermed stemmer *Chronica Australis ad an. 932. f. 313. ap. FREHERUM* overeens: *Henricus Rex Regem Abodritarum & Normannorum Christianos facit.* Andre derimod anføre de Danske under dette Veres eget Navn. J. JOH. STADTWEIGII *Chronic. f. 267. ap. LEIBNITIUM* heder det: *Hinrik de Vinckeler schloch de Hungern, de Wende, de Bemen und DE DENEN, und nemlich ander bedenscb Volck, dat be overwan und ut Dänischen Lande schloch.* Adde BOTHON *Chronic. Brunsvicensis picturatum f. 305. ap. LEIBNIT.* Eigesaa meent finde vi ogsaa hos CONTINUATORE REGINONIS *ad an. 91. f. 75. ap. PISTORIUM:* *Henricus Rex Regem Abodritarum & Regem Danorum effecit Christianos, og af ham synes det at MARIANUS SCOTUS, en ellers temmelig deltalende Munk, har, uden deri at andre mindste Bogstav, udskrevet, hvad hand fol. 447. ap. PISTORIUM skriver. Altes synes andre i deres Beretninger, at have havt Witichindi Vidnesbyrd for Øyne, da Magnum *Chronicon Belgicum fol. 76. ap. PISTORIUM* snart læserom hand siar: *Rex Henricus DANOS, QUI PER PIRATICAM FRESONES INCURSABANT, VINCI ET TRIBUTARIOS FACIT, & CHNIPAM Regem eorum ad baptismum adducit.* Og andre igjen have udfiret ADAMUM BREMENSEM: saaledes siger THEODORIC. ENGELIUSIUS in*

Chro-

ap. PISTORIUM scriber saaledes: *Henricus DANOS, QUI PER PIRATICAM FRESONES INCURSABANT, VINCIT ET TRIBUTARIOS FACIT, & CUIPIAM Regem eorum, baptizari fecit. Men den første i sin Chronico f. 211. ap. BOECLERUM, fortæller pø Sagen med følgende Ord: DANII quoque Slavos auxilio habentes, primo Trans-Albianos Saxones, deinde cis Albiam devastantes, magno Saxoniam terrore quassabant. Apud Danos eo tempore filius Hartewig, (forte Haraldi,) Gwurm regnabat, crudelissimus, inquam, vermis, & Christianorum populis non mediocriter infestus. Ipse enim Christianitatem, quæ in Dania fuit, prorsus delere molitus, sacerdotes DEI a finibus suis depulit, plurimos quoque per tormenta necavit. At vero Henricus Rex jam tunc a puero timens DEUM, & in ejus misericordia totam habens fiduciam suam, Ungros quidem multis & grauibus præliis triumphavit, itemque Bohemos & Sorabos a prioribus Regibus domitos, & ceteros Slavorum populos una, grandi prælio ita percussit, ut residui, qui pauci remanserant, & Regi tributum & DEO Christianitatem*

Chronico f. 1073. ap. LEIBNIT. Regem etiam Danorum nominatum Worm, quia tyrannus crudelis erat, adeo perterruit, ut pacem supplicè posceret, atque impetraret. Da endnu tydeligere har man beboit ADAMI BREMENSIS Ord in Compilatione Chronologica ap. LEIBNIT. f. 63. Ille Henricus Danorum Regem, Worm d. Etum, quia crudelissimus vermis fuit Christianis, DANIAM INFRANS adeo perterruit, ut pacem supplicè deposceret. Men paa det allernøieste har HELMOLDUS, som i andre Ting, saa ogsaa her, udcopieret ADAMUM BREMENSEM, saa at det er eet og det samme, enten man læser denne l. c. eller hin in Chron. Slavor. L. I. c. 8. Men in Chron. Rid. lagesbusensi ap. LEIBNITUM f. 74. maldes intet videre end dette ad nu. 927. Henricus Rex debellavit WORM REGEM DANORUM. Dog ere der ogsaa nogle Scriptores, som, endskiont mere oratorisk end historisk, fortælle noget om denne Sag, hvilke vi ifke saa gandske ville forbigaae. Dette gior fornemmelig AUCTOR vita Mathildis, Reginae Germaniae, som har floret under Keiser Henrico II. naar hand c. 2. f. 197. ap. LEIBNITUM skriver: *Cum autem mirum in modum proficeret Princeps laudabilis (Henricus I.) CHRISTUS illi plus auxit honorem dignitatis per plurimas nationes SUO SUBJUGANS DOMINATUI, DANOS, Slavos, Boëmones, Bajovarios, ceteraque quamplurima regna, quæ suis antecessoribus non fuerunt subdita. og AUCTOR vita S. Brunonis, Coloniensis Arch. episcopi, som har hedt ROTGERUS, og floret allerede under Ottonis M. p. Ottonis II. Regiering. Thi i det hand om Henrico Aucupe giver denne Beretning, at hand har høvt at bestille med de Danske, saa betiener hand sig af følgende Expressioner: *Nimis longum est profegui, quomodo memoratus Rex, pater hujus magni viri, de quo agimus, ad illam tam gratæ pacis serenitatem pervenerit, cum ipse omnia regni spatia & continuis finitimorum incurfionibus, & gravissimis inter civis etiam & cognatos dissensionibus concussa, & atrociter vexata repererit. Hinc etiam SÆVA DANORUM GENS, TERRA MARIQUE POTENS, inde centisfida Slavorum rabies barbarorum frendens inborruit. - - - Sed post aliquantulum temporis tantus timor per gratiam divinam invasit extraneos, ut nihil unquam eis esset formidabilius. Cap. III. fol. 274. ap. LEIBNITUM.**

*nitatem ultro promitterent. Deinde cum exercitu ingressus DANIAM, GWURM REGEM PRIMO IMPETU ADEO PERTERRUIT, ut IMPERATA SIBI FACERET, & PACEM SUPPLEX DEPOS-
SCERET.*

§. 6.

Men hvem som endog ikkun saa løselig beseer disse efter deres Orden anførte Vidner, den skal finde, at man med rette kand have meget paa dem at udsætte; thi ligesom man, i Almindelighed at tale, har ikke Marsag til at troe alle Scribentere lige vel, saa er det ogsaa i Særdeleshed (I.) en Regel, som hos alle fornuftige Mennesker finder Bisfald, nemlig, at hos saadanne Vidner, som først hos andre coævis testibus maae indhente Underretning om et factu, er det mueligt, at der kand findes en merkelig Bildfarelse og et stort Bedragerie, og at man følgerig des nøyere behøver at paaagte og undersøge deres Vidnesbyrd. Beseer man nu vore af CONRINGIO allegerte Autores, saa er det bekiendt, at DITHMARIUS MERSEBURGICUS, som under Keiser Henrico II. florerede, har først over 80. Aar efter Kong Henrich Fuglesængers Feldt-
Tog begyndt at skrive sin Chronicon, men ADAMUS BRE-
MENSIS og SIGEBERTUS GEMBLACENSIS ere vel 150. til 160. og endelig ALBERTUS STADENSIS vel mere end 300. Aar yngre end denne Historie, ja den sidste kand de jure ikke en gang fremføres som et særdeles Vidne, efterdi hand Ord for Ord har udfkrevet af Adamo Bremensi alt det, som vi her af ham have allegeret, og følgerig kand ikke være mere paalidelig end sin Formand. Overveyer man nu dernæst (II.), hvorledes de, som fortælle os en Historie, ikke bør være indtagen af nogen Affect for eller imod Tingen, de skrive om, og be-
tragter med et upartiist Øye den Cremonensiske Bisp LUIT-
PRANDUM, som i Henseende til Marene er vel ikke viit borte fra Henrici Aucupis Tider, saa skal man befinde ham at være saa meget des fordægtigere, saasom hand uden Tvivl har formeent, at hand ved at tale meget berømmelig om Kong Henrich Fuglesænger, skulde giøre hans Son Keiser Otroni

Bevitt paa, at de Tidske Scribentere naar de fortælle dette Factum, ere saa uslige i deres Beretninger, at de derved betage sig selv al Troværdighed.

Magno en stor Tieneste, (g.) da hand ellers i sin Historie viser sig at være meget for at hyfle for Keiser Otto, efter at samme havde forjaget sin værste Forsølgere den Italienske Konge Berengarium II., hvilken hand med inderligste Fornoyelse veed paa det værste at afinale og giøre ud som en gruelig Tyrann. Hvem skulde vel altsaa kunde støde sig over os, om vi paa anførte Fundamenter gandske og aldeles som kraftesløst og ngyldigt vilde forkaste dette Bidne, ligesaa vel som de første? Men giøre vi det, saa skal fremdeles ingen af CONRINGII Heldte kunde bestaae, uden WITICHINDUS allene, som har været en Munk i Corbey, hvilken i Keiser Ottonis II. Tiid har levet og skreven; men hvem tør vel paa denne Mand's Bidnesbyrd bygge nogen historisk Bissked, da hand ikke en gang har været i Stand til at navngiøre os en saadan Konge i Danmark, som vi i vore annalibus domesticis kunde forefinde? Som det nu (III.) atter er overeensstemmede med den funde Fornuft, at i en Sag af Betydenhed bør Bidnerne i alle Omstændigheder stemme overeens, saa maa en hver Sandheds Elskere selv deraf uddrage en Slutning, hvad man skal dømme om alt det, som om Henrici Aucupis Særvinding berettes, da (I.) den af ham undertvungne Konge af ADAMO BREMENSIS, HELMOLDO, ALBERTO STADENSIS, THEODORICO ENGELHUSIO kaldes *Worm*, *Gworm* eller *Gormo*, af DITHMARO kaldes hand *Cnuto* eller *Cnitto*, af SIGEBERTO kaldes hand *Chnipia* eller *Chiupa*, in *Magno Chronico Belgico Chnipa*, og af WITICHINDO *Nuba*, eller efter *Codicis Archivi Electoralis Dresdensis ap. LEIBNIT. T. I. Script. rer. Brunsvic. f. 215. Læse-Maade* kaldes *Chnuba* (h.). Har man først overvejet dette, saa

(g.) Omvendtsfont Herr Hof-Raad von GOEBEL i hans *notis ad CONRINGIUM de finibus imperii l. c. litt. b.* siger: *Non putare se LUITPRANDUM per dignitates, quibus in Ottonis florebat aula, ita abruptum, ut veritatem contaminare voluerit mendacio*, saa har hand dog dermed intet beviist, thi, som Juristerne sige, *qui semel malus, talis in eodem genere malitia semper praesumitur*, forbliver LUITPRANDUS en Hylfere og passionert Mand, indtil man bliver i Stand til at komme frem med noget bedre til hans Forbar.

(h.) Man finder endnu flere Forandringer i denne Danste Konges Navn hos Historici. Thi LUPOLD de BABENBERG in *Libr. de Princip. Germanor. Zelo c. 2.* kaldes ham *Mibani*, og IRENICUS in *Exegefs Germanie Lib. II. c. 12.* giør *Mulbanum* deraf:

saar betragte man (2.) hvorledes disse Scribenteres Beretninger i de andre Krigens Omstændigheder ere hinanden meget ulige, da for Exempel WITICHINDUS søger caufam belli deri: *quod Dani Fresones navali latrocinio INCURSARINT*, derimod ADAMUS BREMENSIS foregiver, at det er skeet, fordi den Danske Konge Worm har gjort de Christne saa stor Fortrød og Overlast: *apud Danos, eo tempore FILIUS HARDEWICH, GORM, regnavit, crudelissimus, inquam, vermis, & Christianorum populis non mediocriter infestus. Ille Christianitatem, quæ in Dania fuit, prorfus delere molitus, sacerdotes DEI a sinibus suis depulit, plurimos quoque per tormenta necavit*; saa fand man finde en ny caufam suspicionis. Ja man kunde vel legge dette til, hvorledes (3.) Krigens Udgang fortælles paa saa adskillige Maader, at da, for Exempel LUITPRANDUS, DITHMARS og WITICHINDUS sige, at den Tydske Konge Henricus Auceps havde undertvunget sig de Danske og gjort dem statskyldige, *subjugavit, servire coegit, tributarios fecit, obtemperantes fecit*, saa veed ADAMUS BREMENSIS hverken af denne de Danstes Undertvingelse, eller af den Tribut, som de skal have lovet Kong Henrich Fuglefænger, noget at sige, men lader sig ikkun dermed nøye, at hand siger: Henricus Auceps har anlagt Marggrævskaabet Slesvig imod de Danske. Alt man intet skal tale om, hvorledes (4.) den vigtige Omstændighed af de Danstes Omvendelse til Christendommen, og deres Konges Daab, som WITICHINDUS, DITHMARS og SIGEBERTUS GEMBLACENSIS mælde om, finder man ikke mindste Tyddel om enten hos LUITPRANDO eller hos ADAMO BREMENSIS, men den sidste, som dog intet vil have glemmt af de Ting, som høre til Kirke-Historierne i Norden, lader sig dermed nøye, at hand ikke utydelig mælder, hvorledes Henricus Auceps har bragt det derhen, at den Gorm, hvilken Munkene som saa forskreffelig en Tyran have afmalet,

N. 3

har

men JOH. CUSPINIANUS har heri vel meest forløbet sig, naar hand i sit ellers vel geraadebe *Verk de Cæsaribus atque Imperatoribus Romanis* i Henrici Aucupis Bevnetts-Beskrivelse s. 205. skriver: *Reges præterea ABODRITARUM, QVOS HODIE NORWEGOS DICIMUS, ac DANORUM, SIVE NORMANNORUM, Henricus Rex Christianus fecit*, saasom det vel er usfridigt, at Dbotriterne ere af Wendisk Herkomst, og altsaa lige saa viit adskilte fra de Norske, som fra de Tydske selv.

har tilstedet at prædikes i sine Lande om Christo. Thi da hand fort tilforn i sin Beretning om Krigen imod Ungarerne og Slaverne siger: *at vero Henricus Rex jam tunc a puero timens DEUM, & in ejus misericordiam totam habens fiduciam, Ungros quidem multis gravibusque praeliis triumphavit. Itemque Bohemos & Sorabos ab aliis Regibus domitos, & ceteros Slavorum populos uno grandi praelio ita percussit, UT RESIDUI, qui pauci fere remanserant, ET REGI TRIBUTUM ET DEO CHRISTIANITATEM ULTRO PROMITTERENT*, saa heder det alleneſte, da hand nu taler om de Danſke: *Deinde cum exercitu ingreſſus Daniam, WORM REGEM PRIMO IMPETU ITA PERTERRUIT, UT IMPERATA SE FACERE MANDARET, ET PACEM SUPPLEX DEPOSCERET.* Og paa det at al Troværdighed fuldkommen maa falde bort, saa gaaer endelig (5.) DITHMARE saa viit med sin Beretning, at hand, for at giøre Kong Henrich Fugleſængers Særvinding des ſtørre, ogſaa mælder om de af ham overvundne Normænd, imod hvilke dog Henricus Auceps, eſter de øvrige deres Vidneſbyrd, aldrig enten har ført Krig, eller, om hand nogen Tiid har havt en Flode, har vel været i Stand til at føre Krig; at det alſaa ſnart synes, at dette maa forſt have givet de Tydſke Herrer Publiciſter Anledning til, for at giøre det Capitel de finibus imperii des viitloſtigere, men tillige derhos des urigtigere, i deres Compendiis og Systematibus juris publici ogſaa at indføre det Kongerige Norges Undertvingeſe, ſom man derpaa har et fiendeligt Beviis i ovenmældte *Catalogo ordinum imperii apud GOLDASTUM & LIMNÆUM*, hvor Kongerne af Norge ligeledes udtryffeligt ſtaaer iblant det Tydſke Riges Stænder.

§. 7.

Hvor lidet
CONRINGIUS
GIUS har
vidst at for-
ſene dem.

Vel maae vi ikke have ſaa ſlet en Tanke om CONRINGIO, at hand har været ſaa naagſom, at hand ikke en gang ſkulde have merket en ſaa ſtor Uliighed iblant de af ham anførte Vidner, og ſøgt at rydde det derfore imod hans foregivende ſtridende argumentum falſitatis af Beyen. Meget mere giør hand af ſig ſelv den Anmerkning *l.c. §. 2. f. 217.*, at der i Kongens Navn findes en Fejl, men formener at ſaadan Fejl

er let at hjælpe, naar man ikkun frem for alle andres Vidnesbyrd lader Adami Bremensis gielde hos sig, da hand i de Danske Sager er den beste, i sær da de Danske Scribentere deri ligeledes stemme overeens, at til samme Tiid har der levet en Konge, som har hedt Gworm eller Gorm, og har været saa forskreffelig en Christen-Tiende, som ADAMUS BREMENSIS beskriver ham, hvorhos hand i sine *notis Msctis*, hvilke Hof-Raad von GOEBEL til Helmstedt har ladet trykke med i den skionne Edition af CONRINGII Skrifter T. I. f. 214. litt. h. er saa oprigtig, at hand setter derhos: *quod LUITPRANDUS & WITICHINDUS memorant de Danis subjectis & tributariis factis, neutiquam ad DANIAM UNIVERSAM PERTINET, SED SOLUM AD ILLAM CHERSONESI PARTEM, quam armis devicit Cæsar Henricus.* (i.) Men med alt dette er den Historie, som om Henrico Aucupe fortælles, endnu ikke giort beviislig og troværdig, og da DITHMARUS og WITICHINDUS ere ældre end ADAMUS BREMENSIS, saa er der vel ingen som lader sig overtale til saa eenfoldig hen at troe: ADAMUS BREMENSIS har givet Kongen sit rette Navn, ergo er ogsaa det øvrige sandt, hvad hand om ham, endskient langt anderledes end de andre Auctores, har fortaalt. Men jeg forsikrer, at hvis CONRINGIUS ret havde kiendt Kong Gorm, hvilken stor og mægtig Konge hand var, saaledes, som vi nu kiende ham, siden den i den Danske Historie uforlignelige TORFÆUS i hans *Serie Dynastarum & Regum Danie p. 86. sq. p. 433. og p. 444. sq.* har forestillet os ham som en Overvindere og Monarch, der i Norden i sin Tiid ingen har havt over sig, da skulde hand ikke have været saa let til at troe ADAMO BREMENSIS. Vil man engang spørge efter hvorfra ADAMUS BREMENSIS har det, som

(i.) Forend CONRINGIUS har hans Landsmand UBBO EMMIUS in *hiflor. rer. Frisicar. L. VI. f. 85.* som, for at salvere Sigeberti Ord, formener, at man af Kong Chulpiam, som Henricus Auceps skal have tvunget til at antage den Christelige Religion, maa giøre en Tydsk Kyrste eller Kongelig Etat iholder, og folg lig forstaae alt det, som her staer om en Tribut, om Tykland allere: *nam, setter hand til, de universa gente Danica ad tributum adacta nec verosimile est, nec cum historia ejus temporis, quam S. IXO, aliique prædiderunt, consentit, hvormed ogsaa METIOMIUS in not. ad Witichindum f. 34. T. I. S. R. G. stemmer overeens, naar hand staer: que de Danis hic dicuntur de futuram parte ac principe eorum aut regio prefecto accipienda sunt.*

som hand fortæller os, saa siger hand *in fine d. c. 48. hec omnia a quodam Episcopo Danorum, prudenti viro, nos veraciter ut accepimus, sic fideliter ecclesie nostrae tradimus.* Nu lader jeg det staae derhen, hvad denne Danske Biskop har været for en Mand, og vil heller ikke undersøge, om det allerede den Tid var kommen saa viit med den patriotiske Kierlighed i Dannemark, at man bar større Omsorg for fremmede Nationers Ære end for sit eget Fædrelands jande Berømmelse; dog dette ene vil jeg hjemstille til en hvers Æstertanke, om ikke de af Kong Hentrich Fuglesænger overvundne Danske snarete ere at søge i Friesland, end i vores Dannemark. I det mindste er det Umagen værd, at tænke Sagen lidet nøjere efter.

§. 8.

Rimelig
Bisning, at
de af Hentrich
Fuglesænger
underbyg-
ne Danske
har været
Frieslænde-
re.

Al de gamle Scribentere er det let at bevise, at efter at Tid efter anden mange anseelige Compagnier vare udgangne af Dannemark og Norge for i de omliggende Riger at øve Søe-
Roverie, som paa den Tid efter mange Nationers Mening intet uærligt eller uanstændigt forte med sig, men blev anseet som en fri Konst, saa gaves saadanne gierne Navn af Danske eller Normænd, og deres Anførere gaves ud for at være Konger af Dannemark eller Norge. Vi ville allene høre JACOBUM MEYERUM i hans *Annalibus Flandriae*; thi saaledes fortæller hand os om Græven i Flandern, Balduino Ferreo, *ad a. 863.* at Kong Carolus Calvus af den Marsag har tilgiøvet ham det, at hand havde bortført hans Princesse Judith, *ne indomita adhuc Flandrorum natio cum DANIS, qui tunc terra marique Galliarum urgebant fines, se conjungeret,* og strax derpaa siger hand, at denne samme Carolus Calvus har satt en Waargræve imod de Danske, men vi maae aldeles ikke søge efter ham i Tydskland, men i Flandern. Det var denne nyssbemeldte Balduinus Ferreus, om hvilken JAC. MEYERUS *l. c.* udtryffeligt siger: *Ferreus in Regis verba jurat, totamque regionem Scalde, Somona & Oceano terminatam dotalem ab eo accipit, appellatur Comes Regni in hoc maxime, UT ADVERSUM DANOS, OMNEMQUE SEPTENTRIONIS BARBARIEM PERPETUUS FORET GALLIARUM*

RUM REGNI PROPUGNATOR, eo diu servato more, ut veteres Principes nostri modo Comites Regni, modo Comites Francorum, modo FLANDRIARUM nominarentur MARCHIONES, vel MARCHISII. Hvilket siden af ham ad a. 943. endnu igientages, da det heder: Comites Flandrie ad hoc præcipue erant creati, affinitatibusque & opibus aucti; ut Regibus adversus Normannorum sævitiam auxilio essent. Ja at ogsaa det Grævkab Holland er bleven stiftet. til den Ende, at den Land være en For- Muur imod de Danske (k.), staaer

(k.) Det er ikke at beskrive, hvilken Stref de omfuggende Danske og Normand have indjaget de Tydske og Franske Konger i deres Nabolag. Ikke allene i Titaniet had man i Særdeleshed a furore Normannorum libera nos DOMINE! men allevegne søgte man af yderste Magt at sette sig imod dem. Carolus M. en Herre, som maa see iblant Tyrkerne i Europa har i Henseende til sit Herredommis viltloftige Begreb og sin Erfarenhed i den Kunst at føre Krig, havt saa sin Elze, brugte al muelig Forsigtighed, for at bedække Grændserne af sine Staaer imod dem. *Annal. Regum. Francor. ap. REUBERUM* sige ad A. 800. Redeunte verra temperie, medio fere Martio, Rex (Carolus M.) Aquisgranum aggressus, litus Oceani Gallici perlustravit, & in ipso mari, UBI TUNC PIRATICAM NORTMANNI EXERCEBANT, classem instituit; præfida disposuit, og hos LAMBERTO SCHAFFNABURGENS. heder det ad a. 808. 809. 810. Hobenburg castellum impostum est Albi flumini ad Imperatore Carolo CONTRA DANOS. Men des uagtet maatte dog under hans Søn Ludovici Pii Regering Friesland, Walchern, Düerscheden, Antwerpen tiene disse fruibare Folk til et Bytte, som vi fandt lære af *Annalibus INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM* p. 34. hvor det ad a. 835. heder: Normanni Dorestadum vastaverunt. - - Normanni Antwerpianam civitatem incendunt, similiter & Wittham emporium juxta ostium Mosæ fluminis, & a Frisonibus tributum acceperunt. Og ad a. 836. Normanni tributum exactant in Walcheram insulam venerunt, ibique Eggihardum ejusdem loci Comitem, & Hemmingum, Halplani filium, cum aliis multis XV. Kal. Jul. occiderunt, & Dorestadum vastaverunt, acceperuntque a Frisonibus tributum reversi sunt. Ad. SIGEBERT. GEMBLACENS. ad a. 837. fol. 563. ap. PISITORUM. Hvilke troværdige Scribenteres Vidnesbyrd giu man upartisk med Fliid overvejer, sel man i Sandhed lettelig finde, hvor meget de tage feil, som sette saa stor Tro til ERMOLDI NIGELLI de rebus Ludovici Pii Utsigende, at de med største Dristighed paastaae, det Heriold eller Harald, de Danstes Konge, er bleven ham Lehnstydlig. Og forundrer jeg mig hønlig derover, at der meget længe og stensjonmig Mand LUDOVICUS ANTON. MURATORIUS, der i den lærde Verden har saa stort et Navn, og billig regnes iblant de ypperligst. Historicos, som nogen Tid have været til, har villet bifalde denne Voetes Forgivende, ja endoger misjornopet med CONRINGIO selv, at hand ikke heller har regnet den Tids Alder, da Danmark er bleven et Lehn af det Tydske Rige, fra Ludvig den Frommes, end fra Henrich Suglesungers, Regerings Tid. Da det er vel Umagen v erd nærmere at undersøge denne magelose Mands Væening i en særdeles Tractat. Thi formedelt det meget, der endnu staaer tilbage, at tale om, maae vi begive os igjen til vores Forhavende. De tre Brødre Lotharius, Ludovicus Germanicus og Carolus Calvus kunde derfor, da de efter deres Faders Lu-

dovici

staer hos den forbenævnte Auctor ad a. 863. Eodem anno Carolus Rex, quo plures haberet, quos DANIS Normanniisque tam efferris bestibus opponeret, Hollandiam quoque Batavorum celeberrimam insulam Comitatus honore decoravit, Theodorico cognomine Friso, fortissimo viro, primo instituto Comite. Alt jeg en skal tale om mange andre Steder, som her kunde anføres. (1.) Efterat nu ungefehr a. 882.

under

dovici Pii Død bealte det mægtige Carolingiske Rige imellem sig, let giøre sig den Regning, at hvis de ikke med forenede Kræfter agerede imod disse stridbare Udlændere, saa skulde de snart kunde undertvinge den ene efter den anden, og den som de til et Offer for deres Krigs-Lyst vilde spare til sidst, vilde intet andet faae at troste sig ved, end et æblet beneficium ordinis. Carolus Calvus havde i sær allerede lært af Erfarenhed, at det vilde falde hannem allene umuligt at spække disse stridbare Sjenders Magt. Thi, efter de gamle Stribenters Vidnesbyrd, vare de alt a. 846. faldet ind i hans Rige, og havde freiffet indtil Paris. SIGBERT. GEMBLACENS. ad a. 846. f. 564. Det samme yederføer og Ludovico Germanico, i hvis Land Roric havde indtrengt sig med 600. Skibe, og ødelagt Hamborg. Annales incerti Auctoris ad a. 845. ap. PITHOEUM. Ja Kæiser Lotharius selv, som dog, saa længe hand var indviklet i Krig med sine Brødre, betiente sig af de Danke, som sine Bennæy, og eggede dem hestigt imod benævnte sine Brødre, NITHARDUS de dissension. filior. Ludovic. Pii, L. IV. p. 476. ap. PITHOEUM, blev ikke staaet af dem; thi de havde a. 846. taaget næsten hele Friesland fra ham. Annales Bertiniani ad a. 846. Derfor blev i den apud Marsnam prope Trajectum Mosae a. 847. imellem disse 3. Brødre holdne Convent art. II. afstalt: *Ut ad Regem Nortmannorum legati mittantur, qui eum contestentur, quod aut pacem servare studebit, aut communitate eos insensos habeat.* AUBERT. MIRÆUS in Cod. donat. piar. c. 27. Tom. I. edit. Foppenfj. f. 23. saasom Annales Bertiniani ad a. 847. sige, at dette Gødsandskab virkelig er bleven skiffet: *Lotharius, Ludovicus & Carolus Legatos ad Oric, Danorum Regem destinant, mandantes, ut suos Christianorum incursionibus cogeret, sin alias bello se impetendum nullatenus dubitaret.* Men det naagte, maatte Carolus Calvus dog siden a. 850. overlade til disse ubudne Giester et Støkke Land af sit Kongerige, incerti Auctoris Annales ap. PITHOEUM p. 46. Omendskiont nu vore omkring strygende Danke, som blinde Hedninger, vel ikke have haavt meget slobne Sjerner: saa synes dog MEYBOMIUS in Historia Bardevici f. 59. T. III. S. R. G. at aaaa for vit, naar hand skriver om dem: *erant a religione Christiana alieni, SINE HUMANO CIVILIQUE CULTU, FERIS NON ABSIMILES, hoc tantum agentes, ut vicinis rapinis & caedibus molestarent.* Thi deraf, at de øvede Søe-Roverie som en frit Konst, lader det sig ikke bevise, at nullus humanus & civilis cultus har været hos dem; thi end og de Tybste have forstum været hengivne til Roverie, og TACITUS saavel som CÆSAR har sagt om dem: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines jusque civitatis sunt,* hvilkke man dog derfor ikke vil giøre til U-mennisket.

- (1. Vilde nogen forfaste MEYERI, som en nyere Stribentes Vidnesbyrd: bede vi ham tillige med os at faste et Øye paa de gamle Stribenter, som melde om Principibus Borealium Partium; Thi at EYNDIUS in Chron. Zeland. L. II. c. 2. p. 146. med god Grund har bevist, at disse have været custodes Danici limitis, om hvilkke vi her tale, lere vi blant andre Ting af Annalibus INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM ad a. 822. hvor vi finde Principes borealium partium og custodes Danici limitis, som et og det samme betydende Ord, i det de mælde om en Normannisk Tyrste, cum per plures annos bono-

under den Normanniske Konge eller Fyrste Godefrido Friisland (m.) er bleven denne Herres omkring strengende Troppers Eghed, er det hos Skribenterne blevet til en almindelig Tale-Maade, at tillegge de i denne Provins boende Danske og Normænd, uagtet de havde omskiftet deres Fæderneland, (n.)

D 2 det

honorifice inter Francos habetur, tandem PRINCIPIBUS BOREALIBUS PARTIUM ET CUSTODIBUS DANICI LIMITIS quasi lubrica fidei & molimine prodicionis cepit esse suspectus.

(m.) Carolus Calvus var maenlunde den første, som af de Danske blev angrebet. Thi endskjønt paa det af *Annalibus INCERTI AUCTORIS ad a. 850.* allereede benævnte Etæd siges: *Normanni Godefrido Duce per Segvanam ascendentes regnum Karli prædantur, ad quorum expulsiōnem Lotharius in auxilium vocatus, cum sibi pugnandum esse cum hoste putaret, Karlus clam mutato consilio Godefridum cum suis in societatem regni suscepit, & terram iis inhabitandam delegavit; og SIGEBERTUS GEMBLACENSIS ad a. 853. f. 57. ap. PISTOR.* melder, hvor stor Stæde disse Folk ellers havde tilføyet ham: *Normanni per mare Britannicum officia Ligeris ingressi urbem Manceam invadunt, Episcopum Sabbatho S. Paschæ baptismum celebrantem trucidant, clericum & populum perimunt; inde Andegavum, deinde Turonos occupant, & ut tempestas, omnia diripiunt, templum etiam S. Martini incendunt:* saa var det dog imod det, som Keyser Lotharius og hans mellemste Prins af lige Ravn maatte lide af denne Nation, næsten for intet at regne. Thi i selv samme Aar, i hvilket denne Herre tillige med hans Brødre afdørgede det i Amerikniugen K. omfalte Gesandskab til den Danske Fyrste Eric, lagde denne den ved Rijn: Strømmen ikke langt fra Nimwegen forbum navnkundige store Handelsstad Duersleden i Afse; *Avnales INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM p. 42.* og en Nordtysk Fyrste Roruc, som tilforn under Ludovico Pio havde besiddet denne Stad som et Naade Lehn, nødte nu Keyser Lotharium til, at hand maatte adreles overlade ham samme, tillige med nogle Grevskaber; hvor da fra denne Tid af at reigne, (endskjønt de ofte anførte *annales ap. PITHOEUM ad a. 850.* siges, at *cessio Lotharii* skal være skeet *ea condicione, ut tributis caterisque negotiis ad Regis ararium pertinentibus fideliter inservirent, & PIRATICIS DANORUM INCURSIONIBUS OBIANDO RESISTERENT;*) disse uorsagte Sædelter ikke hvilede, sørend de havde underlagt sig hele Friisland; hvorudi det og lyledes dem under Caroli Crassi Regiering, saasom denne Monarch a. 882. lod sig overtale af nogle iblant sine Ministerer til at give deres Anførere Godefrido Landet, og med det samme en med det Keyserlige Huus nær beslægtet Prinsesse, nemlig Gisla, Kong Lotharii Junioris Daatter til Egte. REGINO PRUMENSIS, L. II. ad a. 882. f. 60. ap. PISTORIUM.

(n.) Ligesom man og finder, at Indbyggerne i Normandien, som under Caroli Simplicis Regiering er bleven de Danske til Deel, hos Skribenterne ofte med det Ravn af Danske betegnes, hvilket jeg, for at nævne illun et ceniste Exempel, strax af WITICHINDO kand gjøre klart, som *Lib. III. f. 651. ap. MEIBOMIUM* fortæller, at *Ryser Otto M.* er draget i Feldten imod de Danske, og haver belejret Rouen: *Exinde collecta ex omni exercitum electorum militum manu ROTHUN (Rothomagum) DANORUM URBEM adiis.* Hvilket da lettelig har fundet give Anledning til, at adskillige Skribenter derved er bleven forvildet, hvorpaa vi finde et Exempel hos *CYPRÆUM in Annalib. Episc. Slesvicens. L. I. c. 8. p. 51.* hvorefter vi under *f. 27.* endnu nærmere ville tale.

det Navn af Danke, og fortælle det, som har tildraget sig med dem, ligesom det havde betroffet den hele Danske Nation. (o.) Ligesom nu den lærde Hollænder JANUS DOUSA i hans *Annalibus Batavie & Hollandiæ* p. 330 allerede har bemærket, at under det Navn Friesland ikke alleene den største Deel af det nu værende Holland, men endog de nær liggende Provinzer har været begreben; og Utrecht været Hoved-Staden i dette

(o.) Ligledes, for at anføre ifkun nogle faa Exemppler, skriver HELMOLDUS in *Chronica Slavorum*, L. I. c. 7. *Arnulphus congregato exercitu FINES ADIIT DANORUM, eoque militis gravibusque præliis ad intercessionem usque delevit: huiusmodi ALBERTUS STADENSIS, efter sin Sødvane, følger, naar hand i sit Chronico f. 206. ap. BOECLERUM vil indbilde os: Bellum cælitus administratum, in quo Nordmanni vel DANI ab Arnulfo Rege usque ad intercessionem sunt deleti.* Og begge have ferudi, som i andre deres Fortællinger, ingen anden Vorgænger, end ADAMUM BREMENSEM, som L. I. c. 42. *Histor. eccles.* feregiver: *Normanni vel Dani ab Arnulpho Rege gravibus præliis usque ad intercessionem deleti sunt, og setter udtrykkelig dertil, at hand har lært dette af Historia Francorum.* Men kaster man selv op i Scriptoribus Francorum: saa findees ey alleene ikke et eneste Bogstav derom, at Arnulphus nogenfinde skalde være kommen i Danmarks Egne, men de berette os meget mere omstændelig, hvorledes Elaget, hvorudi de Danske skal have taget saa overmaade stor Skade, skal være flect nær ved Lyden, og følselig have angaaet de i Friesland boende Danske alleene. Vi ville ikke nøde nogen til simpliciter at troe os paa JAC. EYNDII Vidnesbyrd, som in *Chronica Zelandicæ* L. II. c. 6. p. 178. tilstaaer, at Walpolden skal søges ad fluvium Thilian, qui nunc Dilia est, Mechliniæ & Lovanium interfluens. Men naar Abbeden af Prum, RHEGINO, som til samme Tider har levet, og skrevet sit Chronicon under hans Søn og Efterfølgeres Ludovici Infantis Reaetering, siger det samme: saa haabe vi, at Gaacen skal derved settes uden al Tvil. RHEGINONIS *Drô L. II. f. 67. ap. PISTORIUM* lyde saaledes: *Normanni ex superiori pugna elati, cum omni virtute ad deprædandum proficiscuntur, contra quos Rex (Arnulphus) cum expeditis ad pugnam procedit. Illi cernentes acies appropinquare, SUPER FLUVIUM, QVI THILIA DICITUR, ligno & terre congerie more solito se communiunt, & cachinnis & exprobrationibus agmina lacescunt, ingeminantes cum insultatione & derisu, ut memorarentur Gallo, turpisque fugæ, cadisque patriæ, post modicum similia passuri. Rex felle commotus, exercitum jubet descendere, & pedestri congressione cum adversariis decertare. Qui dicto citius ab equis desilientes, clamore exhortationis dato præsidium inimicorum irrumpunt, & (DEO vires celitus adiuvante) eos usque ad intercessionem ferro caedunt, terræque prosternunt, ita ut ex innumabili multitudine vix residuus esset, qui ad classem adversum nuncium reportaret. Hæromed da ogsaa HERMANNUS CONTRACTUS ad a. 891. gaudste indelig stemmer overeens, saa det i saa Maader nok maae være en Skriv. Feil, naar *Annales Fuldenses* ad a. 891. nævner den Flod *Clyla*, efterdi samme ellers riitig melder, at Elaget er holdet ikke langt fra Lyden: *Normanni deustata ex maxima parte Lotharici regni regione, PROPE FLUVIUM CLYLA, LOGO, QVI DICITUR LOVONNIUM* - - securi confederunt. - - Tandem fugæ præsidium querentes; flumen, quod antea eis a tergo pro muro habebatur, pro more occurrebat. Nam instantibus ex altera parte cæde Christianis, coacti sunt in flumen precipitare.*

dette Rige: saa melder hand derpaa om et Danmark, hvilket vi dog ikke maae confundere med dette Rige, men søge det udi Holland.

§. 9.

Jeg anseer denne Opdagelse af et Dannemark udi Holland i nærværende Sag for saa vigtig, at jeg ikke fandt indslaae mig for at udskrive den heele Passage af JANUS DOUSA.

Illud, siger hand, non ita popularibus meis explorata cognitum, cur Kimbeimium ac Denemarkam in Normannis hospitio accipiendis in confinio positas ac plane collimitaneas ditiones in Chronicorum suorum contextum retulerit Abbas Prumensis. (p.) Sed commonendus nobis Lector, DENEMARKAM HANC, quam dico, NON IN DANICI REGNI CHERSONESO, VERUM INTRA HOLLANDICI SOLI POMOERIA QVÆRENDAM ESSE; Ea siquidem appellatione continetur notissimus ille Amstelodami agri tractus, tribus hodie vicis habitatus, Ultrajectinae ditionis terminis annexus obiaciensque, (cui vulgo Præposituræ inditum vocabulum,) tanto post tempore, tot inno seculis interjectis prisce etiamnum nomenclaturæ retinens dignitatem, OG p. 335.

farer hand fort: *ac nominatim DENEMARCA HÆC NOSTRA EST, QVAM QUIDEM IN ULTRAJECTINI AGRIS CONFINIIS, QVA PARTE EA AMPELANDIÆ LIMITEM ATTINGUNT, INTER VINKEVENAM SCILICET AC PORTENGAM VICUM POSITA ETIAMNUM HODIE GEOGRAPHICI NOBIS HOLLANDIÆ PINACES REPRÆSENTANT. De qua cum paulo ante per caussanz hylernorum, quæ annua plerumque his in locis Dani aliquando habuerent, abunde nobis fuerit memoratum, denzo hic sermonem iterare super vacaneum censemus.*

Hvormed ogsaa JACOBUS EYNDIUS in Chronico Zelandiæ L. II. c. 5. istemmer, (q.) sigende: Godefridus

D 3

toti

(p.) Ordene hos RHEGINONEM PRUMENSEM, til hvilke JANUS DOUSA sig her referer, lude L. II. p. 11. ap. PISTOR. saaledes: *Eodem anno (sc. 884.) Normanni, QUI IN CHINHEIM ET DENEMARKAM VENERANT, adveniente Godefrido Rhevum navigio ascendunt, & Dinsburgh oppido occupato munitionem in eo loco more solito construunt, & in ea tota hyeme resident, hvor MATTHÆUS VOSSIUS h. i. Annal. Hollandiæ Zelandiæque ad a. 884. p. 8. holder for, at Chinheim da Kenemaria eller Kincmaria, hvorum oste hos JOHANNEM de BEKA in Chronic. Episcop. Ultrajectens. meldes, (conf. vita Johannis I. p. 79. sq. Guidonis p. 92. sq.) er et og det samme.*

(q.) Rige desamme aior da MATTHÆUS VOSSIUS L. I. annal. Hollandiæ ad a. 884. p. 8. hvor hand kalder DENEMARKAM partem agri Trajectini juxta Guilandiam & Alarcam insulam. Som nu REMBERTUS in vita Ansharii c. 7. p. 56. in LAM-

BECH

Marinere
Bevis om
denne vores
Formod-
ning, tagen af
et Danmark,
som vi træffe
an i Holland.

toti Frisæ dotis jure imperitans, insularum nostrarum dominatum, quem ante piratico imperio libaverat, regno suo quoque complexus est; Nam cum communi Frisæ vocabulo omnis hæc late ditio indigetetur, sub ejus imperio trans Mosam (r.) Zelandiæ nomen regionibus quibusdam imponi cepit. Quarum quidem Hollandia e parvis initiis finibusque in hanc, quam videmus, excrevit amplitudinem. DENEMARCÆ APPELLATIONE NOBILISSIMUS AMSTELICI AGRI TRACTUS, TRIBUS HODIE VICIS HABITATUS, ULTRAJECTINÆ DITIONIS TERMINIS ADJACENS, SUB PRÆPOSITURÆ, SIVE, UT VULGO, PROSTERIÆ, ADNOMINE PRISCÆ ETIAMNUM NOMENCLATURÆ RETINET DIGNITATEM.

§. 10.

Skribenter-
nes udtrykke-
lige Vidnes-
byrd, som si-
ge, at Henri-
cus I. har ført
Krig med de
Danse i
Frisland.

Men saa merkvaerdig som denne om et midt i Holland liggende Danmark Beretning er: saa let fand man holde det de gamle Skribenter til gode, at de, naar de tale om disse Frislandske Beherskere og Indbyggere, pleye at giøre det, som vi §. 8. have sagt, under det paa de Tider meest bekiendte Navn af Danske og Normænd; men saa meget des mere bør og en hver, som læser deres Krøniker, anvende Flid, at hand ikke blander disse fra hinanden gandske adskilte Folkes Bedrifter. Den forhen allegerede JACOBUS MEYERUS skal at-
ter

BECH Orig. Hamburg, beretter, at de Danskes store Apostel, den saa kaldede hel. Ancharius, igiennem Duersteden er passeret forbi de Frisise Grendser, og saa fremdeles gaæet til Danmark, inde *egressi per Dorstatum & vicinia Freforum transeuntis ad confinia venerunt Danorum*: saa kunde man lettelig føres i et Slags Tvivl, om det ikke maaskee skulde forstaæes om dette Hollandste Danmark, hvis hand ikke udtryffeligg *c. 21. p. 66.* havde meldet om Kong Oric, *qui nunc solus Monarchiam Regni tenebat Danorum*, og af de *c. 28. p. 71.* om denne Orici Dod os bekiendt giorte Omstændigheder sikker kunde sluttes, at hand under dette Navn vilde have forstaact, ikke den *§. 8. list. m.* nævnte den Nordiske Tyske Roric, men den virkelig da værende Danske Konge Oric. Hvilkens Sags videre Uundersogning dog ikke horer herhdi.

(r) Det var maaskee vel værd nøyere at prøve, hvad denne JACOBUS EYNDIUS *l. c.* siger, at end og Provinzen Zeland har sit Navn af disse Danske, og til en Umindelic om vores Sælland saaledes skal være kaldet: *Zeelandia simili consilio eisdem Danis auctoribus a maris Baltici sine Codani sinus cognomine insula, exiguo freto a Scandia disrenta, fortitudine virorum & opulentia frugum celeberrima, circa hoc tempus appellari cepit; intra Mosam & Scaldim eisdem annibus distincta & in se disparata regio. Tantam siquidem patriæ dulcedinem animis nostris insudit genius, qui cuiusque astrum temperat, ut absentes vehementius plerumque memoria ejus afficiamur.* I det mindste kunde dette Sted føyes til det, som vi læse i vores Høy: meriterete Hof: Prædicant Herr PONTOPPIDANS *gestis Danorum extra Daniæ, T. II. p. 428.*

ter herudi i visse Maader tiene os til et Bidne. Iblant adskillige andre Steder, hvor hand under dette almindelige Navn taler om disse udi Friisland boende Danske, heder det *ad a. 928.* hos ham: *DANI Sifrido Duce maritimam Morinorum oram invaserunt, Gisas oppidulum ceperunt, inconsultoqve Comite Arnulpho duplici fossa cinxerunt, idqve PACE FACTA IN FIDE ARNULPHI CUM TOTA ADJACENTI TERRA RETINUERUNT.* Ligesom da den billig fortiente at belees, som derudaf vilde bevise, at nogensinde een af vore Konger havde været en Vasall af de mægtige Grever i Flandern, (L) uagtet de Danske dog her angives som disse Grevers Lehns-Mænd: saa synes mig og, at den strekker de oven §. 5. benævnte Skribenters Beretninger forviit, som, efter alle disse nu af os giorte Forklaringer, alligevel vilde søge de af Kong Henrich, kaldet Fuglesængeren, undertvungne Danske andensteds, end i Friisland. Thi ville vi ikkun engang høre JOHANNEM de BEKA, saa gjør hand os i hans *Chronic. Episc. Ultraject. p. m. 25.* Sagen saa tydelig, at man ikke noksom kand forundre sig derover, hvorledes nogen kand overtale sig til at troe det, som er der tvert imod. *Sicuti, siger hand, Longobardorum narrat historia, Henricus Romanorum Rex post obitum Radbri Confessoris decrevit ex magna devotione Brunonem filium suum, clericali charactere redimere, ac eundem super cathedram præfati confessoris collocare. Sed quoniam idem Rex audivit, ATROCES DANOS civitatem Trajectensem expugnasse, & totum Episcopatum omnino depopulatum esse, ideoqve gloriosus Rex promovit eundem filium suum ad militarem dignitatem, ut DANORUM AUSTERITATI potenter obsisteret, & id ipsum Episcopium armis bellicis victorioso resciceret; og strax derefter heder det: eisdem diebus VULGUS DANORUM succubuit; quapropter Baldericus Episcopus EFFUGATIS DANIS civitatem suam turritis moenibus struxit, excelsis propugnaculis munivit, incen-*

(L) Hvor maritiae disse Margarever i Flandern have været, kand man lære af denne selv samme MEYERO *ad a. 94.* da det heder: *Vocitabant enim Comitem Flandriae Marchionem & Monarcham quasi supremum Principem seu Comitem Comitum.* Des uagtet var Arnulphus Junior dog for sig alleene ikke i Stand til at giøre disse Friislandske Danske Modstand; hvorfor hand en Heller forbristede sig til at betage den Danske Fyrste Sigfrids Søn Adulpho sit Lehn, endstount hans Fader med Bold havde frænkret hans Søster Elstrudem, folgelig beaa: et det største Felonie. *Verum enim vero, siger atter MEYERUS l. c. ubi neqve opprimi DANI, neqve a finibus nostris arcevi possent, Adulphum, Sifridi supra memorati filium, Gbrismensibus Comitem constituit, illumqve præstito juramento in fidem accepit.*

incensas ecclesias refecit. Kaste vi vore Dyne endnu een gang paa denne JOHANNEM de BEKA, finde vi l. c. p. m. 24. ogsaa hos ham den Passage, hvorledes i sær Dietericus II. Greve af Holland i denne Krig har signaliseret sig, i det der skrives til hans Berømmelse, CRUDELES DANOS de finibus suis potenter abegit. *Ja ville vi endeligen vide Ursagen til denne Krig: da finde vi samme hos WILHELMUM HEDA in histor. Episcop. Trajectenf. p. m. 253. omstændelig fortalt; thi der meldes: Deceverat Henricus Pater, (i. e. Auceps) Brunonem filium ante Radbodum surrogare, sed intellecta desolatione urbis Trajectensis PER DANOS FACTA, tradidit ipsum militie, quam postea frater Imperatoris instinctu Baldrici hujus disexit cum non spernenda manu ad restituendam urbem & liberandam provincias circumvicinas, antiquatis hostibus, quorum fortuna jam undiqve nutabat, qui etiam victorioso bellum hoc injunctum exsequitur.* Hvilken Auctor da og tillige underretter os, hvorfor de Danske have ødelagt Staden Utrecht, følgelig paadraget sig Henrici Aucupis Hevn, naar hand l. c. p. 250. skriver: *Properans autem (Episcopus Radbodus,) certo tempore adire Trajectum, visitaturus loca & corpora Sanctorum, HABUIT DANOS OBVIOS, pium ejus propositum impediennes, quos pie admonitos, ut a crudelitate & idolatria desisterent, ac fidem Christianam sumerent, obaudientes & mortem comminantes tanquam perditos notavit anathemate, & statim subsecuta ultio; nam caelesti ictu fulmine interierunt. Quo miraculo commoti Christiani eos sumtis armis depulerunt Trajecto.* For at hevne denne deres Stallbrodres Massacre, lagde de Utrecht i Aske, og forovede allevegne saadan Grumhed, at denne Skribent agter det at være nok til Biskop Radbodi Berømmelse, naar hand skriver om ham: *Præfuit in tantis DANORUM calamitatibus annis XVII. adscriptus catalogo Sanctorum.*

§. II.

Det Bifald
som denne
Mening har
fandtet iblant
de Lærde.

Men vi lade nu denne af Henrico Aucupe imod de Danske forte Krigs retfærdige eller uretfærdige Ursager staae ved sit Bærd, og lade os alleene nøye dermed, at have viist, hvorledes samme er fort imod en Colonie, som ikke har staaet med sit Fæderneland, vores nu værende Danske Kongerige, i nogen videre Connexion. Iblant alle vore indfødde Skribentere, saa mange som mig deraf ere bekiendte, haver den for sit
Fæder:

Fædernelands Historie vel fortiente ANDREAS VELLEJUS først opdaget og beskrevet Kong Henrichs heele Kriigs-Tog efter disse sine Omstændigheder, naar hand *ad dictum* L. I. c. 48. ADAMI BREMENSIS setter følgende Anmerkning: *Mirari satis nequeo, auctorem nostrum affirmare, se hæc ex relatu Episcopi Dani accepisse, quum eorum nullum exstet in nostris annalibus vestigium, nec apud ullum exterum annalium auctorem ita se rem habuisse comperiam. Afferit REGINO, Abbas Prumensis, convertisse quidem Imperatorem Henricum Regem Daniæ & Aboititarum, nec quidquam addit amplius. At SIGEBERTUS subjicit, eum vicisse Danos, qui per piraticam Frisones incurfabant, atque etiam tributarios sibi fecisse, & Chuzpian Regem eorum baptizari fecisse; LUITPRANDUS TICINENSIS dicit, Henricum Imperatorem inde maxime claruisse apud Italos, quod Danos nulli ante subiectos solus ipse debellarit atque tributarios fecerit. Atqui ego neque tale unquam nomen ulli Regum Daniæ inditum fuisse comperi, neque Imperatores Romanos unquam a Danis indigenis sine maxima noxa tributum levasse cognosco. SED EXISTIMO, HOC TOTUM DE NORTMANNIS IN FRESIA RESIDENTIBUS INTELLIGI DEBERE; quos ut Henricus coërceret ab incursionibus ultra Albiam, cohortem aliquam limitaneorum militum collocavit. Nam longe ante tempora Henrici vallo muniverat limites regni Gotricus, quemadmodum supra retulimus ex annalibus Caroli M. Og vores i den lærde Berden endogsaa uden Tillæg af videre Ære-Titel vel bekiendte THOMAS BARTHOLINUS har saaledes prøvet og befundet denne Sandhed rigtig, at hand samme i sine in manuscripto efterladte *Annalibus patriæ ecclesiasticis*, (som jeg har seet af en hans ikke mindre lærde Søn, den forudm høj-meriterte Kongl. Danske Etats-Raad's Herr THOMÆ BARTHOLINI Disputatz *de Danici Regni nomine* §. 5.) uden Betænkning har bifaldet. (*) Hand beraaber sig sammesteds*

(*) Hvis den Tid, da jeg elaborerede dette, den lærde Epistel, som den Her værende store Polyhistor Herr Justitz-Raad GRAMM har ladet indføre i *Miscellaneous Lipsiensibus novis* Vol. H. P. II. a p. 230-304. var kommen for Lyset, havde jeg neppe undersøsaet mig at paatage mig dette Arbejde. Thi hvorledes skulde jeg driste mig til at sette noget til det, som dennem mageløse Historicus har taget under sin lærde Pen? Jeg havde saaledes den Tid, da jeg fæv dette, intet for mig, som kunde forlitte mig om at finde Bifald, end at hand beviste mig den Ære, da jeg privatim confererede med ham om denne min Mening, at approbere samme, og, da jeg in pleno oplæste den, of-

mesteds paa den meerbenaevnte JACOBI EYNDII Vidnesbyrd. Denne Mand's Ord ere saa betydelige, at vi kunde ikke unddrage os for, samme her formedelst deres store Vigtigheds skyld endnu engang at andrage. Hand skriver da i den meerbemeldte *Chronico Zeelandiae L. II. cap. 8. p. 189. sq.* *Ex quibus luce meridiana clarius evadit, bellica manu ab infidelibus, ut perhibent, & paganis circa obitum Henrici Aucupis & primordia principatus Ottonis M. insulas Zeelandicas, vindiciis secundum libertatem, esse adsertas, & tanquam mancupio de hostibus manubias DEO diroque Bavoni suspensas ex recepta praeda. Facem allucet WITICHINDUS, ubi de Henrico Aucupe, ejusque extremis gestis bellis agit. CUM AUTEM OMNES, AIT, IN CIRCUITU NATIONES SUBJECISSET, DANOS, QVI NAVALI LATROCINIO FRESONES INCURSABANT, CUM EXERCITU ADIIT VICITQVE, ET TRIBUTARIOS FACIENS REGEM EORUM, CHNUBAM, BAPTISMUM PERCIPERE FECIT.* Verba auctoris posui, NE QVIS EA DE DANIA PROTINUS PENETRATA INTERPRETETUR. Loquitur enim de pacatis imperii finibus circumquaque, & omni hoste purgatis a prudentissimo Caesare, Italiam cogitante, qvale in simili expeditione Caroli M. consilium fuisse supra exposui. Inde in Regum Daniae longissimo illo Catalogo nullum Cnubum invenies, sed auctor noster Principem, QVI TUNC ZEELANDIAE CUM IMPERIO PRAESEDIT, REGEM VOCAVIT SUO OCCASIONE, QVEM VICINOS FRISIOS PIRATICA VEXASSE EX OCCASIONE FACILE EVINCIT. Incidit autem Henrici Caesaris mors & Ottonis I. inauguratio in annum DCCCCXXXVII. Sed Gorm Gamele Regem, Haraldø succedentem, Danis imperasse usque ad annum DCCCCI. (t) ejusque ut & praedeccessoris sui tempore Christianos misere afflictos, ecclesias incensas, sacerdotes ad altaria trucidatos, & nullum crudelitatis genus in Clerum praetermissum ejus gentis historiae

sentia declarerede, at hand var af samme Tanke som jeg, hvilket hand ubi sine Notis ad MEURSIUM havde udført. Saa stor nu min Fornoyelse var, at jeg var faldet paa en Ting, som fortiente denne store Mand's Bisald: saa stor og endnu større er den nu, da jeg selv har igienneimlaest dette Verk, som ey kand fordbres: hvorubi ikke alleene dette af ham sandes, men endog med mange vigtigere Vidnesbyrd og Grunde, efter hans overalt bekjendte ugemeene Lectur, beskrives.

- (t) Herudi farer JAC. EYNDIUS uden al Tmodsigelse vild; thi Kong Gorm den Gamle var allerede død i Aaret 930.: Henric den Fugleslaenger derimod gif al Riids gang, ikke An. 938., som *Chronica Slavica c. 7. f. 11. ap. LINDENBR.* siger, men An. 936. den 2. Julii, som er at see af CONTINUATORE REGINOSI ad An. 936. f. 75. ap. PISTOR. og HERMANNO CONTRACTO ad e. a. f. 380. ap. URSTISIUM: Dog dette giør ikke noget til Hoved Sagen.

hiſtorie teſtantur, og videre neden efter heder det hos JACOBUM EYNDIUM: VICTOS DANOS IN DANIA AUT VECTIGALES FACTOS UMQVAM AB HENRICO, UT QVIS PROBET, FRUSTRA SE TORQVEAT. Ab Ottone M. Ducem Saxonie tunc primum procuratum, cum a Caroli exceſſu ſine præfecto fuiſſet ea provincia, propter crebras gentis ſeditiones, auctores conſentiunt, Herimannum Billungum: Limitaneo novo Gandavenſi caſtro ad Scaldim Comitem fratrem ejus Wiomannum. Quorum poſteri partim contra Sclavos, partim CONTRA DANOS NORMANNOSQVE IN HIS INSULIS diverſas reportarunt adores. Ut merito huc reſpexiſſe cenſeam Hollandos Zeelandosqve in nobili illa lite, quæ coram Carolo Cæſare, quinto ejus nominis, ventilata & dijudicata eſt inter hos & Brabantos, cum allegant, Comites ſuos ſummam poteſtatem nulli Principi ſubjectam, & omnis generis jurisdictionem habere, ex quò hæc provincias nulli regno obnoxias, Barbarorum & incredulorum poteſtati ſemel extorſiſſent.

§. 12.

Og om man endſkiønt vilde endnu forekaſte mig, at alt dette, ſom jeg hidindtil har forebragt imod Kong Henric den Fugleſængers Felt: Tog kunde ſvækkes, ja med ringe Møye gandske kuldkaſtes ved vore Egne, og til Deels de allerbeſte, ſaavel gamle, ſom nyere, Skribenteres Bidnesbyrd, eſterdi (hvad de nyere Skribentere angaaer) hverken MEURSIUS in *hiſt. Danic. L. III. f. 46. ſq.* PONTANUS *rer. Danicar. hiſtor. L. IV. f. 129.* VITUS BERINGIUS in *Floro Danico f. 191.* ja end ikke den for ſit Fædernelands Hiſtorie ſaa høyt fortiente forðum Riigs-Cantzler HUITFELD ſelv i Danmarks Riges Krønike *f. 45.* negter, at Henricus Auceps virkelig har været indviklet i Krig med den Danſke Konge Gorm, og ſaa viit overvundet ham, at hand har maatt love at tolerere de Chriſtne i ſine Lande: og hvad de ældere Hiſtoricos anbelanger, ſaa findes i den ældgamle Olafi Tryguini Hiſtorie følgende Ord antegnede: *Duodecimo ab Hunonis conſecratione anno Henricus Imperator ejus nominis primus in DANIAM EXPEDITIONEM MOVIT DANOSQVE tum minis, tum blandimentis, tum etiam bellis ad Chriſtianam religionem ſuſcipiendam perduxit, nec prius deſtitit, quam ſe Chriſto nomina daturus pollicerentur; Saa troer jeg dog, det ſkal være os lige ſaa mueligt, ſom tilladt at indvende mod alle diſſe*

Vore øvrigge Tiden-landſke Skribenteres ſtore Urigtigbed, og hvorledes Torſæus har ſøgt, ſkiønt ſærgicoes, at conciliere dem.

Bidnesbyrd det, som endog i Retten selv skal holde stik, thi som PONTANUS, MEURSIUS og BERINGIUS har i mange Stykker skrevet lige ud efter Cansler HUITFELD; saa understaae vi os ikke at tilegne denne store Staats-Mand noget privilegium infallibilitatis, og det saa meget desto mindre, som hand har laant en stor Deel af sin Historie hos udenlandske Skribentere, men ikke altid har kundet gaae saa vaersom og forsigtig til Verks med at prøve og undersøge samme, at der jo, fordi hand engang har sagt noget, kunde være at formode og befrygte, om hand ikke, maastree, i et eller andet kunde være bleven bedragen af den, som hand har havt for sig at følge: I det mindste er denne Passage, hvorom her tales, oversat paa Dansk lige efter ADAMI BREMENSIS Fortælling (hvorom den foregaaende 5. og 6. §. i denne Afhandling kand eftersees); thi saaledes lyder HUITFELDS Ord: *An. 934.* (paa andre Steder læses 928.) drog Keiser *Henrich* med sin Krigsmagt ud imod Danmark, deraf blev Kong *Gorm* saa forfærdet, at hand strax lovet at gjøre hvad hand vilde: og tilstedde Christendommen i sit Rige. Da vi nu i de hidindtil anførte Grunde have beskyllet ADAMUM BREMENSEM, at hand af Uagtsomhed har appliceret det paa Dannemarks Rige, som hand har hort sig og fortælle om de Friesiske Danske; saa er HUITFELDS Foregivende ikke mere rigtigt, end Kilden, hvoraf hand samme har taget: Og lige saa lidet ere vi ved den Eld-gamle *Olof Tryguini* Historie overbeviste om, at Sagen, her tales om, skulde virkelig være skeet; thi endog denne u-benævnte Auctor, som har villet beskrive os denne store Søe-Overres, og siden Norske Konges, Levnets Bedrifter, er endnu yngre end ADAMUS BREMENSIS, og i den største Deel af sine Fortællinger, særdeles hvor hand handler om Kirkens Sager, rober ikke utydlig, at hand har havt sit Dymærke henrettet paa ham; des Marsage vi da ikke seer, hvorføre vi i Besynderlighed skulde vittelstlig disputere mod ham, som en Mand, der har skrevet, indtagen af een og den samme Præjudice, som ADAMUS BREMENSIS; Saldet derfor ADAMI BREMEN-

BREMENSIS *Autoritet*, (som vi af det, der hidindtil er sagt, visselig formoder at den ikke andet kand, end falde;) saa bliver ingen af de Danske Skribentere til overs, der staaer os i Veyen; fornemmelig efterdi Forfatteren af *Olof Tryguini Historie* endnu desforuden derved, at hand baade foregiver Henric den Suglesfangers Feld-tog og som den Anledning, hvorved gandske Dannemark beavenmede sig til den Christelige Religion, og tillige kalder denne Tydske Konge altid en Keyser, at hand derved, siger jeg, noksom beviser, hvor let det har faldet ham strax at bringe til Pennen, og uden tilstreffelig Efterforskning at indrykke saadanne Sager i sin Historie, som hand alleene har hørt sige og fortælle af andre, og det endda af saadanne Folk, som igen har vidst al deres Ud-sigende alleene af blot Tradition; thi der skal aldrig kunde fremvises noget ægte og gyldigt Document, hvori Henric den Suglesfanger har ført Keyserlig Titul, ikke heller skal man nogenstunde antræffe ham under det Navn hos de Tidens Skribentere. (u.) Og hvo er vel saa uerfaren i Dannemarkes Nliges Historie, der ikke skulde vide, at Kong Gorm den Gamle blev ved at være en Hedning og en heftig Forfølgere af de Christne til sit Livs Ende, og folgelig at det ikke er sandt, naar vores Auctor vil foregive om gandske Dannemark, at det under ham er bleven omvendt til den Christelige Troe? Da nu alt dette fortienner visselig en nøyere Betragtning, saa skulde jeg tvivle paa, at man behøvede videre at conciliere de Danske og Tydske Skribentere, hvilket dog den store Historicus TORFÆUS in *trifolio historico* L. 3. p. 8. sq. har gjort sig umage for, efterdi det paa saadan Maade er Sole-kkært, at de Historici, som ere meest troe-værdige, tale om en udenlansk Colonie, og at det altsaa er gandske forgievnes, ved at adskille og fordreye deres Ord, at give deres Fortællinger et saadant Ansæende, at de skulde kunde passe sig paa vore Lan-

(u.) Vel kunde man indvænde Herimod, at WITICHINDUS selv og DITMARUS har kaldet Henricum Aucupem *Imperatorem*: men hvo som noye vil eftersee de Steder hos WITICHINDUM L. I. f. 641. og DITMARUM L. I. *Annal.* f. 330. skal befindes, at *Imperator* her ikke betyder en Keyser, men en General.

de: Meget mere har man stielig Aarsage til denne visse For-
modning, at, alleene fordi SAXO GRAMMATICUS, der baa-
de var saa flittig en Skribent, og desforuden havde de beste
Subsidia baade i Hænderne og for Dyne, fordi, siger jeg,
hand tier stille og ikke melder eet Ord herom, saa maa det i
de ældste Tider i Danmark have været noksom be-
kamt, at *Henrici Aucupis* Feld-Tog ikke har angaaet dette
Kongerige.

§. 13.

Hvorledes
de gamle Hi-
storici efter
denne vores
forebragte
Mening be-
dre fandt con-
ciliæres.

Vi forblive altsaa ved den af VELLEIO allerede anfor-
te Meening i Henseende til denne Danske Krig, og det saa me-
get desto heller, som den lærde CONRINGIUS selv ikke har vidst
at sige noget andet derimod, end dette: at hand forundrede
sig, hvorledes en saa lærd Mand, som VELLEIUS, har
fundet kalde en Sag i Tvivl, som dog baade ved LUIT-
PRANDI og WITICHINDI Vidnesbyrd, hvilke fast levede
til samme Tid med *Henrico Aucupe*, understøttes, og des-
uden med en almindelig Sagn bekræftes. Kand man nu
saa kort og gient faae Sagen afgjort med sin Modstandere,
saa er det intet mere u-omstødeligt i Verden. Alleene CON-
RINGIUS har ingen Aarsage til at forundre sig over vores
VELLEIUM; meget mere er det forunderligt, hvorledes en
saa belæst mand, som hand har været, ikke bedre har efter-
tænkt den af VELLEIO forebragte Sag, allerhøjest da hand
selv var en indfødt Frieslænder; thi hvis dette var bleven
sket, saa skulde hand have befunden, at (I.) VELLEIUS ikke plat
og aldeles siger LUITPRANDI (w.) og WITICHINDI Vidnes-
byrd

(w.) LUITPRANDUS selv erklærer sig ganske tydelig, at hand ikke vil man skal forstaae
ham om de Danske, som boede i deres Fæderland, men at hand taler om en Co-
lonie, som streiffede omkring i fremmede Lande: *Est enim*, siger hand cit. L. III.
c. 13. f. 180. *gens indomita sub Septentrione degens, cujus sevitiam altuarum sape
gentium nobilitas luxit. Hi aliquando classibus per Rheni fluminis alveum conscen-
dentes, ferro & igne cuncta misere laniantur, ipsus insuper nobilissimas civitates A-
grippinam, quæ nunc Colonia vocatur, apud Treveros, non longe à Rheno positas, non-
nullasque alias in regno Lotbarii debellantes vi ceperunt, cunctis ablatis. Ea, quæ
secum deferre non poterant, combusserunt. Thermas etiam Gravi palatii atque pa-
latii combusserunt:* og sligt kunde med mange Bevijer ligeledes gøtgjøres af WITI-
CHINDO

byrd imod, men lader det aldeles gielde i saa vint, som det paa en behørig Maade bliver *restringeret* til de Danske, der har boet i Friesland: (2.) At DITHMARUS ikke uden Marsage melder om de Norske og Danske tillige, siden begge disse har i dette Land ikkun udgiort en eneste Colonie: (3.) At WITICHINDUS vel har retteligen fundet anmerke Marsagen til Krigen, men at des uagtet de Forsølgelser, hvilke de i Friesland boende Danske foretog mod de Christne, og hvorom forbemeldte *Chronicon Johannis de Beka* aflegger mange Vidnesbyrd, har derfor vel tilligemed fundet være en *causa belli impulsiva* hos den vranatroende Henricum Aucupem, hvilken de efter den Christelige Religions Udbredelse af en blind Jverbegierlige Munke og Geistlige tapper har opmuntret og overtalt til at forsvare og hanthave, endog med Sverd og Jld, den Christelige Troe, som en Sag, der egentlig angik Guds Ære. (4.) At ADAMUS BREMENSIS, der efter egen Tilstaaelse, har sin gandske Beretning af andres Relationer, har ufejlbarlig confunderet sig derved, at da hand hørt fortælle, paa den ene Side om den Danske Konge, Gormo den Gamle, at hand var en grim Fiende af de Christne, og paa den anden Side om Henrico Aucupe, at hand førte Krig mod de Danske, som forfulgte de Christne, saa har hand strax billedt sig ind, det kunde ikke være andet end at den lykkelige Krig,

hvori

CHINDO, thi saaledes siger hand *f. E. L. I. annal. f. 67. q. idam ex Orientalibus Francis adiens Carolum, nomine Odo, vir fortis & prudens, egitque consilio suo, ut cum DANIS bene pugnaretur, qui jam multis annis Caroli regnum vexabant, unaque die ex eis centum nullia caderentur. Ex hoc ille Odo clarus & insignis habitus, & a Rege secundus significatus, cum ad eum venerit uno tantum servulo comite contentus, da dog paa dette Sted ikke andre kunde forstaaes, end de i Frankrige omkring strippende Røver-Compagnier, imod hvilke denne Odo, som *Chronicon Laurisheimense* kalder Udo, ved saa heilig en Seyer har gjort sig berømmelig. Livetaa siger og den Danske Besand til Henricum Aucupem, som hand stente den Hel Dionysii Haand, at fra den Tid af, da den Hel. Mitor. is Viti Been bleve bragte fra Paris i Cordrey i Sachsen, hvilket efter SIGBERTI GEMBLACENSIS *Chronographia* er skeet an. 855. haver det Frankiske Kongerige ikke nydt nogen Hellighed: neque enim postquam translatum est corpus a nobis, civilla vel externa cessavere bella. *Etiam quippe anno DANI & NORMANNI regionem nostram invaserunt. WITICHIND. l. c. f. 68.* da dog disse Danske og Normand have været en af deres Fæderneland udgangen Colonie, udi hvilke des lykkelige eller Ulykkelige de hinimod tilbage bleve med Stiel ikke vare berettiget til at tage nogen Deel, efterdi i en sig Colonie ikke anderledes land ansees, end som et fra Hoved Statens Legeme afskilt Lem.*

hvori de Danske bleve overvundne, maatte altsaa nødvendig være ført imod denne Gormo. (5.) At man ingen Narfage har til at disputere længe om Konge-Navnet, efterdi, siden disse Folk paa deres vittløstige Streifferier ofte har respecteret deres Felt-Overster, som Konger, og paa saadan Maade, som ADAM. BREMENS. L. I. *hist. eccles. c. 33.* udtryffeligt siger, har havt deres egne Konger til Søs: *Erant & alii Reges Danorum vel Nordmannorum, qui piraticis excursionibus eo tempore Galliam vexabant: saa fandt det meget vel være, at der paa samme Tid fandt have været baade en Kong Nuba, (x.) Cnuto og saadanne flere, og det saa meget desto mere, siden Annales Fuldenses vidne, at i det ovenmeldte Slag under Arnulpho tvende slige Danske, eller rettere at tale, Frisiske Konger, tillige skal være dræbte: in eo prælio cæsi sunt duo Reges eorum, Sigefridus scilicet & Godefridus, og den i Danske Antiquitæter høyt forfarnede OLAVS WORKMIUS L. IV. monument. Danicor. f. 269. melder, at man i forrige Tider*

(x) BIRCHERODIUS in *Specimine antiqua rei monetarie Danorum*, p. 78. meener, at denne Konge Nuba og Harald Blaataand har været een Person og maaskee bekommet dette Navn i Daaben: *Nec aliter intelligimus, siger han, quis fuerit ille Nuba, Rex Danie, qui tempore Henrici Aucupis ad baptismum coactus fuit, quam ut Haraldus Blaataand sit, cujus conversionem inceptit Henricus Aucups, sed perfecit Otto M. filius ejus, sic forsitan in baptismo dictus.* Men dersom det havde været denne lærde Wands Alvor, at overbevise os om denne sin Gissning, burde han først og fremmest have beviist, at dette havde været et paa de Tider brugeligt Christne Navn; imig synes det meget niere troligt, da TORFÆUS melder om en Konge i Jylland, ved Navn Gnupa, som den Danske Konge Gorm har slaget ihjel, *vid. Series Reg. Danie, p. 87.* at dette maaskee i de hedenske Tider udi Dannemark har været et brugeligt Navn, saelig af samme ved Afskrivningen Nuba, Cnuba, Cnupa, og endelig ved Forselske Chupa og Chupia er bleven gjort. Men saa let som sligt per officiantiam librarii har kundet skee: ligesaa let har man af Cnuba, kundet gjøre Cnuto, Cnuto, Chnuto; hvilket alt nu kand være os lige meget, i det ad-rem præsentem det er nok, at den paa de Tider udi Dannemark egentlig regierende Konge selv ikke har heedt Cnuto eller Nuba. Ja hvis nogen med GUNDLING in *Disp. de Henrico Aucupe* §. 27. not. 9. vilde troe, at den af Henrico Aucupe overvundne Cnuto havde just været den gamle Kong Gorms Søn, om hvilken TORFÆUS in *trifol. histor. c. 2. 3. & 4.* b. retter, at han har herstet over en Deel af Jylland: vilde vi ikke være der meget imod; thi det er jo mueligt, at denne var kommen sine Landmænd i Friisland til Undsetning; endskiont det derhos endnu ikke var afgjort, at Knuto virkelig og i Sandhed havde været Konge i Jylland; thi dersom han ellers intet havde eyet andet end hvis hans Moders Thyra Gader Harald Klaf havde stenet ham, havde det endnu ikke kundet udgiøre et Kongerige, i det TORFÆUS selv L. c. cap. I. ifkun kalder Harald Klaf en Greve af Holskeen, og i den Henseende synes at have glemt sig selv, naar han gjør Knut, der var en Arving til sin Morfaders Fordegods i Holskeen, til en Konge i Jylland.

Eider pleyede at tillegge de Kongelige Pringer i Dannemark den Kongel. Titel, saa snart de begyndte at commandere et Røver-Compagnie til Soes; hvormed og den oft benævnte *Torfæus* istemmer, naar hand in *trifol. histor. p. 11.* siger: *Regum certe filios, cum piratis duces se præberent, Reges appellatos constat: (7.)* og endelig (6.) at saa viit som end Stribenterne i deres Fortællelse

(*) Da jeg allerede før rum Tid siden havde skrevet dette, og nu, som oven er berort, haver læst vores berrimelige Justiz, Raad GRAMMS lærde Epistel, hvort hand, efter hans Erdvane a p. 249. ad p. 254. grundig og viitloftig beviser, at TORFÆI Foregivende om denne Cnutone umuelig kunde have Grund: saa tager jeg det ikke i Betænkning, her at revocere denne min Mening, havde og gandske ubelust denne Note, hvis jeg ikke paa den eene Side gierne vilde overlevere Publico dette Arbeide saaledes, som jeg har haat den Ære at opløse det in Confessu Perillustris-Societatis, paa den anden Side gjorde mig en Fornøjsle deraf, til saa stor en Mand's Berømmelse, hvis Ungængelse jeg aldrig uden med sær Fordeel har nydt, at erindre, hvad jeg ved hans Hielp har lærdt.

(7.) Uden denne Observation, hørved endnu JOH. MESSENIUS T. I. Scandix Illustratæ p. 68. og vor lærde OTTO SPERLING i hans Tractat de summe Regio nomine & titulo Septentrionalibus & Germanis omnibus & aliis usitato, p. 36. sqq. Land-confereres, tør man ikke legge sig efter udenlandske Stribenteres Læsning, fordi man finder hos dem en stor Mængde af Danske Konger nævnte ved Navn, som man førstgæies maae lede efter i vore Kroniker. Saaledes melder, for Exempel, GREGORIUS TURONENSIS in histor. Francor. L. III. c. 3. f. 106. ex edit. RUINARTI om en Dansk Konge Chlochilaicho, eller, som der staer i andre Editioner Hrodolaico, som paa Soe: Røveri skal have fundet sin Grav i Frankrige, men i vore indfødte Stribenteres Konge-Registret er gandske ubekjendt. Fortællelsen om ham lyder, som følger: *His ita gestis DANI CUM REGE SUO CHLOCHILAICHO (Hrodolaico, vel Chochilaicho) vesu navali per mare Gallias appetivit. Egressique ad terras pagum unum de regno Theudericæ devastans atque captivans: oneratisque navibus tam de captivis quam de reliquis spoliis, reverti ad patriam cupiunt. Sed Rex coram in litus resilebat, donec naves a mare comprehenderent, ipse deinde secuturus. Quod cum Theudericæ nunciatum fuisset, quod scilicet regio ejus ab extraneis fuerit devastata, Theudbertum, filium suum, in illas partes cum valido exercitu & magno armorum apparatu direxit. Qui interfecto Rege hostes navali prælio superatos opprimit, omnemque rapinam terræ restituit. Egeledes melder Annales INCERTI AUCTORIS ad a. 873 ap. PITHOEUM p. 86. om en Kong Sigifred, og hans Broder Halbden, som skal have stiftet deres Geisander til Kong Ludovicum Germanicum: obnixè flagitantes, ut Rex dominos suos, supra dictos scilicet Reges, in loco siliorum habere dignaretur, & illi eum quasi patrem venerari vellent cunctis diebus vite sue: da dog vor SAXO GRAMMATICUS L. IX. histor. Danicæ fol. 160. sq. HVITFELD i sin Danmarctis Rigio: Kronike f. 23. sqq. PONTANUS rer. Danic. histor. L. IV. f. 103. MEURIUS L. III. hist. Dan. fol. 43. sq. ALBERT. KRANZIUS in descript. regnor. Aquil. L. IV. Danicæ c. 13. sq. f. 191. og jeg tør vel sige, alle øvrige Danske Stribentere derudi ere samtydige, at Eric Barn paa de Eider har regieret i dette Kongerige. Og maaste er det den Danske Konge, der i Fragmento ex martyrum in Ebbeckestorp quiescentium passione f. 102. ap. LEIBNITIUM tævænts,*

tællelse om denne Krigs Udgang differere, de dog alle kunde have Ret; thi det kand være mueligt, at Henrich Julefængereren har giort sig disse overvundne Friislænder skatstyldige, tvunget deres Konge til at antage Daaben, og overalt sat ham i saadanne Omstændigheder, at Lusten til at rove og plyndre en Tidlang er forgaaet dem; hvilket sidste, da det maaskee har været den fornemteste Fordeel, som Henricus Auceps har havt af denne Krig, HULDRICUS MUTIUS alleeneste beretter, naar hand *in Chronico Germanico L. XII. f. 97. ap. Pistorium* skriver: *Normanni Danique mari & terra deprædantur Frisiam, quorum conatus repressit, eosque domuit, (Henricus Auceps) ut domi postea diu manserint, potius victum quærentes piscando, pascendo, agrosque colendo, quam cum vitæ discrimine rapiendo.* Naar nu alt dette settes forud: saa leve vi i den Tillid, at de iblant de Tydske Staats Rets Lærere eller Historici, som efterdags ville berige Berden med deres lærde Arbeide, skal give sig meere Umag, først at bestride vores VELLEII Mering med dygtigere Beviisligheder, førend de fremdeles indlemme sig Fortællelse i deres Kroniker, hvorved alting, som vi hidtil have viist, findes saa urigtig. I det ringeste vente vi at finde hos de Lærere, som paa Tydske Universitæter beklæde et offentlig Lære-Embede saa megen Kierlighed til Sandhed, at, da som oftest vores Danske Unadom i stor Mængde besøger deres academiske Leidsler, de i Fremtiden ikke foredrage og paabyrde dem lige

men i *Legendis Ebbekestorrensibus f. 155. ibid. nævnes Haruth*, og har tilføjet sig den udi den Tydske Historie saa bekante blodige Scen over Sachseerne ved Ebsdorf i det Lyneborgiske, an 880. været ligesaadan en Søe Konge, hvis Krigs Tog dog tilskrives Eric Barn af ERICO POMERANO (hvis man ellers tør understaae sig fremdeles at tillegge denne Konge dette Eufem, da man har saa liden Formodning om, at hand har været Auctor dertil) *in histor. narrat. de orig. gentis Danor. n. 31. f. 266. ap. LINDENBROG*, maaskee af den Aarsag, fordi hand har opimuntret denne Prins dertil, selvselig har givet Anledning til dette Tog; saa at det var ufornoden, saaledes at fordreie og sige det Naam *Haruth* eller *Haruth*, for at giøre Eric Barn deraf, som HAHN i hans Tydske Rigs-Historie T. I. p. 255 *lit. J.* har giort; At jeg skal forbigaae andre slige hos de udenlandske Skribentere under Danske Kongers Naame forekommende Søe-Sketter, fordi dette er en Sag, som ikke egentlig hater til vores Bemærke. Ligesom det og desuden er bekendt af Historien, at det i aldaamle Tider ligeledes har været brugt i andre Kongeriger, at kalde de kongelige Prinsers *Reges* og de Kongel. Prinsesser *Reginas*; hvorom GREGORIUS TURONENSIS alleen fandt viis os afstiltige Exemppler; conf. RUINARTI not. a. ad L. IV. c. 13. f. 15; & not. b. ad L. V. c. 50. f. 265.

flige urimelige Ting, hvorved de nødvendig formedelst forefattede Meninger indtages af Ringeagtelse for deres Fæderneland, vel vidende, at Kierlighed til sit Fædernelands Ære ingenfinde Kand stilles fra en god Borgers Pligter.

§. 14.

Ja, fare de Tydske Publicisser fort, var Danmark ikke blevet overvundet af Tydskland: hvortil havde det da været nodig, at Kong Henrich Fuglesøngereren havde anlagt Mærggrævkabet Slesvig? Jeg svarer:

Det andet Argument, at Henricus Auceps har anlagt Mærggrævkabet Slesvig i mod de Danffe.

Judicis officium est, ut res, ita pondera rerum

Qværerer, qvæsito ponderere tutus erit.

Hvis Historien i de ældere Tider meere var bleven tracteret af Jurister og Politicus, og det ikke havde været eenfoldige Præsters og Leviters Haandverk, som i deres Klostere og Munkes Discurser ikke bekymrede sig om videre, end nuda facta: skulde vi finde meget derudi aldeles ikke, og meget gandske anderledes beskrevet, end det nu er. Thi en Jurist eller Politicus hører ikke et Factum saa snart fortælles, hand jo strax er betænkt paa at examinere, om? og hvad for en Grund i Metten dermed har været forbunden? vil man nu applicere dette paa Mærggrævkabet Slesvigs Indrettelse, vil det snart vise sig, at de vanvittige Munkes i deres Klostere have, som man siger for et Ordsprog, hørt ringe, men ey vidst i hvilken Bye det var. ADAMUS BREMENSIS siger: *l. c. c. 40. Sic Henricus victor APUD SCHLIASWICH, QVÆ NUNC HEIDEBA DICITUR, regni terminos ponens, ibi & MARCHIONEM STATUIT, & Saxonum coloniam habitare præcepit.* Hermed mener nu CONRINGIUS at hand har vundet Spillet; thi endskiont ADAMUS BREMENSIS, som allereede er sagt, er over 150. til 160. Aar yngre, end den Sag, hvorom hand skriver, og hverken de tvende ældere Skribentere, WITICHINDUS og DITHMARUS, ikke heller nogen anden troværdig Historicus, som har levet for ADAMI BREMENSIS Tider mælder med et eeneste Ord om dette Mærggrævkab Slesvig: saa paastaer hand dog, at man ikke vel kand falde det i tvivl, saasom CYPREUS *in annal. episc. Slesvi-*

Slesvicens. L. I. c. 6. taler om en saadan af Henrico Aucupe opbyggt Grendse-Fæstning, settende dertil: ejus vestigia non longe ab æde Heidebuiense superesse, ut de ea re dubitare nemo possit, & vulgo Oldenburgian vocari; CRANZIUS ogsaa i hans Chronica regnorum Aquilonarium L. IV. descriptionis Daniæ c. 19. f. 146. stemmer dermed overeens, i det hand skriver: Rebus Germaniæ Henricus Rex præerat, qui tutandis regni finibus vigiles oculos circumferens, quom intelligeret, Danos ex consuetudine maiorum in Saxoniam excurrere, duxit in eos, limitibus etiam transcensis ultra Eidoram, exercitum, & expugnatam urbem tunc florentem Slesvicum, Saxonum fecit coloniam, CONSTITUTO IBI MARCHIONE, qui rem administrans fines imperii tutaretur. Ja vor store CONRINGIUS lader sig, ligesom fordom ogsaa GOLDAST in præfat. derer Reichs-Sakungen f. 6. saa viit forleede, at hand bifalder nogle ellers lærde Tydskes, i sær CRANZII og PEUCERI gamle Fabler, og setter dette, som en merkvaerdig Sag, dertil, at det heele Danske Rige af dette Marggrævskab formodentlig har bekommet sit tydske Navn Dannemark: Perquam sane verisimile est, ere hans Ord, ORTUM HINC ESSE DENEMARCÆ NOMEN IN GERMANIA USITATUM, cumque primum pertineret ad solam illam Chersones Cimbricæ partem ab Henrico I. & Ottone M. subjugatam, POST AD TOTUM DANIÆ REGNUM, ETIAM QVOD EST ULTRA BALTICUM SINUM, USU POPULARI FUISSE TRANSLATUM. (2.) Saa let nemlig er det os Mennsker, at vi lade os overtale til en Ting, om hvilken vi eengang af en forefattet Mening ere indtagne! Thi hvo skulde vel tænke, at ved en fuldkommen reen og uinterresseret Sinds-Bestaffenhed en Mand, der besidder en saa grundig Indsigt i Historiske Sandheder, som

(2.) I Herr Hof-Raad von GOEBELS Edition blive disse Ord saaledes allegeret, at Kæseren skulde meene, at de stode hos CRANZIUM i samme Connexion med de foregaaende, hvilket dog er falskt, og derfor maae erindres, paa det en hver dets bedre Kundskab givende Forskiel paa, hvilke der ere CRANZII, og hvilke CONRINGII Ord. Sagen selv haver vores ANDREAS VELLEIUS in Orat. de origine appellationis Regni Daniæ, og den oven bemeldte Herr Etats-Raad THOMAS BARTHOLINUS i den allerede betævnte Disputation de Regni Daniæ nomine forsvaret: Ja ogsaa vores Høylærde Herr Justitz-Raad GRAMMS meerberorte Epistel l. c. a. p. 23 usque ad finem, giver her om mere Dplyning, at det altsaa vaer ubillig, at gaae samne her forbi. Og vi tør vel sige, at saa lidet vores opdagede Dannemark i Solland har sit Navn af Marggrævskaabet Slesvia, lige saa lidet har samme meddeelt det her værende Kongerige sin Benævnelse.

som CONRINGIUS visselig har havt, skulde sette saadan Tro til CRANZIUM og CYPRÆUM, som begge have levet i det XVI. og XVII. Seculo, udi en Sag, som skal være skeet i det X. Seculo? Dog vi vilde her lade den af CONRINGIO sandelig uden al Grund forebragte Mening om Oprindelsen til det Kongerige Dannemarks Navngivelse blive urørt, og alleene undersøge: Om da de Tydske Staats-Rets Lærere have nogen Marsag, i denne nærværende *Controvers*, at urgere imod os et Mærggrævsstabs Stiftelse udi Staden Slesvig?

§. 15.

Det er bekiendt, at den Danske Konge Godefredus eller Gotricus havde i Sinde, for mange Marsagers skyld, at binde an med den mægtige Keyser Carolo M., og at hand, da hand endnu var en Prins, der gif frugtsommelig med store Desseins, og allerede, som EGINHARDUS *c. 14. de vita & gestis Caroli M.* siger, havde gjort sig de nærliggende Obotriter underdanig, og fremdeles efter hans lykkelige Tog i Friisland, da hand, som *Annales INCERTI AUCTORIS ad a. 810. ap. PITHOEUM* udtryffeligt mælder, havde tilvæne bragt en Tribut af 100. Pund, maaskee fattet i Tanke at conqvertere heele Tydskland; I det mindste melder EGINHARDUS *l. c. selv*, at hand haver truet Carolo M. at hand ubedet vilde give ham en Visite i hans Residens Aken, hvorudi hand dog formedelst hans tilige Mascarere, (som nogle tilskrive hans Son, andre hans Betientere, endnu andre een af hans Vasaller, og atter nogle en Græve af Holland eller Loen, der maae have forrettet samme enten Greven af Flander, eller Biskopen af Utrecht til Behag,) er bleven forhindret. EGINHARDI *Ord f. 16. ap. REUBERUM* ere disse: *Ultimum CONTRA NORDMANNOS, QUI DANI VOCANTUR, primo piraticam exercentes, deinde maiori classe littora Gallie atque Germanie vastantes, bellum susceptum est; quorum Rex Godefridus adeo spe vana inflatus erat, ut totius Germanie sibi promitteret potestatem. Frisiam quoque atque Saxoniam haut aliter atque suas provincias aestimabat. Jam Obotritos vicinos suos in suam ditionem redegerat, jam eos sibi vestigales fecerat. Faciliter etiam se brevi Aquisgrani, ubi Regis comitatus erat, cum maximis copiis aduenturum. Nec dictis ejus, quamvis vanis-*

Bevis, at Mærggrævsstabet Slesvig aldrig har været til in rerum natura.

nissimis, omnino abnuetur fides, quin putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata morte fuisset preventus; nam a proprio satellite interfectus, & suae vitae & belli a se inchoati finem acceleravit. Men som under denne Godefrido det saa navnkundige Dannevirck er begyndt at bygges (om hvilket *Annales Regum Francorum*, som ellers ogsaa ere bekiendte under det Navn af *Annalium Laurisheimensium*, og om deres rette Forfattere har foraarsaget megen Tvist iblant de Lærde, hvilket dog ikke henhører til dette Sted, give tilforladelig Underretning, *ad a. 808. f. 59. ap. REUBER.*) deels for at sette Maal for Caroli M. seyrerrige Baaben hvormed hand havde underkastet sig heele Sachsen-Land; men deels maaskee for derved at bedække de Danske Lande og at giøre sig meere skicket til den forehavende Expedition i Tydsckland; (a.) Saa gif hans Efterfølgere, Hemming, en gandske anden Ben, thi kort efter Godefredi uhyfkelige Dord, blev Freden imellem ham, Hemming, og Carolum M. sluttet (b.) og derhos paa begge Sider aftalt, at Cyder.

(a.) Vel tvivlte fordm CONRINGIUS *d. c. 12. §. 11.* paa, at denne Vold, som Godefrido havde ladet forfærdige til at befaste sit Riges Grenser, har været dette samme Dannevirck, som Harald siden igien har ladet sette i Stand; dog i hans notis synes hand igien at rette sig selv, saa der i saa Maade ey behøves videre Refutation. Ligesom det siden intet tydeligere Land siges, end de Vidnesbyrd ere, som man derom her og der finder hos Stribenterne. F. E. i de forberorte *Annal. Laurisheim. l. c.* heder det: *Godefridus soluta classe ad portum, qui Sclistorff dicitur, cum universo exercitu venit, ibi per aliquot dies moratus linitem regni sui, qui Saxoziam respicit, vallo munire constituit, eo modo, ut ab orientali maris sinu, quem illi Osterfult dicunt, usque ad occidentalem oceanum totam Egidora fluminis aquilonarem ripam munimentum valli pratexeret, una tantum porta dimissa, per quam carpenta & equites emitti & recipi potuissent.* Hvilket noye svarer til det endnu øvrige Ruderibus, af hvilke man ogsaa fandt beviiste, at REGINO *ad a. 808.* derudi maae have taget feil, naar hand mæner, at denne Vold har været bygget præcise langs med Cyderen.

(b.) *Annales INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM ad a. 810.* siges simpliciter: *Godefrido Danorum Rege mortuo, Hyemningus, filius fratris ejus, in regnum successit, ac pacem cum Imperatore fecit, og ad a. 811.* heder det hos dem: *Condita vero inter Imperatorem utriusque gentis, Francorum videlicet & Danorum, juxta sinum Egidoram (pax) vicissim secundum ritum ac morem suum datis sacramentis confirmatur, og mere finder man ikke derom i Annalib. Regum Francor. ap. REUBER. ad dict. us. 810. & 811.* Men ADAMUS BREMENENSIS er det, som her synes at tale af en høyere Tone, naar hand *L. 1. histor. eccles. c. 13.* siger: *Extincto caelitus Gotsfrido Hemming, patruelis ejus, successit, qui mox pacem cum Imperatore faciens EGDORAM FLUVIUM REGNI TERMINUM ACCEPIT; hvilket da ogsaa ALBERTUS STADENSIS, der desuden, som allerede er erindret, i alle Støkker ligesom i blinde skriver ud* efter.

Hyder: Strømmen, ligesom fra ældgamle Tider af, saa og i
Eftertiden skulde være Grendse. Skiellet imellem (c.) begge
Riger Danmark og Tyskland. Som nu denne Fred af
Keiser Ludovico Pio og Kong Godofredi Sønnen an. 925. er
bleven stadfæstet, hvorom de meerberorte *Annales ap. PITHOE-*
UM ad d. a. mælde som følger: *Imperator cum filius Godofridi pa-*
cem,

efter ham, *ad aa. 810. & 811.* uden videre Betænkning igjentager. Dog dette er
ifflun Død, som fandt sitige fremmed for dem, som ikke have indseet denne heele Krigs
Sammenheng. Thi med denne Talemaade: *Egdonum slavium Regni terminum ac-*
cepit, vil ADAMUS BREMENSIS ikke sige, at Keiseren her først pro auctoritate og
decretorie havde sat Kongeriget Danmark sine Grendser indtil Hyder: Strømmen; thi
som sigt allene kunde ssee af en Seyervindere, men Carolus M. aldrig havde vundet no-
gen Seyer enten over Godefrido eller hans Efterfølgere: Saa falder denne Formodning
af sig selv bort, uden at den behøver at bestrides: Men da Godefridus ikke længer vilde
lade sig nøye med disse sit Riges aamle Grendser, men med Magt vilde udbrede sit
Herredomme: saa vil ADAMI BREMENSIS Talemaade alleregne give tilkiende: Kong
Hemming har herudi givet noget efter, og stærkt sit minde til de gamle Grend-
sers Jassfættelse. Her er derfor ved denne Freds Slutning ingenlunde inæqualis pa-
ciscientium conditio at anræffe, paafølgelig er det aandske falskt, naar HENRICUS
WOLTERUS in *Chronico Bremens. f. 24. ap. MEIBOM.* siger: *Et tunc obiit Godefri-*
cus, Rex Danie, cum quo tempore Adriani Papæ apud Danos Carolus bellum grande
et durum fecit, et successor ejus Hemmingus se Carolo subdidit, qui resignat ipsam
partem Regni prope Albiam abhinc usque in Oderam (Eidoram) slavium, quem accep-
it pro termino Regni sui, ut fundaret Archiepiscopatum ecclesie Hamburgensis pro
 toto Septentrione. Thi ikke en eeneste gammel Stribent tilskriver Carolo M. en Seyer
over de Danske; saa at den Franzos JOH. de MONSSEROLIO gaar tillig med WOL-
TERO for viit, naar hand i *epistol. select. ap. MARTENE & DURANDUM,* epist.
45. f. 1407. T. II. ligeledes foregiver om Carolo M.: *Nec mora, nec requies, DANOS,*
Svecos, Slavos adversum ipsum Carolum federatos invenit: quos omnes UNA EX-
PEDITIONE EDMUIT ET SUBMISIT Thi omendkiønt hand udi dette Styk-
ke beraaber sig paa RICHARDUM de St. VICTORE, saa er dog det en Historicus, som
har floret i det 12. Seculo, følgelig ved coævorum almindelige Tausshed ikke fandt an-
sees for et tilstreffeligt Bidne.

(c.) CONRING selv mælder, at der ikke fattes Beviistigheder, at Hyderen allereede for
Christi Fødsel har været holdet for Grandestkiølet imellem Danmark og Tysk-
land, in *not. Msc. ad L. I. c. 4. §. 5. de finib. Imperii. f. 143. edit. DN. GOEBELII.*
Da har det sandelig været en Ignorantia adfectata hos den lærde Tyske Publicist JACOB
CARL SPENER, naar hand in *notitia Germaniæ antiquæ L. I. c. 2. §. 5. litt. i,* har
givet skrive: *quando Dmorum insule & Scandinavia exciderint ex Germaniæ com-*
plexione profusus ignitratu, Danie autem & Saxonia limes a Carolo M. Eidora annis
constitutus est. Thi dersom hand ifflun uden Affect havde villet eftertanke foransorte
ADAMI BREMENSIS Død, paa hvilke hand beraaber sig: saa havde hand deraf kun-
det udraage derne, og ikke nogen anden, Senstum, som vi nyelig have forbragt: saa
som jo *Annales Regum Francorum ad a. 808.* allereede forklarer, at Kong Godefridus,
da hand vilde omgive sit Riges Grendser med en Vold, haver hand trakt sam-
me langs med Hyderen, til et ubedrageligt Riendeteen, at Hyderen i saa Ma-
der har været, som vi have sagt, den yderste Grendse af hans Rige.

cem, quam ipsi petebant, cum eis in marca eorum (d.) confirmare jussit: saa kommer nu den hele Sag derpaa an, at nogen iblant de Tydske Historicos grundig forklarer og beviiser, at Staden Slesvig, (som den Tiid allereede var en berømt Handels-Plads, hvorudi Engælænderne og andre Fremmede dreve god Riobmandskab, har været, og af *Annalib. Laurisheimens. ad a. 804. fol. 56. ap. REUBER.* udtryffelig er kaldet det Danske Rigtes Grendse imod Sachsen,) siden af de Tydske er unddraget de Danstes Herredømme. Nu formoder jeg nonagtig at have beviist, det Henric Fuglefængereren ikke har ført nogen Kriig med de her i Kongeriget boende Danske, følgerig ikke har kundet fratage dem dette Stykke Land; skulde derfor dette Marggravskabs Stiftelse være skeet: saa maatte dette Land under een af de foregaaende Tydske Konger allereede være re-
vet fra Dannemark. Dog sliigt erindrer jeg mig ikke, at nogen Tydsk Skribent skulde have sagt, følgerig lader det sig og ikke her sette forud; og efter sliige Omstændigheder er Slesvig altid blevet en Deel af Dannemark. (e.) Men spørger man, hvad der i saa Maader skal gøres af disse den ærlige ADAMI BREMENSIS Ord: *Sic Henricus victor APUD SLASVIG, QVÆ NUNC HEDEBYE DICITUR, REGNI TERMINOS PONENS ibi & Marchionem statuit, & Saxonum coloniam habitare præcepit?* hvilke CHRONOGRAPHUS SAXO *ad a. 913. p. 153.*, og mange andre, trolig har skrevet efter ham: *Henricus apud Sliaswick, quæ nunc Heydiba dicitur, regni terminum ponens Marchionem ibi statuit*; saa troer jeg, at ADAMUS BREMENSIS haver halv i Søvne læst hos en Frankisk eller anden Skribent det, som vi tilforn §. 8. have nældet om *custodibus limitis Danici,*

(d.) Derfom nogen udaf disse Ord vilde slutte til et Dannemark *ante tempora Henrici Aucupis*, kunde hand komme meget let til rette dermed.

(e.) Ja at dette ikke er en blot Conjectur, men en fuldkommen Historisk Visshed, lader sig og deraf bevise, naar man betænker, at Henricus Aucups useilbarligen tilforn havde maattet demolere dette naunkundige Danneviik, førend hand i Staden Slesvig kunde oprette et Marggravskab. Men nu var endnu i Outonis Kriig med de Danske, som de reene Ord hos ADAMUM BREMENSEM udtryffelig give tilkiende, *L. II. c. 2. terræ Dani norum apud Sliaswich o'lim. postri, d. e. Volden*, som de Danske fordim ved Slesvig (under Godofrido) havde oprettet, og Keyseren maatte først forcere den, førend hand kunde indbryde i Kong Haralds Land.

Danici, og da hand ikke har vidst, hvor hand skulde føre det hen, fordi ham intet var bevidst om det i Holland opdagede Dannemark: saa maac hand have drømt, at dette Marggrævskab skulde søges i Slesvig, som det Danske Herredømmes yderste Grendse. Vilde nogen indvende og sige, at saa grov en lapsus maatte man ikke tiltænke Adamo Bremensi, og i det mindste maatte hand have havt Visshed om, at Henricus Auceps havde befæstet sine Grendser imod Dannemark: saa vil jeg gierne lade mig det indbilde, naar man ikkun vil søge denne nye-anlagte Fæstning ikke paa Dansk Bund og Grund, men udi een de Tydske tilhørende Egn. Thi til at befæste en Grendse-Plads havde Henricus Auceps vel kundet skride, ikke fordi hand havde overvundet de udi Dannemark boende Danske, men fordi hand som en klog Herre ikke vel kunde troe Land-Freden formødelst denne mægtige Nations naturlige Tilbøielighed til Krig, uden at CONRINGIUS med sine Tilhængere derefter i dette Argument torde formeene, at finde nogen særdeles Trost til at bestyrke deres Foregivende; thi dette er en Virkning af Stats-Klogskab, og om denne ellers ypperlige Regent vel er at formode, at hand har havt den Indsigt, som ALBERTUS CRANZIUS, dog med en falsk Consequentz, tillegger ham: *intellexisse Regem cum tutandis regni finibus vigiles oculos circumferret, Danos ex consuetudine maiorum in Saxoniæm excurrere.* Dog vilde det i saa Fald vel ikke giores nødig, at man af slig Grendse-Fæstnings eller Marggrævskaabs Unleggelse skulde i Fremtiden gjøre megen Ophævelse, (f.)

fordi

(f.) De fleste Tydske Publicister, hvilke vi her alleene saa loselig og som af ungesøbr ville herore, have en forunderlig Mening om Marggrævskaaberne, i det de snart indbilde sig, at samme præcis have bemærket Grendse-Fæstninger, snart asmaale dem efter det Beartid man fandt have om et stort Tyrkendsømme. Begge slags Tanker har allerede MEI BOMIUS in not. ad Chron. Comit. Schaewenb. T. I. Script. Rev. Germ. f. 525. forkastet som urigtige, og i Henseende til de sidste siger hand med god Betænkksomhed: *mibi persuasissimum est Marcæ esse pagi alicuius partem sive TERRITORIUM NON ITA MAGNUM:* saasom man og udi de af ham ederte *Annalibus Gandersheimensibus* p. 419. finder et Gæve-Brev, hvorudi den Keyserlige Prinz Ludolph igien har overladt Marggræven af Brandenburg Geroni 3. Marggrævskaaber af det ikke langt fra Staden Coltwedel beliggende og af hans Her Fader Ottone M. hannem forørede Stykke Land, Ser-

mont

fordi ikke alleene de ældre Tydske Skribentere WITICHINDUS og DITHMARUS ikke have agtet samme Umagen værd i deres Kroniker at nævne, men og disse ikke kunde give det mindste Beviis, hvoraf man maatte giøre Slutning til den Danske Nations Friheds Forliis. Thi horer ikke den Rettighed at bygge Fæstninger hos et hvert Folk, som nyder sin naturlige Frihed til res meræ facultatis? Er det ikke saa, at intet uden Fordrage kunde give en anden Staat den Magt at hindre denne Majestæts Rettigheds Brug? Hvad drage vi da deraf for Folger, naar vi ansee en Grendse-Fæstnings Opbyggelse med fornuftige Dyne, uden at det er venteligt, at et frit Folk har dermed villet tænke paa sin større Sikkerhed? thi det er jo til alle Tider saaledes gaaet til, at frie Staater have troet hinanden det verste til, og derfor midt udi Freden bevæbnet sig, for i Kriigs-Tilfælde at være i Stand til at giøre Modstand. Franckerne have aldrig undertvunget Jndbyggerne i England, og allievel finder man under Carolo M. Comites, Custodes & Præfectos limitis Britannici. Saa som *Annales Laurisheimens.* ad a. 799. mælde om en sliig Græve Wido, og EGINHARDUS om en Græve Rutland, som begge have forvaltet denne Post. Og Carolus M. har vel aldrig befriet Spanien fra de Saraceners Nag, som af JOH. BALLANDO *in not. ad Eginhard. c. 4. p. 882. sub lit. O.* lettelig fand beviises, ikke dets mindre finde vi hos AUTOREM *miraculorum S. Genulphi c. 2. p. 99.* og i BALUZII *T. I. Capitul. L. 3. c. 74. p. 768.* ikke utydelige Spor om Mærggrævsfabet Spanien, hvorom og fornævnte *Annales Laurisheimens.* ad a. 810. mælde. Som det nu er gandske u-
 rigtig, at under Carolingerne end een Food breed af de Danske Lande nogensinde har hørt til det mægtige Frankiske Monarchie, (g.) men meget meere, da Tydskland under Ludovic

vico munt kaldet, hvilket man ikkun obiter tør ansee, for at see vores nu nyelig anførte Menina stadfæstet. Thi naar den Keiserlige Prins af en Landsstrekning har kundet bortisente 3. Mærggrævsfaber; hvor stor maae da vel hvert Territorium have været?

- (g.) Thi det er allerede erindret, at det ikke af nogen dygtig Skribent fand giøres bevisligt, at det Tydske Rige under den Danske Konge Godefrido nogen Fordeel over denne Nation skulde være tilvøret; og vi have i forgaende hørt, at alle Skribentere derudi ere eenige, at Carolus M. ved det af denne Forsle befygtede Dørfald ikke var vel til

vico Germanico blev et eget og fra det store Frankiske Monarchie adskilt Rige, man expresse har regnet sammes Grendser fra Kongeriget Dannemarks Grendser; saasom WITICHINDUS CORBEIENSIS *L. I. Annal. f. 637. ap. MEIBOM.* herom siger: *Lothowico autem a Rheho usque ad fines Illyrici & Pannoniae, ad Oram, alii Oderam quoque fluvium & TERMINOS DANORUM imperium erat:* Saa er det ligeledes gandske ubeviisligt, at den paa de yderste Grendser af Tyskland beliggende Stad Slesvig af Kong Henrich Fuglesængerer er frataget de Danske og gjort til et Marggrævskab. Og falder jeg billig i Forundring over, at den meerbenevnte VELLEIUS, der dog ikke var vant saa blind hen at troe, ikke noyere har undersøgt denne ADAMI BREMENSIS Beretning, men har ladet sig noye dermed, at sige om dette formeentlig oprettede Marggrævskab: *quod ejus durationem cum mora Adami in Paradiso nemo inepte comparaverit.* Langt mere har den oven bemeldte ypperlige Danske Etats-Raad, Herr THOMAS BARTHOLIN her udi seet, hvilken, som hand iblant vore er den (*) eeneste, som udi denne Sag med Ret har forkastet ADAMI BREMENSIS utilstreffelige Udfigen-

R 2

de,

Møde; I det mindste heder det: *Gotofridus Normannorum Rex SUPERBE Caroli minatur. HERM. CONTRACT. ad a. 308.* Endskiont nu siden HENRICUS WOLTERUS udi de allerede anførte Ord in *Chron. Bremenf. f. 24. ap. Meibom.* siger: *Et tunc (sc. a. 776.) obiit Godefridus Rex Danica, cum quo tempore Adriani Papae apud Danos Carolus BELLUM GRANDE ET DURUM fecit, & successor ejus Hemmingus SE CAROLO SUBDIDIT, qui RESIGNAT IPSAM PARTEM REGNI prope Albiam abhinc usque in Oderam fluvium, quem ACCEPTIT PRO TERMINO REGNI SUI, ut fundaret Archi-Episcopatum ecclesie Hamburgensis prototo Septentrionis;* saa gielder dog en saa nye Stribenters Vidnesbyrd ved de ældre almindelige Laushde mindre end intet; og kunde vi iblant andet lære af *Annalibus Laurisheimensibus*, hvor lige alting paa begge Sider ved den Fred, som Carolus M. har gjort med Hemmingo, er tilgaaet, da det heder, at den blev sluttet *congregredientibus ex utraque parte utriusque gentis, Francorum scilicet & Danorum, duodecim primoribus super fluvium Egidoram, datis vicissim secundum ritum ac morem suum sacramentis.* Havde derfor den udi den borgerlige Rets Videnskab saa ypperlige CARPZOVIVS været ligesaa forfaren i Staats-Rettens Videnskab og de did henhørende Stribentere af de midlere Tidens Historie, havde hand neppe trostet sig til, paa det ovenanførte Sted, at beraae sig paa EGINHARDI Vidnesbyrd, som visselig i dette Stykke intet har skrevet til de Danstes Naaddeel.

(*) Dog maade vi nu sette ham vores meerbemeldte Herr Justitz Raad GRAMM ved siden, som den der iden ofst anførte Epistel har saa grundig destrukeret det formeentlig oprettede Marggrævskab Slesvigs, at det vil koste alle Tyske Publicister Ulaag, fremdeles at anvise samme et Sted i deres Systematibus juris publici. Vi ere forsikrede om, at ingen skal fortryde at læse det, som a. p. 271-280. berudi om denne Materie er afhandelt.

de, fortiener her at nævnes. Hans Ord i forberorte Disputation de Danici Regni nomine §. 6. ere disse: *Præter ADAMUM BREMENSEM in questione de Marchionatu in finibus imperii ab Henrico constituto obstinatum silentium est Scriptorum hujus ætatis, qui tamen Henrici gesta fuisse & accurato prosecuti sunt, neque caussa est ulla, ut tam insigne facinus, unde tantus Henrico fuisset decor, omisissent, quod nescire non potuerunt, si unquam fuisset editum; negligere non debuerunt, qui multo minutiora ejus facta prolixius laudibus celebrarent. An itaque hæ Bremensis Monachi fabule vetustissimorum auctorum silentiis præponderare debeant, cordati judicium sit Lectoris.*

§. 16.

Erindring
til de Tydske
Herrer Pu-
blicitet.

Derksom dette nu forholder sig saaledes, som jeg visselig troer, at denne Sags Sandhed skal skinne, om ikke alle, dog nogle af mine uparthiske Læsere i Dyncene: Saa haaber jeg, at en hver oprigtig Lærer af den Tydske Staats-Net i Fremtiden med mig skal see derhen, at det hidindtil vedtagne almindelige *Præjudicium* om Mærggrævsfabet Slesvig af deres Systematibus og Compendiis bliver udeløst, og ADAMUS BREMENSIS med sine opdigtede Beretninger forviises til gamle Kierlinger paa Luuse-Torvet, til hvilke slige Fabeller best skifter sig. Jeg venter og, at man ikke meere saa dristig, som hidindtil, ndi Lectierne over den Tydske Rigs-Historie skal sladre i flæng om en de Danstes Udmygelse. Men allermeest haaber jeg, at ingen meere paa saa sandig en Grund skal bygge sine Beviisninger om det gandske Kongerige Dannemarks Undertvingelse og Undertastelse under det Tydske Rige. Thi endskiont man hidindtil kand holde Skribenterne det til gode, at de ere fulgte den almindelige Tradition; saa venter man dog for det Tilkommande, at de enten ville kundkaste vore anførte Beviis-Grunde, eller omgaaes lemsældiger med os i Dannemark, end f. E. den lærde Editor af det Comringianiske Verk Herr Hof-Raad GOEBEL i Helmsted (h.) l. c. p. 215. litt. d. har giort, naar

(h.) Vi nævne denne lærde Mand, ikke i den Absigt, ligesom hand var den eneste, som i dette Stykke havde fornærmet de Danste. Vi have allerede forhen tilstaaet, at denne Mening er saa got som almindelig, ikke alleene iblant de Tydske Staats-Nets Lærere og Historie-Skrivere, men at endog vore egne Landsmænd, ikke engang de undtagen

hand skriver, de Danske havde yppet en uretsfærdig Krig imod Henricum Aucupem, og maattet tilkiøbe sig Freden med at overlade dette Mærggrævsfab Slesvig. *Henricum I. ad justum bellum Dani rapinis & invasionibus suis excitaverant, atque ut ejus vi-
cloriarum cursum siserent, eo, quod Marchionatus Slesvicensis nomine
deinde venit, pacem redemerunt.* Og vil jeg falde i inderlig For-
undring over om endnu nogen fremdeles med CYPRÆO, en saa
at sige splinder nye Skribent vilde reise sig op imod os, som
den der saa tumdriftig uden nogen Undseelse herudi fabulerer,
at hand ikke alleene L. 7. c. 6. har understaaet sig at determi-
nere Stedet, hvor Slaget, imellem Kong Gorm og den Tyd-
ske Konge Henrico Aucupe skal være steet, men taler saa dri-
ftig om Freds-Conditionerne, ligesom hand selv havde seet ta-
bulas pacis og havt dem i Hænderne. *Prælium illud, siger hand,
prope Slesvicum & Hexamilium commissum est. Quin & urbem Slesvi-
cum florentissimam potentissimamque expugnando cepit Henricus;
hvilket impertinent er digtet, fordi ikke en eeniste gamnel
Skribent taler et Ord om Slesvigs Erobring. Quo tempore,
fæver hand fort, & pacis conditiones a Cesare oblatas acceptare, &
inter illas concedere coactus fuit, ut Slesvici Marchio, hoc est, Dux li-
mitaneus constitueretur, qui fines illos tutaretur, & ab injuria & ma-
lesicio defenderet, quod a Danis illam Saxonie partem continuis incar-
fionibus infestari ac desolari audisset, & reipsa experiretur. Quin &
conventum, ut Slesvici Romani Imperii limes esset, quod antea Eidora
flumine terminabatur. Ita urbs Slesvicum, quæ tunc Heideba nomina-
batur, Saxonum colonia constituta est, Gormoneque victo, & in gra-
tiam illis, quas diximus, conditionibus recepto, pax inter Imperatorem
& Regem Daniæ est constituta.* Thi vi haabe hermed at have be-
R 3 viist,

som have skrevet i de nyere Tider, have, indtil nogle saa, fulgt denne Wildfarelse. Vi
maatte derfor forfatte et heelt Register af Antagonister, dersom vi vilde opregne dem
alle. Og altsaa er Marsagen, hvorfor vi her have navngivet den ene Herr Hof-Raad
GOFBEL, ingen anden, end fordi vi formode, at, da ZONRINGIUS er den eeneste
af alle den af os angrebne Thesis Forfattere, der har foredraget denne Sag i en natur-
lig og sammenhængende Orden, nogle Læsere maaffec vilde være begierlige selv at efter-
see den høyt, meriterede CONRINGII foromtalte Værk, og liane Hans Bevissligheder med
vore; da det formodentlig meffendeels vilde stee, at den skionne Edition, hvilken vi have
Herr Hof-Raadens at talke for, vil tages til Haanden. Vi bekiende ellers oprigtig, at
have selvdeles Hønsigtelse for Herr Hof-Raadens Fortieneste og Lærdom, og alt dette
uagtet, at vi besitte os paa at omskøbe en Sats, som hand forsværet, aldrig vilke næv-
ne ham anderledes, end med største Erhødighed.

viist, at fordi Henricus Aucupsikke har ført nogen Krig med de Danske i Dannemark, det da ikke heller har været forno- den, at samme for at imodstaae hans sejerrige Vaaben har tilbettelet, eller ved et anseeligt Stykke Lands Afstrædelse dy- re kiobt sig en Fred. Og da vi derhos have været saa discret, at vi ikke reent have berøvet Henricum Aucupem den Laur- bær-Krands, hvormed hand hidindtil af sine Landsmænd, i Henseende til de formeentlig over de Danske erholdne Sejer- vindinger, er bleven prydet, men alleene forklaret, at det har blot været en Colonie, som hand har faaet Overhaand over: saa overlade vi det gierne til en hver, at hand ogsaa herefter, saa ofte denne Krig fortælles, maae paa de i Friisland boende Dancks Reigning gjøre denne sin Helt med sin Roes og Be- rømmelse saa herlig, som ham selv lystet.

§. 17.

Keyser Ot-
tonis M. Krig
med den Dan-
ske Konge Ha-
raldo.

Hidindtil see vi altsaa endnu den Danske Crone udi sin naturlige Frihed, og den af Publicisterne samme paadigtede Lehnbarhed imod det Tydske Rige udi ingen Maade beviist. Dog maatte de sige: om man endskiont vilde tilstaae, at de af Henrico Aucupe undertvungne Danske have været Friis- lænder, og at Marggrævskaabet Slesvigs Stiftelse var en blot og bar opdigtet Fabel, som aldrig var skeet, paafølgelig, at deraf intet i Henseende til Danmarks Lehnbarhed kand beviis- ses: saa var det dog uimodsigelig sandt, at saavel Keyser Otto den Store, som hans Son Keyser Otto II. har under- tvunget Danmark, og forbundet det som et Lehn-Konge- rige til det Tydske Rige. Det vil altsaa gøres nodig, at vi ansee Keyser Ottonis M. og Ottonis II. tvende Kri- ge, og igiendrive de ugrundede Meninger, som den stør- ste Deel af Skribenterne herudi have. De Danske, heder det, naar der hos Herr Hof-Raad GOEBEL in not. ad CON- RING l. c. lit. d. tales om Ottonis M. Krig, havde strax ef- ter *Henrici Aucupis* Død paa ny øvet Siendtlighed imod det Tydske Rige, i det de havde dræbt ikke alleene Keyserens Gesandter, men endogsaa Marggræven af Slesvig, havde

havde skøftet den der værende Fæstning, bragt Venderne, som havde lagt under det Tydske Rige, under deres Nag, og forfulgt de Christne paa det grummeste. Ved saadan Sagens Bestaaffenhed havde Keyser Otto den Store intet bedre kundet foretage imod disse troløse Naboer, end at hand havde ført dem Krig paa. Og see (Under over Under! maatte man her billig udraabe,) Gud har selv erklæret sig for de Tydskes retfærdige Vaaben. Otto M. har trængt sig igiennem indtil det Hav, hvorved de øvrige Danske Provinzer stilles fra Jylland, og har derved opreist sig et evigt Seyers Tegn, i det hand har kastet sit Spyd i Søen, og kaldet det efter sit Navn Ottefund; Og endstignit hand vel efter den stærpeste Ræt havde kundet gjøre mere: saa havde hand dog heller villet lade Naade gaae for Retten, og derfor vel igien til Deels tilbage givet de Danske, hvad hand havde frataget dem, dog med ingen anden Vilkor, end at hand havde gjort deres Konge til sin og det Tydske Riges Vasall. (i.) HARN i sin Reichs-Historie P. II. p. 67. siger

(i.) De Tydske Skribenter handle her atter med Kong Harald, ligesom demnem behaer. LAMBECIUS, uden at nævne hvem hand har taget det af, siger l. c. at hand ikke alsee- ne er overvundet i en Trefning af Ottone M., man endogsaa fangt. THEODORICUS a NIEM in Tr. de privilegiis & juribus imperii circa invasituras Episcopatum, fol. 260. ap. SCHARDIUM in Synagm. tractatum de Imperiali iurisdictione, foreaiver, at Kong Harald, saa snart hand merkede Ottonis Ankoms, var gaaet til Ekibs, og skjøt til Ederriig, hvor hand hemmelig havde holdt sig op, indtil Otto med sin Armée havde vendt sig tilbage igien til Tydsland: *Idem quoque Augustus (Otto M.) cum grandi exercitu ad regnum Danie transfretavit, in quo tunc pagani diuitaxat habitabant. Rex vero Danie illius temporis, cum Imperatoris adventum presentiret, navali praesidio ad regnum Sueciae, cujus habitatores etiam Christum non noverant, METICULOSUS AUFUGIT, UBI TAM DIU LATITAVIT, DONEC IMPERATOR RECEDERET DE DANIA.* Men hvor nye THEODORICUS a NIEM maa have betyret sig om den Danske Historie, lære vi af det følgende ubi hans Fortællelse, hvor hand besaler os at søge Odenfe Stift i Jotland: *Dicitur vero Augustus in Jutia, quæ est prima provincia regni Danie, prope ipsam Saxoniam, venerabilem cathedralem ecclesiam Ottoniensem de novo ad honorem Dei fundavit, & illic Episcopum & aliquot viros religiofos Deo devotos ad seminandum illic verba Dei incredulis reliquit; Ut scriberet andre sammesteds i den Danske Historie forekommende grove Misdeiser. Saa skriver og BUNTING i den Brunsvigiske Chronica p. 66. om denne Kriis med meget højtravende Ord: I Maret 948. drog Keiser Otto med en vældig Kriigs: Her i mod Kong Hærod af Dannemærk, angreb Sienkerne i Jylland med Ild og Sværd,*

siger næsten det samme, uden alleene, at hand setter det store Seyers-Tegn paa Den Fyen selv, meenende, at den der værende Hoved-Stad Odense har faaet Navn af denne Keyser, med det Tillæg, at Kong Harald med sin Gemalinde og Prins have ladet sig døbe, og maatte love Keyseren Lydighed, dog ikkun Skat af Jylland. Den berømmelige Herr Professor KÖHLER derimod siger i hans Reichs-Historie p. 74. og 81. at Keyser Otto har ydmyget de Danske, og deres Konge Harald har maattet beqvemme sig til, at tage Cronen af ham. Intet at tale om andre nyere Historie-Skrivere, efterdi dette atter er en almindelig Sagn, som stedse de efterfølgende paa god Tro og Love have antaget af deres Formænd og sagt ligesaa efter dem; som vi endog tydelig kunde see hos vores eget Lands Skribentere, hvilke dog sig grov Efterladenhed mindre kand holdes til gode, end de udenlandske.

§. 18.

Wille vi nu høre de Bidner, som enten have levet til denne Tid, eller dog nær derved: saa finde vi atter, ikke alleene at den eene mangfoldig siger den anden imod i Henseende til dette Ottonis heele Feld-Tog, men den allermindste Deel af dem veed noget

Om de Tydske have Nars sag til at giøre stor Væsen heraf.

Sverd, ødelagte og forbrændte Landet til imod Skagen ved Havet, som er imellem Dannemark og Norge. Ingen kunde giøre den store mægtige Keiser Modstand &c. Da nu hans Keyserl. Maytt. havde stændt og brændt over 50. Mile ind i Siendernes Land, og ingen Siende mødte ham, gik hand tilbage, og vendte sig imod Østen til det Tydske Hav, som man finder imellem Jylland og den Øe Fyen, der kaldes Hans Keiserl. Maytt. med sit Spyd i Havet, sigende: det skal hede Otrensund, og samme Navn beholder Havet samme Steds den Dag i Dag &c. Derefter foer Keyseren henover paa Den Fyen, som ligeledes har bekommet sit Navn af Hans Keyserl. Maytt. at samme til denne Tid bliver kaldet *Ottonia*. Saaledes har baade Havet og Den sit Navn af Keyser Otto. Men denne Mand forraader alt for stærk sin Skiodesløshed, i det hand confunderer Staden Dønsø i Fyen, med den heele Prøving, og dermed udsom giver tilkiende, at det ikke har været ham derom at giøre, at undersøge sin Fortællelses Sandhed efter alle Grunde. Og næsten paa samme Maade forfarer SPANGENBERG i denne Histories Fortællelse udi den Mansfredigste Krønike, c. 135. ikke at melde om andre flere. Men *Annales Novassenses*, som i EDMUNDI MARTENE og URSINI DURANDI *Collectione veter. Scriptor. & Monumentor.* Tom. IV. ere indtrykkede, ere herudi allermeest vigtige, naarde f. 740. sig: *Imperator Otto Danos vicit, & Godofridum Ducem coram cum omni gente Christianum fecit.* Thi til Ottonis M. Tider, var ingen dansk Konge, der hedde Godofridus, og den Tydske Konge Godofredus, ind hvilken Carolus M. har ført Krig, er aldrig bleven en Christen.

noget af det at sige, for hvis Skyld de Tyske Publicister fornemmelig beraaber sig paa dem, nemlig om det Kongerige Danmarks Lehnbarhed, som deraf skal bevises. Den ubenævnte AUCTOR af *Chronico Slavico*. (Som dog langt fra ikke nær reffer til disse Tider, men i det mindste har levet først i det XII. Seculo, efterdi hand har fundet fortælle os saa meget om den stormodiae Hertug Henrich Loves Bedrifter) denne uvisse Auctor, siger jeg, som dog CONRING selv ikke har allegeret, fortæller os p. 107. ap. LINDENBROG. c. VII. Sagen med følgende Ord: *Rex Danorum negavit TRIBUTUM CONSUEETUM Imperio, qui & Marchionem, Legatum ab Imperatore, nomine Hediba, circa Sleswick obruncavit cum suis. - - Verum Otto de omnibus se defendens regna retrocedentia Imperii recuperavit, quæ Carolus M. habuit, fere quasi omnem terram Danorum gladio & igne vastavit; & præsertim circa Slesvik usque ad mare novissimum, quod Nordmannos dirimit a Danis, ideo usque in præsentem diem a victoria Imperatoris Ottonsund dicitur. Qui reversus Regem Danorum Haroldum circa Sleswick contra se bellaturum invenit, quibus diu bellantibus Rex Haroldus vel Alardus vincitur, ideo HOMAGIUM IMPERATORI FACIENS REGNUM AB EO ACCIPIT, & Christianum cum tota Dacia se fieri promissit; nec mora cum uxore sua scilicet Ghumyld baptizatus est, & filio parvulo, quem Imperator de fonte baptismi levavit, & Ottonem neminavit. Et sic in Dacia facti sunt tres Episcopi, Suffraganei Hamburgensis ecclesie Metropolitanæ, cui tunc præsedit Adaldagus, vir Beatissimus.* Men denne Mands Vidnesbyrd er sandelig af ingen Betydning, da hand jo saa tydelig forraader sin Uvidenhed i Historiske Ting, at hand ikke alleene paa et andet Sted har udgivet den Tyske Konge, Henrich Fuglesængerens, for Kong Conradi Son, men vil endog gjøre af det oven benævnte Sted Hedebye en Keyserlig Marggræve og Gesandt, som skal have hedet Heideba eller Hediba. Det er altsaa atter ADAMUS BREMENSIS, som de paa dette Sted vide at allegere som deres Formand. Endssiont hand nu, som allerede oven er meldt, først har levet til Henrici IV. Tider, og altsaa hans Vidnesbyrd end og for dets Skyld ikke kand tages for fulde: saa er hand dog langt høyere at agte, end den nys benævnte ubekjendte Auctor, hvilken hand ikke alleene i Nar og Alder, men end og i

Ugtomhed viit har overgaaet. Vi ville derfor ogsaa sette hans Ved her til: *Otto Rex, siger hand, L. II. c. 2. postquam omnia ferme Regna, quæ post mortem Caroli defecerant, suo imperio subjugarat, in Danos arma corripuit, quos ante pater ejus bello compressit. Enim vero tunc rebellare moliti apud Hédabye legatos Ottonis cum Marchione trucidarunt, omnem Saxonum coloniam funditus extinguentes. Ad quam rem ulciscendam Rex cum exercitu statim invasit Daniam, transgressus terminos Danorum apud Sliaswik olim positos ferro & igne vastavit totam regionem usque ad mare novissimum, quod Nordmannos a Danis dirimit, & usque in præsentem diem a victoria Regis Ottonis dicitur. Cui regredienti Haraldus apud Sliasvich occurrens bellum intulit, in quo utrisque viriliter certantibus Saxones victoria potiti sunt. Dani victi ad naves cesserunt. Tandem conditionibus ad pacem inclinatis HARALDUS OTTONI SUBJICITUR, REGNUMQUE AB EO SUSCIPIENS Christianitatem in Dania recipere spondit. Nec mora ipse Haraldus cum uxore sua Gunhild & filio parvulo baptizatus est, quem Rex noster a sacro fonte susceptum Suenoto vocavit. Eo tempore Dania Cismarina, quam Futiland incolæ appellant, in tres divisa Episcopatus Hamburgensi Episcopatu fuit subjecta. Servantur in Bremensi ecclesia præcepta Regis, quæ signant, Regem Ottonem IN SUA DITIONE REGNUM DANICUM TENUISSE, adeo ut etiam ille Episcopatus dotaverit. Og dette er just det samme, som hand i sit lille Skrift de Situ Daniae p. 56. ap. LINDENBROG siger, og hvormed siden andre, som pleye at skrive ud efter ham, som f. E. HELMOLDUS in Chron. Slavor. L. I. c. 4. p. 545. CHRONOGRAPHUS SAXO ad a. 952. ALBERTUS STADENSIS, p. 215. ap. BOECLERUM, CRANZIUS, l. c. L. IV. c. 19. p. 197. LAMBECIUS, L. I. Orig. Hamburg. p. 10. samtydige stemme overeens. Men alle disse gielde intet meere end ADAMUS, af hvilken de have taget deres, sølgelig ansees alle ikkun for eet Vidne, og fattes altsaa endnu een troværdig Scriptor coætanæus. Dog vi ville i dette Stykke estergive endnu meere, end man de jure kunde fordræ af os; Vi ville, for at søye de Tydske Publicister, siqe, at denne Endvending, at ADAMUS BREMENSIS ikke har levet just til Kæiser Ottonis M. Tinded, endnu ikke er tilstreffelig nok, at giøre hans hæle Vidnesbyrd magtesløs. Alleene vi have neppe resolveret os der til, saa reiser sig et andet Tvivlsmaal imod denne vores Skribent.*

bent. Man merker alt for tydelig, at hand er en Hylfer, der gierne vil giøre en Elephant af en Mng. Man finder strax derpaa en deylig Prove *L. II. c. 17.* hvor hand meget storpralende kalder Kaysler Ottonem *Dominatorem omnium Septentrionis nationum*, hvilket er saa grovt et Storfskyderie, at det ey engang fortienner at igiendrivés; og ligesaa høyt fskydende klinger det her, da det heder, Otto haver foretaget et Tog til Dannemark, *postquam omnia ferme regna, quæ post mortem Caroli defecerant, suo imperio subjugasset.* Thi var det sandt, at denne Expedition, efter den almindelige Sagn; an. 948. var foretaget, eller torde man lide paa LUPOLDO a BABENBERG, som i den *Tractatu de Zelo Principum Germanorum c. 2.* udtryffeligt setter Aaret 952. naar hand siger: *Haraldus Rex Danorum Ottoni sub a. D. 952. subjicitur, & ab eo regnum suscipiens Christianitatem in Dania suscipi permisit;* saa kunde man strax invende derimod, at Otto allerførst an. 950. har bragt Slaverne i Bohmen til Tydighed, og an. 955. endnu har ført Kriig med Obotriterne, som dog begge have været Caroli M. Scepter underkastet; men nu kand det grandaavelig bevises, at dette Tog til Dannemark først er gaaet for sig (k.) an. 958. og saaledes falder vel dette Argument bort. Men da Otto den Store allerførst

§ 2

an.

(k.) Maaskee lader Mars-Tallet, da Ottonis M. Expedition imod de Danffe er fseet, sig beviise ved denne tilforladelige Gifning. Nemlig WITICHINDUS siger udtrykkelig *L. III. f. 661. Visum est pacem jam datum Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversus Davos urgeret.* Men Otto M. laae paa den Tid i Feldten imod de Redarios, da Tidende rim hans Sønns Ludolphi Død blev ham tilbragt, som af selsamme WITICHINDI Vidnesbyrd *L. c. f. 670.* er aabenbar, hvor hand siger: *Liudolfus autem filius Imperatoris - - Italiam adiit, quo agente annum fere totum diem extremum obiit, toti Francorum imperio relinquens suo funere vultus durum, - - Litteræ autem obitus ejus allatæ sunt Imperatori cum esset in militia, qua militavit contra Redarios, qui satis plurimum lacrymarum pro filii interitu fuit.* Da nu denne Princes Død indfalder VIII. Id. Septembr. Aar 957. som af HERMANNO CONTRACTO *ad a. 957. f. 314. ap. URSTISIUM, DITHMARO L. II. Annal. p. 333.* og i *Continuatione REGINONIS ad a. 957. p. 79. sq.* er klart: saa er det let at begribe, at alle de tage seil, som sette denne Kriig i Aaret 948. og at af Mars-Tallet 948. i det ringeste maate aiøres 958. Saasom og forommeldte *Annales Novenses ap. MARTENE & DURANDUM f. 540. T. IV.* have aldeles Aret, naar de seite Aret 96; i hvillett denne Expedition skulde være fseet. Men at man ellers tilforn ikke har aiort meact af Ottonis M. Kriig, er klart, foruden foranførte, af HERMANNI CONTRACTI Tausbed, som sandelig ikke havde forgiøt det, dersom Kaysleren havde indertvunget og vundret et Kongerige.

an. 961. fuldkommen har undertvunget Kongeriget Italien: saa giver dette eeneste tilstreffelig nok tilkiende, hvor langt Keyser Otto paa den Tid endnu var fra at opnaae Caroli M. Storhed; ikke at melde om den Magt, som Carolus M. har havt i Spanien, og at Frankrige har været hans Urve-Enerdoms Kongerige. Alligevel er det visselig ikke skeet uden Marsag, at andre ældere Tydske Historie-Skrivere i deres Kroniker intet særdeles har fortalt om denne Krig; Thi saaledes tier DITHMARUS gandske derned, naar man undtager den eene Linie: Occidentales sedat, DANOSQVE FEROCES, som staaer *in Prolegom. L. II. p. 330. ap. LEIBNIT. og CONRINGIUS* fand ikke finde sig derudi, hvorføre WITICHINDUS ligesledes ikke har antegnet denne Krig; thi man finder hos ham intet videre, end *L. III. p. 662. disse Ord: Populus pro Ottonis laude - - memoravit, - - eum - - Danos - armis vicisse.* Men hvo veed ikke, hvor uvist det Bidnesbyrd er, som bygges paa ingen anden Grund end den gemeene Mands almindelige Sigende?

Fama malum, qvo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresqve acqvirir eundo.

Men CONRING havde let fundet giette, hvoraf disse vakkere Skribent:res Laushed kommer, nemlig Ottonis Feld-Toog endtes saaledes, som vores SAXO GRAMMATICUS har beskrevet det, det *p. 182. siger derom: Superveniente Haraldo Cesar Futiam, appote regio ductu vacuum nullo resistente permensus, quum Iymici finis objectu tunc temporis Wendalam aquis claudentis ulterius excurrere vetaretur, coniecta in undas lancea non solum iter ad Eidoram reflexit, verum & SIMILLIMUM FUGÆ REDITUM HABUIT.* Sigvidem hastam, cujus usum habebat, maritimos in fluctus relinqvendi monumenti gratia jaculatus, suum freto vocabulum indidit. Verum ut impetu gravis, ita exitu vanus apparuit. Haraldus quippe ardentissimo cursu abscedentes hostium reliquias insecutus, Epponem extremi agminis ducem cum iis, quos reperit, trucidavit; det er at siqe paa Dansk: Keyser Otto hentede et got Skind fuld af Hug i Danmark, og de floge Tydske Skribentere troede, at det var bedre gandske at stille og fordølge, saa viit mueligt, denne mislingede Handel, end at tale og skrive meget derom. I det

Det mindste er det troligt, at WITICHINDUS i sig politisk Absigt har ladet dette Kejsersens Feld-Tog blive vrort. Thi da hand *L. III. Annal. p. 660.* fortæller, hvorledes den imod Kejsers Ottonem oprøriske Fyrste Wicmannus har umaget sig at faae Kong Haralds Venstaa, og tragtet efter at indvilde ham i Krig med Kejseren, og derpaa *p. 661.* udtryffeligt siger, at Kejseren har forundt de, efter den nu brugelige Tale-Maaade, i Ulster-Marken boende Slaver, som man da kaldte Redarier, Fred, paa det hand med dets større Eftertryk og Jver kunde ryste sig imod de Danske, hvilke uden Tvivl formedelst den med Wicmanno sluttede Allianz havde bragt Kejseren i Harnisk: (1.) (*Visum est, heder det, pacem jam datam Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversus Danos urgeret, & quia copia minus sufficerent ad duo bella pariter conficienda.*) Saa havde man jo billig kundet vente denne Krigs Beskrivelse af ham, hvis ikke

§ 3

§ 3

(1) Det land og vel være sandt, at de Danske strax fra Kejsers Ottonis M. Regierings Begyndelse af have utreit saadant et Sindelag imod ham, at hand ikke kunde vente meget godt af dem; I det ringeste melder WITICHINDUS udtryffeligt om dem, naar hand *L. II. Annal. f. 647.* vil beskrive os, hvad for Hinder paa de Tider, da Otto M. havde traadt til Regieringen, Sachsen, eller, reitere at sige, det Tydske Rige, som nu havde udvaldt en Sachsis Pring til sit øverste Hoved, var plaget med: *Multos quippe illis diebus Saxones patiebantur hostes, Slavos ab oriente, Francos a meridie, Lombardos ab occidente, AB AQUALONE DANOS, itemque Slavos, proptereaque Barbari longum trahabant certamen;* og er det meget troligt, naar man betænker, hvorledes end nu om stunder midt u i Christenheten plever at gaae til, at de hinanden nær liggende frie Stater gemeenlig bære et hemmeligt Nag og Afviind imod hverandre. Jeg tør ikke heller aflegge Juramentum credulitatis deryaa, at de Danske, om hvilke vi forhen have tilskaaet, at Søe-Reserie har været hos dem, som da vare Hedninger, en frie Konst, Kunde glori et Gudfald i Kejsersens Lande, folgelig ved de ibland dem brugelige Strejferier paa hin Side af Elven seet sig om efter Bytte. Maafter har og derhos en sovnerme General, som har commanderet paa Grenslerne, sat Livet til derved; Og for saa vitt vil jeg ikke indlaade mig med nogen i en Tid Krig, som vilde forsvare, at ADAMI BREMENSIS Fortællelse havde Grund; ja saa vil end ikke engang være derimod, om man vil paastaar, at præcise en Monsieur Hediba er blevet paa Ball-Pladsen, i hvor latterlig end denne *Chronici Slavici* Pring i sig selv maes. Dog maae man derved laade det bevende, og Fictionen ikke strækkes videre. Thi i saa vitt, naar man seer Folk af extravagere i deres Indbildnings-Kraft uden Afseer for Sandheden i Hoveds-Sagen, kunde vi vel beleie dem, men for Resten lade dem gaae deres Gang uden videre Tairerdrøelse. Som vi nu derfor allerede oven have beviist, at aldrig noget Margaretses S'esog har været til in rerum natura, men at denne viatige Handels- Etad hidindtil har været Kongeriget Dannemarf underlaag: saa maae man ikke giøre en Etvædets Margaretses af den isciellagte General, eller fabulere meget om en Tydsk paa Dansk Mund og Grund anlagt Grændse-Treffnings-Ræsoning, eller og vel saa ublu herte en Tribut's Betragtelse, som ingen Tydsk Konge nogensinde har haat i Dannemarf at forbre.

liq en Aarsag var skint der under, som holdte den gode Mand tilbage, reent at udsige sin Mening. (m.) Keyser Otto forsonde vel intet paa sin Side i denne Krig, for at angribe de Danske med al Magt. Hand gjorde som nyelig er sagt, derfor Fred med de Redarier; Hand gjorde, som EKKARDUS JUNIOR *de casibus monasterii S. Galli c. IX. p. 40.* vidner, en Allianz med Kongen i Engeland, *ut cunctis viribus - - Danorum debellaret Regem.* Det synes og, som man snart skulde slutte af ADAMI BREMENSIS Ord, hvor det hedder: *invasit Daniam, at hand uden Kriigs Forsyndelse har overfaldet de Danske, og altsaa i den første Skret, førend Haraldus, der, som CRANZIUS melder, just paa den Tid skal have været betænkt paa et Feld-Tog imod de Svenske, saa hastig i disse Egne kunde med sine Tropper forføye den fornødne Anstalt, forrasket heele Jylland. Men vilde man nu i Dannemark bruge lige saa store Ord, som Herr Hof-Raad Gæbel, hvilket tilforn er viist, har giort, saa maatte man sige: Gud havde stridet for Kong Haralds retfærdige Sag, og ladet den Ulykke falde paa hans troløse Fiendes Hoved, som hand havde truet ham med. Dog jeg er ingen Elskere af flige foregivne *Judiciis divinis*; thi jeg tænker altid, at vi Mennesker ere alt for svage til at begribe,*

(m.) Man betragte dog dette, og skonne saa med et uparthiis Dye, om vor SAXO har fortiet den umilde Censur, som vi læse hos CONRINGIUM *L. c. f. 218* *Causam moti ab Ottone belli diffinulas Saxo, immo IMPUDENTER audent victoriam Haraldø adscribere.* Intet er mig mere forhad, end Parthiisshed; thi saa snart denne hos en Historie-Skriver saacr Overhaand, saa udvirker den, at hand digter saa mange Omstændigheder ved en sand Historie, at man ikke mere kand kille den fra en Fab. l. Men siger CONRING, at Otto har i Danmark erhødet en Seer, tilsaarer SAXO selv ikke utydelig, fordi hand derpaa fortæller, at Græv Haqvin i Norge, efterat hand havde hørt om Keiserens Bedrifter i Jylland, har hand, forladende sig paa de Sachsiske Vaabens Magt, vegret sig at give Kong Harald fremdeles Stat: *Profecto, suiter hand, II. prius ita res suas non composuisset, si Otto turpi fuga ex Jutia se recit; eius extronum suum agmen Haraldø trucidandum exposuisset.* Men havde CONRINGIUS oplevet de Lieder, da vor lærde TORFÆUS ved sin *Historia Rerum Norwegicarum* har givet den Danske Historie et nyt Lys, saa havde hand visselig ikke oført denne Slutning. Thi man behæge selv at efterlæse P. II. L. 7. c. 7. saa skal man finde, at Græv Haqvin i Norge derfor er affaldet fra Kong Harald, fordi denne Monarch ved den Christelige Religions Antaelsse havde overtalt ham til at lade sig ligeledes døbe, og nu fortvød det, at hand havde forbyttet den hedenske Religio med den Christelige. Og næstforhenævnte TORFÆUS har o. l. c. cap. 6. viist, hvo ledes Ordene ere at fortaæ hos SAXONEM: *Hu v'rum plus spei ac fiducia a Saxonibus armis quam suis viribus cepisse; at CONRINGIUS altsaa ikke behøver af os videre at iyeindrives.*

begribe, hvorledes HERREN regierer. Jeg vil altsaa ikkun sige dette: Keyser Otto den Store, da hand drog i Kriig imod Kong Harald, havde med en mægtig Herre at bestille. Harald var fra hans Ungdom vandt til Kriigs-Handverket; CRANZIUS beskriver hans Bæide med saa, men syndige Ord: *Tanta, siger hand, fuit Haraldo in solis Daniæ armis potentia, ut & Norwagis laborantibus suppetias ferret, & Suecis nihilominus invocantibus copioso presidio non desset. Unus erat sua ætate Rex præstantissimus in quem omnium vicinorum oculi præcipua mitterentur observantia. Denique & Australem plagam, quam Vandalis tenuere, non liquit intentatam, quin & oppidum Julinum, quod illa ætate in Pomeranis erat præcipuum, oppugnavit, gentemque perpulit imperata facere.* Eigesom nu en hver Kriigs Begyndelse mestendeels staager i en Fyrstes Magt, men dens Fren: og Udgang henger af Tiden og Lykken, eller, bedre at sige, af Guds Willie og besluttede Raad: saa kand det vel være, at Otto M. i sit Kriigs-Raad har overlagt, hvorledes hand vilde komme ind i Jylland; men forbi hand maa skee har forglemt med sit Generalitæt at overveie det Sporsmaal, hvorledes hand skulde med sin Armée igien finde Hiem-Beyen? saa maatte denne Konge Haraldus, som vi oven have hørt af SAXONE, viise ham den med sin Skade. *Narratio historica de Origine gentis Danorum, n. 89. p. 267. ap. LINDENBROG.,* hvilken af nogle, endskjønt, som vi allereede paa et andet Sted have sagt, uden tilstreffelig Grund, udgives for Kong ERICI POMERANI Verk, siger os lige det samme, hvad SAXO herom har antaignet: *Tunc Imperator Otto, qui dictus Otto M. paravit se ad invadendum Daniam, - - Haraldus Rex in extremis finibus regni sui erat, scilicet in Hallandia. Imperator totam Furiam vastavit usque ad mare, quod ab eo Odesund dicitur. Ibi enim lanceam suam in mare misit ad perpetuam rei memoriam. Quo audito Haraldus vehementer commotus versus Furiam festinavit cum furore magno, quod intelligens Imperator fugit - - Haraldus occidit Ypponem, Ducem exercitus Imperatoris, reliqui vero Teutonici fugerunt.*

§. 19.

Iffe heller gif Keyser Ottonis II. Kriigs-Tog imod de Danste lykkeliger af. Thi ihvorvel DITMARUS L III. *Annal.* Om Keyser Otto II. har

været Ioffeli-
ger i Kriigen
imod de Dan-
ske?

p. 342. siger: *Otto Danos sibi rebelles petens (n.) ad Slesvik propera-
vit, ibi etiam hostes suos foviam, quæ ad defensionem patriæ parata
est, & portam, quæ Wieglesdorff (i nogle Exemplarer staar Heg-
gedor med denne Parenthesi: vulgo Egdora vel Eydora;
nempe dor est porta, Hegge, Hage sepes spinarum. Hinc tandem
& flumen nomen Eidora accepit, quod hodieque retinet,)
vocatur, armis præoccupari videns, consilio Bernhardi Ducis, & avi
meimet Henrici Comitis, OMNES HAS MUNITIONES VIRILI-
TER EXSUPERAT; saa er det dog neppe at troe, at Danne-
virks Erobring, hvilket er denne fovea ad defensionem patriæ pa-
rata, ikke skulde have kostet Keyseren meere Umag. De Dan-
ske skode efter Keyser Ottonis M. Expedition bedre paa deres
Baretægt, og er det maaskee fra denne Tid at regne skeet,
at de efter den kloge Dromning Thyrae Tilskyndelse have re-
pareret Dannevirket. (o.) Hvo som end og ikkun obiter har
læst dets Beskrivelse hos PONTANUM in *hisp. Rer. Danic.*
f. 181. og DANCKWERT in *der Schleswig-Holsteinischen
Landes Beschreibung f. 112.* fandt let foretillte sig, at slig en
Vold ikke var bestøget i en Hast. I det ringeste melde de
Dan-*

(o.) Ingen maaske tillegge disse Ord den Mening, ligesom deraf kunde sluttes, at de Danske
tilforn maatte have været det Tydske Rige underkast, efterdi man egentlig finder dem Dre-
beller, som sætte sig op imod deres rette Herre og Ovrighed. Thi som Scriptores mediæ
ævi i Almindelighed ikke have gjort sig Samvittighed over, at bruge Latinske Ord i en
anden Mening, end som de pleje at tages ud hos Auctores classicos: saa bemærkede og
hos dem det Ord rebellare saa meget, som at begynde Krig paa Iste, ligesom vi f. G.
FREDEGARII SCHOLASTICI *Chron. Contin. P. II. c. ult. og P. III. ab init.* indelig
finde dette Ord i bemeldte Mening; ikke at tale om de Auctores, som DU FRESNE in
Glossar. T. III. f. m. 524. edit. Francof. har anført.

(o.) Obiter mælde vi, at Danckwert har taget fejl af Saagen, naar han meener, at Drom-
ning Thyra, som hand med SAXONE GRAMMATICO og andre Danske Sribentore
holder for en Engelsk Prinske, da hun dog var en Holsteinsk Bræves Daatter, havde
raadet de Danske til dette Dannevirks Dyretielle eximitatione af den bekjendte Slottis-
ke Muur. Thi at Kong Godefridus allerede har anlagt denne Vold, er klart af det,
som vi tilforn have sagt. Saa kaldes og i CONRINGII *notis Mæctis f. 219.* dette Da-
newirk gandke urigtig Danegelt, hvilket vi dog meere holde for en Tryk Feil, end at vi
ville imputere det den store CONRINGIO. Thi at Danegeld har været et Slags Skat,
er en afgjort Sag, og kunde loca hos DU FRESNE in *Glossar. ad Scriptor. mediæ ævi-
simæ Latinit. T. II. f. 7.* og SELDENO *de mari clauso L. II. c. 21. T. c. 15.* give fuld-
kommen Beviis derom. Naafølgelig endskjønt vi nu lade det staae derhen, om Engelen-
derne egentlig have maattet betale denne Skat til de Danske, som PONTAN. *hisp. Dan.*
f. 182. foregiver; saa er det dog klart, at Danegeldum ikke har haft nogen Connexion
med dette Danewirk.

Danske Skribenter egentlig, at det derved har givet blodige Pander. Saasom den berømmelige TORFÆUS i *Trifolio historico c. X.* har anmerket af de Iølandiske Codicibus, at Kejseren, særdeles i Begyndelsen, førend hand forcerede det oftbemældte Dannevirk, var høyst misfornøjet derover, at hans Raad og Ministri ikke havde fraraadt ham denne Expedition: At *Cesar*, heder det der p. 42. *concilio Procerum convocato QVÆRELAM DE DANORUM MILITUM DURITIE INVICTAQVE FORTITUDINE ET INEXPUGNABILI MUNIMENTI DANICI FIRMITATE apud eos deponit, in medium consulere jussus, quid opus esset?* Ja at hand maastkee med usorrettet Sag havde maattet drage hjem igien, hvis ikke den navnkundige Norske Soe:Røver og siden første Christelige Konge i Norge Oluf Tryggvinsøen, som med nogle Skibe var kommen ham til Hielp, havde viist, hvorledes hand skulde sette Dannevirket i Brand, lære vi ligeledes sammesteds, naar det heder: *Hic (Olafus Tryggvinus) sententiam novissime rogatus rationem se Danawirki oppugnandi & expugnandi monstraturum promissis, modo ductum suum sequerentur. Cumque, quæ comperta afferret, dicere jussus esset, de facibus arido propugnaculi ligno inferendis consilium, quod profuit, in medium proponit. Namque ex virgultis, doliis ac vasis pice oblitis torridaque stipularum materia repletis incendio facto, munimentisque ligneis admoto ut proximis propugnaculis injectus ignis adhæsit, ex templo proxima quoque & contigua amplexus totis se passim dissipavit fortalitiis ac turribus, effusaque doliis flamma primo veluti sparsa plurimis locis reluxit, deinde per contigua ligna &igna serpens una repente ruina omnia Danawirki propugnacula hausit.* I det mindste skal Udgangen lære, at Skribenterne derudi ere samtydige, at Otto II. paa det sidste ikke har havt nogen særdeles Fordeel af denne Kriig. Thi lad være at de Danske have tabt en Bataille imod ham; saa veed man dog, at en Armée undertiden kand beholde Seyeren, og dog derhos lide saadan Forliis, at hvis dens Feld:Herre endnu skulde tilfægte sig sliig en Seyer, maatte hand søge sine Soldater med Diogenis Løgte. Saa meget er viist, at Trefningen, som forefaldt imellem de Danske og Keiser Otto II. var overmaade hidsig. I den tit bemældte historia Olai Tryggvini heder det *apud TORFÆUM l. c. p. 38.*

saaledes: *Ut primum concurrerunt, atrocissimam praelium utringue non sine ingenti utriusque partis clade, majori tamen Imperatoris, per integrum diem ad noctem usque gestum est. Inde novis adparatibus consiliisque triduanæ induciæ datæ, quibus finitis praelium majore mole redintegratum Cæsarianorum plures absumsit, donec adulto die Dani acritus inveni jam inclinantem hostium aciem in fugam verunt.*

Omendskönt nu en Tydsk Jurist vilde forekaste os, at dette er ifkun den eene Partes Relation, og kand intet beviise: saa ere vi dog i Stand, af en Tydsk Historici Vidnesbyrd at beviise ham, hvor langt Kæyser Otto II. har været fra at conqveterere Dannemark. Thi ihvorvel GOBELINUS PERSONA in *Cosmodromio art. 6. c. 49. f. 251. ap. MEIBOM.* siger: *Otto II. primam expeditionem contra Danos fecerat, quos apud Slesvik vicit,* saa tale dog de ældre Skribenter ey saa stort. Man høre f. E. DITMARUM, hvad hand siger derom, og da lyder det meget ringe, naar man sammesteds læser: *Urbem unam Cæsar in his finibus ædificans præsidio firmat. (p.)* Ja det synes at Appetiten til Danmark er gandske forgaæet Kæyser Otto II. saa at hand end ikke engang har villet profitere af den indvortes Urolighed, i hvilken Sven Otto an. 980. fordrev sin Fader Harald for den Christelige Religions Skyld fra Land og Rige. Herhos falder os ind en maaskee ikke urimelig Observation: at dersom Otto havde troet, at Dannemark var hans Lehn-Rige, eller dog nexu tributario ham underkastet: maatte hand have været en meget slet Justitiarius, og forsømt sit nobile Judicis officium, at hand ikke havde hevnet sig Utrofskab, og ladet en Fyrste sidde paa Thronen, som ikke alleene uden hans Vidende og Billie havde bemestret sig Thronen, (q.)

men

(p.) End og denne Stæd er strax 6. Aar derefter igien indtaget af de Danse, uden at Otto II. des Aarsage videre har søgt at hevne sig, som CONRINGIUS selv in *notæ d. f. 219.* tilstaaer, og DITMARUS udtryffeligt siger.

(q.) Ja maaskee er det sleet just i Anledning af denne Sven Ottonis Rebellion, at forbermædte Stæd er af de Danse igien taget fra de Tydske. Thi Kæyser Ottonis II. Krig imod Danmark indfalder i det Aar 975. eller 976. som kand beviises af DITMARO f. 342. Hos vore Danse-Skribenter finder man herom liden Oplysning, i det det synes at de fleeste ikke have crimbret sig, at flere Ottones end een har heriset i Tydske-land. Derfor hverken SAXO GRAMMATICUS eller HUITFELD, eller MEURSIUS, eller BERINGIUS tale det ringeste om Kong Haralds Krig med Ottone II.

men og dets uden besvittet sine Hænder med sin Herr Faders Blod, ja selv gjort sig Umage for at udrydde den Christelige Religion af sine Lande. Det er ey heller troligt, at Kong Harald saa aldeles skulde have gaaet Keyseren som sin Lehns-Herre forbi, at hand ikke engang skulde have flaget for ham imod sin troløse Søn, da man vel dog i flige Tilfælde vender sig til gandske fremmede. Ja vilde man end sige, at hand for sin Person havde villet med Taalmodighed lide den ham tilføiede Uret: saa havde dog de Geistlige ikke taugt dertil, som de, der i denne Forfølgelse saavel som i andre maatte vente den haardeste Medfart, og som derforuden vel allereede paa den Tiid vidste den skionne Troens-Artikel, at Keyseren er den Christelige Kirkes øverste Forsvar og Foged, hvilken Lærdom tillige med det dominio directo, som ham tilkom over Dannemark, havde blevet et herligt Motiv, (r.) at denne gode Herre havde burdt foreene sine Baaben med Kong Haralds og slaae til med Sverdet, om hand end aldrig ellers havde havt nogen Tilbøyelighed til Krig.

§. 20.

Dog vi komme endnu eengang til at tale om Keyser Ottonis M. Feld-Tog. Vi maae nemlig endnu erindre dette, at da denne ellers store Fyrstes Armée maatte søge en saa bedrøvet Hienvey udaf Jylland, er det neppe ventelig, at de fore-

Om Ødense og Ottesund have bekommet Navn af Ottonæ M.?

§ 2

givne

Den eneste PONTANUS f. 132. melder noget om den, dog ikkun med saa Ord. Men TORÆUS handler udsærlig derom i hans *Trifolio historico* p. 51. sgg. og i *hist. Norweg. T. II. f. 281. sgg.*

(r.) Kong Harald lod sig ikke saa plat fordrive fra sit Kongerige. Det kostede endnu et blodigt Slag, som maatte give Udsalbet, enten hand eller hans Søn skulde beholde Kronen, ubi hvilket dog Harald tabte og fik det dødelige Saar, af hvilket hand siden døde. Vi ville fortælle det med HELMOLDI *Chron. Slavov. L. I. c. 15.* Ord: *Haroldus licet ab initio Regni sui semper ssem suam in DEO posuerit vel tunc maxime Domino commendavit eventum rei, non tam dolens sua pericula, quam filii delictum & ecclesia angustias. Cernens enim tumultum non posse sedari sine praelio, arma sumsis invitus, adhortantibus his, qui Domino & Regi suo fidem inviolatam exhibere nitabantur. Ventum est ergo ad bellum, in quo consiliu victa est pars Heroldi, cecideruntque vulnerati multi, &c.* Keyser Otto havde sandelig ikke uden at begaae det største Felonie kundet forlade Kong Harald, dersom hand havde været hans Vasall.

givne Seyers- Tegn have deres Rigtighed. Og maae de Tydske Stribentere gierne sette dertil: Sic Hannibal Cannas notavit. Thi lad være at Historien om Kaysler Ottonis Spyds Kastelse i Søen og den der ved samme forundte Tilleggelse af sit Navn skal være passeret, saa troer jeg, at den gode Kaysler maae have tænkt paa Icaris Fabel, om hvilken det heder:

Cum nimis infirmis peteret sublimia pennis
Icarus, Icaris nomina fecit aquis.

Men at jeg skal sige oprigtig, hvorledes denne Historie forekommer mig: da synes den mig at være en dygtig Legende, som stikker sig bedre for eenfoldige og lettroende Munke i deres Closter-Annales, end som i et heel Kongeriges fornuftige Historie. (f) Thi at Kaysler Otto M. ikke har bygget Odensee udi Fyen, (t.) som CRANZIUS in *Saxon. L. III. c. 25.* og OTTO FABRICIUS *L. I. Daneidos* fingerer, og paa oven anførte Sted i

HAHNS

(f.) Det lader maaffee ogsaa her sig gjøre beviisligt, at Stribenterne have confunderet tvende diverse Historier med hinanden. Kaysler Otto M. gif an. 949. i Krig imod Rotsmandene i Frankrig, og bleyede, som WITICHINDUS *L. III. f. 65.* tydelig fortæller, Staden Rouen forgyvedes. For di hand nu blev Graven af Flandern unaadig derover, og denne separerede sig med sine Tropper fra Kayslerens Armée, saa sdelagde Kaysleren siden alting i Flandern med Jld og Sværd, og lod oplaste en Gøst ved Gent, hvilken hand, fordi den skulde være hans Riges Grændse, kaldede efter sit Navn. JACOB MEYERUS i hans *Annal. Flandriae* land atter lære os dette. Thi *ad a. 949.* Ariver hand: *Otto Caesar - - Rothomagum capus Normannia obsedit, qua in obsidione amisso quodam suo nepote, nobili viro in Arnulphum debacchari cepit. - - sed eo Flandrus intellecto - - dum se recepit, quem inscutus hostiter Otto - - Gandavum populabundus pervenit. Contra Gandenses, qui tum intra Scaldem & Legiam tantum incolabant, arcem validam eduxit in ripa Legia, ex qua arce Caesariana praefidia cum Gandavensibus odio implacabili continenter digladiabantur - Adhac Caesar terram quatuor officiorum occupavit, fossamque Hontam duxit, QVAM OTTONIANAM DIXIT, ac saenam imperii esse voluit.* Hvormed ogsaa land confereris JACOBI EYNDII in *Chronie. Zelandiae L. II. c. 7. p. 170. & c. 8. p. 187.* Fortællelse, og er det ikke lidet at undre over, at CYPRÆUS en indfødt Slesviger in *Annal. Episcopor. Slesvicens. L. I. c. 8. p. 51.* har begaaet saa stor en Efterladenhed, og confunderet denne Ottonis M med de i Frankrige boende Rotsmand forte Krig med den, hvilken selv samme Kaysler har foretaet imod Kong Harald i Danmark; da hand jo let kunde have erindret sig, at ingen Rouen var at finde i Jylland.

(t.) Men om Kong Harald til Kaysler Ottonis Almindelse, som PONTANUS *f. 721.* meener, har bygget denne Stad, derom maae andre disputere; I det ringeste synes os dette om ikke en ganske ugrundet, dog en ubevist Siuning at være.

HAHNS Reichs-Historie foregives, har været vores berømmelige PONTANO in *Chorographica Daniae descriptione* f. 721. saa meget lettere at beviise, som det har været Ottoni M. som ingen Flode havde, gandske umueligt, at fore sine Folk over Bøltet, eller at sette Føed paa Fyen, hvis vi ey ville fingere, at hand ligesom den Hell. Apostel Petrus har kundet gaae paa Vandet; hvilket kunde give et herligt Tillæg til de gamle Munkes-Historier; i sær da Otto her verferer in propaganda religione Christiana; i hvilke Tilfælde den ivrige Clerus for-dum gierne underkastede sine Heltter alle Elementer. (u.) Men at fremdeeles Keyser Otto ikke har kastet sit Spyd i Limfjorden i den Provins Salling Syffel udi Nørre-Jylland, og kaldet det Vand, hvor man gaaer over i den Provins Møss, Ottesund efter sit Navn, kand man deraf med god Sandheds Ekin beviise, at det Navn Ote eller Othin for-dum har været meget brugeligt i Dannemark, og de, ligesom alle andre Nordiske Folk, (x.) i ældgamle Tider have dyrket en berømmelig Helt, Othin eller Odin som deres fornemmeste Afgud; hvorfor, ligesom de til hans Ære og Æmindelse have kaldet Onsdagen eller Odens-Dagen, saa synes det mig og troliger at

E 3

være,

(u.) Maaſkee havde THEODORICUS a NIEM kunde lade sig dette indbilde; thi naaglet at de Tydske Keyserer aldrig have været saa mægtige til Evens, at de kunde underholde en Flode; saa heder det dog hos ham paa den oven anførte Sted: *Transi, etavit in Daciam, et dette selsomme igentager hard' elogio Ottonis M. in memorie unionis tr. 6. qui Labyrinthus dicitur c. 33. hvor det heder: Præterea idem Otto M. Augustus personahier transfretavit ad Daciam, ubi per medium annum stando inter nunc fideles, tunc vero hostes Catholicae fidei Dacos sævissimos, ud hoc ut ipsos ad eandem fidem quomodolibet convertere possent, venerabilem ecclesiam sui nominis edificavit, quæ adhuc Ottoniensis nuncupatur, in Nissa, (det skal maaſkee hebe in Futia, thi denne Irring have vi allerede forskast ham i den Nota i.) quæ est pars potior & fortior ejusdem Regni Dacorum, ex quo fretum maris ibidem tunc Ottonense, hoc est, mare Ottonis usque in bodiernum diem appellatur.*

(x.) Je endog Sachserne selv; thi disse have holdet Odin for saa hellig, at man og til det store Forsikring om deres Omvendelse stedse ved deres Daab, som i *Gundlingianis* P. XXXVI. p. 56. og af andre ex *Capitularibus Caroli M.* er bemærket, navnlig haver ladet dem forsage Odin. Men om denne Odin eller Wodan har været det samme hos de mod Nord en boende Nordiske Folk, som Mercurius hos Romerne og Grækerne, maae de underſøge, som forlyste sig med Diat og Fabier; thi det er vel noget sært, naar man vil statuere en Harmonie imellem Altskudiske Nationer i Henseende til deres Guder. Dog forticner den forrige Bisshop i Troenhien Herr JONAS RAMI Tanker at ansees for en lærd Biskops, som hand udi et lærd Skrift har fremsat, at denne Odinn skal have været Homeri Ulysses.

være, at saavel Staden Odense, som og denne Odensund, tillige med den i vores Sælland beliggende Provincia Odda, eller Othsherrith og flere andre Steder have ham at takke for deres Benværelse. (y.) Men det er alle bekiendt, hvor færdige de gamle Munkte vare, naar de ungefæhr havde opsnappet noget, at indklæde det i et vitloftig Eventyr. Som nu ADAMUS BREMENSIS havde fornummet noget om Keyser Ottonis Tog til Jylland, og siden hørt et Ottensund nævnes: saa har hand ikke bedre kundet rime disse to Ting tilsammen, end med at foregive, at dette Navn havde sin Oprindelse af Keyserens Expedition. Dog derudi bifalder jeg ingenlunde hverken vores SAXONI, eller CRANZIO, eller BUNTING, eller hvem det ellers maatte være, naar de ville binde Verden denne Diat, om Spydets Kastelse i Stranden, som en sandfærdig Tildragelse paa Vermet. Hvo som vil lyve, maae vide at give Sagen en Tour; thi dersom hand lyver alt for plump, troer man hannem ikke. I vore Tider holder det noget haardere, end som tilforn, med at indbilde Verden slige Ting. Siden man af Philosophis er vandt til i alle Ting at bekymre sig om en tilstreffelig Grund, undersøger man Sagen noget noyere end tilforn skeet er, da man med qvis, qvid, ubi, qvibus auxiliis, cur, qvomodo, quando? paa en ærlig Maade kunde hielpe sig frem i den lærde Verden. Et Barn taler som et Barn, og tænker som et Barn, men den, som er bleven en Mand, afskaffer det, som er barnagtigt. Af Fyrster venter man fyrstlige Tanker, af Helte Helte-Gierninger. Et Spyd eller en Lanze var en commanderende Generals Kiende-Tegn. Hvorledes skulde nu saadan een kaste sin Commando-Stav bort? At have tabt sin Børge i Krigen, blev altid

(y) Det er altfaa ey nodig at svare CONRINGIO paa hans Spørmaal: *Inmo quei Otto æternum nomen potuisset fredo Jutico indere, si dignitatem suam ejusmodi fuga maculasset?* thi man kand nu let see, hvor meget endnu kand disputeres om Ursagen til denne Draugivelse, omendtsiønt det ellers forekommer CONRING som en afsjort Sag, at Ottensund har sit Navn af Ottone M., og hand in *Annot. Miscis f. 278.* farer fort at sige: *Lanceam ab Ottone M. in fretum Limicum esse missam cum eo usque exercitum duxisset, Et nomen Ostensund ab Ottone illo ductu esse natum, usque est adeo certum, ut non tantum SAXONI, sed etiam aliis Danicis Scriptoribus expresserit veritas illius facti commemorationem.*

altiid agtet for en Skam, og hvorledes skulde da Keyser Otto, den ellers saa store Otto, ikke have draget meere Omsorg for sin Landse eller Spyd? Sandelig herudi havde hand foregaaet sine Soldater med et slet Exempel, siden da det paa den Tiid maatte være skeet paa Flugten, man kunde befrygtet om dem, at de havde trædet i deres Anførerers Fodspor og søgt, ved at kaste deres Gevær fra sig, at gjøre sig Flugten saa meget lettere, hvilket man dog ikke engang kand tænke om saa ædelmodig en Nation, som den Tydske er. Jeg vil da troe denne Fortællelse, enten nu SAXO GRAMMATICUS eller nogen anden, Tros Rutilusve siet, har digtet den, saa snart jeg begynder at troe andre Munke-Legender, og imidlertid forlyste mig med min Syncretismo historico. Hvilket formodentlig ingen skal tage mig ilde op, da man jo ellers pleyer udi de Lærdes Rige at lade en hver beholde libertatem sentiendi & credendi ufrænket.

§. 21.

Men i det jeg har saa gandske ringe Tanker om Keyser Ottonis M. Kriigs-Expedition i Danmark, maae ingen forekaste mig den gamle Historici SVENO AGONIS miserable Vidnesbyrd. Thi skiont hand siger med tørre og tydelige Ord om Ottone M. hos TORFÆUM in trifol. histor. p. 15.: *Illis temporibus Daniam sibi tributariam fecerat propter Regis, ut arbitror, desidi- am, quem supra meminimus gula tantum & deliciis inservire,* saa er hand dog i sine øvrige Beretninger en ret uforstkammet Fabelmager, og siger endnu des uden usandt derudi, at hand vil gjøre Dronning Thyra Gemal, den gamle Kong Gorm, til saa heslig en Fraadsere og efterladen Regent, da vi dog allerede have beviist, at hand virkelig har været ikke alleene en stor Kriigs-Helt, men og en fornuftig Fyrste og Regent; for hvilken Uarsags Skyld man i saa Maade umuelig kand eller tør troe ham. (z.) Ja, dersom jeg skionner ret, saa

Svar paa
Svenonis A-
gonis Vid-
nesbyrd om
Ottonis M.
Kriig.

(z.) Af SVENO AGONIS i hans Beretninger ikke har brugt noget særdeles Judicium discretivum, er skant af andre Steder, der findes hos ham. Saaledes siger hand f. E. om Kong Harald, at hand, da hand af sin Søn var stød fra Thronen, igjen har for-
negtet

saa synes hand at have skrevet dette, for at faae Anledning
 til at giøre Verden bekant sine oppbundne Amadis-Stræger
 og Keyser Ottonis meere end Romain-liige Kierligheds Avan-
 turer med den bedagede Dronning Thyra, saasom hand strax
 immediate efter foransforte Ord farer fort med følgende Ex-
 pression: *Quin immo eo pervenit insolentia, (Otto M.) ut infamiae*
discrimen toto regno conaretur irrogare; quippe supra memoratae Regi-
nae (Thyræ) pudicitiam suis pertentavit illecebris irretire; Hvorpaa
 det har behaget ham vitløftig at beskrive, hvorledes Keyser
 Otto den Store har affærdiget nogle af sine tilforladeligste
 Betienter til Dronning Thyra med kostbare Gaver, som skul-
 de aflegge en aabenhjertig Bekiendelse om den Kierlighed hand
 bar til hende, og under adskillige søde Forestillinger og smigren-
 de Ord bevege hende til Gien-Kierlighed, imod hvilke under-
 fundige Loffelser dog Dronning Thyra som en anden Penelo-
 pe med Snildhed havde bevæbnet sig, og, i det hun i Steden
 for at vederlegge denne Kierligheds-Tjeneste paa behørig
 Maade, havde af den forelskte Keyser under det forstillede
 Haab, at giøre hans Begiering fuldkommen fyldest, udbe-
 det sig tre Aars Efterladelse af den Stat, som de Danske
 burde at erlegge til ham, af disse hende strax tilstaaede Pen-
 ge taget Beføstningerne, som det navnkundige Danvirks Op-
 byggelse udfordrede. Thi den maae sandelig være meget slet
 forfaren udi Historien, som ikke her grandgivelig kand merke
 en grov Fabel. Dronning Thyra var paa den Tiid uimodsi-
 gelig en Dame, som maastee i Aar og Alder kunde lignedes med
 den gamle Sara, og de af Keyser Ottone til hende skiffede
 Betienter, hvis de ikke have været blinde, havde ikke havt
 nodig at spørge efter denne Skionheds Fodfels Brev, saasom
 hendes med Rynker og Folder mangfoldig zierede Pande for-
 modentlig kunde antages i Steden for det bedste Tings-Bidne.
 Og som hun ikke var Kong Haralds Gemal, men Moder,

saa

negtet den Christelige Tro, *Sanctæ Trinitatis fidem profugus abiecit*, da dog ADA-
 MUS BREMENSIS, som vi i den efterfølgende s. ville faae at høre, giver et herligt
 Vidnesbyrd om hans salige Endeligt, hoormed HELMOLDUS in *Chron. Slavor. L. I.*
c. 17. kand lignedes; da det heder: *in Christi Confessione e vita migravit, ascribendus*
non solum inter DEO dignos Reges, sed etiam inter gloriosos martyres,

saar falde alle de Beretninger, at Kæiser Otto har villet forlede hende til Utroskab imod sin Gemal, som allerede 28. Aar tilforn var død, paa eengang bort. Thi hun levede i Ægteskab med Kong Gorm, hvilken TORFÆUS beskriver os som en 90. Aars gammel Regent, og efter SAXONIS GRAMMATICI Foregivende, har hun ægtet Gorm, da hand endnu var en ung Herre; thi det heder om ham f. 179. at hand har bevilget denne Dames Begiering, at lade hende urørt i 3. Nætter, *quamquam juvenis. amori ejus flagrantissimo animo inhereret.* Omendskiont jeg nu herudi bifalder vores Høymeriterede Herr HOLBERG, hvis velskrevne Danmarks Historie jeg og af Respect for denne lærde Mand fornemmelig her har villet nævne, at Is'ænderne derudi maade have forset sig, naar de angive Kong Gorm for saa meget gammel: (a.) saa er det dog vist, at denne Herre allerede er død an. 930. (b.) hvorfor, da Kæiser Ottonis M. Krig indfalder i det Aar 958. havde Dronning Thyra allerede sidet Enke i 28. Aar, og just af dette hendes 28. Aars Enke-Sæde kand man domme, hvor bedaget hun maade have været; thi at hun har levet længe i Ægteskab med Kong Gorm, kand grandgiveligen deraf sluttes, fordi hendes tvende Prinker Knud og Harald endnu i denne

(a) Endskiont SAXO GRAMMATICUS selv tilstaaer, at Gorm er bleven meget gammel, thi f. 130. siger hand om ham: *Ingentem annorum seriem luminibus captus exegerat, senectam ad ultimos humane conditionis terminos prorogando.* Hvorudi jeg løselig erindrer, at alle de rimodsigelig fare vild, som med HUITFELD f. 45. sette K. Gorms Kæierinas Brandelse i det Aar 931. Saaom jeg og ikke kand troe, at ALBERTUS-STADENSIS har ramt det rette Aars-Tal, naar hand setter 921. CYPRÆUS er herudi mere accurat; Thi endskiont hand ikke egentlig har sagt, paa hvad Tid Kong Gorm har tilværdt Regieringen; saa regner hand dog i hans *Annalib. Episcopor. Slesvicens. p. 29.* K. Gorms formeentlige Indfald i Nordalbingien, Sachsen og Friesland at være fæet under Kong Conrad I. Regiering, hvilken, som bekiendt er, er begyndt med 912. og endt med 917.

(b) Man læse illun HELMOLDUM L. I. c. 15. med Betænkshøhed; saa skal man befinde, at vilcke høve relanet urigtig. Thi da det ubtroyelig heder hos ham om Kong Harald: *Regnavit annis quinquaginta.* men denne Herres Død indfalder i Aaret 980. hvorpaa hans Graffskrift giver et tydeligt Beviis med de Ord:

Post natale DEI, dum scripsimus octoginta
Nongentos meruit scandere regna poli.

saa er Rejsningen let at giøre.

Denne deres Herr Fader Gorms levende Live ved adskillige Søe-Expeditioner, særdeles imod Slaverne, havde gjort sig berømmelige, *CREBRIS piraticæ questibus locupletati*, heder det hos SAXONEM f. 150. og i Særdeleshed den første af dem havde sat en stor Deel af Nordhumberland i Frygt og Forstreckelse, hvilket visselig ikke lader sig sige om Born, saasom og SAXO GRAMMATICUS cit. f. 179. udtryffeligt siger om dem, at de have ført disse Krige: *cum virilem ætigitent ætatem*. Saa synes hun ikke heller at have været et ungt Barn, da hun blev gift med denne Konge, hvis ellers den Beretning om hendes alvorlige Opførsel imod hendes Brudgom i de 3. første Nætter, hvorom handles hos SAXONLM GRAMMATICUM f. 179. ikke er et blot Paafund. Tager man nu alt dette tilsammen: saa udløgger den useilbare Reigning, at hun til Ottonis Tider har været over 70. Aar gammel. Omendskjont jeg nu ikke trøster mig til at aflegge juramentum credulitatis for Keyser Ottonis Kydskhed, (c.) saa tør jeg dog forsikre, at samme Herre for denne Helenæ skyld ikke har havt mange vaagne Nætter.

§. 22.

Om Christi
Kendommen
er indført i
Danmark
ved Ottonem
M.?

Men spørger man mig videre, om jeg og paa denne Maade vil nægte, at Kong Harald ved Keyser Ottonis M. Krigs-Tog er bragt dertil, at hand med sit heele Folk har ladet sig døbe? Da vilde jeg ikke engang agte det et Svar værd, dersom jeg skulde formode, at den, som gjør dette Sporsmaal, deraf vilde beviise Danmarks Underkastelse under det Tydske Rige. Thi hiere! hvorledes henger dette tilsammen? Keyser Otto har givet Anledning til, at Kong Harald har beqvæmet sig til den Christelige Religion, folgelig er hand og bleven Lehn-Herre over Danmark? Dette

EE

(c.) Man maae forundre sig over, at den lærde TORÆUS ikke har bemærket denne Parachronismum, thi ellers havde hand vel neppe behøvet den Usikkerhed, som man h. c. finder hos ham, da hand ex capite castitatis søger at fristende Keyser Ottonem M. for denne Beskyldning, da jeg dog snart skulde troe at hand ikke vilde o: Tider har været meget om i denne Punct. I det ringeste lære vi af DITMARO L. II f. 338. at hand med en fangen adelig Slavinde har avlet en naturlig Son ved Naam Wilhelm, hvilken hand omsider har gjort til Erke-Bisshop i Mayns.

er sandelig en egen Maade at slutte paa; Bliver dog, naar alting gaaer rigtig til, ingen enten ob jus herile eller potestatem civilem, en Herre over en andens Samvittighed, og hverledes skulde da derved, at een bekiender sig til een eller anden Religion, den, som har arbeidet paa hans Omvendelse faae et Slags Rettighed over hans Person og Formue? Omvendskiont nu Keyser Ottonis M. Afsigter ligesaa lidet, som Keyser Constantini M. og Caroli M. ved den Christelige Religions Udbredelse have været saa gandske reene: saa tvivler jeg dog, at hand, da hand overtalte de Danske til at antage den Christelige Tro, har havt den allermindste Tanke om Overherfskabet over Danmark. Jeg kunde i saa Maader snart være færdig med mit Svar, hvis der ikke, som vi tilforn have hørt, fandtes de, der udraabe den Christelige Religions Antagelse i Danmark som en Følge af Ottonis M. foregivne store Seyr over de Danske, og vel med alle maatte præterendere at kunde stoppe os Munden med den gamle Canone Lógico: effectus testatur de causa: derfor maae vi for at tiene dem tale et Par Ord. Nemlig vor store Historicus HUITFELD, hvis Roes bliver bestandig endogsaa i hans Afte, har meldet i Kong Gorms Levnets-Beskrivelse, (d.) at den Kongelige Prins Harald, medens hans Herr Fader, den bemældte store Christen-Hadere, Kong Gorm, endnu levede, af den Hamborgiske Erke-Biskop Unno eller Hunno hemmelig blev underviist i den Christelige Religion. Jhvorvel nu dette ikke fandt gotgiøres, at denne Prins af Erke-Bispen ogsaa den Tiid hemmelig er bleven døbt, som samme HUITFELD har af CRANZIO ladet sig indbilde, og dets uden *Historia Archiepiscoporum. Bremensf. f. 73. ap. LINDENBROG. og HENRICUS WOLTERUS in Chron. Bremensf. f. 28. ap. MEIBOM.* foregive: saa fandt det dog være os nok her at bemerke, at Kong Harald, da hand endnu var en ung Herre, allerede skal have ladet see nogen Kierlighed til den Christelige Religion, hvilket er saa meget meere

(d.) Udi denne Beretning følger PONTANUS Ham f. 129. efter. CYPRÆUS in *Annal. Episcoporum. Slesvicensf. p. 44.* melder, at Haraldus endnu som Prins har lovet Erke-Biskop Vano, at hand vilde antage sig de Christne og deres Præster paa det beste.

meere troligt, som hand var født af en Christelig Moder, nemlig den store Dronning Thyre Dannebood, (hvilken, som TORFÆUS in *trifolio historico* c. 1. allerede har viist, var en Holsteenst Græve Haralds Daatter og meget omhyagelig for den Christelige Religions Udbredelse,) (e.) og som hendes inderligst elskte Søn, som ligeledes af TORFÆO l. c. p. 5. fand sees, med største Omhue var opdraget. HELMOLDUS in *Chronico Slavor. L. I. c. 15.* stemmer i det mindste nyse overeens med det, hvad vi nu nyelig have fortalt om den Undervisning, som denne Prins Haraldus skal have nydt af den foromtalte Hamborgske Erke-Biskop Unno. Hvo vilde da forundre sig over, at denne Herre, da hand havde hørt, at Otto M. som SNORO STURLESOEN *Chron. Norwag. P. III. n. 4. p. 120. & 122.* siger, (f.) havde gjort et Løfte: At hand ikke vilde gaae tilbage fra Danmark, førend de Danske havde antaget den Christelige Religion, om hand end derover skulde sette Liv til i Danmark; naar, siger jeg, denne Herre af Kiærlighed til Fred har nu offentlig bekendt sig til en Religion, til hvilken hand allerede i hans Ungdom havde været tilbøielig, og for hvilken hand maaskee før havde erklæret sig, dersom ikke verdslige Absigter og Frygt for hans eget Folk, der i Heden-

skabets

(e.) I det mindste siger SAXO GRAMMATICUS, at hun de 8 Marsag har negtet hendes Gemal i de tre første Brude-Nætter den ventede Fornoyelse af alle forjættede Kiærligheds Frugter, fordi hun efter nogles Mening havde haabet ved den Keiligbed dets lettere at overtale ham til den Christelige Religion. *Alii eam, ut temperantia sua sori focium Christianismi sacris aufciferet, maritalis lecti blandinius delectasse conjectant*, ere hans Ord, f. 179. Efter CYPRÆI Foregivende, skulde man snart tænke, at hun oftere maae have brugt denne usædvanlige Raade at omvende, siden hand med saa stor Bished skriver det, som SAXO GRAMMATICUS en her fordrifset sig til at udgibe for andet, end en bar Gistning. *Eti in Annal. Episc. Slejvicens. p. 43.* siger hand aandske positive: *Immo & congressum ejus (Gormonis) ad aliquod tempus resagiebat, (Thyra), ut hac ratione eum Christo lucrificeret, & in suam sententiam pertraheret.* Dog denne nyere Skribent fand intet beviise her, og en hver seer af hans Exempel, hvor ubillig Historici handle, naar de lade deres Fi-ubildnings Kraft Tøylen for meget, sølgelig vende Dynnene fra det første Original, af hvilken de burde have taget deres Beretning.

(f.) Og dermed er og Islandernes Vidnesbyrd hos TORFÆUM in *Trifol. historic. p. 38.* samtydig, hvor det heder: *Votum concepit Otto vel Daniam ritibus Christianis se imbuturum, vel funere suo nobilitatum.* Undtagen at de tillegge Ottoni III. dette Løfte, som er en Parachronismus.

skabets blind: Væsen var alt for meget fordybet, havde holdet ham tilbage. Keyseren, hvilken, som sagt, Freden laae nær om Hiertet, men dog derhos hverken vilde bryde sit Lofte, eller saa aldeles sette sin Vre i vove; havde til denne Handels Fuldbrydelse affærdiget en geistlig Mand, som besad alle en god Missionario anstændige Egenheder. Hans Navn var Poppo. (g.) ADAMUS BREMENSIS beskriver os dette udtryffeligt L. II. c. 26. undtagen at hand feiler derudi, naar hand meener, at Poppo blev en skicket til Kong Harald, men til Kong Eric, hvilket i Henseende til Tid: Reigningen ikke vel kand være, udi hvilken Frring dog CRANZIUS l. c. L. IV. c. 24. og andre flere Skribenter trolig efterfølge ham, uagtet man hos WITICHINDUM L. III. Annal. f. 659. sq. kand see, at det Mirakel, som man gemeenlig tilskriver denne Popponi, og der skal have været en medvirkende Aarsag til de Danstes Omvendelse, skal være skeet under Kong Haralds Regiering, hvilken, som en ældre Skribent, billig fortjener Fortrinet og meere Troværdighed frem for ADAMO BREMENSIS. Denne ærværdige Missionarius har useilbarligen været begavet med en stor Beltaalshed; og har vidst saa meget lettere at vinde sine Tilhøreres Hjerter, saa fremt det ellers er sandt, hvad CYPREUS l. c. p. 79. siger, at hand selv var en indfødt Dansk. Hand var derhos en uforkærdet og behiertet Mand, i en

U 3

blom-

(g.) Hos vore Skribenter staaer hand iblant de Sles igfte Biskopper; dog ere der nogle, som ville gjøre ham til en Erte. Biskop i Trier, hvitte dog BROWERUS L. XI. Annal. Trevir. n. 27. har overbevist om deres Bilsfarelle. Saa meget er vist, at vi in Gestis Trevirensium Archi-Episcoporum, hvilke MARTENE og DURANDUS have infereeret Tomo IV. Collectionis veter. Scriptor. & monumentor. f. 161. sq. finde de Danste Omvendelse gandske anderledes beskrevet, end den gemeentlig fortællles. Vi ville sette Ordene selv herved: Hic (Poppo) rogatus a quodam Danorum Comite Ottone Daniam venit, gentemque Danorum adhuc idolis servientem ad Christum convertit, ubi incredulis repugnantibus chirothecam ferream fieri præcepit, eamque igniri, qua manu sua vestita neclesu, lineoque pannocera infuso ad carnem indutus fornacem candentem intravit, indeque panno combusto illesus exiens Christum DEI filium DEUM esse verum hoc indicio declaravit. Hoc usque hodie apud Danos celebri fama vulgatur, a quibus & Angarius vocatus, quo nomine ejus memoria ab eis V. Id. Septembris celebratur. Sepul. hujus ejus Treberi a Danis frequenter. Thi dersom man kunde lide paa denne Beretning: saa fortiente Keyser Otto derved ingen Noes, efterdi Poppo ikke af ham, men af en Dansk Er.ve ved Navn Otto, var anlediget at rejse til Danmark.

blomstrende Alder, (h.) og tilmed har havt saa megen Skionsomhed, at hand vel har indseet, at Danmarkes Riges Omvendelse til den Christelige Religion var en Sag, som ikke alleene vilde give ham Sted iblant Helgenes Tal, men og i Munkenes og de Geistliges Kroniker bringe hannem et uddeligt Navn og evig Roos til veje. Hvorfor hand useilbarlig har ligesaavel vidst at vinde Kongers Hierte ved ydmyge Forestillinger og søde Ord, som de Jesuiter Herrer Patres nu omstunder besidde i en høy Grad lige Konstgreeb. Meniskenes Samvittighed er derforuden en vældig Anklagere, og den, som maae høre dens Truselers imod sig, griber gierne til alle muelige Middeler, for at gjøre sig fri derfor. Den som er vant til selv at examinere sig for denne Domstool, kand noget nær vide, hvorledes Kong Harald derved har været til mode. Nemlig hans Hierte bevede ved hver en Prædiken Poppo gjorde. De gamle Ideer, som hand fordum i hans spæde Barndom havde fattet hos hans Christelige Fru Moder og den ærværdige Erke-Biskop Unno, vaagnede hos ham igien, og de saa striftmessige Sandheder, som da i den allereede saare forfaldne Christelige Kirke vare blevne til overs, og dem man kunde foreholde Hedningene til deres Omvendelse, vare saa kraftige, at de vare som Spyd og Nagler i hans Bryst. Harald havde ikke alleene ladet de i Forskningen optændte Gnister af Christendommen i lang Tid ligge forkiolnede og uddøde i sit Hierte, og, som er let at formode, undertrykt mange af Guds forekommende Raades Rørelser, men endog besnit-

(h.) I det ringeste, hvis det er vist, hvad ADAMUS BREMENSIS foregiver, at hand an. 1029. først skal være død, kand hand paa den Tid ikke have været 30. Aar gammel, med mindre man vilde sige, at hand har blevet over 100. Aar. Thi som Keyser Ottonis Feldtog til Danmark er sleet an. 938.: saa kand samme, hvis ellers denae med Rette kand udgives for en Marsag, hvorfor Kong Harald har ladet sig døbe, ikke vel settes videre ud. Smidlertid angive dog *Annales Norwicensis ap. MARTENE & DURANDUM T. IV. f. 549.* Aaret 966. I SPONDANI *Epitome Annal. Baronii T. II. f. 347.* staer 949. som vel kommer nærmest overens med den gemeeneste Tradition, fordi alle vore indenlandske Skribentere setter Ottonis Krig i Aaret 948. men og just derfor er grundløst. CYPRÆUS l. c. p. 79. nævner Aaret 974. og derved fandtes vel den mindste Svarighed i Henseende til Popponis Alder, dersom ifkun de andre Omskændigheder dermed indrettede.

besmittet sine Hænder med sin Broder Knuds Blod. Hvo tvivler vel, at ikke alt dette i samme Øyeblik, da hand hørte Popponis Prædiken, igien er bleven levende hos ham, og hand altsaa har begyndt at føle hos sig paa ny den efterladte første Kierlighed? Da nu Harald i saa Maader har ladet sig af Poppone overtale til at blive en Christen: hvor meget maae ikke hans Exempel have virket hos hans Undersaatter, hvilcke, endskiont de ikke alle have havt ligesaa fuldkommen en Overbeviisning om den Christelige Religions Sandhed, som hand, dog alligevel enten ex gloria obsequii eller andre Afstgter have ladet sig døbe. Men hvad vinder nu Keyser Otto M. paa denne Maade ved Haralds Daab, end den Røos, at hand har været caussa per accidens til hans Omvendelse. Men er dette nok til at giøre sig et Kongerige Skat- eller Lehn-skyldig? Jeg meener vel, en hver vil svare NEJ dertil. Endskiont vi derfor ansee Kong Haraldum som en Christen, saa ansee vi ham dog ikke som saadan en Christen, der ved intet andet end en tvungen Omvendelse og af Frygt for den seyrerrige Keyser Otto M. har lært sin Catechismum, og maae altsaa tilstaae, at der horer stor Skarpsindighed til, at giøre af hans Daab en Underkastelse under det Tydske Rige. Vi, saa viit os angaaer, lade os dermed nøye, at vi løselig have fortalt dette, og overlade til andre at undersøge de til vores egentlige Øyemerke ikke henhørende Spørsmaa- le: Om den Hell. Poppo, som HUITFELD i den Danske Bispe-Krønike p. 4. 7. 10. siger, eller Adaldagus, som andre foregive, paa den Tiid har forretet Daaben? Om Keyser Otto har staaet Fadder til den Kongelige Prins, og hand i den Henseende er kaldet Sven Otto, eller, som SNURO STURLESØEN in Chron. Norweg. skriver, Otto Sven? (i.) &c. saa som jeg en heller understaaer mig for vist at si, om de Pop-
poni

(i.) Denne Konge har maaſtee albrig brugt det Navn Sven Otto. I det mindste kalder Overken SAXO GRAMMATICUS, eller TORFÆUS, som dog i dette Stykke har be-
tiert sig af de ældste Islandſke Skribenter, ham andet end Sven, og er det alſaa rimel-
ligt, at det Tilnavn Otto er en pur Digt.

poni (k.) ellers paadigtede Mirakler (l.) præcise ved denne Zeilighed ere skeede, eller om SAXO GRAMMATICUS herudi

(k.) WERNERUS ROLEWINKUS in fasciculo temporum et. 6. fol. 69. ap. PISTORIUM tilskriver den Helt. Ansgario denne underlige Gierning: Dani, siger hand, idolatriam postponunt, usque ad hac tempora Christum colendo etiam idolis sacrificabant, dicentes quod Diæ essent antiquiores & potentiores. Sed Clericus quidam, scilicet Ansgarius, contradicens ignitum ferrum portavit illesus, & sic fuerunt plene informati. Vilde man nu end siige, at i de oven (g.) anførte Gestis Archiepiscoporum Trevirensium var dette Dubio forebygget, saasom der siæes, at Ansgarius og Poppo har været een Person; saa tvivler jeg dog, at en, som er kyndig i Historierne, nogenfinde andet skal troe, end at Forsfatteren af disse gestis jo grovdiig har taget seil i dette Støkke.

(l) Deriom jeg skal oprigtig siige Sandheden om det, jeg heraf troer, da holder jeg hverken disse Popponis tillagte Mirakler, ey heller den særdeles undergiørende Kraft, som ADAMUS BREMENSIS ellers tilskriver Kong Harald, for sandfærdig, naar hand L. II. c. 19. siger om ham: Sænt autem qui affirmant, & tunc, cum adhuc viveret, & post mortem ejus ad sepulchrum ejus per eum gratias sumitarum factas. Ad sepulchrum ejus sermo fratrum est, cæcus frequenter illuminatus, frequenter & alias contigisse virtutes. Thi hvo: eed ikke til noye af Kirke-Historien, at det desverre! strax efter Apostlernes Tidder har begyndt at blive Mode iblant de Christne at digte Mirakler, og formeðelst siige sig frades at sette sig i Anseelse hos den eenfoldige gemeene Mand. Hos os Christne, som ved den sal. LUTHERI Tieneste ere befriede fra Pavedømmets Udsejelsse, vilde det stride imod den Tro, som vi ere Mose, Propheerne, Evangelisterne og Apostlerne skuldige, deriom vi vilde indbilde os, at Gud havde villet ved siige Tegn og underlige Gierninger stadfæste Munkenes Lære-Embede, hvilke dog mestendeels vare allerede afsvigeðe fra Livens Mey, og tillige med den Lærdom om Christi fuldkommer selbsegiørende Fortieneste prædikede om Helgenes Fortienester og de Antichristiske Lære-Quacters Weberinggelighed, sølgelig styrkede den gemeene Mand i den ferstreffelstaste Døvetroe og Indbildning om deres gode Gierningers Kraft. Dog vil jeg ikke heller indlade mig i Trost med nogen, der vilde statuere Contrarium; den eenne siiges tænde, en anden noget andet sandfærdig; Og maaskee ADAMUS BREMENSIS selv har hverken holdt Popponis eller Kong Haralds foregionne Gave til at gjøre underlige Gierninger for en Troens Artikel; i det mindste lyde de oven anførte Ord sermo fratrum est, juncti, qui affirmant, meget tydelige om Kong Haralds Kraft til at gjøre Mirakler, og om Poppone taler denne Auctor ikke heller med større Bisshed, naar hand L. II. c. 26. siger: AJUNT eum pro assertione Christianitatis, cum Barbari suo more signum quæverent, nil moratum, statim ferrum ignitum tractasse manu, & illesum apparuisse. Duntaxat hoc facile omnem gentilibus ambiguitatem erroris tollere videretur, iterum sanctus DEI pro submovendo illius gentis Paganismo aliud DICITUR ostendisse vel magnum miraculum. Tunicam scilicet indutus ceratam cum staret in medio populi circum in nomine Domini præcepit eam incendi. Ipse vero oculis & manibus in celum raris lingentes flammam tam patienter sustinuit, ut prorsus ambusta veste & in favillam redacta bilari & jucundo vultu summam incendii sensisset relictus se. Cujus novitate miraculi & tunc multa millia crediderunt per eum, & usque hodie per populos

udi nærmere har troffen Maalet, naar hand *fol. 189.* henfører samme til Svenottonis Tider. Den eeneste Fornoyelse, som vi ønske os at nyde af denne paatagne Umage med at undersøge den Hell. Popponis foregivne Mirakel, skulde være den, at vi maatte see, at formedelst en critisk og til Historiske Sandheds Undersøgning skicket Pen disse og andre herved forefaldende Dubia kunde opløses, og altsaa Christendommens første Begyndelse i Danmark nærmere, endsom hidindtil skeet er, oplyses.

§. 23.

Dog vi ville lade det herved beroe, og forsøye os nu til de af Kæiser Ottone M. stiftede Bispe Stole udi Jylland, for at see, hvormeget der findes i dette Argument, der er for de Tydske Herrer Publicisters Mening. Allene saa vist som det hidtil har maattet forekomme mange Danske og Tydske Skribentere, at Stifterne Slesvig, Rube og Aarhus have at troste sig ved et af Kæiser Ottone M. af Aar 965. forleenet Diploma og Friheds Brev, saasom man kand finde og efterlæse samme i sin fulde Sammenhang hos *CONRINGIUM l.c.f. 218. sq. TORFÆUM in trifol. historic. p. 23: LINDENBROGIUM in Scriptor. Rer. Septentrional. f. 131. edit. FARRICII. LUNIGS Spicileg. Ecclæs. I. Theils Fortsætzungs Anhang p. 78. ARNKIELS Cimbrischer Heiden Befehring p. 106. sq. STAPHORST. Hamburgischer Kirchen Historie P. I p. 206.* og i vores Høymeriterede H. Hof Prædikant *PONTOPPIDANS Annal Ecclæs. Danicæ Diplomaticis p. 75.*: saa lidet maatte, (end skiont vi ville tilstaae dets virkelige Existens, hvis Contrarium dog snart skal risses,) af dette Brev kunde gotgjøres nogen *subjectio temporalis*, som

Om den Danske Rige har at troste sig ved nogle af Kæiser Otto M. og Otto den III. aarne Privilegier?

X

man

*pulus & Ecclesias Danorum celebre nomen Popponis effertur. Hæc aliqui gesta apud Ripam confirmant, alii apud H. delby, quæ Slaswich dicitur. Om Cypræo, en Mand, som har ventt sig fra den Evangeliske Sandhed til den Papistiske Kirc, er det ikke at undre paa, at han saa blindt hen har fæstet Tro til sine Legender, og med første Næshed in *Annal. Episcop. Slesvic. p. 83.* skriver derom: *Hæc spe & auxilio divino edita miracula adeo sunt clara & manifesta, utpote continua totius veneranda antiquitatis traditione, nec non tot doctissimorum & probatissimorum virorum testimonio confirmata, ut eorum firmitatem ac certitudinem ulla ratione in dubium vocare extrema certe foret temeritatis ac audacia.**

man forðum har kaldet det, eller tydeliger at sige, nogen Lehn-Forbindelse. Det følgende af denne Fortællelse skal gjøre Sagen klar, og vi ville være betænkt paa at gotgiøre vores Thesin med almindelige og særdeles Beviiser. Næmlig strax efter at det vestlige Kejsersdom af Carolo M. igien var sat i Stand, have Paverne med yderste Gliid arbeidet derpaa, at Kejsernes in sæcularibus, (i) ligesom de selv in spiritualibus maatte agtes og ansees for de høieste Dommere og Gluds Statholdere. Efterdi nu hine skulde være Bussmanden, den Paven vilde bruge som sin Drabant til at sette sine hellige Befalninger i Verk; (k) saa satte man ham betids denne Indbildning i Hovedet, at den hellige Apostel Petrus havde havt tvende Sverd, af hvilke det een bemærkede en geistlig, det andet en verdslig Magt; det første tilkom Paven, men det sidste han

(i) Hvor stor den om Kejsernes Magt forefattede Meening forðum har været, og hvorledes i sær Geistligheden har gjort sig de latterligste Forestillinger derom, saa at samme har indbildet sig, at man behøvede intet videre, end et Kejserslig Benaadings-Brev til at befæste sine Rettigheder, saa skulde alle Konger, i hvilket Rige de end udi Verden maatte findes, bære Høvsagelse derved og i agt tage dets Indhold; slikt kunde ned utallige Exempler beviises, hvis det var os derom at gjøre, at formeere vore Blade uden Nød. Dog den som vil læse en artig Prøve derpaa, tor ikkun estersee den saa kaldede *Disputationem Clerici & militis*, som den store Erke-Bisshop til Paris PETRUS de MARCA har ladet indføre i hans fortreffelige Werk *de concordia Sacerdotii & Imperii L. II. c. 2.* hvor iblant andet §. 6. Clericus siger: *Imperatores ista sunxerunt, non Reges. Et ideo per vos etiam, o Miles! Imperator debet legum gubernacula moderari: Hvorpaa Soldaten svarer ham meget vel: Sacrilege est responsum hoc & blasphemum. Et quoniam, ut videtur, aut originem ignoratis Regni aut, quod videtur verius, illius altitudini invidetis, si Caroli M. registrum inspicatis, & historias probatissimas revolvatís, invenietis, quod Regnum Francorum dignissima imperii portio est, pari divisione discreta & aequali dignitate & auctoritate a quingentis annis circiter insignita, &c. Et ideo sicuti omnia, quæ intra terminos imperii sunt, subjecta esse noscuntur imperio; sic quæ intra terminos regni, regno. Et sicuti imperator supra totum imperium suum habet leges condere, addere eis, vel demere: Sic Rex Francorum aut leges Imperatoris repellere, aut quomlibet, cum placuerit, permutare, aut illis a toto regno suo proscriptis & abolitis novas, si placet, promulgare.*

(k) At vi her ikke forlange at paabyrde vore Læsere noget, kand ikke være dennem ubekendt, som have endog ikkun en middelmaadig Indsigt i Historierne. Af mange Exempler vilde vi allene allegere Pave Adriani Breve til Kejsjer Fridericum I. som RADEVICUS L. 1. de gestis Friderici l. c. 9. p. 487. ap. Ursifinus for os har antegnet.

hannem, nemlig Kejseren, (1) dette skulde hand nu stittig bruge imod Kirkens Fiender, nemlig Rætterere og Vantroende, og, saa ofte Hans Pavelige Hellighed det befalede, komme bevæbnet tilstørde, for at føre Herrens Krige. Derfor tillagde man siden Kejserne de prægtige Titler, at de skulde hede *Aduocati Ecclesiæ*, Kirkens Beskiærmelses- og Forsvarsfogeder, Christenhedens Strids-Hovedsmænd og overste Feld-Herrer, og saa fremdeles, og det fiere Klerikse var denne Meening en saa høyt Magt paaliggende Sag, at de stræbte betids at indprædike de nys omvendte Folk samme saa got som en Troens Artikkel af den Christelige Religion, uden Tvivl allerede i det Haab, som Udgangen siden har stadfæstet, at de paa denne Maade kunde giøre deres Geistlige Magt saa meget mere formidable for Verden, saasom det vilde være dem en let Sag at kaste en Kejsers fra Thronen, i fald hand en vilde opføre sig som en lydige Søn imod Kirken; og siden Kongerne i saa Maader skulde, imod Kejseren at reigne, intet andet være, end Subalterner og dependerende Øvrigheder, havde de alle med hver andre at erindre sig ved hans Exempel: at gjorde man dette ved det grønne Træ, hvad der da kunde skee med det tørre. Hvis det nu ogsaa var vist, at dette Diploma Ottonianum var ægte, og kommet uforfalsket os tilhaande, hvorom jeg dog i det følgende vil vittloftiger aabne mine usorgribelige Tanker: saa lod sig dog alligevel deraf intet andet bevise, end at dette almindelige Præjudicium tillige med den Christelige Religion var antaget i Danmark, og at man af

(1) At Kejserne af denne foresatte Indbildning har giørt meget, kand ikke negtes, og ligger aabenlost for Øynene. Vi ville alleene engang anfere Kejsers Friderici I. Brev apud *RADEVICUM* de *gest. Friderici I. Imper. L. II. c. 56 f. 541.* som slyar tager sin Begyndelse af denne Tone: *Quod in passione sua Christus duobus gladiis contentus fuit, hoc in Romana ecclesia & in imperio credimus mirabili providentia declarasse, CUM PER HÆC DŪO RERUM CAPITA ET PRINCIPIA TOTUS MUNDUS TAM IN DIVINIS QVAM IN HUMANIS ORDINETUR. CUMQUE UNUS DEUS, UNUS PAPA, UNUS IMPERATOR SUFFICIAT, & una Ecclesia DEI esse debeat, &c.* Og i det foregaaende Capitel siger Kejseren i et Brev til Anti-Papen Rolandum af samme Grund: *Nos autem ipsius favente gratia, qui dat salutem Regibus, justiciam DEI, quæ NULLUM MAGIS, QVAM IMPERATOREM ROMANUM DECET, prosequemur.*

dette falske Præsupposito havde tilstaaet Keyserne større Rettigheder, end noget frit Folk til disse Lider nogenlunde vilde gjøre. Men at jeg hermed ikke agter at foregive noget, som ey skulde forholde sig saaledes i Sandhed, kand maaffee Begyndelsen af det foregivne Diplomate Ottoniano de a. 965. gjøre beviisligt, som saaledes lyder: *Quum Imperatorie dignitatis officium esse constet, ut erga divini cultum officii pervigili cura insistant, & quicquid in augmentum Sanctæ Christianæ religionis adhibere potuerint, indefinenter in hoc studeant, og saa videre.* Da intet Ey kand være det andet saa ligt, som dette Raisonnement og hiint, hvilket Keyser Ludovicus den Fromme brugte ved det Hamburgske Erke-Bispedømmes Stiftelse, hvilket hand vilde have heele Norden, og navnlig Danmark, Norge, Sverrig, Grønland og Jsland underlagt, ligesom man kand forefinde og læse bemeldte Diploma heelt i *LINDENBROGII Scriptor. Rerum Septentr. f. 127. edit. FABRICII, LAMBECII Origin. Hamburgens. f. 35. PONTANI histor. Rer. Danicar. f. 97. STAPHORST Hamburgisch Kirchen-Historie P. I. p. 26. sq. og vores Høyærværdige Herr Hof Prædikant PONTOPPIDANS Annal. Eccl. Danicæ Diplom. P. I. p. 37. sq. Ordene hede sammesteds saaledes: (m) *Idcirco Sanctæ DEL ecclesie filiis presentibus scilicet & futuris certum esse volumus, qualiter divina ordinante gratia nostris in diebus Aquilonaribus in partibus, scilicet in gentibus, videlicet Danorum, Sveonum, Norwagorum, Farriæ, Grœnlandorum, Helsinglandorum, Islandorum, Srikfjundorum, & omnium Septentrionalium & Orientalium nationum magnam cælestis prædicationis sive acquisitionis patefecit ostium. - - Quam ob rem una cum Sacerdotibus cæterisque Imperii nostri fidelibus hanc DEO dignam cernentes causam valde necessariam atque futuræ ecclesie dignitati proficuum, dignum duximus, ut lo-**

cum

(m) Vel har HAHN i hans Reichs-Historie P. I. p. 149. lit II. aflagt en oprytig Beviiselse om dette Friheds-Brev, at det kommer ham i nogle Poster gandske fordrætlig for: id troer ogsaa, at det skulde ikke koste megen Umas at beviise, at dette heele Instrument er digtet; Men Spørsmålet selv: Om det Diploma, som vi her anføre, er ægte eller ikke? kommer os ikke til at underlodge, saasom vi af ingen anden Maadaag have beraabt os derpaa, end for derved at beviise, hvorledes Munk og Klerker have bidet sig ind, at deres sande Sikkerhed beroede paa det Keyserlige Kirke-Forsvars-Embedet; til hvilket at beviise et falskt og et sandt Brev er lige tilsvækkeligt. Thi et Brevet falskt, saa har dog ingen anden end en Præst paasundet det, og sig hans Mening forraader sig ligesvel selv derved.

cum aptum nostris in finibus evidentius eligeremus, ubi sedem Archiepiscopalem per hoc nostræ auctoritatis præceptum statueremus, unde omnes illæ Barbaræ nationes æternæ vitæ pabulum facilius uberiusque capere valerent. - - insuper & magnorum Progenitorum nostrorum sacra lucrandi studia nostris diebus numquam deficerent. Omendskiont nu, efter at derpaa berorte Erke-Stiftet Hamborgs Fundation in his partibus var sat i Stand, Keyseren meget myndig forordner: *Res quoque præfatæ sedis sub plenissima defensione & immunitatis fruitione volumus ut consistant ac tueantur, ita ut nullus iudex publicus, aut alia quælibet potestate publica prædita persona de eorum rebus fructum, tributa, mansonatios, vel paratas, aut teloneum vel fideiussoræ tollere, aut homines ipsorum tam litos, quam & ingenuos super terram eorum manentes distringere, nec ulla publicas functiones aut redibitiones, vel illicitas occasiones requirere vel exigere præsumat; saa dommer dog CONRINGIUS l. c. f. 142. selv meget fornustig om denne Underkastelse naar hand skriver: Sacerconatus iste pii Cesaris populos istos sub CHRISTI jugum mittendi ad imperii vim nil quicquam attinet, eoqve nec in illos jam Christiano ordini accensitos quicquam juris sive ille, sive succedentium Regum Cesarumque alius sibi isthoc nomine unquam arrogavit; og man kand ikke nok forundre sig over, hvorfor denne store Mand ikke har behaget at sælde lige saadan en Dom over dette Diploma Ottonianum, da dog posito, sed non concessio, at det er ægte, det fortiente at vordre paaskionnet efter disse samme Fundamenter. Har dog Keyser Otto den Store ogsaa tilsendt Russerne sine Apostle Adelbertum og Libutium, som *Annales Hildesheimens. ad a. 960. p. 718.* og *LAMBERTUS SCHAFFNABURGENSIS ad d. ann.,* ey mindre *CONTINUATOR REGINONIS ad a. 960. og 61. p. 80* udtrykkelig sig; hvorfor slutter man ikke ogsaa deraf, at Rusland har erkjendt de Tyske Keyseres Høyhed? Men jaavit de Tyske Stribentere have herudi ladet sig forleede af deres foresattede Meeninger: saa let kunde det falde os at give dem Ret udi alt det de af disse Ludovici Pii og Ottonis M. Breve paa en fornustig Viis kunde slutte, og dog alligevel forsvare Kongeriget Dannemarks ældgamle Frihed imod dem. Thi Sagen, om de ville tale upartiisk, vilde blive denne: at ligesom Paven endnu paa nærværende Tiid har sine Episcopos og*

Archi-Episcopus in partibus infidelium: saa har i fordom Tid Erke-Bispen i Hamborg været at ansee som en Archi-Episcopus in partibus infidelium. I sigl henseende nu kunde hand vegre til sit geistlige District, som af foranførte Keyfers Ludovici Pii Brev sees, baade Danmark og de øvrige Nordiske Lande. Derfor bleve de Danske dog et frit Folk, og var for ham ved denne Nødtighed, at dirigere Missions-Berket i disse Lande, intet meere til overs, end det haab, at naar det engang skulde komme dertil, at Evangelii Lys blev af de udi disse Lande boende Folk antaget, hand da i Sandhed skulde blive det, hvoraf hand nu alleene forestillede Skyggen, nemlig et stort Lys i Kirken og Ephorus over HERRENS Mee-nighed i Verden. Da nu Kong Harald offentlig indførte den Christelige Religion: blev denne Erke-Biskops Haab endelig opfyldt. Det var derfor ikke at undre paa, at hand iblant de første var rede at tilbyde Kong Harald sin Tjeneste i at kalde Lærere og Præster. Da nu dette var skeet, saa havde denne Herre ingen Marsag videre, som nogle maaskee maatte indbilde sig, at deprecere dette, efterdi hand, som nylig var bleven en Christen, strax i de første Catechismus Lectier maatte lære, at hand var en Søn af Kirken, men Paven dens Fader og øverste Hoved; følgerig er det ikke skeet af en Føylighed imod Keyseren, men af en skyldig sønlig Yndighed imod den hellige Fader til Rom, at de Danske Biskopper maatte staae under en Endst Erke-Biskop, (n.) saasom, efter Klerkernes da brugelige Lære-Maade, intet tilkom en Konge i geistlige Sager videre, end en blind Yndighed. Intet Folk er saa uvidende, at det ikke skulde forstaae den Thesin af den offentlige Staats-Ræt, efter hvilken, den Magt at give det Love, tilkommer ingen anden, end dets rette Beherskere; Men dette kand

man

(n) Thi den Hamborgske Erke-Biskop havde allerede været saa forsigtig, at hand havde ladet denne Keyser Ludvica den Frommes Stiftelse stadfæste af Paven. Vifinde Confirmations-Bullen hos LINDENBROGIUM l. c. f. 127. STAPHIORT l. c. 31. og vores Herr Hof-Prædicant PONTOPPIDAN l. c. p. 37. Addat. ADAM. BREMENS. l. II c. 2. Men at af Primatu Ecclesiastico ikke nogen Subjection i verdslige Ting kand beviises, kunde med mange Exempler gøtgjøres.

man dog gjøre end og den allerflogeste Nation viis, naar den først er samtydig med os i en falsk Hypothese, nemlig at der er Forskiel imellem geistlige og verdslige Personer og Forretninger, og folgelig at der maae og gjoeres Forskiel imellem Borgerlige og Kirke-Love, hvoraf de første alleene finde af Kongernes frie Magt og Billie, men de sidste af en anden Magt, som skal forvalte den usynlige Glds Statholderskab paa Jorden. I det mindste maatte Kong Harald, hvis vi ellers skal troe, at hans Omvendelse har været alvorlig, saa meget des meere glæde sig der over, at nogen paatog sig den Omhue at beskikke Christelige Lærere i hans Lande, efter som hand, som let er at eragte, saa vel fattedes paa Folk, hvilke hand kunde lade ordinere til Geistlige og Prædikantere, som og hans Forstand i de Christelige Sandheders første Erkiendelse vel ikke saavidt var oplyst, at hand af sig selv kunde fuldkommen skionne om en Skriftlærd og Kirke-Læreres nødvendige Dyder og Embeds Gaver, og prøve Manderne.

§. 24.

Men nu maatte vor Modstandere indvende og sige, at her ikke tales om, hvo der har ordineret Biskopperne? Men hvo der egentlig har doteret og begavet Kirkerne? og af hvad for Indkomster det er bleven taget, som til Kirkerens Bedligholdelse af Keyser Otto den Store er henlagt? thi CHRONOGRAPHUS SAXO siger udtryffeligt: *Daniam Cismarinam, quam Jutland incolæ vocant, Rex Otto subiciens tributo IN TRES DIVISIT EPISCOPATUS, & Hamburgensi Diœcesi SUBIECIT, unum CONSTITUENS apud Sliarwik, quæ & Heidiba dicitur; - - alterum FECIT Episcopatum in civitate, quæ dicitur Ripa, - - tertium Episcopatum CONSTITUIT in Arhusam.* Hvilket visselig ikke havde sundet stee, hvis Keyser Otto ikke havde havt større Magt i Danmark, end Keyser Ludvig den Fromme, og, som denne Stribent tydelig siger, havde gjort sig Riget skatkyldig. Ja, fare de fort; ADAMI BREMENSIS Vidnesbyrd er alt for klart, naar hand L. 2. c. 2. skriver: *Servantur in Bremensi ecclesia præcepta Regis, quæ signant Regem Ottonem in sua ditione Regnum Daniæ tenuisse, adeo ut etiam ille Episcopus dotaverit;*

Fortællelse om disse Privilegiers Indhold.

og i Diplomate Ottonis M. meldes udtryffeligt, at Keyseren har havt sine Embedsmænd (Exactores filci) paafølgelig og sit Domain-Gods i Danmark; (o.) hvilket, om end alle andre Beviiser fattedes, noyagtig kunde udviise, at Danmark har været et af Keyseren undertvungen Land, saasom det er en af JOH. MABILLON og THEODORO RUINARTO saa got som allerede afgjort Sag, at man og i den Fald, naar der reiser sig nogen Modsigelse imellem de Historie-Skrivere, som selv have oplevet en Ting, sikkerst kand grunde sig paa Diplomata, og tilforladeligt af samme beviise det sande eller usande. Men nu er her en fuldkommen Overeensstemmelse imellem Skribenterne og Diplomatumus, og bliver altsaa saa meget dets mindre ikke den mindste Tvivl tilovers om facto qvæstionis, saasom Keyseren ingen Bestillingsmænd eller Rentemestere kunde have holdet i Danmark, dersom ham ikke havde tilkommet Skat og Skyld af samme, hvilken hand dog ikke havde fundet lade oppebære, hvis hand ikke formedelt sine seyerrige Baaben havde gjort sig Riget skatkyldig. Det vil da gøres nodig, at det ikke skal synes, ligesom vi vilde gaae skuilt til Verks, at udskrive dette Diplomatis Ord, hvorom her tales: *Idcirco nos interuentu dilecti Archi-Episcopi nostri Adaldagi pro prosperitate & incolu-*

- (o) VALESIVS L. XI. *Rorum Francicar.* har allerede bemærket, at de gamle Frankiske Konger forbuu have haat deres egne og i det heele Rongerige adspredte Villas Regias, saa at hvor de reiste frem, eller i hvad Proving de opholdte sig, de ræilen aldrig have reideret nogen anden steds, end i deres egne Palladier, og af disse Villis have bekommet alt, hvis de fer sig selv og deres Hof Stat behøvede. Hvorom GREGOR. TURONENS. L. X. c. 28. fortæller herhos at læses; og det er dem, som ere Kiendere af de Frankiske Antiquitæter i Almindelighed bekiendt, at de sammesteds havde deres cultores, vinitores, pastores, coquos, pistores, &c. boende, af hvilke enhver maatte passe paa den ham betroede Forretning: Disse nu bleve kaldte serui fiseales eller regales; nogle kaldte dem ogsaa familiam dominicam, andre ministeriales regios. Over disse Villis, saavel som de deraa boende Ziener, vare egne Inspecturer bekiendte, vilde man som af L. II. MARCULFI formula 52. sees, kaldede domesticos Regis, undertiden og majores domus, og bleve holdte for saa meget fornemmere, som de havde flere af stige Villis u der deres Osjon. Men over enhver af saadanne Villis var sat en Bestillingsmænd, som man titulede actorem dominicum, eller Exactorem filci, eller en Comitum, (thi at end og Comitum havde at bevilte med at oppebære Skat og Landgilde, som tilkom filio Regio, og at levere disse Tributa i det Kongelige Skat-Kammer, det har BIGNON in not. ad L. I. MARCULFI c. 8. noyagtig beviist,) som stod under Domesticos Regis, og maatte aflegge Regustab for ham.

colunitate imperii nostri quicquid proprietatis in Marcha vel Regno Danorum ad Ecclesias, in honorem DEI constructas, videlicet Slesvicensem, Ripensem, Arhusensem vel adhuc pertinere videtur, vel futurum acquiratur, ab omni CENSU VEL SERVITIO NOSTRI JURIS absolvimus, ut & Episcopis præscriptarum ecclesiarum absque ulla COMITIS VEL ALICUIUS FISCO NOSTRI EXACTORIS infestatione serviant & succumbant volumus & firmiter jubemus. Servos vero & colonos in eisdem proprietatibus habitantes nulli nisi eisdem Episcopis servituros, AB OMNI ETIAM JURIS NOSTRI SERVITIO absolvimus, & sub nullius banno vel disciplina illos, nisi sub illarum Ecclesiarum Advocatis esse volumus. Og et andet Diploma Ottonianum de a. 987. (p.) hos HVITFELD in Chron. Episcop. tit. Stift Odensee p. 71. og PONTANO Rer. Danicar. histor. L. V. f. 137. eller rettere at sige, de a. 988. extenderer dette Privilegium end og til Odense Stift, naar det sammesteds heder: Pateat quomodo Nos ob petitionem & interventum Dilecti nostri Adeldagi, Bremensis Ecclesie videlicet venerabilis Archi Episcopi, ac pro statu & incolunitate Regni Nostri quicquid proprietatis in Regno Danorum ad ecclesias in honorem DEI constructas, videlicet Slesvicensem, Ripensem, Arhusensem, Othenesvicensem vel adhuc pertinere videtur, vel in futurum acquiratur AB OMNI CENSU VEL SERVITIO NOSTRI JURIS absolvimus, ut & Episcopis præscriptarum Ecclesiarum ABSQUE ULLA COMITIS VEL ALICUIUS FISCO NOSTRI EXACTORIS INFESTATIONE serviant & succumbant, volumus & firmiter jubemus. Insuper concedimus prædictarum Ecclesiarum Episcopis, ut potestatem habeant emendi agros, possessiones & prædia in omnibus REGNI NOSTRI partibus, ubicumque velint aut possint, servos vero & colonos in eorum proprietatibus habitantes nulli nisi Episcopis servituros AB OMNI ETIAM NOSTRI JURIS SERVITIO absolvimus, & sub nullius banno vel disciplina illos,

D

nisi

(p) At dette Diploma iffe kand være af Ottone M. som ARNKIEL l. c. p. 197. gandsnevntelig formener, er ovenlyst, thi denne Kysler er allerede A. 973. død. Saa kand man og heller tilskrive det Kysler Ottomi II. efterdi denne Forste lieldes A. 987. var naaet alt Riids Gang: Solaelig stikker det sig alleene paa Kysler Ottonis III. Ender, hvis Regiering træffer ind med dette Mars Tal. Egeledes maae og i Steden søe man hos ARNKIEL l. c. MESSENIUM Chron. Scand. T. IX. 15. LAMBECIUM Origin. Hamburg. p. 37. og i vores Høylærde Herr Hof. Prædiant PONTOPPIDANS oft berøfte Annal. Eccl. Danic. Diplom. p. 82. foresinder Maret 987. settes Maret 988. som man finder det hos LINDENBROG. Script. Rer. Septentr. p. 134. Goldasti Constit. Imper. T. III. 31. Lanigii Specul. Eccles. l. Tomi Fortsetz. Anhang. f. 81. STAPHORST Hamburg. Kirchen-Historie, P. I. p. 310.

nisi sub illarum Ecclesiarum advocatis esse volumus. Adhæc etiam omnes fideles nostri dignoscant, quod nos Fulgeberti Nuncii Ecclesie Episcopi rogatu omnibus etiam inquilinis qualicumque paratu euntibus IN NOTRI REGNI FINIBUS thelonium prorsus perdonavimus. Og da er det ikke at negte, at vore Danske Historie-Strivere, som have meldet om disse formeente Friheds-Breve, ingen undtagæn, (hvilken aabenhiertige Bektændelse formodentlig ingen skal tage ilde op,) hidindtil ikke, som det sig burde, have igiendrevet samme, ja at nogle merkelig have robet deres store Uformuenhed i Antiquitæternes critiske Undersøgelse. Vores lærde TORFÆUS selv har feilet i denne Sag, naar hand in trifolio historico p. 32. sq. saaledes skriver: *Equidem jus sedium episcopialium per universam Furiam instituendarum, & ad minimum suprema in Ecclesiis Patronatus jura Imperatoribus laborum; periculorum, impensarumque præmium bello ab Ottone M. Danis illato acquisita ex privilegio ejusdem Imperatoris de ecclesiis Hamburgensi Ecclesie suffragantibus credi posset. &c. Sed nec statim summum jus in universam Daniæ, nec omnino Furiam penes Imperatorem fuisse sola immunitas a prædiorum censu servitioque Imperatori debitis Ecclesiis indulta evincit. Poterat enim Imperator passionibus in singulis provinciis multum agri acquirere, quod deinceps ad dotandas Ecclesias erogatum summa Ei patronatus jura & primis ejus Successoribus peperit.* Thi ikke at tale om, at disse Diplomata, dersom man skiont vilde lade dem passere for ægte, maaskee kunde beviise langt meere, end Jura Patronatus: saa er det ikke det, her tales om, nemlig om noget Gods i Jylland kunde overlades Kæyseren, ved den imellem ham og Kong Harald sluttede Fred, uden at krænke den Danske Krones Frihed og Independence? Men, om det og virkelig er afstaaet og overladt til ham? Da vi nu forhen forhaabentlig have nonaatig beviist, at de tvende Kæyseres Ottonis M. og Ottonis II. Baaben ikke have været saa lykkelige i Danmark, at Kong Harald skulde have havt Marsaage til ved et Stykke Lands Ustrædelse at tilkiobe sig Freden af dem: saa have vi formodentlig ogsaa per indirectum gotgiort, at dette ikke er skeet; saasom jo ingen Regent under Soien vilde være saa eenfoldig, at stille sin Fiende, over hvilken hand havde erhholdet saa vigtige Fordeele, tilfreds med et

Styk.

Stykke Land, og saaledes, uden at være nødt dertil, sette sit eget overstyr; Følgelig falder TORFÆI Fundament bort af sig selv. Vi seer altsaa vel, at vi maae gaac en anden Bey. Skulde det da vel være umueligt ved en saa stor Mængde af opdigtede og falske Diplomata, som findes i Stifterne og Closterne, hvorover den store og for sin Lærdoms Skyld meget hyperlige Mand JOSEPH SCALIGER in epist. ad Carol. I.abbæum 348. med største Føje klager: *Qvis tam cæcus, ut non videat, quantum sibi homines isti permiserint, quibus plus otii, quam fidei superfuit? Ego multa Monasteriorum, Capitulorum, Episcopatum diplomata vidi, Regum, Imperatorum, Ducum nomina & Scripturæ vetustatem præferentia, quæ vix ulli commentitia esse suboluit, nobis autem primo oculi conjectu odore falsitatis suæ nares percusserunt.* Skulde det, siger jeg, være umueligt, at sætte disse tvende Privilegia Ottoniana i Rang med de af en svigagtig Munk smeedede Løgn-Breve? Vi ere vel langt fra ikke af den Tanke, som hine, der med JOHANNE HARDUINO, BARTHOLOMÆO GERMONIO, GOTHOFREDO HENSCHENIO, DANIELE PAPEBROCHIO og andre lærde Mænd, som have signaliseret sig i de diplomatiske Stridigheder dermed, at de næsten have kastet al fidem diplomaticam over Ende, sette alle Ting udi denne Konst, at skille det sande fra det falske, paa Skruer. Vi ville da forsøge vores Lykke, og seer, om disse Diplomata Ottoniana ere i Stand til udstaae et examen rigorosum, eller ikke? Vore upartiiske Læsere maae selv være Dommere derover, og tilkiende os eller vore Modstandere Seyeren, naar de i Forvejen, uden at overiile sig, have anhørt og prøvet vore Argumenter.

§. 25.

Vel er det saa, at hvad formam externam angaaer, da er det visselig heel vanskeligt at domme, om noget de jure paa disse tvende Diplomatus kand være at udsette? og hvori deres Fejl egentlig bestaaer? Hvo er det, der har seet Originalerne af dem? Hvo kand sige af hvad Slags Papiiret eller Pergamentet er, paa hvilket de skal være skrevne? Hvo kand underrette os om deres Orthographie? Hvo kand give os Efterretning

Rebiis paa, at samme ere opdigtede og falske.

retning, om den Liqvore, som Skriveren har betient sig af, om Bogstaverne og deres Trefning, om Interpunctionerne, om Bifferne, om det vedhængende Seigl og Monogrammate, og saa fremdeles? Paa hvilket dog, som de, der ere rette Kiebdere af ægte Diplomata noksom vrede, det in re diplomatica meget ankommer. Dette alt maae vi saaledes paa Tro og Love antage for rigtig, fordi vi maaskee ikke skal være i Stand nogensteds derom at faae tilbørlig Underretning, og altsaa maae vi alleene holde os til de Ting, hvilke, ved at giennemlæse disse Diplomata, falde een som merkkelige Fejl i Øynene. Efter hvilket det ikke er at nægte, at i saa Maader qvoad externa begge disse Diplomata temmelig vel stemme overeens med andre af disse Kensere endnu tilstødeværende Breve, saavel i Indictione Romana og hosføyede Mars-Tal, som i de øvrige Omstændigheder. Alleene hvo vil være os god for, at ikke den Falskner, som har paafundet disse Diplomata, har paa samme Tiid havt nogle gode og ægte Diplomata af disse tvende Herrer for Øynene, og saaledes efter samme efterabet disse Externa? Ingen lyer med større Betænkksomhed, end den, der har en særdeles Fordeel at vente af sin Løgn. Nu tilstaaer den lærde Jesuit DANIEL PÁPEBROCH selv i hans *Propylaeo antiquario circa veri & falsi discrimen in vetustis membranis c. 8. S. 103. Undecimo Christianæ ævæ seculo & sequentibus, dum Ecclesie Romanæ pacem tot undiqve schismata seditionesqve turbarent, eam fuisse morum corruptelam, ut, qui DEI erant famulatum professi, & videbant a potestatibus sæcularibus accidi immunitates ac possessiones suas, non magno crimini sibi ducerent, pro ipsis tuendis commenta cudere. Hvo vil da fortænke os, naar vi paastaae, at disse Diplomata i lige Maade ere fremkomne af lige saadan en ureen Kilde? Vi ville vel intet tale om, hvoraf det maae være kommen, at der ingensteds findes en Subscriptio Cancellarii vel Notarii: (q.)*

Bi

(q.) At ved alle Diplomata maae findes en Subscriptio Cancellarii vel Notarii, skal vel ingen, som formeener sig at være versaren i arte diplomatica, ville drage i Tvivl; men at i før Kønser Otto I. og Otto III. ideres Diplomatus ikke have efterladt det, derom kunde utallige Ex. mpler. som vi her og der finde ideres Breve, noyagtig overbevise os. Vi ville alleene tage AUBERTUM MIRÆUM for os, fordi hand i sine Skrifter har ind-

fort

Vi forbigaae med Sliid den udelukte, men ellers sædvanlige
 formulam imprecationis & pænæ: *si quis autem hæc nostra de-
 creta*

9 3

fort en stor Mængde af siige Diplomater, men i ingen af dem Læseren forgieves søge
 efter Cancellarium eller Notarium subscribentem. Thi saaledes staar der f. G. hos
 ham L. II. *Diplomat. Belgic. c. 23. f. 259. Opp. T. I. edit. FOPPENSII* Restitutio &
 Confirmatio Abbatæ S. Servatii Moxæ Traiectinæ de a. 945. facta ab Ottone I. hvor
 Underkristen lyder saaledes: *Bruno Cancellarius ad vicem Friderici Archi-Capellani
 recognovi*, og selsomme Bruno underkristet vasaa Dotationem Ecclesiæ Canonicorum in
 Capremonte a. 947. *factum ad vicem Roberti Archi-Capellani. L. II. donat. Belgic. c. 26.
 T. I. Opp. f. 504.* Saa findes og in L. II. *diplom. Belgic. c. 22. T. I. opp. f. 258.* Donatio
 Monasterii Eiche, Faraberto Leodicensi Episcopo a. 954. facta, hvor det hedder: *Eimo
 Notarius ad vicem Brunonis Archi-Cancellarii recognovi*; og Confirmatio Possessio-
 num Monasterio Cellensi seu Gisleniano a. 955. donatarum har til Underkrist Adalge-
 rus, Cancellarius Sedis, vice Bardonis Archi-Cancellarii recognovi, L. II. *donat.
 Belgic. c. 18. T. I. Opp. f. 505.* og endnu en anden Confirmatio Possessionum facta a.
 966. Ecclesiæ Nivellenis, quæ est Nobilium Virginum Canoniarum in Gallo- Bra-
 bantia in notis. *Ecclesiæ. Belgicæ. c. 26. T. I. Opp. f. 65.* er undertegnet: *Luicolu-
 sus Cancellarius ad vicem Wilhelmi Archi-Capellani recognovi.* Hvilket Formular
 vi atter forefinde, naar vi eftersee Confirmationem Monasterii Blandiniensis de a. 966.
 L. II. *Diplom. Belgic. c. 20. f. 261.* Donatio Walciodorensis Monasterii Theodori
 Metensi Episcopo a. 968. facta, er underkristet: *Luidgerius ad vicem Hattonis Ar-
 chi-Episcopi & Cancellarii scripsit; in Donat. Belgic. L. I. c. 13. T. I. Opp. fol. 343.*
 Det Kæyserlige Diploma, hvorved i Canoniconum Sted in Epternacensi S. Willibrordi
 canobio a. 971. Munkne i benævnte Kloster ere indførte, har den Underkrist: *Willi-
 gifus Cancellarius ad vicem Rodberti Archi Capellani recognovi. Notis. Eccles.
 Belgicæ. c. 27. f. 655.* Ege Underkrist fører det, hvorved Abbatia Canoniconum Ca-
 premontensium underkastes Ecclesiæ Canonicorum B. Mariz Aquisgranensi a. 972. L.
 II. *donat. Belgic. c. 19. f. 506.* Og for at fremføre nogle Diplomata af Kæyser Ottone
 III. saa hedder det i Donatione Comitatus Hoiensis Notgero Leodicensi Episcopo a. 985.
 facta, hos den bemeldte *MIRÆUM P. I. c. 50. eod. donat. piarum, f. 51.* *Hildibal-
 dus Episcopus & Cancellarius, vice Willigisi Archi-Cancellarii recognovi.* Hvil-
 sen Hildibaldus og har underkristet et andet Diploma largitionis Theodorico Hol-
 landiæ Comiti a. 985. factæ; *ibid. c. 41. f. 52.* Saa har og Dotatio Nivellenis Ca-
 nonicorum S. Pauli Ecclesiæ de a. 992. in *Notis. Eccles. Belgii e. 30. f. 656.* og Con-
 firmatio prædiorum Monasterii Willibrordiani de a. 993 l. c. c. 31. f. 657. ikke min-
 dre Dotatio Canoniconum S. Johannis in Moxæ f. insula Collegii de a. 997. l. c. c. 32.
 fol eod. og Dotatio Epternacensi Monasterio S. Willibrordi a. 997. facta, l. c. c. 33.
 f. 658. befommet deraf Vidimus af ham. Donationem Ottonis III. Ultraicæ S.
 Martini Ecclesiæ Cathedrali a. 999. factam, finde vi L. II. *Diplom. Belgic. c. 28. T. I.
 f. 263.* underkristet: *Heribertus Cancellarius vice Willigisi Archi- Episcopi recogno-
 vi.* Hvilken Heribertus i lige Maade underkristet Privilegium Ottonis III. Herluino
 Cameracensi Episcopo super Mercatu & jure eudendæ monetæ a. 1001. concessum
 L. I. *Diplom. Belgic. c. 26. f. 248.* Dog hvortil nytter all denne Vitsøstighed?
 For en upartiist Læserer Land det være nok, naar vi ansøer for ham saa mange Frem-
 piler af en eeneste Auctore, deraf at gløse med os den Stutning, at Cancellarii eller
 Notarii Udelukkelse af Diplomatus quæstionis er ikke et ringe Kiende. Tegnet til, at
 de ere vrægte og falske Documenter.

creta subdolis machinationibus, falsis disputationibus, vel aliquo modo irritaverit, Regiæ Nostræ Majestati rebellare certissime noverit, &c. Hvilket alt man ellers ved slige Concessionibus momentosis omhyggelig pleyede at tage i agt. Men om vi endskiont ikke vilde ansee alt dette, som formeente sinæe Ting: Saa blive vi dog alligevel bestyrket i vor Mistanke om dette Brev, naar vi ansee Stilen selv; Thi da hos alle Criticos, som have lagt Bind paa den Konst, at stille de ægte Tyske Diplomata fra de u-ægte, denne høystfornuftige Regel billig har det øverste Sted: at man først og fremmest maæe ansee et hvert Lands, Fyrstendoms og Provinzes, til hvis Nytte et Diploma skal være skrevet, Regierings Form og udvortes Tilstand, og siden nøye holde Diploma qvæstionis imod samme Staats Skikke og Love, i sin Indretning og Sammenhæng, samt Maade og Maneer, hvorledes det har passet sig paa de Tider: hvilket endnu nyeligen den ulignelige Benedictiner MARQUARDUS HERRGOTT T. I. Geneal. Diplom. Augustæ gentis Habsburgicæ proleg. I. f. 12. sq. med mange Beviiser og Exempler har oplyst: saa vil det snart viise sig, at den eenfoldige Concipist har havt saadanne Diplomata for Dyen, som vel i visse Maader kunde passe sig paa det Tyske Rige; men fordi Forskiellen imellem dette og Kongeriget Dannemark har været ham ubekjendt, har hand ikke kundet tage den i agt. Thi om end Danmark tusinde gange havde været det Tyske Rige nexu tributario vel clientelari underkastet: saa skal dog (I.) neppe nogen troe, at den Tyske Keyser derudi skulde have havt sine egne Exactores og Comites filci. Sandelig saadan en forunderlig Indpass i de Lands-herlige Jura, som per clientelarem nexum vel solutionem tributii alligevel ikke kunde ophæves, er tilstræffelig nok til at beviise, at de tvende Documenters Indhold er falsk og digtet. Ja lad være, Otto M. havde havt sine Comites & Exactores filci i Danmark, hvilket dog, som før er erindret, er høyst urimeligt: Hvo skulde vel troe, at og Otto III. havde dem iligemaade? Efterdi under Ottonis II. Regiering den forhen benævnte store Revolution gik for sig i Danmark, hvorudi Sven Otto stodte sin Herr Fader, Kong

Harald, fra Thronen. Jeg er vis derpaa, havde paa den Tid været en Keyserlig Exactor fisci eller Comes i Danmark, da havde hand heller skuult sig i en Uffrog, end stræbt efter en vitløstlig Jurisdiction. Men nu læses ingensteds, at Kong Sven Otto paa nye er paaført Kriig af nogen Keyser Otto, og saaledes overvundet, at hannem ved denne Lejlighed necessitas recipiendi Exactorem Fisci vel Comitem de novo var bleven paalagt, og saaledes seer man, at den vanvittige Auctor til disse opdigtede Diplomata har været gandske ukyndig i de Tidens Historie, om hvilken hand taler. Dertil kommer endnu (II.) at den Løgnere, som har smeddet disse Diplomata, vel erindrer noget om Aduocatis Episcopatum & Ecclesiarum, foregivende, at de Biskoppelige Bønder stoede alleene under deres Jurisdiction, (r.) da jeg dog neppe troer, at nogen sinde har været et Stift eller Closter i Danmark, som har havt sliig en Schutz-Schirm eller Rasten-Boigt, som de kaldtes, over sig; Thi endskjønt det blev sluttet paa Synodo Moguntinensi, c. 12. f. 50. at Kirkerne skulde gives Advocati, der skulde forsvare deres Jura, Gods og Formue, og i Kettergang, saa ofte de enten som rei eller actores havde noget at handle, føre Ordet for dem, paa det saa vel paa den eene Side Folkets Ondskab maatte hemmes, og de, som understode sig at legge deres røveriske Hænder paa Kirkens og det Gud helligede Gods, desto mægtigere kunde affkreffes, paa den anden Side

de

(r.) Denne Tale Maade passer sig saa meget mindre paa disse Tider, som Biskopdommene i Danmark endda ikke vare paa noye afbeelte, at enhver kunde have sagt, hand bør høret til hans Stift, og endnu mindre, hvor viit hans Jurisdiction in temporalibus strakte sig. Og er det gandske ikke rimeligt, at sliig Afdeeling skulde være giort tidligere i Danmark, end i Sverrig, i hvilket sidste Riae Biskopperne allerførst i det Xte Seculo ved den Anledning, da de geistlige Tiender bleve indførte, som og ved samme Tid er skeet hos os, have bekommet deres sluttede Vicecer. Vi ville alleene høre CLAUDII OERNHIELMS Vidnesbyrd herom, in Hijjor. Sueon. Gothorumque Ecclesiast. L. III. 22. 46 Videtur etiam hoc tempore (sc. Seculo XI.) definiti cepisse Episcopatum penes nos & vicinos populos limites, qui huc usque, ut Adamus docet, indistincti manserant. Recepta enim lege solvendi decimas, necesse fuit de firva terminos, ut esset liquidum, ex quibus eas percipere deberet quilibet. Quod de dicecibus dicimus, fieri postulabat necessitas & in parocciis. Ante firmatam vero hic rem Christianam alia prorsus fuit regni & regionum in partes minores divisio.

de fiere Klerker befries fra all Nærings Sorg og destobedre afvarte Guds-Tjenesten, eller, tydeliger at siae, maatte settes i Stand med dets større Noe at æde deres Brød: Saa tvivler jeg dog meget paa, at denne Bane nogensinde har været almindelig i den heele Christenhed. I det mindste, hvis saa havde været, var det ikke troligt, at de første Biskopper i Danmark skulde have været saa uhøflige, og udvalt sig en anden Advocatum og Forsvar, end deres Konge. I Særdeleshed da det ikke alleene var Geistligheden bekendt, at det just var denne Førstegrøde iblant Kongerne, der har distingveret sig med at giøre vel imod Kirken og dens hellige Forstandere, men end og, at siden en Advocatus maatte være en mægtig Mand, *qui in illo Comitatu, in quo Ecclesiae sunt, propriam & largam hereditatem habeat*, for at være desto bedre skiftet til at forsvare sin Kirke ab omni rapina & indebitis exactionibus, og uden dens Bekostning at nære sig af sit eget: saa er det ikke vel troligt, at man iblant de nys omvendte Danske skulde have fundet nogen anden, som bedre havde skiftet sig til dette Embede. Derforuden vare jo de Tydske Kirker selv den Tiid ikke berettiget til at vælle sig Advocatos anderledes, end ex Concessione Regum, & in praesentia Comitum Caesarei, og hvi skulde man da troe, at disse af Ottone M. nyelig stiftede Bispedomme skulde strax have bekymret sig om slige Jura, som hos de ældste og anseeligste Kirker vare et Tegn til en stor Distinction, og havde fundet udfalde til den nydøbte Konges merkkelige Fortrydelse. Havde det endelig været dem at giøre om en udvortes og fremmed Protection, saa havde det jo været dem nok i den, som Keyser Otto ved sine Exactores fiscali, hvis slige have været til i Danmark, havde fundet præstere; Men skulde Advocatus være en indfødt, hvo havde da vel været bedre skiftet dertil, end Kong Harald selv? Dog jeg bliver endnu meere bestyrket i min Meening, at man i Danmark aldrig har vidst af nogen Advocato Ecclesiae at sige, end ogsaa der- ved, naar jeg anseer de Diplomata selv, som i sluttige Mænds Samlinger af Danske Stiftelser og Clostere, giemmes, da jeg

jeg iblant saa mange som jeg til den Ende har grandstet udi, ingen videre Fodspor har kundet finde, ja end ikke et eneste Diploma, som kunde foreviise en Advocati Ratification, da det dog ellers horte til Advocati Embede, at acceptere og ratihabere de Donationer; Privilegia og Oblationer, som vare skeede til hans Kirke. Og hvo vil vel troe, at Biskopperne i Danmark strax ved deres første Fundation have havt deres egne Colonos og Subditos, over hvilke de kunde paaataae at exercere nogen Jurisdiction? Hvor meget meere rimeligt er det ikke, at de, som Arbeidere in Ecclesia plantanda, have maat leve af Almisser og piis Oblationibus? Var dog Jurisdictio Advocatorum i Tydskland endnu i det X. Seculo en rar Ting, og for Stifter og Clostere en tilstrekkelig Ræt, at deres Advocati kunde være nærværende in Comitum placitis ac mallis og forsvare deres og deres Colonorum Jura. Man overlegge disse Ting retsindig, og legge (III.) til med hvad Foye Diplomata af det X. Seculo holdes af de Lærde for fordægtige, som bære Titel af at være Erke-Bispens af Bremen. Thi endskiont Pave Nicolaus I. allerede har foreenet det Hamborgiske Bisppe-Sæde med det Bremiske, saa har dog den Hamborgiske Kirke i lang Tiid beholdet GREN og RANGEN som et Erke-Bisppe-Sæde; saa at, om det end var vist, hvad vores SAXO L. XI. f. 208. skriver, at Adalbertus af Frygt for Kong Svend Estritsen var flyet til Bremen, og at de Erke-Biskoppelige Rættigheder saaledes vare forflyttede til Bremen: saa burde dog Begyndelsen til det, at den Erke-Biskoppelige Værdighed er betaget Hamborgerne, henføres til det XI. Seculum. Man behage at tage dette nye Beviis i Overveelse, og sig mig da, hvad man, i henseende til saa urimelige Expressjoner, skal tænke om disse Diplomatus? En at mælde, hvor usædvanlig (IV.) den Tale-Maade om Banno, (enten derved skal forstaaes alleene en vis District, eller Jurisdictio intra hunc districtum) maae have klinget i Danmark, da man formedelsf den gandske anderledes beskafne forma regiminis & jurisdictionis, som fra Alders Tiid i dette Rige havde været brugelig, ikke engang havde forstaaet, hvad Keyseren med denne Banno Episcop

scopo concessio havde villet sige: Saa fortæner det en mindre (V.) en særdeles Attention, at i Diplomate Ottonis III. ikke med et eneste Ord mældes om Ottonis I. foregaaende Diploma, da dog dette reuera alleene stadfæster hiint, og har extenderet de Immuniteter og Friheder, der vare forleente Aarhus, Ribe og Slesvigs Stift, ogsaa til Bispe Stolen i Odensee; i hvilke Tilfælde man ellers in privilegiis gif forsiigtig til Berks, og pleyede i Cancellierne paa det nyeste at skille primas beneficiorum concessionibus ab eorum confirmationibus; hvoraf man finder tvende merkkelige Exempler i STAPHORSTS Hamburg. Kirchen-Historie P. I. p. 311., hvor denne selvsamme Kønig Otto confirmerer Stiftet Bremen nogle Friheder, og mælder udtryffeligt: *Qualiter vir venerabilis Adaldagus ad nos venit, secum deferens præcepta beatæ memoriæ avi nostri Ottonis & Ejus æquivoci, genitoris nostri, Imperatorum videlicet Augustorum, in quibus continebatur, quomodo ipsi pro divino amore monasteriis in Ejus Episcopio consistentibus Imperialibus suis præceptionibus libertatem & tuitionem concesserunt, rogavitque Celsitudinem nostram, ut nos denuo nostra præceptione eadem monasteria & omnia illuc aspicientia confirmaremus.* Og i et andet Diplomate ibid. p. 313. hedder det: *Super qua re prædictus venerabilis Archi Episcopus adiit Celsitudinem nostram, postulans hæc etiam nostra auctoritate roborari, cujus videlicet petitioni quia nobis pia ac rationabilis visa est, maxime ob hoc, quod piæ memoriæ genitorem Nostrum, Ottonem scilicet Imperatorem, hæc eadem suo præcepto firmasse cognovimus. &c.* Og maa ingen herhos tænke, at dette er ifkun en ringe Ting; saa er det hos Kiendere af Diplomatis en afgjort Sag, at Cancellierne i forrige Tider saaledes have været indrettede, at ikke den mindste Variatio in stylo Curiaæ har fundet foretages. Saa tænke og ingen, at Adaldagus maaskee ey mere har fundet erindre sig Ottonis M. Diploma; thi dersom det nogensinde havde været til i Verden: saa var det ham jo selv, som 23 Mar før det sidste Diplomatis Udstedelse havde forhyrvet det, og har hand fundet erindre sig ringere Ting, som Indholden af de næst benævnte tvende Diplomater hos STAPHORST er, saa er det ikke let at formode, at hand skulde have forgiet saa vigtig en Sag, som denne; ikke at tale om,

om, at Stylus i de tvende Diplomatus, saa viit de fleeste Expressioner angaaer, er eet Slags, og det eene synes at være udskrevet efter det andet, folgelig denne Feil tydelig kand tillegges og imputeres denne Falsarii ignorantia & oscitantia. Ligesom (VI.) i sær ved Privilegio Ottonis III. en en ringe suspicio falsitatis deraf kand tages, at Kayseren tvende gange betiener sig af den Expression: *In regni nostri partibus & finibus*, da hand ikke engang har kundet sige om et Tysk Hertugdømme eller Fyrstendømme, som har havt sin egen Hertug, at det, som derudi blev anordnet, skeede in Ducatus vel Principatus sui partibus. Skal derfor Meeningen af disse Ord være denne, at Biskopperne af Slesvig, Ribe, Nærhuus og Odense maatte have den Nødtighed i det heele Romerske Rige at kiøbe Jordegods: saa begriber jeg ikke, hvad det vil sige, saasom vel Ordines sacri, men ikke lettelig Biskopper pleyede at tilkiøbe sig noget i fremmede og langt fraliggende Lande, folgelig havde privilegium quaestionis været dem til ingen Nytte. Men skal Meeningen være denne, at disse Biskopper skulde kunne kiøbe Jordegods i Danmark, saa er den Expression *in omnibus Regni nostri partibus* (med al Erbødighed at tale om Kaysere Otto III.) i høyeste Maade latterlig, fordi Danmark posito, sed non concessio, at det var taget til Lehn af Ottone M., dog ikke kunde kaldes Regnum Ottonis, i det jo Lehn-Kongen ikke dets mindre alleene burde og kunde heede Rex Danicae, og Dominus directus ikke var beføyet in praerudicium Vasalli sui at tilstæde de under ham værende Biskopper slige Jura exorbitantia. Og dette samme er og at sige om disse Bispedømmers Jndbyggere, hvilke Told-Friheden skienkes. Thi har denne Frihed skullet strække sig til Dannemarks Riges Grændser, havde man ikke nødvendig at sette de Ord til in Regni nostri finibus, hvilke ere hyperbolisk, fordi ingen de alieno maa være liberalis; Men skal de gaae paa det Tyske Rige: saa beviise de ingen Subjection, efterdi en Lands-Herre og kand fritage fremmede Undersaatter fra den ham tilkommende Told, og maatte maaffee i den henseende disse Stifters Jndbyggere antage det utiliter og med største Taksligelse, om man vilde forunde dem

180 C.L.S. Beviis, at Danmark ikke nogenfinde en fuldkommen Told-Frihed i det heele Tydske Rige. Dog fand man maaskee giette sig til, hvorledes denne Bedragerer er gaaen til Værks i Ottonis III. Diplomate. Der findes nemlig hos STAPHORST l. c. p. 313. et Diploma af Keyser Ottone III. dateret Wigeldoshusen d. XVII. Kal. April. 988. og et andet af dato Wildeshusen d. 13. Kal. April. eod. anno, staaer sammesteds p. 311. men i LUNIGS Fortsættelse des *Spicilegii Ecclesiastici Tom. I. Anhang fol. 81.* finde vi det tredie Diploma af denne Ottone III. ligeledes de dato Wildeshusen d. XIII. Kal. April. da det synes mig rimeligt, at vores uægte Diplomatis Auctor har maaskee havt disse for Dynene, og af samme udfkrevet Titulaturen, Indictionen, annos regiminis, og dets lige; men paa det hand ey skulde feyle i dato, og dog paa ferst Gierning worde anseet som en Falskner, saa har hand sadt sit paa d. XV. Kal. April. holdende hos sig selv qvasi re bene gesta derfor, at naar Keyseren har været den 16de og 20de Martii til Wildeshausen: saa skulde vel intet fornuftigt Menneske tvivle paa, at hand jo ogsaa havde opholdt sig der den 18de ejusd. Men saa sneedigt som dette er opspundet: saa fordægtig synes det (VII.) at denne Biskop Adaldagus i en Tiid af 5 Dage skulde have erholdet fire adskillige Keyserlige Friheds-Breve eller Benaadinger, og endnu meere utroligt, at hand som en ældgammel udlevet Mand, i det mindste af nogle og 90. Aar, (saasom hand den 28. April. næst efter er død i Bremen, efterat hand havde forestaaet sit Biskop-Embede i 52. Aar,) den Tiid endnu skulde have været saa frisk og rørig, at hand hver Dag kunde overløbe Keyseren til Wildeshausen med nye Suppliker og tiltrygle sig een Confirmationem privilegiorum og et Donations-Brev efter det andet. Ligesom man tydelig fandt hans Narværelse ved det Keyserlige Hof af alle disse 4. Diplomatus, om hvilke enhver, dog uden præjudice for os, har den Frihed at tænke, hvad ham selv lyst.

Vi have altsaa formodentlig frembragt nogle Argumenter, hvoraf det rimelig kan sluttes, at denne skrobelige Nørklep, til hvilken mange af de Endste Herrer Publicister forgieves hælde sig, vel skal kunde omkastes, og bemerke ikkun endnu, ikke som et nyt Argumentum pro roboranda sententia nostra, endskjønt det og med Føye kunde tiene dertil, men alleene for at giøre Modstanderne disse tvende Diplomatum Urigtighed desto haandgribeliger, en fiendelig parachronismum, som Falskneren ved at sinedde disse Diplomata, har begaaet. Thi det første indfalder vel i Kong Haralds Tiid, men det sidste i Kong Sven Otto hans Regiering, hvilken, som vi allereede tilførn have erindret, saafremt det den Tiid havde staaet i hans Magt, vel havde aldeles ødelagt Christendommen i Danmark; Og er det merkeligt, at det er dateret just i samme Aar, da Kong Sven Otto holdt allerverst Huus med de Christne i sit Rige. Thi saaledes skriver CYPRAEUS in *Annal. Episcop. Slesvicens.* p. 75. om den under ham sig reiste Forfølgelse: *Ao. DNI 988. magnam Christianorum in Dania persecutionem Sueno Rex exercuit, supplicibus Archi-Episcopus Legatis crebrisque muneribus laborabat, quatenus ferocem Regis animum mansuetum redderet Christianis. Quibus ille reiectis in sua nimirum crudelitate & perfidia sevirare non cessavit.* Og den gamle AUCTOR *historiae Archi Episcoporum Bremensium* f. 74. ap. LINDENBROG. siger: *Novissimis Adaldagi temporibus Christianitas in Dania turbata est, & facta conspiratione abnegata; Ikke mindre HENRICUS WOLTERUS in Chronico Bremensi fol. 30. ap. MEIBOM. In ultimis diebus Aduldagi destructa fuit iterato Christianitas in Dacia, & omnes abnegabant fidem Christi exceptis paucis. Til hvilke vi ville føye vores SAXONEM GRAMMATICUM, der siger om disse Tider: Defuncto Rege Haraldto Sueno prosperam sibi in divina sevirare occasione venisse gavisus totam religionis stirpem a radice conuulsit, eoque auctore Dani susceptum divinitatis cultum repetita superstitione mutarunt. Sandelig i saa blodig en Forfølgelse umager det Pavelige Clerisse, det maae ellers være saa gierigt, som det vil, sig ikke meget for et privilegium emendi agros, possessiones & prædia, eller om en Jurisdictionem in*

Saa og pro
ratione tem-
poris ingen-
dunde posse
lig paa Dan-
mark og sam-
mes statum
publicum.

servos & colonos; men de Biskopper og Præster, som ellers ved deres hellige Embedes Forestaaelse har været vante til at tiene baade GUD og Maaen, ere meget meere betænkt paa, hvorledes de i Tide kand redde sig med Flugten, og sette deres Person i Sikkerhed: (s) de derimod, som have et reideligt og oprigtigt Hjerter for GUD, dem lærer sandelig Anfægtningen paa saadan Tiid des nøyere og alvorligere at agte paa Ordet; hvilket Kirke-Historien langs igiennem til alle Tider kand viise, at Christi Kirke aldrig har været reener, helligere, og meere befriet fra al Egennyttighed, end under udvortes Fienders Trængsel og Forfølgelse; thi dens Forstandere har lært i slige Omstændigheder med alle jordiske Tings Tilstedesættelse at traagte efter det eene nødvendige, nemlig Saliggjorelses Kundskab i Christo vor Frelser. Dette maa og vel drages i Consideration, at i begge Diplomatus mældes om Aarhus Stift, da det dog for Adaldagi Død allereede igjen var ophævet, som ikke alleene den benævnte *AUCTOR* histor.

Arch.

(s) Exempel paa en saadan for Kors og Forfølgelse flyende Biskop finde vi i den Slesvigiske Biskop Egghardo, der under disse af GUD de Christne ved Kong Sven Ottomøn tilfikkede Trængsel pakkede sig som skærest. Wel mælder hverken ADAMUS BREMENSIS eller CYRÆUS noget om ham, og ligeledes skal man forgiæves lede efter hans Navn hos andre Skribentere, ikke desmindre tilkommer ham dog den Ære, iagen at nyde Plads i Catalogo over de Slesvigiske Biskopper, saasom TANGMARUS PRESBYTER (en Skribent, der paa een og den samme Tiid har levet med ham), *in vita S. Bernwardi Hildesheimensis Ecclesie Episcopi ap. LEIBNIT. T. I. Script. Rer. Brunsvicensis. c. 44.* kalder ham *honorabilem Ecclesiam Slesvicensem Antislitem*. Som en Exulant holdte hand sig op hos Biskop Berwardo i Hildesheim, hvor hand blandede sig i de Stridigheder, i hvilke bemeldte Berwardus var geraaden med den Maynziske Erke-Bisp, angaaende Abbedissens af Gandersheim Indvielse. Hvorover den Maynziske Erke-Bisp blev gandske forbitret paa ham, og forekastede ham, hand skulde kun tage vare paa sin Kirke, og ikke besatte sig med fremmede ham vedkommende Sager; men Egghardus har herpaa undersøgt sig dermed, at hans Biskopsdømme var af Sedningerne igjen bleven odelagt. *ibid. c. 20.* heber det: *Ahæc incredibili furore Archi Episcopus succensus, tanto vultu ac minaci juber, ut sleat, nil ad se talium pertinere, ut propriam ecclesiam habeat, illam gubernet. Contra Ekehardus, peccatis, inquit, agentibus TERMINI EPISCOPATUS MEI BARBARICA SUNT FERITATE DEPOPULATI, CIVITAS DESERTA, ECCLESIA DESOLATA, SEDEM NON HABEO.* Og er det at legge Merke til, at den exulerende Biskop har ikke taget sin Tilflugt hverken til det Kejserske Hof, eller til sin Metropolitan, hvilket hand dog gandske vist havde gjort, hvis de Tydske Kejsere havde havt de mindste *jura Majestatis* i Danmark.

Archi-Episcop. Bremens. f. 75. ap. LINDENBROG. udtryffelig siger: *Post obitum Adaldagi tota regio Jutlandia in duos Episcopatus bipartita est, tertio apud Arhusen deficiente; men ADAMUS BREMENSIS selv L. II. c. 32. bekræfter det totidem verbis. Saa meget rimeligere som nu det er, hvad CYPRÆUS in Annal. Episcop. Slesvicens. p. 86. fortæller om disse Tider, naar hand siger: Verisimile est, cum nullæ possessiones aut proventus Episcopis attributi essent, & quod tempus persecutioni incumberet, plerosque (hand tæler vel alleene om de Slesvigiske Biskopper, dog kand det obidentitatem rationis ogsaa med Foye ligeledes forstaaes om andre Danske Biskopper), quorum meminerunt historiae in loca vicina & remota Evangelii propagandi & publicandi gratia missos esse, & nullas certas sedes habuisse. Saa meget dets latterligere synes det da, naar man under saa grum en Christen Fiende vil paadigte Præster og Biskopper en stor Begierlighed efter skionne Privilegier; Det er ey heller troværdigt, at Kong Harald, der, som TORFÆUS in trifol. histor. præfat. §. 2. allerede har beviist, til de Tydske Kærsers Esterlignelse, og maaskee dem til Fortræd, skrev sig en Kæyser af Dannemark, og om hvis Magt vi tilforn have hørt af CRANZIO, at hand af alle paagrendsende Frystier er bleven æret og frygtet, at, siger jeg, denne Kong Harald skulde have taalt, at man fra Tydskland skikkede ham Exactores fisci og Comites paa Halsen. Har dog hand, Kong Harald, efter at hand havde antaget den Christelige Religion, endnu været saa mægtig og stor, at hand, som ADAMUS BREMENSIS udtryffelig tilstaaer, har kunde foreskrive og paabyrde Friislænderne og Sachserne sine Love, hvorledes skulde man da formode af ham, at hand i sit Fæderne Rige skulde have eftergivet sit Jus autonomiæ i saaviit, at hand havde tilstædt Biskopperne og Præsterne at giøre ham saa mærkelig Indpas i hans Høyhed. Sandelig man maatte være i Stand at træe alle absurde og eenfoldige Ting, dersom man vil længer sætte Troe til disse Diplomata, efter saa tydelige Bewiiser paa de derudi indeholdne Uræmeligheder. Slige Bassefter kand alleene tillegges efterladne og dovne Regenter, men ikke en stor Konge, som vores Harald var. Ja lad være, at Kong Harald havde i sin*

Re-

Regierings Tid, hvilket dog, som sagt, strider imod al fidem historicam, maattet taale Comites & Exactores fisci af Tydskland, hvo vil da, som i foregaaende S. allerede er meldt, troste sig til at beviise, at under Kong Sven Otto Regiering slige endnu skulde have været til i Danmark? Lader os høre, til hvem adresserer den beængstede Biskop Adaldagus sin Bøn, for at udvirke de Christne en naadig Toleranz i Danmark? Til Comitum Teutonicum eller Exactorem fisci? Nej! Men det heder: *Archi-Episcopus supplicibus legatis crebrisque muneribus laborabat, quatenus ferocis Regis animam mansuetum redderet Christianis.* Havde der nu paa den Tid været en Comes Imperatoris vel Exactor fisci i Danmark, der kunde have erindret Kongen om hans Lehnbarhed og Underdanighed under det Tydske Rige: saa er det aldeles ikke troeligt, at hand ey skulde have antaget sig de betrængte Christne, og i det mindste truet Kongen, der saa ilde holdt Huus, saalænge med sin Keysers Magt, indtil denne havde stoppet ham Munden. Fremdeles er det ey heller troværdigt, at ingen Mandata dehortatoria og comminatoria fra det Keyserslige Hof skulde være skicket til Kongen; Thi hvilken Herre vilde vel legge Hænderne saa aldeles i Stødet, naar hans Lehns-Mand eller Vasall foretager slige Excesser og søger at inddrage sig fra al Underkastelse. Og paa det man ikke skal tænke, at maaskee denne af Kong Sven Otto mod de Christne opvakte Forsølgelse ikke haver været til Erke-Biskop Adaldagi Død, (der, som sagt, a. 988. een Maaned efter det sidste Diplomatis datum paafulgte,) saa behage man at høre, hvad CYPRAEUS l. c. p. 76. videre skriver derom: *Mortuo Adeldago Libentius Archi-Episcopus Bremensis Successor Legatis & Muneribus missis animum Sven-Ottonis crudelem & sanguinarium placare & Christianis equiorem reddere conabatur, sed longe obstinatioer erat, quam ut de proposita sententia ac conatu persequendi Christianos eum monitiones & preces sacerdotum DEI abstrahere ac depellere possent.* Ja hvem dette CYPRAEI Vidnesbyrd ey anstaaer, hand høre ADAMUM BREMENSEM L. II. c. 21. som fortæller: *Hoc tempore (scilicet Libentii Archi-Episcopi, conf. L. II. c. 20.) cum magnam Suec Rex persecutionem fecisset*

*Christianorum in Dania, fertur Archi-Episcopus supplicibus Legatis & crebris muneribus laborasse, ut ferocem Regis animum Christianis redderet mansuetum, quibus ille relictis in sua crudelitate & perfidia se-
vire cepit.* Svortil vi endnu kunde føye *AUCTOREM INCERTUM* historie Archi-Episcopor. Bremens. ap. *LINDENBROG. f. 75.* som med selvsamme Ord fortæller den grimme Forfølgelse, der under denne Erke-Biskop Libentio yppedes af Kong Sven Otto imod de Christne i Danmark.

§. 27.

Lader os derfor give Sandhed Æren, og ikke længer troe en Ting blot derfor, fordi andre have troet den, men lære af saa haandgribelige Ting, at disse Diplomata ere falske, og sammensnurte af een i den Danske Staats Indretning, Historie og Chronologie usorfaten Bremisk Præst eller Klerk. De af vores indfødte eller udenlandske Lærde, der i blinde og uden videre Undersøgning have antaget dem for sande og ægte, kunde med deres Anseelse intet skade os, efterdi Sandheden jo u-imodsigelig iblant alle Folk maae henhøre til de Ting, der ved Usucapionem eller Præscriptionem temporis longissimi ingen Skade kand tage. Vi ere saa tilforladelig derom overbeviste, at vi i paakommende Tilfælde derom torde aflegge et Juramentum credulitatis, at Opmanden til disse Diplomata har været en Bremisk Klerk eller Munk. Men vilde nogen her indvende og sige, hvorfor denne Kludere just skal have været en Tydsk, og tilmed en Bremer? da svarer jeg, at det er jo bekiendt, at, efter at Christendommen, eller rettere at sige, Pavendommen havde begyndt at udbrede sig i Danmark, og det heele Land allerede havde bekiendt sig dertil, adskillig Jalousie har reist sig imellem de Danske og Tydske, og de forste ikke gierne længer vilde staae under en udenlandsk Erke-Biskop. Paven, der dets foruden i slige Ting, hvorved Kirkens udvortes Pomp befordres, som alletider skeer ved nye Erke-Bispeddømmers eller Bispe-Sæders Oprettelse, let lader sig bevæge, var redebon til at gratificere de Danske der udi, at de i tilkommende Tider i deres Lande skulde have deres egen Erke-

Meget meere har, i Steden for Rejseren, en Bremisk Præst til Auctor.

Biskop og Primatem, og deres Kirke. Sager ikke længer dirigeris af fremmede. Dette smertede Erke-Bispen til Bremen, som den der ikke alleene derved mistede mange Commoda og Indkomster, men kunde og let gjøre sig den Regning, at ved saa mange anseelige Suffraganeorum Ufgang vilde hans Auctoritat faae et merkeligt Skaar. Denne nu anvendte yderste Gliid, at formaae saavel Paven som de Danske, at denne Exemption fra hans Stift ikke skulde stee. Imod de Danske kunde dette være en Hoved-Motiv, at man førte dem flittig til Gennyt, at de Bremiske Erke-Bisper havde draget faderlig Omsorg for de Danske Kirker og Bispe-Sæder, og saa meget det havde staaet i deres Kræfter, procureret dem adskillige skionne Jura og Immunitæter. Her maatte nu frauspia gjøre det beste; derudover digtede man useilbarliaen til samme Tider først de oven anførte Fabler om Kaysler Henrici Aucupis Expedition i Danmark, om den ved Kaysler Otto i dette Rige indførte Lehn-Rettighed, og tænkte saaledes snart ved gode, snart ved onde Forestillinger at bevæge de Danske, at de skulde forblive under Erke-Bispens Stift, og vel endelig befordre Sagen til Rettergang, hvorudi man ikke ville overlade Paven alleene Paakiendelsen, men vel og forlange Kayslerens Skion; ja endelig kunde begynde en retfærdig Krig. Af saadant et Hierte synes mig disse Diplomata at have Oprindelsen. Og da endelig den længe i Gierde værende Erke-Stiftets Opprettelse til Lund under Pave Paschali II. a. 1106. er gaaen for sig; STAPHORST l. c. p. 524. men ADAMUS BREMENSIS, der i sin *historia Ecclesiastica* L. II. c. 2. bruger disse Ord: *Servantur in Bremensi Ecclesia precepta Regis, quæ signant, Ottonem Regem in sua ditione Regnum Danicum tenuisse, adeo ut etiam Episcopatus ille dotaverit*, som man kand lære af dette hans Brev l. III. c. 5. a. 1077. er bleven Canonicus i Bremen: saa skulde jeg nesten troe, at kort for hans, ADAMI BREMENSIS Tider, disse Logn-Breve ogsaa ere skrevne, hvilke hand, som en god eenfoldig, og i Critiqven uforfaren Mand, saa slet hen har antaget for fuldvigtige. Slige Breves Paafund var ogsaa meget lettere, som den, et Par Aar forhen værende, Biskop Adalbertus var

var en Mand, der var god for at udøve al optænkelig Ondskab, hvorfor og BRUNO in historia belli Saxonici fol. 102. kalder ham falsum & fallentem Episcopum; Men LAMBERTUS SCHAFFNABURGENSIS ad a. 1065. fol. 707. virum pessimæ in populo existimationis, qui viam virtutum non habebat, og a: idre troeværdige Skribenter have i deres Historie-Bøger skrevet endnu slettere om ham. Thi da denne ærgierige Mand var fac torum ved det Keyserlige Hof, og, naar man undtager en kort Disgrace, indtil hans a. 1072. paafulgte Endeligt, stod hos Keyser Henrich den IV. i saa stor Usælske, at ADAMUS BREMENSIS L. IV. c. 24. tillegger hans Auctoritet det Navn af vice dominatus; men LAMBERTUS SCHAFFNABURGENSIS ad a. 1072. f. 739. gjør den saa stor, at hand betiener sig af disse Ord: Quod solus Rege fruetur, receptus non modo in gratiam & familiaritatem, sed pene in Regni consortium & omnium, quæ publice vel privatim agenda erant, societatem; Hvo vil da vel undre paa, at en ørkesløs Munk, har, for at behage saa stor en Prælat, hvilken alle Ting stode til Tieneste, turpi obsequio skærpet sin Pen til at udkaaste et og andet falsk Diploma, saa snart hand har eragtet sliq Hierne-Spind tienlig til at forvare sit Erke-Stift mod Erke-Stiftets Oprettelse i Lund til hans Erke-Stifts bestrængtelige Præjudiz.

§. 28.

Vi kunde nu træde til et nyt Argument, hvis vi ikke er-Bevijs, at indrede os, at CARPZOU paa det oven til §. 2. allegerte Kong Harald Sted vil indbilde Folk, at Keyser Otto II. har citeret Kong Harald aldrig har i Danmark paa en Rigsdag til Allstedt i Thuringen, og at været paa den denne Konge samme Tiid ikke alleene godvillig er kommen til Tydske Rige, Dag til Allstedt. stæde, men har og erklæret sig til Underdanighed mod det Tydske Rige og en Tributs Erleggelse. Det vil altsaa giøres nødigg i mueligste Korthed at svare paa dette gandske kraftesløse Argument, hvilket kand skee saa meget lettere, som CARPZOU ved at nævne sin Auctor, af hvilken hand har taget denne Relation, har svaret os den store Umag med vitløstlig Eftersøgning: Nemlig den Mand, af hvilken CARPZOU her har la-

det sig forlede, er SPANGENBERG in der Mansfeldisch. Chronick. c. 146. Alleene vi, hvad os anlanger, havde heller ønsket, at i det mindste CARPZOU, den i de borgerlige Rettergangs Sager saa meget ovede CARPZOU, ikke havde brugt dette Argument, at vi ikke til vores hæderlige Laugs- og Amts-Broders Bestemmelse maatte aabenbare en Efterlædenhed, der pleyer at være Juristerne, som stedse omgaaes med Proccesser, meere vedhængende, end alle andre Folk. Der er nemlig intet fornuftigere end den Rettens Regel, som man i de Juristiske Skoler pleyer at indprædike Dupondiis eller Simferne: *In civile est nisi tota lege perspecta una ejus particula proposita judicare vel respondere.* Den Romerske Lovbog selv gjør af denne meget viise Regel en Lov, der taaler ingen Undtagelse, l. 24. ff. de LL. og dog alligevel er det fast en uimodsigelig Sandhed, at Juristerne allermest pleye at overile sig; Man kan let overtale dem til at troe noget paa det Fundament, fordi det troes af andre: Man har tillagt Præjudiciis en Auctoritet in foro ikke af anden Marsag, end fordi man bona fide antager det, tænkende, at andre, som have dømt for os i en Sag, have nok umaget sig paa det nyeste at undersøge, om en thesis er sand eller falsk? om Sagen, der tvistes om, er ret eller uret? Derover ere allegata snart ingensteds overflødige, end hos Juristerne, men og tillige aldrig urigtigere, end hos samme. Vi kunde outrere denne Klage endnu videre, hvis her var Sted dertil, og vi ikke meget næere havde gjort denne Digression fornemmelig i den henseende, for at viise, at CARPZOU har anført noget, som hand ikke havde læst. Hans Ord ere: *Rex Danicæ Haraldus ab Ottone II. Imperatore Alstedum in Thuringiam ad Comitum vocatus comparuit, sequæ fidem imperio & tributa promisit;* Og dette skal SPANGENBERG l. c. sige. SPANGENBERGS Ord derimod lyde saaledes: *Mittlerweile* (Da nemlig Kæiser Otto II. havde at bestille med hans Farbroder Hertug Heinrich i Bayern, som disputerede ham den Kæiserlige Throne,) *ist König Harald zu Dänemark,* (enten som en Alliered af Hertug Heinrich i Bayern, eller for at fiske i de rørte Bunde, og ved den Leilighed at hevne sig paa

paa de Tndste for det uretsfærdige Overfald Danmark var skeet af Ottone M.) wider die Sachsen an der Elbe gezogen, den. n der Keyser mit Heeres Macht begegnet, und et nen solchen Ernst sehen lassen, das; der König sich dar ob dermassen entsetzet, das; er Frieden begehrt, grosse Geschencke gegeben und jährlichen Tribut zugesagt, auch derenthalben seinen Sohn um mehreres Ver trauens willen zum Geißel eingestellet, a. 974. und im Herbst dieses 974. Jahres hat Kayser Otto einen Reichs Tag zu Alstedt gehalten, da Er unter andern dem Stifft Nizersburg etliche Gehölge zugeeignet. Hvor ledes fand nu CARPZOU sige, at SPANGENBERG forstfætter, at Kong Harald har været nærværende paa Rigs-Dagen? da dog SPANGENBERG intet videre siger, end at Rigs-Dagen er holdet i samme Nar, i hvilket Otto II. haver erhholdet den formeente Seyer over Kong Harald; om hvilken vi dog alle reede af en gandske anden Stribent, end SPANGENBERG og hans liige nyere Auctores ere, nemlig af den gamle DITMA RO have beviist, at det har været en heel maadelig og saadan en Seyer, paa hvilken man unuelig fand grunde en Lehn bærhed. Alleene endstiont SPANGENBERG tusinde gange havde bekræftet det, at Kong Harald havde været paa Rigs Dagen til Alstedt, hvad kunde det beviise? Kunde man ikke her med Skiel spørge CARPZOU IUM: *Ubi manet iudicium?* En Mand, der saa længe har siddet i Retten, som CARPZOU IUS, og forfattet saa mange Interlocute super habilitate vel in habilitate testium, fand vel vide, at SPANGENBERG, som anno 1572. har skrevet sin Chronik, ey kunde aflegge et lovsikkert Vidnesbyrd om en Ting, der skal være skeet a. 974. og altiaa 598. Nar tilforn. Dog dette maae være nok, ne juste indignatus hanc probandi rationem aliquid gravius in CARPZOU IUM dicam.

Saa og Otto
III. ingen
Krig har fort
videre mod
Danmark.

Saa lidet nu Danmark saaledes under den Tydske Konge Henrich Fuglesfangeren er bleven berøvet quasi possessio-
ne libertatis suæ naturalis; Ligesaa lidet har dette Rige tabt
end det mindste af sin ældgamle Magt, naturlige Frihed og
vel forhvervede Anseelse ved Ottonum Baaben. Enten det
er sandt eller falskt, hvad DITMARUS i almindelighed in
prologo L. I. Annal. f. 323. siger om de Sachsiske Keyser:

Horum temporibus regnum velut ardua cedrus
Enituit nostrum, longe lateqve timendum;

Saa tage vi i Danmark os ikke noget deraf; thi det kand væ-
re os nok, at de Tydske Keyserer ikke den Tiid have været i
Stand til, at tilvinde sig noget af dette mægtige Rige. Om
de følgende Tider tilstaaer CONRINGIUS selv l. c. §. 9. *Per-
verosimile est, non multo post excussam iterum a Danis Germaniæ reve-
rentiam esse; cum primis, ubi Sueno Rex regno auito restitutus eo po-
tentia excrevit, ut classe Angliam sibi subiicere non dubitaret; Og
DITMARUS siger os L. 3. fol. 53. udtryffeligt, at de Danske strax
efter Ottonis III. Død, igien have nedbrudt den Stad, som
Keyser Otto II. efter hans oven til fortalte Expedition i
Danmark havde bygt. Ja hvo som hos ADAMUM BRE-
MENSEM L. II. c. 22. 23. & 24. og nest benævnte DITMARUM L.
IV. p. 60. ickun efterlæser, hvad Skrek de Danskes Indfald, hvor-
om Historici mælde under de Niscomanners Navn, have
Tiid efter anden foraarsaget i Friisland og Sachsen, den kand
let overtynes, at man paa den Tiid i Tydskland ikke har giort
sig Tanke om den Danske Crones Underkastelse, men haver
tættet Guld, naar disse ickun vilde forunde de Tydske Grend-
fers Indbyggere Fred og Roe. Og endskiont denne ADA-
MUS L. II. c. 30. i almindelighed mælder om Keyser Ottone,
der a. 1002. døde i hans blomstrende Alder, at hand og har
undertvunget de Danske: *Fortissimus Otto Imperator, qui jam
DANOS, Slausos, itemqve Francos & Italos domuerat, cum jam tertio
victor Romam intrasset, immatura morte præventus occubuit: Og alle-
reede**

allerede tilforn L. II. c. 27. vil indbilde os, at det er skeet til Erici Victoriosi Tider, at denne Keyser har vundet Seyer over de Danske: *Quod vero cum Ottone III. pugnauerit & victus sit* (Ericus) *Rex* (Sueno, a qvo Adamus pleraqve sua se hausisse tradit,) *tacuit, sed ab aliis audivi*: Saa veed dog ikke en eeneste anden Tysk Skribent noget om en særdeles Krig, som Keyser Otto III. skulde have ført med de Danske, og er det meget troeligt, at denne Historici Ord skal forstaaes, ikke saa meget om en Seyer, den Keyser Otto III. skulde have vundet over den heele Danske Nation, som heller om nogle smaa Fordeele, som maaskee een eller anden Hertug og Feldherre i Tyskland i hans Regierings-Tiid have har over Uskommerne.

§. 30.

Komme vi nu endelig til Canuti M. Tider; saa vil CONRINGIUS vel ikke nægte, at Danmark da har været frie fra al nexu med det Tyske Rige, og har fundet rose sig af en fuldkommen Independenz; Allene efter sin vedtagne falske hypotesin, vil hand indbilde os, at dette bør tilskrivs Keyser Conradi Salici Generosité, og at denne Fyrste Kong Rnuud til Behag ikke alleene har separeret Marggrevskabet Slesvig fra det Tyske Riges Corpore og skenket det til Danmark, men ogsaa renunceret paa alle de Rettigheder, som, i henseende til Kongeriget Danmark, havde fra Keyser Ottonis M. Tider tilhørt det Tyske Rige. Nu var det vel at ønske, at nogen vilde underrette os, hvorledes Marggrevskabet Slesvig, som vi endnu for nærværende Tiid ansee som et non ens udi Historien, paa den Tiid har fundet komme til Danmark, paa det vi dets snarere kunde være i Stand til at prise Keyser Conradi Salici Generosité med vedbørlig Berømmelse, såasom vi holde derfor, at det visselig er billigt, at rødde sigt et factum fra Forglemmelse. Men vi ville med al Oprigtighed her igien fremsætte, hvad vi troe; Næmlig, saa meget er som en unegtelig Sani hed bekant, at der har været et noye Venkskab inmellem de tvende Monarcher Canutum M. og Conradum Salicum.

Om Keyser Conrad har været Kong Rnuud Marggrevskabet Slesvig?

Canutus M. var just i Rom tilstøde, da Conradus Salicus a. 1027. paa Paaske-Dag blev cronet af Pave Johanne XIX. ja, det som meere ere, WIPPO siger end, at hand gjorde Keyseren den Ære, og førte ham hjem efter Croningen. *In vita Conradi f. 433. ap. Pistor. His ita peractis in duorum Regum presentia Rudolphi Regis Burgundiae & Cnutonis Regis Anglorum divino officio finito Imperator duorum Regum medius ad cubiculum suum honorifice ductus est. (t.)* Og dersom vi tør troe ADAMO BREMENSIS, saa har end denne store Kong Knud gjort Keyseren Selvskab paa hans Reise til Rom; thi L. II. c. 44. *hist. Ecclesiast. staaer udtryffeligt: Conradus Imperator Regio fastu Italiam ingressus est ad faciendam Regno justitiam, Knut Regem itineris sui habens comitem. Men det maa dermed være hvordan det vil; saa er dog saa meget vist, at Keyseren har ved denne Lejlighed overmaade meget caresseret denne mægtige Konge. Vi gjør best, at vi fortælle de ham beviste Caresser med hans egne Ord; Thi saaledes skriver hand i et Brev til sine Engælender, hvilket vores PONTANUS in *histor. Rer. Danic. f. 156. og CYPRÆUS in Annal. Episcop. Slesvicens. p. 37. have indført, af WILHELMO MALMESBURIENSI l. II. de gest. Anglor. Reg. c. 9. og INGULFO p. 893. Sit vobis notum, quia magna congregatio nobilium in ipsa solemnitate Paschali (Romæ) cum Domino Papa Johanne & Imperatore Conrado erat, scilicet omnes Principes gentium a monte Gargano usque ad istud proximum mare, qui omnes me & honorifice susceperunt & magnificis donis honoraverunt. Maxime autem ab Imperatore donis variis & muneribus honoratus sum, tam in vasis aureis & argenteis, quam in palliis & vestibus valde pretiosis &c.* Man veed og en Deel af de bevægende Marsager, hvorføre Keyser Conradus saa meget har smigret for Kong Knud; fordi det nemlig da, eller dog stækket tilforn, var steet, at hand formedelst den Bremiske Erke-Biskop Unwanum havde ladet anholde om den Danske Prinzeffe Cunihildin eller Cunigunde til Gemahl for hans Prinz Henrich,*

der

(t) Det er storligen at undre paa, at de Endste Herrer Publicister ikke meere exaggerere denne Passage, og giøre et nyt tegnium submissionis af den Tjeneste, som Kong Knud i saa Maader beviste Keyseren.

der blev Kæyser efter ham. (u.) *CHRONOGRAPHUS SAXO*, ad a. 1026. p. 259. beretter os dette, naar hand siger: *Conradus Henrico filiam Cnud Regis Danorum mediante Unwano Bremensi Archiepiscopo deposcit uxorem. Hvilket og ADAMUS BREMENSIS bifalder med disse Ord: (Conradus) cum Rege Anglorum sive Danorum mediante Archiepiscopo Unwano pacem fecit, cujus & filiam suo filio deposcens uxorem dedit ei civitatem Sliaswick cum Marchia, quæ trans Eydoram est in fœdus amicitie. L. II. c. 39. fol. 27. ap. LINDENBROG. (x.) Saa var og dets uden Canutus M. saa mægtig en Konge, at ADAMUS BREMENSIS L. II. c. 47. falder ham Regem potentia trium Regnorum Barbaris gentibus valde terribilem, og Kæyser Conrado syntes hans B. nskab at være saa magtpaalig.*

B b lig

(u.) Alt altsaa Kæyser Henrici III. første Gemahl, Princesse Cunilde eller Cunhildis har været Kong Canuti M. af Danmark Daatter, er uden Nodsigelse vist. Men endstønt hun allerede a. 1026. blev forlovet med denne hendes Gemahl: saa holdte de dog, efterdi Pringen da ikkun var 9. Aar gammel, ikke Bilager, førend a. 1036. til Rimmwegen, som WIPPO f. 440. og HERMANNUS CONTRACTUS in Chron. f. 322. ap. URSTISIUM vidne, hvor hende vederfoer den Ære, at hun blev cronet, som *Annales Hildesheimenses* ad a. 1035. f. 728 ap. LEIBNIT. bekræfte: *Imperator Pentecosten natiuitatemque S. Johannis Nymago peregit, & ibi filio Imperatoris Henrico Regi venit Regina, Cunibile nomine, quæ ibidem in natali Apostolorum regalem coronam accepit, hvilket ellers ikke pleyede at skee med Romerske Dronninger. Saa blev ogsaa ved denne Lejlighed hendes Navn Cunilda eller Cunhildis, fordi det maa skee syntes de Tydske noget ubevandt, forandret, og giort Cunigunda, deraf; som atter de nyeste bekvænte *Annales Hildesheimenses* l. c. udtrykkelig sige: *Mutato nomine in benedictione Cunigunda dicta est; saa at VELLEIUS giør CONRADO URSPERGENSEI Uret, naar hand in nor. ad Adam. Bremens. L. II. c. 47. beskryder ham, at hand en har beholdt Navnet Gunild, og fælselig falder hende Cunigundam. Men saa vist som dette er, saa vist er det, hvad man gemeenlig foregiver om hendes umilde Skiebne i Egetestamet, at nemlig Kæyseren hendes Gemahl, af en utidig Jalouise, saa heftig har stødt hende for Hovedet, at hun maa skee frivillig har stilt sig fra ham, og en meere søgt Egetestemt med ham. Hverken WIPPO eller *Annales Hildesheimenses* melde et eeneste Ord om denne Omstændighed, og alligevel staaer det tydelig i hendes Grav-Skrift, som efter AUBERT. MIRAEI Vidnesbyrd in notis. Eccles. Belgii c. 37. T. 10pp. edit. Foppensii f. 61. i følgende Ord forfattet er at læse i S. Donatians Kirke til Brygge i Flandern: *Nobilissimæ Augustæ Domina Cunilda, Canuti Anglie, Danemarcie, Norwegie & Suecicæ Regis filie, Imperatoris Henrici Nigri Laudatissimæ Conjugi, post acceptam gravissimam a marito injuriam hoc in castello religioso viventi & anno Domini 1042. XII. Kalendas Septembris defunctæ hoc monumentum Ecclesie, cui perquam erat munifica, erexit. Men da HERMANNUS CONTRACTUS refererer hendes Døds-Aar ad a. 1038. og tillige positive melde, at hun er død ikke til Brygge, men i Italicu, saa underskæe vi os ikke at antage dette Epitaphium for gysdig.***

(x.) Denne Passage findes ikke saa fuldstændig i VELLEII Edition, hvorføer vi præcise have allegeret Editionem Lindenrogianam.

liggende, at hand, for at erlange samme, søyede Kongen i alle Stykker, som vi af adskillige Steder af det oven citerede Brev kunde bemerke, da det iblant andet een steds udi samme heder: *Cuncta, quæ a Domino Papa & ab Imperatore - - pro meæ gentis utilitate postulabam, libenter amuerunt, & concessa etiam sacramento firmarunt.* Men af altdette kand ikke beviises, at Kysferen og for denne mægtige Fyrstes Benskab's skyld har opoffret Marggrevskabet Slesvig. Ikke en eeneste gammel Skribent veed et Ord deraf at sige, uden alleene *ADAMUS BREMENSIS*, hvis Ord vi vel kort tilforn have anført, men vi lade os aldrig overtale til at lade dem gielde for et dygtigt Beviis, fordi hans historia Ecclesiastica er over 50. Aar yngre end denne foregionne Foræring. Derimod tier *WIPPO* gandske stille, som dog var Capellan ved Kysfers Conradi Salici Hof, og udførligst har beskrevet hans Levnets-Lob, samt vores *SAXO GRAMMATICUS*, hvilken vi billig have at ansee som en Hoved-Skribent i vores Danske Historie, og Herr Hof-Raad von *GOEBEL* selv kand ikke nok forundre sig over, hvoraf disse Historicorum Tausshed om saa merkelig en Cession maae være kommen, da de dog have giort Grindring om Ting af langt mindre Betydning, ey heller have glemt den Kongelige Prinzesses Cunigunda ommældte Giftermaal med den Kysferlige Prinz Henrich. Alleene en ægte Sandhedens Efterforsker kand let finde sig udi *WIPPONIS* og *SAXONIS GRAMMATICI* Tausshed, nemlig non entis nullæ dantur operationes. Et Marggrevskab Slesvig der skulde have været een det Tydske Rige tilhørende Grendse-Fæstning, har, som vi allerede have anført, aldrig existeret in rerum natura, og altsaa har samme ikke heller kundet gives Kong Knud i Danmark tilbage af Kysfer Conrad; sølgelig har og ingen oprigtig Skribent, hvilken Kierligheden til Sandhed har ligget saa nær om Hiertet, som *WIPPONI*, kundet skrive eller fortælle noget om slig Foræring; Men hos den arme *ADAMUM BREMENSEM* og *CHRONOGRAPHUM SAXONEM*, der uden videre Betænkning har skrevet ud efter ham, har den Regel rigtig troff't ind: *Posito uno absurdo, ponuntur plura;* Thi da denne først saa let har ladet sig indbilde, at Kong Henricus

cus Auceps havde ladet oprette et Marggrevskab til Slesvig imod de Danske, og dog nu saae, at denne considerable Stad ikke var i de Tydskes, men de Danskes Hænder: saa vidste hand ikke at finde reede derudi, hvoraf denne Forandring havde sin Oprindelse, og lod sig derfor med sig Lettroenhed indbilde, at sig en Forøring maatte være skeet paa den Tydske Keysers Side; sølgelig er den eene Relation ligesaa god som den anden, og den gode *ADAMO BREMENSI* bundet noget paa Vermet paa samme Maade, som hand dermed igien har bedraget andre; Saa som og denne Forøring sandelig strider mod alt Skin af Sandhed; (y.) Thi man maae gjøre Marggrevskabet Slesvig saa lidet, som man allermeest vil: saa er det dog, saa snart det er en Grendse-Fæstning, ustridig vist, at Konger ikke pleje at bortstænke sligt: Og da man i Danmark havde

B b 2

havt

(y.) Naalen alle Tydske Sribentere ere iden henseende ilde tilfreds med Keysers Conrado Salico, og den lærde Herr Professor KÖHLEK i Göttingen, der billig med storke Høysagtelse fortæner at kaldes en særdeles Pyddelse for Tydskland, kand ikke bare sig i hans *Reichs-Historie* p. 116. for den Sags Skyld at udbyrde i denne Klage: Man rechner under dicles Kayfers Staats-Fehler, daß Er die Marggravschafft Schleswig, welche anzulegen seinen Vorfahren so viel Blut gekostet hatte, a. 1036. dem König Ernst in Dänemarck, als Er dessen Tochter mit seinem Prinzen Heintich vermählte, abgetreten, und dadurch Teutschland um eine so vortrefliche Vormaur gebracht habe. Hr. D. *GOTFRIED LANGE* i hans *Einleitung zu denen Geschichten und daraus fließenden Jure Publico des H. R. R. L. III. Sect. 7. §. 7.* falder det eine unzeitige Freygebigkeit, davon das Reich schlechten Nutzen gehabt. Ligeledes skriver Hr. Hof-Raad *GLAFFEY* i hans *Historia Germaniae Polemica c. 10. thef. 8.* at dette Factum er geraadet ju nicht geringere Schmäherung des Teutschen Keyserthums. Hvorudover da ogsaa den lærde Forsfatter af de Anmerkinger over *CONRING*, Hr. Hof-Raad von *GÖBEL*, som en god Patriot, har holdet derfor, at Sagen ey endnu var saa reent afgjort, om Keyseren uden Standerenes Bevillgning har kundet afhændige eller forkomme noget af *Patrimonio imperii*, og sølgelig bortgive et Land, som forudm havde kostet den Tydske Nation saa meget Blod at maintainere, og Herr Cansler von *LUDWIG* har i hans *Rechtlichen Erläuterung der Reichs-Historie* p. 112. positive gjort den Affigt: at Rigs Standerne ikke ubillig klagede derover, fordi Keyseren ey tilkommer *Jus alienandi*. Imidlertid havde dette kundet skee *salvo nexu feudali*, at Kongen i Danmark faavel i henseende til hans Rige som Marggrevskabet var bleven en Vasall af det Tydske Rige. Men hvor unyttige alle disse Critiquer ere, kand en upartijff læser gribe med Hænderne; og haabe vi at denne Tradition i tilkommende Tider ogsaa af den Tydske Rigs-Historie og *Jure publico* skal blive udsettet, efterdi de gamle Tydske Keysere beholde endda Højsked nok til overs, at de ey behøve at bygge deres Fædernelands Anseelse og Magt paa saa falske Stykker.

havt største Narfsag til at glæde sig ved denne Foræring, i sær saasom efter *ADAMI BREMENSIS* og bemeldte *CHRONOGRAPHI SAXONIS* Tilstaaelse Marggrevskabet Slesvig fra den Tiid af stændig er forblevet under Danmarks Crones Overherredomme: saa havde man uden Tvivl paa det omhyggeligste hos os om ikke giemt Originalen af dette Gave-Brev, dog ikke holdt Sagen saa skjult, at *SAXO*, som formedelst den store Biskop Absolons Hielp har af de Kongelige Archiver faaet de vigtigste Efterretninger til Eftersyn, ikke skulde have bekommet nogen Kundskab derom. Overalt seer man lettelig, naar man igiennemlæser den forberorte Epistel, at Kong Knud maae have været en overmaade stor Politicus, og da hand derudi udtryffeligen mælder, at hand samme Tiid har ladet sig med Eed bekræfte, alt hvad hand havde aftalt med Paven og Keyseren til sit Folkes Beste, *concessa etiam sacramento firmanunt sub testimonio quatuor Archi-Episcoporum & innumeræ multitudinis Ducum & Nobilium qui aderant*: Saa kand vel ingen tvivle derpaa, at hand ikke ogsaa paa samme Maade havde ladet sig sliig en Concession, hvis den nogensinde var skeet, confirmere. Saa at det er høyst eenfoldigt, at tilskrive et Lands Besiddelse, der aldrig har været skilt fra Danmark, de Tydske Keyseres Gavmildhed, og de Tydske Skribentere, som derfor tale ilde om Keyser Conrado Salico, ere efter al Billighed skyldiae, at giøre denne store Fyrstes Afse en Cres: Erklæring og Afbiigt.

(Fortsættelsen følger i den II. Tomo.)

Pro nota: Det er skeet ved Forsælse, at den Marburgiske Jurist *REGNERI SIXTINI Op. de Regalibus §. 1. in not. b.* af os er anført, da det *ad §. 2. not. d.* henhører; hvilken Uagtsomhed den retsindige Læser ombedes, at holde os til gode.

B. M.

Forsøg
til en videre Oplysning
om

Erkebisp ESKILDS Stamme og Blod: Forvandtskab.

Eskild fordum Bisp udi Roeskild, og siden Erkebisp i Lund, har baade været af saa anseelig en Stamme, og saa mangfoldig havt Haand med udi de fleste, saavel Geistlige, som verdslige Sager, fra Kong Erich Emunds Tiid af indtil Kong Waldemar den Stores Regiering, at næsten alle Danske Historier, som ikke alt for løslige findes skrevne, tillige jævnlig melder om forbenævnte Eskilds Slægt, Hændelser og Bedrifter. Men hvor ofte end derom nævdes, saa kand man dog ikke nægte, at der jo endnu den Dag i dag er, ey allene savnes en og anden mærkelig Omstændighed udi denne saa navnkundige Erkebisps Liv og Levnet; men endog iblant de Efterretninger, som overalt ere bekiendte, adskilligt findes, som baade burde, og ved idelig Flid kunde sættes i et større Lys, end hidindtil er skeet.

Iblant andet er hans Blod-Forvandtskab og Stamme, som viselig var en af de anseeligste paa de Tider, et tilstrækkeligt Beviis herpaa, og eftersom jeg fornemmelig der af har tagen Anledning, ved denne Prøve at giøre et Forsøg, om, og hvor vidt det maatte lykkes, at rette og forøge Fædernelandets Historie udi dette Stykke: Saa haaber jeg, at, siden jeg derfor lidet eller intet rører ved de Ting, som tilforne noksom ere bekiendte, uden saa vidt det er fornøden, til at oplyse andre ikke saa bekiendte Omstændigheder, dette mig ikke meere skal legges til Last, end at jeg, hvor det ikke haver været mig mueligt, at udfinde gandske klare og aabenbare Sandheder, har

maatt noyes med, at oplede det, som synes rimeligst og med Sandhed meest overeenstemmende.

Næsten alle vore Skribentere komme derudi overeens, at forebenvante Eskilds Formand, den første Nordiske Erkebisp Adzer, tillige haver været hans Farbroder, og er det saa meget desmindre at tvivle paa, som ey allene en gammel Fundatz, hvorom jeg agter siden videre at handle, klarligen herudi samtykker, men endogsaa Saxo selv p. 250. det samme saa godt som bekræfter, sigendes, at imellem forebenvante Adzer og denne Eskild var det nærmeste Blodforvandskab. Naar dette nu sættes saaledes til en fast Grund, saa kand man end ydermeere deraf med samme Sikkerhed slutte, at, saasom Sveno Aggonis Leg. Castrenf. Canuti M. c. XI. p. m. 181. udtryffeligen vidner, at Erkebisp Adzers Fader var Svend Truidsson, saa maae den selvsamme hæderlige Mand, som udi sin Tiid blev regnet iblant de fornemste Høvdinger udi Riget, have været Eskilds Farfader. Endnu videre er det ligesaa u-ryggeligt og u-imodsigeligt, at foromnævnte Svend Truidsson har havt tvende Boglærde og tree Verdslige, folgelig overalt, fem Sønner, hvilke Sveno Aggonis, enhver i sær, ved sit Navn, opregner, nemlig Adzer Erkebisp i Lund, Svend Bisp udi Viborg, Eskild, Aage og Christiern, som alle tree vare navnkundige Høvidsmænd allerede udi R. Nielsis Regierings-tiid. Allsaa kommer det til Slutning alleniste an paa Hoved-Sporsmaalet: Hvilken af disse Svend Truidssøns fem Sønner med største Rimelighed kand synes, at være Erkebisp Eskilds Fader?

Til dette at oplyse kand jeg uden videre Forberedelse siyaa svare, at det ikke kand være den første Adzer, saafremt det ellers staaer fast, hvad allerede forhen er bleven stadfæstet, nemlig at samme har været hans Farbroder.

Men hvad den anden er angaaende ved Navn Svend, som var Bisp udi Viborg, saa vil, førend noget vist kand meldes derom, i Forvejen behøves en noyagtigere Forklaring over en herhen hørende Omstændighed. Samme bestaaer fornemmeligen derudi, at Magnus Matthiæ in Serie Episcoporum Ecclesiæ Lundensis p. 29. udtryffeligen

Feligen skriver: "Efter Erkebisp Adzer kom Eskild, som var Adzers Broder-Søn, tilforn Provst udi Lund, men den Tiid Bisp i Roeskild, hvorudover det siges udi en Fundatz, som de kalde det: udi hans Faders og Farbroders sted blev hand Kirkens Fader, som ellers "var dens Søn" og derved giver Anledning, at falde paa de Tanker, at, saasom det er uimodsigeligt, at udi disse Ord paa den eene Side ved Farbroderen ingen anden forstaaes, end Adzer, det og en kunde synes aldeles u-rimeligt paa den anden Side, at udtude det Ord Fader paa Svend, som den eenste der iblant de øvrige Brødre var Bisp, og i den henseende tillige kunde kaldes Kirkens Fader; heist da endogsaa andre udi den Tiid findes af hans Stand, som iligemaade have levet udi Egteskab. Men saa vist dette sidste, og saa bekiendt det er, at førend Pave Calixtus II. udi den geistlige Forsamling til Rheims, Aar III9. forbød de Geistlige, baade at have Husfruer og Med-Husfruer, adskillige for Exempel Othincarus, fordiu Bisp udi Ribe, ikke allene selv havde en Søn ved Navn Christiern, som efter hans Faders Død blev sammesteds Bisp, men endogsaa denne Christierns Søn Waldemar atter igien stræbde efter, at komme i hans sted; Ja Bisp Ricolf til Odensee udi selvsamme Tiid, som Svend styrede den Viborgske Kirke, aflagde sin Søn Rodolph med Sæten Mark reent og fint Sølv: Saa u-vist er tvertimod det første, og gaar foranførte Udtydning i det ringeste saa langt fra Fundatzens egentlige Meed og Dømmærke, at jeg endogsaa tør påstaae, at baade den, som haver skreven og oprettet den samme, og Magnus Matthiæ, som beraaber sig derpaa, herved aldrig engang har tænkt paa den Viborgske Bisp Svend, eller paa noget, som i særdeleshed kunde sigte til, at holde ham for Eskilds Fader. Til den Ende vil der behøves først, noget nøyere at anmærkes, at udi oven anførte Ord aldeles ikke tales om en naturlig, men allene om en geistlig Fader og Søn, i henseende til Bispe-Stolen paa den eene, og til Provstiet paa den anden Side. Fremdeles maa ikke forbiegaaes, at saavel Bisvens høyere, som Provstens mindre Bestilling, enhver efter sin Art, vedkommer Kirken. Overmeere kand ved Kirken paa dette Sted ikke forstaaes den gandske Christelige Kirke, som er adspred over den heele Verden; thi det havde Paven forekommet, som allerede den Tiid havde begyndt at kalde sig Fædernes Fader, end skiont Gregorius M. forhen udtrykkelig påastod,

paastod, at saadan en Titel aldrig burde noget Menniske tillegges. Desforuden, om man end ogsaa vilde formeene dette at sigte til den Danske eller Nordiske Kirke i almindelighed, og paastaae, at Svend kunde medregnes iblant dens Fædre udi de Tider, saavidt hand var Bisp udi Viborg; saa vilde det dog, altsammen intet hielp til Hoved Sagen, saa længe det er beviisligt, at endogsaa Eskild, da hand fik Erke-Bispe-Stolen efter Adzer, ikke allene tilforn, men endogsaa, omtrent paa to Aar nær, lige saa længe havde været Bisp udi Roeskild, som Svend udi Viborg, dersom det ellers er vist, at denne sidste fulgte efter Eskild, som siges at være død Aar 1133. følgerlig er ingen anden Bey meere til overs, end at, saasom den Pavelige Nettes Forklarere tillige med andre, som have søgt, at oplyse alle slags gamle Kirkesager, erindre, at det Ord Kirke, endogsaa naar det staaer gandske allene, tit og ofte betyder ikke uden Dom-eller Moder-Kirken; Ligeledes samme Ord fornemmeligen paa dette Stæd forklares, og ikke videre hentydes end til Hoved-Kirken, som paa den Tid var udi Lund; besynderlig, efterdi herved tillige meget vel kommer til pass, hvad disse selvsamme Skribentere ikke mindre pleye at indtrykke, sigende, at saasom en Abbed gemeenligen kaldes Klosterets Fader af Munkerne, saa og Kirke-Faderens Titel tillegges Bisp i særdeleshed af Rannikerne udi Dom-Kirken, som derfor ogsaa indbyrdes hede Brevre, hvor iblant Provsten beklæder den fornemste Bestilling; og altsaa her udaf, saavel som af den heele Sammenhæng, intet videre følger, end at Adzer, som var Eskilds naturlige Farbreder, tillige blev agtet for hans geistlige Fader i henseende til, at hand havde været Erkebisp udi Lund, den Tid Eskild ikkuns var Provst sammestæds, indtil hand derfra blev forflyttet til Roeskild, og siden udi Adzers Stæd blev Erkebisp igien til Lund. Ja, om endogsaa alt dette ikke engang saa noye blev overvejet, saa var det dog, og blev aldeles u-begribeligt, hvorledes Eskild den Tid hand efter Adzer blev Erkebisp, kunde siges tillige, at være kommen udi Svends stæd, saa længe det staaer ved magt, at denne Viborgske Bisp endnu var i levende Live, da saadan en Forandring udi Lund blev foretagen, og hvad end mere er, efter Hvittfelds meget betydelige Vidnesbyrd p. 103. endnu Aar 1140. tillige med Erkebisp Eskild og flere andre Nordiske Bisper selv haver underkrevet den Pavsens Brev, som Bisp Ricolf udi Syen forskaffede Knuts Broderne

Broderne i Odensee, til at vælge i fremtiden sammesteds en Bisp, saa ofte behov giordes. Endeligen, dersom den Fortællelse er tilførelselig, hvilkken Exordium Magnum Ordinis Cisterciensis l. 8. c. 26. udi Bertrandi Tiffier meget rare til Bonafonte, Aar 1660. udi otte Foliaanter trykte Bibliothecæ Patrum Cisterciensium Tom. I. medde-
 ler om oftbemældte Svends Reise til Jerusalem, og derudaf allerede tilforn var bleven indført udi Angeli Manrique Cisterciensium f. Ecclesiasticorum Annalium a Condito Cistercio Tom. II. p. 152. sq. Saa haaber jeg visseligen, at alle og enhver skal tilstaae, at ey allene Svend udi Viborg, men endogsaa hans anden Broder, og Svend Truidssøns tredie Son Eskild aldrig nogensinde bør ansees anderledes end for Erkebisp Eskilds Farbrodre, som Manrique ogsaa derfor reent kalder dem Eskilli Primatis Daniæ avunculos. Indholden er ungefær denne:
 "Bisp Svend udi Viborg elskede oprigtigen sin kiædelig Broder Eskild,
 "som var en Krigsmand, der gjorde usigelig meget ont hver Dag,
 "og raade hannem efter adskillige andre Formaninger, at tage imod
 "det H. Korses Tegn, for at reise til Jerusalem. Eskild svarede:
 "hand kunde ingenslunde gjøre det, uden at den som gav Raadet, vil-
 "de selv reise med hannem. Hvorpaa Bissen strax besluttede, heller
 "at vove sig udi saa stor en Fare og Møje, end at være skidesløs i
 "at frelse hans Broders Siel. De reiste derfor til Jerusalem, be-
 "søgte, hødrede og tilbade Herrens Begravelse, saavel som de øvrige
 "hellige Stæder; indtil de komme til et Stæd, ikke langt fra Jeru-
 "salem, som af Indbyggerne kaldes Pater Noster, og da de fornãm-
 "me, at just der var Stædet, hvor Bønnens Kilde først udvelde-
 "udaf Gluds Sønns Mund, saa gif, de ind i Kirken som var samme-
 "stæds, bedendes indstændigen, at H. Erren vilde forlade dem med de-
 "res Synder. Deres Ønske slog dem heller ikke fejl; thi da de kom-
 "me fremdeles til Jordans Floden, og havde drukken udaf det hell-
 "Band, saa fattede Eskild ikke allene høye Tanker om Gluds Barm-
 "hertighed, og bad at H. Erren vilde tage hannem til sig af denne syn-
 "dige Verden, men kiendte ogsaa paa timen at hans Længsel skulde
 "opfyldes, og døde paa stand mit udi sin Andagt. Da Bissen saae
 "det, ønskede hand sig ligeledes Døden, sov ligeledes saligen hen udi
 "H. Erren, og blev tillige med Broderen begravet udi foromnævnte
 "Pater Noster Kirke, som siden blev rødvæn indtil Grunden, og
 C s. "langt

"langt hyperligere igien opbygt udaf de Almisser som af de tvende
 "Brødre dertil var bleven beskiftet. Disse hønyltsalige Udlændinaers
 "Samfrænde (saaledes lyder Skribentens egne Ord,) var Eskild fordom
 "Erkebisp udi Danmark, som ogsaa drog af demnem ikke allene Blodets
 "men ogsaa Troens og Andagtsens Saft. ic." Og hvorfor skulde denne
 Fortællelse ikke være tilforladelig? Engang er jo bekiendt, at Bogen hvor-
 ud af den er tagen, gemeenligen holdes for, at være skreven, ikke langt efter
 det Trettende Seculi Begyndelse, endskiont Skribenten ikke forvist kand
 navngives, og Manrique Tom. I. p. 54. en tør vove sig, at holde Helin-
 dum for dette Fosters egentlige Fader, som andre tillegger Conrado
 Abbati Eversbacensi. I hvordant end Navnet har været, saa tilstaaer i
 det ringeste Skribenten selv l. c. fordom at have været et Lem
 udaf Clairvaux Kloster: Videre er ikke engang nødig, at bevise, at
 Erkebisp Eskild selv har baade vexlet Breve med den H. Bernhardus,
 og adskillige gange besøgt hannem udi Clairvaux, ja hvad endnu mere
 er, Aar II77. selv givet sig udi selvsamme Kloster, hvor hand deref-
 ter døde Aar II81. Følgelig har man allerede udi denne hensigt al-
 deeles ingen Marsage til, at underkiende en Esterretning, som ikke al-
 lene stadfæstes ved saa betydelige Omstændigheder, men endogsaa,
 efter all Formodning, kunde synes allerførst ved Eskilds egen Fortæl-
 lelse sammestæds at være bleven kundbar. Men om endogsaa dette
 ikke engang saa var, saa sees dog klarligen udaf det Chronicon Dano-
 rum & præcipue Sialandiæ, som Arn. Magnæus har ladet trykke og
 efter hans Regning er bleven skreven udi det Trettende Seculo, p. 21.
 og p. 40. at Exordium Magnum, hvorudaf den heele Fortællelse er tagen,
 haver været bekiendt endogsaa paa den Tid udi Dannemark, da endnu en-
 deel levede, hvis Forældre have kiendt baade Eskild og hans 2de Far-
 brøders Slægt, og følgelig havde det været den Tid endnu alt for
 tillig, at binde saadanne Folk noget paa Verden, som de maatte kun-
 ne føle paa, at være ikkun Digt og Eventyr. Endeligen, dersom jeg
 endnu saa oprigtligen skal vidne min Sandhed, saa sees jeg udi heele
 Sammenhængen ikke det ringeste, nogenledes magtpaaliggende, som
 i nogen Maade kunde synes, at stride imod andre troværdige Historier,
 om de Tidens Bedrifter; og bekymrer jeg mig derfor ikke engang om
 en eller anden sinaa Ting, som kunde synes, at sinage mere efter

en Slags Overtroe, end efter en fuldkommen Sandhed, saalænge flige smaa Ting end ogsaa aldeles kand forbiegaaes, og ikke hører til Hoved-Sagen, hvilken alleneste sigter til, at bevise, at disse tvende Brødre paa deres Pelegrims Færd ere døde og begravne ikke lanat fra Jerusalem, udi en Kirke som blev igien opbyggt af deres Alnisser, og det som allermeest paa dette Stød bør sees paa, at Eskild ikke har været hvarken den eenes eller andens Søn.

Jeg vilde ønske, at ligesaa tilstrækkelige Bevisligheder af mig kunde fremlegges, til at gotgiøre fremdeles, hvad for en af Svend Truidssøns endnu øvrige tvende Sønner nemlig Aage og Christiern med største Ret kunde ansees at være Erkebisp Eskilds Fader; men i hvor meget jeg end haver stræbet derefter, saa har jeg dog hidindtil ingenlunde kunnet opnaae dette mit Ønske. Ivertimod maa jeg tilstaae, at hvad i særdeleshed Aage er angaaende, jeg ikke eengang videre har fundet hans Navn anført, end jeg allerede tilforn har meldet udaf Svenone Aggonis. Men saa u-tilstrækkelig flige Anmerkninger ere for sig allene, saa nyttige og tienlige kand samme blive, naar der til lægges adskillige andre Omkændigheder, og man af den allmindelige Taushed, som udi dette Stykke findes hos de ældre Skribentere, tager Anledning til, at slutte, at forbemeldte Aage er kommen af Dage udi hans beste Alder, og ved saadant alt for tilig Døds-fald bleven forhindret fra, at gjøre sit Navn mere u-dødeligt i Fæderne-Landets Chroniker formedelst en og anden navnkundig Bedrift; allerheldst, da man aldri; kand nægte, at hand jo ligesaavel, som hans tvende verdslige Brødre, baade i henseende til hans fornemme Stamme, er bleven dreven, og i henseende til det hannem betroede Hovis-Mands Ombede, ligesaa meget var forbunden dertil, som i særdeleshed den Tiid, den Vendiske Krig imod Henrich Godskalks Søn gav overflødig Leylighed under Hertug Knuds Anførsel, til at vove Liv og Blod til Kongens og Fæderne-Landets Nytte. Hertil kommer endnu videre en meget bethdelig Efterretning som findes udi Magni Matthiae Serie Episcoporum Lundensium p. 26. sq. om en Stifttelse, hvorved Erkebisp Adzer i det mindste efter Aar 1123. søgte, at gjøre sig særdeles fortient af den Lundiske Kirke, besynderlig, da der tillige meldes, at

der om læses Aar 1133. af Eskild selv, som den Tid var Provst sammesteds, er bleven optegnet saaledes: "Fremdeles har Adzer ogsaa rundeligen begavet den Lundiske Kirke selv med adskilligt Gods, som han lagde dertil, og noksom turde være bekiendt; Ja hand stiftede ogsaa Præbender, som man kalder dem, af Godset i Herffvested, Borebyne og Einbrisse. Men alt det Gods, som var lagt baade til Præbenderne og til Kirken, og hand deels selv maysommelig havde samlet, deels ogsaa kiøbt saa vel af sine egne Frænder eller Blodsforvante, som af deres Arvinger, hvilke uden Betaling havde villet give sit dertil, da hand dog ikke vilde, at sligt skulde være givet for intet, dette Gods, siger jeg, haver Adzer altsammen adskilt fra Erkebispesædet, paa det at det skulde være Brodernes, det er Cannikernes eget." Thi saasom derudi tydeligen meldes, at Adzer en Deel af det opregnede Gods har kiøbt af sine egne Frænder eller Blodsforvante, saa kand jo for det første ikke nægtes, at til denne Titel ingen kunde være nærmere, end hans Broder-Børn, helst da tillige ikke synes u-rimeligt, at der kunde have været Arvegoods med iblant, som Adzer efter sin Faders Død maastee ifkuns havde fanget Deel udi tillige med en eller anden af sine Brødre, indtil hand endeligen ved Kiøb og Udløsning blev gandske Herre og Mæster deraf. Naar dette er vist, saa kand heller ikke tvivles paa, at iblant hans Broder-Børn ingen kunde være berettiget til at antage, og endnu langt mindre til at afhændige sit Faderne Gods, førend Faderen, som her tillige maatte være Adzers Broder, var død. Endeligen, dersom en af Adzers Brødre allerede den Tid var død, saa kand det ikke passe sig uden allene paa Aage, i henseende, at jeg alt forud tydeligen har beviist at Svend og Eskild have været til endnu i det mindste efter Aar 1140. Og denne liden Oplysning, saa u-betydelig den ogsaa synes i sig selv, kand i Mangel af tyndigere, eller udtrykkelige Vidnesbyrd allene være tilstrækkelig nok, til at udfinde, hvo egentlig haver været Erkebisp Eskilds Fader, naar man ydermere legger dertil, at efter Saxonis udtrykkelig Beretning, den samme nemlig Eskilds Fader ikke allene levede endnu den Tid forbermeldte Eskild var Bisp udi Roskild, men gjorde sig endogsaa selv Umage for, at forjone sin Son igien med K. Erich Emuud, som nyeligen var bleven meget fortornd paa ham for det Oprør, han over hvele Siælland havde søgt at opreise imod Kongen. Saxonis Ord ere meget betydelige, og derfor aldeles værd

udi deres fulde Sammenhæng her at indføres l. 14. p. m. 249. sq. lyden-
 des saaledes: "Der optændtes unaefar stor Trætte og U-eenighed imel-
 lem Kongen og Bisp Eskild af Roeskild, som siden udfaldt til en og
 anden aabenbar Oprør. Udi denne Sag var Peder Bothildssøn ble-
 ven meddeelaatig " " " " " dog veigr de sig Skialms Sønner " " "
 men saa ustraffelige disse siden bleve agtede derfor, saa aabenbarligen
 fulgede Straffen paa Eskilds Foretagende; thi da Kongen kom tilbage
 med den Jyske Eskils Flode, saa maatte han til Straff reent ud-
 betale Tyve Pund Guld; og endda herudi betiene sig af sin Faders og
 Farbroders Forbøn. Men Peder Bothildssøn undgik den Straff,
 Kongen havde tiltænkt hannem, siden hand allerede var død, forend
 hans Misgierning kunde hævnnes paa hannem." Saaavit Saxo; hvor-
 udaf i det allerminste sees, at Eskilds Fader var endnu i Live den Tid,
 følgerigen, naar man legger dertil, at Svend Truidssøns Sønner Adzer,
 Svend, Eskild ikke vare uden Erkebispens Farbrodre, som tilforn tydeli-
 gen er bleven beviisfed, og deres fjerde Broder Aage efter all Formodning
 allerede forhen var død; Saa bliver det da til Slutning, om ikke en gands-
 ke klar og aabenbar Sandhed, dog i det mindste Sandheden meget liig, at
 ingen anden kand være Erkebisp Eskilds Fader, end den femte iblant Svend
 Truidssøns Sønner ved Navn Christiern, som i særdeleshed den Tid
 besittede sig paa, at stille Kongens Brede imod hannem. Men hvad
 Farbroderen er angaaende, som den Tid tillige gjorde Forbøn, saa vil-
 de det være meget vanskeligt, at udfinde paa hvad for en iblant dennem
 saadan Omstændighed rimeligst kunde passe sig. Dog tilstaar jeg, at,
 dersom jeg skulde giætte, min Giækning allermindst havde faldet paa
 Adzer, omendskiont jeg finder, at Hvitfeld p. 102. udtryffeligen næv-
 ner hannem: Og det alleniste i Anledning af Saxonis Ord, hvilke, saa
 vidt jeg kand skionne, synes at tale om Adzer, som om en tredie Person,
 naar hand strax og u-middelbar efter foransfordte Fortællelse saaledes
 fortsætter Historien: "Da samme Tid Adzer døde udi Lund, saa kom
 Kongens og Almuens Stemme ey overeens i henseende til, hvo der
 "Skulde sættes udi hans Sted igien. " " " " Men dersom nogen, dette
 uanset, alligevel vilde alt for hart staae paa Hvitfelds Anseelse, og endnu
 videre tage Anledning deraf, at falde paa de Tanker, at efterdi saaledes
 Saxonis Ord ene findes, at være de selysamme, som sea forhen til den
 gamle Fundatzes Oplysning iffruns haver udtydet til en Person, nemlig

til offentlig Adzer, samme Forflaring endog saa her kunde have Stæd igjen; sølgelig den eeniste Adzer, baade som Eskilds naturlige Farbroder og som hans geistlige Fader havde søgt, at udfone hannem med Kongen: Saa tilstaaer jeg endeligen, hvad det første er angaaende, at have alt for stor Høragtning for Hvitfelds berømmelige Fortieneste, end at jeg turde sætte mig alt for meget derimod, helst da denne Omstændighed Hoved-Sagen egentligen ikke engang vedkommer. Men i henseende til det sidste, som uimodsigeligen sigter til Hoved-Sagen, er det langt fra, at jeg ved saadan en u-tiudig, eller dog i det mindste alt for tielig Dom skulde lade mig paa eengang kysse; tvertimod venter jeg, at Dommen selv skal blive magtesløs igjen, saa snart, paa den eene Side Fundatzens, saavel som Saxonis Indhold og Dnyemerke noget noyere bliver fra-skildt fra hinanden, og paa den anden Side Hvitfeld forklares udaf Hvitfeld selv. Thi hvad det første er angaaende, saa er jo vist, at Fundatzerne gemeenligen betræffer ikkuns een eller anden besynderlig Omstændighed, fornemmeligen i Anledning af visse geistlige Stiftelser, og derfor mestendeels ikke sigter, uden til visse Personers Bitterlighed, særdeles paa dette Stæd udi Lund: Desforuden var Eskilds Forslyttelse fra Roeskild til Erkebisppe-Sædet udi Lund, som haver givet Anledning til det heele Spillverk udi de Ord, Fader og Farbroder, overalt bekiendt, den Tid Fundatzen blev opretted: Ja, paa det at Skriveren ikke allene skulde glæves ved denne dyrebare Spidsfindighed, saa haver hand tillige haft Omfarg for, at samme skulde falde alle og enhver udi Dynene, saa fremt de ellers vilde give agt paa den heele Talesammenhæng med den Efterretning, som sættes forud, nemligen, at Eskild tilforn havde været Provst udi Lund. Derimod kand det ingen være ubekiendt, at ikke allene Saxonis Maal og Forsæt var almindelig, men hand ogsaa langt mere har søgt, at oplyse, hvad den Tid kunde synes, at høre til Hoved-Sagen udi den Danske Historie, end deslige mindre Omstændigheder, som denne Forbon kand agtes for, ved hvilken hand derfor ikkuns ved Leylighed rører saa lidet, som hans Forsæt udkræver. Tillmed var Saxo overalt ikke stor Effer af deslige Svalder, som ellers Munkene fandt den største Fornoyelse udi: Ja om hand ogsaa havde været det, saa var dog endnu ikke engang bleven talt om Eskilds Forslytning, og sølgelig vilde det jo paa hans Side have været lige saa u-rimeligt, om han ikke desmindre skulde have sigtet dertil, som det

det visseligen i henseende til Læseren skulde blive u-mueligt, at løse denne Knude, saa længe der var bleven glemmt, at erindre tillige, at Eskild forhen havde været Provst udi Lund. Endelig for at komme engang til Slutningen, saa er det saa langt fra, at, fordi Hvitefeld ikke aldeles stemmer overeens med min Giætning, i henseende til Eskilds Farbroder, denne hyperlige Skribent ligeledes skulde staae mig imod, i henseende til sammes Fader, at hand tvertimod ikke allene l. c. nøje frastiller Faderen og Farbroderen fra hinanden, men endogsaa udi Bispernes Crønike p. 45. udtryffeligen samtykker i det, som jeg hidindtil fornemmeligen har søgt, at godtgjøre, nemlig, at Christiern Gammel var den oftbemeldte Erkebisp Eskilds Fader; endskiont jeg maa tilstaae, at jeg udi Begyndelsen ikke mere havde lagt Mærke dertil, end næsten alle nyere Skribentere, som aldeles haver forbiegaaet denne Efterretning.

Efter at jeg saaledes har hiulpen Erkebisp Eskild igien til en Fader, som hand næsten var bleven skildt ved, saa kunde ydermeere udaf den eenes saavel som den andens Historie kiendeligen godtgjøres, hvor egentlig Træet svarer til Frugten. Men da jeg deels frygter for, at dette vilde blive alt for vidtløftigt, deels ogsaa enhver som ey alt for løsligen haver igiennemseet, hvad om Eskild og hans Bedrifter findes antegnet, noksom bekiendt er, at denne Erkebisp var ligesaa høy og myndig i henseende til hans medfødde Art og Tilbøyelighed som i henseende til hans Byrd og Slægt; desforuden hand udi Kiærlighed og Mandhaffthighed den Tiid neppe havde liige, og da eet og andet dristigt Stykke lykkedes hannem, lod sig derved forføre, til at vove det alleryderste, ja endogsaa langt meere end hand nogenfinde kunde forsvare: Saa vil jeg for den Marsags skyld ikke videre handle deroim, men alleneste nøjes med, at viise med nogle faa Prover, hvorledes hans Fader Christiern havde lige de samme naturlige Tilbøyeligheder og i den henseende endogsaa bor kiendes ved for ommældte hans Son. Thi da samme Christiern endnu folgede R. Nielsis Hoffdrevs besindigheden hannem allerede til at begaae den allerførste Overtrædelse imod den gamle Gaards Rett, som fra R. Knud den Stores Tiid udi otte Kongers Regiering havde staaet u-frænkst, den Tiid hand ved dragen Kaarde saarede sin Stalbroder Thure Dora, og derfor efter Lovens

Strang:

Strængthed som en Niding og Rønnings Mand med Spott og Skændsel burde været dreven udaf Kongens Hoff, dersom ikke Lykken havde videt hannem saa vel at hand formedelst Kongens Middelhed i henseende til hans fornemme Slægt, efter Bo. Hedenföns Kiendelse, endeligen slapp med at bøde Kongen, Hoffmændene, og den der var bleuen fornærmet, hver fyrretive Mark, foruden to Mark Guld til Gjorsum, som Sveno Aggonis vidtløfftigen fortæller L. c. p. 180. Da hand omsider blev vred paa Kong Nielsis Søn Magnus, som dræbte Hertug Knud, Kong Waldemar den Stores Fader, udi Barresteds Skov, og slog sig derfor til Erich Emunds Partii, kom denne Kiærlighed, efter Saxonis l. 14. p. 243. og Svenonis Aggonis Hist. Dan. c. 7. p. 110. Beretning, hannem saa dyrt at staae, at hand efter det uhykelige Slag ved Ryneberg blev K. Nielsis Fange og siden ikke langt fra Slesvig maatte have et temmelig haardt Fængsel, udi Jærn og Boldter, indtil Erich Emund efter Kong Nielsis Død fik Lejlighed at stille hannem paa frie Fod igien. Dog stod hand derfor ikke aldeles fra den Blodgierighed, som hannem nesten synes at have været medfød; tvertimod bragte hand i følge af Saxonis Beretning p. 248. kort Tiid derefter forommeldte K. Erich, til at lade drukne hans Halvbröder Haralds Sønner imod det Løfte som dennem nyligen var bleven givet af Kongen, og skadede altsaa den gang Christierns Myndighed disse uhykelige Personer saa meget, som den omsider visseligen gavnede baade Waldemar, Hertug Knuds Søn, og Erich Lamm, da Christiern efter Kong Erich Emunds Død overtalte Almuen paa Landemode, til at samtykke den første Riget, og den sidste Forvunderskabet, indtil Waldemar opnaade den Alder, hvorudi hand selv kunde forestaae Regieringen, som Saxo igien vidner p. 250.

Dette maa være nok talt om Erkebisp Eskilds Fader Christiern Svendföns, som efter Hvittfelds Bidnesbyrd blev kaldet Gammel, uden Tvivl for at stille hannem desbedre fra en yngre Christiern Svendföns, om hvilken Saxo p. 355. melder, at hand siden blev forvist Landet, fordi hand var med i det Forræderie, Magnus og andre smiddede imod Kong Waldemar den Store. Og saasom ellers gemeentligen et Lys optænder det andet, saa haaber ieg, at denne foregaaende Oplysning visseligen skal give Anledning til at spørge og udsede Erkebisp Eskild endnu fremdeles ikke allene en Bröder, men endogsaa en Bröder-
Søn;

Søn; i det ringeste fand jeg ikke någte, at naar man til det, som hidindtil er bleven anferdt, sætter endnu videre, hvad Saxo p. 279 ikkuns korteligen berører, nemlig at Christiern haver havt en Søn ved Navn Aage, som efter alle Omstændigheder var ligesaa forboven, som hans Fader; men Svenno Aggonis vidtloftigen forklarer, og tillige tydeligen melder, at selsamme Aage var hans egen kiødelig Fader, efter min Skionsomhed hverken Sammenhængen fand være naturliger eller Slutningen riatiger, end at selsamme Aage ligesaa nødvendig maac have været Erkebisp Eskilds Broder, som vores ældste Danske Historie-Skriver Svenno Aggonis visseligen bør at ansees for hans Broder-Søn, hvis Beretning herom findes saaledes p. 110. "Erich Emund og Kong Niels skarmydzerede ideligen imod hverandre, dog var disse de navnkundigste Stæder, hvor Feldtslagene stoede; thi da de først sloges udi Nynebjerg, vandt Kong Niels og tog min Far-Fader Christiern ikke allene fangen, men lod hannem ogsaa sætte i Jernbolter ikke langt fra Slesvig. Noget Tiid derefter stod Slaget ved Ottenshylle Broe, hvor K. Nielsis Partie atter fik Overhaand, og var Erich, da hans Krigs-Hær var udi Flugten, bleven fangen lige paa Stedet, dersom ikke Biörn, som for hans berømmelige Mandhaftigheds Skyld blev kaldet Jærnside, tillige med min Fader Aage havde gjort tapper Modstand midt paa Broen."

Saavidt Svenonis betydelige Ord baade om hans Fader og Farfader, i hvis Anledning det ikke er af Bøynen at undersøge videre, deels om i særveleshed Aage bør at ansees for Erkebisp Eskilds fuld- eller halv-Broder? deels ogsaa hvilken af disse tvende Brødre haver været den Ældste? Skal jeg sige udi faae Ord hvad jeg meener baade om det eene og det andet, saa synes mig ikke u-rimeligt, at Christiern tvende gange haver været gift, og udi det eene Ægtekab avled Aage, udi det andet Eskild. Fornemmeligen da paa den ene Side Exordium Ord. Cisterc. l. 3. c. 25. og derudaf Manriqvel. c. Tom. 3. p. 55. ligesaa klarligen bekræfter, at Eskild allerede den Tiid hand var bleven Munk udi Clairvaux Kloster, søgte at komme sin Halv-Broder, hvilken tilforne var bleven ihjelslagen, uden at kunne betiene sig af Sacramenterne, til hielp baade med Bønner og Sielemesser; som paa den anden Side er Sandheden meget liig, hvad Otto Sperling udi hans lærde Anmerkninger over Erkebisp Abbalons Te-

stamente p. 34. haver antegned, nemlig, at udi de Tider gemeentligen, naar en Fader havde mere end een Søn, den ældste blev verdslig, og den yngste Boglård.

Saa vist det ellers er, at Erkebisp Eskild ikke har været gift, saa vist er det ogsaa, at hand, i det mindste udi Ægteskabet, aldrig haver haft hverken Børn eller Borne-børn; Ikke desmindre finder jeg, at Anders Søffrensøn Vedel udi Saxonis Danske Oversættelse ikke allene kalder Karl og Knud, som maatte romme Landet, fordi de vare med islatted i Hertug Mogens Forræderie, og siden gjorde Indfald udi Halland, hvor Karl endeligen fik sit Banesaar paa Valstæden, og Knud blev henført udi Fængsel til sin Stallbroder Mogens, alt efter Saxonis Beretning p. 348. og 363., udtryffeligen Eskilds Daatter-Børn, og derimod Erkebispen selv deres Morfader. Hvorudover jeg holder aldeles nødvendig ved denne Læylighed, at rette sig Forseelse, hvis Ursag uden all Tvivl haver været, at Oversætteren, maaskee, den Tiid ikke saa noye erindrede sig, at de tvende Latinske Ord, Avus og Nepotes, som sammesteds læses udi Saxone, foruden deres almindelige Bemærkelser end ogsaa tit og ofte, bejnderligen hos de sildigere Skribentere, betegner paa den eene Side en Fader- eller Moder Broder, og paa den anden Side Brodre- eller Syster-Børn, sølgeligen, i henseende dertil, meerbemeldte tvende Brødre, Karl og Knud, ingenlunde bør ansees for Eskilds Daatter- men alleeneste for hans Syster-Børn, som Hvitfeld ogsaa derfor udtryffeligen kalder dennem p. 139. end skiont hand tilligemeffeligen tager sig, naar hand siger at deres troe Stallbroder udi Forræderiet, ved Navn Bent, haver været Erkebispen ligesaa nær udi Byrd og Slægtsskab, som de andre to, tvertimod Saxonis udtryffeligen Vidnesbyrd, formeldendes, at Bent var ikkuns en Halv-Broder, hvilken deres tilfælles Fader havde avled med en Slegfred Kvinde, p. 350. Men hvo denne tilfælles Fader egentlig haver været? det er et andet Spørsmaal, hvi Oplosning paa dette Sted, vilde blive, om ikke saa meget vanskelig, dog i det ringeste alt for vidtloftig, og vil jeg derfor, saavel som i Anledning af denne Proves egentlige Døemerte, hvilken ikke saa meget staar til at oplyse Erkebisp Eskilds Svoger- som hans Blodsforvandskskab, heller oppebie en anden Læylighed, til at handle udførligere derom, end bestyldes for, at have spildt alt for megen Tiid paa een gang med disse smaae Sings Efterforskning.

Da endeligen mere end een af vore Skribentere haver berøret, men saavidt mig er vitterligt, aldrig haver gotator, at Erkebisp Eskild, lige saavel som hans Farfader Svend Truidssøn var født ud af Kongelig Stamme; Saa henstiller jeg, alleneffe for at giøre Forsøg paa, hvorvidt endog saa denne Mangel kunde erstattes, til andres Riendelse, om det burde agtes enten alt for dristigt, eller aldeles u-rimeligt, dersom man vilde falde paa de Tanker, at nu ommeldte Svend Truidssøns Fader var maaskee ingen anden, end den selvsamme Truid, som efter Saxonis Beretning l. 10. p. m. 222. var Ulvonis Gallitiani Son. I det mindste synes den Bøyn den allernærmeste, til at oplyse denne ellers meget dunkle Omstændighed udi Erkebisp Eskilds Liv og Levnet, saafremt man ydermere lægger dertil, hvad Saxo tillige vidner, nemlig, at Kong Erich Egegodes Dronning ved Navn Bothildis var forbemeldte Truids Daatter; Fremdeles at den samme Truid udtrykkelig tillegges Kongelig Myndighed iblant Gotherne, udi den Stamme-Tavle, som Ericus Benzelius først haver ladet trykke bag ved Joh. Vastovii Vitis Aquilonia p. 78., ja, at Wilhelmus Abbed i Ebelholt tydeligen melder udi et Brev, som hand udi Erkebispsens Navn, skrev til Paven at foransforte Dronning Bothildis var født ud af den allerædelste Danske Stamme; følgerigen Slutningen altsaa udaf den heele Sammenhæng vilde blive denne: at saavidt Erkebisp Eskilds Farfader Svend maatte agtes for den selvsamme Truids Son, og altsaa tillige for Dronning Bothilds Broder, saa vidt ogsaa baade hand og hans Sonne-Son Eskild kunde holdes for at være fødte ikke allene af Kongelig, men endog saa af ældre Danske Kongers Stamme. Hertil kommer end videre adskillige andre Omstændigheder, besynderlig udi Christierns Historie, som denne Giækning, om ikke understøtter, dog visseligen ikke heller omstøder. Iblant andre synes i særdeleshed det Had, hand fattede imod Magnus Kong Nielsis Son, efter hand havde dræbt Hertug Knud, saavel som den Huldskab, hand siden beviiste Knuds Son Waldemar, i at overtale Almuen, til at samtykke hannem Riget efter Kong Erich Emunds Død, en u-tydeligen at give tilfænde saadan en Venkab og Rierlighed, som baade blant Sydsfænde og næste Sydsfænde Børn indbyrdes er hart ad saa godt som naturlig. Overalt bestrykedes denne Giækning ovensynlig ved Tid-Regningen, som klarligen kand sees af den Stamme-Tavle, hvormed jeg denne Prøve slutter, fornemmeligen, for at bevise, at

Dronning Bothildis og Svend Truidssøns Alder passer sig ligesaa vel sammen, som det er uimodsigeligt, at deres Sønner, Hertug Knud og Christiern Svendssøn, ikke mindre end som deres Sønne-Sønner, Kong Waldemar den Store og Erkebisp Eskild have levet til een og den samme Tid.

Ulvo Gallitiantus

Truid Ulsfføn

Dronning Bothildis

Svend Truidssøn

Hertug Knud

Eskild, Aage, Christiern, Adzer, Svend.

Waldemar den Store.

Aage, Erkebisp Eskill, N. - - -

Sveno Aggonis, Knud, Karl.

H. G

Om Bysse-Krud,

Naar det er opfundet i Europa,

og

Hvorkænge det har været i Brug i Danmark.

Der ere visse Fabler og Bildfarelser indkommen i Verden, som kunde lignedes med det Ukrud, der, i hvor meget man luger og gjør sig Uimage med at udrydde det, kommer det dog altid igien, eller efterlader sig en heel Deel Levninger. Jeg taler om det slags Fabler, hvormed Historien, der burde være Sandheds Bidne, Tidernes Lius, og Menniskens efterrettelige Regel i mangfoldige slags Tilfælde, befindes endnu paa mange Stæder formorket, usikker og vildsom; Uagtet ald den megen Nøye og Flid, som lærde Mænd have anvendt paa at udmunstre dem. Aarsagen er, at dette Ukrud, ligesaa vel som det andet udi Ugere og Hafver, beholder stedse Rodder eller Frøe, til at komme frem igien, saalænge som de Skrifter ere til i Verden, hvorved een og anden Bildfarelse ere tilforne bleven udspreddet og forplantet. Semper aliquid hæret. Thi som det ikke er enhver givet, at see sig forsinnet med alle slags Bøger, bliver det altid vanskeligt at tage sig vare for de urigtige Ting, som ofte forekomme hos ret gode og hyperlige Skribentere, og som disse af et slags Godtroenhed, uden at randfage videre, have fremført, efter andres Beretning. Ja, saalidet som man kand paastaae, at en god Auctor, for een eller nogle faae Urigtigheders Skyld, skal udraabes, og de Studerende fraraades, at bruge og læse ham; Saa lidet kand man ogsaa vente, at enhver anden Auctor, der haver udi slige Stykker udsæet Sandheden bedre, og til nøye beviist og opliust, hvorledes den foregaaende var bleven forført, at den, siger jeg, skal just være enhver Studerende bekiandt, eller falde ham i Hænder. Jeg vil ikke tale om de gamle Historicis, Herodoro, Xenophonte, Flavio Josepho, og andre, efter som det noksom er bekiandt, i hvad Værd endel af de-

res Fortællinger bør holdes. Saa veed man ogsaa, med hvad Forsigtighed man haver at omgaaes med Skribentere af medio ævo; hvortil de mange Munk-Chroniker, ja endogsaa vore egne tvende Landsmænd og Historici, Saxo Grammaticus og Svenno Aggonis, henhøre. Skulde man fordømme og kaste bort alle de Historiske Bøger, og raade got Folk fra at læse dem, som stadfæste den Fortælling, at Pave Alexander traadde Kæyser Frederich Babarossa paa Halsen og sagde: *Super aspidem & basiliscum ambulabis*, da begik man en Daarlighed. De, som af Thuani ypperlige Historie ikke eye nogen anden Edition, end af de som i Tydskland ere trykte, kundelæt enten fatte et slags Foragt for denne store Mand, formedelst en vis Passage, som deri findes (*lib. 6. adan. 1550*) om en forunderlig Indianer Steen, eller og i henseende til Thuani Forstand og Troværdighed, sætte Troe til samme Fabel; naar de endogsaa læsde den bekræftiget af den bekjendte Medico og Physico Ant. Mizaldo in *Arcanis nature mirabilibus*, af Andrea Chiocco in *Museo Calceolariano*, og af flere. Thi hvor skulde man saa just vorde opliust om Sagens rette Sammenhæng, nemlig, at de Frankfurter Editioner vare giorte efter Thuani allerførste Edition af an. 1604. og at Autor, som var bleven bedraget med denne Fabel, havde strax slettet den ud i de efterfølgende Aftrykke; Hvorfore den og aldrig findes udi nogen sildigere Edition, som enten til Paris, eller til Geneve er udkommen? Saadanne og utallige flere Exempler bevise, at en Studerende og Sandheds Mand sagere kand saa got som udi ingen Ting bruge formegen Flid og Forsigtighed; og at hand i saamaade er saare lidet tient med den Formaning, *philosophandum; sed paucis*, og at man bør kun læse saa Bøger og gode. Hvilket kand være got nok i et særdeeles slags Videnskab, og til et vist slags Embede at forestaae; Men sandeligen ikke, til at fortiene Navn af en ret lærd eller kyndig Mand.

Til ydermeere Beviis paa det jeg nu har sagt, haver jeg foretaget mig at fremstille et bekjendt Exempel, som er den almindelige Sagn om Byffe-Krudets Opfindning. Denne Kunst er man saa got som bestandigen bleven ved at tilskrive en Tydsk Munk, ved Navn Barthold Schwarz, der skulde have funden derpaa i det fiortende Seculo, ved det Aar 1380. og aabenbaret den for Venetianerne, hvilke først frem for andre

dre skulle have betient sig deraf i deres Krig med Genuerne. Og saadant siger man endnu dagligen i Discourser, og skriver næsten i alle Bøger; Uanseet at troværdige Folk have gotgiort med klare Documenter, det Byffe-Krudet var bekjendt i Europa og i Brug meere end 40 Aar tilforn. Men hvad der har anlediget mig, nu derom at skrive, er for vores velfortiente Arild Hvitfeldts Skyld, og deres som læse hans Skrifter; Efter som hand udi Dronning Margretes Historie, under det Aar 1380. haver fortalt Tingen paa den almindelige Maade, og ikke været anderledes underrettet. Mig er endogsaa tilhændekommet eet af vore egne Danske Documenter, et Pergaments-Brev in Originali; Med hvilket jeg kand beviise, at Byffe-Krud var en bekjendt og til Krigs Brug almindelig Ting her i Danmark anno 1372. som er da Otte Aar førend Barthold Schwarzes Paafinding efter den gemeene Tradition, men gandske vist Syv eller Otte Aar førend Venetianernes omtalte Søe-Slag med Genuerne. Samme Brev skal jeg her efter meddeele en rigtig Gienpart af; naar jeg først lidet haver talt om, hvad som af andre hid til dags er bleven bemærket om dette vigtige Paafund.

Nu var vel ikke mit Forsæt, da jeg først fik i sinde, at lægge Haand paa denne Materie, at skrive nogen vidtloftig Dissertation derom. Og virkeligen tænkte jeg, at det skulde været giort, for saavidt Berthold Schwarzs anbelanger, med at henviise til en halvsnees bekjendte Skribentere, som have tillagt ham denne Kunst, samt nævnet Tiden, naar den skulde allerførst være bleven prøvet. Skulde nogen forlange meere, da er jo Salmuthi *Commentarius in Pancirolli Memorabilia deperdita & nova inventa*, i de fleste Studerendes Hænder; Iffe at tale om andre, der ey ere saa gemeene: saasom Befoldi *Dissertatio de Bombardis*, trykt til Tybingen 1620. og den Jesuites Caroli de Aquino *Lexicon Militare*, udkommen til Rom 1724. som haver meere end tu Blade in fol. om samme Materie. Een og anden Dissertation endnu havde jeg vist tænkt at skulde giort Tingen fyldest, nemlig den lærde Gabriel Groddecks til Danzig, de eo, quod justum est circa tormenta bellica, trykt anno 1708. hvilken Sal. D. Fabritius med al Billighed berømmer i sit *Bibliotheca Antiquaria*, saa og een der forekommer i en Tydsk Bog, kaldet Herman Sudens *Gelehrter Criticus*; Hvilke tvende ere virkeligen med meere Gliid, end de andre benævntes Arbeide, udforte.

Men saasnart havde jeg ikke overvejet først hvad de nu benævnte Salmuth, Befoldus, De Aquino, ja Groddeck selv, og dernæst hvad nogle flere, i sær Naudæus de Studio militari, Camerarius in *Horis subcesivis*, Hieronymus Magius in *Variis Lectionibus*, Isaacus Vossius in *Observationibus*, Rudolf Godefridus Knichen in *Operis polit. Tomo 2do*, og en Anonymus in *Observationum Halensium Tomo X.* samt andre mange have samlet, førend jeg saa mit Forsæt over styre; og at jeg forgæves havde tænkt at spare mit Arbeide, min Tid og mit Papiir. Thi naar jeg lignede den eene med den anden, og dernæst disse samtlige noyere med de ældre Tidens Skribentere, som de havde grundet deres Sigende paa, fornam jeg hvorledes jeg var faren, og at jeg maatte, lige saa got først som sidst, tage selv Tingen op fra Roden. Allermest fortrod mig, at hvad jeg fra mange Aar havde vidst og læst udi Du-Canges hyppelige *Glossario.* ved det Ord Bombarda, samt i *Dictionary de Trevoux* under det Ord Canon, ja ogsaa i P. Daniel *Histoire de la Milice Françoise*, i det Capitel des Armes à feu, var saa plat forbigaet og ignoreret af en saa nye Skribent, som forbenævnte de Aquino er, hvis Bog længe efter alle disse udkom for Lyset. Ja end meere, at hand udi slikt et Lærdoms Lius, som man nu lever udi, havde ikke nær saa vel baaret sig ad med sin Materie, som visse andre næsten et heelt hundrede Aar tilforne. Kort at sige, jeg havde ikke læst, confereret og eftersøgt tu Dage til Ende, førend jeg havde samlet, til mine forige ved jævnlig Læsning giorte Antegnelser, en saadan Forraad, at mig sumtes ey at kunde holde den tilbage, ved slikt en Anledning, hvor jeg egentligen havde besluttet at tale om Byffe-Krudets Elde her i Danmark.

For nu ikke at falde i samme Uleylighed, som de fleste allerede opregnede, med at behandle Materien u ordentligen og confuse, vil jeg inddeele den i Fire Hoved-Ufhandlinger. I den første skal vordet viist, hvor stor Uvisshed og Usamtydighed, der er hos Skribenterne, angaaende Byffe-Krudets og Canoners Opfindning, i henseende til Tiden, til Personen, og til Stæden. I den anden Aarsagen, hvoraf det er komet, at nogle have giort Berthold Schwartz til en Tyde; Item om Byffe-Krudets Brug her i Danmark, førend det Aar, som de

de fleeste skrive det at være opfundet i Tydskland og Italien. I den Tredie skal fremstilles en god Deel Beviiser og Vidnesbyrd, paa Bysses-Krudedets Brug, i Frankrige, Spanien, Engelland, ja Tydskland selv, meget ældere end man almindeligen har skrevet og troet. Den Fierde Deel skal klartgiøre, at det aldeles er falskt og urigtigt, det man i Italien, og i sær hos Venetianer og Genuenserne, ikke havde brugt Krud og Stykker forend i den Krig ved Chioza, circa an. 1380. uanseet, at saa mange fornemme, ja end ogsaa temmelig gamle Italienske Skibentere saadant have bevidnet.

Sorste Afhandling.

At skaffe en Sag bevidnet, og at giøre den beviist, ere tvende adskillige Ting. Iu retskaffne Vidner om eet Facto, som de have seet og afvide, er alt nok til et Beviis, efter Guds og Menneskens Love. Men et heelt Tusinde, om det som de alleene have hørt sige om, og er passeret baade langt borte, saa og længe før deres Tiid, gjør det som der sporges om, aldrig saa vel opliust; Og allermindst naar en Part af saadanne Vidner bemærkes at vakle i Sagen, og at have ulige Mundheld, om Tiid, Stød, Personens Navn, og Stand, eller andre Omstændigheder. Endeel Tydske Skribentere, naar de til deres Fædernelands Noes, mælde om Byssers og Kruds Opfindning, at samme er overflodigen bevidnet af lærde Italiæner og Frankoser, (ex. gr. Mich. Mejer in *Vero Invento s. Muneribus Germaniæ*, Th. Lansius in *Orat.* Paul. Hachenberg in *German. med.* og flere,) da have de derudi gandske Ret. Men naar de ville bilde sig ind, at saadanne, ja og tredive gange flere Vidner af det slags, som de opregne, skulde giøre Sagen beviist, da tage de feil og have Urret. Thi først er endnu ingen eeniste Skribent opdaget, der har sagt, at bemældte Kunst var paa-funden paa det eller dette Stød, i hans Livstiid; Ey heller har nogen til noye gotgiort, ved hvem og ved hvad Leylighed det er skeet. Der-næst findes udi alle tre Omstændigheder, af Tiden, Støden, og Personen, een saa mærkelig Forskiel og Usamtydighed iblandt Skribenterne, at man bliver nodet til omsider reent at forkaste dem alle, og lade Tingen forblive i den største Uvisshed. Skulde og nogen vilde

tage det Partie, som var stærkest, det er at sige, holde sig ved den Tid og det Aar, som det anseeligste Tal af Skribentere er for, at Kunsten skal være paafunden, da siger jeg, at de ere paa den allerbrangeste Ben; Og intet er saa læt, som at viise, det denne Meening er just den falskeste.

Imidlertid er denne dog Beyen, som de fleeste, baade Lærde og U lærde, ligesom udi andre Ting, saa og i deres Crisi historica, udvælge, nemlig at følge den største Hob; og sligt kalder man almindeligen, at lade staae hvad saa mange brave Mænd har sagt. Det samme har ogsaa Jesuiten Carolus de Aquino (i sit *Lexico Militari*, om *Bombarda*) ladet sig være Raison nok, til at beholde den urigtige Meening, nemlig fordi næsten alle Skribentere i det XV. Seculo havde den, og iblant dem fornemmelig Laur. Valla, som, efter hans Formening, levede moxen ved samme Tid, som Byffe-Krudet blev opfundet. *Enarratam Bombardæ originem omnes fere ejus temporis scriptores amplexi sunt, præcipue autem Laurentius Valla lib. 2. cap. 34. Elegant., qui fere æqualis fuit Bombardis inventis, earumque facile primus ibidem meminit.* Bilde man spørge, hvoraf hand havde sluttet, at Valla levede moxen ved samme Tid? Blev vel svaret dette, fordi hand havde sagt: *Nuper bombardæ inventa est, id est non multo ab hinc tempore.* Men hvor ilde hand har forstaaet baade Vallæ Latinske Talemaade og hans Meening, skal jeg siden ved Leylighed opliuse. Nu for at gaae ordentligen frem, vil jeg for det første viise Usamtydigheden i Tiden, og begynde med de Skribentere, der virkeligen giøre det største Tal og, hvad Alder, Lærdom og alle slags Fortienester angaar, den ærværdigste og alleranseeligste Hob, i den forehavende Sag, nemlig om Tiden naar Byffe-Krudet er opfundet, at bevidne. Saadanne ere de, som sætte dets Opfindning til det Aar 1380. eller der omtrent. Og hertil høre, af det Femtende og Sirtende Seculis, efterfølgende Italienske Lærde: Flavius Blondus Forolivienfis, som dode an. 1463. Hand siger i sine *Historiers Decade III. lib. 1.* at Bombardæ var et nyt slags Baaben, som Venetianerne allerførst i Italien betiente sig af i deres Krig imod Genuenferne ved Chioza, og havde faaet det af de Tydske (*Germanis ministrantibus*) Det samme igientager hans Epitomator Aeneas Sylvius, som siden blev Pave (*Epitomes Blondi lib. X. p. 273.*) Dernæst Baptista

Saccus, eller Platina, som skriver in *Vita Urbani VI. Papæ: Inventum primum* (in bello ad Clugiam an. 1380.) à quodam Teutonico bombardarda fuit, à sono & tonitru sic dicta, Og det samme bekræfter hand i sin *Historia Mantuana*. Anton. Sabellicus *Emead. l. IX. c. 9. Quidam auctores sunt, hominem Germani sanguinis, ignobilem alioqui, tum primum bombardæ usum Venetis ostendisse*. Polydorus Virgilius *lib. 2. de rerum Inventorib. cap. XI.* skriver i samme Mæning, som Sabellicus, og nævner Aaret 1380. og benævnte Polydorus haver end og i sin *Engelske Historie*, som hand udgav meere end 30 Aar derefter, paa nye bekræftet det *lib. 23.* Raphael Volaterranus in *Commentariis Urbanis lib. 30. Quæ quidem machina primum à Germanis dono Venetis data, cum ii apud Clodium Fossam Genænses obsiderent*. Joan. Baptista Egnatius, *Exemplor. lib. 8. c. II. Genuensi bello primum à Germanis Venetias tormenta importata fuerunt, quæ defendendæ libertatis Venetæ præcipua fuere causa*. Joan. Candidus in *Commentariis Aquilejensibus*, som kalder dem bombardas illa tempestate apud Teutonas inventas. Og Franc. Marius Grapaldus *de partibus ædium lib. 2. c. 10. sclopetos à sclopo, qui nuper à Germanis, ut volunt, inventi*. Machiavellus in *Historia Florentina lib. I. pag. 12. Istrumento nuovo trouato da i Tedesci*. Med dennem issemmie Coel. Calcagninus *de re nautica: Jo. Campanus in Oratione Ratisponensi, Augustinus Justinianus in Historia Genuensi, saavelssom Ubertus Folietta; Item Guicciardinus i sin Italiænske Histories Forste Bog, pag. 24. Guido Pancirollus de antiquis deperditis & novis inventis; Og en stoer Mængde yngere af bemældte Nation. Paa Tydske Vidnesbyrd fattes det ikke heller, om ey saa just almindeligen bekjændte af Seculo XV., saa dog straxen i XVIto. Franciscus Irenicus Exegetos Germanicæ lib. IV. c. 29. siger: Annus tunc millesimus & supra trecentessimus octuagesimus agebatur, quando bombardarum tonitrua à Germanis sunt reperta. Jacobus Wympfelingus in Epitome rerum Germanicar. cap. 64. Anno Dæmini MCCCLXXX. inventum est bellici tormenti genus à Germanis nostris, quod vulgo Bombarda dicitur à sono. - - Ita non solum Germani nostri (vel ipsis exteris testantibus,) bellatores semper fuisse acerrimi, sed instrumentorum quoque bellicorum inventores subtilissimi videntur. Joan. Aventinus in Annalibus Bojorum lib. 7. hvor hand dog ikke anderledes bemærker Tiden, end at hand efter Caroli IVti Dod opregner iblandt de mærkelige Folk, som da florerede, og saa den Franciscaner-Munk, som opfandt Bombardas; nemlig med*

disse Ord: *Berchtoldum quoque novitate inventi à se operis nobilem, eadem etate fuisse non ignoremus. Teuto is fuit genere, religione Franciscanus, professione philosophus, & Magiæ, & metallariæ, artium fallacissimarum, (si modo artes, & non uniuscujusque vanissimi, ludibria dicenda sunt) consultus, invenit tormenta ærea, quibus jaculamur globos ferreos, & lapideos, & homines, pecudes, mœnia, muros, arces, urbes, castra, solo quasi fulmine atque tonitru (unde Bombardis nomen est,) prosternimus.* Man veed, at Aventinus haver siden selv oversat samme sin Kronike paa Tydsk, og den paa mange steder forbedret, eller og forandret: Og her lyder dette i hans Tydske Text saaledes: "Dergleichen hat dieser Zeit gelebet Meister Berthold Schwarz, ein Barfüßser, ein grosser Künstler der heimlichen Kunst der Alchimey und dergleichen mehr; Hat die Geister können zwingen und bannen; Und hat die Büchsen und das Pulver erfunden, die nachmals durch andere gebessert worden, und bey unsern Zeiten auf das höchste seynd kommen." Philippus Melanchthon in *Chronico Carionis* næfner ikke heller Mars-Fallet; Cy heller Huldricus Mutius i sin *Historia*; Men de betegne dog Tiden, ohngefærlig paa samme Maade, som Aventinus. Ellers fremstiller sig et mægtigt Antal af Tydske og Franske, som uden Betænkning binde sig til Aaret 1380. Deraf ere Caspar Hedion, eller hvo der er Autor til de *Paralipomena ad Chronicon Abbatis Urspergensis*; Munsterus og Cochlaus i deres *Cosmographiis*; Theodorus Bibliander, Jo. Funccius, Gilbertus Genebrardus og Henricus Buntingius, i deres *Chronologiis*; Nicolas Vignier i hans *Bibliothèque Historial*; Matthæus Dresserus i sin *Chronico*; Paulus Langius in *Chronico Citizensi*; Petrus Albinus i sin *Meissnische Berg-Chronica*; Anton Guibertus in *Polyhistor*; Vincent de la Loupe des *Dignités, Magistrats & Offices du Royaume de France*; Stephanus Forcatulus de *Gallorum Imperio & Philosophia*; Franciscus Beaucaire de Peguillon in *Commentariis rerum Gallicarum*; Horatius Turfellinus in *Epitome historica*; Cyriacus Spangenberg i den *Saxiske eller Mansfeldiske Chronike*; Boves Hvitfeld i sin *Danske Historie*; Dubravius in *Historia Bohemica*; Martinus Cromerus og Jo. Herburtus à Fulstin in *Historia Polonica*; Stumpsius i sin *Schweitzerste Chronike*, samt eg flere af hans Landsmænd; Christianus Matthiæ in *Theatro Historico*; Bucholzerus, Jo. Henr. Alstedius, Herr. Altingius, Guthberlethus, samt flere smaae og store Chronologister; Ja me-

get

get mange andre, som er ufornøden at opregne, helst naar man fornemmer, at den eene ikkun har skrevet ud efter den anden, Naar vi nu randsage, hvad Grund og Aarsage alle disse, udi benævnte Tiid og Aars-Tal saa samtydige, have haft dertil, skulle vi befinde, at det er altsammen kommet fra de først omtalte Italicener; Blondo Flavio, Platina, og Polydoro Virgilio: Og disse trende Mænds Grund har alleeniste været, at Venetianerne fik Bombardas fra Tydskland, udi den Krig de havde med Genueserne ved Chioza circa an. 1380. Men at man udi Italien, og baade til Benedig og Genua, havde Bombardas og Krud længe før dette Aar, og før end bemældte Krig, saavel som og udi mange andre Lande i Europa, skal jeg fuldkommeligen, ja end ogsaa overflødigen, skaffe beviist herefter i min Anden samt Fierde Afhandling. Og da skal det kiendes, hvorleedes der af een liden Misforstaaelse og Jerring kand fødes en storre Wildfarelse in re historica, og worde omfider vidt og bredt gængse og almindelig. Hvorfore det en heller altid er sikkert, at vedtage de fleestes og de anseeligste Sribenteres Meeninger om visse Sager.

Man treffer endogsaa nogle, der anskrive omtalte Kunstes Opfindning til en seener Tiid, end an. 1380. og til nærmere hen imod Enden af det tiertende Seculo; for Exempel: En Preusser, ved Navn Alexander Scultetus, Canonicus Varmiensis, der haver skrevet en *Chronographiam ab Orbe condito ad an. 1545.* trykt til Rom an. 1546. in fol. Hand sætter ved det Aar 1392. eller 1393. *Bombarda adinventa in Germania, à Monacho, ut fertur.* Udi Crusii Schwabiske Chronike siges (P. III. l. 6. c. 3.) at Skyde-Geværs Brug blev først an. 1390. indført i Tydskland, den Tiid Ludwig von Landaw bekrigede Staden Ulm, og de af Augsborg sendte Ulmerne nogle Folk til Hielp med Bysser. Men dette kand efter min Tanke saaledes concilieres, at tilforne havde man Bombardas, nemlig groft Skyt, Stykker og Canoner, i Brug til at beskyde Fæstninger og Muure; men nu begyndte man med det mindre Skyt, Musketter, Haand-Bysser og deslige. Og hvad heller nu denne er Aarsagen eller ikke, da lader det sig ansee at have været en Tiidlang i bemældte Seculo XVI. ikke een og andens, men fleres her og der vedtagen Meening, at sætte Byssers og Kruds Opfinding til 1390. og derunder, ja meest til an. 1393.

enten de ey have vidst, eller og ey paaagtet, hvad saa mange Italiæ-
ner havde skrevet om Venetianernes og Genuesernes Krig an. 1380.
Thi endogsaa Achilles Gassarius, (som vi siden faae at høre gandske
andet om) har i sin liden Chronologie, (skreven mens hand endnu
var ung,) stadfæstet det samme, og satt deri saaledes: an. 1393.
*Tormenta bombardarum hac tempestate a Monacho quodam Germanico inventa
primum sunt.* Og i meget yngre Tider haver Antonius Possevinus
Jun. udi hans *Gonzaga* eller *Historia Mantuana* (lib. 5. p. 451.) givet
det samme ud for en gemeen og bekiendt Sag, og betegnet
ommeldte Nar, ikke med Sifferer, men med fulde Bogstaver,
naar hand saa skriver: *Bombardæ usus repertus est anno circiter millesimo
trecentesimo nonagesimo tertio. Hujus ope superatos Genuenses quidam volunt.
Alii nulli belli usui fuisse tradunt: sive Venetorum virtutem id exigere, sive ve-
ritatem historie credant. Nec ignoro, altiora quosdam tormenti principia com-
mentari; sed vulgatis utimur.* Den berømte Frankos Petrus Ramus
bliver og heel flittigen citeret, hvorsomhelst der handles om vores
Materie; Men i Sandhed meget uskyldigen; helst det aldrig kom i
hans Tanke, at examinere dette factum historicum, eller bekymre
sig halvt saa meget derom, som om nogen af de reneeste Slutninger
i Aristotele. I Historier tog hand for got, hvad den eene og den
anden havde sagt, og kom ham ikke an paa en Snes Nar mere eller
mindre. Saaledes heder det da i hans *Scholarum Mathem. lib. 2. p. 61.*
"Bombardica, seu tormentorum bellicorum mechanica; cujus usus
"bello Veneto contra Genuenses, qui se interfici sentiebant, quo tamen
"reli genere non animadvertiebant: bello, inquam, Veneto circa an-
"num fere 1400., primum innotuit mundo, a Germano quodam nominis
"ignoti primum repertus, deinde multis modis auctus & amplifica-
"tus." Næsten ligesaa resolut havde tilforn hans Landsmand Jacobus
Faber Stapulensis talt i sin *Commentario in Aristotelis Politic. lib. VII. c. XI.*
som han udgav an. 1505. *Haud admodum multos supra annos centum
fluxisse existimant ab hujusmodi infausa tartarearum machinarum inventione.*

Mand skulde tænke, at naar Kunstens Opfindere var bekiendt,
og der vidstes hvo hand havde været, saa skulde Tiden ogsaa omtrent
vides. Sandt er det, at ingen af de forhen opregnede Italiæner
forklarer noget om hans Person. Alleniste nogle kalde ham, saasom
Polydo-

Polydorus Virgilius, og som vi nu hørde af Petro Ramo, *obscurum quendam, & ignoti nominis, Germanum*. Philippus Melanchthon siger, efter almindelig Tale, at det var en Munk. Joannes Aventinus er endeligen den, der har givet hannem Navn og Stand, nemlig 'at hand hedde Berchtoldus og var en Franciscaner-Munk, saa og Alchymist; og heel klog Natur-kyndiger, ja til Overflod, Heremester. Der have vi da baade Stand og Navn; men ikke endnu hans Tilnavn. Dette sidste meene somme at Sebastian Münster har været den første der har opliust, hvorom mand haver det Vers af Jo. Pincier, fordum Profess. til Marburg:

"Qvæ latuere alios, Munsterus nomina ponit,

"Bertholdumqve vocat nomine reqve Nigrum.

Men Münsterus havde visseligen lærdt det af D. Achille Gasser, som hand selv siger, og vi herefter skulle saae at høre. Saa meget er dog vist, at saa snart Münsteri *Cosmographies* ikke den første Edition, (hvor bemeldte Navn ey findes,) men den anden var kommen ud i Verden, som skeede an. 1546. blev Berthold Schwarz for alvor bekiendt, da tilforne snart ingen vidste at sige af ham; undtagen at Aventinus havde nævnet hans Fornavn, og berettet om hans Munkes-Orden; og af hannem haver Melanchthon vel lærdt dette sidste. Dr. Achillus Gasser, fordum Medicus og Historicus til Augsborg; (hand som gav Münstero forbemeldte Underretning) haver og selv skrevet en *Chronike*, paa Latine, som hand kaldte *Annales Augustburgenses*, og derudi mældet om Byffe-Krudets Opfinding ved Berthold Schwarz, en Chymist og Franciscaner-Munk an. 1354.; Men denne Bog kom ikke for Liuset i hans Livs-tiid, og er først udgiven ex Mito, i vore Tiider iblandt Jo. Burch. Menckens *Scriptores rerum Germanicarum*. Og omendskiont samme Gassari Arbejde findes meestendeels paa Tydsk indført i Engelb. Werlichii *Augsburgiske Chronike*, saa er denne ey heller trykt forend an. 1595. altsaa haver Sebast. Münster faaet Vren, som jeg sagde, for denne Oplysning om Berthold Schwarz. Og fordi Gasser havde tillige meddeelt hannem det Mars-Tal 1354. da Kunsten af Schwarz skulde være opfundet; saa haver siden en god deel Skribentere vedtaget det samme, og derhen forflyttet Mün-

ken tillige med hans Invention; Saa at hand paa sig maade bekom en Fem a Sex og Tyve Aars Tiid til at ove sig deri, inden hand bragte den an hos Venetianerne. En Lærd Philologus i Frankrige, Jo. Brodæus, har dog ikke forundet ham meere end 10. Aar, i det hand skriver, med en stærk Forsikring, i sine *Miscellaneis lib. 2. c. 26.* "Certo certius est, bombardam a Bertholdo Schwartzio Monacho, homine Germano, esse inventam circa annum 1370." Men de som have folget Munsterro efter i forebemeldte Aars-Tal 1354., ere en god Deel i Tallet; nemlig (1.) Hieronymus Ziegler, Professor Poeseos til Ingolstadt midt i det XVIIde Seculo, som har skrevet en Bog, kaldet *Illustrium Germanie Virorum Historie*, trykt til Ingelstad 1562. in 4to. (hvilken er ikke benævnet iblant hans andre Skrifter af Simlero in *Biblioth. Gesneri.*) (2.) Henricus Pantaleon, i hans anden Tomo *Profopographiæ, seu de Viris Illustribus Germaniæ*, pag. 341. hvor hand haver ogsaa en egen Artikkel om oftbemeldte Munt, der begynder saaledes: *Bertholdus Niger, Teuto genere, religione Franciscanus, professione Philosophus, Magia & Metallaria, artium fallacissimarum, studiosus, & Chymista clarissimus, circa annum Domini millesimum trecentiesimum quingagesimum quartum cognosci coeptus.* Siden, efter at Munsteri Cosmographia blev i Frankrige bekendt, ja endogsaa oversat i Frankoss, saa have adskillige Franste antaget samme Tiid-Regning, nemlig (3.) André Thevet, dans ses *Hommes illustres*, (4.) Claude Fauchet, de *la Milice & Armes*, livre 2. (5.) Etienne Pasquier i hans *Recherches*; 6. Bullart en *l'Academie des Arts & des Sciences*. Saa at ogsaa (7.) Catherinot i hans *Traité de l'Artillerie* kalder dette *l'opinion la plus commune*. (8.) Er for samme Aars-Tal Hieronymi Zieglers Vidnesbyrd bleven anført af vores Pontano baade in *Histeria Danica* og *Historia Gebrica*; item af Miræo in *Chronico*, og af Nicolao Schaten in *Annal. Paderborn.* Tom. 2. (9.) Er ligeledes Pantaleons anført af Mart. Crusio in *Annalium Svecicor.* P. III. lib. 5. Endeligen (10.) har Athanasius Kircherus, ved Enden af sin *Mundo subterraneo*, erklæret bemeldte Aars-Tal for det rigtigste, naar hand siger: *Pulveris pyrii inventio absque ulla controversia primo attribuitur Bertholdo Schwartzio Germano, Goslaricensi, Monacho & Alchymistæ anno 1354.* Alt saa have vi nu her en nye, og ved mange Stemmer bekræftet Efterretning, om Tiden, 26. Aar ældere, end den for st omtalte og almindeligste.

Det fortrædeligste udi denne og mange deslige Efterfølgninger er, at de got Folk, som skreue Chroniker i det 15de og 16de Hundret Aar, meget fielden nævnte deres Autores, som de toge af hvad de fortalte. Dr. Achilles Gasser havde et kostbart Bibliothec, og mange skionne Mter. Hvor fornøieligt havde det ey været, om hand ved visse Artiffler i sine *Annalibus*, og andre Skrifter, havde nævnet sine Sagsmænd? Men hvoraf skal mand nu vide, om den, hand har lærdt dette af, at Krudets Opfindere var en Franciscaner-Munk, og havde et saadant Navn, har været et gyldigt Bidne, eller ikke? Det samme maae jeg sige om Jo. Aventino. Hvem haver sagt de tvende gode Mænd, at hand hedde Berthold Schwartz, og var Franciscaner? Item at hand fandt Krudet an. 1354? Og naar hand nu var Franciscaner, hvorledes fand det da være tilgaaen, at saadan en stor Kunstner, Alchymist og Inventor, er bleven saa u-bekjændt for sin egen Orden, (helsk naar hand havde levet saa siddigen, midt i Seculo XIVto.) at endogsaa den meget flittige P. Lucas Wadding ingenstæds har kundet hitte ham, og i sær intet faaet opspurt heele Tydskland igiennem, ham angaaende? Men har alleeniste maattet sammensikke hans Historie af Aventino, Polydoro Virgilio, og deslige nye? Hvilket, naar det skal gjælde om Bevis, mand bør regne for slet ingen Ting. Hand haver alligevel fundet for got, at syntte ham lidet høiere op i Tiiden, end de Autores som hand citerer, nemlig til an. 1365. Ikke veed jeg, paa hvad Fundament. Og endnu mindre fand jeg domme om, hvad det andre maae have haft til at declarere sig imod hans Franciscaner-Orden, og giøre ham til en Benedictiner-Munk: Hvilket Jesuiten Athanasius Kircherus foregiver, at hand har læst i en gammel Tydsk Bog, hvor hand skal være nævnet *Bertholdus Schwartz Goslariensis, Monachus Ordinis S. Benedicti*. Ulsaa kommer det nu Benedictinerne til, at søge ham op i deres Archiver; Thi at hand ikke har været at treffe i Franciscanernes, lader sig nok som fornemme, naar mand læser hans Artikel hos Waddingum. André Thevet i sine *Portraits & Vies des Hommes illustres*, forsikrer os dog, at det Billede af Schwartz, som hand haver sat i sin Bog, i Franciscaner-Dragt, er tilforladeligt, og er efter eet, som mand har sendt ham fra Cleve i Tydskland. Men, hans Ord i Vren, da siunes mig, at Billedet, saavel som det meeeste af Beskrivelsen er taget

af Henr. Pantaleons Bog. Og Thevet, saavel som Pantaleon, vare rette Mænd til at fingere Sligt; som var og Mode i de Tiider. Deres Efterfølgere Bullart i hans *Academie des Arts & des Sciences*, er og ikke et Haar bedre, men ligesom Pantaleon og Thevet, en Rhapsodist og Sammensmørere, og alle tre er de u-værdige, at giøre den mindste Reflexion paa, naar man søger om Sandhed.

Det er mig bekjendt en meget ældere Skribent, end, ikke allene Achilles Gasser, men endogsaa Aventinus er, som kalder vores omtalte Krud- og Byffe-mager med samme Navn Bertholdus Niger, og siger at hand var Alchymist, men ingenlunde at hand var Munk eller geistlig. Ja ey heller sætter hand hans Alder til an. 1354. langt mindre til 1380. men snarere et heelt hundrede Aar høyere og tilførne. Derfor land hand og ikke være at ansee, som Fader til forbedte tvende Mænds, Aventini og Gassari, Tradition; meget mindre til nogens af alle de andre forhen benevnte. Samme Skribent er mig ingensteds forekommen citeret i noget Skrift, hvor vores forehavende Materie enten fort eller vidtløftigen er omhandlet. Allerniste finder mand ham næfnt i *Paralipomenis ad Conradi Urspergensis Abbatris Chronicon*. Det er den gamle Doctor Felix Malleolus, Cantor Thuricensis, ham som mand almindeligen kaldte Meister Hemmerlein, hørende til det XVde Seculum, og død i det Aar 1456. Udi hans vidtløftige Dialogo de *Nobilitate & Rusticitate*, har mand i det XXXte Capitel, fol. 116. og 117. en lang Ræmse, om Bertholdo Nigro, Alchymista, og om Anledningen, hvorved hand vaafandt Kunst, at giøre Krud og Byffer. Saasom Bogen er rar, og Passagen af ingen ellers anført, vil jeg meddele den heel og gandske, saaledes som den der findes. Efter at hand har opregnet alle andre slags Vaaben, Bærge og Krigs-Værktoy, kommer hand da frem med dette. "Sed
 "præ cunctis jam scriptis unum opus est, omnium Philosophorum
 "post mundi creationem scrutinio latens, admiratione dignissimum,
 "bello bellicosissimum, hosti periculosissimum, prælio communissimum, pugna invictissimum, veteribus bellatoribus ignotum, antiquis præliantibus, bello pugnantibus, incitum, & sapientissimis bellorum ducibus penitus incognitum. Et igitur nec græca, nec latina, nec hebraica voce reperitur descriptum. ut dicam proprie cum lege,
 "quod

"quod plura sunt negotia quam vocabula, *ff. de præscr. ver. l. natura.*
 "Imo tempore, quo positores vocabulorum floruerunt, nondum hoc
 "negociationis exercitium fuerat consuetudinis vel artis commercio
 "compertum. *Ficium* est autem sibi nomen, videl. pixis; quia
 "quemadmodum pixis medici, bene clausa, dum aperitur emittit
 "ionum; vel quemadmodum hujusmodi pixis, rotunda, longa &
 "concava. Hæc est quoddam dispositionis negocium: nec hodie sibi
 "poterimus dare rite significationis vocabulum, sed fictum & ac-
 "commodatum. Et de ejus inventione legimus, quod quidam Ber-
 "tholdus Niger, *Alchymista subtilis* communiter nuncupatus, præ-
 "tendens Mercurium, quem nos dicimus argentum vivum, coagu-
 "lare, & incorporare, & mortificare, & malleabilem, tractabilem &
 "ducibilem, ad instar argenti puri, firmiter producere. Sed quia
 "spiritus est inimicus igni, quem per ipsum persecutus aufugit, &
 "evanescere per fumum solet a facie ignis; quare prætendebat ipsum
 "penitus mortificare, & in massam immobilem reducere. Unde
 "primum Mercurium visui viventis basiliscus, qui cuncta viventia visu
 "perimit, ut dicit Isidorus *Ethimol. l. XII. c. 4.* curiose proposuit: qui
 "per hoc defecit, & Mercurium necare nequivit. Unde commotus
 "Bertholdus prædictus, & basiliscum cum habitaculo suo in pulve-
 "res igne cremavit. De quo primum proverbium promeavit vulgo
 "nostro, videlicet *Unkenbrenner*, prout Alchymistæ per Alamaniam
 "constituti communiter sunt nuncupati. Consequenter considerans
 "Bertholdus prædictus ingenio Philosophico, quod naturaliter con-
 "traria contrariis apposita se non patiuntur: & ita perpendens frigi-
 "dum & calidum in extremis, summum fore contrarium, ut appa-
 "ret per stridorem & fragorem, dum aquis frigidissimis applicatur
 "candens aut calidissima ferramenti massa: Unde non dubitans ig-
 "nem fore caloris apicem, & sulphuris materiem præ ceteris crea-
 "turarum ignis capace: hinc salpetram frigiditatis summæ gra-
 "dum tenentem. Unde Mercurium cum sulphure, salpetraqve fir-
 "miter in olla ænea, superius obstructa, constipataque, conjunxit,
 "& ignibus vehementissimis applicavit. Et dum sulphur incende-
 "retur ab intra, contrarium cum contrario manere non potuit, sed
 "vas æreum confregit. Unde videns hæc Bertholdus prædictus,
 "hinc fortiora, demumque fortissima vasa metallina, ferramentisque

"strictissimis conflictata comprobavit: Et nullum tanti roboris firma-
 "ri poterat, ut tantam vim sustinere valuerit; Imo dirupit, & sua
 "violentia repagulum per parietes fortissimos, cum fragoris impe-
 "tuosa concussione, & terribilis collisionis coruscatione transfixit.
 "Videns hæc Bertholdus prædictus, sua sagacitate vasa, quæ nunc
 "pixides improprie vocamus, casualiter provenientia cunctis stu-
 "pentibus artificialiter dilatavit, & artem hujusmodi sagacitatis per
 "dies in dies subtilizando continuavit; & experienter vides, quod
 "hoc bellicosum negociationis exercitium excedit omnia veterum
 "instrumenta bellatorum: *Et infra spatium ducentorum elicitur per scri-
 "pturas annorum primitus compertum.*" Denne Passage er, hvad Rasnet
 og Opfindningens Historie anbelanger, den ældste jeg endnu afveed;
 Da jeg imidlertid ønskede at kiende den Autorem (saafremt hand er
 til endnu,) som Mester Hemmerlein haver fuldt, (høist hand baade
 figer i Begyndelsen: *de ejus inventione legimus;* og i Slutningen: *elici-
 tur per scripturas.*) Det allermærkeligste er, (thi det øvrige er en kled-
 sommelig og barbarisk Sladder,) at hand langt fra ikke gjør Kunsten
 saa nye, som den anden store Svarm af Skribentere; men tænker, at
 hun alligevel er nye nok, naar den er funden i de sidste 200 Aar omtrent
 for hans Tid; som er, at regne fra an. 1450. af, engang imellem 1250.
 og hans Tider. Thi Dr. Hemmerlein skrev ikke denne Bog forend
 an. 1450. som jeg klart kand bevise, u-anseet at der staaer for paa
 Titelen: *Vixit Felix iste Malleolus circa annum Dni, MCCCCXXXIII.* Det
 tredie, som er, at agte, er at hand intet kalder Berthold Schwartz
 en Munk, men blot allene Alchymist. Og ikke seer jeg, hvorfor hand
 skulde have forbigaaet sliq Omstændighed, saafremt hand havde vidst
 derom: Allerhøist hand haver, her og der i sine Skrifter, Historier
 nok om Munke og deres Bedrifter; ja havde endogsaa haft Lejlighed
 til at mælde det i sin Tractat, *de Negocio Monachorum;* Men der findes
 det ikke heller. Den yngre Schurtzfleisch (Henr. Leonh.) haver
 vel taget sig for at laste Salmuth *ad Pancirollum,* og andre, fordi de
 sætte Berthold Schwartz i Munke-Orden, alleene fordi Aubertus
 Miræus og Ferreolus Locrius ikke have sagt, at hand var Munk.
 Thi saa skriver hand i en Anmerkning til Thaddæi Donnolæ liden Bog,
*de Patria Propertii (cap. 3.) Falso cum aliis Monachum vocat, Medicus enim fuit, non
 Monachus; quod Aubertus Miræus & Ferreolus Locrius restantur in Chronicis ad*
 an.

an. 1380. Men Miræus og Locrius, ere, saavit denne Sag vedkommer, ifkuns een. Og Miræus, som Locrius citerer og har udstrevet dette af, negter ikke, at hand kunde have været Munk; Men hand holder det alleene underligt, at en Munk har meleret sig med de Venetianers Krig. Sagen er, Miræus vidste og havde læst formeget til, at holde Kunstens Opfinding for saa nye, at den først skulde været brugt an. 1380. Hvis Schurtzkleisch havde vidst om Dr. Malleoli Vidnesbyrd, havde hand langt bedre deraf kundet betient sig. Den lærde Frankos Gilbertus Genebrardus i sin *Chronographie* haver og vel troet, at Berthold Schwartz var en Chymicus, men tviflet om, at hand var en Tydsk Munk. Hvilket visse Tydske, i sær Petrus Albinus i sin *Meisnische Berg-Chronica* haver udlagt ham til en stor Afsunst og Misundelse imod den Tydske Nation. Imidlertid haver denne Munkestand hos vores Krudmager givet Lenlighed til een og anden Reflexion. Pasquier i sine *Recherches* (lib. 4. cap. 24.) har et artig Tidsfald, og kalder det *l'histoire d'un monde renversé*, at en Munk skulde finde paa Artilleriet, og en Cavalier Bogtrykkeriet; (thi Johannes Guttenberg var af Udel, og havde tient i Krigen;) ligesom da Kong Henrich 2. skiffede en Maitre d'hotel til Paven, og en Biskop til Tyrken, at være Ambassadeurs. De Protestantiske Theologi have en heller forsommet sig med deres Artigheder derover; som mand noksom kiender af Philippi Melancthonis Ord i *Chronico Carionis*; saavel som af Adelar Erichs i hans *Gülichste Chronic: Büchsen, mit Kraut und Loth*, erfunden durch einen Mönich: Wie das Werck ist, so ist auch der Meister gewesen, nemlich ein feuerspeyender Drach. Aldrig skulde jeg troe, (dog hvem kand sværge derfor?) at, efterdi ved denne Krudets Opfinding ingen Munk er bleven omtalt, (saavidt mand nu om dage finder) forend an. 1500., mand da skulde maaskee have confunderet Berth. Schwartz med den Munk i Pommern, som saa mesterligen forsvarede Byen og Fæstningen Ukermynde imod Churfyrsten af Brandenb. an. 1469. og med sit visse Greb i at skyde, som slog aldrig feil, jøg ham derfra. Hvorfore og samme Munk blev vidt og bredt i alle Lande berømt, som den største Canonier, Friskytter, ja Troldmand. Bugenhagenius siger derom *Pomerania* l. 3. c. 22. *Fuit tum in oppido Ukermynde ordinis, ut appellatur, Eremitarum S. Augustini, solanomine Sacerdos, quem divus Augustinus ne cognovisset*

visset quidem, quamvis ingenti cucullo indutum & pulla veste turpatum. Magister hic erat, ut jam dicimus, bombardarum, ea arte peritissimus. Krantz. Wand. l. 13. c. 2. Inerat arci bombardarum Magister, habitu religiosus, de quo mira ferebant, quod certus esset ferire quicquid peteret. Hoc compertum est, magno sepe damno illum affectisse obsidentes. Og Micrælius fortæller, daß dem Churfürsten im Lager, darinnen nunmehr grosser Mangel sich befand, einstmahl aus dem Schlosse von einem Augustiner-Mönch der Tisch mit dem Essen vor dem Maul war weggeschossen. Men langt fra, at jeg saar meget paa denne Giærtning.

Hidindtil, meener jeg at have noksom viist den store Uvished, saavel om Tüden, som Personen, og at Sagen er langt fra at være klar og opliust, enten i hvad Aar omtrent Byffe-Krudet skal være paa fundet, eller om Opfinderen var en Munk. Naar man nu dernæst vil søge om Stæden, hvor og udi hvilken Provins eller Stad i Tydskland det skal være steet, da forekommer ligesaa stor Uvished. En Italiæner, ved Navn Antonio Cornazzano, som har skrevet, imod Enden af det XVde Seculo, et Poeme *de re militari*, hvorudi Krudets Opfindning vitløstigen, med den heele Process, er fortalt, siger at det skeede til Coln. Thi saaledes begynder hans Vers, *lib. 3, cant 2.*

- ” Regina delle Machine e corona
 ” Trouata fù per man d’ un Alchimista,
 ” Se vero é quel, ch’el Tedesco ragiona,
 ” Vno in Colonia havea polvere pista,
 ” Per aqua forte far dissolutiva,
 ” Di sal nitro, cenabrio, e allume mista &c. &c.

Martinus Crusius, udi sin *Germano-Græcia*, er ligeledes for Coln, si-gende i den Fierde Bog, pag. 157. ” Invenimus bombardas a Bertholdo Schwartzio seu Nigro, anno Dni. 1380. Coloniae excogitatas, Monacho Germano, Alchymista.” Andre siger, at det skeede til Maynß: Gevis isst, das ein Teutscher das Büchsen-Pulver erfunden hat zu Maynß, und das auch alldar die Buchdruckerey erfunden sey; skriver D. Jo. Joach. Becher i sin *Nærrischer Weisheit*, n. 26. p. 56. og ligeledes har og den Frisländer Cornel. Kempe

Kempe de *Orig. & Stat. Fris. l. 2. c. 20.* Huldrichus Mutius derimod, sætter in *Chronicis Germanicis lib. XIX.* at det var til Nürnberg; og hand haver og haft sine Tilhængere af samme Meening, iblant andre Knipschild de *Juribus & Privilegiis Civitatum.* Dr. Wagenfeil vil dog ikke tage Denne Meening an, paa Nürnbergs vegne; Men troer at mand deri har taget feil, og at det allene bør forstaaes om Byffe-Laafe, som mand først har opfundet i Nürnberg an. 1517. Vid. ejus *Noriberg. cap. XXI. pag. 150.* Den bekiendte P. Athanasius Kircherus, in *Mundo subterraneo,* vil have at det var til Goslar. Det samme haver Jo. Theodor Jablonski i sit *Lexico der Künste und Wissenschaften,* og adskillige andre for hannem, smidtet for got; uden at nævne hvorfor; maaskee allene af Erbødighed for Kirchero. Joannes Langius in *Epistolis Medicinalibus (lib. 2. epist. 4.)* bringer en gandske anden Tradition paa Banen, nemlig at det var en Bohme af den Bye Werau: *Bohemus quidam in oppido Werau civis, aut (ut alii) Monachus, fertur invenisse.* Nogle sætte hans Boepæl til Frenburg i Brisgaw; Andre til Frenburg i Switserland. Udi Dictionnaire de Morery, og ligeledes i Buddæi og Iselins, staaer at Berthold Schwartz var fra Frenburg: *originaire de Fribourg en Allemagne.* Men hvor laae da dette Frenburg? efterdi mand haver vel fire Stæder af dette Navn i Tydskland, og maaskee fleere. Endelig haver mand og tvivlet om, enten denne Krudmager var en Høytidsk eller en Nederlænder, *Sive Belgæ, sive Feuto fuerit repertor, incertum,* siger Jac. Faber Stapulensis in *Arif. Polit. l. c.* Eller og, om hand var en Burgunder, som Seb. Munster bevidner at nogle have holdet for:

Ikke bør jeg at fortie endnu et Par andre Traditioner om bemældte Kunstner. Man siger, at hand var kastet i Fængsel, uden at der mældes om Uarsagen; og at hand der laborerede i Chymien, og fandt Byffe-Krudet. Dernæst ere andre, som fortælle, at Kæyser Wenceslaus lod ham henrette, og betale for sin skienne Opfinding, snart lige saa ilde, som Phalaris gjorde ved Perillum. Dette beretter Sebast. Frank i sin *Chronick*; og Christoph. Manlius *Rerum Lusitanar. lib. 6. c. 44.* at være skeet an. 1389. Goldastus har det ogsaa udi en Anmærkning til Felicis Fabri *Historiam Suevorum,* nemlig at hand blev brændt efter Kæyserens Befalning an. 1389. Og i Alstedii

Historia Univ. staar om Wenceslao: *Bertholdum Schwartz Monachum, bombardarum inventorem, neci dedit.* Mart. Crusius in *Annalib. Svecor.* pag. 294. siger at denne Execution skeede an. 1388. og at Bombardæ vare allerede tilforne bleven gemeene. Om dette nu skal være til Kæyser Wenceslai Noes, eller til hans Last, at denne Fabel er bleven digtet, kunde blive en Disputations Materie. Ingen Tvivl paa, at mange jo vilde lade ilde om sliig en haard Dom, nemlig alle Patroner af det nye Artillerie, alle Elskere af Chymien. Ja man finder i visse Historiske og Politiske Bøger stor Berømmelse lagt paa denne Kunst, saasom en Glds Gave og Belgierning, hvorved just paa den Tid, da Tydskland var i største Usikkerhed, saa mange uadviske Sammenvottelser bleve derved odelagde og adspilte, og deres Røver-Casteller og Berg-Slotte forstyrrede. Thi saaledes raifonnerer den gamle Hulder. Mutius *Chron. Germ.* l. 28. p. 289. og flere, som man kand læse hos Jo. Wolfium in *Lectioib. Memorabilib. Tom. 2.* hos Claude Fauchet *de l'origine des Chevaliers chap. dern.* og hos Belleforest i hans Tillægge udi den Francke Version af Munsteri *Cosmogr.* hvor hand, ligesaavel som Henr. Kirchnerus *lib. 2. de Republ.* og Salmuth in *Comments. ad Panciroll.* anfører argumenta for begge Meeninger. Dertil sigter og P. Kirchers artige Historie, som hand vil bilde Folk ind at hand haver læst i en gammel Bog, men har maa skee selv digtet den: Nemlig, da Øvrigheden i Goslar beraad slog, hvad Middel de skulde bruge imod den store Landeplage, de mange Røvere i deres Egn, der plyndrede og dræbte venfarende Riobmænd og andre, gav Munken Berthold Schwartz sig an, lovede at vilde skaffe dem af dermed, naar de siden vilde betænke hans Benedictiner-Orden med nogen god Belønning. Hand lod da gjøre en heel Hob Jern-Gryder, som hand fyldede med sit Krud, hvilket hand nyligen tilforne havde opfundet, samt med Steene og Gruus, og dem begrov hand i Skoven, just ved det Stæd, hvor hand vidste at Røverne pleyede om Aftenen at forsamles og holde sig lystige. Gik sig derpaa i Røvernes Selskab; Og en Aften, som de sadde i deres Giæstebud og besto Fryd, practiserede hand ved en forhen tillavet Machine Tid til sine Gryder, saa at de paa eengang sprang op i Vejret, og gjorde Røver-Pakket saa forstræffet, at de tænkte at det var Domme-Dag. Da de nu vare komne til sig igien, besluttede de at forlade denne uhyggelige Plads, og flytte deres Bolig noget længere bort.

Men da det samme ogsaa mødte dem der, og Berthold Schwartz holdte dem imidlertid varm med den eene Gudelige Prædiken efter den anden, bad dem at tage til Hierte sig den fortornede Guds Udvarsel, som kaldede dem til Omvendelse ved saa tydelige og saa lydelige Jertegn; de maatte dog forlade deres fordømmelige Haandverk, for end denne underjordiske Torden kom dennem nærmere, og de gandske bleve opslugte ned i Helvede med Core, Dathan og Abiram, naaede hand endelig sit Forsæt, saa at de omvendte sig, og den gandske Egn blev frie for Røveriet. Hvis dette nu var sandt, (som her fik at være andet Bidnesbyrd om, end P. Kirchers, thi hans tager ingen fornuftig Mand for fulde,) da havde jo Kæyser Wenceslaus stor Synd udi, at lade brænde saadan en Mand, der var ey alleene saa kunstig, men endog tillige saa gav i at anvende sin Kunst til pias fraudes. Men naar Stemmerne skulde tælles, maae man vist troe, at iblant Stribenterne af det 15de og 16de Seculis ere der ulige flere, som tale forsmædeligen ilde om vores Kunstnere, saasom om en Troldmand og et Dævels-Lem, der haver braagt een saavel for det menneskelige Kion fordærvelig, som for ald Krigs-Dyd og Manddom høystskadelig Ting ind i Verden. Hvorfore og Christoph. Lehmann i sin Speyriske Chronike, naar hand har talt om Kæyser Wenceslai Udbyder (*lib. 7. c. 9.*) slutter saaledes: "Doch wäre lobwürdig, wann er, wie ekliche schreiben, den Mönch Berthold Schwarzen, wegen erfundener Büchsen, hätte hinrichten lassen." Nemlig Lehmann har været af samme Meening, som mange andre brave Mænd for hans Tiid, ey alleene Polyd. Virgilius, men ogsaa Erasmus Roterodamus in *Querimonia Pacis*, Ludov. Vives in *libris de Concordia & Discordia*, Phil. Melanchthon in *Chronico*, Hier. Cardanus, Achilles Gassarus, Georg. Fabricius, Hieron. Magius, og utallige andre. Faber Stapulensis, som jeg et par gange tilforn har citeret, slutter sin Beskrivelse paa samme Maade: Hans Commentarius er ikke almindelig; Hvorfore jeg vil anføre Beskrivelsen tilligemed Slutningen: "Dum repertor ille tentat, confusus in unum multis venenis & stygiis pulveribus, metalla commutare, omnibus in olla grandi conjectis, occluso fortiter ore, & incensæ fornaci superposita, dum putat medicinam conficere, quæ viles materias in flava transmutet metalla; protinus horrendo tonitru fervefacta olla, disrumpitur, dissilitque mani-

"bus excussa Cyclopum. Dissilierunt parietes, culmen domus in
 "sublime rapitur, quasi dæmon quidam deferbuisset in olla. Atto-
 "nitus repertor, tormenta excogitat fulmine nocentiora, ad ulti-
 "mam hominum perniciem. Et bene mortalibus consultum fuis-
 "set, si, ceu Salmonieus, vero fulmine tunc conflagrasset. Novo
 "tamen invento exultans Pyracmon ille novus, Reges adit, adit ty-
 "rannos, scelerati pectoris secreta pandit. Admittitur; admirantur;
 "sumtus, & adjuutores, multos Cyclopas & Broontas illi adjungunt.
 "Sic omnium artium deterrima, nocentissimaque ac nefandissima
 "reperta est. Qvi, si Busirim aut Phalarim adiisset, quos antiqvitatis
 "effinxit crudelissimos, inventi crudelitatem exhorruissent, dedif-
 "setque primus malæ conceptæ artis poenas, & cum crudeli arte,
 "ut par fuerat, crudelissime periisset." Denne gode Mand havde
 vist nok giort Kæyser Wenceslai panegyriqve, saafremt hand havde
 faaet Kundskab om den foromtalte Execution paa Berthold Schwartz.
 Det sanne var vel ogsaa steet af Ariosto, der holder for at
 ald Manddom og Stridbarhed er bleven tabt ved Byffers og
 Kruds Opfindning, naar hand saaledes indfører Roland talende
Cant. XI. § 26.

Come trouasti, o scelerata e brutta
 Invention, mai loco in uman core?
 Per te la militar gloria è distrutta;
 Per te il mestier de l' arme é senza onore.
 Per te è il valore e la virtù ridutta,
 Che spesso par del buono il rio migliore:
 Non più la gagliardia, non più l'ardire
 Per te può in campo al paragon venire.

Endeligen haver mand ogsaa Skribentere, der give Kunstens Opfin-
 dere et gandske andet Navn. Der ere de som kalde ham Constantinus
 Ancklitzten af Freyburg. Saaledes haver André Thevet, saa og Sal-
 muth berettet; Ligeledes Gerardus Vossius in *Instituti. Orati. lib. 4. c. 13.*
 af hvilke det siden er kommen ind i Hofmanni *Lexicon Universale*, og i
 Moreri. End videre hedder hand hos nogle Petrus, med det Til-
 navn Libs, som skal have været en Philosophus af Aristotelis Skole,

og derhos Alchymist. Franciscus Irenicus, der er ligesaa gammel som Aventinus, og har skrevet sin *Exegesin Germaniæ* an. 1518. synes ikke at have hørt, eller læst noget om Berthold Schwartzes Navn. Hand siger vel: *Multi id Monacho cuidam concesserunt; men ey videre.* Siden bringer hand os en Petrum frem: *Alii viro cuidam nomine Petro tribuerunt, qui perspectiva arte imbutus, ex duabus rebus diversissimis, altera summo frigore ex saligno salpetro, altera calore naturali instincta, pulverem conglutinasse, ac in morem fulminis naturali ratione constituisse, & sic bombardam reperisse dicitur.* Dette er da, hvad Alexander Sardus Ferrariensis har sagt, i hans *Anden Bog de rerum inventoribus*: "Petrus Germanus Peripateticus æneam machinam, stanno addito, & nitro simul positis, & plumbea vel ferrea pila, adhibuit ignem parvo formatum, quod in prima parte machinæ est, & maximo fragore emisit pilam. Hinc hominum cædes, mœnium & ædium ruinæ." Item, hvad en anden Italiæner, ligeledes fra Ferrara, har indført i sin *Historie de Principibus Atestinis*, nemlig Jo. Bapt. Pigna; hvis Ord udi den Latinske Version, lyde saaledes *lib. V.* ved det Aar 1396. Ante sedecim annos Petrus Libs, Philosophus Peripateticus, auro argentoque e plumbo aut ære conficiendo intentus, cum plura ad ignem comprehendendum simul commisceret, (quo quidem ex artificio multa ad hominum utilitatem & naturæ contemplationem plerumque casu dimanarunt,) primus fistulas ferreas reperit, unde ignis impetu glandes mittebantur: quo exemplo ceteri docti majora minorave tormenta longe meliora forma deinde conflaverunt. Endnu længe forend disse tvende, Pigna og Alex. Sardus, haver den lærde Cardinal Hadrianus de Castello indført denne *Libs*, som den første Opfindere af Bytter, i sit snuiffe Vers, om Jagten, naar hand siger:

"Erat Sicamber

"Forte in tam celebri sodalitate,

"Audax prælia tanta qui cieret,

"*Libs cognomine*, machinæ repertor,

"Mirandæ, horrificæ, minacis, atræ,

"Qualem nec Steropes, nec ipse fertur

"Pater Lemnius inferis cavernis

"Informasse Jovi, nec ulla in orbe
 "Per tot secula cogitavit ætas.
 "Nam truncum teretem, æneum, cavumqve
 "Nitro, sulphure, pulvere & saligni
 "Carbonis replet usqve ad umbilicum,
 "Includitqve pilam ex liquente plumbo
 "Supernè, tenue oppido foramen
 "Spirat: hinc jacet igneam favillam,
 "Histrix continuo forata fumat.
 "Non sic fulminis impetus trifulci,
 "Nec falarica sic rotata fertur,
 "Sed nec sic Scythico sagitta nervo,
 "Nec fundis Balearibus lapillus."

Men herom dømmes jeg saaledes, at, uagtet hvad Bapt. Pigna 'og Sardus have sagt, bliver Peter Libs ikke den første Krudmager, men vel maaskee en Opfindere af det mindre Skyt, nemlig de ordinaire Musketter og Byffer, som Soldater og Jægere bruge. Dette kommer og overeens med Card. Hadriani Bers, som vi nu hørde; og ligeledes med den Underretning, som mand hidindtil har fundet i Historier om Artilleriet. Endskjønt mand bør tilstaae, at denne Videnskabs Historie er meget ufuldkommen og slet opliust, baade hvad dens første Opkomst angaaer, saavel som i mange andre Stykker. For Exempel; I Begyndelsen af det XVI. Seculo haver mand havt et slags Byffer, som tændte sig selv; saa at forend mand blev nogen Byffe vaer hos Folk, som mand mødte paa Bey eller Stie, havde man en Kugle i Livet. Imod dette farlige Gevær og dets Misbrug haver Kaysen Maximilianus I. udgivet en skarp Forordning, og først forbødet det i sine Lande, samt Bøhmen og Mæhren, siden udi det heele Tydske Rige; at ingen maatte gjøre saadanne Byffer mere, die sich selbst zünden, eller maatte føre dem med sig enten de reyste til Hest eller Fods. dat. Augsborg an. 1518. d. 28. Julii. Men hvo Auctor har været til det slags Byffer, og hvor de ere paafundne, er mig ingensteds forekommet. Ikke skulde jeg troe, at dette er om den Kunst af Fyr-Laase at forstaae, der blev opfundet til Nürnberg an. 1517. og hvorom Wagenheil anfører af en skreven Kronike: Die

zu den Schieß-Röhren gehörige Feuer-Schlösser sind erst an. 1517. zu Nürnberg erfunden worden. Ellers er af forbe- nævnte Jo. B. Pignæ Ord at fornemme, det hand haver været i den Tanke, at Inventor af Krudet haver først giort smaae fistulas eller Skyde-Rør; og siden har mand forbedret Kunsten og giort store Ca- noner. I samme Irting have og flere været; og af sig Indbil- ding er det vel kommen, at mand i Ruff-Cammeret til Dresden vi- ser endnu i denne Dag en liden Byffe, som jeg finder at nogle har kaldet en Vogel-Byffe, hvilken mand foregiver at have været Ber- thold Schwartzes første Prove. Men det er tvertimod. Det første Skyt med Krud, mand nogensteds finder talt om i Historier og tro- værdige Skrifter, vare store Bombardæ, og bleve ladede med man- ge Punds Steene, og siden med Jern-Kugler. Dem satte mand i steden for de gammeldags Steen-Blider, som kaldtes *petrariae*. Der- efter paafandt mand mindre og mindre Canoner; og endeligen, i det feriatende Seculo, de ordinaires Byffer, til Soldater og Jægere. Pistoler komme allerstidst i Brug. Hvorom kand læses P. Daniel *Hist. de la Milice Franç. l. 6. c. 4.*

Uf Berthold Schwartzes Byffe i det Dresdenske Ruff-kammer, som jeg nys talde om, giver Mr. Keysler os i sit 91de Brev af hans Nøys, en saadan Beskrivelse: "An der hier befindlichen ersten Büchse des Mönchen Schwartz siehet man an statt des Schlosses ei- nen gegen das Zündloch übergelegten Hahn mit seinem Flintenstein, unter welchen eine Feile so lang hin und her gezogen wurde, bis sich ein Funcke fieng. Der Hahn kan stærcker und gelinder auf die Feile geschraubet werden." Men dette skal ingen bilde mig ind, at den første, som fandt paa Krudet, fandt saa strax paa at bringe Jyd til Fænghullet, ved en Flintesteen. Derimod lader jeg denne Dres- denske Byffe gierne passere for den første Prove af alle Flint- Byffer.

Sluttelig kand jeg ikke lade uberørt en Bildfarelse, der forekom- mer i en bekiendt og nyttig Bog, som er Pfeffingers *Vitriarius Il- lustratus*, i Tom. IV. pag. 48. hvor der, ved Lenlighed af *pulvere pyrio* (*lib. III. Tit. XIX. §. 51.*) havest en kort annotation, indeholdende først

Den gemeene Tradition om Munken Schwartz; og derpaa siger da Pfeffinger: "Alii tamen authorem celebrant Franciscum Georgium Senensem, aliiqve discipulum ejus Petrum Navarrum, Cantabrum, teste Vossio *Theol. Gentil. lib. 2. c. 63.* Derudi stikker nu en temmelig stor Urigtighed. Vossius taler ingenlunde paa bemeldte Sted om Krudets Opfindning, og det er langt fra hans Meening, at tilskrive enten Franc. Georgio eller Petro Navarro denne Kunst. Hand siger ifraun, at de vare de første, der paafundede, ikke at gjøre Miner, (thi de ere fra meget ældere Tider,) men at sætte Krud i Minerne, og dermed at sprengte Casteller, Huuse og Klipper, fra unden af, i Lusten, hvilket første gang skal være prøvet ved det Castel Vovo ved Napel, anno 1503. og fortælles af Guicciardino, (ikke i den fjerde Bog, som er en Trykkefeil hos Vossium, men i den 6te.) Petrus de Navarra var de Spaniers General, og commanderede denne Beleyring for Napel; Derfore tilskrives det hannem af bemeldte Historico, samt af Thoma Bozio *de robore bellico adversus Machiuvellum*, og flere. Men den Ingenieur, som Navarra brugte, og som egentlig paaafandt Minier-Kunsten med Krud, var Franciscus Georgius af Siena, efter Cardani udførlige Berretning i hans anden Bog *de subtilitate*, pag. 44.

Anden Afhandling.

Sernæst forføyer jeg mig til den Anden Afhandling, hvor jeg først haver at tale om Oprindelsen til den Meening, som nogle have fattet, at Berthold Schwarz var een af vore Landsmænd; Og dernæst om Byffe-Krudets Brug her i Danmark, længe førend an. 1380. Traditionen om dette Landsmandskab angaaende, da haver mand ingen anden at takke derfor, end den forhen omtalte og berømte Mugsburger Dr. Achilles Gasser; og det formedelst en Anmærkning, som samme Mand, dog langt fra udi slig Tanke, meddeelte til Dr. Sebastian Munster, Professor til Basel. Hvilken Anmærkning er siden bleven videre træffet, og hos os benyttet af visse fornemme Mænd, saasom vores Fæderneland til et slags Ære. Sagen forholder sig saaledes: Sebastian Munster, den Tid hand havde skrevet sin *Cosmographiam*, og udgivet den for allerførste gang til Basel an. 1544. sendte hand dette sit Verk til Dr. Gaf-

Dr. Gasser; der baade var hans Ven, og desforuden agtet som et stort Orakel i Historisk Videnskab, besad et skönt Bibliothek, og var tjenestagtig dermed at gaae lærde Folk tilhaande, som og Auctores *Centuriarum Magdeburg.* og andre have roset ham for. Dr. Gasser fandt da i bemældte *Cosmographie* den Artikel, iblant andre, om Byffe-Krudedets Opfindning, hvor Munsterus havde skrevet saaledes (*prima edit. pag. 333.*) "Man sagt und schreibt auch gemeinlich, daß die wunderbarlich Kunstung das erschvöckenlich Büchsen-Geschütz sey in Teutschland anno 1380. erfunden; Aber an welchen Ohrt, und von welcher Person, sagt niemand, dann daß ettlich solchs einem Mönch zulegen. Der Bösewicht, der solch schedlich Ding auf Erdreich gebracht, ist nit würdig, daß seine Nahmen auf Erdreich in Gedächtniß der Menschen bleibe, oder ein Lob von seinem gefundenen Kunstwerck bringe. Er wår wol würdig gewesen, daß man ihn in einen Büchsen gestossen hát, und an ein Thurn geschossen, wie vorzeiten der Fürst Phalaris in Sicilia thet dem Meister Perillo, den er in ein örinen Ochsen von ihm gemacht stieß, und verbrennet ihn darinn, darvon ich in Sicilien geschriben. Etliche legen es den Burgunder zu. Man findt auch geschriben, daß die Benediger haben das Geschütz zum ersten gebraucht wider die Genueser." Saavidt, og meere ikke, havde Munsterus den Tid skrevet derom; Hvilket jeg selv har confereret, da samme første Edition findes her i det Kongelige Bibliothek, og er ikke nær halvt saa stor, som de sidste mand haver; (saasom det er bekjendt, at ey alleene Auctor, mens hand levede, men og andre efter hans Død, have Tid efter anden forbedret Bøket og gjort det større. Dog er ingen Endst Edition bleven saa vidtloftig og stor, som den Fransøske Oversættelse, Belleforest har gjort, med sine overflødige Forbedringer fast ved hvert Capitel.) Hvad nu Dr. Achilles Gasser, som Munsterus uden Tvivl haver bekommet ogsaa andre Forbedringer fra, haver bemærket ved dette omtalte Capitel, det erfarer mand af det lidet Tillæg, som staar strax efter nu opregnede om Byffeshyttet udi hver een af de nyere Editioner, (ex. gr. i den af an. 1598. pag. 714. og i den af 1614. pag. 907.) udi hvilke alle findes tillagde disse Ord, det forestaaende gandske uforandret: "Doch schreibt mir zu Doctor Achilles, daß anno 1354. Büchsen im Brauch gewesen sind an der See bey Danmark; und soll ihr erster Meister seyn gewesen ein Alchymist und Mönch,

"mit

"mit Nahmen Berthold Schwarz." Der have vi da det heele Mystere. Thi dette Tillæg er det, som siden har gjort den megen Opsigt, og hast gandske besynderlige Følger. Heraf maae jeg først fortælle dette, at den Tid vores lærde Pontanus var udi Arbejde med den Danske Historie, og var kommen til det Aar 1380. hvor hand fandt for sig hos Arild Hvitfeld meldet om Byffe-Krudets Opfindning i samme Aar, erindrede hand sig, at have læst i den Slaviske Krønike, som Erpold Lindenbrog har udgivet, at udi Lybet havde 20 Aar tilforne, nemlig an. 1360. været en Krud-Fabriqve, som gives tilkiende med disse Ord: "*Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo Consistorium urbis Lubecensis in toto combustum est, per negligentiam eorum, qui pulveres pro bombardis parabant.*" Pontanus, som ideligen corresponderede med Cancellen Christian Friis, og spurde ham til Raads om alt hvis betænkeligt ham forekom i den Danske Historie, gav sig nu herved ogsaa den Frihed, at spørge hvad Cancellen meente om denne Efterretning i den Slaviske Krønike. Friis svarede, at derom var ingen Tvivl, det jo Sagen maatte være rigtig, og at man fandt ogsaa hos Skribentore, det Byffe-Krud og Stykker havde været i Brug hos de Danske, forend den Tid. (*Admonuit Cancellarius, etiam ante id tempus pulveris ac machinæ ejus à Danis usurpatæ mentionem apud auctores fieri, ex Pontani Ord, pag. 507.*) Derpaa giver Pontanus sig til at lede i sine Bøger, og finder den foromtalte passage i Munsterø: *Hvilket hand ogsaa har tilkiendegivet: Suggestio magni Daniæ Cancellarii me, ut propius hoc idem inspicerem, excitavit: Et vero inter primos occurrit Munsterus, qui diserte Cosmographiæ suæ lib. III. se ab Achille Gassaro, diligentissimo historico, commonitum refert, bombardarum ac pulveris pyrii usum anno Chr. M.CCC.LIV. habuisse in mari Baltico Regis Danor. classarios.* Jeg lader staae om denne Pontani Oversættelse er ikke noget for frie; helst Dr. Achilles og Munsterus tale ikke om Kongen af Danmarks Søe-Folk. Nu spørges alleene, om det ogsaa har været den passage, som Cancellen Friis har meent? eller om hand har vidst nogen anden Auctorem, som noget sligt findes hos, at Krud var brugt af de Danske forend an. 1360.? Jeg troer, og jeg er fast forsikret om, at det ingen anden har været, end just Munsterus. Cancellen og Pontanus bleve i Brev-Verling med hinanden længe efter den Tid: og Pontanus, som boede til Harderwic, sendte hannem altid hver en Part af sin Historie, 2 a 3 Bøger

ad gangen, til at læse igiennem, førend Brevet kom til Trykken. Der-
 som nu Friis havde om bemældte Post vidst nogen anden Auctorem,
 skulde maad da troe, at hand havde fordult den? Men nu til et andet
 Spørgsmaal, og en vanskeliger Knude at løse: Hvorledes skulde den
 selvsamme Dr. Achilles Gasser kunde skrive i sine Augsborghiske Anna-
 ler, som vi tilforne have hørt, at henved det Aar 1354. blev Krudet
 opfundet i Tydskland af den Franciscaner-Munk og Chymista Barthold
 Schwartz, og endda alligevel skrive til Sebast. Munster, at an. 1354.
 (som er det selvsamme Aar,) vare Bysserne i Brug an der See bey
 Dänmarck, og en Alchymist og Munk ved Navn Berthold Schwarz
 var den første Meister deraf? Hvorledes rimer dette sig tilsammen?
 Sandeligen meget ilde. Endnu videre: hvor finder mand udi nogen
 enten af vore egne, eller andre vore Naboers, Hænsfestæders, Sven-
 skes ellers andres Kroniker og Optegnelser, at noget Sæe slag er ble-
 vet holden paa disse Danske Strømme i det Aar 1354? Jeg tør
 siige, Jngensteds. Skulde nu alle andre smaae og store Trefninger
 til Søes være bleven optegnede, om ikke af Hvitfeld, da af Herm.
 Cornero, Alberto Crantzio og flere, og de skulde have for-
 tiet denne af 1354. hvorudi een saa nye og høyst-merkelig Inven-
 tion var prøvet, da var dette meere end sært. Hvad bliver da at
 dømme herom? Har Dr. Gasser taget feil, eller forhugset sig, da
 hand skrev til Munsterum? Det troer jeg ikke heller. Dr. Gasser var
 en omhyggelig og meget agtsom Historicus. Men Munsterus, omend-
 skiondt hand var lærd og i mange Videnskaber erfaren, dog intet min-
 dre end accurat. Hans store Færdighed, og maaskee tillige enten hans
 Gattigdom eller Stærighed, gjorde, at hand skrev flere Boger end
 hand burde, og sludrede sine Skrifter fra Haanden: Hvorover ogsaa
 nogle deraf, i sær hans bemældte Cosmographie, have tabt næsten ald
 Credit. Jeg tør vedde paa, at hand ikke haver læst med Agtsomhed
 Dr. Gassers Brev, og ey rigtigten freimfort hans Meening; Hvilket har
 bare bestaaet deri, at hand har sat Aars-Tallet 1354. paa det urette
 Sted. Thi saaledes burde det have hedet: Doch schreibt mir zu
 Doctor Achilles, dass Büchsen vorher im Brauch gewesen sind
 an der See bey Dänmarck, und soll anno 1354. ihr Meister seyn
 gewesen ein Alchymist und Mönch mit Nahmen Berthold
 Schwarz. Saaledes er det ret og rigtigt, og kommer fuldkomme-

ligen overeens med Gassari egne Ord i hans Mugsborgiske Annaler; og i saadan Meening er jeg vis paa, at hans Brev har liudet; Thi mand maae jo en tænke, det Manden var sig selv imod. Nu at gaae videre: Hvorfra havde Dr. Achilles den Underretning, at Byffer havde været i Brug paa de Danske Strømme, længe førend hos Venetianerne? Her maae jeg nu giætte mig frem, men giætte dog saaledes, at jeg ikke er bange for at tage feil, eller for at vorde refuteret. Jeg siger da, at denne brave Mand haver forstaaet saaledes det Ord *Bombarda* hos Albertum Crantzium. Crantzius, udi sin *Vandalia* 8de Bogs 38te Capitel, fortæller om det See-Slag imellem de Danske og Hænsestæderne anno 1361. hvorudi Konning Valdemars Søn Hertug Christoffer commanderede den Danske Flode, og fortæller da saaledes: "Congrediuntur navali pugna fortiter certantes; durassetqve in longius tempus pugna, nisi Regis filius Christophorus *ictus bombardæ* graviter vulneraretur: qvi & accepto ex vulnere brevi diem suum obiit." Deraf just haver Dr. Achilles maattet troe og slutte, at Byffer og Krud havde været i Brug paa den Tid an der See bey Danmark. Hvilket mand saameget mindre bør undre paa, som *Bombarda* er hos alle bekiendte Skribenter det rette egentlige og vedtagne Ord til en Canon (som man i de Tider kaldte paa Tydsk eine Büchse,) der blev ladet med Byffe-Krud og Stern. Og de Stæder hos Skribentere, hvor *Bombarda* bliver brugt om det ældere slags Machiner, (som mand ellers kaldte Petrarias, Tribuchas, Bricolas &c. &c.) ere saa overmaade rare, at Gabriel Naudé (i hans Skrift *de Studio Militari lib. 2. pag. 687*) har storst Uret i, at give sigt ud for en bekiendt Sag. Dette siger jeg, at Dr. Gasser og alle andre kunde letteligen lade sig forføre af bemeldte Ord hos Crantzium: Og Spørsmaal, om de ogsaa ere forførte deraf? Christoph. Besoldus, som baade levede længe efter Dr. Gasser, saa og var en lærd og velbelæst Mand, haver ey heller fundet anderledes ferstaae denne locum Crantzii, udi hans *Dissertat. de Bombardis*, som jeg forhen har talt om. Bemeldte Besoldus haver citeret denne Crantzii locum udaf Camerarii *Horis successivis*. Camerarius haver og ligesaa lidet taget den af Crantzio selv, men borget den af Majolo, foruden at nævne ham, udi hvis *Diebus Canicularibus* den forekommer *pag. 418. edit. Mogunt. 1617. in fol.* anført med disse Ord: "Christophorus *Dancrum* Rex inito, cum hoste sibi proximo, prælio,

”bombardæ ictu occisus memoratur, anno Domini 1280. ut Krantzium tradit Vandal. lib. 8. cap. 23.” Her er nu af denne Sludrere Majolo, som ingen fornuftig Mand bør eller kand lide paa, begaaen ikke mindre end tre Feil i denne ene passage: Forst staaer det ikke hos Crantzium i den 8de Bog 23. Capitel, men i det 38te. Dernæst var denne Christophorus ikke Danorum Rex, men Danorum Regis Filius; Og endeligen skeede dette ikke an. 1280. men 81. Aar derefter, nemlig an. 1361. Alle disse Feil haver Camerarius af Majolo, og Besoldus af Camerario udfkrebet paa Troe og Love. Og Naudæus, der ellers altid er saa kiarphøy, og saa skarpsæende til andres Feil at mærke, haver endnu gjort det grovere, nemlig hand har staaen saavel dette, som flere Skribenteres Bidnesbyrd af Besoldo; som hand ingensteds nævner; og har stadfæstet saaledes, at Christophorus var Danorum Rex, samt at det skeede an. 1280. Hvorfore hand og (nemlig Naudé) haver bygget en egen Thesis allene paa sig urigtig Grund, nemlig indrettet sin Anmærkning ved denne bemeldte Historie og locum Crantzianum, efter dette falske Aars: Tal. Paa lige Maade ere ogsaa Camerarius, og af ham Besoldus, og af begge siden Naudæus, bleven ret skammelig forført af forbemeldte Majolo med en passage af Nauclero. Majolus skriver saaledes: Nauclerus tamen videtur “originem rei (scil. bombardæ & pulveris pyrii) referre ad Ottonis IV. “tempora & Innocentii III. an. Dni. 1212. licet exactissimam ejus instrumenti formam referat ad inferiora tempora. Nam Otto Imp. collecto milite, duas Hermanni Turingi fortissimas munitiones funditus destruxerat. Quo tempore primum cœpisse memoratur usus instrumenti bellici prius incogniti. Hæc ex Nauclero &c., Mon det dog ikke havde været Uimagen værdt, at staae efter i Nauclero, om det ogsaa fandtes saaledes? Hvilket om de gode Mænd havde gjort, havde de fundet gandske andet, ja det som var tvært derimod, Thi Nauclerus skriver alleene, at den Tiid (circa an. 1212.) blev første gang brugt det slags Muurbrækker, som mand kaldte Tribock; efter som Bombardæ vare endnu den Tiid ikke opfundne: “Otto copiis “adunatis duas Hermanni munitiones fortissimas Rothenburg & Sal“tzingen cepit & funditus destruxit - - - - - Asserunt tum “primum cepisse usum instrumenti bellici prius incogniti, quod vulgari“ter Tribock nominatur; quoniam bombardarum usus nondum erat inventus.”

Dette er jo gandske imod, hvad den eene med den anden haver vil-
 det bevise af Nauclero. Og saaledes gaar det de got Folk ofte, end-
 ogsaa de lærdeste, naar de citere Bøger og Autores paa andres Cre-
 dit. Ja det selvsamme, som Nauclerus har sagt, finder mand med
 næsten samme Ord, ad eund. annum 1212. udi det *Fragmento Historico*
 for ved Alberti Argentinensis Krønike, som Urstifus har udgivet i
 sin anden Tomo; undtagen de sidste Ord: *quoniam bombardarum*
usus nondum erat inventus, som er Naucleri Tillæg, og hvilket Auctor
 til forebemeldte *Fragmentum* ikke kunde vide af, saasom Bombardæ, ey
 vare endnu til i hans Tid. Men vi maae komme igien til vores
 Crantzii locum, og forsøge, om den ogsaa er tilstreffelig til at giøre
 Sagen af. Crantzius selv i sin *Historia Danica*, naar hand taler om
 selvsamme Action (*lib. 7. c. 38.*) da nævner hand der ikke *Bombardam*,
 men allene dette: *Christophorus iclus lapide, non diu superfuit*. Herm.
 Corneri *Chronicon* ligeledes: *Christophorus filius Regis Danorum, lapide*
percussus est tam lethabiliter, quod in brevi periit. Dette, og fornemmeligen,
 at den unge Herre døde saa hastigen derefter, erklærer Hvitfeld sig
 imod, med disse Ord: Udi denne Handtering, finder jeg udi
 den Wendiske Historie, Hertug Christopher til Stibs at være
 ihjelslagen af en Steen. Vore *Annales* holde der intet om, men
 hannem at være død af *phrenesi* tu Nar herefter 1363. til Kiøben-
 havn. Hvitfeld har ret i dette sidste; og hvad der har staaet i de
 Danske Annaler om hans Døds Nar, det stadfæstes af *Libro Datico Ec-*
clesie Roschildensis Mss. nemlig at hand er død anno 1363. 11. Idibus Junii.
 Men derfor kunde hand vel være bleven ilde skudt med en Steen i
 omtalte Søe-Slag, og hvis Steenen har truffet ham i Hovedet og
 paa Stormhuen, fand den maaskee have forarsaget hans *phrenesi*,
 som hand tu Nar derefter er død af. Det vigtigste Spørgsmaal, el-
 ler rettere Tvivlsmaal, bliver, om mand havde allerede ved de Tider
 her i Norden Bombardas, hvoraf Steene bleve skudte og udkastede
 ved Krud, eller det skeede endnu paa den forrige Maade ved de gam-
 meldags Steen-Blider? Og om Crantzius ikke har nævnet *Bombardam*
 det, som hand rettere burde have kaldet *Tormentum*, som var de gamle
 Latiners Ord, til deres Maehiner at kaste Steene med? Thi saadan-
 ne vare de, som Romerne brugte til at nedkaste Jerusalems Muure,
 hos

hos Flav. Josephum. Og om samme slags er det, den Poët Guntherus, skriver *lib. X. de rebus gestis Friderici Barbarosse v. 352.*

“Turbine fulmineo magnos tormenta molares
“Moenibus infligunt, murosque & tecta flagellant.

Naudæus, i sin Anmerkning ved denne Crantzii passage, da hand saae sig embarasseret med det Mars-Tal 1280. (om hvis Urigtighed hand ey kunde finde paa at gjøre sig nogen Tvivl,) haver da taget det Partie, at sige, det den *Bombarda*, som Crantzius omtaler, var et saadant gammeldags Tormentum, og hand tør end, som jeg før sagde, give det ud for en bekiendt Sag, det Skribentere, som have levet før end Krudet blev opfundet, have uden Forskiel brugt ligesaa vel det Ord *Bombarda* om de andre Machiner, Trabucchis & Biffis, som vi paa Danske kalde Steenblider. Ja det synes, at hand vil vilde os ind, at sligt fand bevises af Ægidio Columna *de regimine Principum*, som hand citerer i Bredden: Hvilken Skribent har levet sidst in *Seculo XIII.* og først i *XIVto.* Men de, som have læst Columnam skulle bevidne med mig, at det Ord *Bombarda* ikke findes nævnt i hans heele Verk: Og derfor haver Hieron. Magius (*Miscell. lib. I. c. 1.*) og andre, med ald god føye beraabt sig just paa ham til et Beviis, at Stykker med Krud vare endnu u-bekiendte i hans Tid, efterdi *Bombarde* Navn ingensteds af bemeldte Ægidio Columna er brugt; Saa langt er det fra, at hand har betient sig deraf til at betegne de andre Machiner, tormenta, trabucchas & biffas. Denne Auctor, som var en fød Romere, men Biskop til Bourges i Frankerige, og een af de lærdeste Mænd i sine Tider, er død an. 1316. Men bemeldte hans Bog har hand skreven mange Aar tilførne, til Kong Philippum Pulcrum, eller IVtum, hvis Informator hand havde været. Mand fand sige, at der fast ikke er noget slags af hannem forbiegaaet, af Vaaben og Bærge, af Storm-toy og Defensions-Værker, af Skyde-Hugge- eller Stikke-Gevær, saa meget som endnu den Tid afvidstes, at mand jo træffer det hos ham forklaret paa det nyeste. Men saa lidet, som hand har vidst om Krud at tale, da hand haver ellers nok om andre maader paa at skyde Jid, saasom ved gloende Pille, ved Slynge af Jern med gloende Kugler, ved Pille med et Jern Rør apterede,

apterede, og derudi en stærk Jld, af Olie, Svovel, Beg og Harpiz i Blaar formænget, saa og ved andre flere Kunster, ja endogsaa at giøre Miner med Jld under Muure og Fæstninger; Saa lidet kand hand tiene til et Bidne, om hvad som nu omtales. Altsaa maatte Naudæus have citeret os nogen anden i Columnæ stæd; og var vel Umagen værdt, at hand havde beviist sit Sigende af nogen ældere Skribent, end af an. 1300. I *Chronico* Theodorici Engelhusii finder mand dog Ordet, ved det Aar 1213. udi disse Vers:

“Post M. post duo C. annos tredecim superadde,

“Gregorius vallat urbem, Benedictus eam dat,

“Hertesborg dictam, per Saxones ardue victam.

“*Felix Bombarda*, cum tu vicisse dicaris

“Hanc primam; Guarda sic victrix cognominaris.“

Men dermed bevises slet intet: Thi alle disse Vers som Engelhusius har udgiøret sin Kronike med, dem haver hand selv og hans Staldbrødre giørt; Og hans Alder staaer i hans Fortælle, nemlig 1426. Det samme kand mand og svare Naudæo paa hans passages af Froisfart, saavelsom Carolo de Aqvin, paa dennem hand haver af den Italicenske Poët Luca Pulci, og andre: Hvilke samtlige Auctores have levet længe efter at vore Canoner komme i Brug, og dersore kunde de læt tage feil, og sætte Bombarda i stæden for Trabuccha, eller Petraria antiqva. Saaledes kunde det vel maaskee være gaaen ogsaa Alberto Crantzio, i hans forbemeldte Fortælling om Hertug Christopher. Jeg vil inidlertid, i respect for Naudæ, lade det staae derved, og, saasom jeg ikke har læst alle Bøger, saa tør jeg og ikke saa gandske negte, (førend Sagen er nøyere vorden examineret,) at jo Ordet *Bombarda* kand være ældere end Krudets Opfindning, endskjønt det siden blev allene brugt om Canoner og Byffer med Krud. Thi hvad dets Oprindelse angaaer, da er den Etymologie, som Laurentius Valla og flere give, at det skulde være sammensat af *Bombus* og *ardeo*, aldeles intet bevendt; og Menage har havt stor Ret, til at forkaste den. Endelsen *arde* er vel af ingen anden Betydning, end udi andre Italicenske og Franske vocabulis, nemlig en blot extension, bemærkende en Tings Storhed, Force

og Styrke ex. gr. *Spinguarde, moutarde, nazarde, poularde &c.* og i Masculin. *poulard, richard &c.* Men førend jeg slipper Naudé, maae det tillades mig at sige, det jeg er forsikret, at hand ikke var fremkommen med omrorte sin Anmærkning, saafremt hand ey var bleven forført af Camerario og Befoldo, (ligesom disse af Majolo,) med det urigtige Mars-Tal 1280. om Christophoro, *ictu bombardæ occiso.* Thi hvis hand selv havde taget sig den Møje, at læse Crantzii *Vandaliam* efter, (den hand alleene virkeligen nævner, p. 688. og ikke nogen af de andre som have bedraget ham,) da havde hand, som jeg sagde, fundet den rette Tid, nemlig circa an. 1360. Og naar hand den havde fundet, var hand vist nok bleven hjemme med sin Observation: End meere, hand var til Overflod bleven særdigere og føyeligere, end jeg, til at samtykke, at vi brugte Krud her i Danmark udi det benævnte Aar. Sligt viser hand selv, naar hand tu Blade derefter (pag. 692.) taler om Achillis Gassari Skrivelse til Munsterum, hvor hand ingen Bauskelighed gjør, i at tage samme for fulde og holde den gandske rimelig. Hans Ord ere disse: "Mihi convenientius videtur, nullius nationis præjudicio, quæ sibi forsan verius inventum illud tribuere possit, hoc tantummodo de ejus usu statuere, quod Achilles Gassarus valde, mea quidem sententia, probabiliter ad Sebastianum Munsterum scripsit; nempe usurpatas primum fuisse Bombardas, eo apparatu, qui nostro similis esset, apud mare Danicum anno MCCCL. (*sic*) celebres tamen non evasisse, donec ad Clugiam pugnatum esset a Venetis & Genuensibus. Eo siquidem modo explicanda est communis auctorum omnium, quos supra retulimus, de hac bombardarum inventione sententia." Dette er jo saa billigen og fornuftigen dømt, som noget i Verden: Og Gassarus skulde selv aldrig forlangt nogen bedre explication.

Jeg haver da hertil noksom undersøgt, og, som jeg troer, undersøgt, hvad for Auctores det har været, som Cancellier Friis har forstaaet at have mældet om Byssernes Brug hos os Danske, førend an. 1360. nemlig ingen anden end Munsterus: Og dernæst, at Achillis Gassari Beretning til Munsterum, om Byssers Brug an det See bey Denmark, førend Venetianerne lærde det, har uden tvivl hensigtet til Crantzii Fortælling, quod Christophorus *bombarda ictus*
fræ-

fuert in praelio navali. Jeg maae da skynde mig til den anden Sag, som er at vise, hvorledes vore Danske have betient sig af Munsteri Ord, til at giøre Opfinderen til en Dansk eller Jyde: I hvorvel Henricus Pantaleon haver slet ikke kundet forstaae samme Munsteri Ord saaledes, den Tiid hand flikkede tilsammen sit Elogium Bertholdi Schwartz: Thi hand statuerer ifkun, at, der Kunsten var opfundet af Schwarz, have de Danske været de forste, der betiente sig deraf, og siden de Venetianer: *Itaque Dani bombardas primo contra hostes duxere; deinde etiam Veneti.* Men hvo det maae have været, (om maaeskee Andreas Wellejus, eller nogen af hans Discipler,) der haver givet den Nederlandste Geographo Jodoco Hondio den Beskrivelse af Norre-Jylland tilhaande, som hand udgaf udi Gerardi Mercatoris *Atlante* anno 1608. Da troer jeg at samme bliver den rette Hovedmand til slig Fortolkning. Thi efterat derudi ere opregnede vore Landsmænds, de Norre-Jyders, herlige Legoms og Sinds Egenheder, "quod sint proceræ staturæ, faciei pulchræ, boni coloris, jucundi, læti, suspiciosi, callidi, ac in negotiis providi, sani, superbi, amantes suorum, multum comedant ac bibant, bene concoquant, ideoque diu vivant &c. Saa sluttes endeligen med dette "til sidst: *Achilles Gassarus testatur hic inventa fuisse a Monacho Chymista tormenta bellica.*" Auctor til denne Beskrivelse har useilbarligen selv været en Jyde, og den ikke lidet *amans suorum*, (som hand siger om os alle,) men et got stykke midtkær for sit Fædernelands Ære. Derpaa har og strax den berømte Italianer Jo. Anton. Maginus fundet for got, at indsætte denne Anmærkning om Krudets Opfindning i Jylland,) med selvsamme Ord, som Hondius,) i sin *Geographiæ Ptolemaicæ p. 2da.* ved den Artikel *de Futtia.* Borens Thomas Bartholinus den Ældre haver og ikke været seen at tage det samme an for god og gyldig Mynt, udi sin *Dissert. 2da. de Medicina Danor. domestica pag. 42.* hvor hand saa skriver: "Pulverem pyrium ex sulphure & sale nitro mixtum Monachus Cumber primus invenit, incertum majori mortali-um damno vel commodo. *De inventore primo non dubitat Munsterus; & fuse Jo. Isaac. Pontanus in Historia Danica rem totam enarrat: qvanquam primam novi reperti gloriam Friburgensi Monacho attribuant nonnulli, & Forcatulus lib. 4. de Gallorum imperio & Philosophia Teutonicum concedat, nomine Bertholdum Schwar*
"tzi-um

"tziūm, q̄via communi Germanorum appellatione etiam Cimbrī
 "apud Italos Gallosq̄ve veniunt." Men jeg maatte spørge, hvor ha-
 ver Pontanus in *Historia Danica* fortalt vidtløstigen om denne Sag?
 (*fuse rem totam enarrat.*) nemlig hvorleedes at Krudet blev opfundet i
 vore Lande? Eller hvor haver enten Pontanus eller Munsterus givet
 tilkiende med noget ringeste Ord, at det var en *Monachus Cimber* der
 fandt det op? Den Ærbødighed jeg bær for den store Mand Dr.
 Thomas Bartholin, volder at jeg ikke uden Fortrydelse kand tale om
 dette hans Sophisterie, søm er, naar man betragter Munsteri Ord,
 en puur fallacia compositionis. Pontanus tænkte aldrig paa, at en
 Jydsk Munk opfandt Byffe-Krudet; og Munsterus lige saalidet.
 Pontanus har citeret Munsterum om Krudets og Byffernes Brug
 her i Øster-Soen. Og Munsterus, fordi hand i de foregaaende Ord,
 og i sin *Cosmographia* forste edition havde sagt, at Opfinderen var u-
 bekendt, og ikke værd at hans Navn skulde vides, saa havde hand
 siden lagt til i de andre Editioner, efter Dr. Gassers Beretning,
 hvem hand var, og hvad hand hedde. Kiære, hvorleedes kand nu
 enten af den eenes eller andens Ord følge, at hand var en Jydsk
 Munk? Bombardæ jam anno 1354. in usu fuerunt in maritimis
 præliis circa Daniam: Bombardarum inventor fuit Monachus Alchy-
 mista nomine Bertholdus Schwartz: Ergo Monachus ille fuit Da-
 nus vel Cimber. Qvalis syllogismus! Derimod falder slet intet paa
 at sige, hvad samme ypperlige Mand nogle Aar derefter har skrevet
 in *Actis Medicis Hafniensibus* Vol. I. pag. 85. nemlig dette alleene, q̄vod
*Cimber esse perhibeatur & re & nomine Niger Monachus, primus pulveris
 pyrii inventor.* Thi saaledes at tale, er enhver tilladt, saalænge man
 har autoritet for sig, den maae være af Vigtighed eller ikke, end var
 det ikke anden, end Jod. Hondii Atlas og Magnini Geographie. Per-
 hibentur sane non vera tantum & comperta, sed etiam dubia, in-
 certa, falsissima. Jeg lover imidlertid vores redelige Joannem Mol-
 lerum Flensburgensem, at hand dog ikke haver vildet nævnt denne
 Monachum i sin *Dissertation de Cimbrorum ingeniiis, inventis & in litteras
 ac artes meritis*; Omendskiont hand vidste om denne Snak ligesaavel
 som nogen anden. Thi hand havde jo læst baade Munsterum, Pon-
 tanum, og Bartholinum de *Medicina Danor.*; saa og Borrichium de
ortu & progr. Chymia, hvor Bartholinus berømmes for denne herlige

Underretning: Ja hand vidste, at Georgius Pasch, fordum Professor i Kiel, havde kaldet Berthold Schwarz *natione Cimbrum* i sin Bog *de Novis Inventis*, ja endogsaa Morhof *in Dissert. de Metallor. Transmut.* Alligevel i hvad der end er at sige paa vore Landsmænds Misbrug af Munsteri Ord, saa kommer sanne dog langt fra ikke nær ved en vis Frislænders utrolige Forvovenhed i at sje Eventyrer og Fabeler tilsammen, og give dem ud i Verden for alvorlige Historier. Denne heder Cornelius Kempius, og har skrevet en Bog *de Orig. & statu Frisæ.* Deri fortæller hand (*lib. 2. cap. 20.*) om en Konge i Frisland, ved Navn Zimoscus, i Kæyser Caroli M. Tid, der skal have fundet paa Krud og Byffer, og med saadan en Byffe skudt Græven af Holland ihjel og hans tu Søner; Siden duelleret med den store Roland, Græve i Flandern, af hvilken hand skød feil, og blev da overmestret af Roland, der hug Hovedet glat af ham, tog saa hans Byffe og kastede den i Stranden, paa det at sligt umenneskeligt Vaaben ey skulde vorde videre bekjendt og brugt. Imidlertid var dog Inventionen fra bemelte Frisiske Konge kommen til de Danske Kundskab: hvilket hand (Kempius) beviser med Munsteri Vidnesbyrd nemlig at de Danske havde Krud og Bombardas an. 1354. førend Berthold Schwarzes Tid, der levede til Mæyns anno 1380. Men at her bliver fra den opdigtede Zimosci Alder til an. 1354 halvslette hundrede Aar, det regner denne Fabelmager ikke; Da hand ellers haver taget bemelte sin heele Digt af Ariosti *Orlando Furioso*, dens Ellefte Sang; Hvor den samme opdigtede Cimoschi, Konges i Frisland, hans Duel med Roland fortælles paa selsamere maade; og det til liden Ære for saa stor en Poet, som Ariosto, der ikke bedre haver vidst sin Kunst med at i agt tage Verisimile, end at fingere Byffer med Krud i det 9de Seculo: ligesom Malerne, der plante Canoner i Holofernis Beleyring for Betulia: Ja, ligesom Suffridus Petri, en anden Fabelhans og Landsmand af fornævnte Kempe, haver gandske alvorligen gjort Ulger Danske til Konge i Babylonien og Indien, efter et Fransk Eventyr.

Men lad saa være, at dette Beviis, som D. Achilles Gasser haver havt, om Byffers saa gamle Brug paa vore Danske Strømme, ikke skulde holde Stik, naar det, som jeg visselig troer, er allene grun-

grundet paa den omtalte Crantzii loco, hvor Byffe eller *Bombarda* nævnes; Saa er jeg dog fuldkommen i den Meening, at Byffer og Byffe-Krud have dog været bekjendte her i Danmark ved de samme Tider, nemlig circa an. 1360. om ey og tilforne. Ja Tingen kand jeg ikke andet see, end jo at maae være rigtig, og uden ald Tvivlsmaal, omendstiont Crantzii oftbemelte Vidnesbyrd gandske tilfside sættes. Thi, fiere, naar mand hos andre aldeeles troværdige Folk, af Tydske, Franske, Nederlænder og Engelske, haver noksom dygtige, udtryffelige, og uimodsigelige Beviser, paa Canoner og Byffe-Krud, ey alleene af 1360. men endogsaa vel længe tilforne, hvorfore skulde det da ey ogsaa været kommet til Danmark? Den Lybekiske Jildebrand an. 1360. ved deres Forsæelse, som der i Staden gjorde Krud, er altfor vel attesteret, at derimod kand falde noget af Betydning at sige. Det staar jo ey alleene i den gamle Slaviske Kronike, hvis Ord jeg forhen haver anført af Pontano; Men endogsaa Hermannus Cornerus, (som var selv en Lybeker, fød i samme Seculo, og, som det synes, neppe en Snees Aar efter an. 1360.) haver endnu tydeliger fortalt det, ikke efter den Slaviske Kronike, men med andre Ord: udaf Lybekernes egen Kronike, der er skreven ved den Tid, da Tingen skeede. Hans Ord ere disse: "Consistorium urbis Lubecensis incensum est & combustum per negligentiam illorum, qui pulveres pro bombardis sive petrariis parabant, secundum Chronicam Lubicensem. Cum enim prædictos præparassent, locabant eos in quodam loco Consistorii non caute custoditos ab igne. Pulveres ergo per incuriam nocte accensi, domum ipsam succenderunt, & antequam extingvi potuissent, eam in cineres redegerunt." Jeg veed meget vel, at Albertus Crantzii sætter denne Marsage i Tvivl, og beretter den anderledes, *Vandalia lib. 8. c. 38.* Hand har saaledes: "Hoc etiam tempore per incuriam famulorum succensum prætorium conflavit: Nam de camino vehementius & incautius incenso, scintillæ cadebant frequentes in loca carbonum repositorum, & ignitis omnibus, priusquam cerneretur, inextingvibile promicuit incendium." Derpaa kommer hand dog frem med den anden Sagn, og sit eget Raisonnement derover: "Alii de pulveribus de salis petra exortum ferunt ignem: Sed ad illos quomodo pervenit? nisi consulto immixtus ignis, non facile capitur, ea est custodiendorum im-

”penſa diligentia.” Men derpaa fand mand læt ſvare: Siger ikke de gamle Kroniker; baade den Slavifke, og den Lybifke, hvilken Cornerus har brugt, at det var juſt den *diligentia*, ſom her fattedes, og ſom Folkene ikke havde anvendt, men forſømmet at dække Krudet til, hvorved Funterne flove deri? Den nyere Lybifke Kronike, ſom Raimarus Koch har ſammenſkrevet, haver antaget Crantzii Mee-ning, og ſiger: ”Anno 1360. verbrennete das Rathhaus zu Lübeck, dann da ein Schorſtein brennete, flogen die Funcken in die Kohl-”
 ”Kifte, und da die Kohlen brennend wurden, funten ſie dieſelbige
 ”nicht ausleſchen.” Og den gode Jacob von Mellen haver ligeledes udi ſin *Hiſtoria Lubecenſis*, ſom hand ſkrev i ſin Ungdom til Jena, gandske forkaſtet den Slavifke Kronikes Narration, blot af ingen anden Marſag, end fordi Byffe-Krudet var ikke den Tid endnu opfun-
 det: Nemlig med ſamme Dom og Slutning, ſom Paulus Langius haver fældet derom *in Chronico Citiceniſi*, paa det at det ſtore og anſeelige Tal af Skribentere ey ſkulde have uræet, der have ſagt os, at Krud og Bombardæ ikke bleve opfundne forend an. 1380. Saaledes for en
 Clentrians Traditions og indarøet Bildfarelles ſkyld, ſkulle alle ældre auctoritates være falſke! Men lad nu være, at Zidebranden til Lybek ikke kom paa ved Krudmager-Folkenes Forſeelse, men, ſom Crantzius har troet, af Kul-Kiſten; Saa er dette dog alt nok, og her behoves nu ikke meere til vores nu omhandlede Materie, end at
 mand havde ogsaa Krud og Krudmagere i Lybek, juſt paa den bemelte Tid, ſaa at herom kunde reynſes ſaadan Evidensmaal og Diſpute, enten Kul-Kiſten eller og Byffe-Krudet var Marſage dertil, at Maadhuſet brændte op. Crantzius har jo ingenſtøds negtet, at Byffe-Krudet jo var der paa ſamme Tid; Hand bruger langt fra ikke det argument, ſom Paulus Langius og von Mellen have; Men tvertimod, hand undſkylder Krudmager-Folkene, og ſiger at Krudet var alt for vel forvaret, med mindre mand med Flid havde lagt Jid dertil. Utsaa var det dog der i Byen. Med eet Ord; Ingen ſkal bilde mig ind, at Herm. Cornerus, der ſiger ſelv, at hand var an. 1406. til Hamborg in Synodo provinciali, og den Tid vel over en Snues Aar gammel, at hand, ſiger jeg, der havde en ældre Chronicam Lubecenſem, ſom hand citerer, for ſig, ſkulde ikke have vidſt om Byffe-Krudets Væde i hans egen Fødebye, bedre end Paulus Langius

gius og St. Jacob von Mellen: Hvilke begge, som de selv sige, ingen anden Skiel havde til at nægte det, end den almindelige, men heel falske Menning om anno 1380.

Naar de nu havde Krud i Lybek an. 1360. og vidste selv at giøre det til deres Bombardas, hvem skulde da vel troe, at det kunde blive en u-bekjendt Ting for os her i Danmark? Vore Danske Konger, og i sær den Konge paa de Tiider, havde vel saa meget med Lybekerne og deres Budsforvandle at bestille, at de ikke lode dem beholde det ringeste Formon for sig, til at forraske dem i Krigen, formeddelt nogen hemmelig og u-bekjendt Krigs-Kunst. Og hvis sligt var skeet, hvor skulde da Lybekerne, Hænselæderne, eller Holsternes Historier have fortiet sligt, om end vore egne havde dult det? Ja, hvor finder mand, at de Danske ere komne til kort i deres Kriger under Konning Waldemar IV. ved Mangel af denne Videnskab? I den selvsamme Krig af Aar 1361. da Hertug Christopher blev skudt med en Steen, hvorom Crantzins og flere tale, var det saa langt fra, at Lybekerne vandt de Danske noget fra, eller havde nogen Fordeel, at de endogsaa, saa snart deres Flode var hjemkommen, kastede deres Borgemeester og Admiral Johann Wittenborg i Fængsel, fordi hand havde ladet sex Stibe tage fra sig i Dre-Sund af de Danske, foruden en god Deel andre Stibe, som de Danske brændte op i Lybekerne Paassun. In Summa, mand skulde snart holde det for troligt, at der udi samme Krig og disse Søe-Handteringer var bleven brugt paa begge Sider Krud og Canoner; og at Dr. Gasser haver ingen urigtig Slutning giort. Cornerus siger jo, at de Lybekske Krudmagere an. 1360. gjorde Krud til *Bombardas* eller *petrarias*: Hertug Christopher blev skudt af Lybekerne med en Steen af en *Bombarda*, og det i næste Aar derefter: Ergo. Thi det er og en bekjendt Ting, at udi lang Tid, ja indtil an. 1400. og derefter, brugte mand oftest Steen Kugler til Canoner. Mart. Crusius in *Annal. Svec. p. 283. ad an. 1372.* "Tunc autem, & aliquot annis postea, non ferris utebantur globis, sed saxis." Det samme vidner den Italienske Historicus Guicciardinus *lib. I.*, og Isaac Vossius havde funden i en gammel Hollandsk Kronike saadanne Steen Kugler kaldte *Bomberstenen*, som Menage beretter efter hans Sigende, i sit

Dictionnaire Etymologique. Saa forflarer og St. Remy i sine *Memoires d' Artillerie*, at Bombarde var i gamle Dage *une tres grosse piece d' Artillerie, que l' on chargeoit avec de la poudre & des boulets de pierre: elle n' est plus d' usage.* Ut nu Cancellar Hvitfeld udi alle de Skrifter og Documenter, der ere gangne igiennem hans Hænder, intet har fundet der om, at Hertug Christopher blev skudt med en Steen af en Bombarda, kand ikke præjudicere Sagen. Vi vide jo, at, foruden det at her, saabelfom udi andre Lande, den største Deel af gode Documenter ere gangne til Grunde, saa haver hos os og vore Forfædre regeret en overmaade stor Skidesløshed og Dovenskab, i at optegne hvis mærkeligt sig haver tildraget hos os. Og derfor, hvad vores nu omtalte Materie angælder, haver det en andet, end kundet fornøye mig, da jeg for nogle Aar siden, treffede paa et Original-Brev paa Pergament af anno 1372. hvoraf fuldkommeligen bevises, at Byffe-Krudet var den Lind her i Landet heel vel bekjendt, og blev brugt i Krigen. Samme Document indeholder en Dom, der gif over en Mænd i Ribe, som havde ladet bringe tvende smaae Fade med Byffe-Krud til Byens Fiender paa Gram-Slot, da det tilforne var afliust, at ingen maatte føre dennem slige contrabande Vahre til. Brevet lyder saaledes:

Vniuersis præsentis litteras uisuris seu audituris Erlandus Calf, miles, in Domino salutem. Notum facio uniuersis, quod ab anno Domini MCCCLXX. secundo, sabbato infra octavam Corporis Christi fui in placito Ripensi personaliter constitutus, specialiter propter diuersa grauamina, quæ ciues Ripenses de æmulis nostris tunc temporis in Castro Graam existentibus sustinebant. Etiam conquerebantur prædicti ciues, quod quidam in ciuitate Ripensi essent, qui præfatis æmulis nostris expensas & alias res sibi utiles de ciuitate eadem ad prædictum castrum Graam emitterent, in ipsorum ciuium dampnum & destructionem. Idcirco ex vnanimi consilio & consensu mei & Consulium ac ciuium ibidem, sub amissione vitæ & bonorum, in placito prohibui firmiter & districtè, ne quis; cuiuscunqve conditionis sive status existeret, bona, sive aliquales res ad usum seu commodum æmulorum a ciuitate Ripensi deferre præsumeret, vel deferri permetterent quouis modo. Huic vero

vero conditioni tota Communitas Ripensis spontanea voluntate consentivit. Verum tamen quidam Nicolaus van Rüne, mei & suorum conciuium monitis & mandatis non obediens, imo verius prædictorum nostrorum æmulorum voluntatibus & profectibus incumbens frequenter & insistens, duas lagunculas plenas sulfure, dicto *Swauel*, & Salpeter dicta *Byff-Krud*, proxima secunda feria postea in proprio plaustro eorum nostrorum æmulorum de ciuitate Ripensi, contra prælibatam districtam prohibitionem & conditionem, præsumpsit deducere versus prætaxatum Castrum Graam, destinandas in nostrum dampnum, destructionem & grauamen. Quibus vero rebus in via impeditis & in Civitatem nostram reductis, memoratus Nicolaus van Rüne, se supradictas res possidere & de ciuitate Ripensi versus dictum Castrum Graam emisisse, coram tota communitate manifeste recognouit. Convenientes igitur simul in vnum Consules & Advocatus meus tunc temporis Ripis, secundum iura & privilegia ciuitatis Ripensis, eundem Nicolaum van Rüne, in tali publico & recenti facinore deprehensum, meique & totius Communitatis Ripensis prohibitiones, conditiones & mandatá transgredientem, secundum suam propriam & manifestam recognitionem, decollari iudicabant. Quod coram omnibus, quorum interest vel intererit in futurum, præsentibus protestor in hiis scriptis. Et in testimonium præmissorum & cautelam firmiorem sigillum meum præsentibus litteris est apprensus. Datum crastino Natiuitatis Beati Johannis Baptistæ, anno supradicto.

(Sigillum adest, integrum.)

Med dette herlige Beviis faaer mand da at lade sig nøye, indtil ont noget ældere engang kand vorde opdaget hos os. Og siunes mig det samme at være end ogsaa got nok, til at giøre klart, hvad jeg forhen sagde: Eftersom Byffe-Krudet var allereede anno 1372. bleven her i Landene saa gemeent, at mand havde Forraad deraf i Ribe, saaledes at Hovedsmanden paa Gram vidste at faae det der i Byen, og lade bestille og hente det deraf, naar hand havde Trang dertil. Enhver der haver nogen Erfarenhed i Verden, eller i Historier, og veed hvor lang Tid der behoves, fra det saadanne Ting først blive opfundt:

opfundne, og indtil de komme i saa almindelig Brug, som udaf dette anførte Brev bemærkes, fand ikke giøre anden Slutning, end at Byffe-Krud maae den Tid have været en halv Snees Aar gammelt her i Danmark, om ikke vel ældre.

Tredie Afhandling.

Saa ere ogsaa nogle Udenlandste Stribenteres, af det beste og troværdigste slags, deres Bidnesbyrd og Beviser alt for klare om denne Sag, til at kunde beholde den gamle Meening, eller i det mindste den gamle og af saa mange lærde og u-lærde Folk vedtagne Tidregning om Munkens Berthold Schwarzes Invention. I Frankerige haver den uskatterlige lærde Mand Carolus de Fresne Sr. du Cange fundet et Registre af anno 1338. skrevet af en Treforier des Guerres, ved Navn Barthelemy du Drach, hvor iblant andet een Artikel lyder saaledes: *A Henry de Faumechon, pour avoir poudres, & autres choses necessaires aux Canons, qui étoient devant Puy-Guillaume; (Dette var et Slot i Auvergne.)* Og ældre Document om Krud havde mand endnu ikke i Frankerige, den Tid P. Daniel lod udkomme sin *Voie de la Milice Française*, som var første gang an. 1718. En heller har Mr. de St. Remy i sit Skrift om Artilleriet lærdt os det ringeste andet; i hvorvel den Journalist, der har recenseret *Muratorii Antiquitatum Italicarum Tomum 2dum i Journal des Savans, m. Avril. 1742.* vil bilde Folk ind, at mand der skulde finde meget til bemeldte Historiske qvæstion: Hvilket jo ikke vedkom denne Autors Forsæt, ligesaa lidet som det er mit Forsæt, udi nærværende Arbeide at agere enten Artillerist eller Physicum, og at undersøge Aarsagen til Krudets forunderlige Kraft og Dikning; hvad heller de ældre Philosophi, og iblant dem fornemmelig Michael Meyer i hans Skrift, *hand falder Verum inventum & munera Germania, cap. IV.*, eller de nyere, Du Hamel, Christian Huygens, og De la Hire, have forklaret den rettest. Men at komme igien til Historie-Skriverne, da hvad Froissards passage angaaer, at udi Aaret 1340. skied Besætningen i Quesnoy af Canoner ud paa de Franske, *ils déliquerent contre eux Canon & Bombardes, qui jettoient grants quarreaux;* tager jeg den for min Deel gierne for

gylbig

gyldig an. Men andre ville ikke, saa længe herved ikke nævnes Krud eller Jid; Thi mand vil meene, at de Ord *Canon* og *Bombarde* kunde ogsaa (som vi af Naudé have hørt,) have været brugte om de gamle Machiner uden Krud: Andre tænke, at Froissart har appliceret Navnene af sin Tids Skyde-Gevær til de gamle slags. Den samme Objection møder os, ved en anden hans passage (*Vol. I. fol. 32. a.*) hvor der tales om *Artillerie* i Dorniks Beleyring, ligeledes an. 1340. Thi *Artillerie* har mand kaldet endogsaa de gamle Krigs-Machiner, forend Krudet kom op. Derimod er det klart, og aldeles urygeligt, hvad den Italienske Historicus Giovanni Villani skriver om Engellænderne i det Slag ved Crecy, an. 1346. (*lib. 12. cap. 65.*) *Con bombarde suettavano palottole di ferro con fuoco per impaurire & disertare i cavalli de' Francesi.* Thi lad være, at ingen af de Franske Historier, der beskrive samme Feldtslag, taler derom, ja ey heller nogen Engellsk Skribent, der er coævus, saa vil dette argumentum negativum dog ikke forslaae. Den Beskrivelse, som Villani har gjort af denne store Action, er fortreffelig; Og ved den Mængde Italienske Officerer, som den Tid var med i den Franske Armée, kunde hand læt blive undervettet. Nar-sagen til de Franskes Tab og Nederlag blev ellers mestendeels tillagt de Genuesiske Tropper, der, efter Villani Sigende, vare ifkun 6000. Mand, (andre regne meere end dobbelt flere;) hvilke ey kunde holde ud imod de Engellskes Skytterie, men komne i U-orden, og først toge Flugten. Her kunde da spørges, om ey disse Genueser siden maae have givet Skyld paa det ubevante og usædvanlige Skyt, som Fienderue, de Engellske, havde brugt imod dem? Lad saa være; Og da spørges, om de havde Ret deri eller Uret? Autor til den Recension i *Journal des Savans* udaf P. Daniels *Histoire de la Milice Franc.* (an. 1722. in Febr.) siger: "Il n' y auroit nulle apparence que cet Italien (Villani) eût voulu par un mensonge diminuer la honte des Genoïs, & les justifier en quelque sorte de leur lâcheté & de leur fuite." Men jeg siger frit ud, at i henseende til vores Qvæstion, behoves her ingen Apologie for Villani. Thi lad os ifkun give reent efter, og tænke at Villani har berettet falskt og usandt, og at Engellænderne slet ingen Stykker eller Armes à feu havde i dette Feldtslag. Hvad følger da deraf? Staaer ikke mit Argument dog lige fast? Saa længe som de, der bandt Villani dette paa Vermet, vidste alligevel at der

vare paa bemeldte Tiid saadanne Armes à feu til i Berden, *bombarde que saettauano palottole di ferro con fuoco?* Ja, lad ham have digtet det selv, og indskrevet det i Historien, uden nogens Sigende og Beretning; Saa bliver samme Historicus da nogle og tredive Aars ældre Krud- og Bysssemager, end Berthold Schwarz, naar denne Munk kom først frem med sin Kunst an. 1380. Thi Joannes Villani, døde til Florenz i den store Pest an. 1348. Dette sidste kendingen i Berden imodsigte. Og hvor vigtigen Mr. Menage haver meent, og skrevet i sit *Dictionnaire Etymol.* (ved det Ord *Mousquet*, pag. 518.) *que Jan Villani vivoit avant l'invention des armes à feu*, fandt nu derafkiendes; nemlig, at hand vidste dog at skrive, det Engellænderne sigde af *Bombardis* med Jern-Kugler og Ild, og det tu Aar forend hand døde; Enten det nu var sandt eller ikke. Thi os er det nok, til det som nu omhandles, at *Bombarde* med Jern-Kugler og Ild, vare Ting, som der vidstes af at sigte, imedens Villani levede. Ergo, vare de jo opfundne; Med mindre, mand vil gjøre denne Historicum til en Prophet, der skulde med saadan Digt spaae om en Kunst, som skulde paafindes længe efter hans Død. Jeg vil ikke tale om, at hand endog saa i næste Capitel derefter (*cap. 66.*) hvor narrationen continuerer, taler tre eller fire gange, om den Skade, som de Engelskes *Bombarde* gjorde; Item at samme Skribent tilforne, i alle hans foregaaende Elleve Bøger, og i de første 64. Capitler af den Tolvte, aldrig nogensteds haver nævnt eller brugt det Ord *Bombarda*, ved saa mange hundrede Lejligheder af Krigs Handteringer og Batailler, hand ellers omtaler. (Hvilket er atter imod Naudæi Meening, at Ordet bruges om de gamle Krigs-Machiner.) Naar mand nu haver saa klare Beviser og Exempler, om de Franske og deres Fiender, at de nok som kiendte Krudet saa vel betiids, hvor urimeligt maae det da ikke komme de Franske for, naar een af deres egne Landsmænd Gilb. Genebrardus sætter i sin *Chronographia*, at anno 1425. lærde de allerførst at kiende det? *Anno 1425. usus Bombardarum tum primum à Gallis agnoscit cœpit, Thoma Montacuto, Sarisberienji Comite Anglo, Cœnomanum urbem illis tormentis oppugnante.* Hvilket hand har taget af Polyd. Virgillii *Anglic. Histor. l. 23.* Men hvortledes? Polydorus siger det langt fra ikke saa plompt og uden Restriction; men alleene, at de Franske vare ey endnu saa bekiendte med Canoner, eller vidste saa vel at omgaaes dermed,

dermed, som Engellænderne: *Tormentorum aeneorum usus non antea Gal-
lis perinde erat cognitus.* Saa lidet ere Historici og Chronologi at troe
og forlade sig paa, i alle Lande.

J Engelland havde og baade Camdenus og Henr. Spellmann
havt et Krigs Regnskab i Hænde, af de selsomme Tider, hvorudi
Udgifter stode specificerede fra det Aar 1344. til 1347. inclus. Der
udi nævnes *Gummers*, og hvor mange der havdes af dem, og hvad
hver bekom til Besolding. See herom Camdens *Remaines pag. 208.*
og Spelmans *Glossar. voc. Bombarda. Gummer og Gunnarius*, er en Cano-
nier: og *Gumma* en Canon, ligesom *Gun* endnu en *Byffe*, *Gunpowder*,
Byffe-Krud. Hos Tho. Walsingham læser mand ved det Aar 1386.
"captis duabus Gallorum navibus, diversæ machinæ ad jaciendum
"lapides & muros conterendum, & *Gumme plures, cum magna quantita-
"te pulveris, in Angliam deducuntur."*

Udi Brabant haver Petrus Divæus, *de rebus Brabanticæ (lib. 15. p. 170.)*
antegnet, at anno 1356. fiøbte de udi Lowen 12. Bombardas, so u da
faldtes *Donder-bussen*, ab horrendo scil. fragore. Og Aaret derefter,
1357. finder mand, (efter Pontani Beretning in *Histor. Gebrica,*) at
de havde disse 12. *Donderbussen* i Brug, i det Slag, som blev hol-
det imellem Brabanterne og Flamingerne ved Stansflet. Den Hol-
lænder Pontus Heuterus kand da ikke have ret, naar hand tilskriver
Bombardis en tie Mars yngre Opfindning der i Landene, (*rerum Bur-
gundicar. lib. 2. c. 14.*) ved Leylighed af Iprens Beleyring an. 1383. hvor
hand siger, at de Beleyrede holdte Fienden ude, og spillde Møster,
"adjuti paucis bombardis, quæ circiter annum 1366. repertæ, quanquam
"rudi adhuc opere, Iprensibus summo tum usui, hostibus vero eo-
rum compluribus exitio fuere." Og det tør, maaskee, være en
Trykke- eller Skriver-feil 66. i stæden for 56. helst da samme Histori-
cus fortæller i det forestaaende *in Capitel, pag. 18. om Canonernes Brug*
udi den Krig, som Philippe Hardi førde an. 1364. "Præfidiarii
"(castelli Preux) de deditioe agere incipiunt, maxime territi tor-
"mento bombardico, quo tum temporis primum reperto, magno cum stre-
"pitu ac terore quatiebantur."

Anno 1359. var en merkelig Krig i Spanien, som de tvende Konger, af Castilien og Arragonien, forde med hinanden. Da havde, udi en *Soc. Action*, Kongen af Arragonien en stor Canon paa sit Skib, hvormed hand gjorde megen Skade paa de Castillanske, skiod Maesten og Gallerierne af et deres Skibe, og med tvende Skud nedlagde meget af deres Ffolk. Denne Konge af Arragonien var Don Pedro el Quarto, som mand har givet det Tilnavn el Ceremonioso; Hand har selv skrevet sin Historie, (i det mindste er den udkommet under hans Navn,) hvorudi hand ogsaa fortæller dette. Men saasom jeg ikke haver fundet denne Bog, (hvilken citeres, om samme vores Materie, af Du Cange in voc. *Bombarda*,) da den og ellers er indført i Carbonelli *Chroniques de Espanya*, saa fandt det giælde ligesuldt, at jeg herom i dens Sted anfører den ypperlige Historici Hieronymi Suritæ Vidnesbyrd, der udi hans *Anales de la Corona de Aragon* liuder (i den 9de Bogs 23de Capitel) saaledes: "Las naos gruef-
 "sas del Rey de Castilla trayan en popa ciertos trabucos y machinas,
 "con que lançauan piedras, pero hazian tan poco effero, que se-
 "gun el Rey escriue en su historia, los de tierra hazian gran burla y es-
 "carnio de ver que todas dauan in vazio. Tambien es cosa de no-
 "tar, lo que en la misma historia escriue, que una Lombarda que estava en
 "la nao grande del Rey de Aragon, que entonces llamauan bombardas, y
 "era tiro de fuego, con poluora artificial, hiz tanto danno en una nao de
 "las del Rey de Castillo, que le lleuo los castillos y el arbol, y
 "hirio mucha gente de dos tiros, que disparo. Por que, quanto yo
 "conjeturo, es esto lo que en la historia de Castilla llaman truenos; y parece ser
 "ya muy usada en estos tiempos aquella invencion infernal." Surita lærer os
 her, at det Navn *Lombarda*, som man i Spanien har brugt til Ca-
 noner, (hverom ogsaa Lipsius har meldet i Fortalen eller Dedicatio-
 nen til hans *Polioretica*,) er yngre end *Bombarda*, og at mand allige-
 vel i forsinningen haver kaldet dem ret nok, saaledes som alle andre
 Ffolk, *Bombardas*. Herved falder da Marianæ Giættning bort, der siger
 (*Histor. l. 19. c. 14.*) at mand har maaskee kaldet dem *Lombardas*, fordi de
 vare først opfundne i Lombardien. Men det er virkeligen ey af an-
 det, end af en fordervet gemeen Mands Pronunciacion, efter den
 Spaniske Mund-Vret, ligesom *llorare* af *plorare*, *lleño* af *plenus*. Der-
 næst gjør Surita en rigtig Slutning, at Kunsten maae allerede den
 Tid

Tiid have været i temmelig Brug, *muy usada*, siden mand vidste saa mesterligen at omgaaes dermed. Hand siger langt fra ikke, som den Jesuit Ubarca, i sin *segunda parte de los Reyes de Aragon*, ad h. an. der vil giøre Folk viis, at dette var den allerførste gang disse Jld-Machiner og Canoner bleve brugte paa de Spanske Strømme, og at deres Røg forhindrede Floderne at komme hinanden nær: „En „esta battalla se vió la primera vez en nuestrós mares el *infernal humo*, „y uso de las piezas de fuego, que empezó à abrasarlos.“ En anden Jesuit, nemlig den Franke der haver oversat Marianæ Historie paa Frankøst, giver sig ikke mindre Frihed udi Beretningen om samme Krig, og ved samme Aar 1359. at skrive, det Kongen af Castillen bestormede Byen paa den De Oyica, men kunde ey blive Mester deraf, *quoique il fit battre vigoureusement la place à coups de Canon, & avec toutes sortes de Machines de guerre*. Ja hand sætter derhos i en egen Anmærkning, det mand ey maae indbilde sig, at mand havde i de Dage saadant Artillerie, som nu; Men, saasom Krudet var rart og nyligen opfundet, vare Canonerne itkun heel smaae, og ligesom Falconetter, ubequemme til at giøre store Brèches paa Muure og Taarne. Derved maae jeg erindre tu Ting; 1. At denne Oversætter har gandske viget fra sin Text; Thi Mariana har alleene her skrevet: *Oppidum, quamvis machinis & operibus impugnatum, loci natura defensum stetit*. Jesuiten Charenton har digtet og indsatt *Canons*, som Mariana ey har talt om, og maaeske ey tænkt paa. Jeg veed ey hvortledes hin har fundet falde derpaa; da endogsaa i Marianæ Spanske Exemplar staar ikke andet end: *aunque fuereziamente combatido con tiros y machinas de guerra*. 2. Viser hand sig gandske ukyndig i de Tidens Artillerie; hvilket omendskiont det i andre maader ey kom imod vores, bestod dog alligevel ikke i smaae Pieces, men undertiden i meget uhyre store, som kand læses hos P. Daniel i hans *Hist. de la Milice Franç.* samt fornemmes af det, som herefter skal siges; De kunde og skyde brèche, og kaste heele Stykker ned af Taarne og Muure, naar der blev skudt med en 100 Punds Steen og meere.

Men at komme noget længere frem i Tiden, da læser mand i nogle Tydske Kroniker, at an. 1365. er Marggraf Friderich af Meissen, Landgræve i Dyringen, kommen for Hertug Albrecht af Brund-

vigs Bye og Slot Eynbefe, og har lavet til at bestorme det med Blider, Buffe og andet gammelt Dags Verktø; Men paa Slottet havde Hertug Albret en Canon, som hand skød ud paa Marggrævens Verktø med, saa at hand maatte gaae derfra. Dette fortæller Johannes Rothe i sin Dyringske Krønike, med disse Ord: "Der Marggrafe lieff in werg machin, die man zu dem Slosse trinbin folde, unde do hatte her eyne Bli-buchsin off deme Slosse, unde schoz darmede yn das Werg. Diz waz dy erste Buchse, dy yn dessin Landin vornomme wart." Adam Vrsinus, som har levet midt i Seculo XVI. ohngefær 100 Aar efter Joh. Rothe, har i sin Dyringske Krønike brugt dennes Arbejde; og hand beretter, at Landgraf Friderich lagde sig for Salka, und ließ Wercke und Katze machen, und triebe sie darzu; Da hatte der Hertzog eine Bley-Büchse, die man in diesen Landen erst wahr hätte genommen. Og dette er, hvad Georgius Fabricius Chemnicensis, in *lib. I. Marchionum Misnesium*, haver sagt i disse Vers, ndi Elogio Friderici III. Strenui:

"Obsidet Embeccæ dum mœnia, fulmine diri

"Tormenti retulit territus inde pedem:

"Tunc visa est nostris, imitatrix fulminis, oris

"Machina in humanum dira reperta genus.

Christian Frantz Paullini haver her uden Agtsomhed læst sine Kroniker, i det hand skriver *Annal. Ispnac. pag. 85. In hoc prælio Landgravius primum explofit bombardam in Thuringia.* Men her var intet prælium, men en Beleyring af et Slot: Det var ey heller Landgræven, men Hertug Albret af Brunsvig, som havde denne Bombardam hvormed Landgræven blev forjaget.

Anno 1372. (det er samme Aar, som vores Niber-Brev er skrevet,) lod Naadet til Augsborg støbe 20. Metall-Canoner, som kostede dem 50 grosser Pfund Pfennings, til den Krieg imod deres Naboer Bayerne: *Viginti ærea tormenta, quæ vulgo pixides vocant, precio quinquaginta majorum librarum nummi, primo omnium, pro Reipubl. usu, sibi fundi curarunt;* skriver den forhen oftbenvænte Achilles Gasser i sine Annaler, *col. 1507.* Aldzreitter sigter og til det samme i sin Bay-

Bayerste Annalers 2. Part, lib. 5. §. 54. og siger, at disse Machiner vare *ad explodendos saxorum globos, ruli adhuc jaculandi arte, & in destinandis iclibus longe minus quam hodie ingeniosa.* Og samme passage haver Crusius in *Annal. Sueu. lib. 5. p. 3. pag. 283.* Og Imhof har funden, at i selsamme Aar haben die von Augsburg in dem Städte-Krieg eyserner Stücke sich bedienet. Dette klinger langt anderledes, og hænger bedre tilsammen, end hvad Stumpf i sin Schweizer-Krønike (lib. 13. c. 14.) og flere Schweizerste Skribentere efter hannem, have frembragt, efter vigtige Underretninger: "Anno 1380. ward die Zusammensügung zweier wiederwertigen Materien Schwäbel und Salpeter erstlich erfunden, und das Büchsen-Pulver angefangen zu machen: zu Augspurg hat man erstlich angefangen mit Büchsen-schießen."

Til Speyer haver Christophorus Lehmann fundet udi Stadens Bøger og Regenskaber antegnet ved det Aar 1374. "2 Pfund 13 Schilling 4 Pfenning gab man dem neuen Meister, der mit den Büchsen schießen kund, die der Rath machen lassen, und ward viel auf Büchsen und Umbrust gewandt." Hvorved Lehmann gjør selv denne Anmærkning: "Daraus erscheint, daß man damals allbereit Büchsen groß und klein gehabt." Und wird in der Böhmischen Historie anno 1373. eines Büchsenmachers zu Prag gedacht."

Anno 1378. bleve til Augsburg tvende store Metall-Stykker støbt; Hvoraf det største var til en Kugle paa 127. Punds Vægt, det andet til 70, og det tredje til 50 Pund; og det paa 1000 Skridt at skyde. Gassarus fortæller dette saaledes: "Eo anno fusa hic in atrio Vlrichiano, Reipublicæ impensis, per Johannem Aroviensem tria ænea tormenta sunt, quorum majus globum, tam ferreum quam æneum, centum viginti & septem librarum; alterum septuaginta librarum globum; & minimum quinquaginta librarum globum, ad spatium mille passuum, ejacularetur. Tradiditque idem artifex etiam infarciendi explodendique bombardas eas artem, speciali salario, tribus tantum Senatoribus, nempe Joanni Vendio, Joan. Illsyngo, & Jo. Flinsbacho: Tam secreta adhuc ejus rei practica erat." Dette samme læser mand i Crusii *Annal. Sueu. p. 291.*

Hos Hermannum Cornerum finder mand ogsaa, at i Aaret 1378. Skikkede Lybekkerne Kænsleren og Fyrsterne af Særen og Lyneborg, som belejrede Dannenberg, til Hielp "600 armatos cum duabus" "machinis. Bombardæ enim protunc non erant ita communes, uti nunc sunt. I den Plat-Lydske Version af Cornero, hvoraf Leibniz haver havt excerpta, staaer: "Dar brachten de Lubeschen dem" "Keyser vor 600 Wepener 2 Bliden, wente de Donnerbussen so" "meine nicht weren." De havde dem nok, men ikke saa stor Forraad, at de kunde undvære dem til andre.

I Ostfriesland beretter Egeric Benninga i sin Historie, som Anton. Matthæus har udgivet, at an. 1379. bleve de der i Landet indførte: "De wyle hier groot Twist vnd Vproer in de Freeslande" "errefen, so hebben de Overicheiden oock sodane Kunst-und Instru-" "menten-Makers vorschreven, vnd so fort Bussen laten schmeden" "vnd geeten, vnd jegen ehre Vyande gebрукet, vnd dat moordlike" "Instrument door des Dyvels Capellan erfunden, vnd im Werke" "gestellet." Og endeligen var, ved det benævnte Aar, Krudet og dets Brug i Italien en saa bekjendt Ting, at mand vidste at gjøre Fyr-Værker dermed i Glædsfæbs Solenniteter. Dette lærer mand af en Italiensk Skribent, der hedder Confortus Pulex in *Historia Vicentina* (Tomo XIII. *Rerum Italicar.*) at til Vicenza da mand holdte Fjende-Fest over en Fred, som var sluttet imellem deres Herskab og Naboerne, an. 1379. blev og et Fyr-Værk med Raqvetter anrettet. Hand siger: „Omniibus hoc modo in admiratione manentibus, qvi super „superiori solario aderant, faciebant sclopos igneos, admodum maximo- „rum tonitruum & fragorum: qvare non solum qvi erant super ædificio, „sed & qvi ad spectaculum convenerant, stupefacti, adspicientes „versus cœlum, stabant.,, Hvilken passage Muratorius har bemærket ved Enden af sin 29de *Dissertation*, der handler om *Speſtaculis*.

Længere vil jeg ikke gaae ned i Tiden, (da jeg alt er kommen til an. 1379) en heller vil jeg anføre visse af Mr. du Cange paaberaabte Stæder hos Froissart og Monstrelet, samt flere, efter som disse Stæder ere efter det Aar 1380. og saaledes yngre, end at de kunde tiene til mit Forsæt. Laonici Chalcocondylæ, Ducæ og andre Con-

stanti:

stantinopelske Skribenteres Underretninger, ere ey heller gamle nok dertil; helst alle disse ere yngre end an. 1400. Men ingenlunde bør ved sig Lejlighed at forglemmes den meget mærkelige locus af Petrarcha, hvilken jeg med Flid hafver giemt tilsidst. Denne, hvis man end ingen anden hafve, er alleene meget klar og tilstrækkelig, til at fuldkaste alle andre, udi min første Afhandling opregnede Italiæners, Blondi, Polydori Virgillii, Platinæ, og den enes med den anden, urigtige og gandske ugrundede udsigende, om Byffernes Opfindning ved Aar 1380. Ald Verden veed jo, naar Petrarcha baade blef fød og død. Self har hand sagt, at hand var fød an. 1304. den 20. Julii. Og saa flittigen findes faae store Herrers og Prinzers Død optegnet, som denne baade i Livoe og Død høyt skatterede Wands staar i næsten hver Italiænsk Kronike. Een af dennem, som er skrefven i den Paduaniske Mund-
 Art, hafver man derom saaledes: *Anno 1374. di Martii, 18. di Lupa, el Serenissimo Poeta Miffier Francesco Petrarcha mori in la Villa di Arquà.* Mand veed og, at Fyrsten af Padua Franciscus de' Carrara lod ham begrafve snart med Fyrsteig Pragt, og hans Epitaphium er endnu tilstæde i denne Dag, med Aar og Dag paaskrefven. Men hvad er da Petrarchæ Vidnesbyrd om vores Materie? Dette liuder udi hans første Bog *de Remediis utriusque Fortunæ* i den 99. *Dialogo*, som handler *de Machinis & Balistis*, saaledes: "G A V. Habeo machinas, ingentia saxa torquentes. R A T. Saxa torquere furiosum est. G A V. Habeo machinas & balistas innumeras. R A T. Mirum nisi & glandes æneas, quæ flammis injectis horrissono tonitru jaciuntur: Non erat satis de cælo tonantis ira Dei immortalis, homuncio. O crudelitas juncta superbix! De terra etiam tonuisset: Non imitabile fulmen!, ut Maro ait, humana rabies imitata est, & quod e nubibus mitti solet, ligneo quidem, sed tartareo mittitur instrumento. - - - -
 "Erat hæc pestis nuper rara, ut cum ingenti miraculo cerneretur; Nunc, ut rerum pessimarum dociles sunt animi, ita communis est, ut unum quodlibet genus armorum." Muratorius, in *Antiquitatum Italicar. medii ævi Tomo II. Dissert. 26.* meener, at ingen af dem, der hafve skrefvet om *Bombardis* og *pulvere pyrio*, hafver gifvet agt paa denne passage af Petrarcha. Sandt er det, at de faae, som hand (Muratorius) sammestæds næfner, intet har meldet derom, nemlig Polyd. Virgilius, Pancirollus og du Cange. Men saa har dog Christoph. Befoldus, (som er een af dem, Du Cange har citeret, skiont hans Navn er af Bogtrykkeren gjort ukjendeligt,)

Ord fra Ord indført den i sin Dissertation de Bombardis pag. 7. og længe efter Befoldum, ligeledes Gabriel Naudæus lib. 2. de Re Militari pag. 689. ey at tale om Rud. Godefr. Knichen in Operis polit. Tomo 2. og Carolo de Aquino. som og begge næfne Petrarchæ locum. Nu skulde det vel være en Curiositet, at kunde vide og sige, i hvad Aar Petrarcha hafde skrefvet dette, til at stadfæste dermed, at Byffer og Krud hafde været bekjendte før saadan Tiid. Men, naar mand betragter hans Ord ret, hvortil skulde da dette nytte? Og hvorledes kunde mand af denuem slutte nogen vis Tiid? Thi, kiære, lad os sætte, at Petrarcha end ikke skref denne Bog, førend i det selfsamme Aar, da hand tog Affkæd af Verden, nemlig an. 1374. saa ere dog Ordene i saadan Stiil, at de ved en god Fortolkning af enhver som forstaar Latin, snarere kunde vise os langt tilbage, en 20, 30. ja flere Aar førend Mandens Død, til Byffernes første Opkomst, end betynde nogen kort Tiid tilforne. *Erat hæc pestis nuper rara, nunc ita communis est, ut unumquodlibet genus armorum.* Vi vide jo, at *Nuper* blifver, efter Materiens Omstændighed, som der tales om, undertiden brugt om en temmelig lang Tiid, som Philologi bevise med Exempler af Cicerone og andre. Og vi vide ogsaa, at der behøves ikke en ringe Tiid, til sliq Paafund, som Canoners Brug, at giøre saa gemeen og almiadelig, som hand skrifver. Og naar det end skönt baade hafde været *rarum*, og var blefvet *commune*, paa en 10. Aars Tid førend Mandens Afgang an. 1374. saa spørges endnu, naar var det da først opfundet? Dette kand ingen slutte af bemældte Ord og Bidnesbyrd. Imidlertid, saafremt det kunde skee uden at trætte mine Læsere alt formeget, og uden at misbruge deres Taalmodighed med det, som maa skee ikke mange finde Smag udi, vilde jeg vel prøfve den Curiositet, at indgaae noget dybere i Undersøgningen af Tiden, naar Petrarcha hafver skrefvet bemældte sine Tvende Bøger *de Remediis utriusq; Fortune*; Helst efterdi alle og enhver af de mig nu bekjendte, som have efterladt os noget enten om Mandens Liv og Lefnet, eller om hans Skrifter, slet intet hafve antegnet om denne Post. Muratorius hafver endelig giort et Forsøg derpaa, just ved Lejlighed af den nu omtalte Loco, i hans *Antiquitatum Ital. Tomo II.* Hand siger, at efterdi Dedicationen er til Azo de Corregio, og Petrarcha kalder ham Fyrste af Parma, saa maae Skriftet være ældere, end an. 1344. udi hvilket Aar Azo soldte Parma til Marggræfven Obizo af Este, Herre over Ferrara og Modena; Thi

ellers kunde hand ikke, naar Azo var skilt ved Parma, hafve kaldet ham *splendidum natalibusque clarum virum Azonem Corregium, Principem Parmensem*. Men Muratorius har udi denne Anmærkning gandske ikke været lykkelig; Og i hvor stor Verbødighed jeg bær for denne høifortiente Mand, saa megen som for nogen lærd Mand i Verden, saa maage jeg dog sige, at herudi hafver hand storligen taget feil. Til denne hans Bildfarelse hafver været tvende Marsager; den første, at hand har troet alt for vel, og ladet sig bedrage af de udi denne Post falske og urigtige Editioner af Petrarchæ Skrifter, og den anden, at hand ikke har giort sig Umage at igiennemlæse Petrarchæ Tilskrift til Azo. Hvad den første angaar, da er intet vissere, end at mand hafver Editioner af Petrarchæ Latinske Skrifter, som disse Ord, eller sliq Titel staar udi: *ad splendidum natalibusque &c. &c.* saasom de Baselske, baade af an. 1554. og 1581. in fol. Hvilke maage hafve uden Tvivl haft nogen ældere Italiensk Edition at følge: Ligesom jeg og hafver seet tvende smaa, trykt til Geneve 1610. og 1619. in 12. hvor der staar, *ad Azonem Corregium, Principem Parmensem amicum suum*; Og de foregaaende Ord (*splendidum nat. cl. Vir.*) udeladte. Men naar mand vil eftersee i de rette gamle Editioner, skal det ikke saaledes findes. I det Kongl. Bibliothek her i Kiøbenhavn hafves tvende, begge trykte til Venedig, og in folio. Den ene af 1501. *impensis Andreæ Torresani de Asula per Simonem de Luere*; Den anden af 1503. *per Simonem Papiensem dictum Bivillagvam*. Og Herr Conferentz-Raad Thott haver i sit nyperlige Bibliothek endnu en ældere, trykt til Basel an. 1496. *per Magistrum Joannem de Ammerbach*. I ingen af disse tre findes nogen saadan Titel, *ad Azonem Corregium Principem Parmensem*; men uden ald Stads og Elogio, blot alleene dette, *ad Azonem*. Nemlig det heder: "Insigne ac plurimum consolarivum opus Francisci Petrarchæ, Poëtæ atqve Oratoris clarissimi, de Remediis utriusque Fortunæ, *ad Azonem*." Saaledes staar baade for ved Tilskrifts-Fortalen; saaledes ogsaa usforandret for ved hver af de tvende Bøger, i alle bemærdte tre Editioner. Endnu i en liden Edition af omrørte Skrift for sig selv, trykt til Lion hos Clement Baudin 1577. in 12. heder Titelen for Tilskriftet: "Francisci Petrarchæ Poëtæ Oratorisque clarissimi de Remediis utriusque Fortunæ *ad Azonem* epistolaris præfatio." Ja i den Italiensk Oversættelse, ved Remigio Fiorentino, trykt til Venedig hos Gabriel Giolito an. 1549. in 8. blot alleene *ad Azonem*.

Utsaa er dette Tilfatt med *Principis Parmensis* Titel useilbarligen nyt, og aldrig i Verden af Petrarcha self. Jeg er forfikkret, at det er først blefven indfatt af en Editore, (ikke veed jeg hvem, eller naar,) til at rette og forreforme andres Frring, der hafve troet, at denne Azo var een af de Marggræfver af Este, Herrer i Ferrara, af hvilke mange hafde det Nafn Azo, og der iblant een, som lefvede i Petrarchæ Tider, og var langt meere bekjendt og nafnkundig, end Azo de Corregio af Parma. Thi at saadan Bildfarelse virkelig maae være hendet, og indkommet i en Edition af bemældte Bøger, kand bevises med de Tydske Oversættelser, hvoraf jeg bekiender det jeg ikke haver seet den ældste, men tvende andre, som maad treffer adskillige Editioner af. Den ene er giort af een ved Nafn Stephan Vigilus, udfommen til Augsburg an. 1539, in fol under den Titel, *Glücksbuch*, beydes des Guten und Bösen &c. Den anden heder, *Trost-Spiegel im Glück und Unglück* &c. trykt til Franckf. 1584. saa og 1604. ligeledes in folio. I begge disse Oversættelser, staar for ved Dedicationen, saavel som foran i den anden Bog: *Un Herren Azonem Estensem, Herzogen zu Ferrar.* Og saaledes seer man, at Auctor til den af Muratorio paaberaahte, saavelsom af Thomasino; i hans *Petrarcha redivivo cap. 6. pag. 29.* og i visse Editioner anførte Titel, *ad Azonem Principem Parmensem*, vel hafver haft nogen Foye, til at underrette Folk om, hvo denne Azo var; (nemlig ikke Azo Estensis af Ferrara, men Azo Corregius af Parma,) men hand har haft uret udi at bedrage Folk og gifve slikt ud for Petrarchæ egne Ord. Ja jeg tør end sige mere; at Petrarcha neppe nogensinde hafver kaldet denne Azonem med Fyrstelig Nafn og Titel; saalidet, som og Azo self hafver brugt, eller nogen Skribent af de Tider tillagt hannem den, i de faae Aar medens hand og hans trende Brødre hafde Herredømmet og Regimentet i Parma. Thi de vare i forfningen tilfammen fire Brødre, Simon, Guido, Azo, og Johannes, Sønner af Ghiberto de Corregio, hand som an 1303. fordref det Kænserlige Partie, eller de Gibelliner, og bemægtigede sig Regeringen i sin Fæderne-Stad Parma, under Nafn af *Domino & Defensore*, men blef nogle Aar derefter igien udjaget af sit Dominio med sin hele Familie. En lang Tid, nemlig nogle og Tyfve Aar derefter, fik de Herrer Scaligeri af Verona, Parma ind, hvilket meest skeede ved Hielp af de Brødre Corregii, og deres stærke Partie. Deres Søster hafde og haft een af Scaligeris til Egte,

Fader.

Faderen til Mastinus Scaliger, som betroede demnem ogsaa Statholder-
skabet i Parma. Men herudi blefve de hannem utrøe, og anno 1341.
hafve de forbenæfnte fire Brødre Corregii, med Philippi Gonzagæ og an-
dres Hielp, taget Parma fra Mastino Scaligero, deres egen Søster Sø-
n, og gjort sig til Herre derofver. Da nu siden den ældste af disse Brø-
dre, Simon, var død anno 1344. kom der Splid imellem de andre. Azo,
som frem for de andre var klog og habile, forjog sin ældre Broder Guido,
og vilde være ene Herre. Men da Broderen fik nogen Medhold af
viffe Naboer, blev Azo frygtsom for Ufaldet, og resolverede derfor
at oplade og sælge Parma til Margrafve Obizo af Este, Herre i Ferrara,
for 60000. Guild-Gylden. Hoved Documentet, som kaldes *Decretum
populi Parmensis*, hvorved Parma kom i Obizo hans Bold, haver Mura-
torius selv Ord fra Ord indfert i den anden Tome af sine *Antichità Estense*
pag. 105. seqq. Og i dette Document kaldes de tu Brødre, samt og Simons
Søn Cagnolus, med ingen anden Titel, end *Nobiles viri, Azo, Johannes,
& Cagnolus de Corregio*. Den ældre Broder, Guido, næfnes ikke; thi
ham hafde de andre jaget bort. Kort sagt; Jeg er saa got som vis
paa, at det ikke skal findes, at Azo er kaldet *Princeps Parme*, enten me-
dens hand var *Dominus*, nemlig indtil an. 1344. in Octobri eller derefter,
i nogen Jialienst Historie af Seculo XIV. Saavidt gaaer mit første
Argument. Det andet skal endnu giøre Tingen langt meere aaben-
bar, og tilfulde opliuse, det Muratorius ikke har været i stand til at slut-
te noget om Tiden, saa længe hand en hafde gifvet agt paa og læst med
Eftertanke Petrarchæ Dedication igiennem til Azonem. Thi af samme
Tilskrift er det saa klart som Solen, at Auctor en har skrefvet den i de
første 10. Aar, efter at Azo var skilt ved sit Herredømme i Parma.
Dette er at sige: Bemældte Dedication er skrefven useilbarligen efter
an. 1354. ja vel en god Tid derefter. Petrarcha taler deri om Azonis store
udstandne Sienvordigheder, og den uløstsalige Skæbne som hafde tref-
fet ham i mange maader, deels ved svare og haalde Sygdomme; deels
ved Forfølgelser af sine Fiender; at hand paa een Tid hafde været en
Herre i sit Faderne Land, og fordrefven deraf i Landfløgtighed; for-
ladt af alle Venner; bragt fra største Riigdom til yderlig Nød og Fat-
tigdom, med videre: Endelig, at hand maatte flakke omkring og skule
sig, imedens mand paagreb hans Tilhængere og Tjenere, som blefve
punte og ilde medhandlede; ja mand taffede hans Husfrue, og det fik

reste hand hafde, hans Børn i Fængsel, og lod ham intet tilbage til Trost. Alt dette staar i bemældte Tilskrift. Og disse sidste Ord, om Azonis Landflygtighed, og Efterstræbelse paa Livet, om hans Hustrues og Børns Fængsel, hans Tieneres Pinsel &c. er alleene nok til at bevise, hvad jeg saade, nemlig at det en kænd være skrevet før det Aar 1354. saasom disse Ulykker vederfores ham just i dette Aar. Historien er denne, og bliver i adskillige Italianiske Historier og Kroniker, som vi har at takke Muratorio for at de ere komne for Livet, fortalt paa saadan Maade: Azo de Corregio, siden hand og hans Brødre vare af med deres Herredomme i Parma, begafve de sig hver sin Vej, til andre Herrer i Italien af deres Svogerskab og Slegtskab. Deres Søster hafde, som jeg før sagde, været gift med Alboino de la Scala, Fader til Mastino Scaligero eller de la Scala, som bemældte Brødre Corregii toge Parma fra, og Azo hafde self til ægte Aloysii Gonzagæ, Herre i Mantua, hans Dotter. Mastini Scaligeri Søn var Canis Grandis Scaliger II. Herre i Verona og Vicenza. Til denne sin Slægt, nemlig sin Søsters Sønne Søn, begaf Azo sig, efter Mastini Død, an. 1353. og stod hannem bi i hans Regerings Sager; Anno 1354. først i Aaret gjorde Canis Scaliger en Rejse til Tydskland, for at afgjøre nogle Sager med sin Gemahlindes Broder, Marggræfve Ludvig af Brandenburg, Kæyser Ludvig af Bæyerns Søn. I sin Fraværelse satte hand Azo til Stadtholder, og betroede ham Regieringen at tage vare. Canis hafde en Uægte Broder, som hedde Fregnano. Denne tog sig strax for at bemægtige sig Staden og Herredømmet; og usforvarendes om Natte-Tide forraskede Azonem, som, da hand var ubevæbnet, og saae sig ingen Medning, gaf sig i hans Villie, og simulerede saa længe, indtil hand kunde komme bort med Livet: Drog saa til Ferrara, og der ventede hvorleedes det vilde løbe af; ladende sin Hustru og Børn tilbage i Verona. Fregnano blef lykkelig i Begyndelsen, ved det at hand om Mordgenen lod udraabe, at hans Broder Canis var død paa Rejsen; Hvorpaa Folket tog ham strax an for deres Herre. Men det varede ikke længe, førend Canis usformodet kom hjem, og indfandt sig til Vincenza. Hans Svoger, Marggræfven af Brandenburg, kom strax efter, med en deel Krigs-Folk hannem til Hielp. Fregnano blef slagen og omsom i Flugten: Canis blev befæstet i sit Herredomme, og lod den omkomnes døde Legeme ophænge. Derpaa lod hand opsøge, og gaac en skarp

Execution oføer en Mængde Mennisker, ey allene dem, som hafde været Medskyldige og Tilhielpere i Forræderiet, men endogsaa oføer hver een, som hand kunde mistænkte derfor; og det uden nogen Barmhertighed: Hvilket gif saa vidt, at mand gaf ham det Tilnaftn *Canis Rabiosus*, ligesom til Forstjæl paa hannem og de andre *Canes Scaligeros*. Azo var den, som hand meest fortænkte, og kunde ikke troe andet, end at hand hafde været lige god med Fregnano. Ham self fik hand dog ikke fat paa, men nogle af hans Tienere lod hand piine og siden hænge; confiscerede hans store Midier; lod reyse en Galge for hans Huus; som blef itaaende og fornyet hvert Aar, saa længe *Canis* var i Livve; kastede hans Frue og alle hans Børn i Fængsel, hvilke blefve længe derefter rançonerede for 14000. Guld: Gylden. Dette sidste fortælles af *Uuctore Chronici Regiensis*, *Petro Franceschini de Gazata*, med disse Ord: "Suspensi sunt tres famuli Domini Azonis de Corrigha; & accepta sunt Domino Azoni omnia bona sua, quia illic ditisimus erat, & erectæ sunt furcæ ante ipsius ostium, & omni anno renovatæ, donec vixit Dn. Canis. Capta est Uxor ejus, & filii parvuli, quos redemit post longum tempus pro XIV. millibus florenorum auri." (Seef *Muratorii Scriptor. Rer. Italicar. Tom. XVIII. p. 74.*) Og der hafve vi da just det, som skal optiuse os disse *Petrarchæ* Ord til Azonem i oftbemældte Tilskrift: "Nulli fere nostrorum hominum par Principem favor, nulli par fuit injuriâ, ut cum paulo ante certatim in amicitiam tuam niterentur, iidem ipsi de nulla alia re concordes, in tuum mox exitium quasi communicato consilio conspirarent. Et pars quidem tuum caput infidiis peteret, auro prius, ac gemmis, largisfuisque muneribus tot per annos propitiæ ac faventis fortunæ, & (quæ his omnibus gravior iactura est,) amicis atque clientibus, univèrsaque familia duris quidem, sed diversis tormentorum ac mortium generibus spoliatum, pars, quæ clementior fuit, illud ingens patrimonium, terras, homines, domos, oppida, invaderet, ut qui modo te viderant, mox e summis opibus ad inopiam redactum, ceu aliquod fortunæ prodigium mirarentur. - - - Nihil omnium præter carcerem defuit, ac mortem, quamvis nec carcer defuerit, dum fidissima conjux, & pars tuorum viscerum nati omnes, natæque ab hostibus capti essent, nullo profus tibi relicto solatio tantæ prolis. Nec mors quidem, dum & tu secum asidue lutereris, & unus ex filiis, jam tunc teneram & insontem animam in carcere possuisset." Nu troer jeg ikke heller, at *Petrarcha* haføer skrevet dette, førend

førend at bemældte Forfølgelser vare ophørte; og Historien siger, at det varede en lang Tid, førend Azo sit sine Børn rançoneret. Og efterdi Gøliet blef staaende for hans Huus, saa længe Canis Grandis levede, saa maaskee det har og ligesaa lang Tid henstaaet med Azo's og og hans Familjens Frihed, nemlig da den yngre Canis III. med det Tilnavn Signorius, myrdte sin ældre Broder, den benæfnte Canem Grandem II. eller Rabiosum, hvilket skeede an. 1359. in Decembri. Utsaa gætter jeg, det Petrarchæ Bog er skrevet eller rettere udkommen fra hans Haand circa an. 1360. Thi at den er skrevet efter an. 1354. er nu demonstreret. Endnu et andet Beviis om Tiden: Der findes iblant Petrarchæ Brevve, nemlig inter *Epistolas rerum Senilium lib. XV* et Brev *ad Joannem Priorem Magnæ Carthusiæ*, som er det sidste i samme XV. Bog. Derudi taler hand om bemældte sit Skrift *de Remediis ad utramque Fortunam*, saasom et Arbeide hand ikke endnu hafde færdigt, men var i Verk med: *Est mihi liber in manibus, de Remediis ad utramque fortunam. in quo pro viribus nitor, & meas, & legentium passiones animi mollire &c. &c.* item, at hand den Tid var kommen til det Capitel *de Tristitia & Miseria*, hvilket er just det 93. i den Anden Bog. Hand beretter og, at selfsamme Dag, som Priorens Brev kom ham tilhænde, skref hand paa dette Capitel, og blef saaledes meget opmuntret i sit Arbeide. Nu findes vel ingen Mars-Tal næfnt ved dette Brev; Men Staden hvor Petrarcha den Tid opholdt sig, staa næfnt i det næstforegaaende ogsaa til bemældte Prior med disse Ord: *in Mediolanensi Carthusia, ubi nunc habito, VII. Call. Majas.* Og at dette var udi Aaret 1357. det kand klart-giores af en anden Epistels dato, som er *in libro Variar. Epistola XIII. (pag. 987. edit. Bas. an. 1581.)* hvor det heder: *Scripta rurali calamo in domo Carthusiæ Mediolan. ubi & æstatem ago, Cal. Septembr. ad vesperam 1357.* Og hermed meener jeg da at hafve fuldbyrdet mit Forsæt, som var at bevise, det Petrarchæ Vidnesbyrd om Krud og Byffer, ikke er, som den ypperlige Muratorius har troet, ældre end 1344. men temmelig meget yngre; I hvorvel det er gammelt nok, naarsomhelst hand kunde skrive an. 1357. eller 1360. at Byffer vare den Tid snart ligesaa almindelige, som noget andet slags Vaaben.

At ellers Petrarcha haver udi samme Ord talt om deslige Machiner af Træ, (*fulmen quod ligneo quidem, sed tartareo mittitur instrumento,*) der maae ingen støde sig paa. Hand har gandske vist seet nogle saaledes giorte. Hvilket ogsaa ofte skeede, længe efter hans Tider, nemlig at mand havde Træ-Canoner, belagde med stærke og tykke Jern-Ringe. Saadanne seer mand ogsaa afmaalede i Roberti Valturii Iode Bog *de Re Militari*; Hvilken Skribent levede midt i Seculo XV. Ligesaa udi Montfaucons *Antiquitez de la Monarchie Francoise*, Tom. III. pag. 228. seq. hvor l' Attaque de la Bastille de la Dieppe forestilles, som skeede an. 1442. Ja mand har og seet saadanne endnu i det XVI. Seculo. Den Tid Kæyser Carl V. kom hjem fra Italien an. 1530. blev hand ved München i Bayern imodtagen uden for Byen af Adelen og Borgerfabet; og de havde hos sig 100. Canoner; hvor iblant een var af Træ 18. Goed lang, med Jern-Ringe belagt, som mand havde taget fra Bønderne i Bonde-Krigen ved Rastad i det Salsborgiske. Dette fortæller Crusius *Annal. Svecicor. lib. XI. P. III. p. 61.* Derfor har Pantaleon fingeret, i sit Elogio Berth. Schwartzii, at bemeldte Munk gjorde sin første Prøve med Træ-Stykker, og siden gjorde hand dem af Jern og Malm. In Summa, at bruge Træ-Canoner, holder ingen Artillerist underligt; da mand har endogsaa nyligen i forleden Sommer (Mar 1744.) læst derom i Krigs-Tidenderne fra Tyskland. Endogsaa har mand dem undertiden af Leder, som mand siger at Kong Gustaf-Adolph først fandt paa. Men at dreve Canoner af Jis, og skyde deraf med Krud og store og mange Punds Kugler ofte og flere gange, uden at de brister, er noget endnu artiger, og maa skee for mange utroligt, hvis det ikke var bleven prøvet i Petersborg an. 1740. efter den af D. Georg Wolfgang Krafft udkomne Beskrivelse, og mange 1000 Tilskueres Vidnesbyrd.

Saavidt haver jeg da nu fremfort de Vidnesbyrd, som jeg har fundet agte saa gyldige og giæve, at ey noget kand falde imod dem at sige: ey paatvivlende, det jo flere maatte være at finde af samme slags, naar mand vilde eftersøge endnu videre. Dog ere mig end ogsaa forekomne nogle passages, som jeg ey har villet reflectere paa, til at sætte dem iblandt de andre, og tør ikke holde dem antagelige,

til at citeres saasom Vidnesbyrd i forehavende qvæstion. Dertil hø-
 rer den locus in *Annalibus Corbejensibus* ved det Aar 1316. "Petrus
 "Dingsted, dum fratrem Maurum per Solling comitatur, præeuns
 "illum, à venatore ex improvise globulo plumbeo trajicitur. Venator, cum
 "Mauro, securitatis ergo sponte in monasterium fugiens, culpam
 "deprecatur, & cum casus factus esset non ex proposito, absolutio-
 "nem impetrat., Ut troe, dette Skud at skulde være skeet med Krud,
 lader sig ikke læt giøre. Thi saa gemeene vare det slags smaa Byffer
 ikke, end ey, som jeg troer, Hundrede Aar derefter, at Jægerne
 havde dem i Brug. Derfor maae det være skeet med et Armbyst,
 hvortil mand ogsaa brugte Blye-Kugler, ligesom Romerne til deres
 Slynger. Herforuden erindrer jeg mig, at have læst i *Andreas La-*
zari von Imhofs Histor. Bilder-Saal, om et Metall-Stykke i Toy-
 Huuset til Amberg udi Ober Pfalz, hvorpaa skal staae det Aars-
 Tal 1303. Dette vil jeg lade til andre at domme om. Og mon det
 ikke kand være een, saa at sige, Trykfeil? nemlig, at den der har
 gravet Aars-Tallet har satt et C for lidet: Hvilket man jo underti-
 den har fundet paa Wynter; saa eg i visse trykte Boger, trykte i
 Seculo XV. hvor der staaer *Impressus hic liber anno MCCCXC.*
 som skal være *MCCCCXC.* Endelig treffer mand hos visse Poliske
 Skribentere en mærkelig Observation, hvis den ikkun var saa sand
 og rigtig: At ikke ret længe efter Seculi XIV. Begyndelse, skulde
 Creus-Herrerne i deres Kriger med de U-christne Littauer have havt
 deslige Skøde-Gevær. Stanislaus Sarniczky skriver det i sine *Annal.*
Polon. lib. 6. at omtrent an. 1329. blev den Littauiske Fyrste Gedimin
 skudt med en Byffe-Kugle: "Gediminus, cum ipsemet, ceu miles
 "gregarius, machinas mœnibus arcis Vielonæ admoveret, a milite
 "Mariano globò bombarde, tum primum in Germania inventæ, nec dum Lithua-
 "no militi vise, trajectus fuit." Og den Jesuit Albertus Wijuk Kojalo-
 wicz, som, efter Sarniczky, har skreven *Historiam Lituaniam*, har ud-
 pyntet samme passage saaledes (lib. 7. ad an. 1328.) "*Multam stra-*
 "*gem succedentes vallo Lituani acceperunt ab insolenti hactenus ar-*
 "*morum genere. Fistulas enim ferreas, quæ pulvere pyrio & globis one-*
 "*rate, conceptam intra pulverem flammam evomendo, magno simul impetu vehe-*
 "*mentique cum fragore globum in adversos ejicerent, jam tum ad Prussorum*
 "*usum pervenisse memorant nostrates. Ingeniosum hujus seculi inventum,*
 "sed

“sed quod omnem veteris militiæ gloriam insigniter prodegit - - .
 “*Hoc teli genere Gediminus trajectus, cum oppugnationem ferventius*
 “*instruit ac urget, inter ordines exanimatus concidit.*” Men hvad
 for Documenter disse tu gode Mænd har havt, for dette, lader jeg
 urandsaget: ja jeg meener, at det ey heller behøves at bemøye sig
 om. Dlugossus, som er en langt ældere Historicus, og, uagtet alle
 hans mange og store Feil, dog den beste af alle Poliske, stadfæster
 gandske ikke denne Snak, om Byssernes saa tiilige Brug i de Lande.
 Hand gjør endogsaa dette Krigs-Tog, som de andre tu omtaler, og
 Beleyringen for Wieluna, over en Snees Aar ældere, og sætter
 det til annum 1307. Ja hand siger, at Gedimin blev skudt, ikke
 med en Byffe, men med en gloende Piiil. “*Erat inter obsessos*
 “*Prussix unus Crucifer sagittandi peritus, & qui ob id sagittariorum*
 “*Magister vocabatur, qui igneis sagittis barbaros vexans, dierum una*
 “*Ducem Lituaniæ Gediminum ignea sagittâ per corpus transfixit, a quo*
 “*vulnere moribundus animam illico exhalavit.*” Saaledes haver
 ogsaa Matthias de Miechovia in *Chronico Poloniae*, og, udaf hannem,
 Caspar Schüz i sin Preussiske Krønike berettet Tingene. Om Dlu-
 gossio vil jeg dog herved gjøre denne Anmerkning, at hand er een af
 dem, der betiener sig af det Ord *Bombarda*, naar der tales om de gamle
 Blider eller Krigs-Machiner. Hvilket mand finder hos ham, ey al-
 lene in anno 1330. pag. 999. og 1001. men ogsaa længe tilforne ad an.
 1256. ja ogsaa ad an. 1226. Saadant bekræfter dog slet intet Nau-
 dæi for omtalte Meening; ald den stund mand veed, at Dlugossus
 har levet indtil an. 1480. og derfor givet sig saadan Frihed at mis-
 bruge Ordet, paa selvsamme Maade, som jeg har tilforne sagt om
 Theodorico Engelhusio, Luca Pulci, og flere. In Summa, jeg
 leder og spørger endnu efter en Skribent, der har levet forend an.
 1300. og har brugt bemeldte Ord. Tingen i sig selv angaaende,
 nemlig Byffe-Krudet, da bliver endnu mit ældste upaatvifselige
 Beviis derom, det som Du Cange har fundet af an. 1338. da
 alligevel dette selvsamme giver tilkiende, at Opfindingen maae
 endnu være ældere: Men hvormeget ældere, er, saa vidt jeg veed af
 at sige, en gandske mørk Sag; og staaer derhen, om den nogen Tiid
 med Visshed skal vorde udfunden.

Ja hvad Bished fand der vel ventes, enten om Tiden, naar denne Kunst er opfunden, eller om Landet og Stædet, hvor det er skeet? Naar vi finde, at Møererne i Africa have havt den lige saa tilig, som de Christne, om ikke længe tilforne: Saa fremt det er sandt, som Don Pedro Biskop i Leon (*Legionis Episcopus*, og ikke *Lugdunensis*, som den stymper's Majolus tre gange kalder ham,) beretter i Kong Alphonsi XI. Historie, at udi et Søe-Slag imellem Kongen af Tunis og den Moriske Konge i Seville, som skal være holdet førend det Aar 1330. havde de af Tunis nogle Jern-Machiner, giorte som lange Tønder, af hvilke de ligesom tordnede med Jld. Og Mariana vidner, efter de ældere Kronikers Fortælling, at den Tid Algezira blev belejret af sidst-bemeldte Kong Alphonso XI. af Castilien, anno 1343. og Spanierne af deres gammeldags Steen-Blider skjødte Steene ind paa Møererne, svarede disse dennem igien mid Jld og Jern-Kugler, der gave forskreffelige Knald. Den velbetænse og fornuftige Chronologus Sethus Calvisius haver ved denne Marianæ Beretning (i sin *Chronologie* ad annum 1342.) giort saadan Reflexion: „Si hoc verum est, bombardarum inventio antiquior est, „quam putatur; aut Bertholdus Schwartz Monachus, qui „tormentarium pulverem invenit, ante hæc tempora vixit.,, Ja den gode Calvisius haver siden i sin heele Bog, ingensteds villet nævne bemeldte Schwarz; tvært imod andre Chronologorum Maneer, der alle samtlige sætter ham ved 1380. eller 1379. Et andet Raisonnement derover haver P. Charenton giort, udi hans Franske Oversættelse af Mariana. Dette lyder saaledes: „Il est assez surprenant, que les Chretiens Espagnols n' eussent dans „ce Siege ni l' usage ni meme la connoissance de l' artillerie, & qu' „au contraire les Maures l' en servissent; cela montre que ceuxci „ont plus de genie & de curiosité pour les nouvelles inventions, „que n' auroient les Espagnols de ce temps-là. *L' Artillerie & les „Canons aiant été inventez en Allemagne & par des Chrétien*s, il étoit „plus naturel que les Espagnols en eussent l' usage & la connois- „sance avant les Maures.” Men jeg maatte spørge, hvor fand P. Charenton, eller nogen, sætte saa sikkert og vist, (som et principium, contra quod non disputandum,) at Canoner ere først opfundne i Tyskland, og ved de Christne? Helt naar der betragtes den

den store U-samtydighed iblant Skribenterne, endogsaa de Tydske, (som vi noksom af det foregaaende have hørt,) om Inventionens Tid, Sted, Personen, og alle Omstændigheder? Mon de ikke lige saa rimeligen kunde være komne fra Morerne i Africa, og igiennem Spanien og Frankerige til Tydskland? Thi at Saracenerne ellers have, fra langsommelige Tider af, havt den Kunst at kaste Jid udaf Fyr-Morser, og betient sig deraf udi den Krig imod Kong Ludwig den Hellige, midt i det XIII. Seculo, det er gandske aabenbar, og vidtloftigen samt heel omstændeligen fortalt af Jonville, som var selv med, og meer end noksom saae og erfarede det. (vid. *Memoires de Jonville chap. 28.*) Alleniste dette finder mand ikke, at der folgede Kugler med denne Jid, eller at udaf det slags Machiner eller Morser blev andet, end en forfærdelig Jid og gloende Materie udspredet, der gav et skræffeligt Knald, tvendte og odelagde hvad som den fandt for sig, og kunde ey slukkes uden med stor Nød og Vanskelighed. Jonville kalder det ogsaa *Feu Gregois*; Og har da vel været af samme slags *Ignis Græco*, hvorom her og der tales hos Scriptoros Byzantinos; og som Du Cange noksom har beskrevet i sine lærde Anmærkninger over Jonville, pag. 71. & seq. og over *Ville-Hardouin*. Men denne Kunst er udi Grækeland og Asien over Tusinde Aar gammel. Mand har og Compositionen af deslige Materie, hos endnu meget ældere Scriptoros poliorceticos, i sær udi Julii Africani *Cestis*; hvorom videre er at læse hos Isaacum Vossium, i hans *Observationibus cap. XV. pag. 87. sq.* Af saadant slags fandt maasske Judianernes gamle Kunst have været, hvorom baade bemeldte Vossius, saa og Thomas Hyde udi sin *Historia Shabiludii pag. 175. sq.* handle. Da ogsaa en god Deel almindelige Skribentere, naar de handle om Byffe-Krud, pleje at gjøre Bæsen af denne Kunstes Vælde hos Chineserne, ja somme vilde meene, at den Europæiske Opfindere fandt have faaet den dervra; saa synes mig usornodent at igientage, hvad som andre udaf Confalvo Mendoza, Jo. Hug. Linschotano, Jo. Petro Maffejo, Alexandro Valignano, Andrea d'Aguirre, Trigaut, Jarrigne, Martinio, *Relationibus Missionariorum*, Kircheri *China illustrata*, og *Voyages de Tavernier* have citeret, og alleene noyes med at anfere hvad den nyeste Skribent om China P. du Halde haver derom, udi sin anden Tomo (pag. 47. ed. in fol.) "Quoique l'usage de la poudre soit ancien à la

Chine, l'artillerie y est assez moderne, & l'on ne s'est gueres servi de la poudre depuis son invention, que pour les feux d'artifice, en quoi les Chinois excellent. Il y avoit cependant trois ou quatre Bombardes courtes & renforcées aux portes de Nanking, assez anciennes, pour faire juger, qu'ils ont eû quelque connoissance de l'artillerie. Ils paroissoient cependant en ignorer l'usage, & elles ne servoient là, qu'à être montrées comme des pièces curieuses."

Jeg vil ikke tale om den hos de gamle Poeter omtalte Salmonei Ild og Torden; en heller om Kæyser Caji Caligulæ Kunst at skyde Steene og Ild af en Machine op imod Himmelen med stort Knald og Bra- gen; Hvilket en alvorlig Historicus Dio Cassius bevidner, imod En- den af sin 59de Bog. Dog maae jeg lee ad nogle smaae halv-lærde Criticis, der holde begge disse narrationer for Fabler; i sær den første, fordi den haves hos Poeter. Men min Tid er nu ikke, til at indlade mig her i denne Disputation, hvor jeg alleene handler om Byffe-Krud. Mit Spersmaal bliver ikkun dette, om ikke de Afri- canste Movers brændende Materie eller Byffe-Krud, hvorom Bi- skopen af Leon, og Mariana have talt, og hvortil og'aa brugtes Lad- ning med Jern-Kugler, haver været næsten af samme Art og Com- position, som vores endnu brugelige? Og selgeligen, om ikke de Christne have lærdt dette Arcanum af dennem, ved Begyndelsen af det XIVde Seculo, eller da omtrent, som mand siden tid efter anden i Europa har raffineret? Det er jo en bekjendt Sag, at de Chymiske Studeringer, hvoraf Byffe-Krud u-imodsigeligen er en Frugt, bleve, i de Seculis og forhen, vel saa meget, ja mere, ovede hos Sara- cener, Araber, og Morer, i Africa og Asia, end de bleve i Europa. Dette erindrer jeg mig ellers at have læst, at mand i forstningen, baade i Frankerige og Endskland, holdte Kunsten hemmelig, brugte den sparsom, ja ligesom undsaae sig derved, som noget halv-u-ærligt, og ikke uden den yderste Nød at bruge, ja saasom en umenniskelig mor- disk Kunst, stridende imod den lovlige gamle Krigs Brug. En an- den Aarsag, hvorfore Kunsten blev saa maadeligen i forstningen brugt, og at mand finder saa sparsommeligen talt derom, forend an. 1380. har bestaaet i den Ubehændighed at omgaaes ret dermed, forend Haandværket blev ved Tid, Dvælse og Eftertanke bedre lærdt, og mand paa sandt at gjøre Canonerne bequæmere: Hvorom Guicciar- dini

dini i sin første Bog, pag. 25. giver og nogenledes Forklaring. Saa beholdte mand og længe derefter, ja indtil i det XVIIde Seculo, endnu det gamle slags Artillerie, med Blider, Muurbækkere, Traubukke og deslige, item Bue og Pille, tillige med Canoner og Byfser. P. Daniel bemærker dette rigtig i hans *Hist. de la Mil. Franç. livre 6. chap. 5.* sigende: "Quoique les armes à feu aient avec le tems fait disparoitre les autres, on sçait toutesfois, que pendant plus de deux siecles on s'est servi en même tems des unes & des autres, puisqu' il y avoit encore des flèches dans les dernieres années du regne de François I. & même depuis." Hvilket er at sige, indtil midt i det 16de Seculo; Thi K. François I. døde an. 1547. d. ult. Mart.

Vel burde her ogsaa tales noget om den berømte Engellske Munk og Alchymist Rogerio Bacon; Efterdi dog endeel af hans Professions-Brodre og andre Chymiens Elskere, saasom vores Dr. Olaus Borrichius, Dr. Morhof, og flere, (ikke at tale om den Halliske Observatore, *Tøm. X. Differt. XII. de Pulvære pyrio*, som er en meget maadelig piece,) ville endeligen have ham til den første Krudmagere, og at have beskrevet samme Kunst et heelt hundred Aar, førend Berthold Schwarz kom frem; at forstaae, naar denne sidste skal høre til det Aar 1380. Bist er dette, at Bacon, som levede i det XIIIde Seculo, og skal være død Aar 1284. har skrevet en liden Tractat, *de Secretis Mirabilibus Artis & Naturæ*; (der er intet mindre end rar, som dog noale ville meene, efterdi den foruden flere Editioner, staar i den Baselske *Penu artis auriferæ*, det Strasborgiske *Theatro Chémico*, ja og i Mangeti *Biblioth. Chymica*.) Udi denne Tractat tilkiændegiver hand tydelig nok en sliig Composition. Passagen er ey vidtløftig. Naar hand har talt om Igne Græco, og Luminibus perpetuis, fortæller hand derpaa saaledes: "Præter hæc sunt & alia stupenda naturæ. Nam soni, velut tonitrus & coruscationes fieri possunt in aëre, imo majore horrore, quam illa quæ fiunt per naturam. Nam modica materia adaptata, scil. ad quantitatem unius pollicis, sonum facit horribilem, & coruscationem ostendit vehementem, & hoc fit multis modis, quibus civitas aut exercitus destruat, ad modum artificii Gedconis, qui lagunculis fractis & lampadibus,"
igne

"igne exfiliante, cum fragore inæstimabili, infinitum Madianitarum destruxit exercitum, cum 300. hominibus." Den Frankos Blaise Vigenere, haver, i sin Tractat *de Igne & Sale* (*Theatr. Chem. Tom. V. p. 37.*) arriperet denne Bacons Lignesse, som hand gjør med Gedeons Kruxfer, og fremstiller ret alverligen, om de og ey kunde haver været globi ignei, quos granatos vocant, vel olle ignibus artificialibus instructæ: quæ pulveri bombardico plane conveniunt. Morhof i sin *Polyhistor* (*Tom. II. lib. 2. cap. 38.*) er halv vred paa Camden, at hand udi sine *Remaines* (*pag. 207.*) ikke har vildet unde sin Landsmand Roger Bacon den Ære af bemelte Invention, men heller følge den gemeene Hob, med at lade sig Koes til en Tydsk Munk. Jo. Dee, der har skrevet notas til bemelte Bacons Bog, saavelsom Borrichius (*de Ortu & progr. Chymicæ pag. 126.*) meene, at Roger Bacon haver med Flid skult og fordult denne sin Kunst for Verden, og holdet den tilbage, maaskee for det meget onde, hand saae at der viide komme af. Herom kand enhver domme hvad ham lyst. Og mig synes, at Thomas Hyde haver ikke saa ilde dømt, i sin forhen ommældte Bog *de Shabiludio*, naar hand siger: „Potest esse & sæpenumero contigit, ut diversi homines in diversis regnis & climatibus degentes, in idem inventum casu inciderint, eorum ingeniis eadem methodo operantibus. Quod idem Rogerio Bacono contigisse videtur, cum in id ipsum suopte ingenio inciderit, quod postea Anclirzen de Friburg, & Bertholdus Schwartz perfecerunt & prodiderunt, & quod olim apud Indos & Chineses inventum fuerat, id quod Chineses jactantant.“

Udi samme Seculo, som Rogerius Bacon, haver ogsaa den fornemme Theologus og Philosophus Albertus Magnus levet, og er død an. 1280. Hannem have og visse Folk vildet unde den Priis, at have skaffet de første Stykker og Byffer, samt Krudet, ind i Verden. Naudé udi sin *Apologie pour les grands hommes, qui ont été fausement soupçonnés de Magie*, citerer derom en Skribent, som kaldes Jo. Matthæus de Luna in *libro de rerum inventoribus*. (Denne Jo. Matthæi Lunensis Bog er langt fra ikke saa anseeligt et Verk, som Polydori Virgihii, men bestaaer ikkun af faae Urk, og blev først, som et partus posthumus, frembragt for liuset af Auctors gode Ven, den berømte

tomte Augustino Justiniano, Episc. Nebiensi, til Genua 1520. siden er den trykt til Hamborg anno 1613. in 8.) Hans Ord liude saaledes Cap. 12. *Albertus cognomento Magnus, Ordinis prædicatorii sacerdos, primus bombardam, bombardulam, & sclopum manualementem excogitavit.* Men saadan Meening haver ey siden vundet nogen Credit; og Naudé undrer sig over, hvorføre Alchymisterne ikke have taget sig an at holde den ved lige; hvilket de dog kunde have gjort med vel saa god Skiel, som at skrive, det samme Albertus havde *Lapidem Philosophicum*. Mand er ellers kommen efter, at Nyttet om Alberti M. Krudmagerie haver grundet sig paa et af de Skrifter, der er udgivet under hans Navn, og kaldes de *Mirabilibus Mundi*. Men hverken dette, ey heller et andet, som kaldes *Alberti Experimenta*, er hans Arbejde; Lige saalidet som den lumpen *Tractat de Secretis Mulierum*. Saae Skribentere i Verden have haft sig Vandheld i saa høy Grad, som denne lærde Mand, at faae Navn for saa stor en Mængde Lapperie og Snabs, som de aldrig havde tænkt paa: Og omendskiont hans bekjendte Skrifter, i den Edition mand haver, fylder allerede 21. store Foliaanter, kunde mand dog vel fylde en halv gang saa mange til, med de falske og supposititiis.

Men, da nu noksom af alt dette er at skionne, det den gemeene Tradition, om Krudets Opfindning circa an. 1380. er aldeles u rigtig, saa spørges, hvad skal her da blive af Berthold Schwarz? Skal hand udmunstres af Historien? Eller maae hand ingen Krudmager mere være? Jeg svarer, at ingen af Deelene er min Tanke, eller mit Forsæt: Hand maae gierne være Krudmager; ja ogsaa have et Sted i Historien: Det giælder kun om at finde det rette Sted, eller et ohngesfærligt Nars-Tal, til ham. Hand maae og hede for mig baade Berthold Schwarz, og Berthold Weiss; baade Bertholdus Coloniensis, og Goslariensis; Franciscanus, eller Benedictinus; Alleniste ikke Bertholdus *Cimber*, førend dette Landsmandskab lovliger er bleven beviist. Men saafremt hand skal passere for den første Krudets Opfindere, da faaer hand u-omgængeligen flyttes meget høiere op i Chronologien, end enten Franciscanernes Historie-Skriver P. Lucas Wadding har satt ham, (nemlig an. 1365.) eller Dr. Achilles Gallarus i sine Annaler (h. e. an. 1354.) Og siden vil det endda

komme an paa, imellem ham og imellem Morerne i Africa og Spanien, hvilke af demnem der skal beholde Vren for Krudets Opfindning, eller dets Indbringelse til os andre i Christenheden. Hvis det endeligen var faldet nogen af de første Skribentere ind, der have talt om benævnte Munk, i steden for deres almindelige Snak om anno 1380. at flytte hans Alder og Mars-Tal saa høyt op, som Julius Cæsar Bulenger har gjort in *Historia sui Temporis, lib. 5. pag. 199.* var baade Schwarz og os andre, der har fordærvet saa megen Tid og Umage paa at udfinde ham, skeet en stor Tjeneste. Thi Bulenger, saasom hand troede hvad hand havde læst, baade at de Engelske havde havt Canoner i det store Slag ved Cressly an. 1346. ligesaa an. 1354. og vilde dog have Berthold Schwarz conserveret, og hans Historie at skulde blive i sin Værd, resolverede derfor at gjøre et got slag deri, og fastsætte at bemelte Munk havde opfundet Kunsten an. 1330. Thi saa skriver hand ad an. 1557. "Id temporis per Sodales S. Augustini China cognita & lustrata est, ubi tormenta muralia ante annos 800. in usu fuisse produnt: qvæ in Europa anno 1330. reperta per Bertholdum Schwartzium Monachum & Alchymistam, mox ad bella pugna Cressiaca adversus Gallos sub annum 1346. ab Anglis translata, tum a Danis & Venetis anno 1354. usurpata sunt." Dog er, foruden hannem mig endnu en anden forekommen, der har samme Meening, nemlig en Spansk Capitain, ved Navn Diego Vfano, i hans *Tratado de Artilleria*, trykt til Bryssel an. 1612. Hand siger ligesaa, at den Tydske Munk hittede paa Kunsten ved det Aar 1330. Skal jeg nu ogsaa forklare, hvad mig er indfalden, da, som jeg ikke kand holde for anstændigt og tilladt, efter en saa temmelig gammel Tradition saa gandske at negte, det jo en Tydsk Mand, med det Navn Berthold Schwarz, (enten Munk, eller Philosophus Chymicus, eller begge Deele) har været til, og har laboreret i Chymien, saa og gjort Krud; Saa meener jeg, at mand, indtil videre, kand sætte hans Alder ved an. 1354. efter Achillis Gassari autoritet, som p. hede gemeenlig at have gode Documenter for sig. Saa meener jeg ogsaa, at forend den Tid skal mand i Tydskland have vidst lidt af Krud at sige, og, om mand end havde hørt derom, ikke vidst at gjøre det. Men da Kunsten dog alt tilforne vidstes i ar dre Lande, og blev der fordult som et stort Arcanum, haver denne Tydske Alchymist

mist indseet denne Hemmelighed, og endelig truffet derpaa; saa at hand er bleven dets første Opfindere i Tydskland. Om Constantinus Ancklitzten har været hans Collaborant; eller denne ligeledes til Frenburg har laboreret og fundet det, imedens Berthold Schwarz var til Colne, eller andensteds, lader jeg være u-decideret. Skulde dette dog ikke finde Bisald, da har jeg endnu een anden Giættning i Hinderhold; for ikke at falde i Ugunst hos dem, der endeligen og absolute, med Michael Majer og hans lige, ville have Byffe-Krudet regnet til vera inventa Germaniæ; Nemlig jeg veed da ikke bedre, end at gjøre den gode Schwarz endnu et hundrede Aar ældre, efter Mester Hemmerleins eller Malleoli autoritet, som siger, at hand var til, hen ved 200 Aar før hans Tiid, hvilket bliver da circa annum 1250. Hvorved og dette vindes, at ingen fandt saaledes betage Tydskland den Ære, at jo Kunsten hos dem, og ved een af deres Landsmænd, er bleven først i Europa funden, og det førend Rogorius Bacon, eller nogen Frankos eller Spanier kunde have nogen Deel deri. At nu Krudet ikke blev brugt, eller noget om Bombardis erfares, førend i Seculo XIV., hvem fandt dertil? Men at sige min oprigtige Meening, da haver vist nok Malleolus gjort Regningen alt for rum, saa at vel meget, ja over et halvhundrede Aar i det ringeste, faaer deraf at affappes. Thi ikke at tale om saa mange andre Skribenteres Uvidenhed om Tingen, er den eniste Ægidii Columnæ Stiltiendhed hos mig saa vigtig, at ingen skal bilde mig ind, det mand havde Krud og Canoner i Europa i hans Tiid, og hand dog intet derom havde erfaret.

Sierde Afhandling.

Sig staar endnu det Fierde Stykke tilbage, som skal handle om den almindelige Tradition, at Krud og Stykker bleve allerførst brugte i Italien, den Tiid Venetianerne havde Krig med Genueserne, og belejrede dem ved Chioza, (paa Latin kaldet Fossa Clodia, og af somme Clugia, hvoraf samme Krig kaldes Bellum Clodianum eller Clugiense.) Den begyndtes an. 1377. og varede indtil an. 1381. Ingen fandt sige andet, end det jo bemelte Tradition,

tion, at Stykkerne da først bleve opfundne, er mangfoldigen bevidnet, igientaget og stadfæstet af store Skribentere, og snart af det beste slags Historie-Skrivere. Hvem skulde da andet sige, end at Tingen maatte være sand og riutig? Og det er den dog alligevel ikke. Saa vanskelig og indviklet en Ting er undertiden, og paa visse Stæder, Veritas historica, og saa stor Forvarlighed, samt vidtloftig Efterfølgning og Læsning gives undertiden fornøden til at udfinde den. Omendstiont nu bemelte Fortælling findes i en mænade andre Bøger, saa vil jeg alligevel nu allene nævne de Italienske, som have frembragt den, og af hvilke virkeligen alle andre have taget den. Deraf er da den første, og, saavidt mig endnu er bitterligt, den ældste, Blondus Flavius, i hans *Histories Decadis II. libro X.* som siger, at Venetianerne udsendte en Capitain, ved Navn Joannes Barbadicus, med 100 smaae Fartoy, Slupper og Baade, og en Bombarda paa hver af dennem, hvilket var den Tid en gandske nye Invention, og hver Skud fældede 2 eller 3 Mennisker af Gemueferne. Og i den 3die Decadis første Bog siger hand: "Bombardas, novum certe instrumentum, quo Venetos in Italia primos bello Clugiensi, quod cum Genuensibus gesserunt, Germanis ministrantibus, usus fuisse, ostendimus." Efter hannem kommer Platina, in *Vita Urbani PP. VI.* og skriver det endnu klarere: "Hac etiam arte Barbadicus usus est: Inventa tum primum a quodam Teutonico bombardas fuit, a sono & tonitru sic dicta. Nulla erat scapha Venetorum, nullus lembus, quin duas bombardas, & eo amplius haberet: quibus multi Genuenses, ut a re insolita, nec ad præcavendum scita, opprimebantur." Selvsamme Platina, i *sin Historia Mantuana lib. 3.* naar hand mælder, at Franciscus Gonzaga forsuenede sine Fæstninger med Bombardis circa an. 1390. tilføyer hand dette: "Hoc genus instrumenti paulo ante, bello Genuensi, excogitatum fuerat." Machiavellus in *Historia Fiorent. lib I pag. 52.* „Tra i Genovesi & i Venetiani per Tenedo Isola nacquero guerre importantissime, per le quali si diuise tutta Italia; nella qual guerra furono prima vedute le artiglerie, istrumento nuovo trouato da i Tedeschi." Joannes Candidus in *Commentariis Aquilejensibus lib. 7.* „Genuenses post longam pugnam Joannes Barbadicus armatis lembis quibusdam impositis bombardis, illa tempestate apud Teutonas inventis, tantare insolita percussos, facile repulit,," Antonius Sabellicus *Ennead. IX. lib.*

lib. IX. „His certaminibus quidam autores sunt, *hominem Germani sanguinis, ignobilem alioqui, tum primum bombardæ usum Venetis ostendisse, cui a sonitu sit nomen inditum: Hujusmodi machina haud uno in loco Veneti jam inde usi dicuntur ad hostem procul incessendum: Quæ Genueses clade, quoniam id malum adhuc ignotum esset, haud mediocriter affecti sunt.*„ Og endeligen Genuesernes egne tvende Historici: Forst Augustinus Justinianus, Episcopus Nebiensis, *Annalium lib. 4 fol. 145. hvor hand skriver, at Venetianerne havde udi omtaltes Action „la moltitudine di bombarde, rironate di novo per questo tempo - - & seguiva l' effetto, non potendo i Genouesi schiffare i colpi delle bombarde: Og siden fol. 147. Veneziani aueuano edificata una fortezza sul porto di Chioza con le bombarde, l' uso delle quali non haueuano anchor Genouesi, e tirauano & all' armata, & a quelli di dentro.*„ Dernæst den anden og yngere, for sin herlige Latin berømte Vbertus Folietta, *Histor. Genues. lib. 8. „Genueses inprimis a bombardis lædebantur, quas singulas singulæ (Venetorum) scaphæ vehébant: quod novum tormenti genus, tunc primum in Italia auditum, Genueses novæ rei specie obstupefactos inprimis turbabat, cum singulis illarum ictibus duo, aut tres, aut plures etiam mortales, exanimarentur.*„

Alt nu alle disse Auctoritates, i hvor gamle, upartieffe, heel reputeerlige, og fast i alle andre Ting troværdige, de end ere, dog slet intet due, eller bør og kand giælde, til at beviise den omtalte Ting, det skal jeg strax giøre beviist. Jeg vil ikke tale om, at de ere ikke gamle nok; helst naar mand kand finde nogen ældre, og allerhelst naar mand haver dem der levede, og vare med og saae Tingen, da den foregik: Thi mand maae lee ad den Jesuit Carolo de Aquina, som siger, at Laurentius Valla kand best attestere om Sagen, *qui ferè æqualis fuit Bombardis inventis: Og derpaa fører hand nogle Ord frem, om Venetianernes Krig ved Fossam Clodiam, som aldrig ere skrevne af Valla, men staaer hos Volaterranum, en yngere Skribent end Valla er. Men hvad denne sidste anbelanger, da har hand intet talt, om Bombardis, uden hvad som nok lader sig forsvare, og har ingenstæds bekræftet den Mæening, som Carolus de Aquino er for. At hand og levede æqualis fere bombardis inventis, har hverken hand selv*

sagt, ey heller er det sandt. Hoved-Spørsmålet bliver her dette, om mand haver nogen Venetiansk Historicum, der bevidner, at Bombardæ bleve allerførst brugte af Venetianerne i deres Krig mod Genueserne ved Chioza, og at dette slags Machiner vare tilforne ubekjendte i Italien, og i sær for Genueserne? Dertil svarer jeg Nej; Aldrig en eenigste Venetiansk Historicus har skrevet sligt. Ja Antonius Sabellicus selv, da hand skrev sin Venetiansk Historie, haver ikke vovet at sætte det deri, nemlig fordi hand slet intet deslige havde fundet i Republicvens Annaler eller Memoires; omendstiont hand længe derefter haver indført det i sit andet Verk, kaldet *Enneades*, som er et slags Historia Universalis; (dog indført det paa andres Credit, og med saadan Forord: *quidam auctores sunt*; hensigtende dermed uden tvivl til Blondam og Platinam.) Bartholomæus Facius, en fød Genuessk Undersaatt, har skrevet en egen Historie de *Bello Clodiano*, hvilken hæves in *Thesauuro Antiquitatum & Historiarum Italiae*; og der søger mand det ligeledes forgiæves. Den store Mand Andreas Naugerius, Republicvens til Benedig egen Historiographus, saa og Ambassadeur til Keyser Carl V. og til Kong Franciscum I. har efterladt en Historie paa Italiensk, hvilken nu først for faae Aar siden er fremdraget for Liuset, ved Muratorii Omsorg, i den *XXIII. Tomo. Scriptorum Italiae*: Derudi findes den omvorte Krig ved Chioza vidtloftigen beskrevet; men om Bombardis ikke eet Ord, at de den Tid først bleve brugte. Carolus Zenus var Venetianernes General, imdens de holdte Genueserne belejrede ved Chioza: Hans Levnets og ypperlige Bedristers Historie er beskrevet af hans Sønne-Søn, og bemeldte Krig til noye sammesteds fortalt. Derudi findes virkeligen Bombardæ nævnte, som de, der bleve samme Tid brugte, men ikke som nogen nye Invention. Saa at den kloge og meget sluttige Mand Aubertus le Mire, fordum Dom-Herre i Antwerpen og Bibliothecarius til Bryssel, haver havt stor Narsage til at skrive, (udi sit Chronico, som hand har tilføyet Sigeb. Gemblacensis og andres Kroniker, og hvor hand ved an. 1380. gjør Dubia imod den gemene Tradition,) nemlig dette at skrive: "Atque, ut de annorum discrepantia nihil dicam, quis Germanum Monachum Venetorum se bello immiscuisse crediderit? Aut si ita quis esse contendat, quæ est illa, quæ so, Venetorum historicorum scriptorumve ignavia, ut tam prodi-

"giosam

“giosam tamqve pestilentem machinam a Monacho inventam suis-
“qve traditam non commemorent?.,

Men disse nys benævnte Skribentere'tilhobe, Sabellicus, Facius, Naugerius og Jacobus Zenus, saa anseelige som de og ere, saa dog, hvad vores Qvæstion betrefser, kommer de intet imod en Tre eller Siire meget ældere, der have levet paa selvsamme Tid, da Krigen ved Chioza blev ført, ja til deels have seet og erfaret selv hvad der foregik. Den første hedder Raffain eller Raphael Carefini, Cancelliere della Signoria de Venezia, som var een af de redelige Patrioter, der udi Republikvens yderste Nød, da Genueserne havde indtaget Chioza, tilbode sig med Liv, Gods og Formue at komme Fædernelandet til hielp, og bleve siden, efter Krigen var endet, velbelønnede derved. Hans Raffain, gik og selv med sine Folk i Krigen, imod Genueserne, an. 1379. og undseholdt paa sin egen Bekostning et Antal Mandskab, som kostede ham store Penge. Siden har hans, udi en *Continuation* hand har skreven til Andreæ Danduli, fordem Doge til Venedig, hans *Chronicon*, indført et omstændeligt Dag-Register paa hvad som passerede i bemeldte Krig. Og efter hans umodsigelige Vidnesbyrd, (saavel som de andre, jeg strax efter skal nævne,) er det saa klart som den liuse Dag, at Stykker eller Bombardæ var ingen nye Ting i denne Krig: Ja langt fra, at de bleve brugte allene af Venetianerne; Thi begge deres Fiender, baade Genueserne, saa og Paduanerne, havde lige saavel Bombardas i stor Mængde, og skiode undertiden vel saa stærk paa Venetianerne og deres Bærker dermed, samt og til Søes paa deres Galejer, som Venetianerne paa dem. Herpaa kunde anføres af hannem mange pafages til Beviis; Men jeg vil ikkun for fortheds skyld, udvælge den om Actionen til Søes af den 13. Junii 1379. hvori Genueserne med et større Antal Galejer, som alle havde Stykker paa, satte an paa Venetianerne, imedens ogsaa de andre Genueser, som vare indsluttede i Chioza, lialeedes beskiode dem med Bombardis; Og da siger Raffain Carefini: “Non obstante, quod hostes a fronte *Januenses*, aut “in Clugia detrusi a latere, niterentur cum bombardis Galeas nostras offendere; Divina clementia mirabiliter operabatur in nobis; erant enim 33. galeæ sibi invicem simul junctæ, ad remorum extensio-
“nem

"nem contiguous; *terribilissimi bombardarum lapides* copiose & sine inter-
 "missione exhibant. Nullus tamen unquam galeam aut hominem
 "retigit: incredibile auditu, mirabile visu. Cadebant namque ante,
 "vel post, seu inter remorum palaturas - - - . Ducalis
 "galea majori *bombardarum* & hostium periculo subiacebat." Saa
 siger hand og strax tilforne, at forend de komme hinanden saa nær,
aliquamdiu hinc inde bombardatum, som vi endnu siige, at de spillede først
 paa begge Sider noget med Canonerne. Item, paa en anden
 Sted, om Paduanerne, Genuesernes allierede, hvorledes de med
 deres Stykker vilde forhindre Venetianerne at kaste Folk ind i en Fæst-
 ning: "Licet undique *in formam crucis machinæ & bombardæ* (Padua-
 "norum) *non cessarent*, tamen nocte, invitis hostibus, auxilio opti-
 "morum virorum recepto, hostilis rabies, dum pugnat, dejicitur."
 Og dette maae være nok af ham, som vidner om det, hand selv var
 overværende, og tog sin Deel udi med sine Medborgere. Den an-
 den skal være Daniel Chinatius (paa Italiænsk Chinazzo.) Hand le-
 vede ogsaa paa samme Tiid, var nærværende, saae og hørte hver
 Dag hvad som ved Chioza blev foretaget: og har derom forfattet
 een saa omstændelig Historie, som i Verden fandt forlanges, kaldet,
Chronica della Guerra di Chioza tra li Veneziani e Genovesi. Heri finder
 mand Bombardas overalt, hos Venetianerne, paa deres Galejer, paa
 deres opkastede Bolde, paa Taarne, Slotte, og Udenværker, i Hav-
 nene og hvorsomhelst enten Anfald eller Forsvar var fornøden. Saa
 treffer mand dem og ligesuldt paa Genuesernes Skibe, og paa de-
 res Berker, som de opkastede i Chioza, plantede imod Venetianerne;
 ja man fornemmer ligesuldt af dem hos Paduanerne, der holdte med
 Genua imod Venedig. Sligt læser mand hos denne Auctor ikke eet
 steds, men 100. Steder, sommetider 3. a 4. gange paa hver Side.
 Naar mand kommer til den Action, hvorom de almindelige og for-
 hen opregnede Skribentere, Blondus, Platina og Vbertus Folicta
 tale, og hvori Canoner, efter deres sigende først skulde være seete
 (dette var in Augusto 1379.) da heder det hos Chinazzi: "E le bar-
 "chetti, de' Veneziani faceuano gran danno a' Genovesi, perché
 "andauano sopra le secche, & ogni barchetta haucua una bombarda in prua,
 "& feriuano le galere Genovesi in costa; e di continuo iui era gran
 "battaglia." I Octobri derefter, da Venetianerne trængde sig ind
 i Bron-

i Brondolo, som Genueserne for havde bemægtiget sig, heder det: "E qui Veneziani fecero gran battaglia con Genouesi, *tirandosi, dall' una parte, e dall' altra, molte bombarde, e verettoni con grandissimo strepito, e quelli di Brondolo bombardauano contre le galere Veneziani,* Sammesteds forklarer hand Marsagen, hvorfor Venetianerne bleve Mestre af den Pass ved Brondolo, iblant andet fordi de udi samme Action havde flere Bombardas, end Genueserne. Endelig, in Januario 1380. fortæller hand om den Nød og Forlægenhed, som Genueserne vare omsider komne udi, da de saa længe havde været indsluttede i Chioza, hvor de finge Mangel ikke allene paa Levnets Midler, men fornemmelig paa Krud til deres Bombardas. Og da staaer der saaledes. "Era già a' Genouesi, che erano assediati in Chioza, mancata la Vittuaria, fuori che il pane, che poco anco era per durare, *non haueuano più polvere da Bombarda.* Og derpaa hvorledes deres "Bundsforvandt Francesco Carraria, Herre af Padua, forsøgte at "undsætte dem, med 40. vel bevæbnede Barquer, som vare forsynede med Victualier, Munition, *e massime di polvere da Bombarda.* Flere Passages siines mig ikke at være Umagen værdt, det jeg opregner af denne Historico: Hvis Fortællinger siden en anden Krønikeskriuerer, *Andrea de Gatari,* troligen haaver efterfuldt, og saa got som heel insereret i sin *Istoria Padouana*; saa at det ikke giøres Behof at tage bemeldte Gatari til Hielp i denne Qvæktion, eftersom hand haaver alt det selvsamme, som Chinazzi. Det Fierde Vidne, jeg har lovet, er een ved Navn *Andreas de Redusiis de Quero,* i hans *Chronico Tarvisino,* som begynder fra Aaret 1368. og endes an. 1428. Hans Fader og Farbroder havde været høye Officiers i Venetianernes Kriger, end ogsaa førend den Krig ved Chioza, og hand underretter os, at Venetianerne havde Stykker eller Bombardas an. 1376. i den Krig med Hertug Leopold af Østerrige. Ellers om Krigen ved Chioza lærer mand af hans Narration det samme, som af de forbemeldte andres. Om Francisco Carrara, den Paduaner, (som hand stedse kalder Carrigerum,) siger hand: *fixis bombardis, ac machinis erectis, die noctuque non cessabat, contra Venetorum castellum projicere.* Hvilket hører til annum 1378. Paa et andet Sted staaer der om Genueserne: "Nec cessabant galée Januensium bombardare, & alia bellica instrumenta adversus Cocham. & bastitam (Venetorum) emittere. Og fort

Derefter: Duodecim ganzaroli Paduani navigantes non cessabant continue bombardare adversus Cocham & paraschermos Venetorum.

Nu da det saaledes er aabenbare, og meere end noksom beviist, det Traditionen om Styffers og Byffe-Kruds allerførste Brug ved Chioza, og at Venetianerne havde dem allene, og ikke Genueserne, er falsk; Saa staaer tilbage, at eftersøge, hvor gammel da denne Videnskab var i Italien. Skal mand troe den sidst bemævnte Skribent Andreae de Redusiis, da var den endnu saare meget nye. Hand begynder sin Historie, eller Chronicon Tarvisinum, som jeg før sagde, fra an. 1368. Hand fortæller da, at udi Aaret 1376. den 13. Junii have hans Fader Thaddæus de Quero, og Farbroder Galeazo, med 300. Mand anfaldet en Skandse, hvor nogle af Hertug Leopolds Folk vare inde, og bemægtiget sig den; og der, siger hand, blev den første *Bombardella* seet og hørt i Italien. Saaledes liude hans Ord: *Et illa hora bombardella parva, quæ prima fuit visa & audita in partibus Italiae, conducta per gentes Venetorum, casu percussit Rizolinum de Azonibus, cum debilitate brachii.* Siden beretter hand, at der (udi samme Aar og Maaned,) de Østerrigiske, nemlig Hertug Leopolds Folk, havde taget Quero ind i det Trevisanske, og bygget der tvende Blokhuuse, komme Venetianerne, og toge Quero tilbage, ved Hielp af Bombardis. Og som dette efter hans Formeening, var den første gang Canoner bleve der i Landet brugte, meddeeler hand en Beskrivelse deraf, liudende saaledes: "Exercitus Venetorum Qverum pertransit, & ambas bastitas viriliter impugnat, vi tamen bombardarum: qvæ ante in Italia nunquam visæ nec auditæ fuerant; quas Veneti mirabiliter fabricari fecerunt. Est enim bombardamentum ferreum, fortissimum, cum trumba anteriore lata, in qva lapis rotundus ad formam trumbæ imponitur, habens Canonem a parte posteriore secum conjungentem, longum bistanto qvanto trumba, sed exiliorem, in qvo imponitur pulvis niger, artificiatu cum salnitriõ & sulphure, & ex carbonibus salicis, perforamen cannonis prædicti versus buccam. Et obtuso foramine illo cum concono uno ligneo intra calcato, & lapide rotundo prædictæ buccæ imposito & assentato, ignis immittitur per foramen minus cannonis, & vi pulveris accensi magno cum impetu lapis emittitur. Nec obstant muri aliqui, qvantumcumqve grossi. Qvod tandem

"expe-

"experientia compertum est in guerris, quæ sequuntur. Quibus
 "quidem bombardis tunc lapides eructantibus, homines putabant
 "desuper Deum tonare." Jeg tilstaaer, at denne Beskrivelse af en
 Bombarda, er ikke nær saa finst eller paa saa got Latin, som den
 Bartholm. Facius har givet in *Historia Alphonsi Regis, lib. 6.* eller som
 Franc. Patricii er *de Regno & Regis institutione, lib. 7. tit. 6.* Alligevel
 har den sin merite for sin Nøagtighed og Naiveté. Men at kom-
 me til vores Sag igien; Saa er det langt fra, at jeg holder den af-
 giort med dette Vidnesbyrd. Jeg er en Tjener af Signore Andrea
 de Redusiis de Quero; og om hand og hans Hr. Fader have været i
 den Indbildning, at Bombardæ aldrig vare seete i Italien, førend
 an. 1376. da mand strax tu Nar derefter finder dem hos Genueser og
 Paduaner, Venetiens Fiender, i hundrede Tal, og i almindelig
 Brug hos alle Folk i Italien, da kand jeg ikke faae sligt i min Ind-
 bildning. Petrarcha, som var død tu Nar førend an. 1376. stadfæster,
 at de vare og almindelige i hans Tid: Hvilket Vidnesbyrd den sunde
 Fornuft siger at være meere bevendt, end hvad Thaddæus, Galeazo
 og Andreas, og en heel Skof Herrer de Redusiis, derimod foregive.
 Ja den gode Andreas haver herudi givet en Prove af sin svage Jhu-
 fommelte; da hand udi samme sin Bog, ved det Nar 1373. som var
 tre Nar tilforne, har berettet, at Franciscus de Carraria, Fyrsten
 af Padua, kastede en Skandse op, imod Venetianerne, og befæste-
 de den med *bombardis machinisque & aliis bellicis instrumentis.* Tilmed
 haver mand endnu en Auctorem, der er baade noget ældere end
 bemeldte Andreas, saa og bedre Vidnesfast, ja ulige rigtigere
 Historicus; nemlig Galeazo Gataro, en indfød Paduaner, som
 blev brugt af sin Herre Francisco de Carraria i anseelige Bestillin-
 ger og Gesandtstaber, fra anno 1370. af og siden efter: og samme
 Mand døde an. 1405. Hos hannem, i hans *Historia Paduana*, finder
 mand *Bombardas*, hos Venetianernes Fiender, nemlig dem af Pa-
 dua, i mængde, i det Nar 1372. in Novembri, hvor det heder:
 "Messer Simon Lovo mando à Padoua per bombarde infinite, lequali
 "vennero di presente, e tutte quelle, dove erano di necessità, fu-
 "rono discaricate, e ora nel campo de' Veneziane gittate: per la qual cosa
 "con gravi lor danni, e con moltitudine di morti e feriti in quanti-
 "tà, convenne loro ritirarsi in disparte; E fu li ferito Messer Friderico

"*Todesco lor Marescalco di una bombardia, per modo che poco passato gli convenne morire.*" Der næst in Decembri samme Aar, kommer en Venetiansk Eskvadre af en hoben Galejer og smaae Skibe, og anfalder en Paduanisk Fæstning: Men Commandanten derinde forsvarede sig *gagliardamente con bombarde e schioppetti, e balestre.* Og ligeledes continuerer det, alle Aar igiennem, hos bemeldte Autor. Endnu en anden Italiæner, in Chronico Placentino, skriver, ved selvsamme Aar 1372. "Dn. Galeaz Vicecomes ad recuperandam civitatem Astensem mittebat magnam copiam hominum, manganorum, bombardarum, & aliorum generum armorum pro expugnando. - - -"

"Sed gentes dicti Domini Galeaz non poterant manere, quia quotidie occidebantur à balestreriis Januensibus, & a manganis & bombardis eorum. Hvoraf vi see, at Genueserne havde der dette Naas Skyt, 8. Aar, forend det foregives at have været dem saa gandske ubekjendt ved Chioza. Derfor bliver min Slutning, at det maae endnu være temmeligen ældere, saavel hos de andre Herskaber i Italien, som hos Venetianerne, og være uden ald Tvivl der indført nogle Aar forend an. 1360. Da jeg derhos gierne lader gjælde saa meget af den almindelige Tradition, det Venetianerne kunde have været de første, som have bekommet Kunsten fra de Tydske. Mand veed jo, at Venedig, og samtlige andre Italienske Herskaber havde stedse Tydske Officerer og Soldater i deres Tjeneste, saa ofte de havde Krig. Hvis ikke Petrarchæ Bidnessbyrd var i Beyen, skulde mand læt falde paa, det den gamle Munk Felix Faber, udi hans *Historia Suevorum* (lib. I. cap. 8.) havde troffen det vigtigste Aars-Tal, naar hand skriver: "Anno Domini MCCCLXVII. dum quateretur Italia "gravibus bellis, excogitata fuerunt multa ingenia bellica a Theutonicis soldatis: inter quæ bombardæ in lucem prodire, quas nec Græcos contra Trojanos, nec Romanos contra Suevos, nec Assyrios contra Judæos credimus habuisse., Men, foruden Petrarchæ Ord, rimmer det sig ingenlunde med Fornuften, at Italiænerne, der havde endogsaa forend an. 1350. u-omgængeligen hørt tale om Bombardis og deres Brug hos andre Nationer (hvilket er noksom bevist af Villani, der er død an. 1348.) skulde ikke strax have været om, at forskaffe sig samme slags Vaaben; og Venetianerne at have gjort dermed en Begyndelse.

Vel havde jeg forhaabet, at skulde faaet en stor Hielp og Opliusning af den ypperlige Muratorii Anmerkninger, udi hans *Antiquitatum Italicarum medii ævi Dissertatione XXVI.* hvor der handles de *Militia seculorum rudium*, og hvor hand retteligen ogsaa paaftaaer, det Krud og Stykker vare til længe førend Venetianernes Krig ved Chioza. Me: hand anbringer slet ingen flere Vidnesbyrd end (1.) det af Villani om Feldtslaget ved Cressy an. 1346. dernæst (2.) et af *Continuatore Nangii* ad an. 1356. hvor Canoner staae nævnte; (3.) de bekiendte Petrarchæ Ord, og til sidst (4.) de forhen omrorte Stæder af Andrea de Redusiis. Endeligen i sin *XXIX. Dissertation de Spectaculis*, erindrer hand (5.) det Fyrverk til Vicenza an. 1379. Meere har denne i vort Seculo lærdeste Italiæner ikke observeret; og, til min ikke liden Forundring, hverken nævnt Raffain Carefini, Danielle Chinazzo, Galeazo og Andrea de Gatari, *Chronicon Placentinum*, eller nogen anden mig ubekiendt. Inidleriid haver jeg havt min Fornoyelse i dette Arbejde, og profiteret af de Skrifter og Kroniker, som velbemældte store Mand haver beriget den studerende Verden med, udi de 27. Bind af *Scriptoribus rerum Italicarum*, foruden hvilke Bøger ikke noget havde været at udrette, i denne sidste Afhandling om Stykkers og Kruds Velde i Italien, men ifkun blot allene at lade staae derved, hvad som Befoldus, Aub. Miræus og Naudæus havde sagt tilforne. Den i *Historia litteraria* vel erfarne Jacob Friderich Reimman Superintendent i Hildesheim, haver enstæds i sin *Einleitung in die Histor. litterariam der Teutschen*, (*Part. 3. Contin. 2. pag. 477.*) ynsket, at nogen vilde paatage sig den Møye, at sammendrage Historien af Artilleriet, og forsikrer, at dermed skulde Interessenterne i *Republ. litteraria* stee megen Fornoyelse. Det er ilde, at samme lærde Mand er just død for et Mars Tiid siden, førend jeg af hannem i det mindste kunde have bekommet en Compliment, for det lidet Stykke, som jeg nu har tilveie bragt og fourneret, saasom et ringe Capitel, eller en Præliminar-Discours til saadant et Verk. Af andre, gjor jeg mig saare lidet Haab om, at faae nogen Tak, ja maastee ikke en ventlig Mine eller et got Ord af nogen Artillerist, eller hvem andre der omgaaes med Krud og Byffer.

Endnu een Anmerkning fand jeg ikke efterlade at giøre, for saa mange ærbare og anseelige Historie-Skriveres, Blondi, Platina, Machiavelli, Justiniani, Folietæ og fleres skyld, demnem vi nu have hort udi omtalte Sag at være urigtige Vidner; nemlig hvoraf dog saadan Urigtighed og Bildfarelse fand være kommen, saaledes at disse indfødde Italiæner og lærde Mænd, og efter demnem saa mange u-tallige andre, have statueret og fastsat, det Krud og Bombardæ først bleve seete og brugte an. 1380. i Italien, ved Chioza. Thi naar mand disputerer om slige tvivlsomme Sager, er det ikke nok, strax mand har fundet nogen Irring, at mand da uden Barmhiertighed affiger en Fordømmelses Sententz over dem, den findes hos: Men en god Criticus bør randsage, hvorfra den kommer, og hvad Aarsag der fand have været til slig Bildfarelse. Jeg haver da eftertænkt Sagen, og veed ikke bedre at kunde forklare den, end saaledes: Den Krig imellem Genueserne og Benedig paa oftbemeldte Tiid var een af de allermerkeligste i Italien i nogle hundrede Aar at regne. Genueserne finge i en hast saadan en Overhaand, ved een og anden Seyr til Søes, at aldrig har Benedig været sin Undergang nærmere, end den Tiid. Alle Mennisker og heele Europa, hvis Dyne vare henvendte til denne Krig, holte bemeldte Republikve forloren. Og hvis Genueserne havde taget Tiden i agt, og vidst at profitere af deres egen Fremgang, var det ogsaa skeet. Men i den Stød, de efter deres sidste Seyr skulde gaaen lige ind paa Staden Benedig, lode de sig forføre af deres Bundsforvandte Francesco de Carrara i Padua, som havde i Forbundet betinget Chioza for sig, at de først vilde gaae derind, og bemægtige sig bemeldte lidet Land. Imidlertid finge Venetianerne Tiid, at komme ud af deres store Consternation, og ved Borgernes Troskab og Nidkiærhed at faae de ypperligste Anstalter giorte til deres Forsvar. In summa Venetien udrustede paa nye til Lands og Vands, spendte alle Kræfter tilsammen, omringede og belejrede Genueserne selv, inde i Chioza. Og vist er det, at de paa selvsamme Tiid lode værve en god Deel Tydske Tropper; havde ogsaa uden Tvivl bestilt fra Tydskland, (og som jeg troer, i Augsburg,) et større Antal Canoner, end de selv havde tilforne. Her vendte nu Bladet sig om; Venetianerne erholdte den eene Fordeel over den anden, og indsluttede Genueserne saaledes, at, efterat alle

Und:

Undsætnings-Midler, saavel fra Staden Genua, som fra Padua, vare aflaaene, og Genuesernes Forsøg og Kunster, med at underkøbe de Tydske Tropper til rebellion, bleve forgiøves, maatte de omfider, formedelst Hunger og største Mangel, overgive deres heele Armee til Krigs-Fanger. Imidlertid var her segtet paa begge Sider paa det stærpeste; Og aldrig læser mand om en ifrigger og forstandiger udført Attaque; og om en meere opiniatre Defension. Genueserne, hvis Hofmod blev forkræffeliggen nedslagen ved dette Tab, have siden, for at bemantele deres Fejl og Haanhed, givet denne Marsage dertil, at Venetianerne vare dem overløgen med Canoner, hvilke de inneverfort anskaffede sig flere af, (uden Tvivl fra Tydskland, hvor de bleve stobte for Benedick Regning;) I den stæd, at Genueserne som laae indsluttede, ikke kunde bekomme det behøvende Forraad; helst da den Secours, som de ventede hjemmen fra, samt fra Padua, blev tilbage holdt, og enten aflagen, eller ey kunde komme frem. Sandt er det, at Historierne af begge Partier mælde, det Venetianerne havde ulige flere bombardas, og ulige bedre Artillerie, end de af Genua. Andrea de Gattaro skriver, at hine spillede Mester i den Action, sidst in Decembri an. 1379. *perchè i Veneziani traevano quattro volte più bombarde che i Genovesi.* Item, en andenstæds, at de toge et par Casteller ind, *col mezzo di due bombarde grosse, che adoperarono, che una tirava pietre di libre 195. l'altra di libre 140. & una era nominata la Trevisana, l'altra la Veneziana.* Item, at Venezianerne havde for Maneer, hver Afsten at ladde deres Stykker, og om Morgenen tiilig derefter at skyde dem paa eengang af, imod Genuesernes Skandser; Endeligen, at ingen Dag gif forbi, der jo blev skudt fra den eene og den anden Løyer, meere end 500 Steene af Bombardis; og at hver Afsten indfandt sig en Galej fra Staden Benedig med hvad de havde fornøden til nye Ladninger. Saadanne og deslige flere Venetianernes Fordeele havde Genueserne at skyldes paa, naar der blev talt om den Lykke og Løylighed, de havde ladet slippe af Hænderne; Og de kunde i visse maader skyldes derpaa med god Føye. Bombardæ vare vel brugte og bekjændte i Italien tilforne; Men dog aldrig saa stærk nogenstæds tilforne brugte, som nu i denne Krig. Og just derfor, da heile Europa bl. v. curios, og vilde vide ved hvad Middell det tilforne saa stolte, men nu i alles Tanke forlorne Benedig var dog sluppen af saadan

saadan Fare, bleve Bombardæ over alt berømmede, og denne Lyf-
kens Forandring deres Virkning allene tilskreven. Denne Tale spred-
de sig ud, og kom i mange Bøger at staae. Jo. Baptista Egnatius,
som var selv en Venetianer, men fød næsten 100 Aar efter den
Tiid, skriver: "Genuensi bello primum à Germanis Venetias tormenta im-
portata fuerunt, quæ defendendæ libertatis Veneræ præcipua fuere
"causa." Havde hand ickuns ladet dette *primum* ude, var det øvrige
vel useilbarlig rigtigt. Kort at sige, Skribenterne havde ingen uret,
naar de skreve, at Venetianerne bekomme Bombardas fra Tydskland;
Men dem fattedes at vide, det begge Benedigs Fiender, Genueser
og Paduanerne, havde paa deres Side ogsaa havt Bombardas, om
ikke i saa stor Mængde. Flavius Blondus, som omtrent 40 à 50 Aar
efter samme Krig skrev sin Historie, haver vel meest contribueret til
den sildigere Skribenters Vildfarelse. Hans Ord i den 20de Bog,
nemlig disse: *Fuerunt jam tum Venetis usui novum Bombardæ instrumentum;*
item i den 21de som jeg i det Foregaaende har anført, har siden
forført Platinam, Machiavellum, Polydorum, Justinianum &c.
og derpaa have alle andre fulget efter. Blondus har levet indtil an.
1463. og hans sidste Verk som kaldes *Roma triumphans*, er dediceret
til Pio II'do; som blev Pave an. 1458. Udi dette Verks 6te Bog ta-
ler hand endnu om Bombarda, *quod anno nondum centesimo inventa fue-
rit, Teutonicum munus Venetis delatum, quando Genuenses in Clugia clausi à
Venetis obsidebantur.* Saa mange igientagne Vidnesbyrd af denne ene
Skribent, siunes mig at have meest contribueret til Vildfarelsen:
helst da alle de andre ere yngre. Laurentius Valla, der levede paa
samme Tiid som Blondus, lider Uret, naar hand vaaberaabes, som
Vidne om denne Ting. Thi hvad har hand vel skrevet? Intet, u-
den til at forklare, i sine *Elegantiiis*, hvortledes de *Adverbia Nuper* og
Jampridem bruges, haver hand satt til Exempler: *Nuper inventa est
machina, quam bombardam vocant, id est, non multo tempore abhinc. Jam-
pridem bombardam in usu est, hoc est, jam aliquanto abhinc tempore.* Nu er det
jo bekiendt, at *Nuper* i slige Talemaader ick bemærker just en Tids Kort-
hed, men at Tingen der tales om at være opfundet, og kommen i Brug,
er noget som sidst er bleven gængse. Hvorfor da Poggius kom frem, og
gjorde Ballæ en *Chicane* over dette *Nuper*, udi Mening at det altid maatte
betyde

betyde tempus paulo ante præteritum, sif hand saadant et Svar af Val-
la: Hoc facit imperitia tua, Pogi, qvi sentis *Nuper* significare tempus
"paulo ante præteritum, qvam significationem adverbii dudum in
"Elegantiis tradidi, & *Nuper* complecti multa aliquando secula, ut Cicer. de
"Divinat. *Neque ante Philosophiam patefactam, quæ nuper inventa est, hæc*
"de re communis vita dubitavit. Idem de Amicit. *Neque enim assentior iis,*
"qui nuper hæc disserere cæperunt, cum corporibus animas interire. &c. &c.
"Antidot. in Pog. lib. 2. pag. 298.

Første Tillæg

om de Ord

Krud og Byffe.

Sar havde jeg, medens jeg skriver om Krudets Vælde her i
 Danmark og andenstæds, - forglemmt at tale et par Ord om
 det Navn, som vi Danske i vores Sprog have dertil, at vi
 kalde det Krud, da vore Naboer, de Tydske, kalde det Pulver,
 Büchsen Pulver, Schieß-Pulver. Men dermed skal jeg snart faae
 afgjort. Büß-Kruydt har mand kaldet det i Neder-Tydsken; og
 Büß-Kloot, en Kugle. Fremmede Vahre har mand i Danmark
 gierne ladet beholde deres fremmede Navne. Alle Aromata og Spe-
 cerier have i det ældste Tydsk havt Navn tilfælles med Urter, og ere
 almindeligen kaldet *Chrut*, eller *Chriut*; hvoraf Kryderie endnu siges.
 Notkerus Psalm. 44. v. 9. *Stang diurero Chriuttero*, hoc est, Stank eller
 Lugt af dyrebare Kryderier. *Kruyd-Koeck*, en Peber-Rage; *Kruyd-*
horenken, et Kræmerhuus; *Kruyd-Winckel*, en Urte-Bod ic. I sær
 siges Ordet *Krud* om det som er smaaestodt, ex. gr. Orme-Krud,
 Nylse-Krud, Rotte-Krud. *Kruytssteen*, en Morter, paa Hollandsk.
 Men at vi Danske have siden appropieret *Krud*, allene til pulve-
 rem tormentarium, og ikke sige Ordet heelt ud, som i gamle Dage,
Byffe-Krud, er efter vores Landsmænds sædvanlige Biis, i at klap-
 pe Ordene af, for at skaane deres Mund og Bær; Hvorpaa mand
 finder flere Exempler, af hvilke jeg paa et andet Stæd haver nævnt
 nogle,

nogle, saasom Vante (vestmentum) pro Haand-Vante; Klud, (pannus) pro Halsklud; Dug (pannus) pro Bord-Dug; (thi vi have ogsaa Hals-Dug, Svede-Dug, Næse-Dug) ic. ic. Flint (filiex) i stæden for Flintre-Byffe, som den kaldtes i gamle Dage. ic. ic. Imidlertid finder mand ligeledes i gamle Høy-Tydske Skrifter, Kraut for Büchsenpulver: Kraut und Loth. Artigt nok er det, at Grækerne komne herudi overeens, ikke med Italiæner og Franske, (der kalde det *polvere* og *poudre de Canon*.) men med de Tydske og os, i det at Byffe-Krudet hedder hos dennem *βολών*, som mand seer hos Ducas, i hans Histories 34. 35. og 38. Capitler, ja flere stæds. Hvoraf kand sluttes, at de forste der have ført Krudet ind hos dem, maae have været Tydske.

Hvad det Ord Byffe anbelanger, da er dette, efter de flestes Meening, af det Latinske og Grækske Pyxis. Felix Malleolus haver erkjendt det samme, omendkjendt hand fingerer et andet Ord til en Byffe, nemlig *Ficium*. Og førend hannem, haver Laurentius Byzynius, Cancellarius novæ Urbis Pragensis, i hans *Diario Belli Hussitici*, som Cancellor de Ludewig har udgivet, kaldet Byffe-Krud *Pulverem pixidum*. (Ludew. *Reliqv. Mss. Tom. VI. pag. 172.*) Achilles Gassarus kalder ligeledes Bombardas *Pixides*. Bilibaldus Pirckheimer in *Histor. Belli Helvet lib. 2.* "Non parvam *pyxidum*, (Bombardas Itali "à sono vocant,) *copiam cum Magistris & pulvere mittit sulphureo.*" Og siden efter: *Duas etiam pyxides, quas colubrinas vocant, perdiderant.* Byffen i Tydsk bruges ogsaa for store Canoner og Bombardis i Kongshovens Strassborgiske Krønike, og i mange andre Bøger. Meere kand læses hos du Cange in v. *Pixis*. I den Matricul eller det Udsflag, som blev giort i Kæyser Friderici III. Tid an. 1467. paa en Armee af Tydskland imod Tyrken, hvortil Kæyseren og hver af Fyrsterne skulde give sit Contingent, staar saaledes: Item, Unser Herr der Kæyser soll haben 14. Stein-Büchsen zum Streit, und eine grosse Büchse, und darzu 24000. Pfeil. Item, der von Saltzburg, Hertz. Ludwig, Hertz. Sigmund von Oesterreich, die Oberherren, ihr jeder soll haben ein Wagen Püchsen, und 6000. Pfeil. Ligesaa skulde og Saven, Brandenburg, Mæynk, og Pfaltz &c. hver have ein Wagen-Büchse, und 6000 Pfeil.

Og til sidst: Es soll auch ein jeder sein Voelck sonst mit Hartisch, Püchsen, Stainen, Pulver, und anderen Wehren, nottorftiglich versehen. Og siimes det ogsaa, at mand her saavelsom i andre Skrifter af de Tider haver ikke brugt det Ord Kuglen, men kaldet demnem Stainen, enten de vare ferrei, plumbei, eller saxei. Men at komme igien til Bytter, da ere de vist nok kaldede saaledes af Pyxis. Imod denne Oprindelse til Ordet have andre erklæret sig; og meent, at det kommer af det Italienske *Busa*, foramen. Auctor til de Zürichsche Merckwürdigkeiten, (som er an. 1742. tredie gang oplagt,) siger pag. 575. "Es komt der Nahm Büchs her, von den Italiänischen Worte *Busa*, so ein Loch bedeutet, weil in der Büchs das Feuer durch ein Löchlein in das Rohr tringet, und das Pulver anzündet." Men usfridigen er det udaf gammel Tydsk; Helt mand finder at en aflag Dose, som endnu hos de Tydske og Danske kaldes en Byffe, i gammel Engel Sarisk hedder *Box*. I det Engel-Sariske *Novo Testam.* er ἀλάβαστον μύζα *Lucæ VII. 37.* oversatt *Sealf-Box*. Og i Ælfrici ældgamle *Glossario* treffer mand, inter nomina vasorum, *Bixen-Box*, en Byffe af Burbom. Alt nu Ordet, Büchse, skulde været bruat om de gamle Streenblider, *Tormentis* og *Balisticis*, førend mand fik Krud og Canoner, det hverken rimer sig, ey heller skal mand finde noget rigtigt Exempel derpaa. Og bør ingen at lade sig herudi forføre af de nyere Skribenteres Uvidenhed, som, for Exempel, naar den som haver oversatt Joan. Garzonis Bononiensis *libros duos de Bellis Friderici Admorsæ*, paa Tydsk, trykt til Nürnberg. 1546. in 4. mælder, i den Freybergiske Beleyring, tvende gange, at Landgr. Friderich bestiod Staden mit Büchsen: Hvor dog i Originalen ingentunde havet eller nævnet *Bombarda*, men allene *Tormenta*, *balista* & *catapulta*. Et sic de ceteris.

Andet Tillæg

Om

ERLAND CALFS

sidste Uffald

fra

Kong WALDEMAR.

Sndeligen haver jeg endnu en liden Artikel tilovers, den jeg, for ey at afbryde min Hoved-Materie, haver med Flid opsatt til Slutningen, som er at giøre nogen Historisk Ummærkning ved det for anførte Riber-Bref af an. 1372. Eftersom samme, foruden den betydelige Observation om Byffe-Krudet, giver os endogsaa nogen Oplysning tilhaande, til Kong Waldemari IV. Historie, udi de Maringer, hvor Hvitfeld og alle andre have end ikke optegnet det allerringeste. Jeg haver undertiden mundtligen, ja vel og censtæds skriftligen, beklaget, at høy-bemældte Konges Historie er meget mager og ufuldkommen skreven, ikke fordi at den velfortiente Uligs Cancellier Hvitfeld jo havde ynsket at skrive den meget bedre, men fordi hannem har fattest paa indenlandske Optegnelser og Documenter dertil, som os fattes endnu i denne Dag. Hvorefter og hvert et Stykke Brev, og hver en passage udi Udenlandske Kroniker, (thi af Jndenlandske gamle have vi desværre ingen,) som kand være at overkomme og dertil holdes tienlige, maae aates dyrebar. Mine Ummærkninger blive da ved bemældte Brev disse:

Efterdi her nævdes om tvende stridige Partier, hvoraf Hr. Erland Kalf og Riber-Borgere vare paa det ene, og Slottet Gram holdte

holdte det andet Partie, saa spørges, hvo disse Tvende vare? Herpaa falder at svare, at Ribe var den Tiid i de Holstenske Grævers Bold, som Hr. Erland Kalf nu paa nye havde slaget sig til, og forladt Kongen: Og dette hans sidste Affald haver Hvitfeld slet intet vidst af at sige. Gram Slot, som bemelte Kalf havde nogle Aar tilførne opladt til Kongen, havde Kongen siden betroet til en anden Hovedsmand, der var redelig sindet, og holdte sin Herre det til troer Haande. Saaledes var nu immer Fjende og Uvenskab imellem Ribe og Erland Kalf, saasom Holsternes Tilhængere, paa den ene, og Gram-Slot paa den anden Side.

Kong Waldemar var en høihierdig, ærefier og klog Regenter, men derhos noget streng. Hand havde taget Riget i en bedrøvelig Tilstand, adspildt, gjældbunden, og forpantet. Hand havde i lang Tiid nok at gjøre, med at faae det meeste igien samlet, faae Creditorer og Pandthavere udløste af Provinker, Slotte og Amt, og bringe Holsternerne, samt Hønsfæderne, hvilke altid hellere saae Riget i en svag Tilstand end i Velmagt, sig fra Halsen. Til alt slikt at bestyre, udkrævedes store Penge; ikke at tale om hans Bygninger, og anden slags Magnificence. Men til Penge at opbringe, brugte hand undertiden de Middell, som ikke vare efter Almuens, langt mindre efter den selvrædige Adels Sind. Derover var ikke længe tillige nogen ret Fortrolighed imellem Herren og Undersaatterne, og det hand regerede, regerede hand mestendeels med Tvang. Jylland var seld den rolig under denne Konge, og de Holstenske Græver havde, fra Hans ulykkelige Hr. Faders Tiid, uagtet den Forandring som siden foregik, immer beholdt derinde deres Partie her og der, og toge sig de Misnojede an ved hver en Lejlighed. Til den nem sloge sig og ey allene de Oprørske af Adelen, med deres faste Herre-Sæder, men ogsaa visse Kjøbstæder og rebellerede trende adskillige gange. Hvitfeld fortæller da, at udi det Dyrer i Jylland anno 1359. faldt, iblant andre, Hr. Erland Kalf, Ridder, Kongen fra; Hvorved Holsternerne bekomme Ribes-Haus, som bemelte Kalf havde inde, og de gave hem der i stæder Møgel-Tønder og Gram i Forlening. Men Mæret derefter lod Kalf forjone sig med Kongen, og faldt han-

nem til igjen, med alle tre Slotte, Ribe, Mjøgel-Lønder og Gram. Hvilket gav Konning Waldemar Anledning til denne Skient. "Atterdag, Kalf er en god Ko, I fior gik hand bort som en Kalf: Nu er hand, som en Ko, kommen igjen med To." I begge Editioner af Hvitfeld, baade den gamle og den nyere, staaer dette uret interpungeret, nemlig saaledes: "Da sagde Kong Waldemar Atterdag: Kalf er en &c." Men det bør adskilles saa: "Da sagde Kong Waldemar: Atterdag! Kalf er &c. Udi den Holstenske Krønike, som Leibniz har ladet trykke, sidst i sine *Accessionibus*, staaer en endnu større Billedse; hvor det lyder: "Tunc Rex derisorie dixit: *Tergaghe bonna vitulus est, cum duobus castris abibat, ut bos cum tribus rediit.*" Mand skulde længe drømme til, hvad dette *Tergaghe* vilde sige? Men en Dansk, der har læst Hvitfeld, behøver ingen Fortolkere; og hvo seer ikke, at dette *Tergaghe* skal hede *Atterdag*? som var Konning Waldemars daglige Mundheld, et slags exclamations Ord, eller Eed; Ligesom Konning Henrich den IV. *Ventre-saint gris*. Hvitfeld forklarer det, *At er dag*, ligesom hand vilde sige, at Dagen skal vel give alting tilkiende. Forbemeidte Holstenske Historie-Skrivers Forklaring over Erland Kalfs Tilnavn vil jeg og ey forbigaae, allerheist for den lærde Opliusnings skyld, som derved følger, om Jyndernes Navn og Herkomst, og visse-ligen ikke forekommer i hver Bog. Hand skriver saaledes: "Hoc nomen hujus militis *Cal:f* est nomen Judaicum. Nam Judæi hoc nomen mine vocantur." (Uden tvivl sigter hand til Caleb, Jofvæ Staldbroder.) "Item Jesse est nomen Judaicum; & terra vocatur Jutzia; & ipsi inhabitantes Juten. Et nomen Regni Daniæ inhabitantium Dani, a nomine Judaico Dan. Eristis nominibus arguitur, & verisimiliter præsumitur, quod antiquitus Dani, & præsertim Juten de Judæis sunt orti de tribu Dan; unde Antichristus dicitur nasci futuris temporibus." Det beste Stykke lader jeg tilbage, som lærer os, hvorledes den Colonie af Jøder er kommen ind i Jylland: Og fand det best læses hos Auctorem selv; Nam dulcius ex ipso fonte bibuntur aqvæ.

Siden finder mand, at i samme Aar 1360. er Erland Kalf bleven satt i Rigens Naad, og haver forseglet Breve med Kongen, Biskoper:

Kopperne og de andre Raad. Saa haver hand ogsaa været med paa Kongens Vegne, i det Aar 1365. at slutte og forsegle et Forlig imellem Kongen og de Holstenske Græver, som skeede til Kolbing. I der findes ingen Forandring at være skeet med hannem, førend nogen Tid efter at det sidste store Oprør var paakommen, hvilket upegedes i det Aar 1368. Hvitfeld fortæller om dette Oprør *pag. 507. edit. in 4to.* da de anseeligste Jydskke Raad og Udel forbunde sig med Græverne af Holsten, Hertugen af Synder-Jylland, og de Wendiske Stæder; og der indtraadde i samme Forbund ogsaa Hertug Albret af Mecklenberg og hans tvende Søner, item Konning Albret af Sverrige; allesammen imod Kong Waldemar. Hverudover Kongen i samme Aar, (og ikke an. 1369. som Hvitfeld siger,) drog ud af Danmark, satte Herr Henning Podebusch til sin Statholder eller Hovedsmand over Riget, og befalede ham at forsvare det paa bestmueligste Maade, i sær at arbejde derhen, at faae det bemeldte Forbund adskildt og gjort et Skaar deri, ved Forlig med de Wendiske Stæder, saa got som Tiden det tillod og det skee kunde. Kongen blev saa borte en god Tid, besøgte Paven, og Røysen Carl IV. hos hvilken sidste hand indfandt sig til Prag anno 1370. Om hand er hjemkommen igien, som Hvitfeld skriver, i Aaret 1371. for at ratificere det Forlig med Hænsfæstæderne, som Herr Henning Podebusch og de andre Raad havde indgaaet i hans Fraværelse Aaret tilforne, lader jeg staae derhen. Thi hvad det store Segl angaaer, da er rimeligt, at hand havde det med sig, hvor hand reyste. Der findes ellers ikke det allermindeste optegnet at være passeret i Danmark, enten i dette Aar 1371. ey heller i de tvende efterfølgende 1372. og 1373. Hvitfeld springer over disse tre Aar, og tier gandske stille, undtagen hvad hand mælder i saa Liniex om Sr. Birgete i Sverrige, saa og hvorledes Hamborg-*Ull* smagede. Men Meursius er alt for artig: Hand siger, at disse Aar bleve *per quietem transacti*; ret ligesom hver Mand havde lagt i Dvale, eller Kongen saavel som Underaarterne passeret deres Tid, i Fred, Fryd og gode Dage: Da dog Riget var fuldt af Oprør og Freds Forstyrrelse, og des imidlertid mange Forandringer maae have tildraget sig, inden at Kongens Partie fik omsider Overhaand. Hvorledes Hr. Erland Ralf haver imidlertid fort sig op, finder mand

ikke heller i vore Historier; undtagen for saa vidt, at hans Navn staaer ikke i nogen af de Forbindelser, som bleve giorte imod Kongen i Aaret 1368. Dog alligevel haver hand siden slaget sig til Partiet, forstrakt Græverne af Holsten Penge, paa Alsborg-Huus Lehn og andet Pant: Og endeligen først i Aaret 1372. annammet Nibe-Huus og dets Lehne af Græverne, paa saadanne Bilkor, som hans efterfølgende Forpligt, der ligeledes er tagen ex Originali, udviser:

Omnibus præsens scriptum cernentibus ERLANDUS KALF, Miles, JACOBUS KALF, filius suus, Salutem in Dno. sempiternam. Præsentibus facimus notum & futuris, latores præsentium Illustres Dominos, Dominos nostros prædilectos, HINRICUM & NICOLAUM, fratres, Holtzaciæ & Stormariæ Comites, nobis & nostris heredibus Castrum suum Ripense, una cum provinciis, dictis *Leen*, ipsi Castro adjacentibus, ad fideles manus assignasse, nomine suorum ipsorumque heredum digne providendum: Tali præhabita conditione, quod quamdiu nos in dicto Castro Ripensi ipsorum Dominorum sumus officiales, quicquid ipsis emutuaverimus, hoc est dicere, *wat wy en wynnet*, hoc totum super castrum Aleburgh, & super alia pignora, quæ ab ipsis Dominis Comitibus habemus, prout in litteris suis apertis, nobis super illis datis, expressius edocetur, & nihil super Castrum Ripense præfatum, nec super provincias illi castro pertinentes computare debeamus. Sed quandocunque dicti Comites, HINRICUS & NICOLAUS, vel unus illorum seu eorum heredes ipsum Castrum Ripense a nobis aut ab uno nostrorum seu ab heredibus nostris exegerint, tunc statim ipsis Dominis Comitibus prædictis, quando volunt, vel uni illorum aut heredibus suis, ipsum Castrum Ripense, cum provinciis suis, vel quos voluerint illud nomine suorum habere, quantum pro nobis & nostris heredibus, liberum & solutum, nos & heredes nostri, absque excusatione & arte prava quibuscunque resignemus; Nisi illud

Castrum, quod Deus avertat, a nobis vel heredibus nostris, absque prava arte, cum vi contigerit devinci vel privari. Datum Anno Dni. MCCCCLXX. secundo, crastino Conversionis Sancti Pauli Martyris. Sub sigillis vz, Ripis.

(L. S.) (L. S.)

Dette skeede da, som sees udaf Brevets dato, in Januario. Hvor efter hand siden har søgt at bemægtige sig Gram: Og derom formælder det andet Brev, om Claus van Rüne og Byffe-Krudet, der er dateret Dagen efter St. Hans Dag. Hvad ellers Riberhuus anbefalger, da kunde de, som læse Hvitfeld med nogen Agtsomhed, læt falde paa de Tanker, at samme Slot og Bye var endnu udi Kongens Bold anno 1370. efterdi een af de Kongelige Raad Fife Moltike kaldes derudi Høvedsmand i Ribe, udi det Fordrag, der blev sluttet bemeldte Nar imellem Danmark og Hænsestæderne. Men dette er en Trykkeseyl hos Hvitfeld, hvor der i stæden for Ribe skal staae Nebbe; ligesom der staaer i Stædernes Ratification paa samme Fordrag, dateret an. 1371. den 28. Octobr. og som mange andre dertil hørende Breve i Archivet bevidne. Allsaa kand ikke vides, just paa hvad Tiid Græverne af Holsten have faaet Ribe ind, imellem an. 1368. og an. 1372. in Januario, da Hr. Erland Kalf bekom det til Lehn af dennem. Udi trykte Bøger, og i sær udi Sl. Dr. Peder Terpagers *Ripis Cimbricis* søger maud forgiæves om det slags Underretning; Saa som gandste intet der høves om alle de nu omtalte Forandringer, eller andet saa gammelt til den verdslige Historie hørende, naar mand undtager de udi den 3die *Sections* 9de Capitel indførte Riber-Byes Privilegia af de gamle Konger, fra pag. 685. til 693. Og iblant disse samme Privilegia ere tre Stykker, alle tre af an. 1326. hvilke velbemældte Sl. Editor tilskriver Kong Waldemaro IVto. Enhver seer vel, foruden min Erindring, at disse Breve dog ingenlunde ere af

D 9

vores

vores nu omtalte Kong Waldemar Christopherson, Dronning Margaretes Herr Fader, men af Waldemaro Slesvicensi, som vore Danske Historici kalde Anti-Regem eller Afster-König, fordi hand blev udvalt og antagen til Konge imod Kong Christopher II., hvilken dode ey førend an. 1333. Om nu Dr. Terpager har meent at denne Waldemarus Slesvicensis kunde hede Waldemarus IV. i henseende til Kong Waldemari II. Son, som, fordi hand ey var allene udvalt men og kronet til Konge, kaldes af nogle Waldemarus III. saa skulde jo ogsaa deraf følge, at den sidste Kong Waldemar Christopherson maatte da endeligen hede Waldemarus Vtus, som hand dog hos ingen af vore Skribentere er nævnt. Hvitfeld kalder ham den Tierde, i henseende til Waldemari II. Son, som hand nogle gange i Historien har kaldet den Tredie. Men Crantzius, Pontanus, Meursius, og flere, nævne ham bestandigen *Waldemarum ejus nominis Tertium.*

Kort Efterretning

Om en i Aaret 1744. ved Jægers-Prüis Slott
i en Høy sunden, saakaldet

Bette = Stuve,

Med fire deri liggende Beenradde, hvis Ælde undersø-
ges efter Muelighed, dem til Behag, som elste Landets
Antiquitæter,

af

E. P.

Mar 1744. i Junii - Maanet, altsaa kort efter at Deres
Kongel. Høyhed Dores naadigste Cron-Prins hafde
begyndt at tage sin Sommer-Boelig paa Slottet Jægers-
Prüis, eller det Gamle Abrahamstrup, som af Arrilds
Tiid har været Dronningernes Lif-Geding, lood Høysebemeldte
Deres Kongel. Høyhed i den ved Slottets Norder Side liggende
Skov, gjøre een og anden Indretning til Egnens Prydelse ved
Kunst, ligesom den allerede af Naturen har sine Fordeele. Særde-
les var man betænkt paa at anlegge nogle jefne og Skyggesulde
Spadsere-Gange, og imellem dem, her og der nogle Hvile-Steder
eller Lyst-Huuse. Her til fandt man blant andre beqvæm, en tem-
melig stor og med Træer begroet Høy, som ligger hen ved et Canon-
Skud fra Slottet, holder ongefær 50. Trin i Omkreds, og er gand-
ste rund. For at gjøre en magelig Opgang til de paa Høyens Over-
deel anlagde Græs-Bænke, maatte der graves Trappe-Trin fra det
nederste af, og i det man grov, fandtes først, paa Høyens Østre
Side, ey dybt i Jorden, tvende af de bekiendte Urner eller Aste-Pot-
ter,

ter, fyldte som sædvanlig med brændte Menniske-Been og Smul, saa var og i Altsen henlagt, nogle uanseelige Smaa-Stykker Metal eller Corinthisk Erz, ligesom man overalt pleyer at finde dem i Urnerne, nemlig annulos, fibulas, conos eller deslige smaa Ting, som den afsøde har haft til Prydelse eller anden Brug. Ved den Søndre-Side af samme Høy, stodte Arbejderne med deres Spader paa nogle Steene af middelmaadig Storhed, og da de i Begyndelsen vilde bryde dem op, blev man vaer, at de stodde ordentlig i tvende Linier, som strakte sig ind ad mod Høyens Middel-Punct, vare ey heller enkelte Steene, men mange over hver andre, saa det syntes de viiste B. y og tiende til Indgang i Høyen; Dette var saa i Sandhed, thi da man udgravede den Jord som fyldte det $1\frac{1}{2}$ Allen brede og lange Rum imellem disse Steene, saa fandtes ved Steenradenes Ende en Hule, ey ulig en stor Bager-Ovn, som gav sig ud til begge Sider, omsatt med mange temmelig glatte Kampsteene, men oven til hvelvet eller dekket alleene med tvende Steene, hvis Storhed kand sluttes der af, at Hulen er 5. Allen lang og 4. Allen breed, ligesom Hønden er halvfjerde Allen, forstaae siden man har udryddet den løse Jord, Sand, Mofs og deslige som fandtes derinde. Men det som der fornemmelig fandtes og allermeest kommer i Betragtning, ja det, for hvis Skyld denne runde Høy som et Mausolæum Gothicum siunes oprettet, var fire døde Menniskers Beenradde, henlagde paa et Stratum af giul Sand, saaledes, at den eene Rad laae foran i den omtalte lange og smale Indgang, men de trende øvrige, inden Hulen eller Kielderens selv. Nu maa man beklage, det Arbejderne, saasom Folk uden den Slags Ertertanke, ey gif vaerligen tilverks, saa snart de fandt Been, særdeles det første Sceleton som laae i Indgangen; thi da de kom under Steenhvalvingen i den mørke Kielder, hvor de 3. øvrige Sceleta vare lagte, saa grov og stak de der allevegne i den løse Muld og Sand, og merkte ey Beenradenes ordentlige Situation, Længde eller andre Omstændigheder, men blandede alting uforvarendes i hinanden, førend de paa 3. Dedning-Pander kiendte, at Resten af Beenene maatte have hørt 3. menneskelige Lægemer til. Vidre ventede man at finde noget i denne Hule, men da den løse Muld, som deels syntes at være nedfalden imellem Steenene, blev udkastet, fandtes intet uden en Blanding af Breen, og derhos 2. skarp-fløden Flintstee-

ne, af det slags Bønderne pleje at kalde Torden-Steene, og egentlig have været Braadden i de gamles Raste-Spyd eller andet Svær. At een af disse skarpe Flint-Steene, skulle have sit det ligesom indstødt i den eene Hoved-Pande, var vel nogle af Urbøndernes Foregivende, men i de Hoveder jeg saae, fandtes ingen saadan Abning og jeg finder ingen Marsag til at troe det, da man veed, det var de Gamles Maade at begrave med en Mand hans egne Vaaben, og ikke de Fiendelige af hvilke hand kunde have faaet sit Bane-Saar, hvorsfor man nesten og overalt i vore Grav-Høje finder deslige Steene.

At ellers denne Høj, enten tilforn har været aabnet, eller dog dens indvortes Beskaffenhed, maaskee af Tradition, maaskee og af visse udvortes Tegn, Bønderne ved Jægerspris bekiendt, sluttet deraf, at de give den det Navn Jette-Stuen, i. e. Kiempe-Stuen, Kiempernes Boelig. Paa saadant Maa kunde nu grunde sig den Formodning, at de deri begravede Dødnige hafde været af den saakaldte Kiempe-Art, som siges fordom at have beboet disse Egne, i følge af det som Herr Peder Syh i sine Anmerkninger over Kiempe-Biserne, beretter om Lange Bern Niser hans Grav med Been og Sværd, funden i Roeskild Egn, saa og af de trykte og mundtlige Relationer, man har om Kiempe-Beene som her og der siges at være opgravede i vore Tider, see særdeles Herr Wielands Maanedlige Relationer for Anno 1727. mense Novembris, om en paa Europe Mark en Miil fra Aßens da funden Kiempe-Beenrad, fem fulde Stællandske Alne lang, saa en fuldvoren Karl, som lagde sig ved siden deraf, naaede ikkuns fra Beenradens Knæer indtil Skulderne, efter Herr Profess. Laja udi Odense hans Beretning, som L. C. provoceres til, hvor og viises Figur og Storhed af 2. Led i Tommelfingeren. Endskient nu dette maa staae ved sit Værd, og ikke undersøges denne gang, saa er det dog vist, at bemældte Jette-Stue med de deri fundne Beene, ingenslunde bestryrker den Mæning. De Laar-Been og Hoved-Stykker som jeg der har fundet, og nøye examineret, siunes intet, eller dog saare lidet større, end hvad sædvanligt findes i vore andre Grave og Beenhuse. Dog have de noget Besynderligt som jeg til andres Undersøggelse vil have henstillet, nemlig, forst er Hoved-Stykkerne, af hvilke jeg har giemt den eene, meget tykke, hvoraf sandt sluttet

at disse Landes Indbygere som haardsføre Folk, mueligt af Barns Been have haft lidet eller intet Skiul paa Hovedet, og ladet Naturen hærde sig selv ved Kuld og Frost, i hvilken de som Soldat'r og Søe-Folk mest levede. Derneft finder jeg særdeeles dette, at een af bemældte Hoved-Pander, som er noget fuldkomnere conserveret, og nu giemmes af Deres Kongel. Høyheds Cammer-Tiener Monf. Bruun, har saa got som ingen Pande, eller dog een af synderlig Skabning, nemlig gandske spids og steilstaaende tilbage, saaledes som man kunde forestille sig, at et Barns Pande vilde blive, hvis man idelig satte den under Tryk og Klemme af en haard Pande-Smecke. Bemældte Monf. Bruun, som en Kiendere af Anatomiske Ting, forstkrer at Skabningen er usædvanlig, og det Menniske der nu gif med saadant Hoved, vilde kaldes Pandeløs.

For at vedligeholde dette Gravstedts og de deri fundne Udbodes Ghufommelse, haver Deres Kongel. Høyhed saasom Stedets Høye Beboere og Antiquitærens Elskere, naadigst befalet mig at lade hensesette en Støtte af Dlands Steen med følgende Paastrift:

Qvod

Quatuor Mortalium Osibus Servandis,
Ante Octo Minimum Secula,

Sepulcrum condidit,

Et Stupendæ Molis Lapidibus Obtexit
Majorum, utut Paganorum Hominum, Pietas,
Illud,

Anno MDCCXLIV. Mense Junio,

Non Nisi Pia Manu, Reclusit

Et Memoriali Isthoc Saxo Insigniri Jusfit

Serenissimus Princeps,

F R I D E R I C U S,

Aviti Imperii Avitæque Virtutis

Ex Assè Hæres.

Suorum

Spes, Decus, Deliciæ.

J Anledning af det som hidindtil er berettet, siuncs mig Umoegen værd at undersøge, om denne Jette-Stue har været et sedvanligt Begravelse-Sted, og hvis saa er, til hvilken Tids Alder man da rimeligst bør henregne den samme;

At den Høy ved Jægers-Priis skulle have været en Kover-Hule, eller et Opholds Sted for Søe-Haner, som der kunde have giennt deres Bytte, særdeeles da Stoven fordum har været tykkere og Indgangen bearoet med Buske, det er den Meening som een og anden har om disse Jette-Stuer. Nu nægter jeg ey, at af flige Koverhuler ogsaa mange Foedspoer maatte findes ved nøye Eftersegning, saasom det lidet Muursteens-Huus, parva domus latericia, om hvilket meldes i et MSS. angaaende Moenske Antiquiteter, at en Degn fandt det i en Høy, ikke lange fra, hvor Emelund-Slott fordum har standet. Saa viises og i Rønnes-Sogn paa Als, en meget berygtet Kover-Kule eller Hule, kaldet Kay-Hule, hvor en nasnkundig Søe-Hane eller Fricbytter Kay, skal have haft sit Opholds og Tilflugts sted. Men heraf følger ingenlunde, at alle hule eller hvelvede Høye maatte være Søe-Kovers Boeliger, thi for det første, er deres Mængde alt for stoor, anseet den Hule ved Jægerspriis i alle Danske Provinzer har mange hundrede sine lige, undtagen at de stelden findes saa høye, da de fleeste Jette-Stuer ere ey højere end Bager-Ovne, saa man maa krybe paa Knæe derinde, hvor imod den tierte Karl fand her staae over Ende. For det andet saa finder man Jette-Stuer ey alleene ved Søe-Kanten, men ogsaa midt i Landet, hvor Søe-Kovere ventelig ey har boet, og for det tredie saa seeris tydelig nok, det er Begravelser og ingen levende Folkes Boeliger, deraf, at naar saadan Jette-Stue første gang aabnes, altid findes een eller flere Beenradde derudi. Naar de efter haanden ved adskillig Hendelse blive bekiendte eller deres Indgang findes, da pleye Bønderne strax at søge Skatte og Liggendefæe derudi, men finde neiten intet andet end nogle Dødnings-Been, hvorføre de overlades Kævene og andre Hof-Duur, hvilke Jægerne vel vide at opsoege paa de Marker, hvor flige Tilholds-Stæder ere dem bekiendte.

Naar det nu staaer fast, at Jette-Stuerne ere Graf-Steder, saa svorges for det andet, af hvad Elde de ere, eller til hvilken Periodum i vort Lands Historie de bør henregnes. Hertil svarer jeg: at de i det mindste maa være ældre end Christendommens Indførelse, det taler for sig selv. Vel nægtes ikke, at jo een og anden som hafde taget ved den Christen Troe, endda kand have haft den Høiyagtelse for sine Fædres Begravelse, at hand hellere der, end i Kirken eller paa Kirke-Gaarden, vilde udvelge sit Leversted. Herom vidner blant andet den in Marmoribus Dan. Tom. II. pag. 264. anførte Gravskrift over en Jydske Herre-Mand:

Jag heite Viderich Visf,
 Fadur min boed paa Höurisl
 Jag gjorde Kyrkia for dig,
 Bed du Got for mig
 Min Fader ligger i Olle-Höu
 Sielf vil-jag ligge i Vegel-Höu.

Item Thor Thott hans Gravskrift, som af Olao Wormio in Monument. Dan. Libro III. pag. 152. anføres med disse Ord:

Dalbne Mølle og Kielby Bang,
 Bage Dre og Ringsøe Fang
 Gifver jeg Bøstie Closter ny,
 Men selv ligger jeg i denne Høy.

Hertil setter Wormius disse Ord: Antiquitus autem summus honos habitus magnatum sepulcris, præsertim communibus, in quibus non unius saltem, sed totius familiæ condebantur cadavera, ut mirum non sit ex Christianis *σεφύτοις* haud paucos in agris & fundis apud majores suos sepeliri maluisse, quam nova sibi in templis eligere conditoria. Dog denne Høiyagtelse for Fædernes Gravsteder varede ey længere end til Christendommen og tillige Papisteriet toog Overhaand, thi da man kort efter denne Tid indbildte Almueen, at den Dødning, som ikke hvilte sit Løgem i Biet Jord eller saa kaldet Christen-Jord paa Kirke-Gaarden, hvor Messernes Kraft kunde udstrecke sin Virkning, hans Siæl kom ogsaa langt

langt sildigere end ellers af Siærild og til Hvile i Abrahams Skjod, see saa var denne Hedenskabs Lefning een af de allerletteste at afskaffe. I den kort Tid var det meget skammeligt, og sattes i Lovene som en Straf for Misdadere, at begraves i Høy og Heden: Jord. Paa den Grund fand man slutte, at neppe nogen Grav Høy her til Lands, er yngre end siden Canuti Magni Tider, det er nu paa ottende hundrede Aar. Om vi da siger de i Jette-Stuen ved Jægerspris fundne Hoved-Pander, Laar-Been og andre Stykker har ifkuns ligget der 7 til 800. Aar, da er det allerede stoor Forundring vord at de under Jorden har kundet conserveres saa vel, i saa lang en Tid, særdeels da de ey saasom hine, der findes i Aske-Potterne eller Urnis, ere brændte og ved Jlden hårdede, mens henlagte med fuld Fugtighed, indvortes af Marv og udvortes af Risd, som ved Forraadnelse er kortfaldet. De Dødnings-Beene som efter et hundrede Aars Leye i Graven, opsankes og hensettes i lustige Been-Huse, kunde lettelig conserveres: Men at det samme hendes saadanne Been, som syv gange længer ligge i en Jord-Høy gandske tet indelukte, er visselig forunderligt, og viser hvor sterke Stamina der maa være i Been, da tempus edax rerum saa længe respecterer dem.

End større maatte vores Forundring blive, hvis vi vilde antage som mueligt, ja rimeligt dette, at disse Beene kunde vel være et tusende Aar ældre end Christendommen her til Lands, og altsaa paa attende hundrede Aar. Grunden til denne nye Supposition beroer derpaa, at man fra Othins Tid af, sædvanlig brændte de døde Lægemer og satte Asken hen i Ulner, hvoraf ald den bemældte Tid kaldtes Bruna old, d. e. Brændt-Tiden, ætas combustionis, efterdi man ikke da som tilforn, plejede at begrave de døde Lægemer hele og holdne. Herom fand den Lusthavende vidre eftersee Trog. Arnkiels Cimbrische Heyden-Begråbnisse. L. I. c. 5. §. 12 seqv. saa og Christian Detlev Rhode Cimbrisch-Holsteinische Antiquitäten Remarques: p. 4. seqv. U. Humatio her til Lands, saa vel som andensteds, er en ældre Skik end Crematio, (hvilken sidste Ochia med sit Asiatiske Tilhæng skal have indført hen ved hundrede Aar for Christi Fødsel) derom er vel iræn stoor Tvivl. Dog følger deraf ey heller, at Crematio eller Ligens Forbrændelse og Begravelse i Aske-Potter, just hafde afskaffet aldeles og hos alle,
 Rr den

den ældre Skif som kaldes humatio. Hos Saxonem Grammaticum finde vi flere end eet Exempel af Kongers og andre Heltes Begravelse med heele Lægemer, endogfaa midt i Brende-Olden, ja hvad meere er, Snoro Scurlæson beretter, at førend Christendommen afskaffede Cremationem og indførte Humationem paa nye, da var det allerede steet af Hedningene selv, thi bemældte Skribent som reager fra Othins Tid af, kalder Bruna-Old, Brende-Ulderen, den første og Houg-Old, Høye-Ulderen, da man henlagde Lægemerne ubrendte i Høyene, kalder hand den anden eller yngre Alder, endskjønt deres Distinction er ikke ret tydelig, hvorom jeg vil anføre vores lærde Thomæ Bartholini Ord, de causis contemptæ a danis adhuc gentilibus mortis. Lib. I. Cap. VIII. p. 113. Eam ætatem, qva cadavera cremabantur, Bruna-Old nominatam Snora docet: *Hin Fyrsta Old er Kaullund Bruna Old, tha skyldi brenna alla Dauda menn. d. e. prima ætas, ætas combustionis vocata est, tunc omnes mortui cremarentur. Congestos ea ætate colliculos in memoriam defunctorum audivimus, qvod non minus succedenti ætati observatum, quando in tegra corpora humata, ea enim sub montibus qvoqve sepulta. Neqve tamen NB. protinus in secunda ætate, mos cremandi cadavera cessavit, sed indiscriminatim nonnunquam in cineres redigebantur, aliquando integra recondebantur, ut plurimum continuandæ defunctorum memoriæ inservituri aggeriebantur tumuli. Vocabatur autem altera ætas, Haugs aulld, seu ætas collium.* Ikke destomindre naar vi tilstaae, disse Lande have før Othins Tid været beboede af Cimbriske eller Celtiske Folk, og at disse før de fik Othin til Lære-Mæstere, have begravet deres Døde naturligviis eller uforbrændte, saa renser sig atter det Spørgsmaal, om ikke vore Jette-Stuer ved Jægerspries eller andensteds, kunde være af den første, saa snart som af den sidste Haug-Old, det er ældre end Christi Fødsel. At saa kunde være, vil maaskee ingen stride, og at det virkelig er, kand heller ingen stadfæste; thi Sagen er en pur Signing. Men dersom nogen inclinerede for at sette deres Alder saa vidt ud, da vil jeg ikkuns anføre een Ting, som synes at give den Meeening nogen Ansæelse af Rimelighed, nemlig dette, at i Høyen ved Jægerspries, hvor neden under ligge ubrendte Been, der fandtes oven paa 4. Uner eller Afke-Potter, saa got som in superficie terræ. Dette mener jeg kunde give nogen temmelig Formodning, at de der begrave-

de Lægemer har lagt længere end de forbrændte Lægemer, eller at de vare af den Haug-Old, som gik for, og ikke af den som fulgte efter Brunna-Old, thi posito contrario, da spørger jeg, om ikke Urnerne vist nok vare blevne ruinerede, den gang Hvelvingen i Høyen blev giort: Denne er sandelig ikke giort ved en Udhuiling fra siden af, thi de hart ad udtroelig store Steene, med hvilke saa vel Hvelvingen som Siderne i Hulen ere besatte, vise noksom, de ere allerførst hensatte med stort Arbejd, og siden den høye Jord-Dynge kastet der oven paa.

Er dette nu steet, da følger, at Aske-Potterne som fandtes i Høyens Overdeel, ere siden nedsatte og kunde ikke have været der, den gang man bygte Jette-Stuben. Paa denne Grund siger jeg det synes troeligt, at de ovenbemældte Beenradde, maa være ældre end den sidste Haugold, om hvilken Snoro Sturlesen taler, efterdi de endogsaa synes ældre end Brunna-Old. Dog er det noget som jeg henstiller til andres nøyere Grandskning og Estertanke.

Endnu maae jeg erindre een Ting, i Unledning af den Grav-Høy ved Jægers-Præis, nemlig at samme saavel som andre af det Slags, seeris kiendelig nok at være colles factitii, eller ved menneskelig Arbejd opfaste, og ingenholt naturlige, eller siden Syndflodens Tid staaende Høye; thi de ere gemeenlig Cirkel-Runde og ligge paa gaandske Stet eller jevn Grund: Nogle Stæder, særdeles i Jylland finder man paa Stet Mark og i saare liden Distance tive, tredive og flere saadanne runde Høye, hos hverandre, og der synes de at bære Vidne om store Feldslag, efter hvilke man kastede de døde Kroppe i Dynger paa hverandre og skulte dem med Jord, af hvilken hver Soldat maatte, efter Krigs-Reglerne, tage og bære saa meget som kunde fylde hans Hjelm eller Storm-Hette. Cambdenus in Britann: in Wilshire, pag. 185. tilskriver denne Skik de Nordiske Folk og kalder slige Høye Burrowes, eller Barrowes: Hic Selbury Collis rotundus & in fastigium editus surgit, qvi hominum labore aggestus, cum ex ipsius collis forma, & terræ subsidentis facie videatur. Cujusmodi multa in hoc tractu rotundi & fastigiati cernuntur, & Burrowes & Barrowes vocantur, in occisorum militum memoriam forte excitati, ossa enim in illis reperiuntur, & legi, in usu fuisse septentrionalibus, ut singuli milites prælio superstites, tantum terræ, quantum casside capere poterant, in occisorum tumulos aggererent.

Drimod, hvor man finder en enkelt Høy saasom den her tales om, eller ogsaa ifkuns et Par tilsammen, saasom de tvende nafnkundige Høye ved Jelling Kirke, der er det gemeenlig enten een eller anden fornemme Person, eller og en vis Familie som har beredet sig et Grav-Sted, og undertiiden ladet deres Hæste have den Ære at hvile hos dem, hvor over den Gidsning Olaus Wormius Monum. Dan. Lib. I. p. 42. gjør om et usædvanlig stort Ribbeen, som hand havde seet, bliver daabelt uvist. Saaledes heder det in præfat. Chron. Snoronis at een af de gamle Danske Konger ved Nafn Dan. Mikilati befalede, man skulle sammenkaste ham en Høy og der begrave hans Lægemie tillige med Hans Kongel. Smykke, Vaaben, Hæst og andet Gods, hvilken Stik Hans Paarørende siden den Tid efterfulgte. Paa Hedemærken i Norge er en nafnkundig Høy kaldet af Bønderne Siofta-Konger.s Høy i hvilken efter gammel Sandsage en af de Nordste Næste-Konger skal være begravet. Denne Grav lod en god Ven, paa min Begjæring, aabne for nogle Aar siden, og sendte mig det hand deri fandt, nemlig en Storm-Hue half opvædet af Rost, Mundstykket af et Bidsel, en Spore, 2. Sværd og tvende Spyd, af hvilke det eene er ligesom emaillet med nogle smaae Poekler og Lov-Berk af Gølf, hvilket bestyrker den Meening at Ehermanden har været en Stands-Person.

Ungaende de langagtige og flade Høye, som baade i Egnen ved Jægerspriis og andensteds sædvanlig findes, hundrede eller fleere Allen lange og half saa brede, samt omsatte med maadelig store Steene. Da slunes samme at have været allmindelige Grav-Steder ligesom vore Kirke-Gaarde paa nærværende Tid.

J. F. R.

Historisk og Physisk Beskrivelse over Nordlysets forunderlige Slikkelse, Natur og Oprindelse.

Fortale.

et Meteoron, som nu gemeenligen her i Danmark og Norge kaldes Nordlys, var ogsaa fordum udi det gamle Norske Sprog kaldet Nordlios, fordi det er et Skin eller Lysning i Luften, der egentlig har sit Tilhold udi Norden, og sees oftest udi den Nordre Kant paa Himmelen. Man er ellers paa adskillige Stæder udi Norge vant til at kalde det Værllys, enten fordi nogle pleyer deraf at domme om Værligets Forandringer, eller ogsaa fordi det sees oppe i Været.

Herforuden høves endnu adskillige andre Navne, som dette Lys af gamle Tider betegnes med, saasom: Nordskien, Nordblys, Nordblos, Lysnor, Lysningar og Lottetskien (a).

Merkeligt er det at Nordlysets Phœnomena allerede for nogle hundrede Aar siden har været gandske vel bekiendte udi Grønland, Jæland og Norge, og de ere af disse Landes Beboere beskrevne som et sædvanligt og Naturligt Luft-Skin (b); Da derimod saa mange lærde og vidtberømte Skribentere udi andre Lande, naar det har hendet sig at deslige Phœnomena hos dem er bleven seet, have de gjort adskillige forskreffelige Cometer og Himmeltegn deraf, som skulle betyde store Landeplager og overhengende Ulykker, saasom Krig, Hunger og Dyrtyd, Pestilensse, store Vandfloder, Jordstælv og fleere saadanne Ting, som siden af adskillige Kroniker og Historier skal beviises.

Nr. 3

Man

(a.) Andr. Celsii CCCXVI. Obs. de Lumine Boreali ed. Norimb. 1733. in 4.

(b.) Herom findes nærmere Underretning i dette Skrift udi den I. Parts 8. Cap.

Man fand ikke saameget forundre sig over, at der udi de gamle Hedenske Krøniker og Historier tales om forfærdelige Krigshære, blodige Feltslage, gloende Skjolde, Spyd og Sværd, grumme Jidsluet og andre forskrekkelige Tegn at være seet paa Himmelen, samt Bulder og Baabenbrag at være hørt udi Luften: thi den blinde og ufornuftige Afguds-Dyrkelse, som Hedningerne og i sær de Romere for-
 dum vare hengivne til, grundede sig alleene paa saadanne skræffe-fulde Phantasier og Indbildninger om Spaadoms Tegn, som de troede at være Advarseler om deres Guders Hevn og Breede. Dog fandtes der ogsaa mange iblandt dem, fornemmelig iblandt Grækerne, som ved Naturens fornuftige Betragtning vare komne i bedre Kundskab og Erfaring derom: Aristotelis Meteorologie og Senecæ Tractat de quaestio-
 nibus naturalibus fandt tiene til et fuldkommen Beviis herpaa: Udi disse Skrifter seer man adskillige Exempler, at der for meere end 2000. Aar siden har været mange forstandige Mænd hos de gamle Græker, som vidste at tale om alle slags Meteoris og om deres naturlige Oprindelse, hvoriblandt findes meget til Efterretning om Nordlyset, som mange Naturkyndige og Philosophi endnu i vore Tider kunde lære noget af.

Tit. Livius var ogsaa en Hedning, men af den Historie hand har skrevet om de gamle Romeres Bedrifter, fandt ikke sluttes ar hand har haft nogen stor Tillid til deres Prodigia og Spaadoms Tegn; efterdi hand udi sine Bøger giver tydelig nok tilkiende, at det var ifkun det gemeene Folk, som for-
 dum satte en blind Troe til saadanne Ting; og hand fortæller hvorledes Numa Pompilius ved et opdigtet Mirakel indførte adskillige nye Anordninger om Gudernes Dyrkelse iblant de gamle Romere, da de endnu i Begyndelsen vare et vildt og vankundigt Folk (c). Om de mange Prodigia eller Terteegn, som iblant den-
 nem gif Ord og Nytte af at være seet og hørt, synes det at Livius ha-
 ver haft de Tanker, at meget saadant kunde have bestaaet udi en blot og bar Phantasse og Digt, som de eenfoldige Mennesker af For-
 skrek-
 kelse

(c.) Liv. Histor. Rom. Lib. I cap. 19. Omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam: Deorum metum injiciendum ratus est (se Numa Pompilius), qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculo non posset, simulat sibi cum Dea Aegeria congressus nocturnos esse: ejus se monuit, quæ acceptissima Diis essent, sacra instituire; sacerdotes suos cuique Deorum prædicere &c.

felse efter deres Religions Art og Maade antog og troede for Sandhed: Hvilket alt paa adskillige Stæder udi bemædte Historie er at læse (d).

Den Romerske Keiser Vespasianus agtede ey heller meget hvad der blev spaaet af Himmeltegn: Thi da ham blev viiset en Comet, som de Romere udi deres Sprog kaldte Stella crinita (o: en Stierne befatt oven om med Haar), der, efter den almindelige Spaadom skulde betyde en stor Herres Død, sagde Vespasianus af Stiemt at denne Comet kom ikke ham ved, men at den hørte Kongen af Persien (eller de Parthers Konge) til, fordi, sagde hand, jeg er skalled, men hand har et stort tykt Haar (e).

Ja endogsaa den gemeene Mand iblant de gamle Hedenske Romere bleve omsider lunkene i den Troe om deres Guders Ferntegn og Prodigia, som den fornævnte Historiske Skribent Livius ydermeere giver tilkiende (f). Videre vil jeg ikke her tale om Hedningernes gamle Superstition.

Men hvad skal man nu sige om de mange slags Cometer og forfærdelige Himmeltegn, som adskillige iblant de Christne Skribentere fortæller om i deres Tider at være seet? og hvad skal man dømme om de Betydninger, som saa mange lærde Mænd have tilskrevet saadanne Tegn?

Conra-

(d.) Ibid. Lib. III. cap. 5. cælum visum est ardere, portentaqve alia aut obversata oculis, aut vanas exterritis ostentavere species. Lib. XXI. cap. 62. Romæ circa urbem ea hyeme multa prodigia facta, aut (quod evenire solet motis semel in religionem animis) multa nuntiata & temere credita sunt; Lib. XXIV. cap. 10. prodigia nuntiata sunt, quæ, quo magis credebant simplices & religiosi homines, eo plura nuntiabantur; Ibid. cap. 44. Prodigia nuntiata: Murus ac portæ tactæ & Aricæ etiam Jovis ædes de cælo tacta fuerat, & alia ludibria oculorum auriumqve credita pro veris; Lib. XXIX. cap. 14. Impleverat ea res spes se, eo anno in Africa debellatum iri suemqve bello Punico adesse) superstitione animos, proniqve & ad nuntianda & ad credenda prodigia erant.

(e) Aurel. Victor (Dio Cassius) apud Joh. Bapt. Ricciol. in Almag. Novo Astron. Libr. VIII. Sect. I. cap. 5.

(f) Liv. Hist. Rom. Libr. XLIII. cap. 13. Non sum nefcius ab eadem negligentia, quæ nihil Deos portendere vulgo nunc credant, neqve nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neqve in annales referri.

Conradus Lycosthenes en Theologus og Prædicant til Basel udi Svizzerland har An. 1557. udgivet en Bog in Fol. (kaldet Prodigiorum & Ostentorum Chronicon), hvorudi man finder Exempler nok paa Ban- skabninger og forskreffelige Synne, som ikke alleene Hedningene fordom, men de Christne siden langt meere have observeret baade paa Himmelen saabessom paa Jorden; Man finder ogsaa deriblant gloende Striids- mænd og Feldrystninger, blodige Sværd, forfærdelige Cometer, fly- vende Ilesstuer, Mord og Mand- Drab og andet meere saadant af- malet og beskrevet, som tit og ofte besynderligen udi det mørke Pave- domme skal være seet i Luften. Hand haver ogsaa gjort sig megen Ullmage for at udsanke af Historierne hvad merkværdigt der er forefal- den omtrent ved de Tider naar et eller andet af foromtalte Tegn skal have ladet sig see, fordi hand derved ville beviise, at saadanne prodigia skeer ikke forgiæves, men at de have haft deres visse Betydninger. Endnu er dette at sige til Lycosthenis Berømmelse, at hand haver an- vendt 20. Aars Tid paa dette Arbeide; og man finder foran udi hans Kronike et langt Register paa de Skribenteres Navne, hvis Skrifter hand har betient sig af til bemeldte Verk at fuldføre; noget har hand derudi tilfatt, som hand med sine egne Dyne haver seet, og en Deel haver hand af andre troerærdige Folk faaet Kundskab om, hvilket hand alt selv forklarer. (g).

Jeg vil her forbigaa hvad Augustinus Niphus, Hieronymus Cardanus, Cornelius Gemma, Libertus Fromondus, Joh. Prætorius, Cornelius a Lapide, Joh. Jonstonius, Julius Cæsar Bulenger, Nicolaus Cabæus,

(g.) *Lycost. Prodig. & Ostent. Chron. in Epist. nuncupat: ad Consules Reip. Basiliensis: Ideo autem hæc mea collecta sicut, quæ ex infinitis authoribus Græcis simul atque Latinis veteribus atque recentioribus ad viginti jam annos congesta sunt, & quantum fieri potest, secundum annorum mundi seriem ab Adamo usque ad nostra tempora digesta sunt, ... ut una cum verbis Dei adnotationibus atque Sacrarum Literarum exemplis existeret etiam ex aliis historiis per omnes ætates horrendum ultionis divinæ speculum, ... Quibus deinde adjecta ea, quæ aut oculis meis ætate nostra vidi, aut ab amicis indubitata fidei explorare potui.*

Circa finem ejusdem Chronici ita loquitur: Hæc sunt prodigia atque ostenta studioso Lector, quæ hoc tempore brevissimis annotare placuit, additis, quantum historiarum lætio suppeditabat, iis, quæ mox secuta sunt, quo apertius vicissitudinum, mutationum ac calamitatum prognostica certè, itaque Numinis vera indicia esse intelligeres, ac unusquisque, inde aliorum periculo cautior atque prudentior factus, Deum iratum mundo, ac ejus interitum minitantem, sibi pœnitentia atque innocentia vitæ placandi majorem occasionem haberet.

Cabæus, Joh. Baptista Ricciolus, Casparus Schoottus og mange flere navnkundige Mænd iblant de Lærde have skrevet om samme Materie, hvilke ere nesten alle eenige derudi med Lycosthene, at saadanne prodigia og spectacler lader sig virkeligen see paa Himmelen til Skrek og Advarsel om Glds Brede og Hevn over Menniskenes Ugudelighed. De, som ville vide meere herom, kand læse den Bog, som Joh. Nicol. Frobesius Philos. in Acad. Julia D. & Prof. haver udgivet med denne Titul: *Nova & antiqva Luminis atqve Auroræ Borealis spectacula.* (Trykt til Helmstad anno 1739.) hvor der ogsaa vides, at saadanne Mænd, der i forrige Tider vare anseet som Oracles iblant de Lærde, have hos Efterkommerne ilde beskiet sig selv og deres Lærdom ved den dumdriftige Snak og Digt om latterlige og forskreffelige Spogerie og Spaadomme, som de have vaadiget det uskyldige Nord-Lys, saa at dersom de gamle Grækske Philosophi Democritus og Heraclitus nu kunde leve op igien, da ville den ene faae nok at see ad, og den anden skulle ligeledes finde nok at græde over, som bemeldte Frobesius siger (h.)

Vel kunde en Deel iblant de gamle Skribentere være at undskyldte formedelst deres Eenfoldighed og U-kyndighed udi Philosophien og physiske Videnskaber; thi de levede udi saadanne mørke Tider og Omstændigheder, da baade Naturens og Fornuftens Lys var dem betagen og forbuden: hvilket kand erfares af den saa kaldede Jertegns Postill, som i det Danske Sprog er trykt til Paris anno 1515; Denne Bog kand noksom vise os den paa de Tider herskende Lærdoms Beskaffenhed og Tilstand. Men hvorledes kand mand undskyldte de andre, som udi sidst afvigte Seculo have ved deres mange Skrifter udviist store Prover paa Lærdom og Erfarenhed baade udi Natur- og Kunst-Videnskaber; og dog alligevel have disse foretaget sig

(h) *Joh. Nic. Frobesii nova & antiqva Aur. Bor. spectacula pag 129. seqv.* Heraclitus sane ac Democritus, si reviviscerent, prolixissimam credo in communibus de Aurora boreali sententiis, hic quidem ridendi is vero stendi, materiam invenirent: tam joculares ac formidolosas, fatis jucundum & commodum cæli, spectaculum hoc, superstitiosa fingendi licentia formas aut larvas potius induit, tam ridicule item, tamque horribiles, imo vero in supremi Numinis Majestatem quodammodo injuriosas opiniones, non dicam inter plebejos, sed inter ipsos eruditos religionis scilicet & sapientiæ Antistes de phænomeni hujus causis ac viribus aliquamdiu regnarunt.

sig at forsvare de gamle Munkes Fabler om Himmeltegn og deres Betydninger?

Hvo der har Tiid og Saalmodighed til at læse hvad den Jesuit Casp. Schottus udi hans *Physica Curiosa* (Libr. I. & Libr. VI.) de mirabilibus Angelorum & Dæmonum item de mirabilibus portentorum har skrevet, fand der faae at see hvor nidkiære de Papistiske Munkes og i sær nogle iblant de kloge Jesuiter have udviiset sig i at forsegte deres gamle Troe, eller ret ere at sige, den gamle Hedenske superstition, om allehaande spectacler paa Himmelen; sammesteds finder mand ogsaa adskillige kunstige Argumenter, som de bruge til at bringe Folk paa de Tanker, og i den Troe, at saavel Englene, som Diæblene livagtigen skaber og danner alle slags forskreffelige Billeder af den Damp og Taage, der svæver i Luften, for herved at drive Menneskene til at frygte GUD. Den som maatte tvivle om denne deres Lærdoms Rigtighed, raabe de ud for en Altheist.

Nu er det Tiid at jeg forlader disse Spogelser og begiver mig til Nordlyset igien. Endeligen er Sandheden i vore Tider kommen saavidt for Dagen at alle Nationer i Europa vide nu at tale om Nordlyset og om dets naturlige Skikkelse og Besskaffenhed, og efterat samme Lyses phænomena udi disse sidste 20. eller 30. Aar af saa mange lærde og troværdige Mænd med fliid ere observerede og omstændelig beskrevne, har den foromtalte gamle Snak og Spaadom angaaende prodigia og deres Betydning merkfeligen begyndt at forsvinde: scilicet:

Lumine percussa cessant maledicere ranæ,

Et victus veri luce sophista tacet.

For at fornøye dennem der maatte have Lust til at læse ndi vores Danske Sprog hvad nyt og merkværdigt nu i dette Seculo om Nordlyset er bleven opdaget og har været vores Forsædres ubekendt, har jeg da foretaget mig dette lidet Skrift at forfatte, som bestaaer udi trende Parter.

Den ite Part indeholder en Deel Observationer, Tegninger og Beskrivelser, som udi dette Seculo ere giorte over Nordlysets adskillige phænomena med hvis videre der kunde aates nyttigt til Oplysning om dette Meteorons rette Skikkelse og Besskaffenhed.

Den 2. Part begynder af den Kundskab, som de gamle Græske Philosophi have havt om allehaande Meteoris og Lysninger i Luftten, der synes nogenledes at komme overeens med de Observationer, som i vore Tider ere gjorde over Nordlysets Phænomena. Derneft følger udi en Chronologisk Orden adskillige Spectacler og prodigia, som udi Historierne fortælles om at være seet paa Himmelen: hvoraf kand erfares, at den Superstition om forfærfkelige Himmeltegn og deres Betydninger har sin Oprindelse af det gamle Hedenske Afguderie, og er siden indtil denne Tid iblant de Christne forplantet.

Den 3. Part indeholder de mange slags Meeninger, som de Lærde nu omstunder have om Nordlysets naturlige Uarsager og egentlige Væsen. Og omsider har jeg til Slutning taget mig den Frihed at fremsætte nogle Dubia eller Spørgsmaale, som synes ikke at kunde opløses og afgjøres ved de hypotheser og Forklaringer man hidindtil har bemøyet sig at udarbeide om dette meteorons naturlige Oprindelse.

Over aldt kand udi denne Historie om Nordlyset sees Prover og klare Bewiiser nok paa hvad superstition monne udrette, særdelesh naar den med Theologie og Philosophie bliver sammenblandet: Den Engelske Cankler og ypperlige Philosophus Franc. Baco de Verulamio (in Novo Organo scientiar. aphor. LXV.) siger os hvor skadelig og forfængelig saadan mixtur og Blanding bør agtes; hans Ord ere merkverdige, derfor vil jeg dem her indføre: *Pessima (inquit) res est errorum Apotheosis, & pro peste intellectus habenda est, si vanis accedat venerationis. Huic vanitati nonnulli ex modernis summa levitate ita indulserunt, ut in primo capitulo Genescos & in libro Job & aliis scriptoris sacris, Philosophiam naturalem fundare conati sint, inter viva quærentes mortua. Tantoque magis hæc vanitas inhibenda venit, & coërenda, quia ex Divinorum & humanorum malefana admistione, non solum educitur Philosophia Phantastica, sed etiam Religio hæretica. Itaque salutare admodum est, si mente sobria fidei tantum dentur, quæ fidei sunt.* Alt jeg ikke skal gaæ forvidt, vil jeg her afbryde min Fortale, og tage fat paa Verket i sig selv.

Den Første Part

bestaaer af efterskrevne Capitler:

- I. Cap. Om de første Observationer og Tegninger, som i dette Seculo ere gjorde over Nord-lysets Phænomena udi Danmark og Sydskland.
- II. Cap. Om det store Nord-lys, som Anno 1716. blev seet nesten over al Europea.
- III. Cap. Om et Nord-lys seet i Sydskland Anno 1721.
- IV. Cap. Om Nord-lyset, som er seet udi Italien og Spanien.
- V. Cap. Observationer, som udi Frankrige ere gjorde over Nord-lyset.
- VI. Cap. Hvorledes Nord-lysets Phænomena have været tilsyne udi Engeland og Holland.
- VII. Cap. Nord-lysets Phænomena, som ere observerede udi Sverrige Polen og Rusland.
- VIII. Cap. Om det Nord-lys, som gemeenligen i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge lader sig see.
- IX. Cap. Om den Forklaring, som M. de Mairan gjør over de gamle Norske og Islandske Skribenteres Beretninger om Nord-lyset.
- X. Cap. Adskillige Anmerkninger over Nord-lysets Phænomena, som kand tiene til videre Oplysning om dette Metereons Natur og Egenskaber.

Den Første Part

Indeholder adskillige Observationer, Tegninger og Beskrivelser, som i dette Seculo ere gjorde over Nordlyset med videre.

Det I. CAP.

Om de første Observationer og Tegninger, som over Nordlysets Phænomena ere gjorde i Danmark og Tydskland.

§. 1.

Mand tvivler ikke om, at jo Nordlysets phænomena udi de forrige seculis ligesaa vel som nu i vore Tider haver ofte ladet sig see her udi Danmark samt udi andre Sydlige Lande; men den gamle Vane og Overtroe, som Folk vare fordum udi Allmindelighed henfaldne til, at de forfækkedes for saadanne Luftskin, og gjorde Vidunder deraf, har forvoidet at ingen ret naturlig Beskrivelse og Forklaring derover findes hos de ældere Skribentere: hvorom noget udi min Fortale allerede er meldet. Vel kand man ikke negte, at jøhKeplerus, Gassendus, Cartesius, Cassinus, Sturmius og nogle flere begyndte udi det nest forrige Syttende seculo gandske fornustig at skrive og raisonnere om deslige gloende meteoris og Lysninger udi Luften; dog maae enhver herimod tilstaae, at udi disse lærde Mænds Skrifter findes ikke nær saa tilstrækkelig Underretning om Nordlysets naturlige Skikkelse og Bestaaffenhed, som vi siden have faaet af de Observationer og Tegninger, der i vore Tider ere gjorde over dette Lysets phænomena.

§. 2.

Den Navnkundige Mathematicus Ole Römer her i Danmark, var (saavidt mand af Actis Eruditorum kand erfare) den første, som

paa Mathematisk maade har observeret og beskrevet Nordlysets phaenomena, da de udi dette seculo begyndte at tilvoxe og udbrede sig. Derfor bliver ogsaa hans Observationer og Tegninger de forste, som jeg her haver at fremsætte.

I. Observation og Beskrivelse over Nordlyset.

vid. Udi den I. Figur skal de Bogstaver (^{aaa}_{aaa}) betegne tvende klare og I. skinnende Buer, som ere saa tynde og skiare, at Stjernerne derigien- Fig. nem kunde sees.

De Bogstaver bbb betyder et mørkt Skillerom mellem begge disse Buer.

ccc. Betyder en Samling af Damp, ligesom det kunde være en tyk Regnskye.

Forklaringen og Beskrivelsen herover er denne:

Anno 1707. den I. Februarii Kloffen II. om Ustene begyndte et Luftskin (Phaenomenon) at lade sig see her i Kiøbenhavn (som ligger paa $55\frac{2}{3}$ grader Norder Breede); det strakte sig udi den Bue's skikkelse fra Vest-Nordvest hen til Nord-Nordost: Paa det Stæd hvor Buen var højest, stode den 3 Grader op over Horizonten. Siden stigede dette Lys høyere op, og langs ad den øverste Kant af Buen blev det alt meere og meere klart, ja klarere end om det havde kommet fra Maanen, naar den var skult bag ved en Skye. Duntrenten halv Time efter Midnat, samlede efter haanden en nye Lys-Bue oven over den forrige; men henved Kl. I. opstigede Lyse Straaler i Høyden med en hastig Fart først fra den øverste Bue og strax derefter ligeledes af den nederste; det holdte ved saaledes nogen stund at opskyde Straaler, som omskiftedes iblant hinanden meget hastig og paa adskillige Maader; De fleste Straaler stigede lige ret op; nogle syntes at helde til en eller anden Side: Saa snart de begyndte at forsvinde, vare de fortere og bredere tilshyne, men tilforn, naar de vare komne højest, stode de 4. grader op over den øverste Bue. Henved Kl. I $\frac{1}{2}$ efter Midnat, var dette Lys i sin største Fuldkommenhed, og da saaes det allevegne besat med lyse Straaler (som oven-

meldte

meldte 1. Figur tilkiendegiver). Kloffen 2. var det højest opstegen, da det siden udbredde sig lidt efter lidt over den gandske Himmel. Om sider opkom en tyk Frost-Damp (o: eller frostig Taage) som skulde Himmelens saa at foromtalte Lys ey kunde sees meere. Saadant Lys har mand ogsaa udi de forrige Aar her paa Observatorio i Kiøbenhavn fundet fornemmelig, og det altid udi den Kant mellem Vesten og Norden paa Himmelens; men aldrig er det seet saa liust og fuldkommen som paa denne Tid.

2. Observation.

§. 3.

Ao. 1707. den 1. Martii saae man atter herudi Kiøbenhavn et saadant Lys udi samme Kant paa Himmelens, det lod sig see fra Kloffen 10 om Aftenen til Kl. 1. efter Midnat, men det var ikke saa ordentlig skiftet og dannet, som det først omtalte; hvilket den 2den Figur udviiser.

Saa Dage derefter nevnlig den 6 Martii lidet efter Solens Nedgang mellem 7 og 8 Kloffe slet, blev samme Lysning paa ny seet, men var ej heller saa ordentlig og regulair, som det forhen beskrevne, dog befandtes herved i Besynderlighed dette, at iblant de saa Straaler, som det udskiod af sig, stigede de fleeste og indtil Top-Puncten (Zenith) paa Himmelens; men de forsvunde snart igien og andre opstigede i deres sted, saa at hver Straale var ifkun udi nogle saa Secundens Tid tilstune. Strax derefter blev Himmelens skilt med Skyer og Taage, og kunde da dette phænomenon ej siden sees.

Disse tvende første Tegninger og Beskrivelser findes udi Miscellaneis Berolinensibus (a) indførte, og bemeldte Author Ole Romer beretter derhos, at saadanne meteora sees nesten hvert Aar udi Island og Norge. Hand holder for at dette Lys, som af ham her blev observert, var lavt ned i Luften og ikke meget langt borte: thi udi Pilenborg, som er 2 Mile fra Kiøbenhavn (siger hand) er det seet klarere og større: hvoraf hand slutter at det der var meere Vertical og højere op over Horizonten. Hand meener ogsaa at saadant Lys

(a) Miscell. Berol. an. 1710. pag. 13r. & seqv.

giver meere den nærværende end den paafølgende Tilstand og Beskaffenhed i Luften og udi Værliget tilkiende: fordi det treffer ej altid ind, som nogle meener, at efter saadant phænomenon følger om Sommeren klart Væir og om Vinteren Frost.

3. Observation.

§. 4.

Det Nordlys, som forhen er meldet om at være seet her i Kjøbenhavn den 6. Martii an. 1707; har og samme Tid ladet sig see udi Tyndskland, hvor det er bleven observert og beskrevet saaledes:

3. Ao. 1707. den 6. Martii er udi Berlin et klart Lys om Aftenen Kl. 8. seet udi Norden, efter at det havde været en klar Himmel den gandske Dag fra Morgen indtil Aften; udi den nest foregaaende og nest følgende Natt var en maadelig Frost; men om Middagen 3. Fig. tøde Frostens op ved Solens Varme: Bemelte Lys havde et hvidagtig Skin, og var af Figur som en Regnbue, dog meget bredere, end Regnbuen pleyer at sees, og samme lyse Bues Centrum kunde holdes for at være omtrent i Meridianen neden under Jorden. Lyset strakte sig udi Horizonten henved 100 Grader; Den overste Deel af Buen stod 8 eller 10 Grader høyt op over Horizonten. At dette Lys kunde komme fra Maanen var ikke mueligt, fordi det blev seet ved Nye Maanedes Tider, da Maanens Skin var saa lidet og svagt, at det ikke kunde lignedes imod det foromtalte klare Lys der saaes i Norden: tilmed gif Maanen strax derefter ned, saa at den ingenlunde kunde forarsage nogen saadan Lysning. En heller kunde Solen være Marsage dertil, fordi den var da allerede saa dybt neden under Horizonten, at den ey kunde forbolde det allermindste Tusmørke meget mindre saadant klart Lys, der lysede ligesom et Maanestkin. Medens man nu dette og den skinnende Bue betragtede, opstige lyse Straaler, udi en lige Lodret Linie opad fra Horizonten, og det noget langsom ligesom raquetter pleje opstige, dog saae de ikke røde ud, ej heller havde de nogen Tid-Farve; men de lignede Lyse-Stolper og Stotter, som til deels roste og bævede, og nest ved Buen gavede sig klart Skin fra sig, at endog saa lyset udi en Vogte derved kunde døves

døves. Besagde Straaler opstigede nu hisset nu her, ikke saa hastig som et Lynet, men sagtelig (admodum lente, quasi deliberato.) Hvormange disse Straaler vare kunde ej tælles, fordi de bleve ikke bestandige, men skifteviis (alternatim) iblant hinanden fremskinnede, saa at naar en Straale forsvandt, opkom en anden paa et andet Stæd. Der var og imellem disse Straaler en sort Mørkhed tilsyne, saa at dette Spectakel var baade hørligt og i nogen maade fælt og skrækkeligt at see. Men at denne Mørkhed ej bestod af Skyer, det kunde fornemmes heraf: fordi man med en 2 Fod lang Riffert kunde see Stierterne allevegne saavel igiennem Mørket som igiennem den lyse Bue. Bemeldte Straale-Studde holdte ved nesten en halv Times Tid. Oven over den fornævnte Bue, saaes endnu en anden Bue, staaende omtrent 30 Grader høyt over Horizonten, men syntes ikke saa gandske heel som den anden; thi paa nogle Stæder var Stæder var den igiennembrudt, ej heller strakte den sig ned til Horizonten med Enderne. Klokken 9. begyndte den øverste Bue at mindskes, og omsider at forsvinde. Den nederste Bue blev bestandigere, dog begyndte den at sunkne lidet dybere ned udi Horizonten, og Klokken 10 var intet meere af den at see; men Himmelen var endnu noget lysere mod Norden end paa andre Stæder. Denne Observation og Beskrivelse haver den Berlinske Astronomus G. Kirch gjort, og den findes udi miscellaneis Berolinensibus (ed. Berol. 1710. pag. 135. & seqq.); Tegningen derover seer man her af den 3. Figur.

§. 5.

Videre har man udi samme Miscellaneis Berolinens. pag. 133. en relation, som Christoph. Matthæus Seidelius udi Schonbergen (in Marchia Veteri) derom har skrevet af denne Inhold: Ao. 1707. den 6 Martii henved Kl. 8. om Aftenen, da Himmelen overalt var gandske klar, blev seet et Skin udi Norden, som lignede Dagingens Lys nylig førend Solen opgaar. Af dette Skin samlede sig først tvende breede og aflange Buer, som strakte sig fra Nordvest hen til Nordøst; af Buerne opstigede siden adskillige Straaler, og i sær bemærkede man at fra den nederste Bue udskød sig vel 20 gange en Straale op igiennem den øverste Bue med saadan hastig Fart som et Lynet; Denne Straale bredde sig ud oven til, hver gang den var opstegen over den øverste Bue og blev til en lys Damp, som udi et

Djæblif forsvandt, saa at den ikke efterlod sig det ringiste Spor eller Tegn. Imidlertid stigede den øverste Bue saa sagteligen høiere op, og blev forvandlet til en hvid skinnende Skye, som ikke uden Skrek blev seet at skiule den øverste Deel af Himmelen; men derefter foer den hen mod Vesten og fulgde med Maanen, som da gik ned. Og endskjønt denne Skye efter Maanens Nedgang opholdte sig over en heel Time udi den Vestre Kant af Himmelen, førend den blev usynlig, saa dog alligevel kom en Bue mestendeels i den Stand og i det Stæd igien, hvor den forige Bue var seet, som til ommeldte Skye var bleven forandret. Omsider begyndte begge Buerne at forsvinde først den øverste og siden blev den nederste ved Midnats Tid usynlig.

Saaledes, som sagt er, beretter Seidelius at dette meteoron er seet i Schönbergen, og hand legger dette dertil, at der siden blæste en skarp Norden-Vind udi lang Tid, som bragte en sterk Kuld, og forarsagede mange Stormvinde og uroeligt Værlig der i Landet.

§. 6.

Her har vi da seet de første Observationer og Tegninger over Nordlysset, hvilke kand holdes for at være tilforladelige. Jeg finder ellers ikke noget skrevet om at dette meteoron udi det Aar 1707. er bleven observeret paa andre Stæder end i Danmark, og udi Tydskland. Frobefius udi sin Tractat (Nova & antiqva Lum. & Aur. Bor. Spect.) melder vel forteligen, at i samme Aar ere seet nogle Luft-Skin udi Torna i Lapland, item udi Breslau i Slesien, men fordi man har ingen efterretlig Beskrivelse eller Tegning derover, er det unyttigt her at tale noget videre derom.

Udi det næstfølgende Aar 1708. d. II. Sept. er en stor Lysning eller et gloende Meteoron seet paa mange Stæder i Saren: Den berømte Mathematicus og Philosophus, Christian Wolff, har udi Halle observeret og beskrevet det samme omstændelig nok, som udi Actis Erudit. Lipsiens. a. 1708. pag. 526. er at see. Dette phænomenon agter jeg ikke heller at tale her noget om: thi af den derover gjorde Beskrivelse kunde ligesaavel sluttes at det har været et slags Tordenvæir, som et Nordlys; hvorefter jeg overlader til andre at disputere. Men udi det Aar 1710. finder man igien et Nordlys af tegnet og beskrevet, som her følger:

4. Observation:

§. 7.

Ao. 1710. den 26. Novembris, Klokken 6. om Aftenen har Joh. Georg Liebnecht Mathem. Prof. til Giessen udi Hessen-Land observerit et Meteoron, der var saaledes tilsiune: Der lod sig see en stor lys Bue udi Norden, som syntes at være 2 eller 3 Fod breed; dens uddvendige Kant var mørkere end den invendige hule Kant. Kommet inden udi Buen var saa mørkt, at man aldeles ingen Stierner kunde see derigienem, men udi den lyse Bue og ellers allevegne vare Stiernerne tilsiune; Denne Bue varede iffun 10. Minuter af en Time, og formedelst denne korte Tid kunde intet vist Maal paa dens Størrelse og Strefning tages. Ungaende Værligets Tilstand, da havde der den gandske November Maaned igienem været et meget uroligt og Saagefuldt Væir; men sidst i Maaneden henimod den 26 Novembris har det forandret sig, da Vinden blev Nordost, og Frosten begyndte at tiltage. Denne Observation og Tegning findes udi Actis Erud. Lips. a. 1711. pag. 325.

§. 8.

Flere end disse foregaaende Observationer og Tegninger har jeg ikke foresundet, som over Nordlyset ere forfattede af lærde og Naturkyndige Mænd, førend det store Nordlys udi det Aar 1716. lod sig see; hvilket nu skall blive talet om.

Det II. CAP.

Om det store Nordlys som Ao. 1716. blev seet nesten o-
 ver ald Europa.

§. 9.

Ao. 1716. den 17 Martii er et meget mærkeligt og skinnende Phæ-
 nomenon bleven observerit paa mange Stæder udi Tydskland, Hol-
 land,

land, Engeland og over aldt i disse Nordlige Lande, hvorom man strax fik mange slags Relationer udi Noiserne at læse, som jeg her aldt forbigaaer; men i den Stød vil jeg i dette Capitel af Actis Eruditorum fremsætte de fornemste Tegninger og Beskrivelser, som af erfarne og troværdige Mænd, der selv have observert dette Nordlyses phænomena, udi Tydskland ere forfattede:

I. Observation.

§. 10.

Udi Margreveskabet Meissen i den Bye Lammich har |Schmiderus observert dette store Nordskin, og det samme aftegnet og beskrevet saaledes:

Den 17. Martii i det Aar 1716. var et bestandig Stormværir fuldt af Fugtighed og Regn; overst i Luften blæste Vinden af W. S. W; neden i Luften var den S. W.; imod Aftenen forsvandt Skyerne og Himmelen blev mestendeels reen og klar undtagen udi den Nordre Deel af Horizonten, hvor der lode sig see nogle tykke Skyer. Efterat Solen var nedgaaen lod den en tid lang efter sig store lysende Strimer og Straaler i Luften, giule at see til: hvoraf klarligen kunde fornemmes, at overst udi Luften var en stor Mængde af adskillige slags Damppe; Klokken 8. begyndte disse Straaler efter Haanden at forsvinde indtil de omsider bleve gandske borte. Kort derefter fik man at see et Skin staaende ligesom en rund Bue, som var hvidagtigt og meget kiendeligt. I Begyndelsen var dette Skin ikkun tyndt og svagt, men efter Haanden vorte det til, og strekkede sig fra Nordvest og omkring Norden til Nordost, og var af Ansæende ligesom den Lykning der sees ved Horizonten nylig førend Maanen opgaar. Kort Tid derefter blev Skinnets noget rødagtig, hvorudover nogle i Forskningen meente at der var en Ildbrand opkommen i Naboclauget, men de bleve anderledes derom overbeviste, da Lyset stigede aldt meere og meere op over Horizonten og gav saa stor Glæde fra sig, at det kiendeligen lysede over alle omliggende Marker, og vaa Huus-Beggene, saa at de, som gik paa Gaderne og ei vidste endnu noget af dette phænomenon, meente at det var Maanen der skinnede.

Lidet derefter opkomme sorte Skyer, som udi den 5. Figur ere bemærkede med ccc, og nedent under disse Skyer syntes foromtalte Skin 5. noget dunklere, ligesom det kunde været blandet med en Røg eller Taage; men oven over Skyerne skinnede det nu saa klart, at det ikke lignede Maanens Skin, men var ligere det Lys, som sees paa Himmelen om Sommeren ved Solens Opgangs Tid. Dette bevægede sig ogsaa ligesom Vand-Bølger udi en Søe, eller som Kornet der staar i fulde År paa en Åger, pleyer at drives og bevæges, naar Vinden blæser derpaa; der blev ogsaa seet en idelig Blinken eller Lysning (micatio continua) ligesom der sees undertiden udi en Sommer-Nat, naar der om Dagen nest tilforne har været en sterk Heede (b). Efter Kl. 9. om Aftenen da Vinden udi den nederst Luft blæste sterk af S. W. men udi den øverste Luft af W. S. W., saae man af den sorte Skye udi Vesten at opkomme mørke Straaler, som udi Figuren ere betegnede med (DDDD) tillige med sortagtige Damppe (FF) som dog ikke varede længe, men forsvandt strax igien. Derpaa blev man var, at af den Lyse-Bue ^{ee}, som stod hen ved 15 Grader høyt over Horizonten, begyndte lysende Strimer og Koster at udbrøde, som gave sig ud fra hinanden; Den første og længste af dennem er betegnet med (a), som heldede noget imod Østen og strakte op indtil Himmels Top-Punct (Zenith); derefter opstigede i Vesten den Straale, b; siden opkomme de andre c, d og e efter hin anden; alle disse Straaler vare blinkende og syntes rødagtige, og den røde Farve blandede sig ogsaa undertiden udi Nordlysets Bue, men efterhaanden blev dette Lys hvidere og blegere. Efter en halv Times Forløb, blev Buen lavere og Skyerne skulde den. Men, da Kloffen var henimod elleve, kom dette phænomenon igien med samme Glæde, Blinken og Straalestud og Buen stod som tilforne henved 15. Grader høyt;

Et 3

høyt;

(b) Den Blinken her omtales, som sees om Sommer Nætterne, synes at være det slags Lynet, som gemeenlig i Augusti Maaned forenkomes her i Danmark at blinke op af Skyerne om Aftenen eller om Natten, og bliver kaldet RØDMØD: Iblant den gemene Mand udi Danmark kaldes det ogsaa Sildfiar: Ligeledes ere der af disse Talemaader udi Sverriae brugte for nemlig Kørblift (fulguratio Segetum) og Sildfiirt (fulgur halecum), som Andreas Celsius udi sin Samling af de Observationer, der er gjort i Sverriae over Nordlyset, bevidner: Mia er ogsaa berettet, at saadan Lysning eller Blinken bliver udi Pommern og det Magdeburgiske distrikt kaldet Heings Blise. Om dette stater jeg ellers Kynlighed udi den 3. Part af dette Skrift at giøre nogen nærmere Forklaring.

høyt; De sorte Skyer, som udi Norden her og der endnu hengte i Luften, havde ey meere deres forige Figur og Skikkelse, men vare fulde af Huller og Abninger, hvorigiennem Lyset udstraalede ligesom Koeffe, ikke anderledes end som Maanen om Natten eller Solen om Dagen skyder Straaler igiennem Skyernes Huller og Abninger hen i den taagefulde Luft. Da det lakkede imod Midnat, samlede tykke Skyer paa Himmelen og gjorde Ende paa dette Syn. Denne Beskrivelse findes udi Actis Erud. Lips. a. 1716. pag. 357.

2. Observation.

S. II.

Ao. 1716. d. 17. Martii haver August Fridemann Boetticher i Eisleben observeret og beskrevet samme Nordlyses phænomenon,

6. hvoraf Indholden er kortelig denne:

Der blev udi N. N. O. seet en sortagtig Skye paa det Stød, som udi den 6 Figur er betegnet med A; Samme Skye strakte sig ned til Horizonten, og var, ligesom Sprinkelvek, fuld af Huller og Abninger; derefter blev den nederste Deel af Himmelen nær ved Horizonten, B, med en mørk Bue fra Østen hen imod Vesten betroffen; i Buens øverste Kant vare saadanne Farver tilhøye, som udi en Regnbue, men de vare dunklere. Strax derefter udspirede af Buen de Straaler, DD, hvilke udi Begyndelsen vare korte, men efterhaanden bleve de længere og havde en Fart ligesom Raqvetter. Straalerne imod Østen (hvor man merkede at de forst begyndte at opstige) vare klarere end de andre imod Vesten. Iblandt dennem var en Straale, E, udi Nordost frem for de andre merkelig, i det den stigede høyre end de øvrige og blev længere staaende. I midlertid blev den Skye, A, forvandlet til en Røg, der stigede op og ned, og nest derved saae man den klare Himmel: Da dette Syn var tilende, saaes nogle sortagtige Skyer, F, F, med et Skin omkring, og omfider blev Himmelen skult med Skyer. Dette Syn varede fra Kl. 7 $\frac{1}{2}$ til Kl. 9. Det kom igien Kl. 12. om Midnat, ligeledes Kl. 3. efter Midnat. Denne Observation er inført udi Actis Erud. Lips. a 1716. pag. 359.

3. Observation.

§. 12.

Ao. 1716. d. 17. Martii er udi Halberstad saavel som og udi Helmstad samme Lys seet og beskrevet af Mathem. Prof. Rudolph Christian Wagner. Tegningerne derover seer man af den 7de og 8de Figur.

Hvorledes det var tilshyne udi Halberstad, det viiser den 7de Figur, som er opsatt af den der værende Rectore Scholæ M. Elend; men den anden Tegning, som den 8de Figur forestiller, har bemeldte Wagner forfærdiget, der var i Helmstad, og hans Beskrivelse derover er af følgende Indhold:

Paa forskrevne Tid nemlig den 17. Martii om Aftenen efter Klokken 7. blev fornømt et meget klart Skin paa Himmelen mellem Norden og Vesten, ligesom det skeer naar Huuse eller Bygninger staaer i Brand. Dette Skin strakte sig 45. Grader op over Horizonten; Himmelen var Stjerneklar, og omkring Aftenstjernen (Venus) som stod nær ved Skinet, blev seet en lys Ring. Klokken 8: lod sig see en lys Straale, som lignede Halen af den store Comete, der Anno 1680. var tilshyne, dog var Straalens Lys meget svagere og til anseende som den Lysning i Melkeveien; samme Straale opstige fra den taagede Stjerne (Stella Nebulosa) mellem Perseum og Cassiopæam indtil 36. Graders Høyde og forsvandt strax. Hand sluttede at denne Straale maatte havt sit Udsprung af en mørk Skyer, som befandtes nest der neden under, fordi nylig tilforn, imellem Klokken 7 og 8, var seet tvende lige saadanne Straaler af sort Skyer at opstige, som den 8. Figur giver tilkiende, og den samme Nat mellem Klokken 11. og 12. ere 4. saadanne Straaler af lige den samme Beskaffenhed udi Halberstad observerede, som af den 7. Figur kand sees. Profess. Wagner holder det mærkværdigt at hand kunde see Stjerneerne igiennem den lyse Straale, som blev observeret. Ydermeere beretter hand at der paa andre Stæder bleve ogsaa seet saadanne Straaleskud, hvor dog ingen Skyer befandtes, item at paa en deel Stæder vare mørke Skyer tilshyne med lyse Bredder omringede, af

hvilke

hvilke der opstigede, som udi den 8. Figur er betegnet; efter Kl. 9 $\frac{1}{2}$ blev en hob Snees-Skyer af Binden sammendreven indtil 45. Grader op over Horizonten; imellem disse Skyer saae man nogle Lysninger eller blinkende Skin (coruscationes) som vare vel noget svagere end det Lynet, der sees undertiden om Sommer-Nætterne; Men henimod Klokken 12. eller ved Midnats-tiid, vare bemeldte Lysninger lige saa klare, som det ommeldte Lynet. Det samme blinkende Skin (coruscatio), siger hand, er ogsaa af M. Elend seet i Halberstad nær ved Zenith.

Herhos beretter Prof. Wagner, at paa nogle Stæder, hvor dette store Nord-Lys blev seet, skal og tillige være hørt en Bulder og Braagen ligesom 1000. Musqvæt-Skud, men udi Helmstad, siger hand, kunde dette ikke høres formedelst Bindens stærke Blæst og Susen i Luften. Man finder denne relation ligeledes udi Actis Erud. Lips. an. 1716. pag. 359. & seqv.

§. 13.

Man finder ydermere adskillige Observationer og Beskrivelser over dette Nord-Lyses phænomena, som samme Tiid ere seet udi Halberstad, Halle, Wittenberg, Brunsvia, Leipzig og flere Stæder udi Tyskland, hvilke her at indføre ville blive for vidtloftigt. Jeg har en heller fundet finde derudi noget mærkværdigt, uden dee, som her allerede udi de foregaaende Observationer er omtalt; allene dette er derved at erindre:

Udi Halle i Saren var dette Lyses Skin og Klarhed sterkere end Maanens Lys (som udi Actis Erud. Lips. a. 1716. pag. 365. fand læses). Og udi Brunsvig bleve Straalerne, som i stor Mængde opstigede, seet at have adskillige slags Farver, i sær gule, grønne og himmelblaa; (som fornemmes af Frobesii Nov. & antiqvis Aur. Bor. spect. pag. 75).

§. 14.

Men iblant alle de Observationer og Ufbildninger, som ere giorte over dette Lust-Skin, synes den værd at betragte, som Mathematicum studiosus C. Kirch derover har forfattet, da det blev seet udi

udi Danzig: Thi paa dette Stød foyede Børliget sig saaledes, at mand kunde see det den gandske Nat igiennem, og det treffer sielden ind at mand faaer det af saa mange slags figurer paa een Tiid og Stød at see; derfor vil jeg her hosfoye benævnte Kirchs Beretning derom:

4. Observation.

Anno 1716. den 17. Martii om Aftenen Kl. 8. min. 15. blev i 9. Norden observeret et langt og bredt Skin, som udi den 9. Figur Num. 1. er betegnet med A, B; Mod Osten heldede det ned ad udi B, men imod Vesten kunde mand ey see hvorvidt det strekkede sig, fordi det skjultes af Skyerne ved A; den nederste Kant e, e, e, var lysere end den øverste, og mand saae derudi Lyrens lyse Stierne (Lucida Lyræ), som er udi Figuren betegnet med a; mellem Lysset og Horizonten var Himmelen mørke-blaa, oven over Lysset var den lyse-blaa af Skinet; Lyssets Breede var 6. grader, den nederste Kant, e e e, var omtrent 8. grader høyt fra Horizonten.

Klokken 8. min. 20. var dette Syn gandske forandret: thi den Nordre deel af Himmelen, særdeles mellem Osten og Norden, syntes at brænde; udi N. O. samledes Jid-flumper tilhaabe, som udi den 9. Figur Num. 2. ere bemærkede med iii; af disse Jid-flumper udskjød sig Luer med saadan hastig Fart, at de i 2. secunders Tiid stige fra Horizonten indtil Zenith, og bøjede sig noget lidet hen mod Osten. Da de første forsvandt, samledes andre igjen, som ligeledes kastede Luer fra sig; igiennem en affaadanne Jid-flumper kunde mand see Lyrens lyse Stierne ved a; nogle Luer syntes ligesom at opstige af Kirke-Taarnene ikke anderledes end som de havde staaet i Brand, dog stige disse Luer høiere end udi Jildebrand pleyer at see: thi de strekkede sig op til Zenith; Nogle af dem begyndte fra Horizonten at opkomme, og vare alle blodrode som gloende Jern. Udi Norden og Nordvest saae man imidlertid lyse Straaler at opstaae indtil 30, 40. og 60. Grader høyt over Horizonten og de bleve bestandig stillestaende omtrent 15 secunders Tiid førend de forsvandt, og derefter opkomme andre i stæden igjen. De røde Luer og lyse Straaler

holdte ved nesten en halv Time at spille i Luften, og derpaa bleve de borte: Siden syntes den Nordre Deel af Horizonten at skinne ligesom en Skye, der giver et Lys fra sig af Maanens Skin. Herved er dette mærkværdigt, at baade udi den mørke saavel som udi den lyse Deel af Himmelen kunde man altid grant see Stierneerne af første, anden og tredie slags Storrelser; ligeledes vare Stierneerne paa den øvrige Deel af Himmelen tilhine, saa at paa den Tid har her aldeles ingen Skyer været. Den Klarhed, som endnu var tilbage bleven, forandredes ogsaa i visse Maader: thi undertiden blev den større og saa klar som tilforne; undertiden udkom deraf en og anden Straale og hvidskinnende Lue, dog meget langsom. Da Klokken var 10. blev seet en lys Bue mod Norden henved 7 Grader høyt over Horizonten, dens Brede var ikke over alt lige stor, sammesteds var den 1 Grad og andensteds 2 Grader bred; mod Osten udkastede den nogle svage Straaler.

9. Klokken 10. min. 20. vare tvende Buer a og e tilsiune; Num-
 Fig. met imellem dem var meget mørkt; den nederste Plads under Bu-
 No. en a, c, saae ud som en tyk Regnskye, dog kunde mand see Stierne-
 3. ne derigennem: thi med bare Dyne blev den Stierne Mirach udi
 Andromedæ Belte seet indtil den gik ned under Horizonten; men der-
 efter saae man ogsaa sammesteds en Stierne udi Svanen. Nest ved
 den øverste Bue var endnu en tredie Bue F, som var meget bredere,
 men havde et langt svagere Lys; Strax derpaa opstigede Straaler
 imod Vesten, og et Skin begyndte at udbrede sig over aldt udi den
 samme Kant paa Himmelen. Nogle faa minutter før Klokken 11,
 vare alle Buerne forbundne, og udi den Nordre Deel af Himmelen
 nær ved Horizonten opkomme nogle Sky-Sole (☉: soles spurii sive
 parhelii), af hvilke opstigede en deel Straaler, som alle igien strax
 forsvandt og andre opkomme igjen i deres Stød. De lode sig oftest
 ansee ligesom Solen skalde fremkomme af Skyerne. Klokken 11. op-
 kom en nye Bue i Nordvest, hvis ene End stod lige i Norden, og
 deraf opstigede Straaler ligesom tilforne; Lidet derefter gav Buen sig
 ned under Horizonten, og efterloed sig der ikkun et Lys, som et Tus-
 mørke; hvorudi der stode nogle mørke Skyer, som er et klart Be-
 viis paa at det lyse Phænomenon var højere i Luften end Skyerne.

Klokken 11. min. 50. var Himmelen at see til som den 9. Figur Num. 4. udviser; den Bue a, var henved 5. Grader høyt over horizonen; dens Breede var omtrent 1 Grad; denne Bue skinnede klarest udi, e, mod Nordost. Den ovenstaaende Bue, c, havde langt svagere Skin end den nederste, og blev her og der igiennembrudt af de Straaler, som fra den nederste Bue opstigede, men den kom strax til rette igjen: Straalerne f, opstigede ved den østre Side; men paa den anden Side mod Vesten opstode flygtige Luer, aa,. Midt imellem Norden og Vesten bleve nogle smaa mørke Skyer, b b, bestaaende.

Klokken 12. saaes atter tvende Buer b og d, hvis Breede var omtrent 2. Grader, og den nederste Bues Høyde var omtrent 10 Grader fra Horizonen; den nederste Kant syntes at være besat med nogle Taffer, som lysede stærkest og udfiøde Straaler. Jnden og uden for Buerne lode sig see mange Skye Sole (pseudoparhelii), af hvis Materie Straalerne opkomme; men i særdeleshed lode sig see Flammer og Luer i stor Mængde, der bevagede sig ligesom Vandbolger; de udbredde sig over det gandske Løvens Tegn indtil Saturnum; men omsider strekkede sig videre hen over Zenith mod Syden, saa at den heele Himmel blev dermed nesten skilt, undtagen et Rom eller spatium udi Syden 30. Grader høyt fra Horizonen var endnu tilbage, hvor intet af dette phænomenon var tilsiune. Klokken 12. min. 20. forsvandt Luerne, dog blev endnu en liden Bue tilbage, hvis Centrum var i N. N. O., og dens ene Ende rakte ned til Horizonen; og da lode sig igjen allevegne see Skye-Sole, som udfiøde Straaler; Men Buen formindskedes efter haanden paa begge Sider, indtil der blev ifkun een Skye-Sol tilbage at see, som omsider hen ved Kl. 12. min. 38. eller 40. forsvandt, og da var der et Lys, som et Tusmørke, i Norden tilbage, hvoraf mellemstunder opstigede svage Straaler og Luer. Kl. 1. min. 8. vorte dette Tusmørke merkelligen, særdeles i N. N. W., og en tyk Straale opstigede henved 40. Grader høyt, men efter 4. minuters Tiid tog det igjen efter haanden af og formindskedes.

Klokken 1. min. 45. bleve udi Norden seet nogle lyse Flekke-Skyer bbb, som længe stode stille paa det samme Stød; af disse lyse Flekke udkomme ideligen Luer aa, som Bølgeviis opstigede 40. Grader høyt. Kl. 2. syntes Horizonen i Norden ligesom at være skilt med tynde

Skyer, der kunde været blanke og hvide af Maanens Skin, og deraf opkomme undertiden smaa korte Luer. Efter Kl. 3. da Maanen var i sin Opgang, syntes Himmelen ikke saa klar paa det sted hvor den skulle opkomme, som den ellers var ved Horizonten i Norden; ey heller forsvandt dette Nordens Lys, førend Kl. 5, da Dagens Lys tog Overhaand og Himmelen blev skilt med tykke Skyer, saa det omtalte phænomenon ey mere kunde sees. Endeligen føyer vores Observator C. Kirch dette dertil, at mange troværdige Folk have berettet, at Kl. 8. min. 30. have de hørt et Lyd eller Susen af de Luer, som den Tid udbredde og bevægede sig, og at de foregave hvorledes de meget vel have kundet skille dette Lyd fra Havets Bølgers Susen, som ogsaa paa samme Tid lod sig høre. (Vid. Acta Erud. Lips. an. 1716. pag. 361. & seqv.)

Det III. CAP.

Om Nord-Lysets Phænomena som i Tyskland Anno 1721. og der efter ere seet.

§. 15.

Efterdi jeg har foretaget mig ikkun at tale om de merkværdigste og mest rare phænomenis, som med Flid ere observerede, saa vil jeg her forbigaae de Observationer, som udi de Aar 1717, 1718, 1719 og 1720. om Nordlyset ere publicerede; fordi mand finder intet særdeles nyt derved at merke. Men udi det Aar 1721. har dette Meteoron atter ladet sig see paa en usædvanlige Maade nesten overalt i Tyskland, og herover har Joh. Georg Liebknecht i Giessen forfattet en Beskrivelse, som kand agtes værd at betragte, derfor vil jeg Indholden deraf med tilhørende Tegninger fremsille.

I. Observation.

Anno 1721. den 17. Februarii, efterat mand udi Giessen havde endnu ikkun lidet af Vinteren fornummet, hændte det sig, at den udi Ther-

Thermometro indsluttede liqueur stige 20 Liner ned og Værliget var da usfermodentlig bleven klart. Om Aftenen d. 17 Februarii Kl. 10. 6 $\frac{1}{2}$ saae man en blegagtig Bue udi Norden, og Stierneerne overalt Fig. paa Himmelen saavel som og Aften-Stierne Venus skinnede meget No. lyst. Denne Bue var i Begyndelsen at see til ligesom den Bue, der I. tilfoer Ao. 1710. den 26 Nov. i Gießen var bleven observeret, og her forhen udi det I Capitels 4de Observation er allerede beskrevet. Det mørke Cirkel-Stykke, A B, var udi den Nordre Kant paa Himmelen 10 Grader 50 Min. høyt fra Horizonten, og den blege Bue der oven over B C var 4 Grad. 40 Min. breed.

Efter Kl. 7. opkom endnu en anden Bue, C D, som var mørk, 10 og strakte sig, fra A til D at regne, 19 Grader op fra Horizonten; Fig. af denne mørke Bue opstige imidlertid store tykke Straaler, lige-No. som lysende Støtter eller Bieler, og de skjøde sig mestendeels parallele op i Luften, hvor de siden udbredde sig, som Roeste, og de vorte til snart paa den ene snart paa den anden Side, men strax igjen formindskedes de og bleve gandske borte. Siden komme de samme stærke igjen, og føere om her og der iblandt hinanden, ligesom man kunde see tvende Krigshære at fejte og slaes tilfammen. De stige først op fra de lavere Stæder, og nogle af dem blev i deres opstigende affkaarne ved andre Straaler, som af den mørke Bues Kant opskjøde sig. En Deel af disse Straale-Støtter vare lidt krumme, og nogle heldede til en eller anden Side; men af dette slags vare der ikkun meget faae.

Efter Kl. 8. kom den tredie Bue D E dertil, som var lysagtig og større end de 2 forige; denne sidste Bues Højde A E over Horizonten var 24. Grad 20. Minuter, og den var saa bestandig, at den hverken blev forandret ved de Straale-Stød, som opkomme fra den neste mørke Bue, ej heller bredde den sig nogensteds videre ud ved Horizonten; hvorføore dens Strefning lige fra Norden henimod Osten rigtig kunde maales og befandtes 51. Grader; dens Strefning fra Norden henimod Vesten befandtes 55. Grader, og dens Højde var, som før er sagt, 24. Grad. 20. Minuter; herved holdt man det mærkværdigt, at igiennem det mørke Cirkel-Stykke A, B, kunde ingen smaa Stærner sees, førend den sidste Bue var opkommen: thi da begyndte omsider smaa Stærner af 3die og 4die slags Storelse

at sees gandske klart derigiennem. Melkevejen blev lysere paa det Sted, hvor Straalerne skode sig hen, hvilket syntes underligt. Om sider lod det sig ansee, som den øverste lyse Bues Bestre Deel var igiennebrudt, og den opstigede ligesom en Taage oven over det Himmel-Tegn, som kaldes Andromeda.

Efter Kl. 10. blev seet en Straale midt udi Norden at opstige. Paa Marken imod Norden var det saa liust, ligesom dette Luft-Skin kunde have været nær derved, da det dog var meget langt borte, som af andre Omstændigheder er bekiendt; imidlertid saaes her og der nogle mørke Skygger paa den lyse Mark; Af observatorio, som er 80 Rhinlandske Fod høyt, kunde man udi besaaede Nordre Deel af Horizonten kiendeligen see alle Bygninger og langt fraliggende Huuse, ja ej alleeniste Tagsteene og Vindeves Ruderne, men endogsaa Steenene paa Vejene vare skieligen tilsyne. Vide acta Erud. Lips. an. 1721. pag. 157.

2. Observation.

§. 16.

Ao. 1721. d. I. Martii er et Nordlys atter udi Giesfen af fornævnte Joh. Georg Liebknecht observerit, aftegnet og beskrevet paa følgende Maade:

Udi Norden blev seet en merkkelig lys Bue, som var bredere og klarere end den, der tilforn den 17. Februarii var tilsyne, (hvorom udi næstforegaaende Observation er talet); tilmed blev denne Bues Skin forandret mellemstunder, og det Cirkel Stykke her indenfere var ej heller saameget mørkt, som udi den forige. Udi denne Tilstand og Skikkelse forblev Buen længe udi Norden hengende gandske stille, endskiont nogle Støtter, ligesom en gandske tynd Røg, lode sig see neden ved Horizonten, og imidlertid var Buens Højde bestandig 31. Grad 50 Minuter; Men saasnart den siden begyndte at stige høiere, saa blev den aldt mere lys og skinnende: thi udi Forstningen syntes den at give en Røg af sig, ligesom af Luur plejer at skee. Endskiont Himmelet var klar nok og Stiernerne lode sig see gandske vel, saa var dog Horizonten ikke meget klarere end nylig tilforn; Udi Cirkel Stykket inden for Buen saaes ingen Stierner, men udi Buen selv vare de tilsyne.

Om

Omtrent Kl. 9. saae man 3 Buer, nemlig to hese og en mørk II. Fig.
 Bue imellem dem, som af den II Figur kand fornemmes. Her opstige
 gede ogsaa lysende Stotter og Buelker, ligesom det skeede den 17de Fe-
 bruarii nylig tilforn, men i visse Maader var dette phænomenon
 anderledes end det forige: thi fra Kanten af den overste Bue opgik
 overaltdt en slygtig Røg; i særdleshed opstoed udi Norden en stor
 Buelke A B, som udfkiod Straaler af sig baade oven og neden til, og
 da denne forsvandt, opstigede strax en anden Buelke udi C, som gav
 større Lys fra sig; derefter opkom en Straale udi D, som fkiod sig
 tværs over den anden store Straale der var opsteget af C; heraf ville
 Tilskuerne giøre et Raars, og det Lys som fremskinnede udi C, kaldte
 de en nye Stjerne. For det øvrige saae man disse og mange flere
 Straaler her og der Skifteviis (alternatim) at fremskinne, saa at
 naar en Straale paa den Vestre Side udsuffedes, opstigede en anden
 udi Osten, og naar denne igien forsvandt, saae man atter andre udi
 Besten at opkomme.

Nogen Tid derefter da Kloffen var over II. bleve seet smaa Skyer
 udi Besten og ved Midnats Tider forsvandt dette Phænomenon.

Ungaagende Værliget, da var Himmelen den I Martii meget
 klar; men Dagen derefter den 2 Martii var den skjult med Skyer; den
 3 Martii var et ustadigt Væir, og Natten derpaa kaldt Regn. Vide
 Acta Erud. Lips. an. 1721. pag. 159.

S. 17.

Dette Nordlys er ogsaa den I Martii fra Kl. 9 om Aftenen indtil
 Kl. 2 efter Midnat (nesten paa samme Maade som udi Gießen) ble-
 ven seet udi Leipzig, Halle, Merseburg, Zensstad i Thüringen og
 andre omliggende Stæder; hvorved dog ikke noget særdeles eller meere
 mærkverdigt er observeret end allerede tilforn sagt er, undtagen hvad
 man i Zensstad haver anmerket, som bestaar kortelig udi følgende

3. Observation.

Fra Kl. 7 til 8 om Aftenen d. I Martii 1721. saae man en tynd
 Taage nederst udi atmosfæra, som i den overste Kant havde et
 hvid-

hvidagtigt Skin og strekkede sig ligesom en halv Cirkel fra Vesten henimod Østen. Da Maanen gik ned blev den lyse Bue højere, og Kl. 9 opstigede der igiennem mangfoldige Straaler. Kl. 10. blev seet en sterk Tummel og Bevægelse med idelig Lynet udi foromtalte Taage, som Kl. 11 tog meere til; og da saaes ligesom en skinnende Nøg paa adskillige Stæder at drive herfra mod Syden.

Kl. 12. syntes Buen at staae i Brand, og da udkomme Luer deraf, som folgede strax paa hinanden og trekkede sig hen imod Syden.

Kl. 1 opkom udi den Vestre Kant en anden Taage, som stigede op over Buen hen imod Syden, og udfiod ideligen spidse Straaler af adskillige Farver. Næst ved den store Stjerne, som kaldes Arcturus, udbrød ligesom et Lynet, og der nedstigede en Ildklump, rund som en Stjerne; men strax derefter bredde den sig ud og blev til en lys Straale, som lysede henved 8 Minuters Tid, da den siden trekkede sig tillsammans og præsenterede en trekantet Figur, og dens Lys tog efterhaanden af indtil den blev gandske borte.

Efter Kl. 1. begyndte de foromtalte Luer at blive svagere. Kl. 2. sank den taagede Bue ned, saa at der bleve ifkun seet end nu nogle faa Straaler, men ingen Lue var da mere tilsynne. Vide Acta Erud. Lips. an. 1721. pag. 161.

S. 18.

Samme Tid er ogsaa udi Meissen noget besynderligt ved dette Phænomenon i agt taget, som her med faae Ord fremsættes:

4. Observation.

Ao. 1721 den I Martii Kl. 11 om Aftenen skinnede Luften meget klart og lyst imellem Norden og Vesten, hvoraf utallige Straaler, som i Begyndelsen vare rødagtige, men siden blevede hvidladne, udsprunget ligesom Flammer. Naar man stod paa et højt Sted, kunde man see en sort Skye, af hvilken disse Straaler udkomme; og det var følt at see, hvorledes der igiennem Skyen præsenterede sig et Spectakel paa Himmelen, ligesom det kunde bestaaet af Regnbuer der tumlede omkring hiffet og her iblandt hinanden. Dette phænomenons Lys var større og klarere end det sulde Maanskin, og det bredde

bredde sig meget vidt ud med stinnende Straaler. Hvilket findes ligeledes udi Actis Erud. Lips. an. 1721. pag. 161. indført.

Siden har mand aarligen udi Tyskland observeret Nordlysets phænomena, som undertiden have været af en meget usædvanlig Størrelse, fornemmeligen udi de Aar 1729, 1730., 1735, 1737, og 1739. Hvorom Frobessii Nova & antiqva Luminis & Auroræ Borealis spectacula vidtloftig handler. Dette maae være nok om de Tyske Observationer; nu vil vi høre, hvad udi andre Lande fortællles om saadanne Luft-skien.

Det IV. CAP.

Om Nordlyset, som er seet udi Italien og Spanien.

§. 19.

Anno 1723. udi Januarii Maanedes Begyndelse opkom et Nygte, at udi en Landsby, kaldet Cento, i Italien havde man seet en Comete i Norden: hvorudover Antonius Castelvetrius (en Eiskere af Physiske Videnskaber), som opholdte sig udi en anden Bye ikke langt fra Cento, nogle Aftener efter hinanden gav nøye agt paa Himme-
len, og befandt at et Lys opstigede over Horizonten i Norden, som var ustadigt, og ikke den ene Aften at see til som den anden; men undertiden var det større, og undertiden mindre; sommetider var det blegt og froagt, og paa en anden Tiid igien mere brændende og lignede en Lue. Om denne Syn indsendte Castelvetrius en Relation til Videnskabernes Academie i Bononien; men her var ingen der kiendte det slags Meteoron, dog giettede nogle at det kunde være en Art af det Nordlys, som de havde hørt og læst noget om at være i de forrige Aaringer seet udi Tyskland Frankrige og andre Lande. Og som de fandt ikke noget skrevet om at Nordlyset nogen Tiid tilforn er bleven seet i Italien, saa skulde dette være det første, som der er observeret, og derfor holdt de værd at indføre udi deres Commentarier, hvad fornævnte Castelvetrius derom havde berettet. Vide Comment. De Bononiensi scient. & Art. Academia. Bononiæ anno 1731. pag. 286. & seqv.

Anno 1726. den 19. Octobris fremfskinnede om Natten et overmaade stort Nordlys, som holdes for det største, der i vore Tider er seet; thi paa mange Steder i Italien saavel som udi andre Lande er samme bleven observeret, som folgende Beskrivelser udviiser:

I. Observation.

Udi Bononien, som ligger paa 44. grader 30. min. Norder Breede, blev paa bemeldte Tid den 19. Octobr. 1726. om Aftenen efter Solens Nedgang omtrent Kl. 6. da det var klar Himmel og stille Væir, seet en gandske subtil og tynd Damp udi Norden, som nederst ved Horizonten var mørk og nesten sort, dens øverste Deel var skinnende og rødagtig som Purpur-Farve, derhos var den saa tynd og skær at Stierneerne letteligen kunde sees der igiennem; Den strakte sig omtrent 10 Grader fra Norden mod Vesten; men fra Norden mod Østen var dens Strefning meget længere end imod Vesten; dens Højde over Horizonten var omtrent 2 Grader; saaledes saae det nu ud strax i Begyndelsen.

Lidet derefter syntes denne Damp at trekke sig fra Østen nærmere henimod Vesten og at udbrede sig og forandre sin Farve fra grønt til rødt, omfærd da den kom til Nordvest, rakte den 18. Grader op i Højden, og endelig, da den havde begyndt at mindskes og forsvinde i Østen og derimod udbredet sig hen til Vesten, stige den op til 37. Grader og derover.

Siden efter saa Minuters Forløb opskjode sig hvidskinnende Straaler, hvilke saaledes varede 10. til 12. Minuters Tid. Strax efter Kloffen 7. begyndte Lyset i den Østre Deel, som endnu var rødagtig, at formindskes og blive lavere, og Stierneerne, som vare skuffte bag ved dette Lust-skin, begyndte at fremfkinne ligesom af et Mørke; herneft saae man ogsaa den Vestre Deel deraf at forsvinde og henved Kl. 7½ var ny mere deraf tilshyne.

Kort herefter begyndte et større Lys lidt efter lidt at opstige og at udbrede sig mod Vesten og mod Østen, imtil det satte sig ligesom en Bue og jo større det blev, jo klarere det skinnede; af Farve var det hvidagtig, som Dagskiaeret plejer at være, og det gav saa stærk

Glands

Glands Ira sig, at man kunde see at læse, hvad som med store Bogstaver var skrevet, og endskjønt det i sin Højde og Brede var ubestændigt, saa kunde dog af de flestes Beretninger, som noyr havde betragtet dette Lys, sluttes at dets Højde var 12 grader op over Horizonten; men Breeden ($\circ$: amplitudo) var 60. Grader; og saaledes kom Nordlyset, som nylig tilforn blev seet at forsvinde, igien meget klart og skjønt, og i denne Tilstand var det Kloffen 8. om Aftenen.

Ved denne Time fremkom en hvid og lidet lysende Materie, som udbredde sig nedentil ved Horizonten og strekkede sig saa langt som Nordlyset; hvilken Materie lignede en Taage, som pleyer fra Jorden at opstige i Lufften. Samme Taage bevægede sig paa adskillige Maader; undertiden bredde den sig ud og søvede ligesom store Vandbølger, snart lagde den sig igien og blev stille, og gav et Skin fra sig langs nedentil ved Nordlyset, som imidlertid trekkede sig aldt meere og meere hen imod Vesten.

Da Kloffen var 9. om Aftenen opstigede Straaler af den foromtalte Drive-Taage, og de skjøde sig saa høyt op at den øverste Deel af dette Phænomenon syntes undertiden at være adskildt og adspredt udi rødagtige og rystende Ildtunger, som strakte sig til 60. Graders Højde; nedentil var Straalerne tættere tilsammen, men oventil længere fra hinanden udspændte og splittede ad udi mange Greene; undertiden syntes de hvide og blege, undertiden rødladne; undertiden snoede de sig om hinanden, og trakkede sig tilsammen, og igien adskilte sig; tit opstigede de af Nordlysets øverste Kant, derefter de trekkede sig ned igien og skjulte sig i Bredden af Lyset og ligesom smeltede sammen dermed, alle disse Forandringer skeede fornemmelig udi den Vestlige Deel, den øvrige Deel deraf var meere stille og rolig.

Da Kloffen var 10. om Aftenen saae man Straalene oftest at opstige, og da var Nordlysets Højde størst, og dets Skin ligesom Luer; Lidet derefter begyndt det gandske phænomenon at blegne, nedsynke og efter haanden at forsvinde.

2. Observation.

§. 21.

Udi Florenz, som ligger paa 43. Grader 41. Min. Nordre Bree-
de, syntes de opstigende Straaler at udbrede sig runden om fra cen-
tro Meteor, og undertiden at støde tilsammen, særdeles naar de vare
røde og skinnede stærkest.

3. Observatio.

§. 22.

Udi Rimini, som ligger paa 43. Grad. 50. Min. Bree-
de, da Natten paakom, saae man 3. Laug store og mørke Skyer paralleles
med Horizonten og imellem sig selv; de syntes at være adskilte ved
skinnende Buer, og imidlertid var udi den Østlige et usædvanligt
Skin og Glans. Udi et Øyeblik forsvandt de mørke Skyer, og en
jevn Glans skinnede over aldt; herpaa fulgte strax adskillige Straa-
ler ligesom Raqvets-Stud; henved Kl. 8. syntes dette Lys at udskuf-
tes og siden igien at antændes og paa nye at udskyde Straaler. Kl. 10.
forsvandt det, da en Nordvesten Vind begyndte sterkt at blæse.

4. Observation.

§. 23.

Udi Parma, paa 44. Grad. 45. Min. Bree-
de, lod samme Meteoron sig i forskningen ansee som et Stjul eller Dække gandske rød-
laden at være udstrakt henimod Østen, dernest begyndte i Norden at
opkomme et hvidt Skin eller Lysning ligesom fra Maanen, og omfi-
der trekkede det sig altsammen hen til Vesten; tilsidst var det nesten
som en Regnbue at see til.

5. Observation.

§. 24.

Udi Brescia, paa 44. Grad. 30. Min. Bree-
de, vare i Begyn-
delsen nogle lyse Buer tilhøje; og herimellem lod sig see en blodrød
Dump;

Damp; siden begyndte Buerne videre omkring at udbrede sig, og at blive meget hvidskinnende, og efterat de vare løbne sammen i hin anden, gjorde deres Skin Matten gandske Lys, da det ellers var mørkt og dunkelt Vair.

6. Observation.

§. 25.

Udi Neapoli, paa 41. Grad 5. Min. Breede, gif det saaledes til: Den 19. Octobr. 1726. var en meget varm Dag og sydlige Vinde; om Matten derpaa blev et Lynet ved Biergene mellem Norden og Vesten seet som ofteste at blinke og det saa hastig efter hinanden ligesom det havde været en continuering Jld eller Lue.

Siden opkomme en Deel Skyer, som først samlede sig og bleve derefter igien adspredde. Omtrent Kl. 10. om Matten saae man Luften uormodentlig at skimme og blusse op over det Bierg, hvor Sanct Elmi Slot er byggt; af dette Skin bleve Skyerne røde udi Kanterne, og udaf Nabningerne mellem samme Skyer udbrode Jldstraaler ligesom Luer, ikke anderledes end som en stor Jld havde været indsluttet inden udi Skyerne; hvilket derefter lod sig meere tilsynne, da Skyerne vidt og bredt omkring syntes at være antændte og blive gandske gloende; herpaa begyndte nogle store og breede Jlds-luer at svulle i Luften, hvorover den gemeene Mand blev gandske forskæffet.

Klokken 11. blev en gloende Bue seet over den De Enaria; imidlertid opkom en Storm af Havet, og da begyndte denne Bue at trekke sig tilhøim, og det gandske Phænomenon forsvandt strax derefter.

At der har været en stor Forskrækkelse udi Neapoli over dette Syn kand sluttes af de udi forberorte Commentariis hosføjede Ord: Si omnibus, qvi hac de re afferebantur rumoribus fides habenda esset, multo plura de Neapolitano illo metu dici possent; sed valde verendum est, ne homines & antiqvis terroribus & novissima illa Panormitana calamitate consternati sua sibi pericula amplificaverint. Meeningen heraf, saavid. jeg begriber, er denne: Neapolis har i forrige Tider, særdeles Ao. 1632 og 1682 været i stor Frygt og Fare

for at undergaae ved Jld og Jordskælv, da det Bierg Vesuvius, som ligger der i Nærvaerelsen, eller omtrent 2 Danske Meile derfra, med forfærdelige store Jldsluer udbrød, og nyligen i dette Aar 1726 havde man der hort en bedrøvelig Tidende, hvorledes den skønne Stad Palermo udi Sicilien ved Jordskælv var geraaden i en elendig Tilstand; aldtjaa var derved kommen en Rædsel og Banghed paa det Neapolitaniske Folk, derfor da de nu saae dette Luft-skin, have de gjort et farligt og vidtløftigt Væsen heraf: hvorom meget kunde skrives, dersom man ville troe aldt hvad derfra er bleven berettet:

§. 26.

Disse og flere andre Relationer, haver Jacobus Bartholomæus Beccarius en berømt Medicus og Medlem udi Videnskabernes Academie i Bononien fra en Deel Stæder i Italien, hvor bemeldte phænomenon var bleven observert, med Flid samlet og confererit med adskillige Observationer og Beskrivelser, som udi Danmark, Sverrige, Tydskland og andre Nordlige Lande ere gjorde over Nordlyset, og hand fandt da mellem begge Deele denne Overensstemmelse, nemlig at dette phænomenon saaes der hos dennem ligesom her hos os at opholde sig i Norden; videre bemærkede hand, at den nederste Deel bestod af en lys Bue, som indsluttede en mørk Dampneden ved Horizonten, og at denne Damp var saa tynd og stær, at Stierne skinnede derigjennem; Ydermere befandtes at man der havde seet lyse Straaler hiffet og her med en hastig Fart op igiennem Buen at opstige og at tumle om iblandt hinanden paa mange slags Maader; item at der undertiden vare i dette Lys røde, grønagtige og gule Farver tilshyne nesten ligesom udi en Regnbue, og at det tilsidst blegnede og blev hvidagtigt; man saae her ogsaa en Blinken, ligesom et Lynet, og Skyerne bleve lyse uden omkring i Kanterne, og udskjode Luer af sig. Af alle disse Ting sluttede bemeldte Beccarius at dette store phænomenon, som 1726 var observert udi Italien, maatte være det samme slags Luft skin, som i Danmark, Sverrige, og andre mod Norden beliggende Lande allerede udi nogle Aar ofte havde ladet sig see.

Saaledes lærte nu Italianerne først at kiende Nordlyset, som deres Forfædre havde gjort saamange slags forskreffelige prodigia og Spøgeser af.

§. 27.

Endnu i det næstfølgende Aar 1727 blev Nordlyset atter udi Italien seet, og er da af den berømte Mathematico Eustachio Manfredio i Bononien observeret og beskrevet, som følger:

7. Observation.

Ao. 1727 den 14. Martii Kl. II. Min. 29. saaes udi Norden og Nordvest et usædvanligt Skin af en bleege-gul Farve ligesom udi Dagingen eller om Natten, naar Maanen gaar op; Det strekkede sig langs ved Horizonten omtrent 70 til 80 Grader, og syntes at opkomme af en mørk Laage, der stod indtil 1 Grad højt op af Jorden; Lysets øverste Kant lignede en Bue, som udi Mitten strakte sig til 5 eller 6 Grader op over Horizonten.

Kl. II. Min. 44. skinnede det noget klarere, men dets amplitudo (o: Strefning nedent omkring i Horizonten) var dog noget mindre end tilforn, det havde ogsaa slottet sig lidet nærmere hen imod Vesten.

Kl. II. Min. 59. stigede den lyse Bue II til 12 Grader op fra Horizonten, og jo højere den opkom, jo klarere den skinnede.

Kl. 12. Min. 8. syntes Buen med sorte Riser og Streger over skaaren, og en Knippe hvide Straaler efter en anden ligesom skinnende Støtter opstigede oven over Buens øverste Kant.

Kl. 12. Min. 12. var dette phænomenon viget noget tilbage mod Norden, Her begyndte nu Straalerne Knippevis udi stor Mængde at opskyde sig langt højere og lysere end Buen; de stigede ikke op udi en parallel eller lige jevn Afstand fra hinanden, men det syntes ligesom de fra en vis eller fælles Punct dybt nedent under Horizonten vare udsprede, og her oven omkring adspredde fra hinanden.

Kl. 12. Min. 16. skinnede Lyset klart og bankt: Straalerne saaes meget højere end tilforn, og vare spidse, som Taarn-spire oven til; de havde intet vist blivende Stød, ey heller kunde de tælles: thi i det en Deel hiffet og her forsvunde udbrøde igien andre snart paa et, snart paa et andet Stød og ingen af dem varede et Minuts Tid.

Kl. 12. Min. 20. stigede den aflange mørke Laage, som endnu henate ved Horizonten, højere op; og igiennem det opstraalende Lys blev en Stjerne seet.

Kl.

Kl. 12. Min. 31. vare alle Straalerne borte, og Buen skinnede jevnt og stille hen, dog var den udi Mitten noget dunklere tilsyne.

Kl. 12. Min. 32. blev Skinet i Norden meget klart, og kastede atter spidse Straaler eller Spirer op af sig.

Kl. 12. Min. 34. stigede Straalerne paa nogle Stæder over 17 Grader høyt; men en Deel af den skinnende Bue blev forvandlet til en lys Skye af Figur, som en rund Kugle.

Kl. 12. Min. 40. var et reent og jevnt Skin over aldt hvor Buen stod og ingen Straaler at see. Den nest foromtalte lyse Skye havde forandret sin Figur og strekkede sig langs hen imod Vesten.

Kl. 12. Min. 48. var Luften endnu noget lys paa det Stæd, hvor dette Phænomenon havde ladet sig see, og nogle smaa hvidagtige Skyer vare tilsyne neden ved Horizonten, saavidt som den mørke Taage tilforn strekkede sig.

Kl. 12. Min. 52. var paa et Stæd et hvidagtig Skin og paa et andet Stæd noget lidet Lys at skielle, som nesten efter et Minuts Tid forsvandt.

Kl. 12. Min. 59. var intet mere af dette usædvanlige Luft - skin at see.

Om disse Italienske Observationer finder man videre Forklaring udi foromtalte Commentariis Bononiensibus fra pag. 280. til pag. 297.

§. 28.

Ao. 1737. den 16. Decembris har igien udi Italien paa mange Stæder, saasom i Venedig, Padua, Florenz, Rom, Meiland ic. et mægtig stort Nordlys ladet sig see; Udi Padua blev iblandt andre phænomena seet tvende lyse Støtter, den ene i Nordvest og den anden i Nordost, som opstigede indtil Zenith, hvor de komme sammen: lidet derefter forsvandt Støtterne; men paa det Stæd hvor de samledes udi Zenith lode de efter sig en rød skinnende Damp, som af og til forandrede sin Figur og Størrelse. Vide Frobefii Nova & antiqva Lum. & Aur. Bor. Spectacula. p. 126.

Uf de her anførte Observationer kand da fornemmes at Nordlyset i disse sidste 20. Aars Tid er udi Italien bleven gandske vel bekendt. Alt samme Meteoron udi dette Seculo er ogsaa seet udi Spanien, det bevidner den berømte Franske Skribent M. de Mairan udi

sit Skrift, kaldet *Traité Physique & Historique de l'Aurore Boreale*, som er trykt i Paris an. 1733, hvor hand udi den III. Sect. 2. cap. pag. 96. siger, at Nordlysets phænomenon, som den 19. Octobr. 1726. lod sig see (hvorom her tilforn §. 20 & seqv. er talet), er udi Lissabon og Cadix bleven observeret. Og Frobefius udi den nylig forhen mentionerede Bog melder om et slags gloende Meteora at være seet i Portugall an. 1723 den 6. Januarii, og endnu et andet at være observeret i Madrit udi Decembri an. 1730. hvilket hand holder for at have været en Art af Nordlys. Det er ellers rart at dette Lyses phænomena lader sig see i de Lande, som ligger paa 40. Graders Bredde eller længere mod Syden: derfor findes der ogsaa gandske lidet om saadanne Ting meldet hos de Spanske Skribentere.

Det V. CAP.

Observationér, som udi Frankrige ere gjorde over Nordlyset.

§. 29.

De Physiske og Mathematiske Videnskaber have udi Frankrige havt bedre Lykke og Fremgang end udi mange andre Lande. Det er nu over 100 Aar siden man der begyndte med fornuftige Dine at betragte Guds Gierninger udi dette store Naturens Kunstskammer, hvilket kand erfares af *Historia Reg. Scient. Acad. Lib. I. Sect. I. cap. 2. §. 9. ed. Paris. an. 1698.* Og at de Franske ved accurates og kostbare experimenter have udi adskillige Maader merkelligen raffinerit og forbedret den liden Kundskab man har om Naturens Beskaffenhed og Virkning, det udviiser baade deres Skrifter saavelsom adskillige kunstige og nyttige inventioner, som mit Forehavende ey tillader her at opregne; men efterdi det er mig nu paa dette Sted allene om Nordlyset at gjøre, saa skulle jeg korteligen berette hvorledes den Franske Nation først lærte at kiende dette Meteoron: herom lyder da Historien omtrent saaledes:

Ao. 1621. den 12 Septembris hendte det, at et stort skinnende Phænomenon om Ustenen og langt ude paa Natten lod sig see i Luf- ten. Det blev seet over alt udi Frankrige; Meenige Mand udi Paris

og andre Støder saavel som udi den Franſke Leyer for Clerac (som da var belejret) ſaldt derover i Forundring og bleve forſkrekkeſede; de meente alle, at det var et prodigium og unaturligt Syn; Mange gjorde herom den Forklaring, at de havde ſeet udruſtede Krigs-Hære paa Himmelen; nogle lagde dette dertil, at de havde ſeet de ſamme ſtillede udi Slagtordning, at Fodfolket og Rytteriet hver i ſin Orden fremkomme; og omſider blev holdet Feldtſlag imellem dem; og da ſaae man en Skyden med Kugler af Canoner og Muſquetter.

§. 30.

Denne prodigiøſe Relation gav her den forſte Anledning til at mange diſlige prodigia, ſom udi Kroniker og Hiſtorierne fortælles om, er ſiden blevne til Phantaſier og Fabler: thi her fandtes nu adskillige lærde Mænd udi Frankrige, der gjorde ſig Uimage for at underſøge de udi Naturen forekommende mange ſlags Phænomena; ſ blandt dennem var Petrus Gaſſendus en habil Mathematicus og Philoſophus, ſom til Lykke fik det ſamme Luſt-ſkin i rette Tid at ſee; hand obſerverede det nøye og beſkrev det paa denne Maade:

Om Natten (ſiger hand) efter den 12. Septembris (udi det Aar 1621) blev paa Himmelen udi Norden ſeet en ſtor Lysning, ſom udi mange Timer var at ſee til ligesom den klareſte Morgenrøde. Det kom hannem underligt for at ſaadant ſkeede paa den Tid, da man havde intet Maaneſkin. Men det var endnu mere ſeſomt, at der i Norden befandtes en Damp vidt omkring udbredt, ſom ſtrek- kede ſig op til Himmelen Nordpol, og at denne Damp var ſaaledes diſtingverit og afdeelt ligesom det kunde være en lang Rad hvide og ſortagtige Pæle ſkiſteviis (alternatim) hos hin anden opſatte og ſtode lige ret op paa Horizonten, der flottede ſig gandske langſom fra Øſten hen imod Veſten. Og endelig forundrede hand ſig allermæſt derpaa, at der af de hvide Dampe udi en kort Tid opſtaaede nogle blanke Spirer, ſom ſtrekkede ſig indt il Zenith; og naar diſſe bleve ſtaaende ſtille, ſaae man gandske ſubtile og blankſkinnende Dampe derigjennem ſkyde ſig med ſaadan haſtig Fart ligesom Lynet.

§. 31.

Ved dette Syn fandt bemeldte Gaſſendus intet unaturligt; men
hand

hand forsiktrer derimod, at ald den Snak om det man i Luften havde seet Krigshære, Feldtslage, Skyden og Skydegevæhr med mere saadant, som tilforn er meldet, var intet andet end pur Phantasia og Digt. Og heraf gjør hand da denne Slutning, at dislige prodigia, som udi Historierne findes skrevet om at være seet paa Himmelen, ere af samme Art og Natur, og ere ikke værd at sette nogen Troe til. Hvilket kand læses udi hans Skrift de Vita Viri illustri Nicolai Claudii Fabricii de Peiresc, Senatoris Aqvifextiensis, Libr. III, ad an. 1621. hvor hand taler derom med disse Ord:

Hæc attingo, quia Peirescius lætatus est rem fuisse nobis observatam; factusque exinde est certior, nihil aliud fuisse, quam naturæ lusum, quem Apparatum bellicum aut ideam exercitus multi fuerant interpretati. Addiderant sane nonnulli visas sibi instructas acies, incedentibus peditum equitumque ordinibus; ac postremo visum conflictum, cum explosione globulorum è tormentariis fistulis. Mirum, quod non simul clangorem tubarum, clamoremque virum auditum deprædicavissent, quando eadem credulitas, infirmitasque humana est, quæ his figmentis locum facit. Credibile profecto est, nisi omnia, at bene multa, quæ in historiis similia exstant, ex eadem esse origine, neque ampliorem fidem mereri.

§. 32.

Der er ingen Tvivl om, at jo dette foromtalte Luft-skim har været samme slags Phænomenon, som vi kalder Nordlys: Gassendus taler ydermeere herom udi et andet Skrift (sc. in animadversionibus in Librum X. Diogenis Laërtii, qui est de vita, moribus placitisque Epicuri), hvor hand melder om tindrende Lysninger og forunderlige Bevægelser, som han undertiden har observerit udi dette Lys; hand siger derhos, at det egentligen udi den Nordre Deel paa Himmelen udbreeder sig og er tilsynne, som en klar Morgenrøde, og derfor kalder hand det *Aurora Borea*. Hvilket Navn er ogsaa nu omstunder kommen saaledes i Brug, at i Stæden for Nordlyset skulle hede paa Latin *Lumen Boreale*, som Andreas Celsius vill have det (a), saa bliver det efter Gassendi Exempel af mange Skribentere i vore Tider kaldet *Aurora Borealis*.

(a) Andr. Celsii CCCXVI. Observationes de Lumine Boreali in præfatione.

§. 33.

Man har ellers ingen vis Underretning om, at saadanne phænomena siden Gassendi Tid ere igien seet udi Frankrige, forend nu i dette Seculo; da de udi Martio 1716 paa nye begyndte her at fremfskinne, og derefter ere de adskillige gange nesten hvert Aar udi Frankrige blevne observerede, som man fandt fornemme af de Skrifter, kaldede Histoires & memoires de l'Academie Royale des Sciences, som aarligen i Paris udkommer, det samme fandt ogsaa til Deels erfares af den Physiske og Historiske Tractat, som M. de Mairan om Nordlyset har udgivet. Her vil jeg nu lade mig nøje med at fremsette nogle faa af de merkværdigste Observationer, som i vore Tider derover ere gjorde i Frankrige.

I. Observation.

§. 34.

Anno 1720. den 29 Novembris var et meget klart og stort Nordlys tilsynne udi 5 Timer, det er at sige, fra Klokken 6 $\frac{1}{2}$ om Aftenen indtil Kl. 11 $\frac{1}{2}$, da Skyerne skulde det. Samme Lys lignede en Bue, hvis convexitet vendte op ad imod Zenith; i Begyndelsen strekkede det sig fra Fremfodderne af den store Biørns Constellation henimod Osten aldt indtil de Stierner, som ere yderst i Biørns Hale. Klokken 7 $\frac{1}{2}$ om Aftenen, da Himmelen blev i Norden skult med Skyer, kunde man igiennem nogle Abninger, som vare imellem Skyerne, see at Himmelen skinnede meget klart, hvilket gav tilkiende at Nordlyset cy var forsvunden, og at det stod oven over Skyerne.

Kl. 8 $\frac{1}{2}$ da Himmelen igien var reen fra Skyer, saae man Lyset at skinne sterkere og at staae høiere op over Horizonten end tilforne; det holdte stedse ved at lyse meget klart indtil Kl. 11 $\frac{1}{2}$ om Aftenen, og det forblev altid paa samme Sted i Horizonten; men Stiernerne udi den store Biørn, som i Førstningen vare i Norden udi den nederste Deel af deres Omlobs-Cirkel vare gaaen omkring til den Østre Kant af Horizonten, hvilket er Beviis paa at Nordlyset ikke folgede Himmels Løb, og at det var udi Jorden Atmosphæra, (Vide Memoires de L'Academie des sciences an. 1721.)

2. Observation.

§. 35.

Anno 1721. Den 26 Septembris er i Brevillepont, som ligger omtrent 16 Mile Vesten fra Paris i Frankrige, seet en Lysning eller Nordlys i Horizonten, der udfkied Straaler saaledes, som den 12 Figur udviiser. Ved samme Lys befandtes dette merkeligt at, der var intet mørkt Cirkel-Stykke derudi neden ved Horizonten tilsyne, som ellers ofteste plejer at see. (Vide *Traité Physique & Historique de l'Aurore Boreale* par M. de Mairan. III. Sect. II. Cap.)

3. Observation.

§. 36.

Anno 1726 den 19 Octobris er atter udi Brevillepont observerit et Nordlys af saadan Skikkelse, som i den 13. Figur kand sees, nemlig udi Horizonten mod Norden var et mørkt Stykke af en Cirkel og her uden omkring blev seet en Bue, som var lidet lysere med Abninger udi, hvorigiennem et Skin lod sig see, ligesom der havde været en Jld optændt ude paa Marken. Dette Syn varede nogle faa Minuters Tid.

Derefter blev samme phænomenon forandret, og det stigede omsider op over Zenith og udbredde sig nesten over den gandske Himmel, som er at see af den 14. Figur; hvor den yderste sorte Ring betegner Stædets Horizont; De Bogstaver N. S. D. W. betyder Norden, Syden, Østen og Vesten. Udi den Nordre Kant paa Himmelen, a, b, blev seet foromtalte mørke Cirkel-Stykke med den lyse Bue oven om, der opstigede over den Bogstav Z, som betyder Zenith eller den øverste Top-Punct; Den lyse Plet, som er rund og staar nær ved Zenith mod Syden er en Stierne udi Andromedæ constellation, hvilken lod sig see henved Kl. 9¹ om Aftenen. Fra denne Stierne syntes Lyset at udbrede sig runden om nesten over den gandske Himmel; udi Vesten saae man en mørk Sky, men udi Sydvest var det Stierneklart, som nærmere af Figuren kand sees. Denne Observation og tilhørende Tegning finder man udi fornævnte

M. de Mairans Tractat III. Sect. VII. Cap; og denne Skribent holder dette phænomenon for et af de største og prægtigste Nord-lys, som nogen Tiid er seet.

Hvorledes samme phænomenon ligeledes den 19. Octobris an. 1726. udi Italien er observeret og vidtløftig beskrevet, har jeg tilforn udi det IV. Cap. §. 20. & seqv. forkiæret.

4. Observation.

§. 37.

Ao. 1731. den 16. Sept. Klokken 9. om Aftenen er endnu et an-
 15. det Nordlys i Breuillepont seet, hvis Skikkelse var saaledes, som den
 Fig. 15. Figur udstiiser. Først var udi Norden tilsyne et mørkt Cirkel-
 Stykke nederst ved Horizonten med en lys Bue oven om; af det
 mørke Sted opstode sig lyse Straaler af og til, og den lyse Bue
 var paa adskillige Stæder ligesom med Abninger og Huller igien-
 nembrudt eller affkaaren.

Dette maane da være nok om de Franske Observationer over Nord lyset.

Det VI. CAP.

Hvorledes Nord-lysets Phænomena have været tilsyne
 udi England og Holland.

§. 38.

Efterat jeg har forestillet en Deel af de fornemste phænomena, som ved Nordlysets Meteoron ere udi Tydskland Italien og Frankrige observerede og beskrevne, skulde jeg ikke forglemme herneft at melde noget om de Observationer og Beskrivelser, som derover udi England og Holland ere giorde.

Iblant alle Nationer have Engellænderne i sær forskaffet sig stor Berømmelse for deres kunstige Experimenter, dybsindige Inventioner og lærde Skrifter fornemmelig udi Physica og Mathematicen. Den Engelske Cansler Franciscus Baco, som levede udi Begynd. 17. aar af det sidstafvigte Seculo, lagde den første Grund til de Physiske Videnskaber

denkfabers Opkomst, og visede hvorledes man derudi med Frukt og Nytte til Guds Ære og Menneskens almindelige Gavn og Bæste burde gaae til Værk, som udi hans fortreffelige Skrift, kaldet *Novum Organum Scientiarum*, findes udførligen forklaret. Hvad denne ypperlige Philosophus ved sine lærde Bøger haver omfunder hos Efterkommerne udrettet, det fandt Videnskabernes Societeter og Academier, som siden udi Engeland og Frankrig ere stiftede, og følger hans Philosophiske principia udi Naturens Betragtning, best vidne om; Kort at sige: Det berømte Franske Academie des Sciences maae selv tilstaae, at bemeldte Engelske Autor og Skribent har været den første Læremester, som har betegnet og betydet Maaden hvorledes de Physiske Videnskaber skulle omstøbes i en bedre Form og Skik, og settes paa en vis og fast Fod: Hvilket Joh. Baptista du Hamel udi sin *Historia Reg. Scient. Academiae Libr. I. Cap. 2. p. m. 9.* giver tilkiende med disse Ord: *Franciscus Baco Angliæ Cancellarius formam instaurandæ scientiæ Naturalis & certis Observationibus confirmandæ primus delineavit &c.*

§. 39.

Hvad nu det Meteoron eller Luft-skin angaaer, som her i særdelighed skulle tales om, da har det Kongelige Societet i Londen ey heller forsømt at give agt paa de Forandringer og phænomena, som Tiid efter anden udi Luften og Værliget ere forekomne, hvilket deres Meteorologiske Observationer udviiser. Vel haver det Franske Academie des Sciences begyndt udi Aaret 1688. at indrette saadanne Observationer over Værliget, men det Engelske Societet havde dog længe tilforn brugt den Maade at observere og antegne deslige Ting, som M. de Mairan udi sin *Tractat om Nordlyset* pag. 190. beretter. Ikke desmindre søger man dog lige saavel forgieves ndi det Engelske Societets Philosophiske Transactioner, som udi det Franske Academies Skrifter Underretning, om noget saadan slags Meteoron, der ligner Nord-lyset, har udi forrige Seculo været nogensteds i Engeland seet. Og heraf maae man da slutte, at dette Lys udi lang Tiid har været usynligt i disse Lande. Thi Anno 1707. den 27. Novembris er den første gang at der meldes om Nord-lysets Meteoron, som er observeret i Irland, og herom findes Forklaring udi de Philosoph.

iosoph. Transactioner No. 320; Naret derefter, nemlig an. 1708. den 20. Aug. blev det seet udi Grevskabet Herford nær ved Londen, som Edmund Halley Mathem. Professor beretter in Transact. philos. Num. 347.

§. 40.

Siden sit man ikke dette Meteoron igien at see førend anno 1716. den $\frac{6}{7}$ Martii da bemeldte Edmund Halley det udi Londen har observeret, og som M. de Mairan udi sin foromtalte Tractat om Nordlyset pag. 130. fortæller, skal Halley derover have giort en Tegning og Beskrivelse, der findes indført udi de Philos. Transact. an. 1716. Num. 347. Men efterdi disse Bøger ey ere her at bekomme, saa fand jeg ikke heller meddeele nogen videre Underretning derom uden hvad besagde Mr. de Mairan derom siger, som bestaaer derudi, at Lyset begyndte strax om Aftenen at lade sig see i Norden; derefter tog det alt meere til og voxte op indtil Zenith, hvor det udbredede sig runden omkring ligesom en Krone, og var nesten af saadan Skikkelse, som det phænomenon, der udi Frankrige den 19. Octobris 1726. blev seet, og her allerede forhen (§. 36.) er beskrevet og udi den 14. Figur forestillet, saa at Nordlyset nu denne gang var i Londen tilsynne udi sin største Pragt og Herlighed. Vid. Traite Phys. & Histor. par M. de Mairan p. 130. & 193.

§. 41.

Paa samme Tiid lod dette Meteoron sig ogsaa see udi Cambridge i Engeland hvor Rogert Cotes Collegii S. Trinitatis Socius Prof. Astron. & Philos. experimentalis det har observeret og omstændelig beskrevet saaledes:

Anno 1716. den $\frac{6}{7}$ Martii efter Kloffen 7. om Aftenen, da benævnte Rogert Cotes først blev dette Lustskin var, saae hand ikkun to eller tre triangular Straaler, som lyfede i Nord og Nordvest, men det varede ikke længe førend de udsluffedes, og der komme andre i Stæden igien, som lode sig see; disse forsvunde ligeledes een efter anden; Straalene skode sig op fra Horizonten indtil høyt paa Himmelen, dog stigede nogle høiere og andre derimod vare lavere.

Siden begyndte saadanne lyse Straaler at opkomme i større Mængde

Månade og de udbredede sig aldt meere og meere fra Norden hen imod Vesten og Østen, og skjøde sig stedse op ad til Ewillingens Hoved, indtil omfjæder, efterat de syntes mestendeels at møde hinanden og stode sammen ligesom i en Punct, da begyndte der ogsaa fra de Sydlige Stæder og ellers runden om fra alle Sider at opstige Straaler til den samme Punct, saa at Kloffen 7de havde man udi Cambridge en perfect Hvelning af Straaler oven over sig. Den nederste Deel af denne Hvelning strekkede sig ikke ned til Horizonten: thi udi Norden var den henved 10. Grader høyt fra Horizonten, og dens Sydre Deel var henved 10. til 15. Grader høyt derfra; Uldenens Stand og Skikkelse forblev dette phænomenon hengende i 2. Minuters Tid, da adskillige Farver imidlertid lode sig derudi see, nogle dunilere og mere bestandige, andre vare lysere og meere skinnende, men disse forsvunde des hastigere. Derefter syntes Straalerne i Vesten en Tid lang at være mærkede, og i en af de lyseste Straaler udbrod i hast en meget livagtig rød Farve, og strax derpaa fremkomme ordentligen de andre prismatiske Farver, som ere, gul, grøn, blaa, violet ic., hvilke alle dog forsvandt nesten i et Øjeblik; disse Farver skinnede stærkere og klarere end de man nogen Tid udi den klarste Regnbue har seet. Nylig forend dette Phænomenon begyndte at aftage, blev med Forundring seet en Skjelven og Bevægelse udi Straalerne, fornemmeligen udi deres overste Deele, og medens dette varede, bleve Straalerne udi den foromtalte Hvelning confunderede med hinanden, og den heele Himmel syntes ligesom at ryste og skjelve. Samme Tid kunde fornemmes nogle lyse Bolger udi Norden, som flottede sig op ad, og udi denne deres Bevægelse føre de frem faarsviis eller tværs over de Straaler, som laae parallel med Horizonten. Disse Bolger kand man ikke ligne med nogen Ting bedre end med saadanne smaa Bolger, som udbreder sig oven udi et stille Vand, naar man kaster en liden Steen derudi. Denne Beskrivelse findes indført udi Robert Smiths Profess. Philos. Experimentalis, Compleat System of Optiks. Cambridge an. 1738. Cap. 5. s. 170. pag. 67. & 68.

§. 42.

Efterat dette store Nordlys havde ladet sig see, som udi nest foregaaende (§. 41.) er forklaret, har man siden nesten hvert Aar seet

dette Meteoron saavel i Engeland som paa mange andre Stæder i Europa. M. de Mairan i sin Tractat om Nordlyset saa og Frobefius iblant Spectaculæ Luminis & Auroræ borealis anfører en Deel Observationer, som Nar efter andet siden an. 1716. ere giorte i Engeland, men jeg finder intet merkværdigt eller meere besynderligt derved, end hvad her udi de foregaaende Observationer allerede er omtalt, og derfor er det usornoden at jeg saadanne Ting videre repeterer; men i den Stæd vil jeg nu korteligen fortælle, hvad i Holland om disse slags Luftskin er skrevet.

S. 43.

Peter van Musschenbroek Philos. & Matheseos Professor i Utrecht har udi sit lærde Værk, (som er trykt i Leiden an. 1739. under denne Titul: Essai de Physique) beskrevet alle slags meteora; her iblandt findes ogsaa meget inført om Nordlyset; hand beretter at siden an. 1716. har man begyndt at see dette meteoron meget tit i Holland, da man før denne Tiid har havt gandske liden Kundskab deraf. Denne Skribent har fornemmelig besittet sig paa at samle adskillige remarqver af de Observationer, som udi andre fremmede Lande ere giorte over Nordlysets phænomena; hans Øyemerke er dermed i almindelighed at give os en omstændelig Beskrivelse om samme Meteorons egentlige Væsen og naturlige Bestaandighed.

Imidlertid finder jeg intet videre nyt af Musschenbroeks egne Observationer paa dette Sted at anføre uden disse saa Poster: 1. Udi stille Væir eller naar der har været en gandske sagte Vand i Luften har hand ofteste kundet see Nordlyset; derimod har det sielden været tilsynne naar der har været nogen stærk Blæst; dog har det hendet sig tvende gange, nemlig den 30. Martii an. 1728. og den 23. Dec. an. 1733. at hand har observeret det, da der blæste en heftig Storm; 2. Udi det Nar 1734. var dette Luftskin udi 10. Natter efter hinanden i Utrecht tilsynne, og an. 1735. fra den 22. til den 31. Martii er det igien ligesledes hver Nat bleven seet; 3. Endskiont det er rart at see det i Holland om Sommeren udi Junio og Julio, saa har hand dog der den 3. Julii seet det meget stort og fiendeligt.

Før det øvrige fremsætter hand ingen Historisk Observation eller Beskrivelse over et eller andet phænomenon i sær udi fornævnte Skrift; dog haver hand flittig og nøje nok observeret saadanne Luftskin

skin udi det Aar 1728, hvilket fand fornemmes af hans meteorologiske Tabel, som M. de Mairan i sin Tractat om Nordlyset pag. 196. og 197. beraaber sig paa.

Det VII. Cap.

Nordlysets Phænomena, som ere observerede i Sverrige, Rusland og Polen.

§. 44.

Hidindtil har vi da seet den fornemste Inhold af de Observationer, som i de Sydlige Lande siden an. 1716. ere giorde over Nordlysets phænomena. Gaar man nu herfra længere mod Norden til de Lande, som strekke sig fra 56. til 66. Graders Breede, da befindes at jo nærmere man kommer imod Nord-Polen jo oftere er dette Phænomenon tilsyne: thi udi Torna, som ligger paa 65. Grad. 51. Min. Breede udi den Svenske Provins, kaldet Bester-Botten, sees det om Vinteren nesten saa tit, som Himmelen ikke er skult med Skyer: hvilket Mag. Abraham Fought Pastor udi Torna i et Brev til Andreas Celsius dat. 27. Julii 1726. beretter: Lumina (inquit) borealia quam sæpissime heic videntur, immo fere töties, quoties cœlum nubibus non obducitur. Denne samme Celsius Astronomiæ Professor udi Upsal har samlet 316. Observationer over Nordlyset, som er bleven seet i Sverrige, hvoriblandt nogle ere hans egne, men de fleste haver hand faaet fra Præsterne og andre lærde Mænd, som boe paa adskillige Stæder der i Landet; de ere begyndte den 17. Martii 1716. og endes ved 1732. Mars Udgang, og findes trykte i Nürnberg, an. 1733; hvoraf jeg forteligen haver extraheret efterskrevne Anmerkninger:

1. Af den Fortale som Prof. Celsius har satt forved bemeldte Observationer fand erfares at udi Upsal, som ligger omtrent paa 60. Graders Breede, nesten altid om Natten, naar det er klart Vær, og særdeles naar intet Skin af Dagen eller Maanen fand fornemmes, lader sig see en Klarhed eller Lysning udi den Nordre Deel af Horizonten.

2. Paa de Stæder, som strekker sig fra 64. Grader længere
3 3 2
henimod

henimod Norden finder jeg ikke Nordlyset at være seet fra Foraarets Æquinoctio indtil Hostens Jevndøgn, men paa den øvrige Tid af Aaret, særdeles udi Novembri, Decembri, Januario og Februario fremstiller det sig gemeenligen størst og klarest i de Nordligste Lande.

3. Af den Beretning man har fra Torna i Bester-Botten fornemmes at meenige Mand der i Landet er af de Tanker, at saadanne Luft-skin have et slags Connexion og Sammenhæng med Væirligets Forandring: thi som benævnte Pastor M. Abraham Fought fortæller, holder man disse Meteora for at være Kiendetegn paa hvad Væirlig derefter vil følge: for Exempel: Naar dette Lys der i Landet lader sig see i Norden, saa venter de Frost-Væir; Naar Skinnet er flygtigt og skyder sig hastelig hisset og her omkring, spaaer de deraf en Stormvind fra den Kant, som ligger noget nær tvært imod det Sted, hvor Luft-skinnet først begyndte at lade sig see, saa at dersom det flygtige Skin begynder af Østen at opstige, skulle herpaa følge en Storm af Vesten, og dersom det først opkommer i Norden eller Nordvest, maatte man vente et Storm-væir af S. eller S. O.

Endnu finder man en anden Beretning fra Vest-Botten, som Prof. Celsius om samme Materie har faaet af Biskop Benzel der i Landet; Indholden deraf er saaledes: Dersom Nordlyset bliver hengende stille neden under Pol-Stiernen, og er af Anseende som en Regn bue, da har man strax derefter klart Væir, Frost eller Norden-Vind i vente; Men dersom Nordlyset stiger højere op oven over Polstiernen, og flyver her og der omkring paa Himmelen strekkende sig imidlertid fra N. O. til N. W. eller ogsaa fra N. O. til S. W. saa har man en sterk Vind med Sne og mildt Væirlig enten fra S. eller S. O. eller ogsaa fra S. W. at vente. Dette findes alt udi bemeldte Fortæle inført, som af Celsius er forfattet.

4. Og som ved de fleste af disse Svenske Observationer findes høstegned hvad Vind og Væirlig der har været paa de Tider, naar Nordlyset er bleven seet, saa erfares deraf, at det vel undertiden paa et eller andet Sted rigtig nok er intreffet efter de prognostica om Væirliget, som udi nest foregaaende 3. Anmærkning er omtalt; Men paa de fleste Tider og Stæder har det igien slaget feyl, og for at viise, hvor uerrettelige saadanne prognostiske Regler ere, fremstilles her et eller to Exempler.

Første Exempel: Anno 1729. den 22 Sept. var et Nordlys udi Sverrige paa adskillige Stæder om Ufstenen tilshyne; hvad Vind og Værlig Dagen derefter den 23. Sept. folgede paa et hvert stæd, finder man antegnet saaledes:

Udi Bygden i Bester-Botten (paa 64. Graders Brede) var Vinden Nordvest, og der saars Skyer adspredde paa Himmelen.

Udi Upsal (paa 60. Graders Brede) var taaget Væir med Syden-Vind.

Udi Betna i Sydermanland (omtrent paa 59. Grad.) var stille og klart Væir;

Udi Lund i Skaane blæste en Storm af Osten med Regn-væir.

Andet Exempel: den 16. Novembris udi samme Aar 1729. blev atter et stort Luftskin paa mange Stæder i Sverrige seet om Ufstenen. Dagen derefter een 17. Novembris er Væirliget og Vinden ligeledes befunden af ulige Beskaffenhed, saa at paa et Stæd blæste Vinden af Nordvest, paa et andet Stæd af Syden, og paa nogle Stæder stormede det af Sydvest; saaledes gif det og til med Væirliget: thi paa en Deel Stæder var det gandske klart Væir, paa andre Stæder vare Skyer-flekke hisset og her vaa Himmelen, endnu paa et andet opkom en Hvirvel med Stort-Regn og Hagel, derefter folgede en Storm med Regn-væir og saa fremdeles.

Disse og mange flere Exempler, som findes iblant de Svenske Observationer, viser klarligen, at saadanne Spaadomme om den tilkommende Forandring i Vind og Værlig ere ikke meget at lide paa.

5. Endeel Observatores, hvor iblant ogsaa Celsius, melde om et slags Lyd i Luften eller Susen (Sibilus), som dem synes at være undertiden kommen for Ørene, naar Lyset har været i sterkeste Bevægelse, dog give de saadant ikke ud for noaet vist, undtagen Mag. Olaus Broman Pastor i Hudwiskwald i Helsingeland, der vil fortælle os, at hand saa ofte haver hørt en gandske fiendelig og sterk Hvinen eller Smurren, naar dette Lyses Phænomena ere seet at skyde sig hastig fort fra et Stæd til andet.

6. Undertiden er Nordlyset seet udi klareste Juldmaaneds Skin, naar Maanen har været (efter almindelig Talemaade) 13, 14, indtil 18. Dage gammel, for Exempel: i Scylleberg (paa 59. Grad: Brede) saae man det den 24. v. Februarii an. 1718, da 14. Dage fra

nye Maane at regne, vare forløbne; derefter den ^{30. Sept} _{11. Octobr.} udi samme Maaned er det indtil Midnats Tid udi klart Maane-skin sammesteds igien observerit, da Maanen var 18. Dage gammel. Ligelædes har man an. 1731. den 16. Octobris om Aftenen udi Upsal seet det udi det skønneste Maane-skin, da Maanen var 16. eller 17. Dage gammel. Endnu en anden gang nemlig den 24. Sept. (3. 5. Oct. st. n.) an. 1732. paa den 17de Dag efter Nye Maane, da Andreas Celsius om Aftenen mellem Kl. 9. og 10. med et Skib seylede fra Ystæd udi Sveane og ville fare over til Straalsund, og saa snart Skibet var kommen lidet fra Landet hen i Soen med en søjelig Vind, fik hand et Nordlys at see, hvilket hand meget forlystede sig udi at betragte, som hand selv fortæller, fordi det var udi Guldmaanedes-skin og Himmelen var klar over aldt. Dette Lys spillede allevegne med Straaler i Luften; efter Midnat skode Straalerne sig med en forunderlig Hastighed imod hinanden, særdeles udi den Nordre Kant af Himmelen, og dette varede den gandske Natt igiennem. Men neste Dag derefter og den paafølgende Natt fik Piben et andet Lyd, da Celsius maatte udstaae en stor Livs-fare og Angest, i det en heftig Storm reiste sig af Sydvest med mørke Skyer og sterk Regn, saa at Døden syntes allevegne at staa ham for Dørene, efter hans egen Beretning: thi saa snart hand har beskrevet hvor denligt og fornøieligt det var den første Natt at see Nord-lyset og det fulde Maane-skin at certere med hinanden, da slutter hand derpaa saaledes: Sed dein, Scena valde mutata, immoderata & vehementissima tempestas non modo crastinum diem, sed insequentem præcipue noctem nubibus, nimbis, procellis, tenebris, ac circumstantis deniqve mortis imagine tristem reddebat. Etenim ventus S. W. Stralsundiam tendentibus adversus navem nostram inter littora Selandiæ & Mœniæ insularum, Syrtribus & arenis infida, ceu inter Scyllam & Charybdin, huc atqve illuc cursare jubebat. Dette har jeg anført om Værelsiget og Vinden, som folgede strax efter det slygtige Nord-lys, fordi her blev Ud-falden denne gang ligesom de Best Bothriske Prognostica tilholder, hvorefter tilførn udi den 3. Anmerkning er talet.

7. I almindelighed kand af disse Observationer erfares, at udi Sv.rrige er det ikke saa rart, som udi Engeland og Frankrige, at man

man seer Nordlyset opstige indtil Zenith og udstrecke sig over den heele Himmel: thi i den sted det har hendet sig en gang eller to, at man i dette Seculo, saasom den 17. Martii 1716. og den 26. Octobris 1726, har i Londen og Paris observeret saadanne store Phænomena, da befindes derimod, at udi Sverrige har den gandske Himmel ofte været udstafferet med deslige Lysninger og Luftskin, som paa efterskrevne Tider og Stæder er observeret:

Anno 1716. den 6. Martii st. vet. var Himmelen over aldt illumineret med et prægtigt Nordlys, som er beskrevet af M. Magnus Orelgreen der observerede dette Phænomenon udi Norkiøping i Ost-Gothland.

Anno 1718. den 21. Februarii er et saadant Syn ligeledes seet i Scyllenberg, som ligger paa 59. Grad. 10. Min. Brede.

Anno 1726. den 8. Octobr. seet iligemaade i Lund udi Scaane.

Anno 1728. den 18. Aug. ved Upsal paa 60. Graders Brede.

Anno 1729. den 4. Septembris udi Upsal.

den 11. Sept. udi Betna ved Nykiøping paa 59. Grad.

den 5. Nov. i Upsal og udi Rasinge ved Norkiøping 58. Grad.

Anno 1730. den 4. Febr. i Hudvikswald, paa 62. Graders Brede.

den 25. Aug. atter seet i Hudvikswald.

den 24. Sept. i Upsal.

den 28. Octobr. i Hudvikswald.

Anno 1732. den 11. Octobr. i Hanestrøm ved Gottenborg.

Disse ovenstaaende Dage i Maanederne er satte efter den gamle Julianiske Stil, som i Sverrige er bruelig.

8. Videre kand af de Svenske Observationer fornemmes, at de mange slags Figurer og Forandringer, Straalestud, Blinken (Fulgores), røde, gule, blaac, grønne og blegghvide Farver med meere, som tufoør er søgt paa andre Stæder at være observeret udi Nordlyset, er aldisammen ligeledes udi Sverrige bleven seet, hvorfor det behøves ikke, at jeg derom noget meere taler.

§. 45.

Efterat jeg nu har anført, hvad mig syntes nyttigt af Professor Celsii Samling at udsænke, saa skulle jeg herneft fremsætte en Beretning, som den Franske Mathematicus M. de Maupertuis udi sin Tractat angaaende Jordens Figur, trykt i Amsterdam an. 1738.

pag. 68. & seqv. haver bekiendtgjort om et særdeles Luft-skin, som hand Anno 1736. udi Over-Torna, paa 66 Grad. 24 Min. Brede, med Forundring betragtede; Dets Bestaaffenhed, siger hand, var saaledes: Man saae udi Syden en stor Deel af Himmelen at skinne ganske blodrød; Dette Skin var i Forstningen roligt og stille, men strax derpaa kom det i Bevegelse, da adskillige andre Farver begyndte ogsaa derudi at lade sig see; Det stigede siden overst op til Zenith paa Himmelen, hvor det bredde sig ud og blev tilhynne som en Hvelving. Det var den 18. Dec. 1736. udi det klareste Maaneskin, da Maanen var 16 Dage gammel, besagde phænomenon blev seet, og intet deraf lod sig ved Maanens Skin fordunkle. Disse røde Luft-skin (siger M. de Maupertuis) som med saa mange andre slags Farver ere beblandede, sees sielden der i Landet; og man frygter for dem ligesom de maatte betynde nogen stor Ulykke. Endeligen naar man seer disse phænomena, kand man ikke forundre sig over, at de, som bestuer dennem med andre end med philosophiske Synne, da seer brændende Stustvogne, stridende Krigshære, og tussinde andre prodigia paa Himmelen.

Uf denne Beretning seer man, at det gemeene Folk, omend-skiønt de ideligen ere vante til at see Nordlysets phænomena, kand dog undertiden frygte og forstrekkes ved saadanne Synne, som sielden og paa en usædvanlig Maade flyver om udi Luften.

§. 46.

Hvad rare meteora der skulle være udi Rusland eller Moscovien observerit, det maatte man vente at finde udi de Commentarier, som det berømte Academie, der omtrent for 20 Aar siden i Petersborg til Videnskabernes Opkomst der i Landet er stiftet, haver udgivet. Udi disse Bøger har jeg derfor efterøgt, og befinder at Friederic Christoph: Meyer Physices Professor ved samme Academie udi det Aar 1726 haver forfattet et Skrift om Nordlyset, hvoraf Meeeningen er denne: Forst vil hand af sine Observationer giøre en kort Beskrivelse over alle de Phænomena, som hand haver befundet ved dette Luft-skin. Dernest giør hand deraf nogle Slutninger, og tager en Deel Propositioner af physiske Videnskaber til Hielp, hvorved hand formener, at kunde forklare Nordlyssets egentlige Natur og Oprindelse.

Men

Men fordi Professor Meyer ikke har anført hvad Aar eller Dag saadanne Observationer ere tagne, ikke heller meldes noget om Støden hvor de ere gjorte, saa fandt det store Antal af saadanne hans Observationer, som hand angiver udi en kort Tid at have samlet, her intet nytte os; Det er den I. Tome af det Petersborgiske Academies Commentarier, trykt i Petersborg an. 1728, som pag. 351 & seqv. derom handler.

S. 47.

Derefter har man ingen Underretning udi bemeldte Academies Commentarier om dette Meteoron forend udi den IV. Tomo pag. 121. & seqv., som er trykt i Petersborg an. 1735; hvor et Nordlys, som fornævnte Professor Meyer der paa Stødet haver observerit, saaledes af hannem beskrives.

Ao. 1728 den 16. Sept. efter Midnat var et deyligt Lys udi et gandske stille Vær tilsynne. Det var i Begyndelsen af Figur og Skikkelse som en rund Bue henved 30 Grader høi; Denne lyse Bue stod ikke midt i Norden, men vendte meget kiendeligen derfra imod Vesten; dens inderste Kant var ikke mørk eller fortagtig, som den ellers ofte pleyer at være, men den skinnede lige jævnt overaltd: Beenene af Buen vare neden til skjulte med en mørk Damp, som stod nesten 10 Grader høit neden omkring Horizonten. Rummet inden udi Buen (interius spatium Chasma dictum aut vorago) var ikke saa mørkt, som det gemenligen pleyer at synes, men det saae lysblaat ud; af dette inderste Rum begyndte lyse eller skinnende Støtter at fremkomme som dog i Forstningen ikke strekkede uden for den runde Bue.

Derefter udsprungne af bemeldte Rum flere lyse Støtter og Straaler, som skjøde sig op over besagde Bue: her neden under var en anden liden Bue udi en kort Tid tilsynne paa de Støder, hvor Straalerne begyndte at udkomme: Straalernes Fart og Bevægelse var forunderlig, thi de som opstigede udi den Vestre Deel af Buen, flottede sig hen imod Vesten, og de som vare i den Østre Deel fore frem imod Østen; men de Straaler, som opkomme midt i Buen stode stille paa deres Stød og flottede sig ikke til nogen af Siderne; og heraf kunde fornemmes at Lyset skjød sig op af Nordvest imod Zenith.

Stray derefter stigede Buen højere op, og blev efterhaanden meere vanskabt: i Begyndelsen stigede den ifkun langsom, siden meere hastig: da den var kommen op omtrent til 40 Grader og derover, begyndte den at gaa i Støkker og at blive til smaa lyse Skyer, som udi deres Klarhed lignede Mælkevejen. Disse smaa Skyer dreve op ad til Zenith, og snart forsvandt de, snart komne de igien dog ikke just paa samme Sted eller udi samme Skikkelse som tilforn, thi de vare udi saa stærk Fart og Bevegelse.

Om sider saae man den halve Himmel mod Norden besatt med saadanne Skyer, som undertiden bestode udi en Samling af smaa Straaler; undertiden skode sig nogle store Straaler igiennem tre eller fleere smaa Skyer, men deres Strekning var ej tilsynne udi Nabningerne mellem disse Skyer, og derfor vare saadanne Straaler ligesom affkaarne.

De Straaler, som vare nærmere mod Vesten, stode ogsaa skievare udi Horizonten, saa at de ikke skode sig hen imod Zenith, men til en anden Punct, som var nogle Grader fra Zenith mod Vesten; Undertiden komne Straalerne sammien i denne Punct, og da præfenterede dette Phænomenon sig ligeledes, som det Skin, hvormed Gudernes eller Helgenes Billeder omkring Hovederne pleyer at beprydes.

Siden blev seet en liden fortladen Skye, som en Røg, at henge en kort Tid udi Vesten, derefter stigede den op efterhaanden indtil Zenith, og jo højere den opgik jo hastigere blev dens Fart; item jo nærmere den kom til Top-Puncten, jo rødere blev den, indtil den kom overst op Zenith, da den skinnede saa gandske rød, som en gloende Jld: og naar Straalerne skode sig op igiennem denne Skye, bleve de ogsaa røde. Snart forsvandt samme Skye, og snart var den igien tilsynne: Men paa det sidste da den var gaaen henover Zenith blev den gandske borte.

Saa vidt strekker sig den Kundskab man har om det Petersborgsige Academies Observationer over Nordlyset.

§. 48.

Udi Polen og Lithauen har dette Lys ogsaa meget tit siden An. 1716 været tilsynne; men jeg finder ingen Historiske Beskrivelser eller efter-

efterretlige Observationer derom fra de Lande at være udgivne. I blandt Frobessii Nova & antiqva Lum. & Aur. Borealis spectacula findes vel forteligen opregnede en Deel store-Nordlyse, der ere ligesaavel seet i Polen som paa mange andre Stæder i Europa, og deriblandt tales ogsaa om det phænomenon, som an. 1730 den 15. Februarii vidt og bredt lod sig see, og hvad Tanker Polakkerne gjorde sig derover, det giver Frobessius tilkiende med disse faa Ord: & Polonis deniqve, prout fieri communiter apud hos circa insolentes luminis nocturni species solet, *horribilem cometæ suspicionem iniecit*. Heraf skulle man da slutte at den gamle Superstition og Munkelærdom om forfærdelige Cometer og Himmeltegn endnu der i Landet staar ved Magt.

Nu har jeg længe nok opholdet mig med at eftersøge Nordlysets phænomena udenlands, det er derfor Tid at vende tilbage igien til mit Fæderneland for at ransage hos vores indenlandske Skribentere, om de have noget at fortælle os om dette meteoron meere, end hvad Fremmede har kundet sig os.

Det VIII. CAP.

Om det Nordlys, som gemeenliæen i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge lader sig see.

S. 49.

Udi Fortalen er sagt at Nordlysets phænomena allerreede for nogle hundrede Aar siden har været gandske vel bekiendte udi Grønland, Island og Norge og at de ere af disse Landes Biboere beskrevne, som et naturligt og sædvanligt Luftekin, hvilket jeg lovede at give nærmere Uunderretning om i dette Capitel. Nu kommer det her først og fornemme ig derpaa an, at jeg vilser den første Grund, som saadan Relation er byaart paa: Jeg kunde vel henviise min Læser til en gammel Norsk Bog kaldet Speculum Regale, hvorudi Nordlyset findes beskrevet; men efterdi denne Bog er ifkun faa bekiendt skulle jeg derom meddele denne liden Efterretning: Den bestaar af et manuskript,

sammensat udi det gamle Norske Sprog; Den indeholder en Undervisning om Politiske Videnskaber, og er inrettet som en Samtale imellem en Fader og Søn; Af hvad Marsage den kaldes Speculum Regale (Konge-Speyl) det forklarer Autor til dette Skrift noget vidloftigt, hvoraf Meiningen fornemmelig er denne: Hannem synes at dette Navn best kunde passe sig dertil, fordi udi Bogen forestilles nyttige Lærdomme for alle Stænder, og en Konge som den Ypperste og Høieste i Landet kand derudi ligesom udi et Speyl see hvorledes hand selv saavel som ogsaa hans Undersaattere bør være stiftede, og hvad Dyder og Duelighed, Videnskab og Arbeide udi en hver Stand indfræves.

Et gammelt Exemplar af samme manuscript skrevet med Munkeskiil paa Pergament findes paa Academiets Bibliotheqve her i Kiøbenhavn iblant de gamle Skrifter, som Arnas Magnussen fordm Professor Historiarum & Antiquitatum haver efterladt. Men Authoris Navn og paa hvad Tid hand har levet, som dette Speculum Regale haver sammenskrevet, finder man ingen Underretning om; Af Fortalen kand saameget erfares, at Author en har villet giøre sit Navn eller sin Slegt bekiendt, for ikke at blive underkastet nogen slags Vind og Fiendskab. For Resten synes Skriftet at skulle være til visse 400 Aar gammelt, esterdi det, som derudi fortælles om Grønlands Indbyggere, Handel og Beskaffenhed, giver tilkiende, at dette Land, paa den Tid Skriftets Author levede, var beboet og bebygget af Christne Folk, som havde da deres Kirker og Præster, samt en Biskop, som der boede, saa at det gamle Grønland har paa de Tider været gandske vel bekiendt, og blev af de Norske beseglet. Men esterat den store Pestilens an. 1350 gif over disse Nordre Lande, saa haver Norriges Mænd siden den Tid lidet veedst af Grønlands Handel at sige, som Peder Clausen udi hans Norriges Beskrivelse, trykt i Kiøbenhavn an. 1632, pag. 177. beretter.

De som ere Kiendere af vort Fæderlands Antiquiteter og forstaa det gamle Norske Sprog, kunde maastee give os en nøjere og bedre Oplysning om Bogens Alder; men udi saadan Materie vover jeg ikke at indlade mig.

Tormod Torfæus siger, at der meenes en Konge i Norge skal have ladet denne omtalte Bog sammenskrive: Speculum Regale (*inquit*) liber

liber varias materias tractans, auctoritate Regis alicujus Norvegiæ conscriptus existimatur (vid. Grönland. Antiqua ed. Hafn. 1706, pag. 31). Og paa et andet Stæd falder hand samme Bog det Jø-landske Konge: Speil (Speculum Regiæ Islandicum. ibid. pag. 67.) Men hand har vel hermed alleene havt sin Hensigt til det Sprog, som den er skreven udi, hvilket kommer meere overeens med det Jø-landske end med det nu omstunder i Norrige brugelige Tungemaal: thi, at Bogen ey er forfattet af nogen Jølander, men af en Norff Mand, som har boet paa Helgeland i Norge, det synes gandske troe- ligt, fordi naar Author Speculi Regalis taler om adskillige merkvæ- dige Ting, da siger hand derhos, at hvad hand har fortalt om det, som findes i Norge, det havde hand god Kundskab om: thi saadant er aldt her i Landet og hand har selv seet det; men hvad hand skriver om Grönland eller Jøland, det siger hand at være sig langt meere ubekiendt: thi hand veed ikke videre deraf, end hvad hand haver hørt andre derom tale. Og i særdelighed af hans Tale om Dagens Længde om Sommeren og dens Korthed om Vinteren kand merkes, at hand haver boet paa Helgeland i Norge, fordi hand ey alleene ad- skillige gange nævner Halogaland (s: Helgeland) som sit Tilholds Stæd, men hand siger endogsaa, at her (neml. paa Halogaland) hvor hand boede, er om Vinteren saa kort Dag og Solens Gang saa stakket, at hun gaar ikkun forbi een Vind: hvilket vil saameget sige at Solen udi de korteste Vinterdage sees der ikke længere end 3 Timer paa Himmelen; Og dette treffer rigtig ind med Helgelands Situation som ligger mellem 65 og 67 Graders Bredde.

§. 50.

For nu at komme til Nordlyset igien, da taler Author speculi Regalis herom saaledes:

”Hvad for noget det skulle være, som de Grönlandiske falder Nord-lys (s: Nordlys), derom er jeg ikke vel underviist endskiont jeg tit og ofte har talet med de Folk, som have i lang Tiid været paa Grönland; men de have ey havt nogen ret Kundskab om, hvor- af disse Nordlys havde sin Oprindelse.”

Uf disse Ord maatte man slutte at Nordlyset er et Meteoron, som egentligen i Grönland havde sit Tilhold og var der ideligen til- syne, og at det derimod udi Nord-landene i Norge, hvor Author

speculi Regalis boede, ey var saa meget bekiendt. Imidlertid giver hand os dog derover en Beskrivelse, som tydeligen og vel nok forestiller dette Lyses sædvanlige phænomena:

"Det er (siger hand) Nord-lysens Natur og Egenkab, at jo mørkere Natten er, jo lysere ere de; og de sees altid om Natten men ikke om Dagen, og meget sjelden naar det er Maanedstid: Lyset er at see til som en stor Lue en lang Bey borte; det skyder op i Luften spitz og smale Glanzke nogle længere og nogle kortere, hvilke ere meget flygtige og ustadige, ret ligesom de virkeligen vare Flammer eller flyvende Luer. Medens disse glanzende Straaler staae allerhøyst oppe i Luften og skinne klarast, da give de saa sterkt Lys fra sig, at de, som ere ude paa Marken, kunde meget vel see at gaae og jage hvor de vil; Ligeledes i Huusene, hvor der ere Vindever paa, bliver det saa lyst, at de som ere derinde, kunde stikkelig kiende hverandre. Men dette Lys forandres saa meget hastig: thi snart synes det at blive dunkelt og ligesom udslukkes, og efterlader sig en mørk eller sort Røg; snart forsvinder Røgen og Lyset beaynder da at blive klart igien, og det stunes at skyde Jldgnister fra sig, ligesom et Jern der nylig er tagen af Smedde-Jiden. Naar Natten er ude, og Dagen begynder, da begynder ogsaa dette Lys at formindskes, og naar det er lys Dag, er intet meere deraf at see."

S. 51.

Efterat denne gamle Autor saaledes har beskrevet Nord-lyset, taler han ydermeere om dette Lyses naturlige Oprindelse, som følger:

"Naar Folk har talet om dette Lys, har de derom havt 3 slags Meeninger, som de holder for mest rimelige, og meente vist, at en af dem var sandfærdig. 1. Dersom Grønland ligger paa den yderste Verdens Kant til Nord, da meener man det kand være rimeligt nok, at den Jld, som ligger rundt om det yderste store Hav der omkring Jordens Klode, kunde forvolde den Lysning i Luften, som sees i Grønland om Natten. 2. Det har og været nogles Meening, at naar Solen løber nedden under Jordens Belte (S: under Horizon-ten) om Natten, da kaster den Straaler fra sig op paa Himmelen: thi de meener at Grønland ligger saa langt ud til Verdens Kant, at Høiden af Jordens Klode der er mindst, og kand ikke hindre So-
"lens

lens Straaler at opskyde sig i Luften. 3. Der ere og nogle, som meener at Isene og den stærke Frost der i Landet virker og foraarjager dette Luft-skin. Jeg veed ikke flere Meeninger end disse 3, og mig toffes, at denne, som sidst blev omtalt, er mest rimelig.

Alt dette er udstreven af det forhen (§. 49.) ommeldte gamle Manuscript, som findes paa Academiets Bibliothec her i Kiøbenhavn; Og at jeg her til sidst har anført de gamles Meeninger om Nordlysets naturlige Oprindelse, er giort i den henseende, at man deraf kan desbedre erfare om disse meteora og Luft-skin ere i Gronland alle Aar tilsynne om Vinteren udi de lange Nætter, eller og om de der, ligesom her udi Danmark og Sverriag udi nogle Aar tillige ja undertiden i 20. Aar og længere kand være usynlige og ligesom gandske udslukte, som nogle vil prætere at kunde bevise. Imidlertid staaer dog dette fast, at enhver af de ovenskrevne 3. Meeninger, som vores Autor speculi Regalis fortæller, at de gamle Gronlænder have havt om Nordlysets naturlige Aarsager, bekræfter dette Lyses Stedsevarende der i Landet, saakvemt ellers dette axioma skal gielde: posita causa materiali & posita simul causa efficiente & non impedita sequitur effectus. Overalt seer vi heraf, at i de ældgamle Tider haver vores Forsfædre her i Norden i de længst bortliggende kolde Lande fornøstigt betragtet og beskrevet dette meteoron, som mange af de andre Nationers kloge og af Lærdom vidt berømte Mænd i Europa imidlertid saa forskreffeligen have asmalet, og udi deres Krøniker og Historier som prodigia antegnet.

§. 52.

Der skal neppe findes noget ældere Skrift, hvorudi der tales saa tydelig om Nordlyset som udi denne forskrevne gamle Norske Bog; Thi alle de Beskrivelser over dette Lys, som ere publicerede udi adskillige Bøger og Sprog, er intet andet end Udskrifter og Oversættelser af det som udi Speculo Regali om Nordlyset i Gronland er skrevet, og her tilførn (§. 50.) inført.

Peder Clausen Soane-Pæst i Undal udi Norge var den første saavidt man veed, der af det gamle Norske Sprog oversatte bemeldte Beskrivelse paa Dansk; og den findes inført udi hans Bog (kaldet Norriges og omliggende Overs Beskrivelse) som er trykt i Kiøbenhavn Aar 1632. pag. 184; Hvor hand selv siger at det, som hand beretter

retter om Nordlyset, er en Udskrift af en gammel Norsk Bog kaldet Speculum Regale. Men fordi Peder Clausen setter noget til, som ikke findes udi det gamle Manuscript, da paa det man fandt desbedre see, hvorudi hand dersfra har afviget, vil jeg hans Oversættelse her anføre:

"Paa Grønland sees om Natten et meteoron og klar Skin paa Himmelen, hvis Skik saaledes er, at jo mørkere Natten er, jo klarere skinner samme Lys: (det er) jo mindre at Maanen skinner, og naar han enten er udi sit første eller sidste kvarter, jo meere synes samme Lys paa Himmelen dog altid mod Norden, og kommer ikke saa høyt op paa Himmelen, at det kand sees i andre Lande uden Grønland, Island og den Norderste Part af Norge, og kaldes derfor Nordlys. Det er at see til ligesom en flyvende Fld og Lue, og strekker sig ud paa Himmelen ligesom et langt Gierde, og skyder sig op og ned i et Djeblik, ligesom mange Orgelpiber kunde staae hos hinanden og udi en Haand vending skyde sig op og ned, og hvor som Luen skyder sig, derudi allerklarest op og ned, og frem og tilbage, da kand det hastelig blive der mørkt, og ligesom en Nøg lade efter sig, og strax i et Djeblik igien optændes paa et andet Stæd, og ligesaa optændes igien der, som det tilforn syntes at være udslukt. Ingen kand tænke, hvor hastelig samme Skin røres op og ned frem og tilbage, ligesom det hoppede og dansede med stor Venlighed, uden den som det seet haver, og naar det er saa klarste paa Himmelen, da kand man see derved baade i Huus, som Vindever er paa, og uden Huus, ligesom naar Maanen skinner; og naar det begynder at dages, da forsvinder samme Nordlys."

Dersom Peder Clausen ikke selv havde givet tilkiende, at hand denne Beretning havde af det gamle Norske Skrift udskrevet, maatte man tvivle om, at den var tagen deraf: thi, at Nordlysene sees i Island og den Norderste Part af Norge, derom taler Auctor *Speculi Regalis* slet intet, ey heller melder hand noget om et høyt langt Gierde, eller om Orgelpiber, Hoppen og Danken og andet meere, som enhver selv best kand forneemme, naar begge forestkrevne Beskrivelser med hinanden confereres.

§. 53.

Narsagen, hvorfors dette meteoron udi *Speculo Regali* tilskrives Grønland

Grønland i særdeleshed, er uden tvivl denne: De gamle Skribentere og iblandt dennem Autor *Speculi Regalis* (*) have meent, at Grønland skulle ligge alleryderst i Nord paa Jordens Klode, og at det strekkede sig Norden omkring Island og Norge alt indtil Finland eller Rysland; og efterdi dette Luft-skin har altid sit Tilhold udi Norden, hvor det lyser sterkest og derfra udskyder sin Glans til andre omliggende Lande, saa haver besagte Autor, medens hand taler om Grønlands Beskaffenhed, ogsaa tillige beskrevet Nordlyset, som et meteoron, der egentligen til dette Land henhorte og havde derfra sin Oprindelse. Hvilken Meening Tormoder Torfæus udi hans *Grønlandia antiqva* pag. 102. stadfæster, hvor hand herom saaledes skriver:

Notat & Author (scil. *Speculi Regalis*) meteoron illud, quod *Nordrius* appellatur, tanquam Grönlandiæ peculiare, quod tamen Islandiæ extremisqve Norvegiæ cum illa commune est. Imò & hic in nostra Kormte (**), sub latitudine grad. 59. sæpius conspicuum; sed quod magis ibi regiones cœli inflammare videatur, quasi ab illa origine alio diffusum, dum illam depinxit, illud quoqve descripsit.

§. 54.

Den De Kormte, som Torfæus her taler om, ligger efter hans Beretning paa 59. Graders Breede, hvor Nordlyset ofte sees; Med dette Exempel vil hand ogsaa vise, at Peder Clausen derudi har fejlet, at hand siger Nordlyset kommer ikke saa høyt op paa Himmen, at det kand sees udi andre Lande uden Grønland, Island og den Norderste Part af Norge:

"In eo autem (*inqvit*) Petrus Claudii hallucinatus est, quod eo usque ad superiora attolli negavit, ut ultra Grönlandiam, Islandiam & extrema Norvegiæ conspiciatur, ut modo monstratum est."

I det øvrige forneimmes, at Tormod Torfæus følger Peder Clausens Danske Version, i det hand beskriver Nordlysets phænomena paa Latin saaledes:

"In modum diffusissimæ flammæ procul ardentis septentrionalia cœli corripit inqve editissimi longissimiqve aggeris formam panditur, mox tanquam multæ Organi Pneumatici fistulæ seu Calami juxta se invicem ordine collocati in ictu oculi sursum deorsumqve ferrentur, seimomento nunc ad superiora attollit, nunc ad inferiora deprimit, ut celeritatem ejus nemo, qui non

(*) Torfæi Grönland. antiq. pag. 21. & seqv. ed. Hafn. 1706.

(**) Kormte er en *De*, som nu kaldes *Karmen*, om trent 4 eller 5. Mille mod N. W. fra Stavanger Bye i Norge beliggende, hvor Tormod Torfæus boede.

"non perspexerat, cogitatione assequi possit; intermenstrui tempore & cum Luna principis extremisque Mensium in cornua curvatur, obscuris noctibus, tanto splendore coruscet, ut foris & intra ædes, ubi per fenestras radios vibrat non minus, quam Luna impleto orbe micet; illa autem plena langvidius lucet, cumque fulgidissima luce tripudiantis specie arctoi cœli climata persultat, protinus in tenebras fumidosque vapores dissolvitur, rursusque alio loco, ubi prius extinctum visum est, accenditur, pari que semper velocitate & nitore circumagitur, die redeunte disparat (vid Tormod. Torf. Gronl. ant. p. 21. & seqv.)

Nu har jeg hidindtil forklaret, hvorledes de Norske Skribentere i almindelighed have beskrevet Nord-lysene, som gemeenligen udi Grønland, Island og Norge lader sig see; hvoraf kand erfares, at dette meteoron er ikke saa rart eller seldsynne i disse Lande. Dog er herved at erindre: Omendskjønt udi foregaaende B. skrivelser tales om de flygtige og hastige Straale-skud og andre heftige Bevægelser op og ned, som sees i bemeldte Lys, saa skal dog derved ikke forstaaes, at det sig alletider saa uroligt anstiller; thi det skeer her som paa andre-stæder, at det undertiden skinner jevnt og stille hen uden nogen heftig Fart og Flygtighed, og undertiden, dog gandske selden, fremkommer det udi saadan skrekkelig og flyvende Hastighed og grum Skuffelse, at endogsaa gamle Folk der i Landene kand forfærdes derved, som fornævnte Tormod Torfæus udi hans Grønlandia antiqua pag. 103. og 104. vidner, at hand udi Island med sine egne Øyne haver seet; hans Ord ere disse:

"Hoc addam, quod his oculis in Islandia conspexi, nimirum non semper meteoron hoc in modum choreas ducentis spectaculum præbere, sed continuo fulgore; sibi tamen interdum inimicum, se invicem magno terribilique impetu collidere; parvulus eram, sed memini viros quoque ad truce[m] illius aspectum obstupuisse."

§. 55.

Det var egentlig mit Forsætt udi denne 1. Part af dette Skrift at tale om Nordlysene, som i dette Seculo ere observerede og beskrevne; thi udi de ældere Skribenters Bøger, som for 50. Aar og længere hen i den forbigangne Tid ere skrevne, finder man næsten intet, som kunde tiene til Oplysning om dette meteorons Art og Beskaffenhed; hvilket tilforn udi det V. Capitel er korteligen bleven erindret.

Men at jeg her infører, hvad vores gamle Norske Skribentere udi

udi de ældere Tider om samme Meteorons phænomena have berettet, det skeer formedelft disse tvende Aarsager: 1. Fordi vi kand heraf lære, at saadanne phænomena har i gamle Dage der i Norden ikke været agtede anderledes end som naturlige Luft-skin, der gemeenligen udi de længst mod Norden beliggende Lande vare om Vinteren tilshyne, ligeledes som lærde og natur-kyndige Mænd hos andre Nationer nu i vore Tider det haver befundet. 2. Fordi Peder Clausens Udskrift af Speculo Regali, som forhen (§. 51.) kand læses, er den Kilde, hvoraf alle Relationer, som man udi adskillige fremmede Skrifter forefinder om det stedsevarende Nordlys i Grønland, har deres første Udprung og Oprindelse; man lærte ogsaa først deraf, at det Lys, som Gallendus i Frankrige havde observeret, (hvorom tilforn udi det V. Capitel er talet) var det samme, som det Grønlandske Nordlys. Thi den af sine Skrifter bekiendte la Peyrere, da hand var med den Franske Ambassadeur M. de la Thuilerie her i Kiøbenhavn, har skrevet tvende Relationer, den ene om Island som er forfærdiget an. 1644., og den anden om Grønland som er skrevet an. 1646; udi denne sidste fortæller hand om Nordlyset saaledes:

"L'Été du Groenland est toujours beau, jour & nuit, si on doit apeller
 "Nuit ce crepuscule perpetuel, qui y occupe en Été tout l'espace de la Nuit.
 "Comme les jours y sont tres courts en Hyver, les nuits en recompense y sont
 "tres longues. & la Nature y produit une merveille, que je n'oserois vous
 "ecrire, si la Chroniqve Islandoise ne l'avoit écrite comme un miracle & si je
 "n'avois une entiere confiance en M. Rets, qui me l'a lûë & fidèlement ex-
 "pliquée. Il se leve au Groenland une Lumière avec la nuit, lorsque la lune
 "est nouvelle, ou sur le point de le devenir, qui éclaire tout le país, com-
 "me si la Lune est nouvelle, ou sur le point de le devenir, qui éclaire tout
 "le país, comme si la Lune estoit au plein, & plus la nuit est obscure, plus
 "cette Lumiere luit. Elle fait son cours du Cote du Nord, á cause de quoi
 "elle est appellée *Lumiere Septentrionale*; elle ressemble á un feu volant, &
 "s'étend en l'Air comme une haute & longue palissade. Elle passe d'un lieu
 "á un autre, & laisse de la fumée aux lieux qu'elle quitte. Il n'y a que ceux,
 "qui l'ont vüe, qui soient capables de se représenter la promptitude & la le-
 "gèreté de son mouvement. Elle dure toute la nuit, & s'évanouit avec le soleil
 "levant. - - - On m'a assuré que cette Lumiere Septentrionale se voit
 "clairement de l'Islande, & de la Norvege lorsque le Ciel est serain, & que
 "la Nuit n'est troublée d'aucun Nuage. Elle n'éclaire pas seulement les
 "peuples de ce continent Arctique, elle s'étend jusque á nos Climats; & cette
 "Lumiere est la même sans doute, que notre Ami celebre, le tres sçavant

& tres judicieux Philosophe *M. Gassendi* m'a dit avoir observé plusieurs fois, & à laquelle il a donné le nom d'*Aurore Boréale*.

At denne Relation (som findes indført udi *M. de Mairans* Tractat om Nordlyset, pag. 79. & seqv. hvor der citeres ogsaa den Bog dette er taget af, neml. *Voyages au Nord* Tom. I. pag. 126) i henseende til det, som berettes om det Grønlandske Nordlys, stemmer overeens med den af *Peder Clausen* forandskede Beskrivelse over samme Lys, og er intet andet end en Extract, som *La Peyrere* deraf har faaet i det Franske Sprog oversat, fand letteligen erfares af det, som forhen (§. 51) om dette Meteoron er skrevet. Men derudi har *la Peyrere*, eller rettere at sige *M. Rets*, der udtolkede ham den Danske Beskrivelse, taget Fejl, da hand siger, at den Jslandske Chronike har skrevet om dette meteoron.

Uf det Skrift om Grønland, som *La Peyrere* har udgivet paa Fransk (hvorom her tilforn er meldet) er denne Beretning om Nordlyset ved andre Skribentere igien udfskrevet; *Happellius* har ogsaa indført denne samme iblant sine curieuse Relationer i det Tydske Sprog, og heraf er atter en Copie Ord til andet omsider trykt udi de Altonaiske Calendar paa det Aar 1744, som kaldes *Geschicht- und Wunder-Calendar*, eller med en anden Titul *Natur- und Historien-Calendar*. Saaledes er da den Relation om Nordlysets naturlige Skikkelse og sædvanlige Synne i Grønland og Norge nu i disse sidste 100 Aar vidtlostig bleven udspreddet i andre Lande.

§. 56.

For Resten finder jeg ingen særdeles Observationer giorde i Grønland, Jsland eller Norge over Nordlysene, som i dette Seculo saa tit og usædvanligen have været tilsynne; mueligt fordi man i disse Lande ere saa meget vant til at see saadanne phænomena, at de ikke agtes der for noget rart eller mærkværdigt. Jeg har derfor intet videre udi dette Capitel at tilfette, uden hvad den lærde og troværdige Mand *Hr. Hans Egede*, forhen Missionarius, nu Superintendent udi Grønland, som der paa 64 Graders breede udi 15 samfulde Aar, neml. fra an. 1721 til 1736 har opholdt sig, om samme meteoron skriver udi hans Bog kaldet gamle Grønlands nye Perustration, hvor hand siger: "Fornemmelig sees (i Grønland) det saa kaldede Nordlys, naar nye Maane er, alletider om Matten i klart Vær; og bevæger sig hist og her over den heele Him-
mel"

"mel med en utrolig Gesvindighed, og lyser saa klart, at man klartliger
"derved kand læse i en Bog.

Det IX. CAP.

Om den Forklaring, som M. de Mairan gjør over de gamle
Norske og Islandiske Skribenteres Beretninger om
Nordlyset.

§. 57.

Iblandt alle de Skrifter, som hidindtil om Nordlyset ere udfomne,
bliver den Tractat i sær meget berømmet, som M. de Mairan har sam-
menkrevet, og er trykt i Paris an. 1733. med denne Titul: *Traité Phy-
sique & Historique de l'Aurore Boréale.*

Af dette lærde Skrift har jeg tilforn udi det V. Capitel indført nogle
Observationer, som der best kunde passe sig; Og efterat jeg siden udi
det næst foregaaende VIII. Capitel har handlet om den Beretning vi have
af vores gamle Norske Skribentere om det Nordlys, som gemeenligen i
Grønland, Island og Norge lader sig see, og det befindes, at M. de
Mairan udi bemeldte sin Tractats II. Section 17. Cap. har gjort sig megen
Umage for at undersøge besagde Norske Skribenteres Beretninger og
at give os derom en bedre Forklaring, saa skulle jeg ikke heller paa dette
Stød forbigaae noget heraf. at fremsætte.

§. 58.

Den fornemste Hensigt, som M. de Mairan haver udi forberorte
Tractat, er at forklare os hvorledes det omtalte Lys har sin naturlige
Oprindelse af Solens atmosfæra. Hertil betiener hand sig af adskillige
Hypotheser og iblandt andet formeener hand, at Nordlysets Phæno-
mena ikke antændes saa lavt ned udi Luften, som de fleeste Phÿsici holder
det for at være. Thi da disse i Allmindelighed statuere, at Jordens
Atmosphæra, eller Bæirdamp, hvorudi de meener saadanne Lysninger
genereris og virkes, ikke kand stikke sig op i Luften over 9 eller 10 af de
slags Mile, som regnes 15 paa en Grad; saa vil M. de Mairan herimod
af mange Observationer og deres parallaxi ved Udregning bevise, at dette
meteorons Phænomena have de fleeste Tider staaet 200 Francke eller
120 Geographiske Mile højt fra Jorden (jeg kalder det en Geographisk
Mil, som er 1/3 Deel af en Grad paa Jordens Klobe). Hand tilstaaer vel,
at af nogle Observationer er det ved Udregning befunden, at være

iffun 100. Franske Meile høyt i Luftten; men derimod igien af nogle andre Observationer har hand befunden, at det stod over 300 saadanne Meile højt. Hand taler herom udi den II. Sect. III. Cap. pag. 61 saaledes: "Cependant on peut conclure de la totalité des Observations, que j'ai examinèes, qu'elles donnent pour la plus part environ 200 lieues de hauteur au phenomene: que quelques unes les mettent à 100, & que quelques-autres le portent au de là de 300. lieues.

§. 59.

Derfom nu dette slags phænomena haver sin Oprindelse og Tilholds Sted saa høyt oppe i Luftten som M. de Mairan formeener, da bliver her Spørsmaal, hvorføre Nordlyset udi nest forige Seculo i en Mandts gandske Alder neppe har ladet sig see 2 eller 3 gange her i Danmark? at jeg ey skal tale om Frankrige og andre Sydlige Lande, hvor man efter den Beretning M. de Mairan giver os udi sin Tractat om Nordlyset p. 172. ikke finder, at det udi sidstafvigte 17de Seculo fra an. 1621. og indtil an. 1686. nogen Tiid kiendeligen er seet uden en eeniste gang i Danmark, som var den 28. Oct. 1682., da den gamle bekjendte Astronomus Hevel det observerede, og beskrev det ligesom nogle skinnende Haler af adskillige Cometer, der stjøde sig hastig op i N. W. (vide Acta Erud. Lips. an. 1682. pag. 201.)

Af de Beretninger og Beskrivelser, som forhen i det VIII. Capitel ere indførte, skulle man slutte, at udi de længst mod Norden beliggende Lande var Nordlyset alletider tilhøye om Vinteren i klart Væir, naar Maanen er nye eller udi sit første og sidste Qvarteer. Ole Rømer ved hans Observationer over Nordlyset an. 1707, som forhen i det I. Cap. er at see, beretter ogsaa, at dette meteoron nesten hvert Aar lader sig see udi Norge og Island.

Og naar nu dette staaer fast, at Nordlyset i besagde Lande saa tit er tilhøye; saa er det en let Sag for den, der forstaaer noaet lidet af Mathematicqven, at demonstrere og udregne, hvor langt og bredt et saadant Phænomenon (naar det efter M. de Mairans hypothesin oftest staaer 200 Franske Meile høyt fra Jorden) udi andre Lande kand sees, og hvor høyt det paa et hvert Sted i sær op over Horizonten kand opstige. For Exempel: Naar Lyset udbreder sig over Zona frigida eller fra Nord-Polen rundt omkring indtil 23° Grad og der da spørges I. hvorvidt det kand bestraaale Jordens Klode hen mod Syden efter M. de Mairans hypothesin?

sin? og 2. hvor høyt samme Lys kand være tilsynne op over Horizonten her udi Kiøbenhavn, item i Paris i Frankrige og i Rom i Italien? Saa vil en Geometra hertil svare:

1. At det's Skin kand strekke sig fra Zona frigida imod Syden indtil 38. Grader 58. Min. Breede paa Jordens Klode, det er, 43°. Geographiske Miile hen udi Zona temperata.

2. Her i Kiøbenhavn, som ligger paa 55. Gr. 40. Min. skulle det stige 29. Grad. 8. Min. høyt op over Horizonten i Norden. I Paris (paa 48. Grad. 50. Min. Brede) skulle det sees 14. Grader høyt. Og i Rom (paa 41. Grad. 50. Min. Breede skulle det lade sig see indtil 4. Grad. 17. Min. høyt.

Maaden, hvorledes dette er udregnet og Geometricé kunde demonstreres holder jeg usornødn her at indføre: thi enhver, der er noget kyndig i Geometrien, kand desuden let finde sig derudi, og de, som i saadan Videnskab ere ukyndige, have ingen Lyft til at læse det de ikke forstaae.

Imidlertid kand af dette Exempel noksom erfares, at alle de Nordlyse, som paa 66 ½ Graders Breede bliver seet at skyde sig op til Zenith, maatte ufeilbarligen være tilsynne ikke allene her i Danmark og Sverrige, men endogsaa overalt udi Endskland og Frankrige, og det alletider, naar det var klart Væir om Natten, ja man maatte vente, at de skulle oftere sees i disse Lande end udi Grønland, Jsland og den Norderste Part af Norge, fordi der i Norden er Himmelen om Vinteren mange Tiider skilt med en tyk Frostgøv eller Taage, som gemeenligen af Havet og Fiordene opstiger, og desforuden om Sommeren ere Nætterne saa lyse, at det omtalte Luft-skin der ikke kand blive synligt; Men udi de andre Sydlige Lande derimod ere Nætterne om Sommeren mørkere og Væirliget eller Luften om Vinteren klarere og reenerere.

S. 60.

M. de Mairan, som selv er en habil Mathematicus, har meget vel fundet see forud, at denne Objection ville møde ham, og at hans Hypothesis om Nordlysets store Højde og Afstand fra Jorden ikke kunde staae ved Magt, saafremt den almindelige Relation, at Nordlysene sees alletider om Vinteren i Grønland, eller (som D. Roemer siger) næsten hvert Aar udi Jsland og Norge, havde sin Rigtighed.

Derfore undersøger hand denne Relation gandske nøje og fremsætter

ter derimod først denne Grindring, at der gemeenligen ved Spizbergen i Grønland sees adskillige Lysninger og Phænomena om Dagen, som kommer Deels af Solens Straaler, Deels af det Skin, som Is og Snee kaster fra sig paa Skyerne og paa det Frostgov, som der udbreder sig i Luften: hvilket hand beviser af Friderich Martins Beretning, som an. 1671 var der paa Landet, for at tage physiske Observationer og indhente nøjsagtig Kundskab om Grønlands Tilstand, Luftens og Vejrligets Beskaffenhed ic. Og disse slags Phænomena, som Frideric Martin der om Sommeren har observerit, formecner M. de Mairan at, naar de store Crepuscula om Vinteren der i Landet komme dertil, kunde være de Nordlyse, som efter den almindelige Relation i Grønland og andre Nordlige Lande alletider sees om Vinternætterne og ikke kommer saa højt paa Himmelen at de kunde sees uden i Grønland, Jsland og den Norderste Part af Norge. Men de Nordlyse, som her i de sydlige Lande i vore Tider have ladet sig see, hvilke hand har giort sin Beregning paa at skulle staa saa højt oppe i Luften, (som tilforn sagt er) holder hand for at være af en anden Art og Natur; Thi disse, siger hand, udsluktes og blive borte i mange Aar tillige ligesaavel i Grønland og de Norderste Lande, som udi Danmark og Sverrige eller andre sydlige Lande.

§. 61.

Imod denne af M. de Mairan giorte Grindring og Forklaring kunde man indvende, at hvad slags Lys eller Luftskin af Frideric Martins Observationer kunde fingers og giettes at være om Vinter Nætterne udi de Nordligste Lande tilsyne, det haver man her intet med at bestille; Men man vil alleene holde sig til de Beskrivelser, som de Norske og Jslandste Skribentere have efterladt os om Nordlyset; og fordi M. de Mairan selv tilstaar (*), at der kand ikke tvivles om, at det jo er det rette Nordlys, som la Peyrere efter samme Skribenters Beretninger haver beskrevet, aldtjaa bliver nu Sporsmaalet, hvorledis man kand bevise, at saadant Lys i de Norderste Lande udi mange Aar tillige har været usynligt og reent udslukt, da adskillige troværdige Autores, der have været i de Lande, beskriver det, som et Meteoron, der idelig i Norden heldst i Grønland er tilsyne?

Hertil svarer da M. de Mairan, at man maatte vide, paa hvad Ti-
der

(*) *Traité Physique & histor. de l'Aurore Bor. pag. 79. Selon l'Idée, qu'il (sc. la Peyrere) nous en donne, il n'y a pas de doute, que ce ne soit véritablement l'Aurore Boréale.*

der de Autores, som have skrevet om Nordlyset, have befaret eller beskrevet de Nordlige Lande. Thi hand formeener, at efterdi der findes andre Autores, som ogsaa have været henreiste længst bort i Nord, og disse i deres Reise Beskrivelser fortælle saa meget om alle slags meteora og om Luftens og Væirligets Beskaffenhed, som de der udi de kolde Lande nøje og med Flid have observeret, men de tale aldelis intet om Nordlysene, aldtfaa vil hånd heraf slutte, at dette Lys ey haver været meere tilshyne men gandske udslukt paa de Tider, naar disse Autores have været i Grønland eller beskrevet dette Lands Tilstand. Derimod af de andre Stribenteres Bøger og Reise-Beskrivelser, hvorudi der meldes om Nordlysene, ligesom de gemeentligen i de Nordligste Lande kunde sees, slutter hand, at udi disse Stribenteres Tider, naar de have reyst i samme Lande eller derom skrevet, da har Nordlyset igien været antændt og ideligen der tilshyne. Dette er, saavidt jeg har begrebet, Meeningen af det Argument, hvormed M. de Mairan vil besvare det ovenmeldte Sporsmaal. Men endnu staar her den haardeste Knude tilbage at opløse, nemlig, om det ogsaa med Exempler af troværdige Skrifter kand godtgjøres, at Nordlysene have udi Grønland og Jöland havt de samme Intervalla og Afsværlings Tider, som de have havt her i Danmark eller længere hen i Syden, saa at naar de udi faa eller mange Aar have været synlige eller usynlige her i disse sydlige Lande; de da ogsaa der udi de Nordlige Lande i de selysamme Aar have ligeledes været tilshyne eller reent borte; Og efterdi der er ingen Tvivl om, at saadanne Phænomena jo alle tider har været tilshyne udi de Nordligere Lande, saalænge som de her i de Sydligere have ladet sig see, aldtfaa vil man her af dennem, som agter at refutere de gamle Stribenteres Meeninger eller Beretninger om Nordlysenes Stedjævarnhed i de Norderste Lande, intet videre forlange, uden at de alleniste beviiser denne Post, nemlig, at Nordlysets Phænomena udi sidstafvigte Syttende Seculo, da de i mange Aar tillige her i Danmark, saavelsom i Frankrige og andre Sydlige Lande ey vare tilshyne, (som tilforn §. 59. er omtalt), have da ogsaa paa de Tider været usynlige og gandske forvundne udi Grønland, Jöland og Norge.

§. 62.

Hvorkænge man udi de Sydlige Lande savnede Nordlysets Phænomena i sidste afvigte Seculo, det har M. de Mairan giørt sig Uimage for at udfinde, og hand forsikrer os, at fra an. 1621. til 1686, det er at st-

ge; udi 60 Aar og længere finder hand ingen Observation, hvoraf hand kunde slutte, at dette Lys imidlertid ret kiendeligen har ladet sig see: hvilket man fand læse udi hans *Traité physique & historique de l'Aurore Boréale* pag. 172. Hvad nogle Authores, som udi bemeldte 60 Aars Tid have været i de Nordlige Lande eller have skrevet derom, fortælle om Nordlyset, og hvorfore nogle andre en mindre kyndige og erfarne Autores derimod, som ogsaa have paa de Lider befaret eller beskrevet samme Lande, tale aldeles intet om Nordlysene, det har fornevnte berømmelige Skribent (M. de Mairan) udi besagde *Tractat* pag. 78. til 85. givet os en vidtløftig Forklaring om, hvoraf Indholden her korteligen forestilles:

"La Peyrere (siger M. de Mairan) er Author til den Relation om Grønland, som er skreven her i Kjøbenhavn an. 1646; og hvad denne Author beretter om Nordlyset, det har hand taget af den Islandske Krønike, som Snorro Sturlason, en Islænder, der an. 1215. var o: verste Dommere der i Landet, har forfattet i det Islandske Sprog; For Resten fortæller La Peyrere ikke noget, som hand selv har seet, men alleene hvad hand af andre har hørt om samme Lys, nemlig at det ogsaa skulle sees i Island og Norge, og strekke sig intil Danmarks Climat.

"Tormod Torfæus, en indfødt Islænder, som var den Danske Konges Historiographus, har an. 1715 udgivet en Beskrivelse over Grønland, hvorudi hand ogsaa taler om Nordlyset, som om et Phænomenon, der er meget gemeent i de Norderste Lande; men det er let at fornemme, at det er den samme Beretning, som man finder hos La Peyrere og at den er tagen af den samme Islandske Krønike, saa at denne Author siger os ei heller noget om Nordlyset uden dette, at Peter Clausen har taget Feil, naar hand har troet, at dette Phænomenon lod sig alleene see udi Grønland, Island og den Norderste Part af Norge, hvortil hand (nemlig Tormod Torfæus) hofsøjer, at hand havde seet dette samme meteoron i Island med sine egne Øyne; at det var i Sandhed et Lys, som skinnede meget roligt og stille hen, endskjønt det vel undertiden kunde udbryde med en hastig Fart; at hand var et Barn, men at hand kommer meget vel ihu den Forundring og Forstærkelse, som dette Luftskins forfærdelige Syn havde opvakt hos alle Indvaanere der i Landet.

Hidintil har nu denne berømmelige Franske Skribent, M. de Mairan,

ran, forklaret os, hvad de fornævnte Authores have skrevet, og hvoraf de have taget deres Beskrivelser over Nordlyset; Og hvad hand endnu videre haver at erindre om samme Materie, det føyer hand hertil i disse 4 Anmerkninger.

1. Peder Clausens Fejl, siger hand, kand allene være kommen deraf, at paa de Lider, da hand skrev sin Relation om Nordlyset, var det ikke tilsynne i Danmark eller udi den Sydligste Part af Norge, hvor hand boede udi Stavangers Stift i det Sogn, Undal, omtrent paa 59 Graders Breede: thi for det første befindes det, at denne Autor har levet og skrevet førend det 17 Seculum begyndte, da Nordlysenes Phænomena allereede udi lang Tid, neml. siden an. 1575, ey havde ladet sig see; og for det andet efterdi M. de Mairan formeener sig allereede af Nordlysets parallaxi at have beviist, at det er umueligt noget merkeligt Nordlys udi Grønland eller og udi de endnu længere hen imod Polen beliggende Lande kand være tilsynne, uden det ogsaa tillige skulle kunde sees i Danmark paa 55 Graders Breede, aldtjaa holder hand det for gandske klart og sandt, at hvad Peter Clausen har seet eller hørt angaaende Nordlysets Phænomena udi Grønland og Jsland, det skal henføres til de Lider, da saadanne Luftskin igien havde begyndt at lade sig see udi de Lande, som ligger længere mod Syden.

2. Fordi Tormod Torfæus skriver, at da hand var et Barn, blev et forfærdeligt Nordlys seet i Jsland, hvilket hand mindes at endogsaa gamle Folk forstreckedes ved at see, saa vil da M. de Mairan deraf slutte, at det ej kand være rimeligt eller troligt, hvad man beretter om dette Lyses Stedsevarethed udi Jsland og Grønland: thi hand formeener, at dersom Jslænderne skulle fra Uhgammel Tid af være vante til at beskue dette Phænomenon ligesom vi, der boer her i Kiøbenhavn nu ere i disse sidste 20 eller 30 Aars Tid, da kunde de ikke forstreckes ved at see det, med mindre det hos dem, omtrent ligesom i Danmark udi lang Tid havde været borte, og var bleven forglemt eller ubekiendt.

3. Hvad M. de Mairan her udi sin nest foregaaende anden Anmerkning haver sagt om Jsland, nemlig at Nordlyset har der sine Afverlinger, og udi lang Tid ligesom i Danmark kand blive borte, det samme vil hand ogsaa skal forstaaes om den Deel af Grønland, som Torfæus og La Peyrere eller meget meere den Jslandske Kronike have skrevet om, fordi begge disse Lande ligger nesten paa eens Breede tilsammen.

4., Endelig hvad den Islandſke Kronike angaar, da har man i Henſeende til Tiden, naar den er ſkrevet (ſom ſkal være ondtrent ſidſt udi det 12te eller udi Begyndelſen af det 13de Seculo) at tage i agt det ſamme ſom tilſorn er bleven forklaret. Thi Author til denne Kronike taler udi den Tvivl om det Grønland, ſom ligger neſt ved Island, og om de Nordlyſe, ſom hand der i Grønland har ſeet, eller ſom hand alleene af andres Beretninger har hørt noget om, ſaa bør man altid derforre ſupponere, at paa de Tider, naar noget er ſkrevet om Nordlyſenes Synne i Grønland, da have viſſe Phænomena paa nye været tilſyne, efterat de der neſten ligesom udi andre Lande have en tidlang tilſorn været borte.

Her har jeg nu allerede udi en kort Samling foreſtillet Meeningen af de Forklaringer og Anmerkninger, ſom M. de Mairan udi ſin Tractat (pag. 78 til 83) fremſetter over det, ſom en Deel Autores have berettet og ſkrevet om Nordlyſene, der ſees i Grønland, Island og Norge. Hvoerneſt vi herimod have at betraakte Narjagen, hvoraf det er kommen, at andre Authores ſom ogſaa have befaret og beſkrevet Grønland, tale dog intet om noget ſaadant Lyſ.

§. 63.

Maafkee der torde findes mange, der ikke ville antage ſaadanne Forklaringer og Anmerkninger, ſom udi neſt forrige (§. 62) ere anførte, for noget gyldig Beviis: thi de kunde ſige, at aldt hvad der endnu er talt, grunder ſig alleene paa den blotte Suppoſition, at ſaadanne Phænomena have deres Uſverlinger i Norden ligesom i de Sydlige Lande, ſaa at de der ligesaa vel ſom her ere lang Tid borte, og atter paa andre Tider komme de igien og ere i mange Nar efterhinanden tilſyne. Men efterſom det er juſt denne Poſt, ſom ſkulle beviſes, neml. at det ſaaledes virkelig er befunden af nogle, ſom have befaret de Nordlige Lande, ſaa kunde man her paaftaa, at de Mænds Vidniſbyrd, ſom have været et Nars Tid eller flere i Grønland eller Island, maatte forviſſes; hvoraf man kunde blive forviſſet om, af oftbemeldte phænomenon udi deres Tid i de mørke Vinternætter ej have været at ſee der i Landene. Herudover har da M. de Mairan været betænkt paa at beſtyrke ſin Sag med andre Argumenter, ſom vi nu ſkal ſaa at høre.

„Jeg har (ſiger hand) paa den anden Side igienemløbet Journaler, ne over de Reiſer, ſom ere gjorde udi Norden og udi de ſelvsamme Lande, „ſom

„som her nyligen ere omtalte eller endnu langt Nordligere. Men af
 „alle dem, som have befaret de Nordligste Pladser, synes ham ingen
 „udi den Materie, som vi handler om, at kunde oplyse os bedre end Fri-
 „deric Martens, om hvilken her allerede tilforn er talet. Thi, som
 „M. de Mairan forklarer, skal denne Martens have paataget sig sin Rei-
 „se til Spizbergen og Grønland for at give det Kongelige Societæt i Lon-
 „don en udførlig og tilforladelig Beretning om alt hvad rart der i Lan-
 „det fandtes, som kunde tiene til at forbedre og illustrere de Nordreste
 „Landes Historiam naturalem. Samme habile Mand, siger M. de
 „Mairan, seilede bort fra Elben udi April Maaned an. 1671, det er, paa
 „de Tider, da Nordlyset var forglemt og man vedste ikke, at det aller-
 „mindste deraf udi Frankrige har været seet. Utsaa finder man da li-
 „geledes udi Martins Relation, ikke noget Spøer til det Nordlys, som
 „La Peyrere og Torfæus beskriver os af den Islandiske Krønike. Imid-
 „lertid har man dog seet hvorledes Frideric Martens meget nøyagtig og
 „stykke viis beskriver Luftens Beskaffenhed i Grønland og Spizbergen,
 „saavel som de meteora og mange slags phænomena, som der lade sig
 „see. Heraf vil da M. de Mairan slutte, at dersom Nordlysene havde
 „paa de Tider været i Grønland tilsyne, eller om man allene havde
 „havt nogen Kundskab derom, saa maatte bemeldte Martens u-
 „barligen have talet noget om dette slags meteoron. „

Fremdeles vil hand med 2. andre navnkundige Nordfarer bevise,
 at udi deres Tid er ey heller noget saadant meteoron seet, nemlig:

„Capitaine Jean Wood, som 5. Mar derefter sc. an. 1676. var reist
 „hen i Norden udi det Forsøtt at opsoge en Passage til Ostindien, taler
 „lige saa lidet, som Martens om denne Post.

„Jean Huyghens de Linschor, som havde havt det samme Dessein,
 „at søge en Vej til Ostindien udi de Mar 1594. og 1595, da hand gjorde
 „sine to Reiser i Norden igiennem det Stræde Nassau eller Waygat,
 „har ligeledes taugt stille, og slet intet meldet om noget saadant slags
 „Lys, endskiont hand havde havt meere end eengang Leylighed til at
 „tale derom, og overalt ved den lange Conversation hand havde med
 „Samoygederne. „

Nu have vi her seet, hvad M. de Mairan anfører til Beviis paa, at
 Nordlysene ikke have været til udi de Mar, da disse 3. benævnte Nordfa-
 rer vare udi de Nordlige Lande: Hand vil hermed sige, at det er u-
 imod-

sigelig vist, at disse Mænd havde bestrevet os disse meteora, dersom de udi deres Tiider der i Landene havde været tilsynne, men just fordi de tale slet intet derom, saa har ey heller saadanne Phænomena paa de Tiider været til.

Hvorpaa hand slutter sin Discours om denne Materie og siger, at naar alt hvad udi de Nordiske Reise-Beskrivelser og udi mange andre Bøger læses om denne Materie, er bleven overvejet og overlagt dei ene mod det andet, saa falder det ud dertil, at det er intet uden allene een og den samme Relation, der er taget af en Kronike, som er sammenskrevet for 500. Aar siden, og udi denne Kronike, siger hand, er ey heller noget, som i ringeste Maade, naar det retteligen bliver forstaaet, kand bevise, at Nordlyset alletider er tilsynne udi de Norderste Lande, som der foregives. Hand taler i det Franske Sprog herom (Sect. II. cap. VI. pag. 85.) saaledes: Ainsitout ce qui se trouve sur ce sujet dans le Recueil de Voyages au Nord, & dans une infinité d'autres Livres etant évalué, se réduit au seul temoignage de la Peyrere, qui ne tient ce qu'il en dit, que d'une Chronique composée, il y a 500. ans, & dans laquelle encore il n'y a rien, qui, bien entendu, puisse le moins du monde favoriser la prétendue perpetuité de l'Aurore Boreale dans les Païs septentrionaux.

§. 64.

Her vil jeg da ende dette Capitel med disse faa Anmerkninger:

1. Snorro Sturlæson, som fordum var Laugmand (Nomophylax) i Island, har skrevet en Kronike, som an. 1633. er trykt her i Kiøbenhavn med denne Titel: Snorre Sturlasons Nordste Kongers Chronica, udsatt paa Danske af Peder Clausen fordum Sogne-Præst i Ulndal. Denne Bog er her i Landet over aldt bekiendt, og fordi den er først sammenskrevet af en Islænder i det Islandske Sprog, er den af nogle kaldet den Islandske Kronike. Den indeholder en Historie om de gamle Hoffdingers, Kongers og andre Herrers Udkom og Bedrifter, som i de gamle Tiider have regieret i de Nordiske Lande. For Resten tales her ikke et eneste Ord i denne Kronike om Nordlyset.

2. Tormod Torfæus lod sin Beskrivelse over gamle Grønland den første gang trykke her i Kiøbenhavn an. 1706; derudi beretter hand, at Author Speculi Regalis har skrevet om Nordlyset; og Torfæus forklarer os derhos Narfagen, hvoraf det er kommen, at samme Author taler om dette Meteoron ligesom det besynderligen i Grønland skulle sees. Ydermere fortæller hand om dette Lys, hvad hand selv haver set og erfaret deraf

deraf baade udi Jzland, saavelsom paa den De Kormte (o: Karmen), hvor hand boede omtrent paa 59 Graders Brede. Hvilket aldt nærmere kand sees af Torfæi egne Ord, som jeg her tilforn udi det VIII. Cap. haver anført: og deraf kand sluttes, at dette meteoron udi hans Tid tit og ofte har været tilsyne baade i Jzland og Norge.

3. Peder Clausen har udi det 18de Seculo skrevet den Bog, som kaldes *Norriges og omliggende Overs Beskrivelse*, og er trykt her i Kiøbenhavn an. 1632, hvorudi den Relation om Nordlyset findes, som uretteligen tilskrives Snorro Sturleson. Denne Author fortæller udi samme Skrift om en riig Fiskefangst, som hand meget vel kunde mindes, der foresaldt i Stavanger Stift udi det Aar 1553 og efterdi hand skriver, at denne Fangst skeede for 60 Aar siden, saa følger heraf, at hand udi det Aar 1613 har arbeidet paa denne Bog.

At Nordlysets phænomena udi Peder Clausens Leve-Tid vare ligesaa tit tilsyne, som de nu i 20 til 30 Aar i vore Tider have været, det kand vel ingen med nogen Grund imodsig. Andreas Celsius udi sin Fortale over de 316 Observationer, som jeg tilforn i dette Skrift haver meldet om, beretter, at der findes et dobbelt Calendarium, neml. efter Jødernes og efter de Christnes Maade indrettede paa de tvende Aar 1588. og 1589, som er trykt i Stockholm an. 1588 af Andreas Gutterwiz. Men det er beregnet og sammenskrevet af Jørgen Olsen i Upsal. Denne Calenders prognosticon Sect. 2. fortæller om de Jidsluer, som om Vinternatterne bleve saa tit seet at flyve om paa Himmelen udi det 16 Seculo, og i sær fremsætter hand til Exempler derpaa et stort Lyst: skin (chasma ingens), som an. 1529. d. 9. Jan. mellem Kl. 9 og 10 om Aftenen var tilsyne i Lydskland fra Osten indtil N. W; et andet lod sig igien imod Norden see an. 1536 den 16 Dec. om Aftenen mellem Kl. 6 og 7. „Kort at fortælle, (siger bemeldte Author Jørgen Olsen), fra „Verdens Begyndelse ere saadanne Lysninger ikke saa ofte seet, som udi „vor Tid, besynderlig fra an. 1560 indtil det nu værende Aar 1588. „Ingen Vinter er gaaen forbi, at der jo nesten hver Nat naar det har „været klart Væir, har ladet sig see udi Luften flyvende Flammer lige „som Krigs-hære, der stride imod hinanden, saa at Lyden deraf kunde „grant høres, særdeles naar man gav noget noye agt derefter.

Nu er det gandske naturligt, at disse store Nord-lyse, som udi Sverrige i 28. Aar (og endnu maaskee længe derefter) vare ideligen tilsyne, maatte

maatte ogsaa nødvendig lade sig see udi Undal i Norge omtrent paa 59 Graders Brede, og efterdi Peder Clausen paa de Eider var Sogne-Præst i Undal og en Mand paa sin beste Alder, saa kand det ikke feile, at hand jo tit nok selv har havt Leilighed at see saadanne Phænomena. Vill man nu spørge: Hvorfore har da denne Author skrevet om Nordlysene, at de ikke kommer saa højt op paa Himmelen, at de kunde sees i andre Lande uden alleene i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge? saa kand hertil svares, at Peder Clausen ligesom alle andre lærde Mænd, som levede udi det 16 Seculo, var endnu indtagen af den gamle Lærdom og Meening om usædvanlige Himmeltegn og deris besynderlige Betydninger, hvilket klarligen kand sluttes af D. M. Luthers Huus-Postill, som af det Tyske Sprog er oversat paa Dansk og trykt her i Kiøbenhavn første gang an. 1564. og anden gang an. 1577. Udi denne Postill Fol. 6 taler Luther om mange underlige og usædvanlige Tegn og Syne, som udi hans Tid i de neste 20 eller 30 forledne Aar ere seet baade en Sted og anden, hvoriblandt hand opregner Raars, Stjerne-skud, Cometer, som seles paa hinanden, Himmelen at være gloende &c. og herom gjør hand denne Forklaring: "Men (siger hand) hvad heller saadanne eller andre Tegn skeer paa Himmelen naturligen eller ikke naturligen, saa ere de alligevel Tegn, beklædede dertil at E Ud, at de skulle betyde og betegne Verden noget besynderligt, som Solens og Maanens Formørkelse altid gjøre, hvilke vi have seet besynderligen i disse Aar mange og store, ja ofte nogle et Aar, saa kunde der ogsaa skee (besynderlig nu Verden er paa Fælds-enden) mange underlige, ny, usædvanlige Tegn."

Dette var den almindelige Lærdom og Forklaring om de store og usædvanlige Nordlyses Phænomena, som lode sig see noget langt borte hen i de Sydlige Lande. Derfor kand man ikke undre over, at Peder Clausen skriver, at Nordlysene kommer ikke saa højt op paa Himmelen, at de kand sees uden i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge, fordi hand boede udi den Syndligste Ende af Norge, hvor de smaa Nordlyse, (som hand har fundet beskrevne i Speculo Regali eller maastee havt Underretning om af andre, og som sædvanlig sees i den Norderste Part af Norge) ej kunde sees, og de store og usædvanlige, som der lode sig see, hvor hand boede, holdt man paa de Eider ikke for at være noget Nordlys, men man antog dem for prodigia, som sagt er.

Ellers synes mig ogsaa, at den liden Forskiel mellem Peder Clausens og Torfæi Relationer kunde have dette til Grund, at den første boede i Undal udi Lister-Lehn, som paa den Nordre Side fra Nord-Ost og hen til Nord-Vest er omringet med høje Fjælde. Den anden derimod boede paa en Ø udi Fiordene eller Rysfolke, hvor der er en fri Udsigt over Horizonten fra Norden omkring til Vesten og derfor er det ingen Under, men gandske naturligt, at Nordlyset, (som gemeentligen opholder sig i den Nordre og Nordvestlige Kant over Horizonten) tit og ofte kand sees paa den, hvor Torfæus boede, da det dog imidlertid ikke stiger saa højt op paa Himmelen, at det i Undal eller mange andre saadanne Dale-Bygder i Norge, som ere omgivne med høje Klipper, kand blive tilsynne. Men dette maa være nok sagt for dem som have nogen Indsigt udi Sagen.

4. Naar de store røde Nordlyse med en heftig Fart flyver og tumler sig i Luften udi Island, da er ikke at undre paa, om meenige Mand streffes ved saadanne grumme Synne, der sielden forekommer. M. de Maupertius fortæller os et Exempel, at da hand an. 1736 var i Lapland paa 66 Grad. 23 Min. Breede, fik hand der at see et af saadanne slags røde Nordlyse, og Folkene der i Landet, siger hand, bleve bange derfor, ligesom det skulle betyde nogen stor Ulykke. Hvo skulle vel vente, at Laplænderne, der allerede udi saa mange Aar havde været vant til ideligen at see Nordlysene, kunde forstreffes ved noget saadant phænomenon? Men M. de Maupertuis. som skriver af egen Erfarenhed derom, finder det gandske rimeligt, at Folk i Almindelighed kunde forstreffes ved deslige Synne: thi efterat hand har bestrebet, hvor hertil Himmelen der om Vinternætterne er illumineret, med de dellige Lust-Skin, saa taler hand tilsidst om de røde Lysninger saaledes:

Je n'ai vu que deux de ces Lumieres rouges, qvi sont rares dans ce pais, où il y en a tant de Couleurs, & on les y craint comme le signe du quelque grand malheur. Enfin lorsq'on voit ces phænomenes, on ne peut s'etonner que ceux. qvi les regardent avec d'autres yeux, que les philosophes, y voyent des Chars enflammés, des armées combattantes & mille autres prodiges.

5. Friderich Martins af Hamburg, (der saa meget berømmes for sine accurate Observationer og curieuse Beskrivelser om Grønland og aldt hvad rart og mærkværdigt hand der har forefundt saavel i Havet, som i Luften og paa Landet) begyndte sin Grønlandiske Reise fra Eiben den 15 April. an. 1671 og hand kom det samme Aar den 21 Aug. tilbage igien til Eiben (*).

6. John Wood seylede fra Engelland den 28 May an. 1676, og da hand var kommen til 76 Graders Breede sidde hand Skibbrud ved Nova Zembla den 1 Julii, hvor hand samt hans Skibs-Folk den 8 Julii bleve blegede af et Engelsk Skib, som bragte dem hjem til Engelland igien, hvor de ankomme d. 23. Aug. udi samme Aar 1676 (**).

7. Jean Hungghens van Einschoten begyndte sin første Grønlandiske Reise fra Texel udi Holland an. 1594 den 4 Junii, og den 16 Sept. næst derefter var hand kommen tilbage til Texel igien (†).

Den anden Reise begyndte hand ligeledes fra Texel d. 2 Julii 1595; d. 19. Aug. ankom hand til Baygat, hvor hand ikke kunde komme igiennem soemedelst Driw-Zis, men maate seyle derfra den 15 Sept. hjem ad til Holland igien (††).

Heraf kand fornemmes, at disse Grønlands-Farer have reist derhen om Sommeren, og ere reiste derfra igien førend Vinteren begyndte, saa at de have faret om i det Grønlandiske Hav og besøgt Landet der omkring paa de Eider, da det var idel Dag og ingen Nat der i Norden; og dette er Aarsagen, at ingen af demnem har strevet om Nord-

Ddd

lysene,

(*) Collection of Voyages and Travels by John Hariis London 1705. Vol. I. p. 617.

(**) ibid. p. 610 seqv.

(†) Waerachtige Beschryvinge van de Navigatie om den Noorden door Gerrit du Veer, gedr. Amsterdam 1605 fol. I. seqv.

(††) ibid. fol. 9 & seqv.

lysene, thi disse meteora lader sig ikke see der om Sommeren, men i de mørke Nætter om Vinteren, det er omtrent fra medio Octobris indtil medium Martii. Det er Under, at M de Mairan ikke har taget denne Tidens Omstændighed i agt.

Men de, som have været der i Landet om Vinteren, fandt alleene vidne derom. Den Hollandse Capitain G. Zorgdrager har udi det Hollandse Sprog skrevet en Bog om det Grønlandse Fiskerie, som er oversat paa Tydsk og trykt i Leipzig an 1723, hvorudi der fortællendes pag. 320, at de Hollandse Søemænd, som ved Episkbergen paa 76 Grad Brede overvintrede an. 1633 og 1634 have der seet store Nordlyse, neml. forst Ao 1633 d. 20 Dec., dernæst d. 24 i samme Maaned, da det varede udi 24 Timer, og atter lod der sig see et mægtig stort Lys den 22 Januarii 1634.

Dog hvad skal jeg her tale meere om denne Sag? jeg agter ikke at forsvare den Relation om Nordlysens Stedsbærenhed i Grønland og længst hen i Norden. Men saavidt mig synes, er det ikke heller urimeligt eller utroligt at saadanne Natte-skin der alle Aar kunde sees. Thi dersom alle de Spectacula nova & antiqua, som Frobeseus udi den foromtalte Bog opregner, skal være ægte Nordlyse, da har disse meteora udi de tvende sidste Seculis og indtil denne Tid nesten hvert Aar enten paa et eller andet Sted i Europa været tilsynne: hvad skulle derved vel hindre, at de jo da ogsaa alle Aar lode sig see længst borte i Norden, hvorfra de have deres Udsprung og Fortgang til andre Sydlige Lande.

Det X. CAP.

Adskillige Anmerkninger over Nord-lysets Phænomena, som kunde tiene til videre Oplysning om dette Meteorens Natur og Egenkab.

S. 65.

Det vilde uden Tvivl blive et forgiæves Arbeide, om jeg alt for hastig paatog mig at udgrandske alle dette Lyses forborgene Egenkaber: Thi man har endog saa i vore Tider ikkuns opdaget gandske lidet deraf, og det meste er endnu og bliver maaskee stedse skjult, saa at Efterkommerne fremdeles kand finde nyt nok derved at observere. Imidlertid vil jeg her i et kort Bæreb forestille, hvad man af Nordlysers Betragtning udi vore Tider har erfaret og bemærket:

1. Nordlysers Phænomena strekke sig vidt og bredt ud: Nogle ere større, andre ere mindre.
  - a. De større Nordlyse kalder jeg dem, som udbrede sig langt hen mod Syden, hvorpaa man finder Exempel udi denne første Deels cap. II S. 9. indtil S. 14. tilslige med den 5, 6, 7, 8 og 9de Figur, item Cap. III S. 15 indtil S. 18. med den 10 og 11 Figur. Fremdeles i Cap. IV. S. 20 indtil S. 27. og udi Cap. V. S. 36. samt den 13 og 14 Figur.
  - b. Ved de mindre fortaar jeg dem, som allene sees i de Lande, der ligger nærmest ved Nord-Polen som ere Norge, Danmark, Sverrig og de Norderste Parter af Tydskland). Dette slags Nordlyse beskrives udi Cap. I. S. 2. indtil S. 7. med den 1, 2, 3 og 4de Figur.

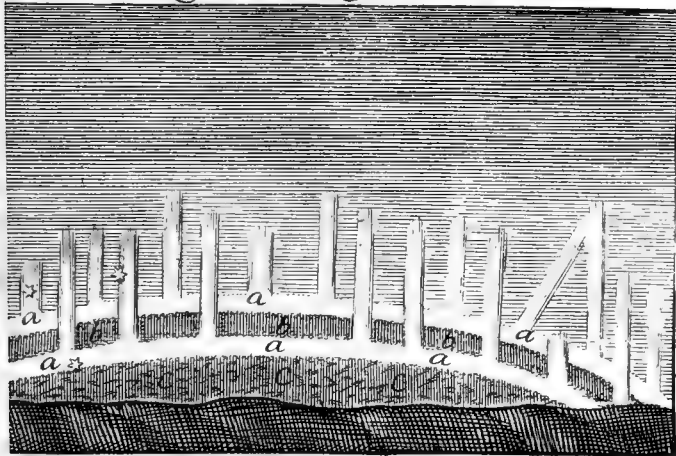
c. De

- c. De større, sees sielden, de mindre ere oftere tilshyne. Udi Zona temperata sees de ikke heller hvert Aar, men sommetid blive de usynlige udi 20 til 30 og flere Aar tillige; paa andre Tider igien ere de ideligen udi mange Aar efter hinanden tilshyne. Om de ere samme Ufvoerlinger underkastede i Zona frigida eller om de der ideligen sees, tvivles endnu paa; hvilket altsammen kand erfares af det næstforegaaende IX. Capitel.
2. Der ere visse Aarsens Tider, paa hvilke Nordlysene lade sig oftest see.
- a. Udi Zona temperata er befunden, at om Foraaret og Høsten (neml. i de Maaneder Februarius, Martius, September, October og November) sees de tiere end om Vinteren, men sielden ere de her om Sommeren tilshyne. Udi Zona frigida sees de oftest om Vinteren, men aldrig om Sommeren formeddelt de udi Cap. IX. S. 64. num. 8. anførte Aarsager.
- b. Udi Maanens første og sidste Qvarteer eller i de mørke Nætter skinne de gemeenligent allerklarere og oftest. Dog har de undertiden, skiont meget sielden, i fuld Maane: skinn givet et stærkt Lys fra sig, som tilforn er viist udi Cap. VII. S. 44. num. 6.
- c. De ere oftest tilshyne udi klart og stille Væjr eller ogsaa naar det blæser en sagte Vind, men sielden naar det blæser stærkt; Dog har det ogsaa hændet sig, skiont meget sielden, at de ere bleven seet, naar der har været en heftig Storm, saasom an. 1728. d 30 Martii og an. 1733 d. 23 Dec. efter Muschenbroeks Bidnesbyrd (Essai de Physique pag. 844). Undertiden har man seet dem, naar Himmelen har været fuld af tykke Skyer, som tilforn er tilkendegivet udi S. 10 indtil S. 12 og den 5, 6, 7 og 8de Figur.
3. De opkomme altid iden Norderste Kant af Himmelen; derfra stige de op mod Syden og omskiftes undertiden til adskillige Figurer og Skikkelser.
- a. Det første et Nordlys lader sig tilshyne, sees det oftest som en lys Bue omkring en sortagtig Taage, der hænger i Horizonten, som er viist udi S. 2. og Fig. 1., item S. 15 og 16, samt den 10 og 11te Figur. Saadan en Bue kaldes af nogle et Belte (Zona vel fascia) og Taagen eller Skyen som er indsluttet udi Buen kaldes en Hvelning, en Kloft, et Svælg eller Cirkel: Stofke (Fornix, chasma, vorago seu segmentum Circuli). Derefter opkommer der gemeenligent en anden lys Bue omkring den første og imellem dem sees et mørkagtigt Belte (fascia) som er viist udi S. 2. Fig. 1. item i den 10 og 11 Figur.
- b. Disse Buere ere undertiden ordentlige og regulaires, som af de nylig anførte Exempler kand sees, og somme Tid igien har de ikke deres fuldkomne Rundhed, men ere giennembrudne og bugtede, som er viist i den 2 og 3die Figur.
- c. Den højeste Part af Buen staar ej altid lige udi Norden, men stundum sees den i N. W. og stundum i N. O.; Buens Højde over Horizonten, saavel som ogsaa dens Brede neden i Horizonten er meget foranderlig, aldt ligesom Stædernes Brede, Aarsens Tider og Væjrligets Bestaaffenhed der med sig fører.

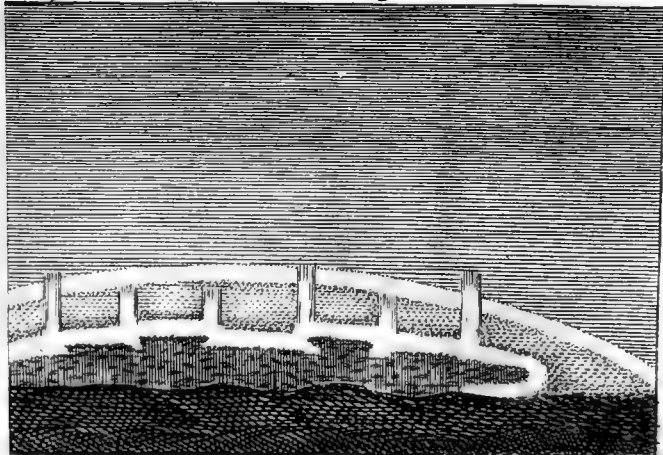
- d. Af de lyse Buer skyde sig ofte lyse Straaler op ad, ligesom Buer; og disse Straaler seer man undertiden i større Mængde end paa andre Tider. Undertiden ere de korte, lige brede oven og nedentil, ligesom Stolper eller Støtter (see den 1 Fig.); undertiden ere de lange og spidse oven til ligesom Spyde (see Fig. 6); undertiden ere de brede oven til og seer ud som Kofte (see Fig. 10. num. 2). Undertiden synes de at være parallel med hinanden eller at staa perpendicular paa Horizonten. Sommetid ere de videre fra hinanden oven end nedentil (see den 10 Figur num. 2. og den 15 Figur). Undertiden, menielden, stode de sammen og flyve hiffet og her paa mange og forunderlige Maader omkring, saa at vankundige og ensfoldige Mennesker, naar de loseligen og uden Eftertanke beskue dette Syn og Spektakel, letteligen deraf kand imaginere sig, at de seer allehaande gloende Figurer og Skabninger flyve hiffet og her omkring paa Himlen, som nærmere udi den efterfølgende II. Part skal blive forklaret.
- e. Der udbryde ogsaa tit store lysende Straaler af den mørke Taage, som er imellem Buerne (see Fig. 10. num. 2, item Fig. 11 og 15). Undertiden opkomme ogsaa saadanne Straaler og Lysninger af mørke Skyer (see Fig. 7) og disse Skyer have undertiden en lys Rand eller Kant omkring sig, som kand sees af den 8de Figur.
- f. Undertiden seer Nordlyset ud som Morgenrøden, foruden mørke Skyer, men skyder lyse Striber eller hvøde og skinnende Straaler fra sig (see Fig. 12).
- g. Undertiden synes den Nordre Kant af Himmelen at være gloende og Buerne tilige med den nederste Taage at omslides til Buer og Reg (see Fig. 9. num. 2). Det har ogsaa hændet sig, at fra alle Kanter paa Himmelen ere opkomne glindsende Straaler, som ere opstegne indtil Zenith, hvor de have udbredt sig ligesom en Hvalking, som de Franse kalder en Pavillon; dette Syn bliver af nogle kaldet paa Latin Corona og af andre Conopeum. (see Fig. 14).
4. Fornemmelig er at merke, at Nordlyset og den mørke Taage, som forhen er talt om, ere nesten altid saa tynde og skiere, at man kand see Stierne igiennem dem, som overaldt af forbeholdte Figurer og Beskrivelser kand fornemmes.
- Her kunde endnu siges meget om Nordlysets Materie, Bevægelse, adskillige Farver og Forandringer, samt Tiden, hvorelunge det lader sig see; Men aldt dette vil jeg overlade til andre af ovenansførte Observationer nojere at udføje.

1. Figur.
et, seet i Kiøbenhafn v. 1. Februarii A^o 1707.

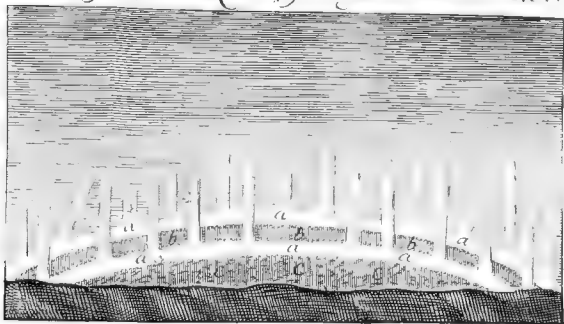
2. Figur.
et, seet i Kiøbenhafn v. 1. og 6. Martii 1707.

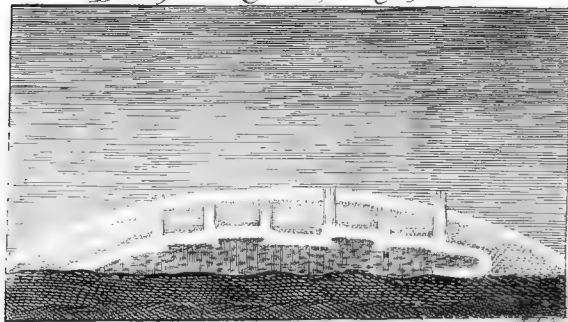
Wesale. sc.

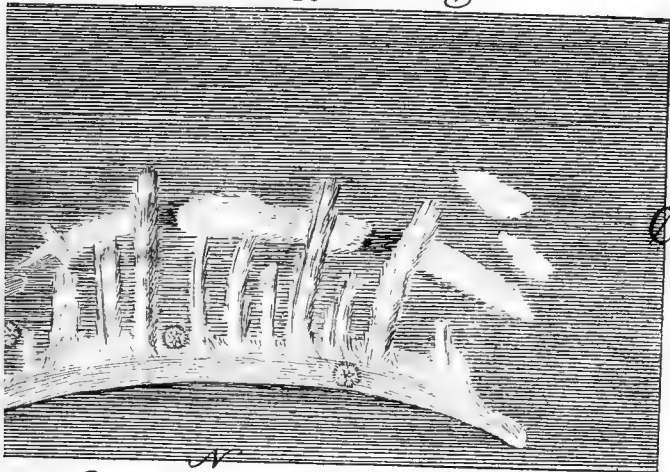
1. Figur:
Nordlyset, seet i Kjøbenhavn d. 1. Februari. A^o 1707.

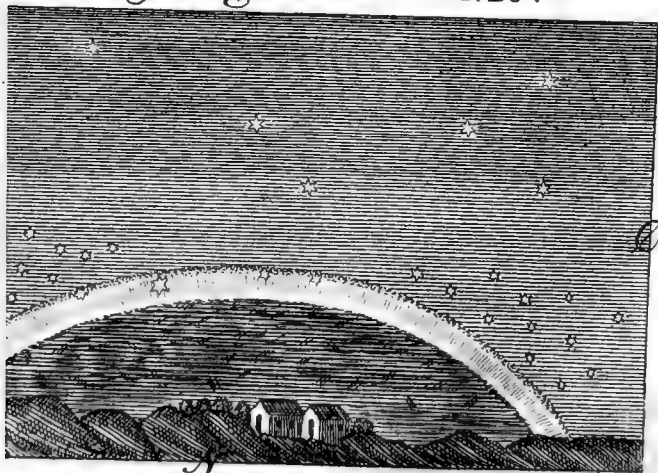
2. Figur:
Nordlyset, seet i Kjøbenhavn d. 1. 1706. Martii 1707.

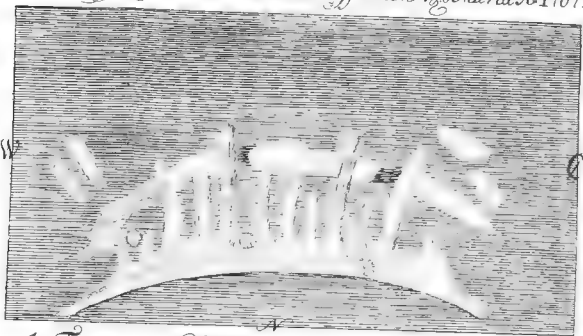
3. Figur.
 Seet i Berlin om Aftenen d. 6 Martii A: 1707.

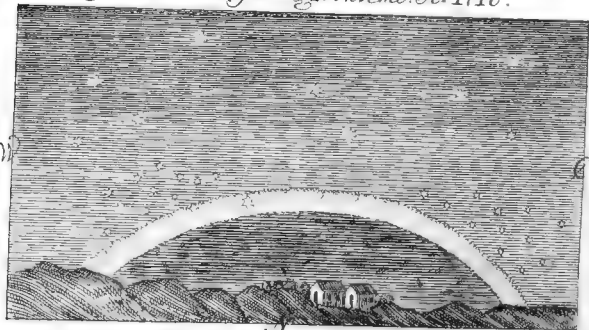
Nordlyset, seet i Giesfen udi Land-Greve-
 het Hørsen d. 26. Novemb. A: 1710.

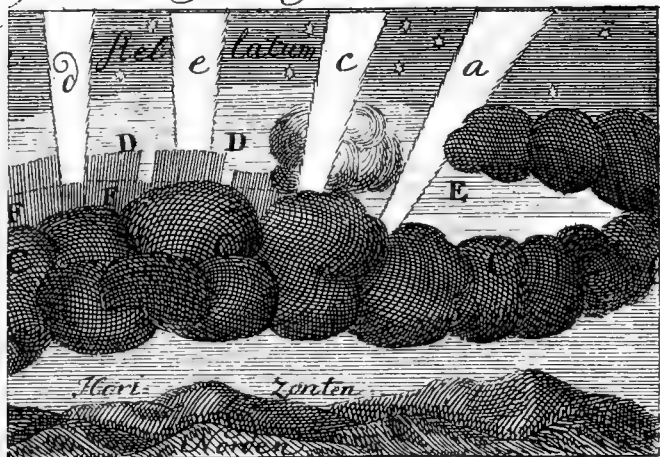
3. Figur:
Nördlyset seet i Berlin om Aftenen d. 6 Marti A: 1707.

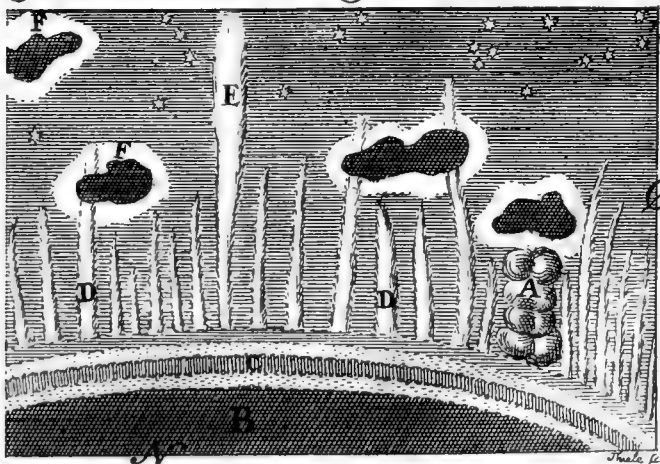
4. Figur: Nördlyset, seet i Giesfen udi Land-Greve-
Skabet Høvsjen d. 26 Novemb. A: 1710.

5. Figur.
 Sect i Meissen d. 17. Martii A. 1716.

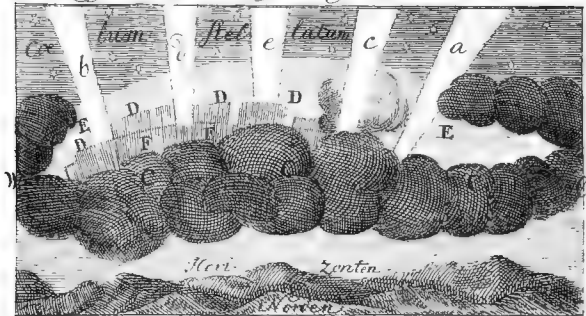

6 Figur.
 Sect i Eisleben d. 17. Martii A. 1716.

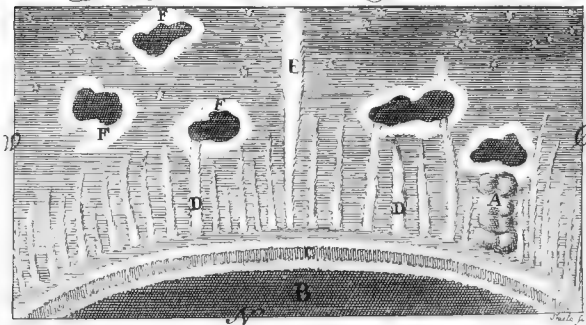
5. Figur.

Nordlyset, seet i Eisleben d. 17. Martii A^o 1716.

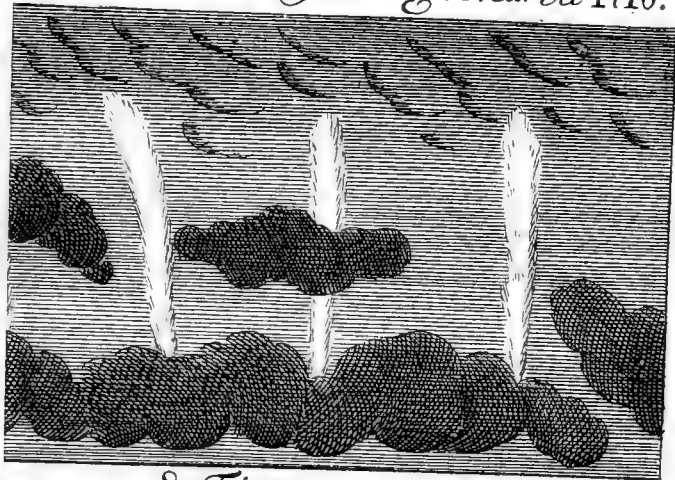

6. Figur.

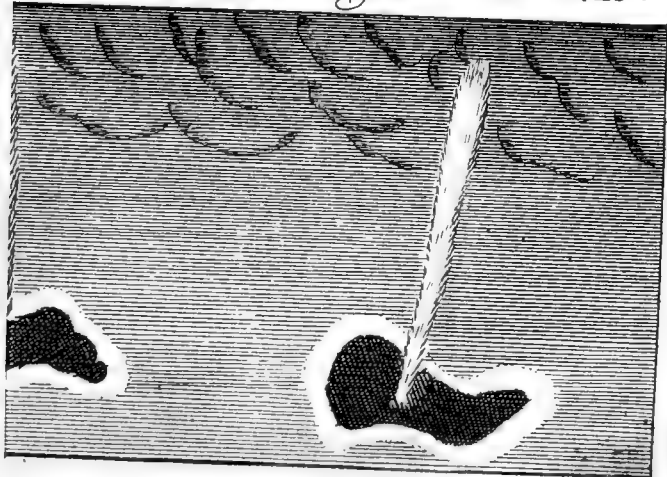
Nordlyset, seet i Eisleben d. 17. Martii A^o 1716.

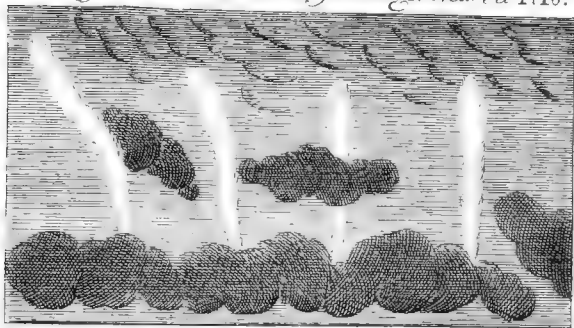
7. Figur
Seet i Halberstad d. 17. Martii 1716.

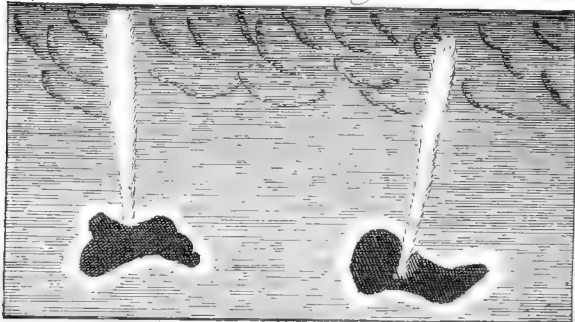
8. Figur.
Seet i Helmstad d. 17. Martii A. 1716.

7. Figur
Nördlyset seet i Halberstad d. 17. Martii 1716.

8. Figur.
Nördlyset seet i Helmstedt d. 17. Martii A. 1716.

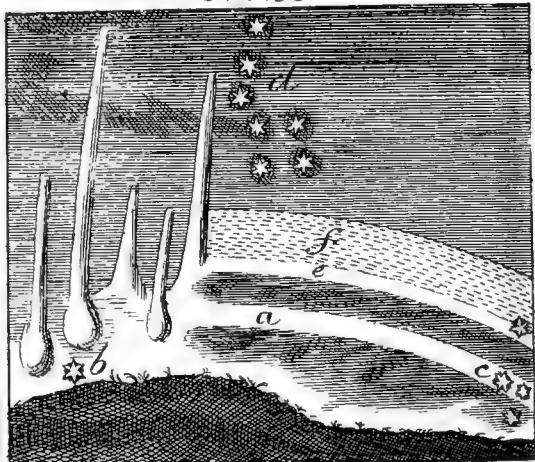

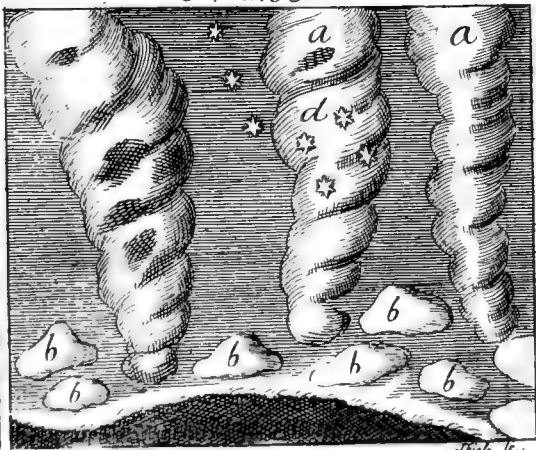
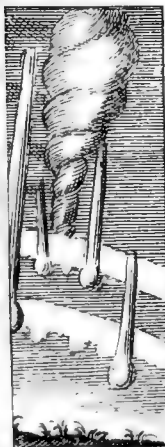
gur:

7. Martii Anno 1716.

Num 5.

Num 6.

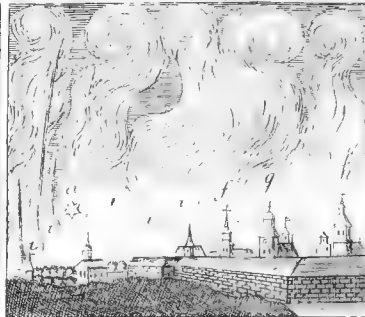
J. J. J.

.9. Figur:
 Nordlyset seet i Dantrig d. 17. Martii Anno 1716.

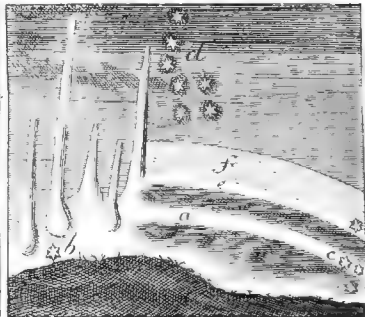
Num 1.

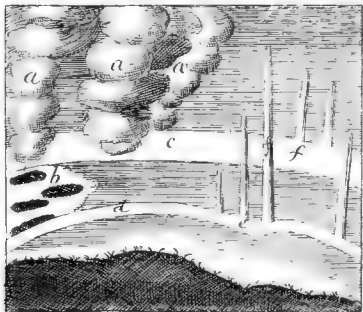
Num 2.

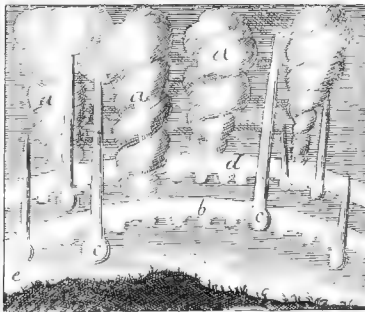
Num 3.

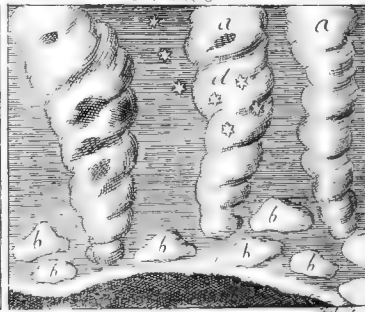
Num 4.

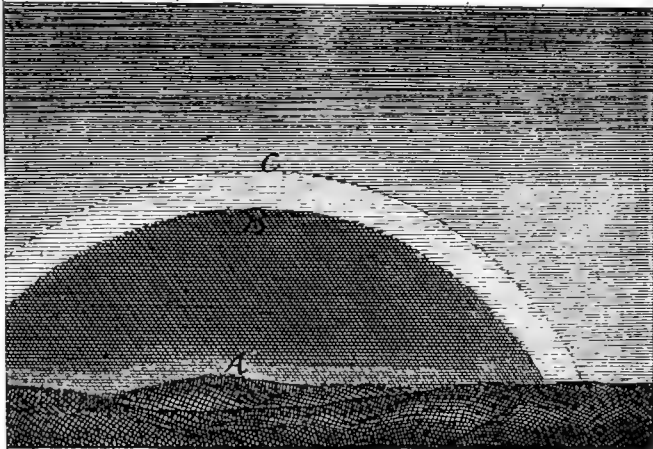
Num 5.

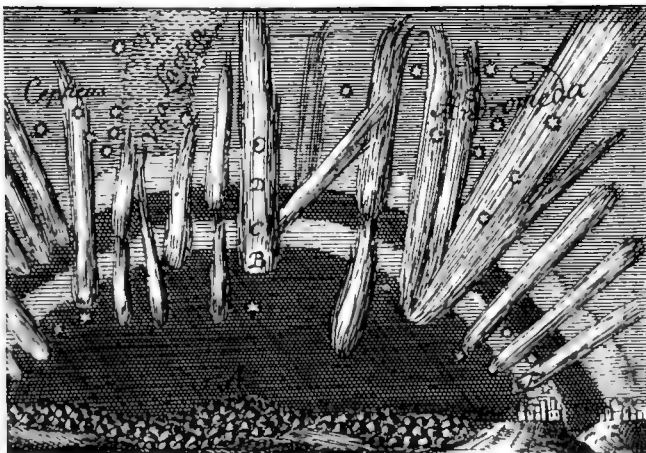
Num 6.

10. Figur.
Leet i Giesfen d. 17. Februarii A^o 1721.
Num. 1.

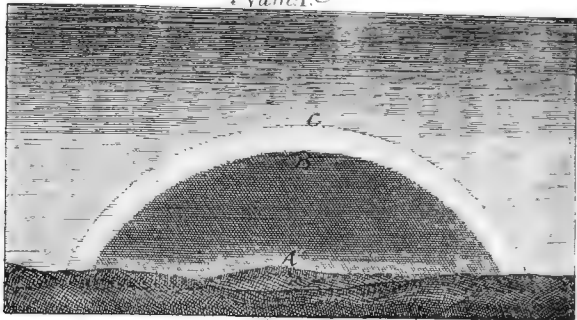

Num: 2.

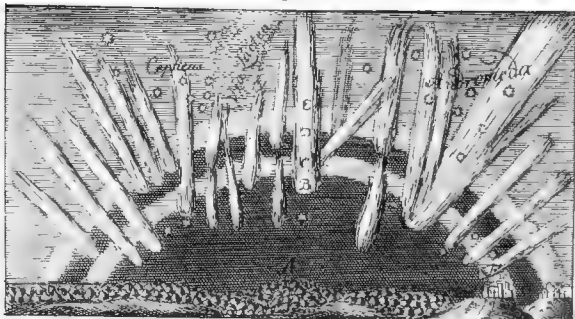

Thiele. Sc.

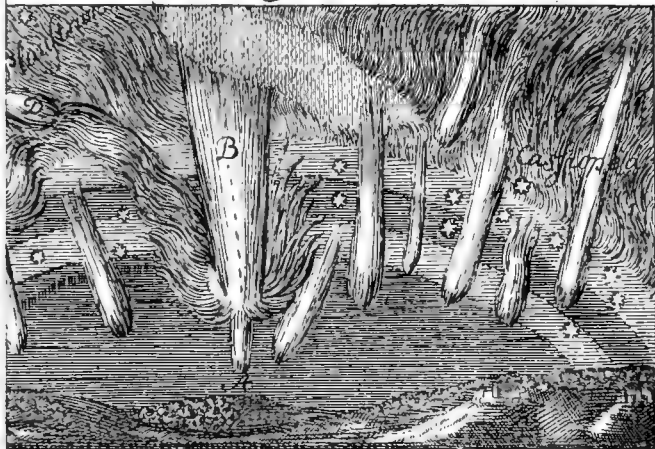
II. Figur:
Von Luft seet i Giesfen v. Th. v. Brunn. A. 1721
Num. 1. 0

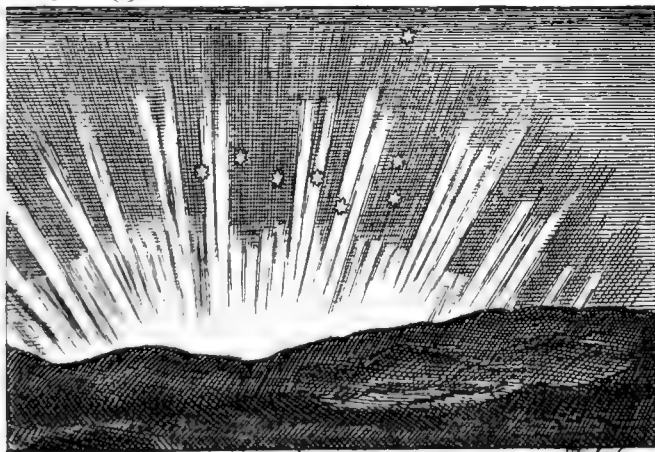
Num. 2.

11. Figur.
seet i Giesfen d. 1 Martii A. 1721.

Nordlyset, seet til Breuillepont i Fran-
kerige d. 26. Septembris A. 1726

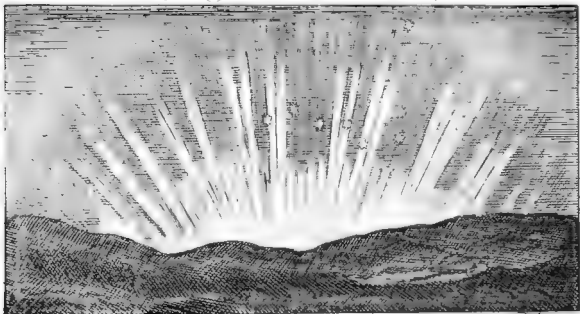

11. Figur

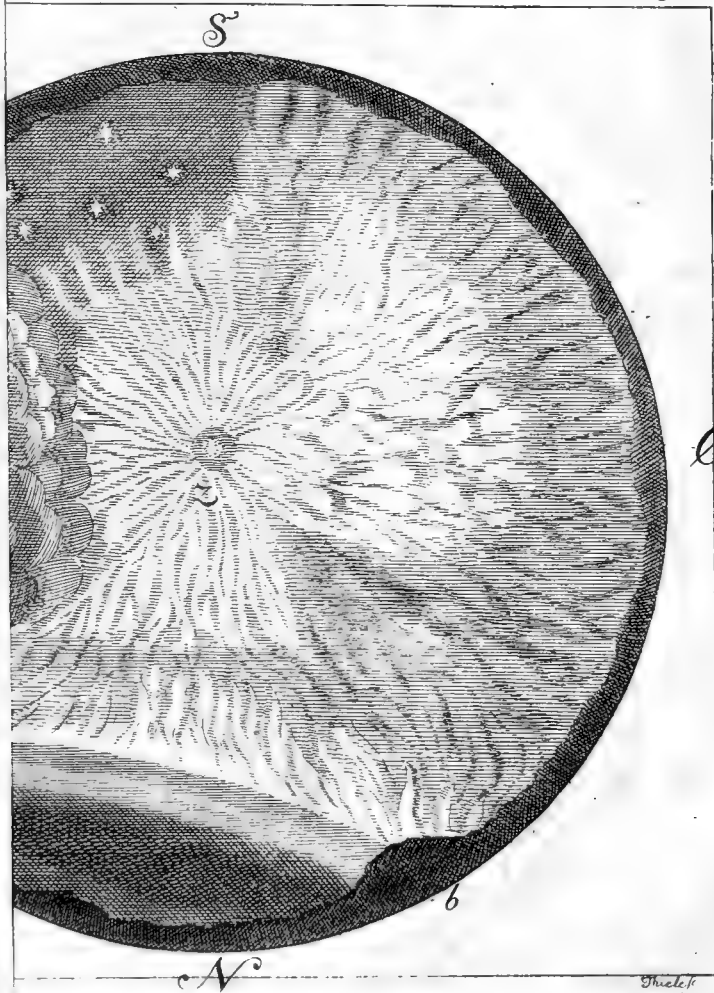
Verlöyset, seet i Giesjen N: 1 Martii A: 1721.

12. Figur. Verlöyset, seet til Brevillipont i Tran-
kenge d: 26. Septembris A: 1726

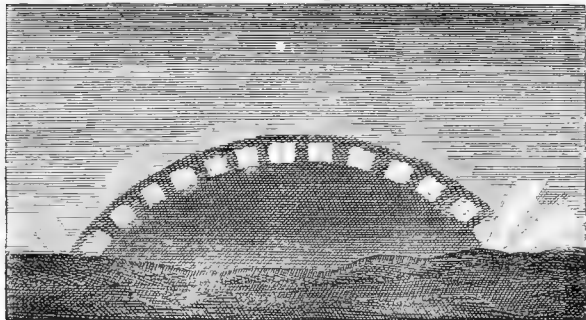
14. Figur.
al Brevillepont & 19. Octobris 1726 Kl 8 om Jfftenen

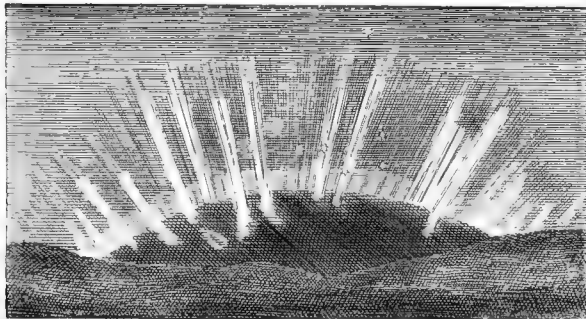
13. Figur.

Nordlyset seet til Breவில்pont d. 19 Octob. A. 1726. Kl. 7^{1/2} om aftenen

15. Figur.

Nordlyset seet til Breவில்pont d. 26 Septembris. A. 1731.

14. Figur.

Nordlyset seet til Breவில்pont d. 19 Octobris 1726. Kl. 8 om aftenen

